Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

204899

Stendhal

Rdeče in črno

SVETOVNI KLASIKI

NASLOV IZVIRNIKA:

LE ROUGE ET LE NOIR

PREVEDEL

FRANCE ŠTURM

STENDHAL

RDEČE IN ČRNO

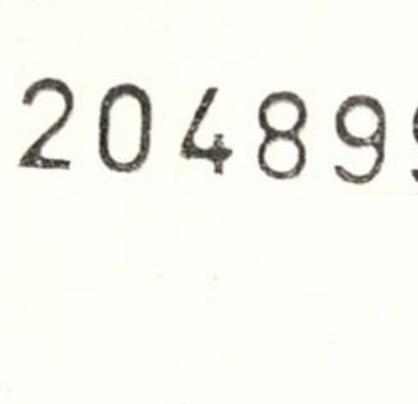
20 A 895

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE

LJUBLJANA 1968

204899

204899



D 2201/1968

I

MA JHNO MESTO

Put thousands together,
Less bad,
But the cage less gay.*
Hobbes

Mestece Verrières lahko velja za eno najlepših v Franche-Comtéji. Bele mestne hiše s svojimi koničastimi strehami iz rdečih strešnikov leže na pobočju griča, katerega valovitost v vseh podrobnostih kažejo košate skupine mogočnih kostanjev. Reka Doubs teče nekaj sto korakov pod mestnimi utrdbami, ki so jih nekoč zgradili Španci in ki so zdaj porušene.

S severne strani varuje mestece Verrières visoko gorovje, ki je odrastek Jure. Razdrapane vrhove tega gorovja, ki se imenuje Verra, že pri prvem oktobrskem mrazu pokrije sneg. Hudournik, ki dere z gorovja, teče, preden se izlije v Doubs, skozi Verrières, in žene veliko žag; ta obrt je zelo preprosta; vendar pa se je z njo večina prebivalcev, ki so bolj kmetje kot pa meščani, povzpela do nekakšne blaginje. Bogastva pa mestecu niso prinesle lesne žage. Za svojo splošno premožnost se ima zahvaliti tovarni barvanega platna, tako imenovanega mulhouseskega platna; ker so torej meščani premožni, so po Napoleonovem padcu skoraj vse verrièreske hiše dobile nova pročelja.

Komaj stopi človek v mesto, že ga skorajda ogluši ropot glasnega in na videz strahovitega stroja. Kolo, ki ga poganja voda hudournika, vzdiguje dvajset težkih kladiv, ki padajo s takih truščem, da se stresa tlak pod njimi. Vsako teh kladiv izdela sleherni dan ne vem koliko tisoč žebljev. Sveže, ljubke deklice nastavljajo udarcem teh velikanskih kladiv kosce železa, ki se mahoma spremene v žeblje. To na videz tako

---

* Stlačite tisoče ljudi v tesen prostor,
Mogoče jim bo bolje,
Kletka pa bo še bolj žalostna.

težaško delo je ena tistih stvari, ki najbolj osupijo popotnika, ko se prvikrat povzpne v gore, ki ločijo Francijo od Švice. Če popotnik, ki dospe v Verrières, povpraša, čigava je lepa tovarna žebljev, ki malo da ne ogluši vsakogar, ki se vzpenja po veliki cesti, mu odgovore z zateglim glasom: »I, županova je.«

Če se popotnik le za nekaj trenutkov ustavi na veliki verrièreski cesti, ki se vzpenja od bregov Doubsa prav do vrha griča, bo, lahko stavim sto proti eni, zagledal visokoraslega moža z zaskrbljenim in važnim obrazom, ki se bo prikazal na ulici.

Ob pogledu na tega moža se vsi klobuki naglo privzdignejo. Njegovi lasje začenjajo siveti in tudi oblečen je v sivo. Možak je vitez več redov; ima visoko čelo, orlovski nos in v celoti na njegovem obrazu ne manjka nekakšne pravilnosti; na prvi pogled dobimo celó vtis, da ta pravilnost, združena z dostojanstvom vaškega župana, ustvarja tisto svojevrstno prijetno zunanjost, ki včasih naletimo nanjo še pri osemin-štiridesetih ali tudi petdesetih letih. Toda pariškega popotnika prav kmalu neprijetno zadene nekakšen izraz samozadovoljstva in nadutosti, pomešan z nekakšno omejenostjo in nedomiselnostjo. Skratka, človek začuti, da so zmožnosti tega človeka omejene na to, da si daje prav natančno plačevati, kar mu je kdo dolžan, in da sam, kadar je kaj dolžan, plačuje kolikor mogoče pozno.

Takšen je verrièreski župan, gospod Rênal. Ko jo je z resnimi koraki primahal čez ulico, stopi v občinsko hišo in se skrije popotnikovim očem. Toda če ta nadaljuje svoj sprehod, zagleda sto korakov više hišo dokaj lepe zunanjosti in skozi železno ograjo, ki obdaja hišo, prekrasne vrtove. Dalje zadaj se vije na obzorju črta burgundskih gričev, ki se zdi kot ustvarjena za radost očem. Pri tem pogledu pozabi popotnik na okuženo ozračje nizkotnih denarnih vprašanj, ki ga je jelo dušiti.

Povedó mu, da je to Rênalova hiša. Za svoje lepo bivališče iz rezanega kamna, ki ga prav v tem trenutku dokončujejo, se ima verrièreski župan zahvaliti dohodkom, ki mu jih donaša njegova velika tovarna žebljev. Pravijo, da je njegova rodbina španskega porekla, da je starodavna in da se je v tej deželi naselila zdavnaj prej, preden jo je zavzel Ludvik XIV.

Od leta 1815 ga je sram, da je tovarnar; leto 1815 mu je prineslo županski stolec mesta Verrièresa. Tudi zidovi, ki v obliki teras podpirajo posamezne dele prekrasnega vrta, ki se postopoma spušča vse tja do Doubsa, so plačilo za Rênalovo znanje, ki ga je bil pokazal v trgovini z železom.

Nikar ne pričakujte, da boste našli v Franciji slikovite vrtove, kakršni obdajajo nemška obrtniška mesta kakor Lipsko, Frankfurt, Nürnberg in tako dalje. V Franche-Comtéji si pridobite tem večji ugled pri svojih sosedih, čim več zidov zgradite, čim bolj obložite svojo zemljo s kamni, ki so lepo položeni drug vrh drugega. Rênalovi vrtovi še zmerom vzbujajo občudovanje, ker so temeljito zazidani in pa zato, ker je bil kupil nekatere kose sveta, ki ga zavzemajo, s težkim zlatom. Tako je na primer tista lesna žaga, ki vas je presenetila zaradi svoje nenavadne lege na bregu Doubsa, ko ste prišli v Verrières, in na kateri ste opazili ime *Sorel*, napisano z velikimi črkami na deski, ki se dviga nad streho, stala pred šestimi leti na prostoru, kjer v tem trenutku gradijo zid četrte terase Rênalovih vrtov.

Kljub svojemu ponosu je bil moral napraviti gospod župan dosti potov do starega Sorela, trdega in svojeglavega kmeta; odšteti mu je moral lep kup zlatnikov, preden je dosegel, da je preložil svojo delavnico drugam. V zadevi *javnega* potoka, ki je gnal žago, je gospod Rênal z ugledom, ki ga uživa v Parizu, dosegel, da je bil speljan v novo strugo. Ta milost ga je doletela po volitvah leta 182*.

Za vsak seženj zemlje je dal Sorelu po štiri sežnje petsto korakov niže, na bregovih Doubsa. In čeprav je bila ta lega za njegovo kupčijo s smrekovimi deskami dosti ugodnejša, je vendar oče Sorel, kakor so ga klicali, odkar je bil obogatel, iztuhtal, kako iz neučakanosti in *udarjenosti na posest,* ki je navdajala njegovega soseda, izvleči povrhu še 6000 frankov.

Res je, da so to kupčijo razni poštenjaki domačega kraja različno presojali. Nekoč, bilo je neke nedelje pred kakšnimi štirimi leti, je videl gospod Rênal, ki se je v županski obleki vračal od maše, od daleč starega Sorela, okrog katerega so stali njegovi trije sinovi, kako se je nasmehnil, ko ga je pogledal. Dan, ko je gospod Rênal prestregel ta nasmeh, je bil zanj usoden; od takrat je prepričan, da bi bil lahko dosegel zameno bolj poceni.

Če hočeš v Verrièresu uživati vsesplošen ugled, je torej poglavitno, da zgradiš čim več zidov; ne smeš pa pri tem usvojiti kakšnega načrta, ki ga zaneso v te kraje zidarji iz Italije, ko prihajajo spomladi na svoji poti v Pariz skozi soteske jurskega gorovja. S takimi novotarijami bi prišel neprevidni graditelj za zmerom na glas *zmešane glave* in za zmerom bi bil izgubljen v očeh treznih in umerjenih ljudi, ki v Franche-Comtéji delijo ugled.

V resnici pa uganjajo ti trezni ljudje v deželi skrajno dolgočasen in nadležen *despotizem;* in prav zaradi te zoprne besede je bivanje v majhnih mestih neznosno za vsakogar, ki je kdaj živel v veliki republiki, ki se imenuje Pariz. Strahovlada javnega mnenja, in kakšnega javnega mnenja! je v majhnih francoskih mestih prav tako *bedasta* kakor v Združenih državah ameriških.

II

ŽUPAN

Uglednost! Gospod, mar to ni nič? Spoštovanje bedakov, strmenje otrok, zavist bogatašev, zaničevanje modrijana!

Barnave

Sreča je bila mila gospodu Rênalu, da se je mogel izkazati kot občinski upravitelj. Ob javnem sprehajališču, ki drži ob vznožju griča kakšnih sto korakov nad tokom Doubsa, je bil namreč potreben velikanski oporni zid. Svoji čudoviti legi se ima to sprehajališče zahvaliti za enega najslikovitejših razgledov, kar jih ima Francija. Toda sleherno pomlad so nalivi orali brazde po sprehajališču in kopali vanj globoke jarke, tako da ni bilo uporabno. Ta neljuba okoliščina je postavila gospoda Rênala pred srečno, a neizogibno nujnost, da ovekoveči svoje županovanje z dvajset čevljev visokim in trideset ali štirideset sežnjev dolgim zidom.

Ograja vrh tega zidu, zaradi katerega je moral Rênal trikrat potovati v Pariz, zakaj predzadnji notranji minister se je bil oklical za smrtnega sovražnika verrièreskega sprehajališča, se vzdiguje zdaj štiri čevlje nad površino tal. In kakor bi hoteli kljubovati vsem sedanjim in nekdanjim ministrom, polagajo prav v tem trenutku po vrhu tega zidu plošče iz rezanega kamna.

Kolikokrat so se potapljali moji pogledi v dolino reke Doubsa, ko sem v mislih na pariške plese, ki sem jih prejšnji večer zapustil, slonel na teh velikanskih kamnih lepe sive barve, ki nekoliko vleče na modro! Tam zadaj, na levem bregu, se vije pet ali šest dolin, ki na njihovem dnu oko prav dobro razločuje potočke. Videti jih je, kako hite od padca do padca, dokler se slednjič ne izlijejo v Doubs. Sonce je zelo močno v teh gorah; kadar pripeka tik nad glavo, se sanjavi popotnik zateče na to teraso v senco prekrasnih platan. Za svojo naglo rast in za lepo zeleno barvo, ki vleče na modro, se imajo ta drevesa zahvaliti navoženi zemlji, ki jo je

dal gospod župan nasuti za velikanski oporni zid, zakaj kljub odporu mestnega sveta je bil sprehajališče razširil za več kot šest čevljev (čeprav je *ultra* klerikalec in jaz liberalec, mu vendar vem hvalo za to); zavoljo tega je mogoče po njegovem mnenju in po mnenju gospoda Valenoda, srečnega ravnatelja ubožnostnega sklada v Verrièresu, to teraso primerjati s teraso v Saint-Germain-en-Layu.

Jaz osebno lahko grajam samo eno stvar pri tem *Sprehajališču zvestobe;* to uradno ime namreč beremo na petnajstih ali dvajsetih mestih na marmornatih ploščah, ki so pridobile gospodu Rênalu križec več; kar bi torej očital *Sprehajališču zvestobe,* je barbarska navada, kako te krepke platane na ukaz oblasti do živega klestijo in strižejo. Namesto da so s svojimi nizkimi, okroglimi in potlačenimi glavami podobne najbolj vsakdanjim vrtnim rastlinam, bi bilo stokrat lepše, če bi imele tiste krasne oblike, kakršne vidimo pri platanah na Angleškem. Toda volja gospoda župana je vsemogočna in dvakrat na leto brez usmiljenja obsekajo vsa drevesa, ki so občinska last. Liberalci v tem kraju zatrjujejo, a seveda pretiravajo, da je roka mestnega vrtnarja dosti strožja, odkar ima vikar Maslon navado, da si prilašča odsekane in odrezane veje.

Ta mladi duhovnik je bil pred nekaj leti poslan iz Besançona, da bi nadzoroval abbéja Chélana in še nekatere druge župnike v okolici. Star štabni zdravnik italijanske vojske, ki je kot upokojenec živel v Verrièresu in ki je bil, kakor je trdil župan, hkrati jakobinec in bonapartist, se je nekega dne ojunačil in mu potožil, da se to lepo drevje v rednih presledkih kvari in kazi.

»Jaz ljubim senco,« je odvrnil Rênal s tistim ponosom, ki je na mestu, kadar govorimo z ranocelnikom, članom častne legije; »ljubim senco in dajem obrezovati *svoja* drevesa, zato da imamo senco. Nikakor ne uvidim, da bi bilo drevo ustvarjeno za kakšno drugo rabo razen, seveda, če po naključju ne *donaša kakšnega drugega dobička,* kakor na primer koristni oreh.«

To je tista velika beseda, ki v Verrièresu odloča o vsem: *donašanje dobička;* beseda dobiček sama izraža vso miselnost več kot treh četrtin prebivalstva.

Donašanje dobička je razlog, ki odloča o vsem v tem mestecu, ki se vam je zdelo tako prikupno. Tujec, ki pride

semkaj in ki je očaran od lepote svežih in globokih dolin, ki ga obdajajo, si domišlja, da so prebivalci dovzetni za *lepoto;* saj govore še preveč pogosto o lepoti svoje dežele; ni mogoče tajiti, da je ne bi imeli silno v časti; to pa samo zato, ker lepota privabi nekaj tujcev; njihov denar je za gostilničarje vir bogastva, kar spet po zakonitih naredbah *donaša mestu dobiček.*

Bilo je lepega jesenskega dne, ko se je gospod Rênal, vodeč pod roko svojo soprogo, sprehajal po *Sprehajališču zvestobe.* Medtem ko je gospa Rênalova poslušala svojega moža, ki je govoril z resnim obrazom, je njeno oko zaskrbljeno opazovalo početje treh majhnih dečkov. Najstarejši, ki je moral biti star kakšnih enajst let, se je prepogosto približeval ograji; venomer ga je mikalo, da bi splezal nanjo. Tedaj pa je mehak glas spregovoril ime Adolf in deček se je odpovedal svoji častihlepni nakani. Gospa Rênalova je bila videti stara kakšnih trideset let, toda bila je še zelo mikavna.

»Ta lepi gospod iz Pariza se bo nemara še kesal,« je spregovoril Rênal z ogorčenim glasom; lice mu je bilo še bolj bledo kot po navadi; »še imam prijatelje v gradu . . .«

Toda čeprav imam namen pripovedovati o podeželju najmanj na dvesto straneh, nočem biti tako nečloveški, da bi vas mučil z dolgoveznim podeželskim dvogovorom in njegovo globokoumnostjo.

Lepi gospod iz Pariza, ki je bil tako zoprn verrièreskemu županu, ni bil nihče drug kot gospod Appert, ki se mu je bilo pred dvema dnevoma posrečilo, da si je utrl pot ne samo v ječo in v ubožnostni sklad verrièreskega mesta, temveč celó v bolnišnico, ki so jo brezplačno upravljali župan in največji posestniki v kraju.

»Ampak,« je plaho spregovorila gospa Rênalova, »kaj vam more prizadeti ta gospod iz Pariza, ko vendar upravljate lastnino ubožcev z najvestnejšo poštenostjo?«

»Samo zato prihaja, da bi delil grajo, potem pa bo pisaril članke po liberalnih časopisih.«

»Saj jih nikoli ne berete, ljubi prijatelj.«

»Nam pa pripovedujejo o teh jakobinskih člankih; vse to nas moti *in nas ovira v izvrševanju dobrih del.** Jaz osebno ne bom nikdar odpustil župniku.«

---

* Zgodovinsko. (Op. pis.)

III

UBOŽNOSTNI SKLAD

Kreposten duhovnik, ki ne pozna spletk, je pravi blagoslov za vas.

Fleury

Vedeti je treba, da je imel verrièreski župnik, osemdesetletni starček, ki pa je imel zaradi ostrega zraka v teh gorah železno zdravje in železen značaj, pravico ob vsaki uri obiskovati ječo, bolnišnico in celó ubožnostni sklad. Gospod Appert, ki so ga bili župniku priporočili iz Pariza, je bil tako pameten, da je prišel že natančno ob šestih zjutraj v zanimivo mestece. Takoj se je napotil v župnišče.

Medtem ko je bral pismo, ki mu ga je bil pisal markiz de La Mole, francoski pair in najbogatejši posestnik v deželi, se je župnik Chélan globoko zamislil.

»Star sem in priljubljen v tem kraju,« je dejal slednjič sam pri sebi, »ne bodo se upali!« Takoj se je obrnil h gospodu iz Pariza s pogledom, v katerem je kljub starosti žarel tisti sveti ogenj, ki oznanja veselje, da moremo opraviti lepo, nekoliko nevarno delo:

»Pojdite z menoj, gospod, in pazite, da ne boste izrazili v ječarjevi navzočnosti in posebno ne pred varuhi ubožnostnega sklada nikakršnega mnenja o stvareh, ki jih bova videla.« Appert je takoj razumel, da ima opraviti z dobrosrčnim človekom; šel je za častitljivim župnikom, obiskal ječo, bolnišnico, ubožnostni sklad, zastavil mnogo vprašanj; kljub čudnim odgovorom pa si ni dovolil niti najmanjšega znaka kakršnekoli graje.

Obisk je trajal več ur. Župnik je povabil Apperta na kosilo, ta pa se je izgovoril, češ da mora napisati nekaj pisem: ni hotel nakopati svojemu plemenitemu tovarišu še večjih nevšečnosti. Proti tretji uri sta gospoda končala nadzorovanje ubožnostnega sklada, potem pa sta stopila še enkrat v ječo. Tu sta naletela pri vratih na ječarja, pravega

hrusta, visokega šest čevljev in krivonogega; njegov surovi obraz se je od strahu kar spačil.

»Joj, gospod,« je dejal župniku, ko ga je zagledal, »kaj ni gospod, ki ga vidim z vami, gospod Appert?«

»In kaj potem?« je odvrnil župnik.

»Že od včeraj imam najstrožji ukaz, da ne smem pustiti gospoda Apperta v ječo; to povelje mi je poslal gospod prefekt po orožniku, ki je moral vso noč jezditi v dir.«

»Izjavljam vam, Noiroud,« je odvrnil župnik, »da je potnik, ki je z menoj, gospod Appert. Ali priznavate, da imam pravico priti v ječo ob vsaki uri dneva in noči in da me sme spremljati vsakdo, ki mu to dovolim?«

»Res je, gospod župnik,« je odgovoril ječar tiho in sklonil glavo kakor buldog, ki uboga nerad in samo iz strahu pred palico. »Ampak, gospod župnik, ženo imam in otroke, in če me ovadijo, bom ob kruh; živim samo od te svoje službe.«

»Tudi meni bi ne bilo prijetno, če bi izgubil svojo,« je dejal župnik z zmerom bolj razburjenim glasom.

»To je pa vse kaj drugega!« ga je zavrnil ječar živahno; »vi, gospod župnik, imate, kakor vemo, osemsto frankov letnih dohodkov, lepo posestvo v sončni legi . . .«

Taka so dejstva, ki so jih na dvajset različnih načinov razlagali in pretiravali in ki so že dva dni netila v verrièreskem mestecu sovraštvo in strasti. V tem trenutku so bila predmet kratkega pogovora, ki ga je imel Rênal s svojo ženo. Zjutraj se je bil napotil z Valenodom, ravnateljem ubožnostnega sklada, k župniku, da mu izrazi svojo skrajno nezadovoljnost. Chélan ni imel nikjer zaslombe; zavedal se je daljnosežnosti njunih besed.

»Prav, gospoda, jaz bom tretji osemdesetletni župnik, ki ga bodo odstavili v tem kraju. Šestdeset let sem že tu; krstil sem skoraj vse prebivalce tega mesta, ki je bilo majhen trg, ko sem prišel sem. Sleherni dan zvežem pred oltarjem nekaj mladih parov, katerih dede sem nekoč poročil. Verrières je moja rodbina; ko pa sem zagledal tega tujca, sem rekel sam pri sebi: ‚Ta človek, ki je prišel iz Pariza, je mogoče res liberalec, saj jih je, žal, preveč; ampak kaj more storiti žalega našim ubožcem in našim jetnikom?‘«

In ko so dobivali Rênalovi očitki in posebno očitki gospoda Valenoda, ki je bil ravnatelj ubožnostnega sklada,

zmeraj ostrejšo ost, je stari župnik vzkliknil s tresočim se glasom:

»Dobro, gospoda, odstavite me! Ostal bom kljub temu v tem kraju. Znano vama je, da sem podedoval pred štiridesetimi leti polje, ki mi donaša osemsto frankov; od teh dohodkov bom živel; jaz ne spravljam nedovoljenih prihrankov v svoji službi, gospoda, in mogoče se prav zaradi tega ne bojim bogve kako, ko kaže, da jo bom izgubil.«

Rênal je živel s svojo ženo v prav lepi slogi; ker pa ni vedel, kaj naj ji odgovori na vprašanje, ki mu ga je plaho ponavljala: »Kaj pa more storiti žalega jetnikom ta gospod iz Pariza?« je bil že na tem, da se resno ujezi, ko je nenadoma glasno viknila. Njen drugi sin je bil pravkar splezal na zid nad teraso ter se spustil po njem v tek, čeprav se je vzdigoval zid več kot dvajset čevljev nad vinogradom, ki leži na drugi strani. Od strahu, da ne bi prestrašila svojega sinka in da ne bi otrok padel v globočino, gospa Rênalova ni rekla niti besede. Deček se je smejal svoji drznosti; ko pa se je ozrl v svojo mater in videl, kako je bleda, je skočil v drevored ter pritekel k njej. Seveda ga je pokarala.

Ta neznatni dogodek je dal pogovoru drugo smer.

»Vse kaže, da bom moral vzeti v hišo Sorela, žagarjevega sina,« je dejal Rênal; »pazil bo na otroke, ki postajajo za naju preveč divji. To je mlad duhovnik ali nekaj podobnega, dober latinec, in pod njegovim nadzorstvom bodo otroci zanesljivo napredovali, zakaj župnik pravi, da je fant trdnega značaja. Dajal mu bom tristo frankov in hrano. Nekoliko sem dvomil o njegovi moralni vrednosti, kajti bil je ljubljenec tistega starega ranocelnika, člana častne legije, ki je živel pri Sorelovih pod pretvezo, da je njihov sorodnik. V resnici je bil mož prav lahko tajen zaupnik liberalcev; trdil je, da gorski zrak dobro dé njegovi naduhi, ampak to nikakor ni dokazano. Udeležil se je vseh *Buonapartéjevih* pohodov v Italijo in je svoj čas celó podpisal *ne*, ko je šlo za cesarstvo; tako vsaj pripovedujejo. Ta liberalec je učil Sorelovega sina latinščine in mu zapustil kup knjig, ki jih je bil prinesel s seboj. Zato tudi ne bi bil nikdar pomislil na to, da bi vzel tesarjevega sina k svojim otrokom; ampak župnik mi je povedal prav tisti večer pred prizorom, ki je napravil za vselej razdor med nama, da študira mladi Sorel že tri leta

bogoslovje z namenom, da vstopi v semenišče; torej ni liberalec in dober latinec je.«

»Ureditev te zadeve bi nam prišla prav iz več kot enega razloga,« je nadaljeval Rênal in se ozrl z diplomatskim pogledom v svojo ženo; »Valenod je ves ponosen na svoja dva lepa normandca, ki ju je pravkar kupil za svojo kočijo, vzgojitelja za svoje otroke pa le nima.«

»Nazadnje bi nam utegnil vzeti prav tega izpred nosa.«

»Torej se strinjaš z mojim načrtom?« je dejal Rênal in se z nasmehom zahvalil svoji ženi za izvrstno misel, ki jo je pravkar izgovorila. »Torej je to sklenjena stvar.«

»Ah, ljubi bog! Kako hitro se za nekatere stvari odločiš, dragi moj!«

»Zato ker sem značajen, dà, in župnik je to prav dobro videl. Le ničesar ne prikrivajmo, tu živimo med samimi liberalci. Vsi ti kramarji s platnom mi zavidajo, o tem sem prepričan; dva ali trije bodo kmalu bogataši; no, prav všeč bi mi bilo, če bi videli, kako hodijo Rênalovi otroci na sprehod pod vodstvom *svojega vzgojitelja.* To bo vzbujalo spoštovanje. Naš stari oče nam je dostikrat pripovedoval, da je imel v svoji mladosti vzgojitelja. Resda me bo stal sto tolarjev, ampak to je izdatek, ki je potreben, da poudarimo svoje dostojanstvo.«

Ta nagli sklep je rodil v glavi gospe Rênalove vse polno misli. Bila je velika, postavna ženska, ki je bila nekoč lepota tega kraja, kakor pravijo tu v gorah. Bila je na neki določen način preprosta in njena hoja je bila mladostna; v očeh kakšnega Parižana bi bila morda njena prostosrčna ljubkost vzbujala misli na sladostrastje. Ko bi bila gospa Rênalova slutila, da more doseči tovrstne uspehe, bi jo bilo najbrž tega sram. Spogledljivost in narejenost se nista nikdar prikradli v njeno srce. O Valenodu, bogatem ravnatelju ubožnostnega sklada, so govorili, da ji je nekdaj brezuspešno dvoril, kar je obdajalo njeno krepost s še posebnim bleskom; zakaj Valenod, velik mož svežih lic, kakor izklesan, z velikimi črnimi zalizki, je spadal med tiste robate, predrzne in prešerne ljudi, ki jih na deželi imenujejo lepe moške.

Gospe Rênalovi, ki je bila zelo plaha in na videz zelo omahljivega značaja, je posebno presedalo Valenodovo neprestano skakanje in njegov hrupni glas. Ker se je izogibala vsemu, kar se v Verrièresu imenuje zabava, se je o njej raz-

nesel glas, da je ponosna na svoj rod. Njej se o tem še sanjalo ni, in bila je prav zadovoljna, ko je videla, da zahajajo ljudje iz mesta bolj poredkoma k njej. Ne bomo prikrivali, da je veljala v očeh *njihovih dam* za bedasto, ker ni bila niti malo politična s svojim možem in je opuščala najlepše priložnosti, ko bi si bila lahko dala kupiti lepih klobukov iz Pariza ali Besançona. Da je le niso nadlegovali pri samotnih sprehodih po njenem lepem vrtu, pa se ni prav nič pritoževala.

Bila je preprosta ženska duša, ki se ni nikdar povzpela niti tako visoko, da bi si ustvarila sodbo o svojem možu in si priznala, da ji preseda. Domnevala je, ne da bi to misel kdaj glasno izgovorila, da med možem in ženo sploh ni kakšnih slajših vezi. Rênala je ljubila posebno takrat, kadar ji je govoril o svojih načrtih glede njunih otrok, katerih enega je namenil za vojaka, drugega za pravnika, tretjega pa za duhovnika. Skratka, Rênal se ji je zdel mnogo manj dolgočasen kot vsi moški, kar jih je poznala.

Njena sodba o zakonu je bila pametna. Verrièreski župan je veljal za duhovitega in zlasti tudi za olikanega, to pa zavoljo tega, ker je poznal pet ali šest zabavnih zgodbic, ki jih je bil podedoval po nekem stricu. Stari stotnik Rênal je bil služil pred revolucijo pri pehotnem polku vojvode Orléanskega, in ko je prišel v Pariz, je imel dostop v princeve salone. Tam je videl gospo Montessonovo, slavno gospo Genlisovo in Ducresta, graditelja Palais-Royala. Te osebe so vse prepogosto nastopale v zgodbicah gospoda Rênala. Spomin na te stvari, ki jih je treba pripovedovati zelo rahločutno, pa mu je začel pešati, in ker je zanj pripovedovanje postajalo prenaporno, je v zadnjem času samo ob slovesnih priložnostih ponavljal zgodbe, ki govore o orléanski knežji hiši. Ker je bil tudi sicer zelo vljuden, razen kadar se je govorilo o denarju, je po pravici veljal za najbolj aristokratsko osebo v Verrièresu.

IV

OČE IN SIN

E sarà mia colpa,
se così è?

Machiavelli*

»Moja žena je zares zelo bistre glave!« je dejal naslednjega dne ob šestih zjutraj verrièreski župan, ko je stopal proti žagi očeta Sorela. »Čeprav sem ji tako rekel, da bi ohranil svojo premoč, v resnici nisem bil pomislil na to, da bi, če ne vzamem jaz tega lemenatarčka Sorela, ki baje zna latinsko kakor očenaš, utegnilo isto priti na um ravnatelju ubožnostnega sklada, temu nemirnemu duhu, in bi mi ga pred nosom snel. S kakšno domišljavostjo bi potem govoril o vzgojitelju svojih otrok...! Ali bo vzgojitelj, ko bo pri meni, nosil sutano?«

V ta dvom je bil zatopljen Rênal, ko je od daleč zagledal kmeta, visokega skoraj šest čevljev, ki je, kakor je bilo videti, že navsezgodaj z veliko vnemo meril kose lesa, ležeče ob Doubsu na cesti, ki drži proti tržnemu uradu. Kmet ni bil videti posebno dobre volje, ko je zagledal župana, ki je prihajal k njemu, zakaj hlodi so zapirali pot in razložil jih je bil tu, čeprav je bilo prepovedano.

Oče Sorel, zakaj bil je on, je bil zelo iznenaden in še bolj zadovoljen s čudnim predlogom, ki mu ga je stavil Rênal glede njegovega sina Julijana. Kljub temu ga je poslušal s tistim izrazom zlovoljne žalosti in brezbrižnosti, ki se za njo znajo dobro skrivati premeteni prebivalci teh gorá. V času španskega gospostva so bili sužnji in od takrat je na njihovih obrazih ostala ta poteza egipčanskega felaha.

Sorel je odgovarjal sprva samo z dolgim naštevanjem vseh izrazov spoštljivosti, ki jih je znal na pamet. Medtem ko je stari kmet ponavljal prazne besede z nerodnim na-

---

* Mar bo moja krivda,
če je tako?

smehom, ki je še poudarjal zahrbtni in skorajda malopridni izraz na njegovem obrazu, je skušal v svoji podjetni domišljiji dognati, kakšen vzrok je mogel privesti tako odličnega človeka do tega, da hoče vzeti k sebi njegovega ničvrednega sina. Bil je silno nezadovoljen z Julijanom; in za tega fanta mu je Rênal ponujal nepričakovano plačo tristo frankov na leto, povrhu pa še hrano in celó obleko! V to zadnjo zahtevo, ki jo je nenadoma postavil premeteni oče Sorel, je Rênal brez obotavljanja privolil.

Vendar pa je ta zahteva župana osupila. »Ker Sorel ni bogve kako očaran in srečen zaradi mojega predloga, kakor bi naravno moral biti,« je dejal sam pri sebi, »je jasno, da so mu stavili ponudbe že drugi; in od kod naj bi bile prišle, če ne od Valenoda?« Zaman je Rênal silil v Sorela, naj se takoj odloči; pretkani stari kmet se je trmasto upiral; dejal je, da se bo še posvetoval s svojim sinom; kakor da bi se na deželi bogat oče res kdaj posvetoval s sinom, ki nima ničesar, razen zaradi lepšega!

Vodna žaga je preprosta lopa kraj potoka. Streha počiva na hlodih, ki jih nosijo štirje debeli leseni oporniki. Sredi lope, šest do osem čevljev od tal, vidiš žago, ki se premika navzgor in navzdol, medtem ko zelo preprosta naprava poriva proti žagi kos lesa. Kolo, ki ga žene potok, poganja ta dvojni mehanizem: žago, ki šviga gor in dol, in les, ki se počasi pomika proti žagi, ki ga reže v deske.

Ko je oče Sorel prišel v bližino svoje delavnice, je s svojim grmečim glasom poklical Julijana; nihče se ni oglasil. Videl je samo svoja starejša sinova, prava velikana, oborožena s težkima sekirama. Obtesavala sta smrekove hlode, da jih potem preneseta na žago. Natančno sta pazila, da sta se držala črne črte, ki je bila zaznamovana na hlodu, in vsak udarec njunih sekir je odkrhnil od hlodov velikanske trske. Preslišala sta glas svojega očeta. Stari Sorel je krenil proti lopi; ko je stopil pod streho, je zaman iskal Julijana zraven žage, na mestu, kjer bi moral biti. Zagledal ga je pet ali šest čevljev više, kobalj na ostrešnem tramu. Moral bi bil skrbno nadzirati delovanje naprave; namesto tega pa je Julijan bral. Nič na svetu ni bilo staremu Sorelu bolj zoprno; mogoče bi bil odpustil Julijanu njegovo drobno postavo, ki je bila kaj malo prikladna za težaška dela in

tako različna od postav njegovih bratov; njegova strast za branje pa mu je bila dobesedno zoprna; sam ni znal brati.

Zaman je dvakrat ali trikrat poklical Julijana. Pazljivost, ki jo je mladenič posvečal svoji knjigi veliko bolj kot ropotu žage, mu je branila, da ni slišal strašnega glasu svojega očeta. Slednjič je ta kljub svoji starosti urno skočil na hlod, ki ga je prav tedaj obdelovala žaga, in od tam na poprečni tram, ki je podpiral streho. Silovit udarec je odnesel v potok knjigo, ki jo je držal Julijan v roki; drugi, prav tako močan udarec mu je priletel kot klofuta okoli ušes, da je izgubil ravnotežje. Malo je manjkalo, da ni padel dvanajst ali šestnajst čevljev globoko med vzvode stroja, ki so bili v največjem teku in bi ga bili zdrobili; ko pa je že padal, ga je oče z levico potegnil nazaj.

»Lenuh leni! Ali boš res zmerom bral svoje preklicane knjige, kadar paziš na žago? Beri jih zvečer, kadar greš k župniku tratit čas, takrat naj že bo!«

Čeprav je Julijana silni udarec skorajda oglušil in je bil ves krvav, se je vendar približal svojemu določenemu mestu zraven žage. Imel je solze v očeh, ne toliko zavoljo telesne bolečine kot zaradi tega, ker je izgubil svojo knjigo, ki jo je oboževal.

»Pridi dol, mrcina, govoriti moram s teboj.« Ropot žage je tudi zdaj Julijana oviral, da ni slišal očetovega ukaza. Njegov oče, ki je bil že spodaj, si je hotel prihraniti trud, da bi še enkrat splezal na napravo; stopil je po dolgo preklo, s kakršnimi klatijo orehe, in ga udaril z njo po rami. Komaj je bil Julijan na tleh, ga je že stari Sorel nagnal ter ga podil pred seboj proti hiši. »Bogve, kaj mi bo storil!« si je mislil mladenič. Mimogrede se je žalostno ozrl v potok, kamor je bila padla njegova knjiga; bila je tista, ki jo je imel izmed vseh najrajši: *Spomini s Svete Helene.*

V lica je bil živo zardel in gledal je v tla. Bil je mladenič kakšnih osemnajstih ali devetnajstih let, na pogled slaboten, nepravilnih, ampak nežnih potez in orlovskega nosu. Njegove velike črne oči, ki so v mirnih trenutkih izražale preudarnost in ognjevitost, so se v tem hipu bliskale v ognju najbesnejšega sovraštva. Temno kostanjevi lasje, ki so mu rasli zelo globoko, so delali njegovo čelo nizko in mu v trenutkih jeze dajali zloben izraz. Med neštetimi in tako različnimi človeškimi obrazi ni mogoče niti enega, ki

bi se odlikoval tako samosvoje in tako očitno. Vitka in čedna postava je izdajala prej lahkotnost kot moč. Že v rani mladosti je imel tako globokoumen izraz in je bil tako silno bled, da je očetu večkrat prišlo na um, da fant ne bo ostal pri življenju ali pa bo živel samo družini v nadlogo. Ker so ga vsi v hiši prezirali, je sovražil svoja brata in svojega očeta; pri nedeljskih igrah na javnem trgu je bil zmeraj tepen.

Ni še minilo teden dni, odkar si je bil priboril s svojim čednim obrazom nekaj prijaznih pogledov med mladimi dekleti. Od vseh ljudi zaničevan kot slabotno bitje, je Julijan oboževal starega štabnega zdravnika, ki se je bil nekega dne predrznil govoriti z župnikom zaradi platan.

Stari ranocelnik je včasih plačal očetu Sorelu dnino za njegovega sina in ga učil latinščine in zgodovine, to se pravi tistega, kar je vedel iz zgodovine, namreč italijansko vojno iz leta 1796. Ko je umrl, mu je zapustil svoj križec častne legije, zaostanke svoje pokojnine in trideset ali štirideset knjig, ki je najdragocenejša izmed njih pravkar sfrčala v *javni potok*, speljan po županovi odredbi v novo strugo.

Komaj je Julijan stopil v hišo, je že začutil, kako ga je ustavila očetova mogočna roka, ki mu je legla na ramo; trepetal je in čakal, kdaj bo tepen.

»Odgovori mi brez ovinkov,« mu je zakričal na ušesa trdi glas starega kmeta, medtem ko ga je njegova roka sukala, kakor otrok suče svinčene vojake. Julijanove velike, črne, s solzami zalite oči so strmele v male sive oči starega tesarja, ki ga je gledal, kakor da mu hoče brati v dnu duše.

V

KUPČIJA

Cunctando restituit rem*

Ennius

»Odgovori mi brez laži, če moreš, pes ti garjavi; od kod poznaš gospo Rênalovo? Kdaj si govoril z njo?«

»Nikoli nisem govoril z njo,« je odvrnil Julijan, »nikoli nisem videl te gospe, samo v cerkvi.«

»Pa si jo ogledoval, grdoba nesramna!«

»Nikoli! Saj veste, da vidim v cerkvi samo Boga,« je pristavil Julijan z nekoliko hinavskim obrazom, ki je bil po njegovem mnenju potreben, da ga obvaruje novih zaušnic.

»Nekaj pa vendarle tiči za tem,« je nadaljeval pretkani kmet in za trenutek obmolknil; »ampak od tebe ne bom izvedel ničesar, hinavec prekleti. Vsekakor pa se te kmalu iznebim in moji žagi bo to kvečjemu v korist. Pridobil si si naklonjenost gospoda župnika ali koga drugega, ki ti je priskrbel lepo službo. Pojdi, pripravi si culico, da te popeljem h gospodu Rênalu, kjer boš vzgojitelj njegovih otrok.«

»Kaj pa bom dobival za to?«

»Hrano, obleko in tristo frankov plače.«

»Ne maram biti hlapec.«

»Šema, kdo ti pravi, da boš hlapec? Mar bi bil jaz zadovoljen s tem, da bi bil moj sin hlapec?«

»S kom bom pa jedel?«

To vprašanje je spravilo starega Sorela v zadrego; čutil je, da bi utegnil napraviti kakšno neumnost, če bi še govoril; zato se je samo razjezil na Julijana, ga obsul s psovkami, ga obdolžil požrešnosti in ga nazadnje pustil samega ter se šel posvetovat s svojima starejšima sinovoma.

Julijan jih je kmalu nato videl, kako so se naslanjali vsak na svojo sekiro in se posvetovali. Dolgo jih je gledal;

---

* Z odlašanjem je stvar uredil.

ko pa je videl, da ne more ničesar uganiti, je sédel na drugo stran žage, da bi se jim umaknil. Hotel je zrelo razmisliti o nepričakovani novici, ki je prinašala spremembo v njegovo usodo; toda čutil je, da ne more trezno misliti; vsa njegova domišljija se je mudila samo pri misli, kaj bo videl v lepi Rênalovi hiši.

»Vsemu temu bi se rajši odrekel,« je dejal sam pri sebi, »kot da me pripravijo do tega, da bi jedel s hlapci. Moj oče me bo hotel k temu prisiliti; rajši umrem. Imam petnajst frankov in štirideset centimov prihrankov; še nocoj pobegnem; v dveh dneh pridem po stranskih potih, kjer se mi ni treba bati orožnikov, v Besançon; tam se priglasim v vojake in, če bo treba, pojdem v Švico. Ampak potem, zbogom kariera, zbogom lepi duhovniški stan, ki vodi do vsega!«

Strah, da bi moral jesti s hlapci, ni bil Julijanu prirojen; storil bi bil gotovo še dosti neprijetnejše stvari, samo da bi prišel do bogastva. Ta odpor je zajemal iz Rousseaujevih *Izpovedi.* To je bila edina knjiga, ki si je z njeno pomočjo njegova domišljija oblikovala svet. Zbirka uradnih poročil o veliki vojski in *Spomini s Svete Helene* so izpopolnjevali ta njegov koran. Za ta tri dela bi se bil dal ubiti. Nikoli ni veroval v katerokoli drugo. Kakor se je izrazil stari štabni zdravnik, je bil prepričan, da so vse druge knjige na svetu lažnive in da so jih pisali sleparji, ki so si hoteli z njimi opomoči.

Julijan je imel ognjevito srce in čudovito dober spomin, kar je pogosto združeno s prismuknjenostjo. Da bi pridobil zase župnika Chélana, ker je videl, da je od njega odvisna njegova bodoča usoda, se je naučil na pamet latinski Novi testament; poznal je tudi knjigo *O papežu,* ki jo je spisal Maistre, a verjel je prvi tako malo kakor drugi.

Kakor da sta se bila domenila, sta se Sorel in njegov sin tistega dne izogibala slehernega pogovora. Pod večer se je napotil Julijan k župniku, ki ga je poučeval v bogoslovju; ni pa se mu zdelo previdno, da bi mu kaj omenil o nenavadnem predlogu, ki so ga bili stavili njegovemu očetu. »Mogoče je samo past,« si je mislil; »delati se moram, kakor da sem na to pozabil.«

Naslednjega dne je dal Rênal zarana poklicati starega Sorela, ki ga je moral najprej uro ali dve čakati in ki je

slednjič vendarle prišel; že na pragu se je neštetokrat priklonil in se hitel opravičevati. Po dolgem prerekanju je Sorel končno izvedel, da bo njegov sin jedel s hišnim gospodarjem in gospodinjo, ob dnevih, ko bodo imeli goste, pa v posebni sobi z otroki. Čim bolj je Sorel opažal, da mu hoče župan resnično ustreči, tem bolj ga je mikalo, da bi delal nove težave. Sicer pa je bil nezaupljiv in se je vsemu tudi čudil. Prosil je Rênala, naj mu pokaže sobo, kjer bo spal njegov sin. Bila je velika, lepo opremljena soba, v katero so že prenašali postelje za vse tri otroke.

Ob tej okoliščini se je staremu kmetu nekaj posvetilo; takoj je odločno zahteval, naj mu pokažejo obleko, ki jo nameravajo dati njegovemu sinu. Rênal je odprl pisalno mizo in vzel iz nje sto frankov.

»S tem denarjem pojde vaš sin k trgovcu Durandu, da si kupi popolno črno obleko.«

»In recimo, da ga spet vzamem od vas,« je dejal kmet, ki je v trenutku pozabil na spoštljivo vedenje, »ali mu potem ta črna obleka ostane?«

»Seveda.«

»A, dobro!« je dejal nato Sorel z zateglim glasom, »preostaja nama torej le še, da se sporazumeva v eni stvari: koliko plače mu boste dajali?«

»Kako!« je vzkliknil Rênal vznevoljeno, »dogovorila sva se vendar že včeraj: tristo frankov na leto; mislim, da je dovolj, morda celó preveč.«

»Taka je bila vaša ponudba, tega ne tajim,« je odvrnil stari Sorel s še bolj počasnim glasom; in z ostroumnostjo, ki bo osupila samo tistega, ki ne pozna kmetov v Franche-Comtéji, je nepremično zroč v Rênala pristavil: »Morda pa dobimo kje drugje kaj več?«

Pri teh besedah se je županu zmedel obraz. Vendar se je spet osvestil in po dveh dolgih urah opreznega besedovanja, v katerih ni bila niti ena sama beseda izgovorjena brez preudarka, je slednjič kmetova prebrisanost posekala prebrisanost bogatega človeka, ki mu pretkanost ni potrebna za življenje. Vse mnogoštevilne stvari, ki naj bi uredile novo Julijanovo življenje, so bile dogovorjene; ne le, da je bila njegova plača določena na štiristo frankov; plačevati jo je bilo treba vnaprej, prvega dne v mesecu.

»No, prav, plačeval mu bom po petintrideset frankov,« je končno dejal Rênal.

»Da bo število okroglo,« je odvrnil kmet s priliznjenim glasom, »bo tako bogat in plemenit gospod, kakršen je naš župan, pač plačeval po šestintrideset frankov.«

»Naj bo!« je dejal Rênal, »ampak končajva že!«

V tistem trenutku mu je bil glas trd, ker je bil jezen. Kmet je sprevidel, da v svojih zahtevah ne sme iti dalje. Takrat pa je Rênalu začel rasti greben. Nikakor ni hotel plačati za prvi mesec šestintrideset frankov staremu Sorelu, ki se mu je zelo mudilo, da bi prejel denar za svojega sina. Rênal se je domislil, da bo moral povedati svoji ženi, kakšno vlogo je igral pri vsej tej kupčiji.

»Dajte mi nazaj sto frankov, ki sem vam jih izročil,« je dejal zlovoljno. »Durand mi je nekaj dolžan. Sam pojdem z vašim sinom kupit blago za črno obleko.«

Po tem možatem koraku je Sorel spet previdno zlezel v ponižno in spoštljivo vedenje; to je trajalo dobre četrt ure. Slednjič se je poslovil, ker je videl, da res ni mogoče doseči ničesar več. Njegov zadnji poklon se je končal z besedami:

»Takoj vam pošljem svojega sina v grad.«

Tako so namreč občani imenovali županovo hišo, kadar so se mu hoteli prikupiti.

Ko se je Sorel vrnil v svojo delavnico, je zaman iskal sina. Sredi noči je bil Julijan izginil, ker se je bal, da bi se mu utegnilo bogve kaj zgoditi. Hotel je spraviti na varno svoje knjige in križec častne legije. Prenesel je vse k nekemu svojemu prijatelju, mlademu lesnemu trgovcu z imenom Fouqué, ki je prebival visoko v gôri, ki se vzdiguje nad verrièreskim mestom.

Ko se je spet prikazal, mu je oče dejal: »Bogve, lenuh preklicani, ali boš imel kdaj dovolj časti v sebi, da mi boš plačal za hrano, ki ti jo dajem na upanje že toliko let! Poberi svoje cunje in odpravi se h gospodu županu.«

Julijan se je naglo odpravil na pot, ves osupel, da ni bil tepen. Komaj pa je izginil svojemu strašnemu očetu izpred oči, je pridržal korak. Sodil je, da bi bilo koristno njegovemu svetohlinstvu, če bi se še malo ustavil v cerkvi.

Ta beseda vas je osupila? Preden je prišel mladi kmet do te strašne besede, je morala njegova duša prehoditi dolgo pot.

Že v zgodnji mladosti je bil ves nor na vojaški stan, posebno še zato, ker je nekoč videl nekaj dragoncev šestega polka* v dolgih belih plaščih; na glavah so imeli čelade z dolgimi črnimi grivami. Vračali so se iz Italije in so privezovali svoje konje k zamreženim oknom njegove domače hiše. Pozneje je z navdušenjem poslušal povesti o bitkah na mostu pri Lodiju, pri Arcolah, pri Rivoliju, o katerih mu je pripovedoval stari štabni zdravnik. Opazil je plameneče poglede, ki jih je starec pri tem upiral v svoj križec.

Ko pa je bil Julijan star štirinajst let, so začeli graditi v Verrièresu cerkev, ki je bila prav veličastna za tako majhno mesto. Predvsem je treba omeniti štiri marmornate stebre, ki so vzbujali občudovanje v Julijanovih očeh; zasloveli so po deželi zaradi smrtnega sovraštva, ki so ga zanetili med mirovnim sodnikom in mladim vikarjem, katerega so poslali iz Besançona in ki je veljal za oglеduha kongregacije. Sodnik bi bil skoraj ob službo; takšno je bilo vsaj splošno mnenje. Kaj se ni bil drznil prepirati se z duhovnikom, ki je hodil skoraj vsakih štirinajst dni v Besançon, kjer je obiskoval, kakor so govorili, prevzvišenega škofa?

Medtem je sodnik, oče številne družine, razglasil več sodb, ki so se zdele krivične; z vsemi pa so bili prizadeti tisti prebivalci, ki so brali časopis *Constitutionnel.* Dobra stranka je slavila zmago. Resda ni šlo za večje zneske kot za tri do pet frankov; toda eno teh kazni je moral plačati neki žebljar, Julijanov boter. V svoji jezi je možak vzkliknil: »Kakšna sprememba! In če človek premisli, da je veljal sodnik več kot dvajset let za tako poštenega moža!« Štabni zdravnik, Julijanov prijatelj, je bil takrat že mrtev.

Nenadoma je Julijan nehal govoriti o Napoleonu; razglasil je namero, da pojde za duhovnika, in neprenehoma ga je bilo videti na očetovi žagi, kako se z vnemo uči na pamet latinsko sveto pismo, ki mu ga je bil posodil župnik. Dobri starček je bil ves navdušen nad njegovim napredkom in poučeval ga je večer za večerom v bogoslovju. Julijan je

---

* Pisatelj je bil leta 1800 poročnik pri 6. dragonskem polku. (Op. pis.)

kazal pred njim samo pobožna čustva. Kdo bi bil mogel uganiti, da se skriva za njegovim tako bledim in tako milim dekliškim obrazom neomajni sklep, da bo rajši tvegal tisočero smrt, kot pa ostal v skromnih razmerah?

Doseči uspehe je pomenilo za Julijana najprej zapustiti Verrières; njegov domači kraj mu je bil od sile zoprn. Vse, kar je tu videl, mu je vklepalo domišljijo v ledene okove.

Že v prvi otroški dobi je bil doživljal trenutke vznesenega navdušenja. Takrat je z naslado mislil, da bo nekega dne predstavljen lepim pariškim ženskam in da bo znal vzbuditi njihovo pozornost s kakšnim sijajnim dejanjem. Zakaj ga ne bi ta ali ona ljubila, kakor je ljubila Bonaparta, ko je bil še siromak, prekrasna gospa Beauharnaisova? Leta in leta ni preživel Julijan mogoče niti ene ure svojega življenja, ne da bi si ponavljal, da se je povzpel Bonaparte, neznaten nadporočnik brez premoženja, s svojim mečem do gospodarja sveta. Ta misel ga je tolažila v njegovih nesrečah, ki so se mu zdele velike, in mu podvojila vsako veselje, ki ga je doživel.

Graditev cerkve in sodnikove sodbe so ga mahoma razsvetlile; porodila se mu je misel, ki ga je nekaj tednov spravljala kar ob pamet; slednjič ga je zajela z vso močjo prve ideje, ki strastna duša misli, da jo je odkrila.

»Ko je Napoleon zaslovel, se je Francija bala, da jo poteptajo sovražniki; takrat so bile vojaške zmožnosti potrebne in v modi. Danes pa vidimo štiridesetletne duhovnike, ki imajo po sto tisoč frankov plače, to se pravi trikrat toliko kot sloviti Napoleonovi divizijski generali. Potrebujejo pa ljudi, ki jih podpirajo. Poglejmo sodnika, tega doslej tako dobrodušnega in poštenega moža, in ki je že tako star; zdaj se onečašča iz strahu, da bi se zameril mlademu, trideset-letnemu vikarju. Samo duhovnik je danes gospod.«

Nekoč, Julijan je že dve leti študiral bogoslovje, ga je sredi njegove nove pobožnosti izdal nenadni izbruh notranjega ognja, ki mu je žgal dušo. Bilo je pri Chélanu; pri nekem obedu, pri katerem ga je dobri župnik predstavil navzočim duhovnikom kot čudež učenosti, se mu je primerilo, da je navdušeno hvalil Napoleona. Privezal si je desno roko na prsi in trdil, da si jo je izpahnil, ko je porival smrekov hlod. Dva meseca jo je nosil v tej neprijetni legi. Po tej telesni kazni, ki si jo je bil naložil, si je odpustil.

To je bil torej ta osemnajstletni, na pogled slabotni mladenič, ki bi mu prisodil kvečjemu sedemnajst let in ki je zdaj stopil s culico pod pazduho v veličastno verrièresko cerkev.

Cerkev je bila mračna in samotna. Zaradi neke cerkvene slovesnosti so bila vsa okna zagrnjena s temno rdečimi zavesami; v sončnih žarkih je to rodilo najkrasnejše svetlobne učinke mogočnega, strogo verskega značaja. Julijan je vztrepetal. Bil je sam v cerkvi in sédel je v klop, ki se mu je zdela najlepša. Nosila je Rênalov grb.

Na klečalniku je opazil Julijan košček potiskanega papirja, ki je ležal tam, kakor bi čakal, da ga prebere. Uprl je oči vanj in zagledal tole:

Podrobnosti o usmrtitvi in o zadnjih trenutkih Ludvika Jenrela, usmrčenega v Besançonu dne ...

Papir je bil raztrgan. Na drugi strani si lahko prebral prvi dve besedi stavka, in sicer: *Prvi korak.*

»Kdo neki je položil ta papir sem?« se je vprašal Julijan. »Ubožec nesrečni!« je pristavil z vzdihom, »njegovo ime se končuje tako kakor moje ...« in zmečkal je papir.

Ko je odhajal, se mu je zdelo, da vidi ob kropilniku kri: bila je blagoslovljena voda, ki so jo poškropili po tleh: v odsevu rdečih zaves, ki so zakrivale okna, je bila videti kakor kri.

Slednjič je Julijana postalo sram njegovega skrivnega strahu.

»Mar sem bojazljivec?« si je dejal: *»k orožju!«*

Ta beseda, ki se je tolikokrat ponavljala v bojnih povestih starega vojaškega zdravnika, je pomenila Julijanu junaštvo. Vstal je in hitrih korakov odšel proti Rênalovi hiši.

Ko pa jo je zagledal dvajset korakov pred seboj, ga je navzlic lepim sklepom navdal nepremagljiv strah. Železna ograja je bila odprta; zdela se mu je prekrasna. Sem noter je torej moral nameriti stopinje.

Julijan ni bil edini, ki mu je srce nemirno bilo ob prihodu v to hišo. Tudi skrajno plaho srce gospe Rênalove je begala misel na tujca, ki bo odslej po svoji službeni dolžnosti vedno med njo in njenimi otroki. Bila je navajena, da so njeni otroci spali v njeni sobi. Tistega jutra je pretočila obilo solza, ko je videla, kako prenašajo njihove po-

steljice v sobo, določeno za vzgojitelja. Zaman je prosila svojega moža, da bi prenesli posteljico najmlajšega, Stanislava Ksaverija, nazaj v njeno sobo.

Ženska rahločutnost je bila pri gospe Rênalovi razvita do skrajnosti. Ustvarila si je bila kar se da neugodno sliko o surovem, slabo počesanem človeku, ki bo imel nalogo grajati njene otroke samo zaradi tega, ker zna latinsko, ta barbarski jezik, ki bodo zavoljo njega njeni otroci tepeni.

VI

NADLEGA

Non so più cosa son,
cosa facio.*

Mozart (Figaro)

Z živahnostjo in ljubkostjo, ki sta ji šli od srca, kadar je bila daleč od moških pogledov, je stopila gospa Rênalova iz salona skozi steklena vrata, ki so držala na vrt, ko je zagledala poleg vélikih vrat nenavadno bledi obraz mladega kmeta, skoraj še otroka, ki je bil pravkar nehal jokati. Imel je svežo belo srajco, pod roko pa je nosil zelo čeden jopič iz vijoličastega ratina.

Polt mladega kmeta je bila tako bleda in njegove oči so bile tako mehke, da se je v nekoliko romantični duši gospe Rênalove najprej porodila misel, da je to morda mlado preoblečeno dekle, ki prihaja prosit župana kakšne milosti. Zasmililo se ji je ubogo bitje, ki je obstalo pri vélikih vratih in ki se očitno ni upalo dvigniti roke do zvonca. Gospa Rênalova je stopila bliže; za trenutek je pozabila na bridko skrb, ki ji jo je delal vzgojiteljev prihod. Julijan je bil obrnjen k vratom in ni videl, da prihaja. Vztrepetal je, ko je spregovoril mehak glas tik ob njegovem ušesu:

»Kaj bi radi, dragi moj?«

Julijan se je živahno obrnil in pogled gospe Rênalove, v katerem je sijalo toliko ljubeznivosti, ga je tako prevzel, da je deloma pozabil na svoj strah. Osupel od njene lepote je kmalu pozabil na vse, celó na tisto, zaradi česar je prišel. Gospa Rênalova je ponovila vprašanje.

»Za vzgojitelja prihajam sem, milostljiva,« je dejal slednjič; bilo ga je sram solza, ki si jih je obrisal, kakor je pač mogel.

Gospa Rênalova je bila zmedena; stala sta prav blizu drug pred drugim in se gledala. Julijan še ni bil nikoli videl

---

* Ne vem več, kaj sem in kaj počnem.

tako dobro oblečenega človeka, in še posebno ne ženske, ki bi bila tako bleščeče polti in bi govorila z njim tako mehko. Gospa Rênalova je gledala debele solze, ki so se bile ustavile na prej tako bledih in zdaj tako rožnatih licih mladega kmeta. Kmalu pa se je zasmejala z vso prešerno veselostjo mladega dekleta; sama sebi se je zazdela smešna in kar ni mogla doumeti vse svoje sreče. Kaj? To je tisti vzgojitelj, ki si ga je slikala kot zamazanega, slabo oblečenega duhovnika, ki bo prišel zmerjat in pretepat njene otroke!

»Kaj, gospod,« mu je dejala slednjič, »vi znate latinsko?«

Beseda *gospod* je Julijana tako osupila, da se je za trenutek zamislil.

»Da, milostljiva,« je odgovoril plaho.

Gospa Rênalova je bila tako srečna, da se je opogumila in rekla Julijanu:

»Saj se ne boste preveč hudovali na uboge otročiče, kajne?«

»Jaz da bi se hudoval nanje?« se je zavzel Julijan, »zakaj pa?«

»Kajne, gospod,« je pristavila po kratkem molku z glasom, ki je iz njega zvenela vsak trenutek rastoča ganjenost, »kajne, da boste dobri z njimi, saj mi obljubite?«

Da mu je vnovič popolnoma resno rekla *gospod* tako lepo oblečena dama, je presegalo vsa Julijanova pričakovanja; v vseh zračnih gradovih svoje mladosti si je zmeraj ponavljal, da ne bo hotela nobena dostojna dama z njim spregovoriti, dokler ne bo nosil lepe uniforme. Gospo Rênalovo pa so do kraja osupile Julijanove velike črne oči in lepota njegove polti, osupili so jo njegovi lepi lasje, ki so bili še bolj kodrasti kot po navadi, ker je bil pravkar pomočil glavo v korito javnega vodnjaka, da bi se nekoliko osvežil. V svoje veliko veselje je videla, da ima usodni vzgojitelj, ki se je bila tako bala njegove trdosrčnosti do njenih otrok in njegovega odurnega vedenja, obličje mladega dekleta. Za tako krotko dušo, kakršna je bila gospa Rênalova, je bilo nasprotje med njeno bojaznijo in tem, kar je zdaj videla, pravi dogodek. Slednjič se je vzdramila iz svoje osuplosti. Začudila se je, da stoji z mladim možem, oblečenim skorajda v samo srajco, pred vrati svoje hiše in tako blizu ob njem.

»Vstopiva, gospod,« mu je dejala nazadnje v precejšnji zadregi.

V vsem življenju ni še nikdar občutek neskaljenega ugodja tako globoko ganil gospe Rênalove; še nikdar ji ni po bolj vznemirljivi bojazni stopila pred oči ljubeznivejša prikazen. Ljubki otročiči, ki jih je tako negovala, torej ne bodo prišli v roke zamazanemu in godrnjavemu duhovniku!

Komaj je stopila v vežo, že se je spet obrnila k Julijanu, ki je plaho stopal za njo. Njegova osuplost nad prekrasno hišo je bila v očeh gospe Rênalove nova lepota. Ni mogla verjeti svojim očem; predvsem pa se ji je zdelo, da bi moral vzgojitelj imeti črno obleko.

»Pa kaj je res, gospod,« mu je rekla in se spet ustavila, v smrtnem strahu, da se morebiti vara, tako srečna je bila v svoji veri, »kaj je res, da znate latinsko?«

Te besede so užalile Julijanov ponos in razpršile čar, ki je v njem preživel zadnjih petnajst minut.

»Tako je, milostljiva,« je odvrnil in skušal pokazati hladen obraz; »latinsko znam prav tako dobro kakor gospod župnik, in ta gre včasih v svoji dobrohotnosti tako daleč, da pravi, da znam celó bolje kot on.«

Gospe Rênalovi se je zazdelo, da je dobil Julijan zelo hudoben izraz; ustavil se je bil dva koraka pred njo. Stopila je bliže in mu rekla polglasno:

»Kajne, prve dni ne boste vihteli šibe nad mojimi otroki, tudi če ne bodo znali svojih nalog?«

Ob mehkem in skorajda prosečem glasu tako lepe gospe je Julijan v trenutku pozabil, kaj zahteva od njega sloves dobrega latinca. Obraz gospe Rênalove je bil tako blizu njegovemu in duhal je vonj poletne ženske obleke, ki je tako prečudna stvar za ubogega kmeta. Julijan je zardel do ušes in rekel z vzdihom in z zamirajočim glasom:

»Ničesar se ne bojte, milostljiva, v vsem vam bom pokoren.«

Šele v trenutku, ko jo je bila skrb za njene otroke čisto minila, je gospo Rênalovo presunila Julijanova izredna lepota. Njegove skorajda ženske poteze in zadrega na njegovem obrazu se ženski, ki je bila sama skrajno plaha, niso zdele smešne. Možat izraz, ki na splošno mislijo, da je potreben za moško lepoto, bi ji bil vzbujal strah.

»Koliko ste stari, gospod?« je vprašala Julijana.

»Devetnajst let mi bo kmalu.«

»Moj najstarejši sin je star enajst let,« je nadaljevala gospa Rênalova docela pomirjena; »skoraj tovariš vam bo; govorili boste z njim že pametno. Nekoč ga je oče udaril in otrok je bil ves teden bolan; pa je bil samo lahen udarec.«

»Kolikšna razlika med njim in menoj,« je pomislil Julijan. »Še včeraj me je oče pretepel. Kako srečni so bogati ljudje!«

Gospa Rênalova je bila zdaj že zmožna dojemati najmanjše odtenke vsega, kar se je godilo v vzgojiteljevi duši; žalost, ki ga je za trenutek obšla, si je razlagala kot boječnost, in hotela ga je spodbuditi.

»Kako vam je ime, gospod?« je vprašala s takšnim glasom in tako mehko, da je Julijan globoko občutil omamnost njenih besed, ne da bi si jo mogel razložiti.

»Julijan Sorel me kličejo, milostljiva; ves trepetam, ko stopam prvikrat v svojem življenju v tujo hišo; potreben sem vašega varstva in vaše prizanesljivosti; v prvih dnevih mi boste morali marsikaj oprostiti. Nikoli nisem hodil v gimnazijo; bil sem preveč reven; nikoli nisem spregovoril z drugim človekom kot s svojim bratrancem, vojaškim zdravnikom, članom častne legije, in z gospodom župnikom Chélanom. Ta vam bo dal dobro spričevalo o meni. Moja brata sta me zmeraj pretepala; ne verjemite jima, če bosta govorila slabo o meni. Odpustite mi moje napake, milostljiva; namena ne bom imel nikoli slabega.«

Med tem dolgim govorom se je Julijan pomiril; opazoval je gospo Rênalovo. Tako čudovit je učinek popolne miline, kadar je neprisiljeno povezana z značajem in zlasti kadar se oseba, ki jo krasi milina, tega ne zaveda. Julijan, ki se je prav dobro razumel na žensko lepoto, bi bil v tistem trenutku prisegel, da je stara kvečjemu dvajset let. Nenadoma ga je obšla predrzna misel, da bi ji poljubil roko. Te misli se je najprej prestrašil; trenutek pozneje pa si je rekel: »Bilo je strahopetno, da nisem izvršil dejanja, ki bi mi utegnilo biti koristno in zmanjšati zaničevanje, ki ga brez dvoma občuti ta lepa dama do ubogega delavca, ki se je pravkar ločil od svoje žage.« Mogoče je Julijana nekoliko opogumila beseda *lepi dečko,* ki jo je bil večkrat slišal zadnjih šest mesecev ob nedeljah, ko so ga začela ogovarjati nekatera dekleta. Med takimi in podobnimi notranjimi boji ga je gospa Rênalova ogovorila z dvema ali tremi besedami, da bi ga z njimi

poučila, kako naj se loti svojega dela z otroki. Julijan se je moral tako silno premagovati, da je znova močno prebledel; spregovoril je s prisiljenim glasom:

»Nikoli ne bom tepel vaših otrok, milostljiva; prisegam vam pred Bogom.« Pri teh besedah se je opogumil, prijel roko gospe Rênalove in jo vzdignil k svojim ustnicam. Ta Julijanova kretnja jo je osupila, in ko je nekoliko pomislila, je bila rahlo užaljena. Ker je bilo zelo vroče, je imela pod ogrinjalom čisto gole lakti; Julijanova kretnja, ko je vzdignil njeno roko k ustnicam, jih je popolnoma razgalila. Čez nekaj trenutkov se je hudovala sama nase; zdelo se ji je, da ni dovolj hitro pokazala svojega ogorčenja.

Rênal, ki je slišal govorjenje, je stopil iz svoje delovne sobe; z istim dostojanstvenim in očetovskim izrazom, ki ga je kazal, kadar je na županstvu sklepal poroke, je rekel Julijanu: »Nujno moram govoriti z vami, preden vas vidijo otroci.«

Odpeljal je Julijana v sobo in pridržal ženo, ki ju je hotela pustiti sama. Ko so se vrata zaprla, je Rênal dostojanstveno sédel.

»Gospod župnik mi je dejal, da ste dober in zvest človek. Tukaj bodo vsi ravnali z vami spoštljivo, in če bom zadovoljen z vami, vam bom pozneje pomagal, da se postavite na lastne noge. Hočem pa, da pretrgate vse zveze s sorodniki in prijatelji; njihova govorica ne more biti primerna za moje otroke. Tu imate šestintrideset frankov za prvi mesec; toda dajte mi častno besedo, da ne boste dali niti centima tega denarja svojemu očetu.«

Rênal je bil jezen na starca, ki je bil v tej zadevi bolj premeten kakor on.

»In zdaj, *gospod,* — kajti odredil sem, da vas bodo odslej tu vsi imenovali gospoda; čutili boste, kako ugodno je to, če pride človek k dostojnim ljudem, — zdaj, gospod, se pač ne spodobi, da bi vas videli otroci v jopiču. Ali ga je služinčad že videla?« je vprašal Rênal svojo ženo.

»Ne, ljubi moj,« je odvrnila z globoko zamišljenim obrazom.

»Tem bolje. Oblecite tole,« je dejal strmečemu fantu in mu dal svojo črno suknjo. »Pojdiva zdaj k Durandu, trgovcu s suknom.«

Ko se je Rênal vrnil več kot uro pozneje z novim vzgojiteljem, ki je bil zdaj oblečen popolnoma v črno, je sedela njegova žena še zmeraj na istem mestu. V Julijanovi navzočnosti se je počutila pomirjeno; medtem ko ga je opazovala, je pozabila, da se ga boji. Julijan ni mislil nanjo. Navzlic njegovi nezaupljivosti do usode in do ljudi je vendar bila njegova duša v tistem trenutku samo duša majhnega otroka; zdelo se mu je, da je preživel že dolgo vrsto let od trenutka, ko je pred tremi urami trepetaje stopil v cerkev. Opazil je hladni izraz gospe Rênalove in razumel je, da se huduje, ker se ji je bil drznil poljubiti roko. Toda občutek ponosa, ki mu ga je vzbujal dotik z obleko, tako različno od obleke, ki jo je bil vajen nositi, ga je tako silno razburjal in tako močno je želel prikriti svoje veselje, da so imele vse njegove kretnje nekaj vihravega in skorajda brezumnega. Gospa Rênalova ga je gledala z začudenjem v očeh.

»Bodite resni, gospod,« mu je dejal Rênal, »če hočete, da vas bodo spoštovali moji otroci in moji ljudje.«

»Gospod,« je odvrnil Julijan, »ta nova obleka me moti; jaz, ubogi kmet, sem doslej nosil samo jopič; dovolite mi, da grem v svojo sobo.«

»Kakšna se ti zdi naša nova pridobitev?« je vprašal Rênal svojo ženo.

Iz nekega skorajda nagonskega nagiba, ki bi si ga brez dvoma sama ne znala razložiti, je gospa Rênalova prikrila svojemu možu resnico.

»Ta kmetič me ni tako silno očaral kakor tebe; tvoja uslužnost bo napravila iz njega predrzneža, ki ga boš moral odsloviti, preden bo minil mesec dni.«

»No, prav, ga bomo pa odslovili; če me tudi stane kakšnih sto frankov, prava reč, se bo vsaj Verrières privadil, da vidi vzgojitelja pri Rênalovih otrocih. Tega namena ne bi bil dosegel, če bi bil pustil Julijana v opravi navadnega delavca. Če ga bom odslovil, si bom seveda obdržal črno obleko, ki sem jo pravkar naročil zanj pri trgovcu. Ostala mu bo samo obleka, ki sem jo dobil že narejeno pri krojaču in ki sem ga za zdaj oblekel vanjo.«

Ura, ki jo je Julijan prebil v svoji sobi, je minila gospe Rênalovi kakor trenutek. Otroci, ki so jim bili povedali o novem vzgojitelju, so obsipali svojo mater z vprašanji. Slednjič se je prikazal Julijan. Bil je povsem drug človek. Slabo

bi se izrazil, če bi rekel, da je bil resen; bil je poosebljena resnost. Predstavili so ga otrokom in nagovoril jih je z izrazom, ki je osupil celó Rênala samega.

»Prišel sem semkaj, gospodje,« jim je dejal na koncu svojega nagovora, »da bi vas naučil latinščine. Vsi veste, kaj se pravi povedati lekcijo na pamet. Glejte, tu je sveto pismo,« je dejal in jim pokazal majhno, črno vezano knjigo v mali osmerki. »To so zgodbe našega gospoda Jezusa Kristusa, del, ki ga imenujemo Novi testament. Dostikrat mi boste morali povedati lekcije na pamet. Dajte, da vam tudi jaz povem svojo.« Adolf, najstarejši deček, je bil vzel knjigo v roko.

»Odprite jo, kakor nanese,« je nadaljeval Julijan, »in povejte mi prvo besedo kakšnega odstavka. Povedal bom na pamet odstavek iz svete knjige, ki je navodilo za nas vse, kako moramo živeti, dokler me ne ustavite.«

Adolf je odprl knjigo, prebral neko besedo, in Julijan je odpredaval vso stran z isto lahkoto, kot bi govoril francosko. Rênal je gledal svojo ženo z zmagoslavnim obrazom. Ko so otroci videli začudenje svojih staršev, so na široko odpirali oči. Neki hišni posel je prišel na prag salona; Julijan je še zmeraj govoril latinski. Posel je najprej nepremično obstal, potem pa je izginil. Kmalu sta prišli na prag gospejina spletična in kuharica; takrat je bil Adolf odprl knjigo že na osmih mestih in Julijan je predaval z zmerom enako lahkoto.

»Ah, moj bog! Kako srčkan duhovniček!« je na glas vzkliknila kuharica, dobro, zelo pobožno dekle.

Rênalovega samoljubja se je loteval nemir; še na um mu ni prišlo, da bi preskušal vzgojitelja; napel je vse svoje sile, da bi našel v svojem spominu kakšno latinsko besedo; slednjič se mu je posrečilo povedati neki stih iz Horaca. Julijan ni znal latinsko ničesar razen svojega svetega pisma. Nasršil je obrvi ter odvrnil: »Sveta služba, kateri sem se namenil, mi brani brati takega posvetnega pesnika.«

Rênal je povedal precejšnje število stihov, ki je o njih trdil, da so Horacovi. Razlagal je svojim otrokom, kaj je bil Horac, toda otroci, ki jih je navdajalo občudovanje, niso poslušali, kaj jim pripoveduje. Gledali so Julijana.

Posli so še zmeraj stali na pragu in Julijanu se je zdelo potrebno, da preskušnjo še podaljša.

»Tudi Stanislav Ksaverij,« je dejal najmlajšemu dečku, »mi mora izbrati kakšno mesto iz svete knjige.«

Mali Stanislav je ves ponosen prebral, kakor je pač znal, prvo besedo nekega odstavka, in Julijan je povedal vso stran do konca. Da je bilo Rênalovo zmagoslavje še popolnejše, sta vstopila, medtem ko je Julijan predaval, Valenod, lastnik lepih normandskih konj, in Charcot de Maugiron, okrožni podprefekt. Ta nastop je Julijanu zagotovil naslov gospoda; celo posli se mu ga niso upali odrekati.

Zvečer je vse mesto drvelo k Rênalu, da bi videlo čudež. Julijan je vsem odgovarjal z mračnim izrazom, ki jih je silil, da so ostali v neki oddaljenosti. Njegova slava se je tako naglo razširila po mestu, da mu je malo dni pozneje Rênal, ki se je bal, da mu ga ne bi kdo speljal, predlagal, naj podpiše pogodbo za dve leti.

»Ne, gospod,« je odvrnil Julijan hladno; »če bi me hoteli odsloviti, bi moral oditi. Pogodba, ki veže samo mene, vas pa ne, ni pravična; odklanjam jo.«

Julijan se je vedel tako izvrstno, da ga je mesec dni po njegovem prihodu v hišo Rênal sam spoštoval. Ker je bil župnik sprt z Rênalom in Valenodom, ni mogel nihče izdati nekdanjega Julijanovega navdušenja za Napoleona; on sam pa ni govoril o njem drugače kot s studom.

VII

DUHOVNO SORODSTVO

Samo z žalitvami vam znajo ganiti srce.

Eden modernih

Otroci so ga oboževali, on pa jih ni imel rad; njegova misel je bila drugje. Naj so otročaji uganjali karkoli, nič ga ni nikoli spravilo ob potrpljenje. Bil je hladen, pravičen, nedostopen; vendar pa so ga ljubili, ker je njegov prihod nekako pregnal dolgčas iz hiše; vsekakor je bil dober učitelj. Osebno ni občutil drugega kot sovraštvo in stud do visoke družbe, ki je bil vanjo sprejet, seveda le na skrajni konec mize, kar utegne pojasniti njegovo sovraštvo in njegov odpor. Bili so včasih slavnostni obedi, kjer je lahko samo z največjim trudom krotil sovraštvo do vsega, kar ga je obdajalo. Nekega dne, bilo je na praznik svetega Ludvika, ko je bil med dugimi povabljen pri Rênalovih tudi Valenod, bi se bil Julijan kmalu izdal; zato je pobegnil na vrt z izgovorom, da pogleda za otroki. »Kakšno hvalisanje poštenosti!« je vzkliknil, »človek bi rekel, da je ta Valenod utelešena krepost; in vendar, kakšen ugled, kako nizkotno spoštovanje človeka, ki je očitno podvojil, da, potrojil svoje imetje, odkar upravlja premoženje siromakov! Stavil bi, da dela dobičke celó z denarjem, ki je namenjen za najdence, te ubožčke, ki je njihova revščina še svetejša od revščine drugih! Ah, pošasti! Pošasti! Tudi jaz sem nekakšen najdenček, ki ga sovražijo njegov oče, njegova brata, vsa njegova rodbina.«

Ko se je Julijan nekaj dni pred praznikom svetega Ludvika med prebiranjem svojega brevirja sam sprehajal po gozdiču, ki se imenuje Belvédère in ki se vzdiguje nad *Sprehajališčem zvestobe,* se je zaman skušal izogniti svojima bratoma, ki ju je zagledal, ko sta prihajala po samotni stezi. Lepa črna obleka, skrajno čedna zunanjost njunega brata, odkrito zaničevanje, ki ga je občutil do njiju, so vzbudili surovima delavcema tako silovito zavist, da sta ga pretepla,

tako da je obležal na tleh nezavesten in ves krvav. Gospa Rênalova, ki se je sprehajala z Valenodom in podprefektom, je po naključju prišla v gozdič; videla je Julijana na tleh; mislila je, da je mrtev. Njeno razburjenje je bilo tolikšno, da je dalo Valenodu povod za ljubosumnost.

Toda vznemirjal se je prezgodaj. Gospa Rênalova se je sicer zdela Julijanu zelo lepa, ampak sovražil jo je prav zaradi njene lepote; bila je prva pečina, na kateri bi se lahko razbila njegova sreča. Govoril je z njo kolikor mogoče malo, da bi pozabila na čustveni izbruh, v katerem ji je bil prvi dan poljubil roko.

Eliza, sobarica gospe Rênalove, se je bila seveda takoj zaljubila v mladega vzgojitelja; dostikrat je s svojo gospodinjo govorila o njem. Ljubezen gospodične Elize je nakopala Julijanu sovraštvo nekega hlapca. Nekoč je slišal, kako je možak rekel Elizi: »Odkar je prišel v hišo ta zanikrni vzgojitelj, ne marate več govoriti z menoj.« Julijan ni zaslužil te psovke; toda z nagonom lepega fanta je podvojil pozornost do svoje osebe. Tudi Valenodovo sovraštvo se je podvojilo. Javno je govoril, da se mlademu abbéju ne spodobi tolikšna spogledljivost. Razen sutane je nosil Julijan čisto posvetno obleko.

Gospa Rênalova je opazila, da je začel govoriti pogosteje kot po navadi z gospodično Elizo; prišla je na to, da je vzrok njunih pogovorov v tem, da je bil Julijan tako pomanjkljivo preskrbljen s perilom. Imel ga je tako malo, da ga je moral dajati zelo pogosto v pranje iz hiše, in pri teh malenkostnih skrbeh mu je bila Eliza zelo koristna. Njegova skrajna revščina, o kateri ni bila ničesar slutila, je gospo Rênalovo ganila; zaželela si je, da bi ga obdarovala, pa se ni upala; njen notranji odpor je bil prvi mučni občutek, ki ji ga je vzbudil Julijan. Do takrat je bilo Julijanovo ime zanjo pomenilo natančno isto kot čisti duhovni užitek. Ker ji je bila misel na Julijanovo revščino mučna, je gospa Rênalova spregovorila z možem o svoji želji, da bi Julijana obdarovala s perilom.

»Kakšna budalost!« je odvrnil Rênal. »Kaj še! Da bi obdarovali človeka, ki smo z njim povsem zadovoljni in ki nam dobro služi? Samo v primeru, če bi zanemarjal svojo dolžnost, bi bilo potrebno podžgati njegovo vnemo.«

Gospa Rênalova se je počutila ponižano zaradi takšnega mišljenja; preden je prišel Julijan v hišo pa bi tega ne bila

niti opazila. Nikoli ni zdaj videla skrajne snažnosti v sicer zelo preprosti noši mladega abbéja, ne da bi si rekla: »Le kako ubogi fant to zmore?«

Sčasoma se ji je začel Julijan smiliti zaradi vsega, kar mu je manjkalo, namesto da bi jo to motilo.

Gospa Rênalova je bila ena tistih podeželskih žensk, ki jih imamo prvih štirinajst dni, ko jih spoznamo, prav lahko za neumne. Imela ni nikakršnih življenjskih skušenj in prav nič ji ni bilo do tega, da bi se s kom družila. Obdarovana je bila z rahločutno in ponosno dušo in nagon po sreči, ki je prirojen slehernemu bitju, je bil vzrok, da se ni skoraj nikoli menila za tisto, kar so počenjali surovi ljudje, med katere jo je bilo pahnilo naključje.

S svojim značajem in z živahnostjo svojega duha bi bila prav lahko vzbujala pozornost, če bi bila dobila kaj prida vzgojo; toda kot bogata dedinja je bila vzgojena pri redovnicah, strastnih oboževateljicah presvetega srca Jezusovega in polnih sovraštva do Francozov, ki sovražijo jezuite. Gospa Rênalova je bila dovolj razumna, da je kmalu pozabila na vse, česar se je bila naučila v samostanu, ker se ji je zdelo bedasto; toda na mesto tistega ni bila postavila ničesar drugega in tako nazadnje ni znala in vedela ničesar. Zgodnja laskanja, ki jih je bila deležna kot dedinja velikega premoženja, in odločno nagnjenje do strastne pobožnosti so dali njenemu življenju popolnoma notranjo smer. Navidezno je bila najposlušnejša ženska brez sleherne lastne volje, tako da so jo verrièreski možje postavljali svojim ženam za zgled, na kar je bil Rênal od sile ponosen; v resnici pa je bilo njeno običajno duhovno življenje samo odsev njenega prirojenega ponosa. Marsikatera kneginja, ki je razvpita zaradi svoje ošabnosti, obrača neizmerno več pozornosti na to, kar počenjajo okrog nje razni visoki gospodje, kot je ta mila, na pogled tako skromna ženska posvečala vsemu tistemu, kar je govoril ali počel njen soprog. Do Julijanovega prihoda v hišo v resnici ni posvečala pozornosti ničemur drugemu kot svojim otrokom. Njihove otroške bolezni, njihove bolečine, njihovo nedolžno veselje, to je bilo vse, čemur je bilo posvečeno čustveno življenje te ženske, ki še v svojem življenju ni bila ljubila nikogar razen Boga, ko je bila v Besançonu v zavodu Srca Jezusovega.

Ne da bi se kdaj tako daleč ponižala, da bi komu to povedala, jo je napad vročice pri tem ali onem njenih sinov spravil skorajda v isto stanje, kakor če bi bil otrok umrl. V prvih letih njenega zakona, ko se je v takih srčnih stiskah še zaupno obračala na svojega moža, ker je pač čutila potrebo, da se komu razodene, jo je vsakič odpravil s surovim smehom ali pa je skomizgnil z rameni in pri tem še izustil kakšno prostaško puhlico o ženski neumnosti. Takšne šale, posebno če so šle na račun bolezni njenih otrok, so vselej zbodle gospo Rênalovo v srce kakor oster nož. To je torej našla namesto uslužnih in medenih laskanj jezuitskega samostana, kjer je bila preživela svojo mladost. Njeno vzgojo je dovršilo trpljenje. Bila je preponosna, da bi komurkoli pripovedovala o svojih bolečinah, ki jih ni nikoli omenila niti svoji prijateljici, gospe Dervillovi. Domišljevala si je, da so vsi moški taki kakor njen soprog ali Valenod ali pa podprefekt Charcot de Maugiron. Neotesanost, najsurovejša brezčutnost do vsega, kar ni bilo v zvezi z denarjem, dostojanstvi in odlikovanji; slepo sovraštvo do slehernega razumskega razloga, ki jim ni bil po volji, vse to se ji je zdelo za njihov spol tako naravno kakor to, da so nosili škornje in polstene klobuke.

Po letih in letih se gospa Rênalova še zmeraj ni bila sprijaznila z ljudmi, ki so poznali samo denar in ki je med njimi morala živeti.

Od tod uspehi mladega kmeta Julijana. V naklonjenosti njegove plemenite in ponosne duše je našla sladkosti in užitke, ki jih je obdajal čarobni blesk novosti. Gospa Rênalova je mladeniču hitro odpustila njegovo skrajno nevednost, ki je še povečevala njegovo milino, in njegovo nerodno vedenje, ki se ji ga je polagoma posrečilo opiliti. Zdelo se ji je, da ga je vredno poslušati, kadar je bil govor o najpreprostejših stvareh, pa tudi če je šlo samo za ubogega psa, ki ga je, ko je tekel čez cesto, povozil drveči kmečki voz. Takšen mučen prizor je njenemu možu izvabil samo surov smeh, medtem ko je videla, kako so se Julijanu nasršile lepe, črne, tako visoko vzbočene obrvi. Polagoma se ji je začelo dozdevati, da lahko najde plemenitost, duhovni polet in človekoljubnost samo pri mladem abbéju. Samo do njega je občutila vso naklonjenost in celó občudovanje, ki ga vzbujajo te kreposti v plemenitih dušah.

V Parizu bi bilo Julijanovo razmerje do gospe Rênalove kmalu jasno; ampak v Parizu je ljubezen hčerka romanov. Mladi vzgojitelj in njegova plaha ljubica bi našla v treh ali štirih romanih ali celó v kupletih pariških gledališč popolno razčiščenje svojega položaja. Romani bi jima bili pokazali, kakšno vlogo naj igrata, pokazali bi jima, kakšen zgled naj posnemata; in nečimrnost bi prisilila Julijana, da bi prej ali slej začel posnemati ta zgled, pa čeprav brez slehernega užitka in mogoče celó s kislim obrazom.

V kakšnem mestecu v Aveyronu ali v Pirenejih bi bil najneznatnejši dogodek odločilen, ker je tam podnebje vroče. Pod našim bolj mračnim nebom pa vidi ubog mladenič, ki je častihlepen samo zato, ker njegovo mehko srce čuti potrebo po nekaterih užitkih, ki jih nudi denar, vsak dan trideset-letno, resnično pametno žensko, ki se ukvarja samo s svojimi otroki in nikakor ne zajema iz romanov zgledov za svoje vedenje. Vse dozoreva počasi, vse se na deželi godi polagoma; vse se plete bolj po prirodnih zakonih.

Dostikrat, kadar je gospa Rênalova razmišljala o revščini mladega vzgojitelja, je bila ganjena do solz. Nekega dne jo je Julijan presenetil vso objokano.

»Milostljiva, ali se vam je pripetilo kaj hudega?«

»Ne, prijatelj,« mu je odvrnila; »pokličite otroke, pojdimo na sprehod.«

Prijela se ga je pod laktom in se tako krepko naslonila nanj, da se je Julijanu zdelo kar čudno. Bilo je prvikrat, da ga je imenovala prijatelja.

Ko se je sprehod že bližal koncu, je Julijan opazil, da je močno zardela. Pridržal je korak.

»Saj so vam menda pravili,« je dejala, ne da bi ga pogledala, »da sem edina dedinja bogate tete, ki živi v Besançonu. Obsipa me z darili ... Moji sinovi napredujejo ... tako čudovito ... da sem vas hotela prositi, da bi sprejeli majhno darilo kot znamenje moje hvaležnosti. Gre samo za nekaj zlatnikov, da si nabavite perila. Ampak ...« je pristavila in še bolj zardela ter umolknila.

»Kaj ste hoteli reči, milostljiva?« je vprašal Julijan.

»Bilo bi odveč,« je nadaljevala in povesila glavo, »če bi o tem kaj omenili mojemu soprogu.«

»Majhen sem res, milostljiva, nisem pa podel,« je odvrnil Julijan in obstal; oči so se mu bliskale od jeze in vzpel se

je vsej svoji višini; »na to niste pomislili. Bil bi slabši od hlapca, če bi hotel prikrivati gospodu Rênalu karkoli, kar je v zvezi *z mojim denarjem.*«

Gospa Rênalova bi se bila od sramu najrajši udrla v zemljo.

»Gospod župan,« je nadaljeval Julijan, »mi je, odkar bivam v njegovi hiši, izročil petkrat po šestintrideset frankov; pripravljen sem pokazati knjigo svojih izdatkov gospodu Rênalu ali komursibodi, če treba tudi gospodu Valenodu, ki me sovraži.«

Po tem odgovoru je bila gospa Rênalova vso pot bleda in drhteča; sprehod se je končal, ne da bi bila mogla najti ona ali Julijan kakšno primerno besedo, da bi spet navezala pogovor. Ljubezen do gospe Rênalove je postajala čim dalje bolj nemogoča v Julijanovem ponosnem srcu; ona pa, ona ga je spoštovala; občudovala ga je, saj jo je bil oštel! V nameri, da bi popravila ponižanje, ki mu ga je nehote prizadela, si je dovoljevala najnežnejše pozornosti. To svoje novo vedenje je občutila gospa Rênalova osem dni kot pravo srečo. Uspeh pa je bil ta, da je deloma potolažilo Julijanovo jezo; vendar mu še na um ni prišlo, da bi videl v tem kaj takega, kar bi spominjalo na kakšno osebno nagnjenje.

»Vidiš, kakšni so bogati ljudje,« si je govoril; »najprej te ponižajo, potem pa mislijo, da lahko vse popravijo, če se malo narejajo!«

Srce gospe Rênalove je bilo preveč polno in še prenedolžno, da ne bi bila, čeprav je bila sklenila nasprotno, povedala svojemu možu o ponudbi, ki jo je postavila Julijanu, in kako jo je zavrnil.

»Kako ste mogli prenesti tako odklonitev od *posla?*« je zadet v živo dejal Rênal.

In ko je hotela gospa Rênalova ugovarjati zaradi besede *posel,* je nadaljeval:

»Milostljiva, jaz govorim kakor rajni princ Condé, ko je predstavil svojo novo soprogo svojim komornikom: ‚Vsi ti ljudje,' ji je rekel, *‚so naši posli'*. Navedel sem vam to mesto iz Besenvalovih *Spominov,* ker je bistveno za dostojanstvo. Vse, kar ni plemič in kar živi pri vas in prejema plačo, je vaš posel. Povedat grem nekaj besed temu gospodu Julijanu, pa sto frankov mu bom dal.«

»Ah, prijatelj,« je dejala gospa Rênalova trepetaje, »pa vsaj ne pred posli!«

»Da, lahko bi mu bili nevoščljivi, in to po pravici,« je dejal njen mož ter se oddaljil, razmišljajoč o višini vsote.

Gospa Rênalova se je skoraj onesveščena od bolečine zgrudila na stol. »Ponižal bo Julijana, in to po moji krivdi!« Groza jo je bilo svojega moža in zakrila si je obraz z rokami. Sklenila je, da mu ne bo nikoli več ničesar zaupala.

Ko je spet zagledala Julijana, je vsa vztrepetala; srce se ji je tako krčilo, da dolgo ni mogla spraviti iz sebe najmanjše besedice. V svoji zadregi ga je prijela za roke in mu jih stisnila.

»Torej, prijatelj,« mu je rekla slednjič, »ali ste zadovoljni z mojim soprogom?«

»Kako ne bi bil?« je odvrnil Julijan z grenkim nasmehom; »saj mi je dal sto frankov.«

Gospa Rênalova ga je pogledala, kakor da ne ve, pri čem je.

»Dajte mi roko,« mu je rekla naposled s pogumnim glasom, kakršnega Julijan še ni bil slišal pri njej.

Opogumila se je, da je šla z njim prav do verrièreskega knjigarnarja, in to navzlic temu, da je bil razvpit kot liberalec. V knjigarni je izbrala za deset zlatnikov knjig, ki jih je dala svojim otrokom. Toda to so bile knjige, o katerih je vedela, da Julijan hrepeni po njih. Zahtevala je, da je že v knjigarni vsak otrok zapisal svoje ime v knjige, ki so mu bile namenjene. Medtem ko je bila gospa Rênalova vsa srečna, da je imela priložnost tako drzno popraviti, kar je bila zagrešila na Julijanu, se je ta čudil, koliko knjig je pri knjigarnarju. Še nikoli si ni bil upal prestopiti praga tako posvetnega kraja; srce mu je močno utripalo. Še zdaleč ni slutil, kaj se dogaja v srcu gospe Rênalove; zatopljen je bil v globoko premišljevanje, kako bi prišel mlad študent bogoslovja do sredstev, da bi si priskrbel nekatere izmed teh knjig. Nazadnje je prišel na misel, da bi bilo mogoče s spretnostjo prepričati Rênala, da je treba dajati njegovim sinovom naloge iz zgodovine slavnih plemičev, rojenih v teh krajih. Ko se je bil ves mesec pripravljal na to, je doživel, da mu je zamisel uspela v taki meri, da se je nekaj časa pozneje, ko se

je spet pogovarjal z Rênalom, drznil omeniti nekaj, kar je moralo biti za plemenitega župana še vse drugače mučno; s tem da bi postal stalen naročnik pri knjigarnarju, bi namreč množil imetje liberalca. Rênal je sicer priznal, da bi bilo pametno, če bi njegov sin *de visu* spoznal nekaj del, ki bo o njih slišal, ko bo na vojaški šoli; toda Julijan je videl, da si je župan vtepel v glavo, da dalj ne pojde. Slutil je neki skriven vzrok, a ga ni mogel uganiti.

»Mislil sem si, gospod,« je dejal Julijan nekega dne Rênalu, »da bi bilo zelo neprimerno, če bi kdo lahko bral ime dobrega plemiča, kakršno je na primer Rênalovo, v umazanem seznamu knjigarnarjevih odjemalcev.« Rênalovo čelo se je zjasnilo. »Prav tako bi bilo slabo spričevalo za ubogega študenta bogoslovja,« je nadaljeval Julijan z bolj pohlevnim glasom, »če bi kdaj prišlo na dan, da je bilo njegovo ime v seznamu knjigarnarja, ki izposoja knjige. Liberalci bi me lahko obdolžili, da sem zahteval najbolj razvpite knjige; kdove, ali ne bi šli celó tako daleč, da bi zraven mojega imena vpisali naslove kakšnih razvratnih knjig!« Toda Julijan se je oddaljeval s poti. Videl je, da je županov obraz dobil spet izraz zadrege in zlovoljnosti. Julijan je umolknil. »Ga že imam,« je pomislil.

Ko je nekaj dni pozneje najstarejši deček spraševal v Rênalovi navzočnosti Julijana o neki knjigi, ki je bila omenjena v časopisu *Quotidienne,* je dejal mladi vzgojitelj:

»Da ne bi dali jakobinski stranki nikakršnega povoda za zmagoslavje in da bi si vendar priskrbel sredstva, da bi lahko odgovarjal na vprašanja gospoda Adolfa, bi lahko naročali knjige na ime najzadnjega vaših uslužbencev.«

»To ni slaba misel,« je dejal Rênal vidno vzradoščen.

»Vsekakor bo treba poskrbeti za to,« je nadaljeval Julijan s tistim resnim in skorajda turobnim izrazom, ki tako odlično pristaja nekaterim ljudem, kadar vidijo uspeh svojih prizadevanj, ki so si ga dolgo želeli, »vsekakor bo treba poskrbeti za to, da si ne bo mogel uslužbenec izposoditi kakšnega romana. Brž ko bi bile te nevarne knjige v hiši, bi utegnile izpriditi gospejine služkinje in celó uslužbenca samega.«

»Pozabili ste na politične pamflete,« je pristavil Rênal z ošabnim izrazom. Hotel je prikriti občudovanje, ki mu ga je

vzbujal prebrisani izhod, ki ga je bil našel vzgojitelj njegovih otrok.

Tako je bilo Julijanovo življenje vrsta drobnih kupčij; in njihov uspeh ali neuspeh ga je dosti bolj zanimal kot pa čustvo odkrite naklonjenosti gospe Rênalove, ki bi ga bil prav lahko bral v njenem srcu, če bi bil le malo odprl oči.

Moralno stališče, ki ga je bil zavzemal vse svoje življenje, je tudi pri verrièreskem županu ostalo isto. Tu kakor na žagi svojega očeta je globoko preziral ljudi, s katerimi je živel; oni pa so ga sovražili. Sleherni dan je lahko videl v besedah in dejanjih podprefekta, Valenoda in drugih hišnih prijateljev, kadar so govorili o stvareh, ki so se pravkar dogajale pred njegovimi očmi, kako malo so bili njihovi nazori v skladu z resničnostjo. Kadar se je Julijanu kakšno dejanje zdelo lepo in plemenito, so ljudje, ki so ga obdajali, prav tisto dejanje najbolj grajali. Njegov notranji odgovor se je vselej glasil: »Kakšne pošasti so, ali pa kakšni bedaki!« Najbolj zabavno pri vsej stvari pa je bilo to, da pri vsem svojem ponosu dostikrat ni prav ničesar razumel o vsem tistem, o čemer so govorili.

V vsem svojem življenju ni bil z nikomer razen s starim vojaškim zdravnikom spregovoril odkritosrčne besede; tisto malo nazorov, kar jih je imel, je bilo v zvezi z Bonapartovo vojno v Italiji ali pa z ranocelništvom. Njegovi mladostni drznosti je bilo všeč podrobno opisovanje najbolj bolečih zdravniških posegov; pri tem si je vselej dejal:

»Jaz pri tem ne bi trenil z očesom.«

Ko je bila gospa Rênalova prvikrat poskusila z njim govoriti o stvareh, ki se niso sukale okoli vzgoje njenih otrok, ji je začel pripovedovati o različnih ranocelniških posegih; prebledela je in ga prosila, naj jenja.

Česa več kot to Julijan ni vedel. Čeprav je živel v stalni bližini gospe Rênalove, je med njima, brž ko sta bila sama, nastal nerazumljiv molk. Toda najsi je bilo njegovo vedenje še tako pohlevno, gospe Rênalovi se je zdelo, da imajo v salonu njegove oči izraz duhovne nadvlade nad vsemi, ki so zahajali v hišo. Če pa je bila samo za trenutek sama z njim, je opazila, da je v vidni zadregi. To jo je vznemirjalo, kajti njen ženski nagon ji je pravil, da njegova zadrega nikakor ni izraz nežne naklonjenosti.

O dobri družbi, namreč *dobri* po pojmih starega ranocelnika, je imel Julijan prav svojevrstno naziranje, ki si ga je bil zelo verjetno ustvaril po ranocelnikovih pripovedovanjih; če je bil kje v ženski družbi in je nastal molk, ga je namreč bilo sram, kakor da bi bil ta molk nekakšna njegova osebna krivda. Ta občutek je bil še stokrat mučnejši, kadar sta bila z gospo Rênalovo sama. Njegova domišljija je bila polna najbolj pretiranih, najbolj španskih pojmov o tem, kaj mora govoriti moški, kadar je sam z žensko; toda v njegovi zmedenosti so mu prihajale na um same nedopustne stvari. Njegova duša je plavala v oblakih, skrajno ponižujočega molka pa kljub temu ni znal prekiniti. In tako je od krutih notranjih bolečin dobival njegov strogi obraz na dolgih sprehodih z gospo Rênalovo in njenimi otroki še strožji izraz. Do sebe je občutil strahoten prezir. Če se je na svojo nesrečo silil govoriti, se je zgodilo, da je blebetal najbolj nemogoče stvari. Vrh vse nesreče se je tega zavedal in je še pretiraval svojo neumnost; česar pa ni videl, je bil izraz njegovih oči, ki so bile tako lepe in ki so izražale tak notranji ogenj, da so dobile, podobno kakor pri dobrih igralcih, nekakšno posebno mikavnost in nekakšen poseben smisel celó stvari, ki tega nikakor niso imele. Gospa Rênalova je opazila, da se mu je, kadar je bil sam z njo, samo takrat posrečilo povedati kaj bistroumnega, če ga je zmedel kakšen nepričakovan dogodek in ni utegnil pomisliti na to, da bi z izbranimi besedami povedal kakšen lep poklon. Ker je hišni prijatelji niso razvajali z bleščečimi domislicami, je z naslado uživala sleherni utrinek Julijanovega duha.

Od Napoleonovega padca dalje je v podeželskih šegah strogo prepovedana tudi senca sleherne dvorljivosti. Vsakdo se boji, da bi bil ob službo. Lopovi iščejo zaslombe v kongregaciji; in svetohlinstvo gre bujno v klasje celó v liberalnih vrstah. Dolgčas je od dne do dne hujši. Edina zabava sta branje in poljedelstvo.

Gospa Rênalova, bogata dedinja pobožne tete, ki so jo bili s šestnajstim letom omožili z dobrim plemičem, ni bila še v svojem življenju občutila ali videla ničesar, kar bi bilo le količkaj podobno ljubezni. Mogoče ne samo zato, ker ji je bil njen spovednik, dobri župnik Chélan, govoril o ljubezni takrat, ko jo je zalezoval Valenod, in ji ustvaril o njej tako

ostudno sliko, da je ta beseda pomenila zanjo samo najbolj zavrženo razuzdanost. V ljubezni, kakršno je našla v tistem pičlem številu romanov, ki so ji po naključju prišli v roke, je videla izjemo ali celó nekaj docela nenaravnega. Svoji nevednosti se je imela gospa Rênalova zahvaliti, da je bila popolnoma srečna in da ji še na misel ni prišlo, da bi si karkoli očitala, čeprav je bila v duhu neprestano pri Julijanu.

VIII

NEZNATNI DOGODKI

Then there were sighs, the deeper for
[suppression,
And stolen glances, sweeter for the
[theft,
And burning blushes, though for no
[transgression.*

Don Juan, D. 1, st.74

Angelski mir, ki se je imela gospa Rênalova zanj zahvaliti svojemu značaju in svoji takratni sreči, je kvečjemu nekoliko motila sobarica Eliza, kadar je pomislila nanjo. Dekle je podedovalo nekaj premoženja, pa se je šlo spovedat k župniku Chélanu in mu odkrilo svojo namero, da vzame Julijana za moža. Župnik se je resnično razveselil sreče svojega prijatelja; njegovo presenečenje pa je bilo zato toliko večje, ko mu je Julijan z odločnim obrazom izjavil, da mu ponudba gospodične Elize nikakor ne prija.

»Prisluhnite natanko, dragi otrok, kaj se dogaja v vašem srcu,« mu je rekel župnik in namršil obrvi; »čestitam vam k vašemu poklicu, če se samo zaradi njega odrekate več kot precejšnji blaginji. Šestinpetdeset let je že odklenkalo, odkar sem verrièreski župnik; in vendar bom, kakor vse kaže, ob službo. To me boli, čeprav imam osemsto frankov letnih dohodkov. Povem vam to podrobnost, da si ne boste delali kakšnih varljivih upov o tem, kaj vas čaka v duhovniškem poklicu. Če se imate namen klanjati ljudem, ki imajo posvetno oblast v rokah, vam je večno pogubljenje zagotovljeno. Lahko si boste napravili premoženje, toda na škodo siromakov; lahko se boste prilizovali podprefektu, županu, uglednim

---

* Potem so prišli vzdihi, toliko globlji, kolikor bolj jih
[zadržuješ,
In skrivni pogledi, toliko slajši, ker jih skrivaš,
Žgoča zardevanja, čeprav jih ni rodila krivda.

možem, lahko boste služili njihovim strastem; takšno vedenje, ki ga svet imenuje *življenjska spretnost,* mogoče za posvetnega človeka ni povsem nezdružljivo z zveličanjem; v našem stanu pa se je treba odločiti; gre za to, ali hočemo doseči bogastvo na tem ali na onem svetu; srednje poti ni. Pojdite, dragi prijatelj; premislite in vrnite se v treh dneh, da mi prinesete dokončni odgovor. Na dnu vašega značaja z bolečino slutim mračen ogenj, ki mi ne oznanja zmernosti in popolne odpovedi pozemeljskim dobrinam, kar je za duhovnika nujno potrebno; o vaših duhovnih zmožnostih sodim kar najbolje; ampak dovolite,« je pristavil dobri župnik s solzami v očeh, »da vam to povem: če se boste odločili za duhovniški poklic, bom trepetal za vaše zveličanje.«

Julijana je bilo sram svoje ganjenosti; prvikrat v svojem življenju je videl, da ga nekdo ljubi; jokal je od veselja in krenil v velike gozdove nad Verrièresom, da bi skril svoje solze.

»Zakaj le mi je tako pri srcu?« se je slednjič vprašal; »čutim, da bi stokrat dal svoje življenje za dobrega župnika Chélana, čeprav mi je pravkar dokazal, da sem bedak in nič drugega; moral bi varati predvsem njega, to bi bilo najvažnejše; a prav on mi vidi v dušo. Skriti ogenj, o katerem mi je govoril, je moja namera, da bi obogatel. Misli, da nisem vreden, da bi postal duhovnik, in to prav v trenutku, ko sem si domišljal, da mu bo vzbudilo tistih petdeset zlatnikov, ki sem se jim odpovedal, kar najvišje mnenje o moji pobožnosti in mojem notranjem poklicu.«

»V bodoče,« je nadaljeval Julijan sam pri sebi, »bom računal samo s tistimi lastnostmi svojega značaja, ki jih bom prej preskusil. Kdo bi si bil mislil, da mi bo v pravo naslado, če bom prelival solze? In da bom ljubil tistega, ki mi bo dokazal, da sem navaden bedak?«

Tri dni pozneje je našel Julijan izgovor, ki bi ga bil moral imeti pripravljenega že od prvega dne; ta izgovor je bil sicer obrekovanje, a kaj za to? Po dolgem obotavljanju je priznal župniku, da ga je od prvotno nameravane ženitve odvrnil razlog, ki mu ga ne more pojasniti, ker bi s tem lahko škodoval tretji osebi. To je pomenilo, da je obdolžil Elizo neprimernega vedenja. Chélan je odkril v njegovem nastopu neki docela posveten ogenj, popolnoma različen od ognja, ki bi moral razvnemati mladega levita.

»Prijatelj moj,« mu je rekel naposled, »postanite dober podeželski meščan, spoštovan in izobražen, rajši kakor duhovnik, ki se ne čuti poklicanega.«

Julijan je na te Chélanove nove opomine odgovoril zelo dobro, vsaj z besedo. Našel je izraze, ki bi jih uporabil mlad, goreč semeniščnik; glas pa, s katerim jih je izrekel, in pa slabo prikriti ogenj, ki mu je žarel v očeh, sta Chélana vznemirila.

Ne smemo pa imeti o Julijanu preslabega mnenja. Našel je pravo besedo pretkanega in premišljenega svetohlinstva. V njegovih letih to ni nič slabega. Da pa bomo pravično presodili njegove besede in njegova dejanja, se spomnimo, da je živel med kmeti; ni mu bilo dano, da bi videl velike vzore. Ko mu je bila pozneje dana možnost, da se je približal veliki gospodi, je bil pri priči čudovito spreten tako v dejanjih kakor v besedah.

Gospa Rênalova se je čudila, da novo bogastvo njene sobarice ni dekletu prineslo večje sreče; videla jo je, kako neprestano hodi k župniku in se vrača od njega s solzami v očeh; slednjič je Eliza spregovorila s svojo gospo o možitvi z Julijanom.

Gospa Rênalova je mislila, da bo zbolela od hudega; padla jo je nekakšna mrzlica, ki ji je jemala spanje; oživela je samo takrat, kadar je imela pred očmi svojo sobarico ali Julijana. Ni mogla misliti na nič drugega kot na njiju in na srečo, ki jo bosta našla v zakonu. Siromašno hišico, ki bosta v njej morala živeti s petdesetimi zlatniki na leto, si je slikala v najmičnejših barvah. Julijan bi prav lahko dobil službo odvetnika v Brayu, dve milji od Verrièresa, kjer je podprefektura; tako bi ga vsaj včasih lahko videla.

Gospa Rênalova je bila prav zares prepričana, da se ji bo zmešalo; povedala je to svojemu možu in slednjič je res zbolela. Še istega večera, ko ji je njena sobarica stregla, je opazila, da dekle joče. Tisti trenutek je še sovražila Elizo in pravkar se je bila obregnila obnjo; potem pa jo je prosila odpuščanja. Eliza je še silneje zajokala; rekla je, da bo povedala svoji gospe, če ji dovoli, vso svojo nesrečo.

»Govorite,« je odvrnila gospa Rênalova.

»Pomislite, gospa, odbil je mojo ponudbo! Hudobni ljudje so mu morali povedati kaj slabega o meni in on jim verjame.«

»Kdo je odbil vašo ponudbo?« je vprašala gospa Rênalova, ki ji je zastajal dih.

»Kdo drug, če ne Julijan, milostljiva?« je odgovorila sobarica ihté. »Gospod župnik ni mogel premagati njegovega odpora; zakaj gospod župnik pravi, da ne bi smel zametavati poštenega dekleta, češ da je sobarica. Julijanov oče je navsezadnje tudi samo navaden tesar; in on sam, kako si je služil kruh, preden je prišel k milostljivi?«

Gospa Rênalova je ni več poslušala; prevelika sreča ji je skorajda omračila um. Dala si je večkrat zaporedoma ponoviti zatrdilo, da je Julijan z vso odločnostjo odklonil dekletovo ponudbo in da nikakor ni več mogoče pričakovati, da bi se premislil in storil, kar bi bilo zanj najbolje.

»Poskusila bom še zadnje,« je rekla gospa Rênalova sobarici; »sama bom govorila z gospodom Julijanom.«

Naslednjega dne si je po zajtrku gospa Rênalova privoščila razkošni užitek, da je govorila za svojo tekmico in pri tem doživela, da je Julijan več kot uro stanovitno odklanjal Elizino roko in njeno premoženje.

Sčasoma Julijan ni več dajal natančno premišljenih odgovorov in je slednjič odgovarjal pametnim razlogom gospe Rênalove prav duhovito. Ona pa se ni več mogla ustavljati hudourniku sreče, ki je po toliko dneh obupa navalil na njeno dušo. Obšla jo je resnična slabost. Ko je bila spet v svoji sobi in so se ji vrnile moči, je vse odslovila. Njeno začudenje je presegalo vse meje.

»Pa ne da ljubim Julijana?« se je naposled vprašala.

To odkritje, ki bi ji bilo v vsakem drugem trenutku vzbudilo globoko kesanje in razburjenje, je bilo zdaj zanjo samo nenavaden, a skorajda nedolžen dogodek. Po vsem, kar je bila pravkar čustveno doživela, je bila njena duša izčrpana in ni bila več dovzetna za občutek strasti.

Gospa Rênalova se je hotela lotiti kakšnega dela, a premagal jo je trden spanec; ko se je zbudila, se ni tako prestašila, kakor bi se bila morala. Bila je preveč srečna, da bi mogla videti v čemerkoli karkoli hudega. Ta dobra podeželska gospa, ki je bila tako prostodušna in nedolžna, ni bila še nikdar mučila svoje duše s tem, da bi skušala izvabiti iz svoje čustvenosti kakšen nov odtenek čustvovanja ali nesreče. Pred Julijanovim prihodom je bila gospa Rênalova komaj imela dovolj časa za svoje vsakdanje delo, ki ga je bilo zme-

raj čez glavo in ki je daleč od Pariza usoda dobre družinske matere; o strasteh je mislila podobno, kakor mislimo mi o loteriji, da je namreč brezdvomna prevara in sreča, ki jo iščejo samo blazneži.

Pozvonilo je k obedu; gospa Rênalova je močno zardela, ko je zaslišala Julijanov glas, ki je klical otroke. Odkar je ljubila, je postala že nekoliko spretnejša, in da bi opravičila svojo rdečico, je potožila, da jo strašno boli glava.

»Vse ženske so take,« je rekel Rênal in se glasno zasmejal. »Ti stroji zmerom potrebujejo kakšnega popravila!«

Čeprav je bila gospa Rênalova navajena podobnih duhovitosti, jo je vendar zvok njegovega glasu neprijetno zadel. Da bi se razvedrila, se je ozrla v Julijanov obraz; tudi če bi bil najgrši človek, bi ji bil v tistem trenutku vendarle všeč.

Rênal je skrbno posnemal dvorjanske šege; zato se je takoj po prvih lepih pomladnih dneh z vso družino preselil v Vergy, vas, ki je zaslovela zaradi tragične zgodbe o Gabrijeli. Nekaj sto korakov od slikovitih razvalin gotske cerkve ima Rênal starodaven grad s štirimi stolpi in vrtom, ki je urejen po vzorcu tuilerijskega parka, z neštetimi živimi mejami in kostanjevimi drevoredi, ki jih dvakrat na leto obrežejo. Bližnje polje, zasajeno z jablanami, služi za sprehajališče; na koncu sadovnjaka je osem ali devet krasnih orehov; gosto listje njihovih velikanskih krošenj se dviga mogoče osemdeset čevljev visoko.

»Ti presneti orehi,« je dejal Rênal, kadar jih je njegova žena občudovala, »me stanejo vsak pol jutra žetve; v njihovi senci žito ne more uspevati.«

Zdaj se je pogled na polje zdel gospe Rênalovi popolnoma nov; njeno občudovanje je mejilo na navdušenje. Čustvo, ki jo je zdaj prešinjalo, jo je navdajalo z duhovitostjo in odločnostjo. Ko se je Rênal naslednjega dne po preselitvi v Vergy vrnil v mesto po županskih poslih, je gospa na svoje stroške najela delavce. Julijan jo je bil spravil na misel, da bi napravili s peskom posuto pot, ki bi se vila po sadovnjaku in pod orehi, tako da bi se otroci lahko sprehajali po vrtu že od ranega jutra, ne da bi jim rosa omočila čevlje. Minilo ni še niti štiriindvajset ur, odkar je bila ta misel spočeta, in že je bila uresničena. Gospa Rênalova je ves dan veselo preživela z Julijanom in dajala delavcem navodila.

Ko se je verrièreski župan vrnil iz mesta, je bil močno presenečen, ko je videl, da je novi drevored že narejen. Pa tudi gospo Rênalovo je njegov prihod osupil; pozabila je bila, da je ta človek na svetu. Dobra dva meseca je zlovoljno govoril o predrznosti, da se je upala izvršiti tako važno *popravilo,* ne da bi ga bila povprašala za svet, toda gospa Rênalova je bila to storila na svoje stroške in to ga je nekoliko potolažilo.

Dan za dnem je tekala z otroki po vrtu in z njimi lovila metulje. Naredili so si bili velike metuljnice iz svetle tančice, s katerimi so lovili uboge *lepidoptere.* Gospa Rênalova se je naučila to barbarsko ime od Julijana. Iz Besançona je naročila krasno Godartovo knjigo o metuljih; in Julijan ji je pripovedoval o čudnih navadah teh žuželk.

Brez usmiljenja so jih z iglami nabadali v velik okvir iz lepenke, ki ga je bil Julijan pripravil v ta namen.

Tako sta slednjič gospa Rênalova in Julijan našla predmet za pogovore; zdaj ni bilo več nevarnosti za grozne muke, ki jih je bil pretrpel v trenutkih molčanja.

Pogovarjala sta se brez prestanka in s skrajnim zanimanjem, čeprav zmeraj samo o zelo nedolžnih stvareh. To razgibano, delavno in veselo življenje je bilo vsem všeč, samo ne gospodični Elizi, ki je imela čez glavo dela. »Pred pustom,« je govorila, »kadar je v Verrièresu ples, se gospa še nikoli ni tako skrbno ukvarjala z obleko; dvakrat ali trikrat na dan se preobleče.«

Ker je naš namen, da se nikomur ne laskamo, ne bomo tajili, da si je dala gospa Rênalova, ki je imela krasno polt, delati obleke, ki so ji močno odkrivale roke in prsi. Bila je zelo lepe postave in take obleke so se ji imenitno podale.

»Še nikoli *niste bili tako mladi,* milostljiva,« so ji govorili njeni prijatelji iz Verrièresa, ki so prihajali v Vergy na obede. (Tako govorijo v tem kraju).

Čudno je in težko bomo to verjeli, ampak gospa Rênalova se je v resnici tako skrbno negovala brez jasnega namena; to jo je preprosto veselilo, in ne da bi sicer o tem razmišljala, je porabila ves čas, ki ga ni potratila z lovom na metulje, z Julijanom in z otroki, za to, da si je z Elizo šivala obleke. Vzrok njene edine poti v Verrières je bil, da si je zaželela nakupiti novih letnih oblek, ki so bile pravkar dospele iz Mulhousa.

Pripeljala je s seboj v Vergy mlado žensko, svojo sorodnico. Odkar je bila omožena, se je gospa Rênalova, ne da bi se bila tega prav zavedala, prisrčno navezala na gospo Dervillovo, ki je nekoč bila njena tovarišica v zavodu Srca Jezusovega.

V prejšnjih časih se je morala gospa Dervillova dostikrat smejati prismuknjenim domislicam svoje sestrične, kakor jih je ona imenovala. »Jaz ne bi nikdar prišla na take misli,« je govorila. Kadar je bila gospa Rênalova s svojim možem, bi se sramovala svojih nepričakovanih domislekov, ker bi se ji zdeli neumni, čeprav bi jih v Parizu imenovali duhovite; navzočnost gospe Dervillove pa ji je dajala pogum. Sprva ji je razodevala svoje misli z boječim glasom; ko pa sta bili gospe nekaj časa sami, je postajala gospa Rênalova zmeraj bolj živahna; dolg samoten dopoldan je minil kakor trenutek in dami sta bili nato vselej izredno veseli. To pot pa se je zdelo razsodni gospe Dervillovi, da je njena sestrična dosti manj vesela in dosti bolj srečna.

Julijan pa je, odkar je bil na deželi, živel kot pravi otrok; kadar je tekal za metulji, je bil prav tako srečen kakor njegovi gojenci. Po dolgih mesecih samopremagovanja in spretne politike, sam, daleč od človeških pogledov, se nagonsko ni več bal gospe Rênalove, in sredi najlepših gorá na svetu se je predajal veselju do življenja, ki je v tej življenjski dobi tako živo.

Takoj ob prihodu gospe Dervillove se je Julijanu zazdelo, da bosta dobra prijatelja; brž ji je šel pokazat razgled, ki se odpira s konca novega drevoreda pod velikimi orehi; v resnici se ta pogled meri z vsem, kar morejo najčudovitejšega pokazati Švica ali pa italijanska jezera, če ni še lepši. Če se vzpnemo po strmem pobočju, ki se začenja nekaj korakov od tam, pridemo kmalu do globokih prepadov, zaraslih s hrastovimi gozdovi, ki se razprostirajo skoraj do reke. Tja gor, na vrh teh ostrih pečin, je vodil Julijan prijateljici, srečen, svoboden, da, še več, kralj v svoji deželi, in užival je njuno občudovanje prekrasnih razgledov.

»To je zame kakor Mozartova glasba,« je rekla gospa Dervillova.

Zavist njegovih bratov in navzočnost oblastnega in muhastega očeta je bila v Julijanovih očeh skazila pokrajino

okrog Verrièresa. V Vergyju pa ni našel nikakršnih grenkih spominov; prvikrat v svojem življenju ni videl okrog sebe nobenega sovražnika. Kadar je bil Rênal v mestu, in to se je prav dostikrat dogajalo, se je upal tudi brati; kmalu se je ponoči predajal spancu in mu ni bilo treba brati kakor v Verrièresu, kjer je moral vrh vsega skrbno skrivati svetilko pod poveznjeno vazo; zdaj je podnevi, v odmorih med poukom, hodil med tiste strme skale, s knjigo, ki je bila edino pravilo za njegovo vedenje in edini predmet njegovega navduševanja. V njej je našel hkrati srečo, navdušenost in tolažbo v trenutkih malodušja.

Nekatere stvari, ki jih je Napoleon izrekel o ženskah, več razprav o vrednosti romanov, ki so bili v modi pod njegovo vlado, so mu takrat prvič vzbudile nekatere misli, ki bi se bile že zdavnaj porodile v glavi vsakega drugega mladeniča njegovih let.

Vročina je začela močno pritiskati. Udomačila se je navada, da so presedeli večere pod velikansko lipo nekaj korakov od hiše. Tam je vladala gosta tema. Nekega večera je Julijan zelo živahno govoril. Z naslado je užival veselje nad tem, da lahko tako dobro zabava mladi dami; pri svojih živahnih kretnjah se je dotaknil roke gospe Rênalove, ki je počivala na naslonu pobarvanega lesenega stola, kakršne postavljajo na vrtove.

Njena roka se mu je prav hitro umaknila; tedaj pa je Julijana prešinila misel, da je njegova *dolžnost* doseči, da se mu njena roka ne bo izmaknila, kadar se je bo dotaknil. Misel, da mora izpolniti dolžnost, in nevarnost, da bi se osmešil, ali pa še bolj občutek manjvrednosti, ki bi si ga nakopal, če se mu to ne bi posrečilo, pa so mu takoj zagrenili sleherno srčno veselje.

IX

VEČER NA DEŽELI

Guérinova Dido, ljubka skica!

Strombeck

Ko je naslednjega dne spet videl gospo Rênalovo, so bili njegovi pogledi prav čudni; opazoval jo je kakor sovražnika, s katerim se bo treba bojevati. Ti Julijanovi pogledi, ki so bili tako različni od pogledov prejšnjega večera, so spravili gospo Rênalovo čisto ob pamet; bila je prijazna z njim, on pa je bil videti užaljen. Svojih pogledov kar ni mogla odtrgati od njegovih.

Navzočnost gospe Dervillove je Julijana opravičevala, da je manj govoril in se bolj ukvarjal s tem, kar se je kuhalo v njegovi glavi. Njegovo edino važno opravilo ves tisti dan je bilo, da se je krepil z branjem ognjevito napisane knjige, ki mu je vnemala dušo.

Učenje z otroki je močno skrajšal, in ko ga je navzočnost gospe Rênalove spet dodobra opomnila, kaj je dolžan svojemu ugledu, je sklenil, da mu mora tisti večer za vsako ceno dovoliti, da ostane njena roka v njegovi.

Ko se je sonce nagibalo k zatonu in se je bližal odločilni trenutek, je začelo Julijanu srce nenavadno utripati. Prišla je noč. Z velikim veseljem, ki mu je vzelo neizmerno težo s prsi, je videl, da bo noč zelo temna. Nebo je bilo prekrito s težkimi oblaki, ki jih je podil topel veter, in zdelo se je, kakor da se bliža nevihta. Prijateljici sta se sprehajali pozno v noč. Vse, kar sta tisti večer počeli, se je zdelo Julijanu nenavadno. Uživali sta ob vremenu, ki očitno v nekaterih nežnih dušah neti hrepenenje po ljubezni.

Slednjič so posedli, gospa Rênalova zraven Julijana, gospa Dervillova pa zraven svoje prijateljice. Julijan je bil ves zatopljen v tisto, kar je nameraval storiti, in ni našel ničesar, kar bi povedal. Pogovor se je zatikal.

»Mar se bom pri prvem dvoboju, ki me čaka, tudi tako tresel in bom tudi tako nesrečen?« se je spraševal Julijan; zakaj njegova nezaupljivost do sebe in do drugih je bila prevelika, da ne bi bil videl, v kakšnem stanju je njegova duša.

V tej smrtni stiski bi mu bila sleherna nevarnost ljubša. Kolikokrat si je zaželel, da bi se nepričakovano zgodilo nekaj, kar bi gospo Rênalovo prisililo, da bi se vrnila v hišo in zapustila vrt! Premagovanje, ki si ga je moral Julijan nalagati, je bilo presilno, da se mu ne bi poznalo na glasu; tudi gospe Rênalovi je kmalu začel drhteti glas; toda Julijan ni opazil ničesar. Silni boj, ki ga je bíla dolžnost s plahostjo, je bil prenaporen, da bi bil Julijan mogel opazovati še kaj drugega razen samega sebe. Ura na grajskem stolpu je pravkar odbila tri četrt na deset, ne da bi se bil že upal storiti najmanjšo stvarco. Nejevoljen zaradi svoje strahopetnosti, si je Julijan dejal: »Natančno v trenutku, ko bo ura odbila deset, storim, kar sem si obljubljal že ves dan, da bom nocoj storil, ali pa grem v svojo sobo in si poženem kroglo v glavo.«

Še poslednji trenutek pričakovanja in tesnobe — Julijan je bil od skrajne razburjenosti že ves iz sebe in ura nad njegovo glavo je udarila deset. Sleherni udarec usodnega zvona je odmeval v njegovih prsih, tako da je telesno čutil, kako so se vzdigovale in padale.

Naposled, ko je še donel poslednji udarec desete ure, je iztegnil roko in prijel roko gospe Rênalove; nemudoma jo je odmaknila. Ne da bi natančno vedel, kaj počenja, jo je vnovič prijel. Čeprav je bil sam silno vznemirjen, je bil vendarle presenečen, da je roka, ki jo je prijel, tako ledeno mrzla; stisnil jo je s krčevito silo; še zadnjikrat je poskusila, da bi se mu umaknila; slednjič pa je njena roka obležala v njegovi.

Duša mu je plavala v sreči; ne da bi morda ljubil gospo Rênalovo, toda v tistem hipu mu je odjenjala strašna muka. Da ne bi gospa Dervillova česa opazila, je začutil, da je dolžan spregovoriti; njegov glas je bil zdaj doneč in močan. Nasprotno pa je glas gospe Rênalove izdajal tolikšno razburjenost, da je njena prijateljica mislila, da je bolna; predlagala je, da bi se vrnili v hišo. Julijan je začutil nevarnost: »Če se vrne gospa Rênalova v salon, bom spet v istem groz-

nem položaju, ki sem v njem preživel ves dan. Premalo časa sem držal to roko v svoji, da bi to že štelo za dosežen uspeh.«

V trenutku, ko je gospa Dervillova vnovič predlagala, da bi se vrnili v salon, je Julijan krepko stisnil roko, ki se mu je vdajala.

Gospa Rênalova, ki je že vstajala, je spet sedla in rekla z zamirajočim glasom:

»Počutim se resnično nekoliko bolno, ampak sveži zrak mi dobro dé.«

Njene besede so potrdile Julijana v njegovi sreči, ki je bila v tistem trenutku brezmejna; govoril je, pozabil se je pretvarjati; prijateljicama, ki sta ga poslušali, se je zdel najljubeznivejši človek na svetu. Vendar pa je tej zgovornosti, ki ga je prijela tako nagloma, manjkalo še nekoliko poguma. Bil je v smrtnem strahu, da se bo morda hotela gospa Dervillova zaradi utrujajočega vetra, ki je začel pihati pred bližajočo se nevihto, vrniti sama v salon. V tem primeru bi bil ostal sam z gospo Rênalovo. Skoraj po naključju je bil imel toliko slepega poguma, da je lahko storil, kar se je bil namenil; čutil pa je, da bi bil docela nezmožen reči gospe Rênalovi najpreprostejšo besedico. Če bi mu zdaj prišla s še tako rahlimi očitki, bi bil poražen, in uspeh, ki ga je bil pravkar dosegel, bi bil uničen.

Na njegovo srečo so tistega večera našle njegove ganljive in navdušene besede milost v očeh gospe Dervillove, ki se ji je sicer pogostokrat zdel neroden kakor otrok in kaj malo zabaven. Gospa Rênalova, katere roka je ležala v Julijanovi, pa ni mislila ničesar; uživala je življenje. Ure, ki jih je preživela pod visoko lipo, ki jo je po ustnem izročilu zasadil Karel Drzni, so bile zanjo čas sladke sreče. S slastjo je poslušala ječanje vetra v gostem listju lipe in šum posameznih redkih kapljic, ki so začele padati na najnižje liste. Julijan ni opazil neke okoliščine, ki bi ga bila brez dvoma pomirila; gospa Rênalova, ki mu je morala odtegniti roko, ker je vstala, da bi pomagala svoji sestrični pobrati cvetlični lonec, ki ga je prevrnil veter prav pred njunimi nogami, je šele dobro sedla, ko mu je že spet vrnila roko skorajda brez slehernega omahovanja in kakor bi bilo to med njima že dogovorjena stvar.

Polnoč je bila že zdavnaj odbila; slednjič je bilo treba zapustiti vrt; poslovili so se. Gospa Rênalova, prevzeta od

ljubezni, je bila tako nevedna, da si svojega vedenja skorajda ni očitala. Od sreče ni mogla zaspati. Julijana pa, ki je bil do smrti utrujen od bojev, ki sta jih bila ves dan bojevala v njegovem srcu plahost in ponos, je prevzel težak, svinčen spanec.

Naslednjega dne so ga zbudili ob petih; za gospo Rênalovo bi bilo grozno, če bi bila vedela, da nanjo ni bil niti pomislil. Storil je bil *svojo dolžnost, in sicer junaško dolžnost.* Ta občutek ga je navdajal s srečo; zaklenil se je v svojo sobo in se s čisto novim užitkom zatopil v branje slavnih dejanj svojega junaka.

Ko se je oglasil zvonec, ki je klical k zajtrku, je bil med branjem poročil o véliki vojski že pozabil na vse uspehe prejšnjega večera. Ko je stopal po stopnicah v salon, si je dejal brezskrbno: »Tej ženski moram povedati, da jo ljubim.«

Namesto strastnih pogledov ljubezni, ki jih je pričakoval, pa je srečal strogi obraz gospoda Rênala, ki je že pred dvema urama prišel iz Verrièsa in ki ni niti najmanj prikrival svoje nejevolje nad tem, da se Julijan vse jutro ni ukvarjal z otroki. Nič ni bilo bolj ostudnega kot ta domišljavec, kadar je bil zlovoljen in je mislil, da sme to pokazati.

Vsaka moževa pikra beseda je zbodla gospo Rênalovo v srce. Julijan pa je plaval še tako visoko v oblakih, bil je še tako prevzet od velikih stvari, ki so se pravkar več ur dogajale pred njegovimi duhovnimi očmi, da je spočetka le s težavo brzdal svojo pozornost, da je poslušal trde besede, s katerimi ga je obsipal Rênal. Slednjič mu je Julijan rekel precej nepriljudno:

»Bil sem bolan.«

Ton tega odgovora bi bil ujezil tudi dosti manj občutljivega človeka kot je bil verrièreski župan; za trenutek je pomislil na to, da bi odgovoril Julijanu s tem, da bi ga pri priči zapodil. Od tega ga je zadržalo edinole načelo, ki si ga je bil postavil, da se ne sme v nobeni stvari prenagliti.

»Ta mladi bedak,« si je dejal takoj nato, »si je ustvaril v moji hiši nekakšno ime; lahko ga vzame k sebi Valenod ali pa se oženi z Elizo; v prvem kot v drugem primeru se mi lahko v dnu srca posmehuje.«

Kljub tem modrim preudarkom si je Rênalova nezadovoljnost dala duška v dolgi vrsti surovih besed, ki so polagoma spravile Julijana v jezo. Malo je manjkalo, da niso gospe

Rênalove oblile solze. Takoj po zajtrku je poprosila Julijana, da bi ji podal roko in jo spremil na sprehod; prijateljsko se je naslanjala nanj. Na vse, kar mu je gospa Rênalova govorila, je Julijan polglasno odgovarjal zmeraj isto:

»*Taki so pač bogati ljudje!*«

Rênal je stopal prav blizu njiju; njegova navzočnost je še podžigala Julijanovo jezo. Nenadoma je opazil, da se gospa Rênalova očitno naslanja na njegovo roko; to njeno početje ga je navdalo z besom; odrinil jo je s silo od sebe in ji odtegnil roko.

Na srečo Rênal ni opazil te Julijanove nove nesramnosti; samo gospa Dervillova jo je bila videla; gospe Rênalovi so privrele v oči solze. V tistem trenutku je začel Rênal s kamenjem podití mlado kmečko dekle, ki je stopalo na koncu vrta po prepovedani stezi. »Gospod Julijan, za božjo voljo, brzdajte se; pomislite, da imamo vsi trenutke, ko smo sitni,« je naglo rekla gospa Dervillova.

Julijan jo je hladno pogledal z očmi, ki se je v njih zrcalilo nadvse vzvišeno zaničevanje.

Ta pogled je presenetil gospo Dervillovo in bi jo bil brez dvoma še bolj osupil, če bi bila mogla uganiti njegov pravi smisel; v njem bi bila brala nekaj kakor nejasno upanje na najbolj okrutno maščevanje. Brez dvoma so prav takšni trenutki ponižanja ustvarili razne Robespierre.

»Vaš Julijan je dokaj nasilen človek; kar bojim se ga,« je rekla gospa Dervillova svoji prijateljici.

»Saj ima vzrok, da je jezen,« je odvrnila gospa Rênalova. »Pri vseh čudovitih uspehih, ki jih je dosegel pri mojih otrocih, res ni noben greh, če enkrat vse jutro ne spregovori z njimi; priznati je treba, da so moški včasih zelo trdosrčni.«

Prvikrat v življenju je občutila gospa Rênalova nekakšno željo, da bi se svojemu možu maščevala. Brezmejno sovraštvo, ki ga je Julijan gojil do bogatašev, bi si bilo skorajda dalo duška. Na srečo je Rênal poklical vrtnarja in se ustavil z njim, da bi z butarami trnja zagradila prepovedano stezo skozi vrt. Julijan ni niti z besedo odgovarjal na ljubeznivosti, ki jih je bil deležen ves ostali čas sprehoda. Komaj se je bil Rênal odstranil, sta ga že prijateljici poprosili vsaka za eno roko, češ da sta utrujeni.

Med ženskami, ki sta jima silna razburjenost in zadrega poganjali rdečico v lica, je bil Julijanov bledi obraz in njegov

ponosni, mračni in odločni izraz v nenavadnem nasprotju. Preziral je ženski in vsa mehka čustva.

»Tako je,« si je mislil, »niti petsto frankov nimam letnih dohodkov, da bi končal svoje študije! Ah, če bi jih imel, to bi mu pokazal!«

Tako zatopljenemu v trpka razmišljanja mu je bilo še tisto malo, kar se mu je zdelo vredno doumeti od ljubeznivih besed obeh prijateljic, zoprno, in zdelo se mu je brez slehernega smisla, prazno, plehko, skratka *žensko.*

Ker je govorila samo zato, da je govorila, in ker se je trudila, da bi razgovor ostal živahen, je gospa Rênalova med drugim omenila, da je prišel njen mož iz Verrièresa, ker se je bil dogovoril z nekim kmetom za koruzno ličje. (V teh krajih namreč polnijo posteljne slamnjače s koruznim ličjem.)

»Mojega moža ne bo za nami,« je pristavila gospa Rênalova; »z vrtnarjem in s svojim sobarjem bo zdaj zaposlen s tem, da dokončno obnovi vse slamnjače v hiši. Davi je natlačil koruznega ličja v vse postelje v prvem nadstropju, zdaj pa se mudi v drugem.«

Julijan je spremenil barvo; pogledal je gospo Rênalovo s čudnim izrazom, pospešil korak in jo na ta način nekako poklical v stran. Gospa Dervillova jima je dala priložnost, da sta se oddaljila.

»Rešite mi življenje,« je dejal Julijan gospe Rênalovi; »samo vi lahko to storite; saj veste, da me gospodov sobar smrtno sovraži. Priznati vam moram, milostljiva, da imam neko sliko, ki sem jo skril v slamnjačo svoje postelje...«

Pri teh Julijanovih besedah je tudi gospa Rênalova prebledela.

»Vi edina, milostljiva, lahko greste v tem trenutku v mojo sobo; pobrskajte neopaženo v kotu slamnjače, ki je najbližji oknu; tam boste našli škatlico iz lepenke, črno in gladko.«

»In v tisti škatlici je slika?« je vprašala gospa Rênalova, ki so se ji začele šibiti noge.

Julijan je opazil njen obupani izraz in se je s tem pri priči okoristil.

»Prositi vas moram še druge milosti, gospa; rotim vas, da ne pogledate tiste slike; moja skrivnost je.«

»Skrivnost!« je ponovila gospa Rênalova z ugaslim glasom.

Kljub temu da je bila vzgojena med ljudmi, ki so ponosni na svoje imetje in dovzetni samo za denarne zadeve, je bila

ljubezen že rodila plemenitost v njeni duši. Čeprav je bila kruto ranjena, je gospa Rênalova z najpreprostejšim izrazom vdanosti zastavila Julijanu potrebna vprašanja, da bi mogla dobro opraviti svojo nalogo.

»Torej,« je rekla odhajajoč, »majhna, okrogla škatla iz črne lepenke, prav gladka?«

»Da, milostljiva,« je odgovoril Julijan s tistim trdim glasom, ki ga imajo moški, kadar jim preti nevarnost.

Gospa Rênalova je odšla v drugo nadstropje, bleda kakor bi šla v smrt. Vrh vse nesreče je začutila, da jo obhaja slabost. Potreba, da napravi Julijanu uslugo, pa ji je vrnila moči.

»Za vsako ceno moram najti to škatlo,« si je rekla in pospešila korak.

Slišala je svojega moža, ki je govoril s sobarjem prav v Julijanovi sobi. Na srečo sta prav tedaj odšla v otroško sobo. Urno je privzdignila žimnico in segla v slamnjačo s tako silo, da si je odrgnila prste. Čeprav je bila silno občutljiva za podobne majhne bolečine, se te ni niti zavedela, kajti skoraj v istem trenutku je tudi že zatipala gladko lepenkasto škatlo. Pograbila jo je in izginila.

Komaj jo je bil minil strah, da bi je njen mož ne prenetil, že jo je groza, ki ji jo je vzbujala škatla, malone premagala, da jo je skorajda zares obšla slabost.

»Julijan je torej zaljubljen in v rokah imam sliko ženske, ki jo ljubi!«

Gospa Rênalova se je sesedla na stol v predsobi Julijanovega stanovanja in napadle so jo vse strahote ljubosumnosti. Njena skrajna nevednost ji je bila v tistem trenutku še koristna; osuplost je nekoliko blažila njeno bolečino. Prav kmalu nato se je prikazal pred njo Julijan, vzel škatlo, ne da bi se zahvalil, ne da bi karkoli rekel, in odhitel v svojo sobo, kjer je zanetil ogenj in škatlo pri priči sežgal. Bil je bled, onemogel; mislil je, da je bila nevarnost, ki ji je bil pravkar ušel, večja kot je bila v resnici.

»Napoleonova slika,« si je govoril kimajoč z glavo; »Napoleonova slika, ki bi jo našli pri človeku, ki se ponaša s takim sovraštvom do samosilnika! In Rênal da bi jo našel, ki je tak pobožnjak in povrhu še tako razkačen! In vrh vse neprevidnosti še na hrbtni strani slike vrstice, ki jih je napisala moja roka! In ki ne dopuščajo nikakršnega dvoma

o mojem brezmejnem občudovanju! In vsi ti dokazi strastne ljubezni so opremljeni z datumi! Še od predvčerajšnjim jih je nekaj.«

»Ves moj ugled zrušen, uničen v enem samem trenutku!« si je dejal Julijan, ko je gledal, kako gori škatla, »in moj ugled je moje edino premoženje, samo od njega živim ... in kakšno življenje živim, bog se usmili!«

Uro kasneje ga je prevzela ganjenost, ker je bil utrujen in se je smilil samemu sebi. Srečal je gospo Rênalovo, jo prijel za roko in ji jo poljubil bolj iskreno kot kdajkoli poprej. Zardela je od sreče, a skoraj v istem trenutku je v ljubosumni jezi odrinila Julijana od sebe. Julijanov ponos, ki je bil še tako pred kratkim užaljen, je bil kriv, da je bil fant v tistem trenutku pravi bedak. V gospe Rênalovi je videl v tistem hipu samo bogato žensko; z zaničevanjem je izpustil njeno roko, da je omahnila, in se oddaljil. Zamišljen je odšel na vrt in se tam sprehajal; kmalu se mu je na ustnicah prikazal bridek nasmeh.

»Tu se sprehajam mirno kakor človek, ki je gospodar svojega časa! Ne ukvarjam se z otroki! Rênal me lahko obsuje s ponižujočimi besedami, in prav bo imel!« Odhitel je v sobo k otrokom.

Ljubkovanje najmlajšega, ki ga je imel zelo rad, je nekoliko potolažilo njegovo žgočo bolečino.

»Ta me še ne zaničuje,« je pomislil Julijan. Kmalu pa si je začel očitati pojemanje bolečine kot nekakšno slabost. »Ti otroci me ljubkujejo, kakor bi ljubkovali mladega lovskega psa, ki so ga včeraj kupili.«

X

VELIKO SRCE IN PRAZEN ŽEP

But passion most dissembles, yet betrays,
Even by its darkness; as the blackest sky
Foretells the heaviest tempest.*

(*Don Juan,* D. I. st. 75)

Rênal, ki je obhodil vse grajske sobe, se je vrnil v otroško sobo s služabniki, ki so nosili slamnjače nazaj v postelje. Njegov prihod je bil za Julijana kapljica, ki se zaradi nje voda razlije čez rob posode.

Še bolj bled, še bolj mračen kot po navadi, je urno stopil k njemu. Rênal se je ustavil in pogledal svoje služabnike.

»Gospod,« mu je rekel Julijan, »mar mislite, da bi bili vaši otroci s katerimkoli drugim vzgojiteljem tako napredovali kakor so z menoj? Če to zanikate,« je nadaljeval Julijan, ne da bi dal Rênalu časa za odgovor, »kako se drznete obsipati me z očitki, da jih zanemarjam?«

Rênal, ki se je komaj osvestil od strahu, je iz nenavadnega govorjenja mladega kmeta sklepal, da ima v žepu kakšno ugodno ponudbo in da ga kani zapustiti. Julijanova jeza pa je rasla, kolikor dlje je govoril.

»Lahko živim tudi brez vas, gospod.« je pristavil.

»Res mi je neljubo, da vas vidim tako razburjenega,« je odvrnil Rênal nekoliko jecljaje. Služabniki so bili oddaljeni kakšnih deset korakov in so se ukvarjali z urejevanjem postelj.

»Meni to ni potrebno,« je nadaljeval Julijan ves iz sebe; »samo pomislite, kako nesramne so bile besede, s katerimi ste me obkladali, in vrh vsega še vpričo žensk!«

---

* Toda strast se pretvarja, obenem pa se izdaja
Prav s svojo mračnostjo; natanko tako, kakor najtemnejše nebo
Napoveduje najhujšo nevihto.

Rênal je še predobro razumel, kaj zahteva Julijan, in mučen boj mu je trgal dušo. Zgodilo se je, da je Julijan, resnično brezumen od jeze, vzkliknil:

»Vem, kam pojdem, gospod, če grem od vas!«

V tistem trenutku je Rênal že videl Julijana v Valenodovi hiši.

»No, prav, gospod,« mu je rekel slednjič z vzdihom in z izrazom, s katerim bi bil poklical zdravnika za najtežjo operacijo, »naj bo, ugodil bom vaši zahtevi. Od pojutrišnjem, to je od prvega dne prihodnjega meseca, vam bom dajal po petdeset frankov na mesec.«

Julijana je imelo, da bi se na glas zasmejal, in kar ostrmel je; vsa njegova jeza je bila izginila.

»Nisem dovolj zaničeval te mrhe,« si je rekel. »To je brez dvoma največje opravičilo, kar ga je zmožna ta podla duša.«

Otroci, ki so gledali prizor z odprtimi usti, so odhiteli na vrt povedat svoji materi, da je gospod Julijan zelo hud, da pa bo imel odslej petdeset frankov na mesec.

Julijan je iz navade odšel za njimi; niti s pogledom se ni ozrl v Rênala, katerega je zapustil v silni razdraženosti.

»Tako me torej stane Valenod stooseminšestdeset frankov,« se je hudoval župan. »Na vsak način mu moram povedati nekaj odločnih besed v zadevi dobav pri zavodu za najdenčke.«

Trenutek pozneje je Julijan spet stal pred Rênalom.

»Pogovoriti se moram o svoji vesti z gospodom Chélanom; čast mi je povedati vam, da bom nekaj ur odsoten.«

»Ej, dragi moj Julijan,« je dejal Rênal, smejé se s kar najbolj hinavskim obrazom, »ves dan, če hočete, če je treba, tudi še ves jutrišnji dan, prijatelj. Vzemite si vrtnarjevega konja, če greste v Verrières.«

»Tako, zdaj nese odgovor Valenodu,« je zaskrbelo Rênala; »ničesar mi ni obljubil; vsekakor je treba počakati, da se fantu glava nekoliko ohladi.«

Julijan se je naglo izmuznil ter se napotil tja gor v velike gozdove, skozi katere vodi pot iz Vergyja v Verrières. Ni hotel iti takoj k Chélanu. Nikakor se ni maral siliti k novemu prizoru hinavščine, narobe, hotel je jasno pogledati v svojo dušo in prisluhniti vsem raznovrstnim čustvom, ki so divjala v njem.

»Dobil sem bitko,« si je dejal, brž ko je bil v gozdovih in daleč od človeških pogledov, »dobil sem torej bitko!«

Ta beseda je postavila ves njegov položaj v lepo luč in vrnila njegovi duši nekoliko miru.

»Tako imam torej petdeset frankov plače na mesec; Rênalov strah mora biti zares velik. Česa se neki boji?«

Razmišljanje o tem, kaj je moglo vzbuditi strah srečnemu in mogočnemu človeku, zoper katerega je še uro prej kipel od jeze, je Julijanovo dušo docela razjasnilo. Za trenutek je bil skorajda dovzeten za očarljivo lepoto gozdov, po katerih je hodil. Velikanske gole skale so se bile pred davnimi časi privalile z gorá na sredo gozda. Mogočne bukve so se vzdigovale skoraj tako visoko kakor pečine, katerih senca je širila najprijetnejši hlad, medtem ko je bila samo tri korake stran pripeka sončnih žarkov tako močna, da se tam ne bi bilo mogoče ustaviti.

Julijan se je za trenutek oddahnil v senci velikih skal ter se nato začel spet vzpenjati v breg. Po ozki, komaj vidni stezi, ki služi samo kozjim pastirjem, je dospel kmalu na vrh mogočne pečine, kjer je obstal v zavesti, da je daleč od vseh ljudi. Ta telesni položaj mu je privabil smehljaj na usta; slikal mu je stanje, kakršno si je tako vroče želel doseči tudi v duhovnem pogledu. Čisti zrak visokih gorá mu je vlival v dušo mir in celó radost. Verrièreski župan je bil sicer v njegovih očeh še zmerom predstavnik vseh bogatašev in vseh nesramnežev sveta, ampak Julijan je čutil, da ni imelo sovraštvo, ki ga je pravkar še navdajalo, kljub vsej silovitosti prav ničesar osebnega. Če bi mu izginil Rênal izpred oči, bi v osmih dneh pozabil nanj, na njegov grad, na njegove pse, na njegove otroke in na vso njegovo rodbino. »Prisilil sem ga, sam ne vem kako, k največji žrtvi. Kaj? Več kot petdeset zlatnikov na leto? Trenutek poprej sem se izmazal iz največje nevarnosti. Torej dve zmagi v enem samem dnevu; druga je brez zasluge; treba bi bilo uganiti, kako sem prišel do nje. Ampak odložimo na jutri vsa težka premišljevanja!«

Julijan je stal na svoji visoki skali in gledal v nebo, ki je žarelo v avgustovskem soncu. Na polju pod pečino so prepevali črički; kadar so umolknili, je bila okoli njega sama tišina. Njegov pogled je segal dvajset milj naokrog. Tu in

tam je zagledal nad svojo glavo jastreba, ki je zletel z visoke skale in tiho risal v zraku neskončne kroge. Julijanovo oko je samogibno spremljalo ptico roparico. Zastrmel se je v njen tihi in mogočni let; zavidal ji je njeno moč, zavidal ji je njeno samoto.

To je bila Napoleonova usoda; ali bo nemara nekega dne tudi njegova?

XI

NEKEGA VEČERA

Yet Julia's very coldness still was kind,
And tremulously gentle her small hand
Withdrew itself from his, but left behind
A little pressure, thrilling, and so bland
And slight, so very slight that to the mind,
'Twas but a doubt.*

(*Don Juan,* D. 1, st. 71)

V Verrièresu pa se je vendar bilo treba pokazati. Ko je Julijan stopil iz župnišča, je srečno naključje hotelo, da je srečal Valenoda, kateremu je brž povedal o povišanju svoje plače.

Ko se je vrnil v Vergy, je prišel Julijan na vrt šele, ko je bila že trda noč. Njegova duša je bila utrujena od mogočnih vznemirjenj, ki so ga bila pretresala ves dan. »Kaj naj jima rečem?« se je spraševal v skrbeh, ko je mislil na dami. Niti na misel mu ni prišlo, da je njegova duša prav kakor nalašč ubrana za malenkostne pogovore, ki po navadi vzbujajo žensko zanimanje. Julijan se je dostikrat zdel nerazumljiv gospe Dervillovi in celó njeni prijateljici, sam pa je tudi le napol razumel, kar sta mu pripovedovali. Tolikšen je bil učinek sile in, če smemo tako reči, veličine strastnih občutkov, ki so razvnemali dušo mladega častihlepneža. V tem nenavadnem bitju so malone sleherni dan divjali viharji.

Ko je tistega večera stopil Julijan na vrt, je bil v primernem razpoloženju, da bi se pogovarjal tako, kakor bi

---

* A Julijina hladnost je bila vendarle prijazna
In njena ljubka ročica
Se je drhté izvila iz njegove,
Za njo pa je ostal
Rahel stisk, omamen in tako mehak,
In tako lahak, tako zelo lahak,
Da se je zdelo,
Da je bila samo slutnja.

bilo všeč lepima sestričnama. Pričakovali sta ga z nestrpnostjo. Sédel je na svoj običajni prostor zraven gospe Rênalove. Kmalu jih je objela trda tema. Hotel je prijeti belo roko, ki jo je že dolgo gledal prav blizu sebe, oprto na naslon stola. Najprej se je nekoliko obotavljala, potem pa se mu je izmaknila, in sicer tako, da je moral čutiti, da je gospa Rênalova ozlovoljena. Julijan je bil take volje, da mu tega ni bilo treba dvakrat pokazati, in veselo je nadaljeval pogovor, ko je zaslišal Rênala, ki se je bližal.

Julijanu so še zvenele v ušesih surove besede, ki jih je bil slišal zjutraj. »Ali se ne bi mogel,« je pomislil, »imenitno poigrati s tem človekom, ki ga je obsula usoda z vsemi zemeljskimi dobrinami, in si prav v njegovi navzočnosti prilastiti roko njegove žene? Da, to bom storil, jaz, ki mi je pokazal tolikšno zaničevanje.«

Od tistega trenutka je bil Julijan ob svoj mir, ki je bil v bistvu tako tuj njegovemu značaju; ne da bi mogel misliti na karkoli drugega, je tesnobno koprnel po tem, da bi mu gospa Rênalova prepustila svojo roko.

Rênal je jezno govoril o politiki: dva ali trije verrièreski tovarnarji so bogateli odločno hitreje kot on in so mu hoteli nasprotovati pri volitvah. Gospa Dervillova ga je poslušala. Julijan, ki so ga ti pogovori dražili, je pomaknil svoj stol bliže k stolu gospe Rênalove. Tema je prikrivala vsako kretnjo. Predrznil si je položiti svojo roko prav blizu lepega podlakta, ki ga obleka ni zakrivala. Vznemiril se je, misli ni imel več v oblasti; približal je svoje lice k lepi roki, zbral pogum in pritisnil nanjo svoje ustnice.

Gospa Rênalova je vztrepetala. Njen mož je bil štiri korake od nje. Naglo je prepustila roko Julijanu, obenem pa ga je tudi nekoliko odrinila od sebe. Medtem ko je Rênal še dalje rentačil zoper ničvredne ljudi in jakobince, ki bogaté, je Julijan pokrival roko, ki se mu zdaj ni več upirala, s strastnimi poljubi, ali poljubi, ki so se vsaj gospe Rênalovi zdeli strastni. In vendar je bila uboga žena tistega usodnega dne dobila dokaz, da mož, ki ga je oboževala, ne da bi si to priznavala, ljubi drugo! Ves čas njegove odsotnosti se je počutila nepopisno nesrečno in občutek nesreče jo je silil k razmišljanju.

»Kaj, jaz da bi ljubila?« se je spraševala, »jaz da bi občutila ljubezen? Jaz, omožena ženska, da bi bila zaljub-

ljena? Ampak,« si je spet govorila, »za svojega moža nisem nikoli občutila tega mračnega brezumja, ki mi brani odtrgati moje misli od Julijana. V bistvu je samo otrok, ki me brezmejno spoštuje! Ta blaznost bo minila. Kaj je mar mojemu možu čustev, ki jih utegnem imeti do tega mladeniča? Rênala bi brez dvoma dolgočasili pogovori, ki jih imava z Julijanom in ki se sučejo samo okoli stvari, ki imajo opraviti z domišljijo. On misli na svoje kupčije. Ničesar mu ne odvzemam, da bi dajala Julijanu.«

Niti senca hinavščine še ni kalila čistosti njene preproste duše, ki jo je zmedla strast, kakršne ni bila še nikoli poprej občutila. Motila se je, toda nevede, njena krepost pa se je nagonsko nečesa plašila. Taki so bili boji, ki so jo razdvajali, ko se je Julijan prikazal na vrtu. Slišala je njegove besede, skoraj ob istem času pa je videla, da je že sedel zraven nje. Duša ji je kar tonila v sladki sreči, ki se ji je zdela poslednjih štirinajst dni skorajda bolj presenetljiva kakor mikavna. Zanjo je bilo vse nepričakovano. Čez nekaj trenutkov pa si je dejala: »Torej zadostuje že sama Julijanova navzočnost, da ga opere sleherne krivde?« Prestrašila se je; in takrat mu je odtegnila roko.

Strastni poljubi, kakršnih še nikoli ni bila deležna, so jo v trenutku tako omamili, da je pozabila, da Julijan morda ljubi drugo žensko. Kmalu je v njenih očeh izginila vsa njegova krivda. Ostra bolečina, hčerka sumnje, je odjenjala; občutek sreče, o kakršni se ji doslej niti sanjalo ni, jo je navdajal z brezmejno ljubeznijo in brezumno radostjo. Ta večer je bil očarljiv za vse, samo ne za verrièreskega župana, ki kar ni mogel pozabiti svojih obogatelih tovarnarjev. Julijan ni več mislil niti na svojo črno častihlepnost niti na svoje tako težko izvedljive načrte. Prvikrat v svojem življenju se je predajal moči lepote. Zatopljen v nejasne, sladke sanje, ki so bile tako tuje njegovemu značaju, je narahlo stiskal roko, ki mu je bila všeč, ker je bila dovršeno lepa, in napol poslušal šelestenje lipovega listja, trepetajočega v lahnem nočnem vetru, in pse iz mlinov ob Doubsu, ki so lajali v daljavi.

Toda njegova ganjenost je bila samo naslada in ne strast. Ko se je vrnil v svojo sobo, je imel v mislih samo eno srečo, namreč to, da je vzel v roko svojo najljubšo knjigo; kadar

je človeku dvajset let, izpodriva vse drugo misel na širni svet in na uspehe, ki jih hočemo v njem doseči.

Vendar pa je kmalu knjigo odložil. Ker je toliko razmišljal o Napoleonovih zmagah, je tudi v svoji zmagi videl nekaj podobnega. »Res je, dobil sem bitko,« si je rekel; »in z njo se moram okoristiti; poteptati moram ponos tega ošabnega plemiča, dokler je na umiku. S tem bom dokazal, da sem pravi, čisti Napoleon. Očita mi, da zanemarjam njegove otroke. Zahtevati moram tri dni dopusta, da obiščem svojega prijatelja Fouquéja. Če mi ga ne da, poskusim spet z barantanjem; pa saj se bo vdal.«

Gospa Rênalova ni mogla zatisniti očesa. Zdelo se ji je, da do tega trenutka ni živela. Svoje misli ni mogla odtrgati od sreče, ki jo je občutila, ko ji je Julijan pokrival roko z žgočimi poljubi.

Nenadoma se je oglasila v njej strašna beseda: zakonolom. Najostudnejše, kar more vtisniti misli na čutno ljubezen le najnizkotnejša razuzdanost, ji je napolnilo domišljijo. Te misli so hotele zatemniti nežno in božansko sliko, ki si jo je ustvarila o Julijanu in o sreči, da ga ljubi. Bodočnost se ji je slikala v strašnih barvah. Videla se je, kako jo po pravici vsi zaničujejo.

Ta trenutek je bil strašen; njena duša je prestopila mejo neznanega sveta. Prejšnjega večera je bila okusila nepoznano srečo; zdaj pa je v trenutku začutila, da se pogreza v grozno nesrečo. O takem trpljenju se ji ni bilo niti sanjalo; zmedlo ji je razum. Za trenutek ji je prišlo na misel, da bi priznala možu svoj strah, da ljubi Julijana. Tako bi lahko vsaj govorila o njem. Na srečo si je obudila v spominu nauk, ki ji ga je dala nekoč, na predvečer njene možitve, njena teta. Ta nauk je govoril o tem, kako nevarna je zaupljivost do moža, ki je navsezadnje vendarle gospodar. Od silne bolečine je vila roke.

Porajale so se ji nasprotujoče si in bolestne slike. Zdaj se je bala, da je Julijan ne ljubi, zdaj spet jo je mučila grozna misel na njeno krivdo, kakor da bi morala biti naslednji dan postavljena na sramotni oder, na javnem trgu v Verrièresu, s tablico, ki bi razglašala ljudstvu njeno zakonsko nezvestobo.

Gospa Rênalova ni imela prav nikakršne življenjske izkušnje. Tudi če bi bila popolnoma trezna in pri docela zdravi

pameti, se ne bi bila zavedala, da njena krivda pred Bogom še ne pomeni, da bodo že s prstom kazali nanjo in jo javno zaničevali.

Kadar se je za trenutek pomirila in jo je zapustila grozna misel na zakonolom in na vso grdobijo, ki jo po njenem mnenju rodi tak zločin, in kadar se ji je porodila misel, kako sladko bi bilo živeti z Julijanom brez krivde, kakor doslej, jo je nenadoma spet presunila strašna misel, da Julijan ljubi drugo žensko. Še zmerom ga je videla v duhu, kako je prebledel, kako se je prestrašil, da bo izgubil njeno sliko, ali pa da jo bo spravil v neprilike, če bo kdo to sliko videl. Prvikrat je bila zasačila strah na njegovem tako mirnem in plemenitem obrazu. Še nikoli ni bila videla, da bi bil tako vznemirjen zaradi nje ali zaradi otrok. Vrh vse nesreče jo je morala prizadeti še ta bolečina, da je bilo gorjé hujše, kot ga more prenesti človeška duša. Ne da bi se tega zavedela, je začela gospa Rênalova glasno vpiti, tako da se je zbudila njena sobarica. Nenadoma je zagledala ob svoji postelji prižgano svetilko; spoznala je Elizo.

»Ali ljubi vas?« je vzkliknila v svojem brezumju.

Sobarica, osupla od silne razburjenosti, v kateri je našla svojo gospodinjo, na srečo ni dobro razumela njenih čudnih besed. Gospa Rênalova se je zavedela svoje neprevidnosti.

»Vročico imam,« ji je rekla, »in zdi se mi, da se mi nekoliko blede; ostanite pri meni.« Ker se je morala obvladati, se je docela streznila in počutila se je manj nesrečno; spet je zavladal razum, ob katerega jo je bilo spravilo stanje polsna. Da bi se iznebila nadležnega pogleda svoje sobarice, ji je velela, naj ji kaj prebere iz časopisa, in pri enoličnem glasu dekleta, ki je bralo dolg članek iz *Quotidienna*, je storila gospa Rênalova kreposten sklep, da se bo z Julijanom, ko ga bo spet videla, vedla popolnoma hladno.

XII

POTOVANJE

V Parizu najdeš elegantne, na deželi pa morda značajne ljudi.

Siéyès

Naslednjega dne, že ob petih zjutraj, še preden je prišla gospa Rênalova na spregled, je dobil Julijan od njenega moža tridnevni dopust. Proti svojemu pričakovanju si je Julijan zaželel, da bi jo spet videl; mislil je na njeno lepo roko. Šel je na vrt; na gospo Rênalovo pa je moral dolgo čakati. Če bi jo bil Julijan ljubil, bi jo bil brez dvoma opazil za napol zastrtimi zastori v prvem nadstropju, kjer je pritiskala čelo k šipam. Gledala ga je. Slednjič se je kljub svojim sklepom odločila, da pojde na vrt. Njena običajna bledica se je bila umaknila najbolj živi rdečici. Ta tako prostodušna ženska je bila vidno razburjena; občutek samozatajevanja in celó jeze je kalil izraz globokega, kakor nad vsemi nizkotnimi stvarmi tega sveta vzvišenega miru, ki je sicer ozarjal njen nebeški obraz s tolikšno ljubkostjo.

Julijan se ji je naglo približal. Občudoval je njene lepe lakti, ki jih je bilo videti izpod ogrinjala, katerega si je bila v naglici ogrnila. Videti je bilo, kot da sveži jutranji zrak še povečuje blesk njene polti, ki je bila še bolj občutljiva za vse vplive, ker je bila noč preživela v takšnem razburjenju. Zdelo se je, da vzbuja s svojo skromno in ganljivo lepoto, ki pa je vendar razodevala toliko misli, ki jih ne najdemo pri nižjih slojih, v Julijanovi duši neko čisto novo sposobnost, ki je doslej še ni bil nikoli občutil. Ves zamaknjen v omamno milino, ki se je razodevala njegovemu žejnemu pogledu, ni Julijan prav nič več mislil na prijateljski sprejem, ki ga je bil pričakoval. Tem bolj ga je torej iznenadila ledena hladnost, ki mu jo je namenoma kazala; zdelo se mu je celó, da skozi njeno hladnost vidi namero, da ga spet postavi na mesto, ki mu gre.

Smehljaj zadovoljstva mu je zamrl na ustnicah; spomnil se je mesta, ki mu je bilo odkazano v družbi, zlasti še v očeh plemenite in bogate dedinje. V trenutku sta se pokazala na njegovem obrazu samo ponos in jeza na samega sebe. Občutil je silno nejevoljo nad tem, da je mogel zakasniti svoj odhod za več kot uro, zato da je moral doživeti tako ponižujoč sprejem.

»Samo bedak se lahko jezi na druge,« si je dejal; »kamen pade, ker je težak. Mar bom zmerom otrok? Kdaj si bom neki prisvojil dobro navado, da bom dajal tem ljudem le toliko svoje duše, kolikor je vreden njihov denar? Če hočem, da bi me spoštovali in da bi tudi spoštoval samega sebe, jim moram pokazati, da so naši odnosi samo odnosi med siromakom in bogataši, da pa je moje srce tisoč milj oddaljeno od njihovih nesramnosti in da živi v višavah, ki so predaleč, da bi ga mogli zadeti njihovi malenkostni izrazi zaničevanja ali naklonjenosti.«

Medtem ko so se ta čustva trumoma podila skozi dušo mladega vzgojitelja, je dobival njegov gibljivi obraz izraz užaljenega ponosa in besnosti. Gospo Rênalovo je to povsem zmedlo. Krepostna hladnost, ki jo je hotela pokazati pri sprejemu, se je umaknila izrazu zanimanja, ki ga je podžigalo presenečenje nad nepričakovano spremembo, ki jo je pravkar opazila. Praznih besed, ki jih ponavadi izmenjavamo o zdravju ali o krasnem dnevu, je obema hkrati zmanjkalo. Julijan, čigar razsodnosti ni motila nikakršna strast, je prav hitro našel sredstvo, da pokaže gospe Rênalovi, kako malo prijateljski so njegovi odnosi do nje; ničesar ji ni omenil o svojem nameravanem kratkem potovanju; pozdravil jo je ter odšel.

Ko je gledala za njim, kakor da jo je prikoval k tlom mrki ponos, ki ga je brala v njegovem pogledu, ki je bil prejšnjega večera tako ljubezniv, je pritekel njen najstarejši sin od nekod z vrta, jo objel in ji dejal:

»Prosti smo, gospod Julijan odhaja na potovanje.«

Pri tej besedi je spreletel gospo Rênalovo mrtvaški srh; bila je nesrečna zaradi svoje kreposti in še bolj nesrečna zaradi svoje slabosti.

Ta novi dogodek se je polastil vse njene domišljije; zdaj je šla še daleč prek modrih sklepov, ki so bili dozoreli v njej v strašni noči, ki jo je imela za seboj. Zdaj ni bil več

govor o tem, ali se bo ustavljala temu tako ljubezni vrednemu ljubimcu, temveč je šlo za to, ali naj ga za vedno izgubi.

Morala je prisesti k zajtrku. Da je bila njena bolečina še hujša, sta vrh vsega Rênal in gospa Dervillova govorila samo o Julijanovem odhodu. Verrièreski župan je bil opazil nekaj nenavadnega v odločnem glasu, s katerim je bil Julijan prosil za dopust.

»Naš kmetiček ima nedvomno v žepu kakšno ponudbo. Ampak tistega gospoda, pa najsi bo sam Valenod, bo nekoliko minilo veselje pri vsoti šeststo frankov, zakaj do tega zneska bo treba zdaj povišati vzgojiteljevo letno plačo. Včeraj je bil v Verrièresu gotovo zahteval tri dni odloga, da stvar premisli; danes pa zarana gospodek odhaja v gore, da mu ni treba meni dati odgovora. Če človek premisli, da mora upoštevati ničvrednega delavca, ki hoče biti nesramen! Poglejte, tako daleč smo prišli!«

»Če že moj mož, ki niti ne ve, kako globoko je užalil Julijana, misli, da nas zapušča, kaj moram potem misliti šele jaz?« si je rekla gospa Rênalova. »Ah, vse je že odločeno!«

Da bi vsaj lahko na samem jokala in da ji ne bi bilo treba odgovarjati na vprašanja gospe Dervillove, je potožila, da jo strašno boli glava, ter se je odpravila v posteljo.

»Takšne so ženske,« je ponovil Rênal; »pri teh občutljivih strojih je zmeraj kaj narobe.« In odšel je, godrnjaje porogljive šale.

Medtem ko so gospo Rênalovo mučili najkrutejši občutki, kar jih more vzbujati silna strast, v katero jo je bila zapletla usoda, je Julijan veselo nadaljeval svojo pot sredi najlepših prizorov, ki jih more nuditi gorata pokrajina. Preplezati je moral veliki gorski greben severno od Vergyja. Steza, po kateri je hodil, vodi polagoma navzgor med velikimi bukovimi gozdovi, vijoč se v brezkončnih ovinkih po pobočju visokega gorovja, ki na severu utesnjuje dolino reke Doubsa. Kmalu so pohiteli popotnikovi pogledi čez srednje visoke vrhove, ki vklepajo tok Doubsa proti jugu, vse tja do rodovitnih burgundskih in beaujolaiskih ravnin. Naj je bila duša mladega častihlepneža še tako malo dovzetna za takšno lepoto, se vendar ni mogel premagati, da se ne bi tu in tam ustavil in se zagledal v veličino prizora, ki je moral vzbujati spoštovanje.

Slednjič je prispel na vrh visokega gorovja, mimo katerega pelje prečna steza, ki vodi v samotno dolino, kjer je stanoval njegov prijatelj Fouqué, mlad lesni trgovec. Julijanu se ni prav nič mudilo, da bi ga videl, ne njega ne kakšno drugo človeško bitje. Skrit kakor ptica roparica med golimi skalami, ki kronajo visoko gorovje, bi bil lahko že od daleč zagledal vsakega človeka, ki bi se približal. Iztaknil je majhno votlino sredi pobočja skoraj navpične skale. Stekel je k njej in prav kmalu si je v skrivališču uredil vse potrebno. »Tukaj,« je dejal z očmi, ki so žarele od veselja, »tukaj mi ljudje ne bodo mogli storiti nič žalega.« Prišlo mu je na misel, da bi se predal užitku, da zapiše svoje misli, kar bi bilo povsod drugod zanj tako nevarno. Štirioglat kamen mu je rabil za pisalno mizo. Pero mu je hitelo po papirju; ničesar ni videl, kar se je godilo okrog njega. Naposled je opazil, da sonce že zahaja za daljnimi beaujolaiskimi gorami.

»Zakaj ne bi tukaj preživel noči?« se je vprašal; »kruha imam in svoboden sem!« Pri glasu te velike besede mu je poskočilo srce, kajti njegovo hinavstvo je bilo krivo, da se niti pri Fouquéju ni počutil svobodnega. Naslonil si je glavo na obe roki in tako ostal dolgo v jami, srečnejši kakor je bil kdajkoli v življenju, ves zatopljen v svoje sanje in v srečo svobode. Ne da bi se tega prav zavedal, je videl, kako drug za drugim ugašajo žarki dnevne svetlobe v polmraku. Sredi neskončne teme je tavala njegova duša v premišljevanju o stvareh, ki si je o njih domišljal, da jih bo nekoč našel v Parizu. Najprej je bila tu ženska, dosti lepša in neskončno bolj duhovita kot vse, kar jih je mogel doslej videti na deželi. Ljubil jo je s strastjo in ona ga je ljubila. Če se je za nekaj trenutkov ločil od nje, se je zgodilo samo zato, da se je ovenčal s slavo in zaslužil, da ga je še bolj ljubila.

Mladega človeka, vzgojenega sredi žalostnih resnic Pariza, bi bila na tem mestu njegovega romana brez dvoma že iztreznila hladna ironija, tudi če si mislimo, da bi bil obdarovan z Julijanovo domišljijo; velika dejanja bi bila izginila in z njimi upanje, da jih bo kdaj uresničil, ter se umaknila tisti tako znani resnici: če pustiš svojo ljubico samo, si, žal, v nevarnosti, da te vsak dan dvakrat ali trikrat prevara. Mladega kmeta pa je po njegovem mnenju ločilo od velikih dejanj edinole to, da zanje ni bilo priložnosti.

Toda za dnevom je bila nastopila trda noč, in do naselja, kjer je bival Fouqué, je bilo še dve milji hoda. Preden je zapustil votlino, je Julijan zanetil ogenj in skrbno sežgal vse, kar je bil napisal.

Njegov prijatelj se je močno začudil, ko je Julijan ob eni zjutraj potrkal na vrata. Fouqué se je pravkar ukvarjal s pisanjem računov. Bil je mlad človek visoke rasti, ne posebno lep; z močnimi, trdimi potezami in neznansko velikim nosom; pod njegovo odbijajočo zunanjostjo pa se je skrivalo mnogo dobrodušnosti.

»Kaj si se sprl s svojim gospodom Rênalom, da mi prihajaš tako nepričakovano?«

Julijan mu je povedal o dogodkih prejšnjega večera, ampak tako, kakor se mu je zdelo potrebno.

»Ostani pri meni,« mu je dejal Fouqué; »vidim, da poznaš Rênala, Valenoda, podprefekta Maugirona in župnika Chélana; spoznal si pretkanost njihovih značajev; zdaj si torej sposoben, da se posvetiš kupčiji. Aritmetiko znaš bolje kot jaz; vodil boš moje račune; pri svojih kupčijah delam čedne dobičke. Ker mi je nemogoče, da bi vse sam opravil, in ker se bojim, da bi naletel na kakšnega lopova, če bi si vzel družabnika, me to sleherni dan ovira, da ne morem skleniti marsikatere mastne kupčije. Ni še mesec tega, kar sem dal zaslužiti šest tisoč frankov Michaudu de Saint-Amandu, ki ga nisem videl že šest let in ki sem ga po naključju srečal pri neki prodaji v Pontarlieru. Zakaj ne bi ti zaslužil tistih šest tisoč frankov, ali pa vsaj tri tisoč? Zakaj če bi bil imel tistega dne tebe s seboj, bi bil kupil na dražbi tisti gozd za sečnjo, ki bi mi ga bili vsi prav hitro prepustili. Bodi moj družabnik!«

Prijateljeva ponudba je spravila Julijana v slabo voljo; bila je navzkriž z njegovim brezumjem; ves čas med večerjo, ki sta si jo prijatelja pripravila sama kakor Homerjevi junaki, kajti Fouqué je živel sam, je kazal Julijanu svoje račune in mu dokazoval, kako cvetoča je njegova lesna trgovina. Fouqué je imel o Julijanovi bistroumnosti in o njegovem značaju zelo visoko mnenje.

Ko je bil Julijan slednjič sam v svoji sobici iz smrekovih desk, si je dejal: »Res je, tukaj lahko zaslužim nekaj tisoč frankov in se potem uspešneje spet poprimem vojaškega ali pa duhovniškega stanu, kakor bo pač takrat moda na Fran-

coskem. Prihranki, ki jih bom nakopičil, mi bodo pomagali iz vseh malenkostnih težav. Živel bom samotno v teh gorah in bom lahko nekoliko odpomogel svoji grozni nevednosti v raznih stvareh, ki zanimajo vse salonske ljudi in o katerih nimam nikakršnega pojma. Toda Fouqué se ne mara oženiti; zmerom pa mi pripoveduje, da se v samoti počuti nesrečnega. Jasno je, če si vzame družabnika, ki ne more prinesti denarja v njegovo trgovino, si ga vzame v upanju, da dobi tovariša, ki ga ne bo nikoli zapustil.

Mar naj prevaram svojega prijatelja?« je vzkliknil Julijan nejevoljno. To bitje, ki sta mu bili hinavščina in pomanjkanje človeške simpatije vsakdanje sredstvo za dosego svojih namenov, to pot ni moglo niti pomisliti na to, da bi ga le za trenutek zapustila obzirnost do človeka, ki ga ima rad.

Nenadoma pa je Julijana obšel občutek sreče; našel je razlog za odklonitev. »Kaj! Tukaj da bi strahopetno zapravil sedem ali osem let? Tako bi bil že star osemindvajset let! V teh letih je Bonaparte dovršil že največje stvari! Lahko da bi si pridobil na ta zelo vsakdanji način nekoliko denarja s tem, da bi tekal po lesnih kupčijah, in si pridobil naklonjenost nekaterih podrejenih lopovov; ali pa mi more kdo reči, da bom potem še občutil v sebi sveti ogenj, ki si človek z njim pridobi slavo?«

Naslednjega jutra je Julijan z največjo hladnokrvnostjo odgovoril Fouquéju, ki je že mislil, da je Julijanovo privoljenje sklenjena stvar, da mu poklic za duhovniški stan, ki ga občuti v sebi, ne dopušča sprejeti ponudbe. Fouqué se kar ni mogel načuditi.

»Pomisli vendar,« mu je ponavljal, »da te vzamem za družabnika, ali pa ti dam, če ti je ljubše, štiri tisoč frankov na leto! In ti se hočeš vrniti k svojemu Rênalu, ki te prezira kakor blato na svojih čevljih! Ko boš imel dvesto zlatnikov v žepu, kdo ti bo potem branil vstopiti v semenišče? Še več ti povem: moja skrb bo, da dobiš najboljšo faro v deželi. Zakaj,« je dostavil Fouqué s tišjim glasom, »jaz zalagam s kurivom gospoda A..., gospoda B..., gospoda C... Pošiljam jim prvovrstno hrastovino, ki mi jo plačujejo za jelovino; ampak ta denar je sijajno naložen.«

Nič na svetu ni moglo omajati Julijanovega sklepa. Fouqué je nazadnje res že začel misliti, da je Julijan nekoliko

prismuknjen. Tretjega dne navsezgodaj je Julijan zapustil svojega prijatelja, da bi preživel dan sredi skalovja v visokih gorah. Našel je sicer spet svojo malo votlino, ampak duševnega miru ni bilo več v njem; vzele so mu ga ponudbe njegovega prijatelja. Kakor Herkul je bil zdaj tudi on na razpotju, ne med grehom in krepostjo, temveč med vsakdanjostjo, ki mu je zagotavljala brezskrbnost, in pa junaškimi sanjami svoje mladosti. »Torej še nimam prave odločnosti,« si je rekel; in prav ta dvom je bil zanj najhujši. »Nisem iz snovi, ki je potrebna za velike može, ker se bojim, da bi mi teh osem let, ki bi jih zapravil s tem, da si prislužim kruh, ne odvzelo tiste nadzemske sile, ki rodi nenavadne stvari.«

XIII

PROZORNE NOGAVICE

Roman je ogledalo, ki ga nosimo vzdolž poti.

Saint-Réal

Ko je Julijan zagledal slikovite razvaline stare vergyjske cerkve, se je domislil, da se že od predvčerajšnjim zvečer ni bil niti enkrat spomnil gospe Rênalove. »Tistega dne, ko sem odhajal, me je ta ženska opomnila na brezkončno razdaljo, ki naju loči; ravnala je z menoj kakor s sinom navadnega delavca. Brez dvoma mi je hotela pokazati svoje kesanje, ker mi je bila prejšnjega večera prepustila svojo roko... Ampak ta roka je tako lepa! Kakšna milina! Kakšna plemenitost v pogledih te ženske!«

Možnost, da si napravi pri Fouquéju premoženje, je dajala Julijanovemu razmišljanju nekakšno lahkotnost; njegovih misli nista več tako pogosto kalila razdraženost in živi občutek njegovega siromaštva in nizkega stanu v očeh drugih ljudi. Zdelo se mu je, da stoji na visokem predgorju, odkoder lahko presoja in tako rekoč lahko vlada nad skrajnim uboštvom in blaginjo, ki jo je zdaj še imenoval bogastvo. Bil je še daleč od tega, da bi presojal svoj položaj kot modrijan, bil pa je dovolj bistroumen, da se je po svojem kratkem potovanju v gore počutil *drugačnega.*

Presenetila ga je skrajna zmedenost, s katero je gospa Rênalova poslušala kratek opis njegovega potovanja, ki si ga je želela slišati.

Fouqué je bil v prejšnjih časih mislil na ženitev, imel pa je nesrečo v ljubezni; dolgi zaupni pogovori o tem so bili izpolnili ves čas njunega svidenja. Prezgodaj je bil našel Fouqué srečo; kaj kmalu pa je opazil, da ni bil samo on deležen dekletove ljubezni. Vsa prijateljeva pripovedovanja so Julijana spravljala v začudenje; naučil se je marsikaj novega. Njegovo samotarsko življenje, v katerem sta imeli

domišljija in nezaupljivost najugodnejša tla, ga je bilo oddaljevalo od vsega, kar bi ga bilo moglo poučiti.

Med njegovo odsotnostjo je bilo za gospo Rênalovo življenje nepretrgana vrsta različnih muk, ki pa so bile vse enako neznosne; bila je resnično bolna.

»Nikar ne hodi nocoj na vrt v takem razpoloženju,« ji je rekla gospa Dervillova, ko je videla, da prihaja Julijan; »vlažni zrak utegne tvoje slabo počutje še povečati.«

Gospa Dervillova je z velikim začudenjem opazila, da si je njena prijateljica, ki jo je Rênal zmerom grajal zaradi njenega pretirano preprostega načina oblačenja, obula prozorne nogavice in očarljive šolenčke; oboje je bila dobila iz Pariza. Že tri dni je bilo edino razvedrilo gospe Rênalove, da je dala Elizi v vsej naglici šivati letno obleko iz lepega, tenkega blaga najnovejše mode. Obleka je mogla biti dogotovljena šele nekaj trenutkov po Julijanovi vrnitvi; gospa Rênalova si jo je takoj oblekla. Njena prijateljica ni več dvomila. »Zaljubljena je, nesrečnica!« si je rekla gospa Dervillova. Zdaj je razumela vse čudne znake njene bolezni.

Videla jo je, da govori z Julijanom. Bledica njenega lica se je menjavala z najbolj živo rdečico. V njenih pogledih, ki so viseli na očeh mladega vzgojitelja, se je zrcalila tesnoba. Gospa Rênalova je vsak trenutek pričakovala, da bo spregovoril in napovedal, da zapušča njihovo hišo ali pa da ostane pri njih. Julijanu pa ni bilo mar, da bi kaj zinil o tem; še na misel mu ni prišlo. Po krutih bojih se je gospa Rênalova slednjič opogumila in mu rekla z drhtečim glasom, ki je izražal vso njeno strast:

»Ali boste zapustili svoje učence in si poiskali službo drugje?«

Julijana sta osupila negotovi glas in pogled gospe Rênalove. »Ta ženska me ljubi,« si je rekel; »ko pa bo minil ta kratki trenutek slabosti, ki ji jo njen ponos očita, in ko se ne bo več bala, da odidem, jo bo spet prevzela prejšnja ošabnost.« Ta pogled na pravi položaj je šinil kakor blisk mimo Julijanove duše; odvrnil je omahovaje:

»Silno težko bi mi bilo zapustiti tako ljubeznive otroke tako *plemenitega rodu,* a morebiti se bo to moralo zgoditi. Človek ima tudi dolžnosti do samega sebe.«

Ko je spregovoril besedi *plemenitega rodu* (to je bil eden tistih aristokratskih izrazov, ki se jih je bil Julijan pred kratkim naučil), ga je navdalo čustvo globoke mržnje.

»V očeh te ženske,« si je rekel, »jaz nisem plemenitega rodu.«

Medtem ko ga je gospa Rênalova poslušala, je občudovala njegovo duhovitost in lepoto; možnost njegovega odhoda, ki je bil nanjo namignil, jo je zbodla v srce. Vsi njeni verrièreski prijatelji, ki so med Julijanovo odsotnostjo prihajali v Vergy, so ji kot za stavo delali poklone zavoljo čudovitega človeka, ki se ga je bilo posrečilo iztakniti njenemu možu. Ne da bi morda kaj vedeli o najpredku otrok, ne, ampak dejstvo, da zna na pamet sveto pismo in to celó v latinskem jeziku, je vzbudilo v verrièreskem prebivalstvu občudovanje, ki bo morda trajalo stoletje in več.

Julijan, ki ni bil z nikomer govoril, ni o vsem tem vedel ničesar. Če bi bilo v gospe Rênalovi le za trohico hladnokrvnosti, bi mu bila napravila poklon zaradi slave, ki si jo je bil pridobil; s tem bi bilo zadoščeno Julijanovemu ponosu in bi bil z njo mehak in ljubezniv, in to tembolj, ker se mu je zdela njena nova obleka zares ljubka. Gospa Rênalova, ki je bila tudi sama zadovoljna s svojo lepo obleko in s tem, kar ji je Julijan o njej rekel, se je hotela sprehoditi po vrtu; kmalu pa je morala priznati, da ni zmožna hoje. Naslonila se je na roko svojega spremljevalca; toda ne le, da ji dotik njegove roke ni dal novih moči, narobe, strl jih je do kraja.

Znočilo se je. Komaj so posedli, že se je Julijan opogumil in uporabil svojo staro pravico; približal je svoje ustnice lepi lakti svoje sosede in vzel njeno roko v svojo. Pri tem je mislil na drznost, ki se je z njo vedel Fouqué do svojih ljubic, in ne na gospo Rênalovo; besedi *plemenitega rodu* sta mu še težili srce. Gospa Rênalova mu je stisnila roko; to pa ga ni prav nič razveselilo. Niti najmanj ni bil ponosen ali vsaj hvaležen za čustvo, ki ga je tistega večera gospa Rênalova izdajala z zelo vidnimi znaki; nasprotno, bil je skoraj nedovzeten za njeno lepoto, njen izbrani okus in njeno mladostno svežost. Duševna čistost in odsotnost slehernega sovražnega čustva brez dvoma podaljšata mladostno dobo. Saj se pri večini lepih žensk najprej postara prav obraz.

Julijan je bil ves večer čemeren. Doslej se je bil zmerom hudoval le na naključje in na družbo; odkar pa mu je bil

Fouqué ponudil nizkotno sredstvo, da bi prišel do blaginje, je bil nejevoljen tudi sam nase. Ves zatopljen v svoje misli, čeprav je tu in tam rekel damama kakšno besedico, je Julijan slednjič izpustil roko gospe Rênalove, ne da bi se bil tega sam zavedel. To dejanje je ubogi ženski popolnoma vzburkalo dušo; v tem je videla razodetje svoje usode.

Če bi si bila v svesti Julijanove naklonjenosti, bi bila njena krepost morebiti še našla moč, da bi se mu ustavljala. Ker pa je trepetala, da ga utegne za vselej izgubiti, jo je njena strast zapeljala tako daleč, da je sama spet prijela Julijanovo roko, ki jo je v svoji raztresenosti pozabil na naslonu stola. To dejanje je predramilo mladega častihlepneža; hotel bi bil, da bi mu bili priča vsi tisti plemenitaši in ošabneži, ki so ga pri mizi, kadar je sedel tam prav na spodnjem koncu z otroki, gledali s tako pokroviteljskim nasmehom. »Ta ženska me ne more več prezirati; če je tako,« si je rekel, moram pokazati, da sem dovzeten za njeno lepoto; samemu sebi sem dolžan, da postanem njen ljubimec.« Kaj takega mu ne bi bilo prišlo na misel, preden mu njegov prijatelj ni v svoji prostodušni zaupljivosti razodel nekaterih stvari.

Nenadni sklep, ki ga je bil pravkar storil, mu je bil v prijetno razvedrilo. Rekel si je: »Ena teh dveh žensk mora biti moja.« Opazil je, da bi mu bilo veliko ljubše, če bi se potrudil za gospo Dervillovo; ne, ker je bila morda mikavnejša, ampak poznala ga je samo kot vzgojitelja, ki mu dela čast njegovo znanje, in ne kot tesarskega pomočnika, z ratinastim jopičem pod pazduho, kakor se je bil predstavil gospe Rênalovi.

Gospa Rênalova pa si ga je najrajši mislila prav kot mladega delavca, zardelega prav tja do ušes, ki je obstal pred hišo in se ni upal pozvoniti.

Pri nadaljnji presoji svojega položaja je Julijan uvidel, da ne sme misliti na to, da bi osvojil gospo Dervillovo, ki je verjetno že opazila nagnjenje gospe Rênalove do njega. Tako je bil torej prisiljen, da se je spet povrnil h gospe Rênalovi. »Kaj pa vem o značaju te ženske?« se je vprašal. »Samo to, da sem jo pred svojim potovanjem prijemal za roko, pa se je branila; danes ji jaz odtegujem roko, pa me sama prijema zanjo in mi jo stiska. Lepa priložnost, da ji vrnem vse zaničevanje, ki ga je bila občutila do mene.

Bogve koliko ljubčkov je že imela! Morebiti se je odločila zame samo zato, ker se lahko vidiva kadarkoli.«

V tem je, žal, nesreča preveč razvite omike. Z dvajsetimi leti je duša mladega fanta, če ima količkaj vzgoje, tisoč milj daleč od neprisiljenosti, brez katere je ljubezen pogosto samo neprijetna dolžnost.

»Tem bolj sem samemu sebi dolžan,« je nadaljeval Julijan v svoji nečimrnosti, »da dosežem uspeh pri tej ženski, ker se bom pozneje, če si bom kdaj napravil premoženje in mi bo morebiti kdo očital nizko službo vzgojitelja, lahko opravičil, češ da me je ljubezen prikovala na to mesto.«

Julijan je vnovič odtegnil roko roki gospe Rênalove, potem pa jo je spet prijel in stisnil. Ko so se proti polnoči vrnili v salon, mu je rekla gospa Rênalova polglasno:

»Ali nas boste zapustili? Boste odpotovali?«

Julijan je vzdihnil in odvrnil:

»Saj moram oditi; zakaj strastno vas ljubim; to je greh ... in še kakšen greh za mladega duhovnika!« Gospa Rênalova se je naslonila na njegovo roko s tolikšno vdanostjo, da je njeno lice čutilo toploto Julijanovega.

Noči teh dveh bitij sta bili kaj različni. Gospa Rênalova je plavala v najvišjem duhovnem razkošju. Mlado spogledljivo dekle, ki začne zgodaj ljubiti, se navadi ljubezenskih vznemirjenj; in ko doseže starost, ko je zmožno resnične strasti, nima več smisla za mikavnost novosti. Ker gospa Rênalova ni nikoli brala romanov, so bili vsi odtenki njene sreče zanjo novi. Nobena žalostna resnica, niti mrka slika bodočnosti, je ni mogla ohladiti. Videla se je v duhu, kako bo čez deset let prav tako srečna kakor v tistem trenutku. Celó misel na krepost in zvestobo, ki jo je bila prisegla Rênalu, misel, ki jo je še pred nekaj dnevi vznemirjala, se je zdaj zaman oglašala; odslovila jo je kakor nadležnega gosta. »Nikoli ne bom Julijanu ničesar dovolila,« si je ponavljala gospa Rênalova; »tudi v bodoče bova živela tako, kakor živiva že mesec dni. Prijatelj mi bo.«

XIV

ANGLEŠKE ŠKARJE

Mlado, šestnajstletno dekle je imelo rožnato lice, pa se je lepotičilo.

Polidori

Julijanu je bila Fouquéjeva ponudba resnično ugrabila vso srečo; za nobeno stvar se ni mogel odločiti.

»Strašno! Morda pa res nimam značaja. Jaz bi bil slab Napoleonov vojak. Moja drobna spletka s hišno gospodinjo me bo vsaj za trenutek razvedrila,« je dodal v mislih.

Še sreča zanj, da je celó pri tem malem, brezpomembnem dogodku njegovo duševno stanje slabo ustrezalo njegovi viteški govorici. V resnici se je bal gospe Rênalove zaradi njene obleke, ki je bila tako lepa. Ta obleka je bila v njegovih očeh predstraža Pariza. Njegov ponos ni hotel ničesar dopuščati naključju in trenutnemu navdahnjenju. Po tem, kar mu je Fouqué zaupno povedal in kar je sam malega prebral o ljubezni v svojem svetem pismu, si je napravil zelo natančen bojni načrt. Ker pa je bil vznemirjen, četudi si tega ni hotel priznati, si je ta načrt napisal.

Naslednjega dne zjutraj je bila gospa Rênalova za trenutek sama z njim v salonu.

»Ali nimate drugega imena kakor Julijan?« ga je vprašala.

Na to vprašanje, ki je bilo zanj tako laskavo, ni vedel naš junak kaj odgovoriti. Na to okoliščino v svojem načrtu ni bil pomislil. Da ni Julijan napravil te neumnosti in si izdelal načrta, bi mu bil njegov bistri duh prav dobro služil in presenečenje bi bilo samo povečalo živahnost njegovih misli.

Tako pa je bil neroden in je to nerodnost sam pred seboj še pretiraval. Gospa Rênalova mu jo je kaj hitro odpustila. Videla je v njej samo posledico očarljive nepokvarjenosti. In prav izraz nepokvarjenosti je bilo tisto, kar je v njenih očeh manjkalo mladeniču, ki so ga imeli za tako genialnega.

»Tvoj vzgojiteljček mi vzbuja veliko nezaupanje,« ji je včasih rekla gospa Dervillova. »Dozdeva se mi, da zmerom nekaj tuhta in da je vsako njegovo dejanje pretehtano. To je potuhnjenec.«

Julijan se je počutil silno osramočenega in nesrečnega, ker ni vedel kaj odgovoriti gospe Rênalovi.

»Človek, kakršen sem jaz, je samemu sebi dolžan, da popravi poraz!« Izrabil je torej trenutek, ko sta šla iz ene sobe v drugo; štel si je v dolžnost, da gospo Rênalovo poljubi.

Ne moremo si misliti ničesar bolj neprikladnega, ničesar manj prijetnega zanj in zanjo, ničesar bolj nespametnega. Malo je manjkalo, da ju niso opazili. Gospa Rênalova je mislila, da je zblaznel. Prestrašila se je, predvsem pa se je počutila užaljeno. Ta budalost jo je spomnila Valenoda.

»Kaj bi se mi lahko pripetilo,« si je rekla, »če bi bila sama z njim?« Vsa njena krepost se ji je povrnila, ker se je ljubezen umaknila ogorčenju.

Uredila je tako, da je odslej ostal kateri njenih otrok vedno zraven nje.

Dan je za Julijana potekal dolgočasno; prebil je ves čas s tem, da je prav nerodno izvajal svoj načrt, kako bi jo zapeljal. Niti enkrat ni pogledal gospe Rênalove, ne da bi imel ta pogled poseben pomen; vendar pa ni bil tako neumen, da ne bi bil opazil, kako se mu ni posrečilo, da bi bil ljubezniv, kaj šele zapeljiv.

Gospa Rênalova se ni mogla dovolj načuditi, ko je videla, kako je neroden in obenem predrzen. »To je plahost v ljubezni duhovitega človeka!« si je rekla slednjič z neizrekljivim veseljem. »Ali je mogoče, da ni nikdar užival ljubezni moje tekmice?«

Po zajtrku se je vrnila gospa Rênalova v salon, kjer je sprejela obisk Charcota Maugirona, brayskega podprefekta. Vezla je nekaj na zelo visokih statvah. Gospa Dervillova je sedela zraven nje. In v teh okoliščinah in pri belem dnevu se je zdelo našemu junaku primerno, da je potisnil svoj škorenj naprej in stopil na lepo nogo gospe Rênalove, ki je s svojimi ličnimi pariškimi šolenčki in prozornimi nogavicami očitno pritegovala poglede udvorljivega podprefekta.

Gospa Rênalova se je silno prestrašila; vse skupaj ji je padlo na tla, klobček volne, škarje, igle. Julijanovo kretnjo

si je bilo mogoče razlagati kot neroden poskus, ki je imel namen preprečiti, da ne bi škarje padle, ker je mogel že poprej opaziti, da hočejo zdrkniti na tla. Na srečo so se škarjice iz angleškega jekla zlomile in gospa Rênalova kar ni mogla dovolj obžalovati, da ni bil Julijan še bliže. »Če bi bili zapazili prej kakor jaz, da bodo padle, bi bili to preprečili, tako pa se vam je v vaši vnemi posrečilo le to, da ste me prav krepko brcnili.« Vse to je preslepilo podprefekta, ne pa gospe Dervillove. »Lepi dečko se vede prav bedasto,« si je mislila; »predpisi o lepem vedenju v glavnem podeželskem mestu ne dopuščajo takihle prestopkov.« Gospa Rênalova je našla ugoden trenutek, da je rekla Julijanu:

»Ukazujem vam, bodite previdni!«

Julijan je uvidel svojo nerodnost; bil je slabe volje. Dolgo je sam pri sebi razmišljal, da bi si bil na jasnem, ali naj bo užaljen zaradi besed: »Ukazujem vam.« Bil je dovolj bedast, da si je misli: ‚Ukazujem vam' bi mi mogla reči, če bi šlo za kaj, kar ima opraviti z vzgojo otrok; če pa mi vrača ljubezen, potem me mora šteti za sebi enakega. Brez *enakosti* ni mogoče ljubiti...« Vse njegove duhovne moči so se izgubile v vsakdanjih puhlicah o enakosti. Ves jezen si je ponavljal tisti Corneillov stih, ki se ga je bil naučil nekaj dni poprej od gospe Dervillove:

»... Ljubezen
Ustvarja enakosti, išče jih ne.«

Julijan, ki je hotel za vsako ceno igrati don Juana, pa še v svojem življenju ni imel ljubice, se je ves dan vedel skrajno bedasto. Imel je samo eno pametno misel; bil je nejevoljen sam nase in na gospo Rênalovo in s strahom je gledal, kako se bliža večer, ko bo na vrtu sedel v temi zraven nje. Rekel je Rênalu, da gre v Verrières obiskat župnika; odpotoval je po obedu in se vrnil šele ponoči.

V Verrièresu je našel Julijan gospoda Chélana prav sredi selitve; bil je namreč končno le odstavljen; na njegovo mesto je imel priti vikar Maslon. Julijan je pomagal dobremu župniku in prišlo mu je na misel, da bi pisal Fouquéju, da mu je nepremagljivo nagnjenje, ki ga občuti za sveti stan, prvotno

branilo sprejeti njegove ljubeznive ponudbe, da pa je zdaj pravkar videl strašen primer krivice in da bi bilo za njegovo zveličanje morda bolje, če se ne odloči za ta sveti poklic.

Julijan si je mel roke nad svojo prebrisanostjo, ker se je znal okoristiti z odstavitvijo verrièreskega župnika in ker je imel odprta vrata, da bi se lahko vrnil k trgovini, če bi klavrna previdnost vendarle zmagala nad junaštvom.

XV

PETELINOVO PETJE

Amour en latin faict amor;
Or donc provient d'amour la mort,
Et, par avant, soulcy qui mord,
Deuil, plours, pieges, forfaitz, remord.*

Blason d'amour

Če bi bil Julijan le količkaj spreten, o čemer je bil tako trdno prepričan, bi si bil naslednjega dne lahko čestital k uspehu, ki ga je imela njegova pot v Verrières. Njegova odsotnost je zbrisala spomin na njegove nerodnosti. Tudi tega dne je bil še precej čemeren; pod večer pa ga je obšla smešna misel in povedal jo je gospe Rênalovi z redko neustrašenostjo.

Komaj so posedli na vrtu, že je Julijan, ne da bi počakal zadostne teme, približal svoja usta k ušesu gospe Rênalove in ji rekel, ne meneč se za nevarnost, da bi jo lahko spravil ob dober glas:

»Milostljiva, nocoj ob dveh pridem v vašo sobo; moram vam nekaj povedati.«

Julijan je trepetal, da bi utegnila uslišati njegovo prošnjo. Igra zapeljivca ga je tako plašila, da bi se bil najrajši umaknil za več dni v svojo sobo, da ne bi več videl teh svojih gospá. Razumel je, da je s svojim narejenim vedenjem prejšnji večer pokvaril vse navidezne uspehe minulega dneva in zdaj res ni vedel, kateremu svetniku naj se priporoči.

Gospa Rênalova je odgovorila z resničnim in prav nič pretiranim ogorčenjem na nesramnost, ki si jo je Julijan drznil izustiti. Zdelo se mu je, da iz njenega kratkega odgovora zveni zaničevanje. Gotovo je, da je bila v tem prav tiho izgovorjenem odgovoru besedica *fej.* Z izgovorom, da mora nekaj naročiti otrokom, je odšel Julijan v svojo sobo, in

---

* Staro francosko, v prevodu: *Amour* (ljubezen) se pravi po latinsko *amor;* od ljubezni prihaja torej smrt, še poprej pa moreča skrb, žalost, jok, pasti, zločini in kes . . .

ko se je vrnil, je sédel zraven gospe Dervillove, daleč proč od gospe Rênalove. Tako se je rešil sleherne možnosti, da bi jo prijel za roko. Pogovor je bil resen in Julijan se je dokaj dobro izrezal, razen v nekaj trenutkih splošnega molka, med katerimi si je mučil možgane. »Ko bi mogel najti kakšno lepo zvijačo,« si je mislil, »ki bi z njo prisilil gospo Rênalovo, da bi mi dala tiste vidne dokaze svoje ljubezni, ki so pred tremi dnevi v meni vzbujali vero, da je že moja!«

Julijan je bil skrajno zbegan, ker je pritiral svojo zadevo v skoraj brezupen položaj. Nobena stvar pa ga ne bi bila spravila v večjo zadrego kakor uspeh.

Ko so se opolnoči ločili, je v svoji črnogledosti mislil, da ga gospa Dervillova zaničuje in da najbrž tudi z gospo Rênalovo ni dosti na boljšem.

Julijan ni mogel spati, ker je bil zelo slabe volje in se je čutil osramočenega. Bil je tisoč milj daleč od misli, da bi se odpovedal sleherni hlimbi, slehernemu načrtu, in da bi živel z gospo Rênalovo iz dneva v dan, zadovoljujoč se kakor otrok s srečo, ki bi mu jo prinašal slednji dan.

Napenjal je možgane, da bi našel kakšno spretno zvijačo; trenutek pozneje pa se mu je vsaka zdela bedasta; bil je skratka zelo nesrečen, ko je ura v grajskem stolpu udarila dve.

Ta glas ga je zbudil, kakor je zbudilo Petra petelinovo petje. Videl je, da je prišel trenutek, ko se mora zgoditi najbolj mučna stvar na svetu. Na svojo nesramno ponudbo ni bil več pomislil od trenutka, ko jo je postavil in je bila tako nemilostno sprejeta.

»Dejal sem ji, da pridem k njej ob dveh ponoči,« si je rekel in vstal: »saj sem morda neizkušen in robat, kakor se spodobi kmečkemu sinu; gospa Dervillova mi je dala to dostikrat pod nos; ampak slabič ne bom.«

Julijan je imel prav, da si je čestital k svojemu pogumu; še nikdar si ni bil delal bolj mučne sile. Ko je odprl vrata, je tako trepetal, da so se mu kolena šibila in da se je moral nasloniti na zid.

Bil je brez čevljev. Šel je prisluškovat k Rênalovim vratom in razločno slišal njegovo smrčanje. To ga je spravilo v obup. Zdaj ni bilo torej nobenega izgovora več, da ne bi šel k njej. Ampak, zaboga! Kaj pa naj počne pri njej? Prav nikakršnega načrta ni imel, in če bi ga imel, je občutil to-

likšno zmedenost, da nikakor ne bi bil zmožen, da bi se ravnal po njem.

Slednjič je stopil na ozki hodnik, ki je vodil k sobi gospe Rênalove; bilo mu je tisočkrat hujše, kot če bi šel v smrt. S tresočo roko je odprl vrata in pri tem napravil precejšen hrup.

V sobi je bila luč; pod kaminom je brlela nočna svetilka; na to novo nesrečo ni bil pripravljen. Ko ga je gospa Rênalova zagledala, je naglo skočila iz postelje. »Nesrečnež!« je kriknila. Nastala je majhna zmeda. Julijan je pozabil svoje prazne načrte in se vrnil k svoji naravni vlogi; da ne bi ugajal tako očarljivi ženski, se mu je zazdelo najhujša nesreča. Na vsa njena očitanja je odgovoril samo s tem, da se ji je vrgel k nogam in ji objel kolena. In ker ga je obsipala z zelo trdimi besedami, so ga zalile solze.

Ko je nekaj ur pozneje Julijan zapustil sobo gospe Rênalove, bi lahko rekli, kakor beremo v romanih, da ni imel več česa želeti. V resnici se je moral zahvaliti za zmago, do katere ga ne bi bila pripeljala vsa njegova tako nerodna spretnost, samo ljubezni, ki jo je znal razvneti, in nepričakovanemu občutku, ki so ga vzbudili v njem zapeljivi čari.

Ker pa je bil žrtev nepojmljivega ponosa, je hotel tudi v najslajših trenutkih igrati vlogo moža, ki je navajen, da osvaja ženske: z vso silo si je prizadeval, da bi pokvaril vse, kar je bilo na njem ljubeznivega. Namesto da bi bil pozoren na ljubezenski zanos, ki ga je vzbujal, in na kes, ki je še podžigal živahnost strasti, ga misel na dolžnost ni niti za trenutek zapustila. Bal se je, da bi se strašno kesal in za zmerom osmešil, če bi se izneveril idealnemu zgledu, ki se ga je bil namenil posnemati. Skratka, prav tisto, kar je dvigalo Julijana v vrsto višjih bitij, ga je oviralo, da ni mogel okušati sreče, ki mu je ležala pred nogami. Kakor šestnajstletno dekle ljubke barve, ki je tako nespametno, da se naliči, ko gre na ples.

Gospa Rênalova se je bila na smrt prestrašila, ko se je prikazal Julijan; kmalu pa jo je prevzelo najsilnejše vznemirjenje. Julijanov obup in njegove solze so jo močno zbegale.

Celó tedaj, ko ni imela Julijanu ničesar več odreči, ga je odrivala daleč od sebe z resničnim ogorčenjem, potem pa se mu je vselej spet vrgla v objem. V njenem vedenju ni bilo nikakršne doslednosti. Čutila je, da je pogubljena brez upa-

nja na rešitev, in skušala si je zakriti sliko pekla s tem, da je Julijana skoraj zadušila z vidnimi dokazi najstrastnejše ljubezni. Skratka, ničesar ne bi bilo manjkalo, da bi bila sreča našega junaka popolna, niti žgoče čutnosti ženske, ki jo je pravkar osvojil, če bi jo bil le znal uživati. Tudi potem, ko je Julijan že odšel, se ni polegla strast, ki je divjala v njej proti njeni volji, in tudi ne boj s kesanjem, ki jo je razdvajalo.

»Moj bog! Sreča, ljubezen, samo to je torej na tem?« To je bila prva Julijanova misel, ko se je vrnil v svojo sobo. Bil je v tistem stanju osuplosti in nemirne zmedenosti, kateremu podleže duša, ki je pravkar dosegla, po čemer je dolgo koprnela. Navajena je hrepenenja, pa ne najde ničesar več, po čemer bi hrepenela; nima pa še spominov. Kakor vojak, ki se vrne s parade, si je tudi Julijan zbrano priklical v spomin vse podrobnosti svojega vedenja. »Ali nisem opustil ničesar, kar sem dolžan samemu sebi? Ali sem dobro igral svojo vlogo?«

In kakšno vlogo? Vlogo moža, ki je navajen, da se pri ženskah odlikuje.

XVI

NASLEDNJEGA DNE

He turn'd his lips to hers, and with his hand
Call'd back the tangles of her wandering hair.*

Don Juan, C. 1, st. 170

Sreča za Julijana in njegovo slavo, da je bila gospa Rênalova preveč vznemirjena, preveč osupla, da bi bila opazila neumnost človeka, ki je bil od tistega trenutka zanjo vse na svetu.

Ko ga je rotila, naj odide, videč, da se že dani, mu je rekla:

»Ah, moj bog! Če je moj mož slišal kakšen šum, sem izgubljena.«

Julijan, ki je utegnil misliti na fraze, se je takoj spomnil tele:

»Vam je mar žal, da živite?«

»Ah, dà, zelo, v tem trenutku! Toda nikdar mi ne bo žal, da sem vas spoznala.«

Julijan je sodil, da njegovo dostojanstvo zahteva, da se vrne nalašč pri belem dnevu in skrajno neoprezno v svojo sobo.

Neprestana pazljivost, s katero je v blazni misli, da bi se izkazal izkušenega moža, tehtal sleherno svoje najmanjše dejanje, je imela samo eno dobro stran; ko je namreč spet videl gospo Rênalovo pri zajtrku, je bilo njegovo vedenje vzor previdnosti.

Ona pa ga ni mogla pogledati, ne da bi zardela do ušes, in ni mogla živeti niti trenutek, ne da bi ga gledala; čutila je svojo zmedenost, in prizadevanje, da bi jo prikrila, jo je še podvojilo. Julijan je samo enkrat vzdignil oči k njej. Sprva je gospa Rênalova občudovala njegovo previdnost. Ko pa je videla, da se ta njegov edini pogled noče ponoviti, se je vzne-

---

* Prižel je svoja usta na njena in z roko gladil s čela pramene valujočih las.

mirila: »Ali me morda več ne ljubi?« se je vprašala. »Gorjé! Prestara sem zanj; deset let sem starejša od njega.«

Ko je šla iz obednice na vrt, je stisnila Julijanu roko. V iznenadenju, ki mu ga je vzbudil tako nenavaden dokaz ljubezni, je strastno uprl pogled vanjo; zakaj pri zajtrku se mu je zdela zelo mična; in medtem ko je povešal oči, si je ves čas ogledoval podrobnosti njene lepote. Ta strastni pogled je potolažil gospo Rênalovo; ni ji sicer odvzel vseh skrbi, pač pa so ji njene skrbi odvzele skoraj vse kesanje zastran njega moža.

Pri zajtrku ni bil ta mož prav ničesar opazil; drugače pa gospa Dervillova; zdelo se ji je, da bo gospa Rênalova vsak trenutek podlegla. V svojem pogumnem, odločnem prijateljstvu ji ves dan ni prizanašala z namigovanji, ki naj bi ji naslikala v najkrutejših barvah nevarnost, s katero se je igrala.

Gospa Rênalova je nestrpno čakala, da bi bila sama z Julijanom; hotela ga je vprašati, ali jo še ljubi. Kljub svojemu neomajno krotkemu značaju je bila večkrat že na tem, da bi svoji prijateljici dala razumeti, kako zelo ji je nadležna.

Zvečer na vrtu je znala gospa Dervillova stvar tako zasukati, da je sedela med gospo Rênalovo in Julijanom. Gospa Rênalova, ki si je bila v mislih naslikala sladko veselje, kako bo stisnila Julijanu roko in jo ponesla k svojim ustnicam, mu ni mogla reči niti besedice.

Ta neprilika je še povečala njeno razburjenost. Grizel jo je kes. Tako zelo je bila oštela Julijana zaradi njegove neprevidnosti, ko je prišel prejšnjo noč k njej, da je zdaj trepetala, da ga nocoj morda ne bo. Odšla je zgodaj z vrta in ostala v svoji sobi. Ker pa ni mogla več strpeti, je prišla prisluškovat k Julijanovim vratom. Kljub negotovosti in strasti, ki jo je žgala, se ni upala k njemu. Kaj takega se ji je zdelo ničvrednost najnižje vrste, saj govori o tem celó neka podeželska zbadljivka.

Posli niso še vsi spali. Previdnost ji je končno velela, naj se vrne v svojo sobo. Dve uri pričakovanja sta ji bili dve stoletji muke.

Julijan pa je bil preveč zvest temu, kar je imenoval dolžnost, da ne bil izvršil po vrsti vsega, kar je bil sklenil.

Ko je odbila ena, se je natihoma izmuznil iz svoje sobe, se prepričal, da hišni gospodar trdno spi, ter se prikradel h gospe Rênalovi. Tisto noč je občutil več sreče pri svoji

prijateljici, zakaj mislil je manj vztrajno na vlogo, ki jo je igral. Imel je oči, da je videl, in ušesa, da je slišal. Kar mu je gospa Rênalova razodela o svojih letih, je še dvignilo njegovo samozavest.

»Ah, deset let sem starejša od vas! Kako me morete ljubiti?« mu je ponavljala brez kakršnegakoli namena, samo zato, ker jo je ta misel težila.

Julijan ni imel razumevanja za to nesrečo; videl pa je, da je resnična, in pozabil je skoraj na ves svoj strah pred tem, da bi se osmešil.

Bedasta misel, da bi ga zaradi njegovega nizkega rodu štela za manjvrednega ljubimca, je prav tako izginila. Brž ko je Julijanova strast nekoliko pomirila njegovo plaho ljubico, je tudi ona občutila nekoliko sreče in si je mogla ustvariti sodbo o svojem ljubčku. Na srečo ni bilo nocoj v njegovem vedenju skorajda nikakršnega sledu tiste ponarejenosti in prisiljenosti, ki je bila kriva, da je bil sestanek prejšnega večera zanj samo zmaga, nikakor pa ne užitek. Ko bi bila ona opazila, kako napeto je bil mislil na to, da bi igral neko določeno vlogo, bi jo bilo to žalostno razodetje za vselej oropalo sleherne sreče. V tem ne bi bila mogla videti ničesar drugega kot žalostno posledico neenake starosti.

Čeprav gospa Rênalova nikdar ni razmišljala o ljubezenskih teorijah, je vendar razlika v starosti poleg razlike v premoženju ena najbolj vsakdanjih puhlic, kadar zbijajo šale na račun ljubezni.

V malo dneh je bil Julijan, ki se je predal vsemu ognju svojih let, zaljubljen do ušes.

»Priznati je treba,« si je rekel, »da ima angelsko blago dušo in lepše bi si tudi ne mogel misliti.«

Skoraj popolnoma ga je minila misel na vlogo, ki jo je hotel igrati. V trenutku popolne vdanosti ji je nekoč celó priznal vse svoje skrbi. Ta zaupljivost je do viška razvnela strast, ki jo je vzbujal v njej. »Torej nisem imela srečne tekmice,« si je rekla gospa Rênalova v sladki sreči. Imela je celó pogum, da ga je vprašala zastran slike, ki mu je bila tako strašno važna. Julijan ji je prisegel, da je bila to slika moškega.

Kadar je preostajalo gospe Rênalovi dovolj hladnokrvnosti, da se je mogla poglobiti v razmišljanje, se ni mogla

dovolj načuditi, da je taka sreča mogoča in da je ni doslej niti slutila.

»Ah!« je obžalovala, »da sem spoznala Julijana pred desetimi leti, ko sem lahko še veljala za lepotico!«

Julijanu se še sanjalo ni o takih mislih. Njegova ljubezen je bila še zmerom častihlepnost; bila je veselje, da sme imenovati svojo last tako lepo žensko on, tako nesrečno in tako zaničevano bitje. Njegovi dokazi obo̊ževanja in njegova zamaknjenost pri pogledu na krasote njegove prijateljice so jo slednjič nekoliko pomirili zastran razlike v starosti. Ko bi bila imela le nekoliko življenjske izkušnje, ki bi si jo že zdavnaj pridobila tridesetletna ženska v bolj omikanih deželah, bi bila trepetala za trajnost te ljubezni, ki je živela, kakor se je zdelo, le od presenečenja in zamaknjenega samoljubja.

V trenutkih, ko je pozabljal na svojo častiželjnost, je Julijan z navdušenjem občudoval vse na gospe Rênalovi, celó njene klobuke in njene obleke. Ni se mogel naužiti veselja, da je vdihaval njihov vonj. Odpiral je njeno omaro z zrcalom in ure in ure občudoval lepoto in urejenost stvari, ki so bile v njej. Njegova prijateljica se je naslanjala nanj in ga gledala; on pa je občudoval njen nakit in fino perilo, ki se na večer pred svatbo kopiči med poročnimi darili.

»Lahko bi bila poročila takega človeka!« si je mislila včasih gospa Rênalova; »kakšna ognjevita duša! Kako čudovito bi bilo življenje z njim!«

Julijan pa ni bil še nikdar pogledal tako od blizu v orožarno ženske bojne umetnosti. »Ni mogoče,« si je mislil, »da bi imeli v Parizu kaj lepšega!« Svoji sreči tedaj ni imel ničesar očitati. Dostikrat je v odkritosrčnem občudovanju in ob strastni vznesenosti svoje ljubice pozabil na puhlo teorijo, ki je bila kriva, da je bil v prvih trenutkih njune zveze tako prisiljen in skoraj smešen. Bili so trenutki, ko je navzlic svojim hinavskim načelom občutil neizmerno sladkost v tem, da je priznaval visoki gospe, ki ga je občudovala, svojo nevednost v premnogih življenjskih vprašanjih. Zdelo se mu je, da ga dviga dostojanstvo njegove ljubice nad njegovo resnično vrednost. Gospa Rênalova pa je našla najslajše duševno razkošje v tem, da je smela poučiti o neštetih malenkostih mladega, nadvse duhovitega človeka, od katerega so vsi pričakovali, da bo nekoč daleč prišel. Celó podprefekt in Valenod si nista mogla kaj, da ga ne bi ob[illegible]la; zaradi tega sta se

ji tudi zdaj zdela manj bedasta. Narobe pa gospe Dervillovi še na misel ni prišlo, da bi imela enake občutke. Obupana nad tem, kar se ji je dozdevalo, da je uganila, in videč, da so njeni modri opomini že zoprni ženski, ki je dobesedno izgubila glavo, je zapustila Vergy, ne da bi dala kakršnokoli pojasnilo, ki ga seveda tudi nihče od nje ni zahteval. Gospa Rênalova je potočila za njo nekaj solz in kmalu se ji je zdelo, da se je njena sreča še podvojila. Po tem odhodu je bila skoraj ves dan popolnoma sama s svojim ljubčkom.

Julijan se je toliko rajši prepuščal omamni družbi svoje prijateljice, ker ga je še vedno, kadar je bil predolgo sam s seboj, begal usodni Fouquéjev predlog. V prvih dneh novega življenja so prihajali trenutki, ko je on, ki ni bil nikdar ljubil in ki ga še nikdar nihče ni bil ljubil, občutil tako sladko srečo v odkritosrčnosti, da bi bil skoraj razodel gospe Rênalovi svojo častihlepnost, ki je bila doslej resnično bistvo njegovega življenja. Rad bi jo bil vprašal za svet zastran Fouquéjevega predloga, ki ga je tako neznansko mikal; malenkosten dogodek pa je preprečil sleherno iskreno izmenjavo misli.

XVII

PRVI POMOČNIK

O, how this spring of love resembleth
The uncertain glory of an April day;
Which now shows all the beauty of the sun
And, by and by, a cloud takes all away!*

Two gentlemen of Verona

Ko je nekega večera ob sončnem zahodu sedel zraven svoje prijateljice, prav na koncu sadovnjaka, daleč od nadležnežev, se je globoko zasanjal. »Ali bodo ti sladki trenutki trajali večno?« se je vpraševal. Njegove misli so se mudile pri težavi, ki mu jo je delala izbira stanu; obžaloval je to nesrečo, ki nasilno zaključi otroško dobo in pokvari prva leta že tako dovolj siromašne mladosti.

»Ah!« je vzkliknil, »kako je bil Napoleon zares od Boga poslani mož za mlade Francoze! Kdo bo prišel na njegovo mesto? Kaj bodo opravili brez njega nesrečneži, tudi tisti, ki so bogatejši od mene in ki imajo natančno toliko zlatnikov, kolikor jih je treba, da si priskrbe dobro vzgojo, ne pa dovolj denarja, da bi si kupili z dvajsetimi leti pravega človeka in se pririnili do položaja! Naj napravi človek karkoli,« je pristavil z globokim vzdihom, »ta usodni spomin nas bo zmerom oviral, da ne bomo mogli biti srečni!«

Nenadoma je opazil, da je gospa Rênalova namršila obrvi; dobila je hladen in prezirljiv izraz; zdelo se ji je, da je tako mišljenje vredno samo hlapca. Vzgojena je bila v naziranju, da je zelo bogata, in zdelo se ji je samo po sebi umljivo, da je tudi Julijan tako vzgojen. Ljubila ga je tisočkrat bolj kakor življenje in denar ji je bil deveta briga.

---

* O, kako je pomlad ljubezni podobna
nestalnemu sijaju aprilskega dne,
ki zdajle kaže krasoto sonca,
in ki ga bo počasi spet zakril oblak.

Julijan niti od daleč ni slutil, kakšne so njene misli. To, da je namršila obrvi, ga je poklicalo nazaj na zemljo. Imel je dovolj prisebnosti, da je svoj stavek primerno prikrojil in dal razumeti odlični dami, ki je sedela zraven njega, da je slišal besede, ki jih je pravkar izgovoril, na poti k svojemu prijatelju, lesnemu trgovcu. Tako pač sodijo brezbožneži.

»Ne mešajte se nikdar več med take ljudi,« je rekla gospa Rênalova, ki ji je še ostalo nekaj tistega ledenega izraza, ki je bil nenadoma stopil na mesto izraza najnežnejše ljubezni.

To namrščenje obrvi, ali bolje rečeno, kesanje nad lastno neprevidnostjo, je bil prvi udarec omami, ki se ji je predajal Julijan. Rekel si je: »Dobra je in ljubezniva, njeno nagnjenje do mene je živo, ampak vzgojena je bila v sovražnem taboru. Ti ljudje se morajo bati zlasti tistih pogumnežev, ki so imeli dobro vzgojo, nimajo pa dovolj denarja, da bi začeli kakšno veliko delo. Kaj bi bilo iz teh plemenitašev, če bi nam bilo dano, da bi se borili zoper nje z enakim orožjem! Da sem na primer jaz verrièreski župan, čistih namenov in pošten, kakršen je v dnu srca tudi Rênal, kako bi pometel z vikarjem, z Valenodom in z vsemi njihovimi lopovščinami! Kako bi pravica slavila zmago v Verrièresu! Njihove zmožnosti mi prav gotovo ne bi bile na poti. Saj kar naprej tavajo v temi.«

Julijanova sreča bi se bila tistega dne skorajda za trajno utrdila. Našemu junaku je manjkalo samo to, da bi se povzpel do odkritosrčnosti. Moral bi bil imeti pogum, da bi se spustil v bitko, toda takoj, *na kraju samem;* gospa Rênalova je bila osupla nad Julijanovimi besedami, ker so moški iz njene družbe venomer ponavljali, da je bila Robespierrova vrnitev mogoča predvsem po krivdi tistih mladih ljudi iz nižjih slojev, ki imajo predobro vzgojo. Gospe Rênalovi je še precej dolgo ostal na licu hladni izraz in Julijanu se je zdelo, da svojo hladnost močno poudarja. V resnici pa je bil prvi občutek po nejevolji, ki jo je obšla zaradi tistih neprimernih besed, da mu je morda rekla kaj neprijetnega, čeprav ne neposredno. To neugodje je živo odsevalo iz njenih potez, ki so bile tako čiste in tako preproste, kadar je bila srečna in daleč od dolgočasnežev.

Julijan se ni več upal nebrzdano predajati svojim sanjam. Ko je bil bolj miren in manj zaljubljen, je spoznal, da je neprevidno hoditi h gospe Rênalovi v njeno sobo. Bilo bi bolje, da bi ona prihajala k njemu; če bi jo kak služabnik

videl, da bega po hiši, bi to mogla pojasniti z dvajsetimi različnimi izgovori.

Toda tudi ta dogovor je imel svoje slabe strani. Julijan je dobival od Fouquéja knjige, ki bi jih on, študent bogoslovja, nikdar ne mogel naročiti pri knjigarnarju. Ni se jih upal odpreti drugače kot ponoči. Dostikrat bi bil prav vesel, če ga ne bi bil zmotil obisk, čeprav bi bil še tistega večera pred dogodkom v sadovnjaku nesposoben za branje, če bi jo bil pričakoval.

Gospe Rênalovi je bil dolžnik za to, da je razumel knjige na čisto nov način. Zdaj je bil namreč toliko pogumen, da jo je spraševal o premnogih drobnih stvareh, katerih nepoznanje kratko malo zavira razum mladega človeka, ki je rojen zunaj dobre službe, pa najsi je še tako prepričan, da ima bogve kakšne prirojene duševne vrline.

Ta vzgoja ljubezni, ki mu jo je dajala skrajno nevedna ženska, je bila zanj prava sreča. Tako je Julijan neposredno prišel do tega, da je videl družbo tako, kakršna je danes. Duha mu ni zastirala slika družbe, kakršna je bila nekoč, pred dvema tisočletjema ali vsaj pred šestdesetimi leti, v času Voltaira ali Ludvika XV. V njegovo nepopisno veselje mu je padla mrena z oči; slednjič je razumel stvari, ki so se godile v Verrièresu.

V ospredju so se prikazale zelo zamotane spletke, ki so se vrtele že dve leti okrog besançonskega prefekta. Naslanjale so se na pisma, ki so prišla iz Pariza in ki so jih pisali najbolj imenitni možje. Šlo je za to, da bi bil izvoljen gospod de Moirod, najpobožnejši človek v deželi, za prvega in ne za drugega pomočnika verrièreskega župana.

Njegov tekmec je bil neki zelo bogat tovarnar, ki ga je bilo treba za vsako ceno potisniti na mesto drugega pomočnika.

Julijan je slednjič razumel namigavanja, ki jih je po naključju prestregel, kadar je bila visoka družba iz okolice pri Rênalovih na obedu. Ta imenitna družba se je prav temeljito ukvarjala z izvolitvijo tega prvega pomočnika, o kateri se drugemu mestu, predvsem liberalcem, niti sanjalo ni, da bi bila možna. Važnost te izvolitve pa je bila v tem, da so se morale, kakor vsakdo ve, hiše na vzhodni strani glavne verrièreske ulice umakniti več kot za deset čevljev s ceste, zakaj ta ulica je bila postala velika cesta.

Če bi se torej posrečilo Moirodu, ki je sam imel tri hiše, ki bi jih bilo treba umakniti s ceste, da bi bil imenovan za prvega pomočnika in pozneje, ko bi bil Rênal izvoljen za poslanca, za župana, potem bi ta brez dvoma zatisnil eno oko, in tako bi se dala izvršiti na hišah, ki stoje preveč na javni cesti, nevidna majhna popravila, tako da bi lahko še sto let stale tam, kjer so. Kljub Moirodovi veliki pobožnosti in njegovi priznani poštenosti so bili vsi prepričani, da bo *uslužen,* kajti imel je kup otrok. Med hišami, ki bi se morale umakniti s ceste, jih je bilo devet, ki so bile last najodličnejših verrièreskih meščanov.

V Julijanovih očeh je bila ta spletka veliko pomembnejša kakor zgodovina bitke pri Fontenoyu, katere ime je bil bral prvikrat v eni tistih knjig, ki mu jih je bil poslal Fouqué. Bile so stvari, ki se jim je Julijan čudil že pet let, odkar je začel zvečer hoditi k župniku. Ker pa sta molčečnost in duhovna ponižnost poglavitni lastnosti študenta bogoslovja, mu ni bilo nikdar mogoče zastavljati vprašanj.

Nekega dne je gospa Rênalova nekaj ukazala strežaju svojega moža, tistemu, ki je bil Julijanov sovražnik.

»Ampak, milostljiva, danes je zadnji petek v mesecu,« je odvrnil možak z nekim posebnim naglasom.

»Pojdite,« je rekla gospa Rênalova.

»No, zdaj pojde v tisti senik,« je pripomnil Julijan, »ki je bil nekoč cerkev in kjer se v zadnjem času spet vrše duhovna opravila; ampak kaj ima tam opraviti? To je ena tistih skrivnosti, v katere nisem mogel nikdar prodreti.«

»To je prav koristna, ampak zelo čudna ustanova,« je odvrnila gospa Rênalova; »ženske nimajo dostopa vanjo; vse, kar vem o tem, je to, da se tam vsi tikajo. Ta naš sluga bo na primer tamkaj našel Valenoda, in ta tako ošabni in tako bedasti človek ne bo niti malo užaljen, ko bo slišal, da ga Saint-Jean tika, in tudi on mu bo prav tako odgovarjal. Če vam je kaj do tega, da bi izvedeli, kaj tam počenjajo, bom povprašala Maugirona in Valenoda po podrobnostih. Za vsakega hlapca plačujemo po dvajset frankov, zato da nas nekega dne ne podavijo.«

Čas je bežal. Spomin na očarljivo ljubico je odvajal Julijana od njegove črne častihlepnosti. To, da ji ni smel pripovedovati žalostnih in pametnih stvari, ker sta pripadala nasprotnim strankam, je, ne da bi to slutil, mnogo pripomoglo

do njegove sreče, ki jo je bil dolžan samo njej, pa tudi do oblasti, ki jo je ona dobivala nad njim.

V trenutkih, ko ju je navzočnost preveč bistroumnih otrok silila, da sta govorila samo jezik hladnega razuma, jo je gledal Julijan v popolni poslušnosti z očmi, ki so žarele v ljubezni, in poslušal njene nauke o družbi, kakršna je v resnici. Pogostokrat se je gospa Rênalova sredi pripovedovanja o kakšni premišljeni lopovščini ob kakšnem ukrepu ali kakšni dobavi spozabila, da ni več vedela, kaj govori; Julijan jo je moral opomniti, kajti dovoljevala si je z njim iste domače kretnje kakor s svojimi otroki. Bili so dnevi, ko si je domišljevala, da ga ljubi kot svojega otroka. Kaj ni morala neprestano odgovarjati na njegova prostodušna vprašanja o tisočerih preprostih stvareh, ki jih petnajstleten otrok iz dobre hiše že dodobra pozna? Trenutek pozneje pa ga je občudovala kot svojega učitelja. Njegove duhovitosti se je včasih prav bala; zdelo se ji je, da vidi v mladem duhovniku vsak dan razločneje bodočega velikega moža. Videla ga je kot prvega ministra, nekakega Richelieuja. »Ali bom živela dovolj dolgo, da te bom videla v tvoji slavi?« je vpraševala Julijana; »mesto je pripravljeno za velikega moža; monarhija in vera ga potrebujeta.«

XVIII

KRALJ V VERRIÈRESU

Ali ste samo za to dobri, da vas pomečejo na tla kakor truplo naroda brez duše, katerega žile nimajo več krvi?

Iz škofovega govora
v kapeli sv. Klementa

Dne 3. septembra ob desetih zvečer je orožnik zbudil ves Verrières, ko je hitel v naglem diru po glavni ulici navzgor. Prinašal je novico, da pride prihodnjo nedeljo Njegovo veličanstvo kralj***. Ta dan pa je bil že torek. Prefekt je mestu dovolil, to se pravi, zahteval je, da postavi častno stražo; pokazati je bilo treba ves le mogoči sijaj. Takoj so poslali sla na konju v Vergy. Rênal je prispel ponoči v mesto, kjer je bilo vse razburjeno. Vsakdo se je hotel posebno izkazati; tisti, ki so imeli najmanj opravka, so najemali balkone, da bi videli kraljev prihod.

Kdo bo poveljeval častni straži? Rênal je takoj uvidel, kako važno bi bilo, da bi Moirod dobil to poveljstvo zaradi hiš, ki jih je bilo treba umakniti s ceste. To bi mu moglo dati nekakšno pravico do mesta prvega pomočnika. Moirodova pobožnost je bila res neoporečna, ni ji bilo primere, toda na konju ni sedel še nikdar. Bil je človek šestintridesetih let, plah da nikoli tega, in bal se je prav tako, da bi padel, kakor da bi se osmešil.

Župan ga je dal poklicati že ob petih zjutraj.

»Vidite, gospod, da želim slišati vaše mnenje, kakor da ste že v službi, ki so vam jo namenili vsi pošteni ljudje. V tem nesrečnem mestu cvete obrt, iz liberalne stranke vstajajo milijonarji in ta stranka stremi po krmilu; porabiti bo znala sleherno stvar za svoje orožje. Vprašajmo se, kaj zahteva korist našega kralja, korist monarhije in predvsem korist naše svete vere. Komu mislite, gospod, da lahko zaupamo poveljstvo častne straže?«

Navzlic temu, da se je Moirod konja bal kakor hudič križa, je končno vendar sprejel to čast kot nekako mučeništvo. »Skušal bom dokazati, da sem mož na mestu,« je rekel županu. Toliko da so še utegnili pripraviti uniforme, ki so rabile podobnemu namenu pred sedmimi leti, ko je prispel v mesto neki knez iz kraljeve hiše.

Ob sedmih je prispela gospa Rênalova z Julijanom in z otroki iz Vergyja. Našla je v svojem salonu polno liberalnih dam, ki so pridigale združitev strank ter jo prišle prosit, naj pregovori svojega moža, da bi tudi njihovim možem dodelil kakšno mesto v častni straži. Ena izmed njih je trdila, da bo njenega moža od same žalosti konec, če ne bo izvoljen. Gospa Rênalova je vse prav hitro odslovila. Videti je bilo, da jo nekaj prav močno skrbi.

Julijan je bil začuden, še bolj pa nejevoljen nad tem, da mu je prikrivala, kar jo je vznemirjalo. »Saj sem vedel,« si je rekel grenko, »njena ljubezen zatemni pred srečo, da more sprejeti kralja v svoji hiši. Ves ta hrup jo slepi. Ljubila me bo spet, ko ji nazori njene družbe ne bodo več begali možganov.«

Čudno, pri vsem tem jo je le še bolj ljubil.

Tapetniki so pričeli trumoma prihajati v hišo; dolgo se je zaman oziral in iskal priložnosti, da bi ji rekel nekaj besed. Slednjič jo je srečal, in sicer prav pred vrati svoje sobe, od koder je prihajala z njegovo obleko na rokah. Bila sta sama. Hotel je govoriti z njo. Zbežala je in ga ni hotela poslušati. »To sem bedast, da ljubim tako žensko! Od same častiželjnosti je prav tako prismojena kakor njen mož.«

Da, še bolj kakor njen mož; ena njenih vročih želj, ki pa se je ni nikdar upala odkriti Julijanu, ker se je bala, da ga ne bi užalila, je bila, da bi odložil pusto črno obleko, pa čeprav samo za en dan. Z zares občudovanja vredno spretnostjo za tako preprosto žensko je dosegla najprej pri Moirodu in potem pri podprefektu Maugironu, da bo Julijan imenovan za častnega stražnika, čeprav se je za to potegovalo pet ali šest mladih fantov, sinov zelo premožnih tovarnarjev, med katerimi sta bila vsaj dva znana po svoji vzorni pobožnosti. Valenod, ki je nameraval posoditi svojo kočijo najlepšim ženskam v mestu, da bi lahko vsi občudovali njegove krasne normandce, je privolil v to, da posodi enega svojih konj Julijanu, človeku, ki ga je na svetu najbolj sovražil.

Toda vsi častni stražniki so imeli svoje ali pa izposojene lepe, svetlo modre obleke s srebrnimi polkovniškimi našitki na ramah; v njih so se bili postavljali že pred sedmimi leti. Gospa Rênalova pa je hotela novo obleko in preostajali so ji samo štirje dnevi, da je poslala v Besançon in dala narediti in si poslati uniformo, orožje, klobuk in tako dalje, vse, kar potrebuje častni stražnik. Najbolj zabavno pri tem je bilo, da se ji je zdelo neprevidno, da bi dala narediti Julijanovo obleko v Verrièresu. Hotela ga je iznenaditi, njega in vse mesto.

Ko so bile priprave za častno stražo in za javno mnenje končane, se je moral župan posvetiti skrbi za znameniti verski obred: kralj*** ni hotel potovati skozi Verrières, ne da bi obiskal slovite ostanke svetega Klementa, ki jih hranijo v Bray-le-Hautu, niti miljo daleč od mesta. Želeti je bilo, da bi bilo navzoče čim večje število duhovščine, in prav to stvar je bilo najteže urediti; Maslon, novi župnik, je hotel za vsako ceno preprečiti, da bi bil navzoč tudi Chélan. Zaman mu je Rênal dokazoval, da bi bilo to nespametno. Markiz de la Mole, čigar predniki so bili tako dolgo kraljevi namestniki te dežele, je bil določen, da spremlja kralja***. Poznal je trideset let župnika Chélana. Gotovo bo povprašal po njem, ko pride v Verrières; in ko bo izvedel, da je v nemilosti, bi bil zmožen, da bi šel sam ponj v hišico, kamor se je bil umaknil, z vsem spremstvom, kar bi ga imel na voljo. Kakšna zaušnica bi bila to!

»Onečaščen bom tu in v Besançonu,« je odgovarjal abbé Maslon, »če se prikaže med mojo duhovščino. Janzenist, bog se usmili!«

»Recite karkoli, dragi abbé,« je odvrnil Rênal, »za verrièresko upravo ne bom tvegal nevarnosti, da jo gospod de la Mole osramoti. Vi ga ne poznate; dvoru je sicer vdan, ampak tu na deželi je zloben, porogljiv zbadljivec, šaljivec, ki nadvse rad spravlja ljudi v zadrego. Zmožen je, da nas samo za svojo zabavo do smrti osmeši v očeh liberalcev.«

Šele v noči od sobote na nedeljo, po tridnevnih pogajanjih, se je končno ponos abbéja Maslona uklonil županovi bojazni, ki se je spreminjala v pogum. Treba je bilo pisati medeno pismo abbéju Chélanu in ga prositi, naj prisostvuje obredu pri relikvijah v Bray-le-Hautu, seveda, če mu njegova visoka starost in bolehnost to le količkaj dopuščata. Chélan je prosil

in tudi dobil pismeno povabilo za Julijana, ki naj bi ga spremljal kot nižji diakon.

Že v nedeljo zjutraj je prišlo na tisoče kmetov z bližnjih gora ter preplavilo verrièreske ulice. Bilo je krasno sončno vreme. Slednjič, proti tretji uri, je vso množico prevzelo razburjenje; na skalnatem robu, dve milji daleč od Verrièresa, se je pokazal velik kres. To znamenje je sporočalo vest, da je kralj pravkar stopil na deželno ozemlje. Takoj so pričeli glasovi vseh zvonov in ponavljajoči se streli starega španskega topa, ki je bil mestna last, oznanjati veselje nad tem znamenitim dogodkom. Polovica prebivalstva je splezala na strehe. Vse ženske so bile na balkonih. Častna straža se je začela pomikati. Vse je občudovalo bleščeče uniforme, vsakdo je spoznal kakšnega sorodnika, kakšnega prijatelja. Rogali so se bojazljivcu Moirodu, čigar previdna roka je bila vsak hip pripravljena, da se oprime sedelnega glaviča. Tedaj pa so opazili nekaj tako nepričakovanega, da so na vse drugo pozabili: prvi jezdec v deveti vrsti je bil zelo lep, zelo droban dečko, ki ga najprej ni nihče prepoznal. Kmalu pa so pričali klici ogorčenja na eni strani, na drugi pa molk in osuplost o splošni pozornosti, ki jo je vzbujal. V mladem možu, ki je jahal Valenodovega normandskega konja, so prepoznali mladega Sorela, tesarjevega sina. Vsi, zlasti pa liberalci, so zagnali glasen vrišč zoper župana. Tako torej! Ker je bil ta v duhovnika preoblečeni delavec vzgojitelj njegovih otročajev, se je župan drznil imenovati ga v častno stražo, v posmeh tem in tem gospodom, bogatim tovarnarjem! »Ti gospodje,« se je izrazila neka bankirka, »bi morali tako ali drugače osramotiti malega predrzneža, ki se je rodil v blatu.« »Potuhnjenec je in sabljo nosi,« je odvrnil neki sosed, »utegnil bi biti dovolj nesramen, da jim razseka obraze.«

Pogovori odlične družbe so bili bolj nevarni. Dame so se spraševale, ali je te velikanske nespodobnosti kriv župan. Na splošno pa so mu dajali prav, da se ni oziral na to, da je Julijan nizkega rodu.

Medtem ko je Julijan dajal povod različnim opazkam, je bil najsrečnejši človek na svetu. Ker je bil že od rojstva drzne nravi, se je držal na konju bolje kot večina mladih mož gorskega mesta. Bral je ženskam v očeh, da so govorile o njem.

Njegovi našitki so se bolj svetili, ker so bili novi. Njegov konj se je vsak hip vzpenjal; Julijan je bil v devetih nebesih.

Njegova sreča ni poznala več meja, ko je prijahal mimo stare utrdbe in je strel topiča splašil njegovega konja, da je skočil iz vrste. Srečno naključje je hotelo, da ni padel: od tega trenutka se je počutil junaka. Bil je Napoleonov ordonančni častnik in naskakoval je baterijo.

Nekdo pa je bil še srečnejši od njega. Najprej ga je bila videla z okna mestne hiše, ko je prijahal mimo; potem je stopila v svojo kočijo, napravila naglo velik ovinek ter prišla še o pravem času, da je vztrepetala, ko je skočil njegov konj iz vrste. Ko se je slednjič njena kočija v naglem diru odpeljala skozi neka druga mestna vrata, se ji je posrečilo prispeti na cesto, po kateri je moral priti kralj, in pomikala se je lahko za častno stražo na dvajset korakov razdalje v najgostejših oblakih žlahtnega prahu. Deset tisoč kmetov je zaklicalo: Živel kralj!, ko je župana doletela čast, da je nagovoril Njegovo Veličanstvo. Uro pozneje, ko je bil kralj slišal že vse govore ter je hotel prestopiti mestni prag, je topič spet začel streljati. Pri tem pa se je pripetila majhna nezgoda, ne topničarjem, ki so bili prestali svoj ognjeni krst pri Lipskem in pri Montmirailu, pač pa bodočemu prvemu pobočniku, gospodu Moirodu. Njegov konj ga je mehko položil v edino mlako, ki je bila na glavni cesti, kar je povzročilo veliko smeha, saj ga je bilo treba potegniti iz luže, da je mogel kraljev voz nadaljevati pot.

Njegovo veličanstvo se je napotilo v lepo novo cerkev, ki je bila tistega dne okrašena z vsemi svojimi rdečimi zastori. Kralj je moral nato obedovati in potem takoj spet sesti v kočijo in se odpeljati k počastitvi slavnih ostankov svetega Klementa. Komaj je bil kralj v cerkvi, je že Julijan v skoku odjezdil proti Rênalovi hiši. Z vzdihom je odložil svojo lepo svetlo modro uniformo, svojo sabljo in našitke in spet oblekel svojo skromno, ponošeno črno obleko. Skočil je spet na konja in v nekaj trenutkih je bil v Bray-le-Hautu, ki stoji na vrhu prelepega grička. »Navdušenje kar razmnožuje te kmete,« si je mislil Julijan. »V Verrièresu se človek kar ganiti ne more, in tu jih je spet več kot deset tisoč okrog stare opatije.« Revolucionarni vandalizem jo je bil napol razdejal, v dobi restavracije pa so jo spet krasno obnovili in ljudje so začenjali govoriti o čudežih. Julijan je dohitel abbéja Chélana, ki ga

je pošteno oštel in mu izročil sutano in mašniško srajco. Julijan se je brž preoblekel ter šel za Chélanom, ki se je napotil k mlademu škofu iz Agda. Bil je to nečak gospoda La Mola; imenovan je bil šele pred kratkim in imel je nalogo, da pokaže kralju relikvijo. Toda škofa niso mogli najti nikjer.

Duhovščine se je lotevala nestrpnost. Pričakovala je svojega starešino na temnem gotskem hodniku stare opatije. Nabrali so štiriindvajset župnikov, ki naj bi oživili sliko nekdanjega kapitlja v Bray-le-Hautu, ki je pred letom 1789 štel štiriindvajset kanonikov. Ko so župniki že tri četrt ure tarnali nad škofovo mladostjo, so se domislili, da bi bilo umestno, ko bi šel gospod dekan k monsignoru in ga opozoril, da mora kmalu priti kralj in da je že čas, da pride na kor. Za starešino so izvolili Chélana zaradi njegove visoke starosti; kljub nevolji, ki jo je občutil do Julijana, mu je vendar pomignil, naj gre z njim. Julijan je zelo dobro nosil svojo diakonsko srajco. Ne vem, s kakšnimi sredstvi oblačilne umetnosti je bil popolnoma potlačil in skril svoje lepe kodraste lase; toda v naglici je bil pozabil na ostroge častnega stražnika, ki so mu gledale izpod dolgih gub njegove sutane, kar je seveda še podvojilo Chélanovo jezo.

Ko sta prišla do škofovih soban, se velikim, lepo nališpanim strežnikom skorajda ni zdelo vredno odgovoriti staremu župniku, da monsignor nikogar ne sprejme. Ko jim je hotel pojasniti, da ima kot starešina visokega kapitlja v Bray-le-Hautu pravico priti ob vsakem času k službujočemu škofu, so se mu porogljivo smejali.

Julijanovo ponosno srce je ta nesramnost strežnikov ujezila. Začel je tekati po spalnicah starega samostana in tresti vsa vrata, kolikor jih je našel. Slednjič so se neka prav majhna vrata vdala njegovemu pritisku in znašel se je v celici med monsignorovimi osebnimi strežniki v črnih oblekah in z verigami okrog vratov. Ker se mu je tako mudilo, so gospodje mislili, da ga je dal škof poklicati, in pustili so ga dalje. Napravil je nekaj korakov in prišel v velikansko, zelo temno gotsko dvorano, vso obito s črno hrastovino; razen enega so bila vsa gotska okna zazidana z opeko. Surove zidave ni zakrival niti najmanjši okrasek in bila je v žalostnem nasprotju s prelepimi starinskimi lesenimi opaži. Obe glavni steni dvorane, ki je slavna med burgundskimi starinami in ki jo je bil dal zgraditi Karel Drzni okrog leta 1470 v pokoro

za neki greh, sta bili opremljeni z lesenimi, bogato izrezljanimi cerkvenimi stoli. Na njih je bilo videti v lesu različnih barv upodobljene vse skrivnosti Apokalipse.

Ta turobna krasota, ki jo je kvaril pogled na golo opeko in še popolnoma beli mavec, je Julijana prevzela. Tiho je obstal. Na drugem koncu dvorane, zraven edinega okna, skozi katero je prihajala dnevna svetloba, je videl premično ogledalo v mahagonijevem okviru. Ta kos pohištva je bil videti čuden na takem prostoru in brez dvoma so ga bili prinesli semkaj iz mesta. Mlad človek v vijoličastem talarju in v čipkasti duhovniški srajci je stal tri korake pred ogledalom; bil je razoglav. Julijanu se je zdelo, da ima mladi mož razdražen obraz; obrnjen k ogledalu je z desnico resno delil blagoslov.

»Kaj neki to pomeni?« je pomislil Julijan. »Ali ta mladi mož opravlja kak pripravljalni obred? Mogoče je škofov tajnik... Gotovo bo prav tako nesramen kakor strežaji... Naj se vrag obesi, nič ne dé! Poskusimo!«

Stopil je naprej ter prekoračil vso dolgo dvorano; ves čas je upiral pogled v edino okno in gledal mladega moža, ki je še zmeraj delil blagoslov s počasno, toda neštetokrat ponovljeno kretnjo, ne da bi si le za trenutek oddahnil.

Čim bliže je prihajal Julijan, tem razločneje je videl njegov nejevoljni obraz. Razkošnost s čipkami okrašene duhovniške srajce je Julijana proti njegovi volji ustavila nekaj korakov pred krasnim ogledalom.

»Moja dolžnost je, da spregovorim,« se je slednjič odločil; toda krasota dvorane ga je bila vsega prevzela; počutil se je tudi že vnaprej užaljenega zaradi trdih besed, ki jih bo moral slišati.

Mladi mož ga je zagledal v ogledalu; obrnil se je; takoj mu je izginil z obraza izraz nejevolje in rekel mu je z najljubeznivejšim glasom:

»No, gospod, ali je že popravljena?«

Julijan je ostrmel. Ko se je mladi mož obrnil k njemu, je videl Julijan na njegovih prsih zlat križec: bil je škof iz Agda. »Tako mlad!« je pomislil Julijan; »kvečjemu šest ali osem let starejši od mene!...«

In bilo ga je sram ostrog.

»Monsignor,« je odvrnil plaho, »pošilja me kapiteljski starešina, gospod Chélan.«

»Ah! Tega so mi prav toplo priporočili!« je dejal škof zelo ljubeznivo, kar je Julijana še bolj očaralo. »Ampak, oprostite, gospod, mislil sem, da ste oseba, ki mi mora prinesti mojo mitro. V Parizu so jo slabo zavili; srebrna tkanina je proti vrhu strašno poškodovana. To bo napravilo skrajno zoprn vtis,« je pristavil mladi škof žalostno, »in zraven tega moram še čakati!«

»Monsignor, če vaša prevzvišenost dovoli, grem jaz po mitro.« Lepe Julijanove oči so delovale.

»Pojdite, gospod,« je odvrnil škof z očarljivo vljudnostjo; »imeti jo moram takoj. Neizmerno mi je žal, da mora visoki kapitelj čakati.«

Ko je prišel Julijan do srede dvorane, se je še enkrat ozrl k škofu in videl je, da je spet začel deliti blagoslov. »Kaj neki to pomeni?« se je vprašal. »Brez dvoma bo kakšna cerkvena priprava, ki je potrebna za obred.« Ko je prispel v celico, kjer so stali osebni strežaji, je videl mitro v njihovih rokah. Gospodje so se proti svoji volji uklonili Julijanovemu zapovedujočemu pogledu in mu izročili monsignorovo mitro.

Bil je ponosen, da jo sme nesti; ko je korakal skozi dvorano, je stopal počasi; držal jo je spoštljivo. Našel je škofa sedečega pred zrcalom; toda tu in tam je njegova desnica, čeprav utrujena, še zmeraj delila blagoslov. Julijan mu je pomagal posaditi mitro na glavo. Škof je stresel z glavo.

»Ah, saj bo sedela,« je rekel zadovoljno Julijanu.

»Ali bi se hoteli nekoliko odmakniti?«

Tedaj je škof naglo stopil na sredo dvorane, potem pa se je spet s počasnimi koraki bližal ogledalu in njegov obraz je znova dobil nejevoljen izraz; znova je začel resno deliti blagoslov.

Julijan se od začudenja ni mogel ganiti; bil je v skušnjavi da bi razumel, pa se ni upal. Škof se je ustavil, ga pogledal z izrazom, ki je takoj izgubil nekoliko resnobe, in mu rekel:

»Kaj pravite k moji mitri, gospod? Ali mi dobro pristoji?«

»Sijajno, monsignor.«

»Ali ni pomaknjena preveč nazaj? To bi se zdelo nekoliko nečimrno; na oči pa tudi ne sme biti preveč povezнjena kakor častniška čepica.«

»Zdi se mi, da se vam imenitno poda.«

»Kralj*** je vajen častitljive in brez dvoma zelo resne duhovščine. Tudi jaz ne bi hotel imeti preveč lahkomiselnega izraza, posebno, ker sem še mlad.«

In škof je začel spet korakati po dvorani in deliti blagoslove.

» Jasno je,« si je naposled priznal Julijan, ki se je končno drznil razumeti; »vadi se v blagoslavljanju.«

Nekaj trenutkov pozneje je dejal škof: »Zdaj sem pripravljen. Pojdite, gospod, in obvestite gospoda dekana in slavni kapitelj.«

Kmalu nato je vstopil gospod Chélan v družbi dveh najstarejših župnikov skozi zelo velika, krasno rezljana vrata, ki jih Julijan ni bil opazil. Toda to pot je ostal po svojem dostojanstvu zadnji med vsemi in je mogel videti škofa le čez rame duhovnikov, ki so se trumoma gnetli okrog tistih vrat.

Škof je počasi stopal skozi dvorano; ko je prišel do praga, so se župniki razvrstili v sprevod. Po kratkem trenutku zmede se je začel sprevod pomikati in prepevati psalme. Škof je stopal zadnji med Chélanom in še nekim zelo starim župnikom. Julijan se je splazil prav blizu k monsignoru, kot da je spremljevalec župnika Chélana. Sprevod je stopal skozi dolge hodnike bray-le-hautskega samostana. Navzlic žarkemu soncu so bili vlažni in mračni. Slednjič je sprevod prišel do samostanskega stebrišča. Julijan je strme občudoval ta lepi obred, Sam ni vedel, kaj mu je bolj priraslo k srcu, ali častihlepnost, ki mu jo je vzbudila škofova mladost, ali čustvenost in izredna vljudnost mladega prelata. Ta vljudnost je bila vse kaj drugega kot Rênalova vljudnost, celó kadar je imel svoje dobre dneve. »Čim više se človek povzpne,« si je mislil Julijan, »tem več očarljivega vedenja si pridobi.«

V cerkev so stopili skozi stranska vrata; v trenutku jo je pretresel silen truščˇ, da je zadonelo v starinskih obokih; Julijan je mislil, da se bodo porušili. Bil je spet verrièreski topič; pravkar je prispel na mesto; v diru ga je pripeljalo osem konj; in komaj je bil tu, že so ga topničarji iz bitke pri Lipskem pripravili za strel, in oddajal je po pet strelov na minuto, kakor da bi imel pred seboj Pruse.

Toda čudovito pokanje ni napravilo na Julijana nikakršnega vtisa več; nič več ni mislil na Napoleona in na vojaško slavo. »Tako mlad,« si je mislil, »pa škof v Agdu! Ampak kje

je Agde? In koliko donaša ta služba? Morda dvesto ali tristo tisoč frankov?«

Monsignorovi strežaji so prišli s krasnim baldahinom; tudi Chélan je prijel za drog; v resnici pa ga je nosil Julijan. Škof je stopil pod baldahin. Resnično se mu je posrečilo, da je dal svojemu obrazu star izraz; občudovanje našega junaka je bilo brezmejno. »Česa vsega človek ne doseže s spretnostjo?« je pomislil.

Vstopil je kralj. Julijan je imel srečo, da ga je videl prav od blizu. Škof ga je ogovoril z maziljenimi besedami, ne da bi pri tem pozabil pokazati senčico zadrege iz vljudnosti do Njegovega veličanstva. Ne bomo ponavljali opisovanja obredov v Bray-le-Hautu; štirinajst dni, če ne več, so bili tega polni stolpci vseh dnevnikov v okrožju. Julijan je iz škofovega govora izvedel, da je kralj potomec Karla Drznega.

Pozneje je Julijan dobil nalogo, da sestavi račune o tem, koliko je stalo to slavje. Gospod de la Mole, ki je bil priskrbel svojemu nečaku škofijo, je bil tako viteški, da je hotel sam prevzeti vse stroške. Samo obred v Bray-le-Hautu je stal tri tisoč osemsto frankov.

Po škofovem govoru in kraljevem odgovoru je Njegovo veličanstvo stopilo pod baldahin; nato je zelo pobožno pokleknilo na blazino zraven oltarja. Kor so obdajali cerkveni stoli, ki so se dvigali za dve stopnici nad tlakom. Na zadnji teh stopnic je sedel Julijan pri Chélanovih nogah, nekako tako kot strežnik zraven svojega kardinala, kateremu drži vlečko, v sikstinski kapeli v Rimu. V oblakih kadila in med brezkončnim streljanjem mušket in topov je zadonel tedeum. Kmetje so bili pijani od sreče in pobožnosti. En sam tak dan razdre več kot sto številk kakšnega jakobinskega časopisa.

Julijan je stal samo šest korakov od kralja, ki je resnično vdano molil. Tedaj je prvikrat opazil majhnega moža z duhovitim pogledom, ki je nosil obleko skorajda brez slehernega našitka. Toda vrh svoje zelo preproste obleke je imel svetlo moder trak. Stal je kralju bliže kot mnogo drugih visokih gospodov, katerih obleke so bile tako bogato obšite z zlatom, da skoraj ni bilo videti sukna, kakor se je izrazil Julijan. Nekoliko trenutkov pozneje je izvedel, da je to gospod de La Mole. Julijanu se je zdelo, da je ošaben in celó nesramen.

»Ta markiz ne bi bil tako ljubezniv kakor moj lepi škof,« je pomislil. »Ah, duhovniški stan daje človeku krotkost in

modrost. Ampak kralj je prišel, da počasti relikvijo, in jaz te relikvije nikjer ne vidim. Kje neki je sveti Klement?«

Mlad duhovnik, njegov sosed, mu je pojasnil, da je častitljiva relikvija v gornjih prostorih poslopja, v *žalni kapeli.*

»Kaj je neki to, žalna kapela?« si je dejal Julijan.

Toda vprašati ni hotel, kaj pomeni ta beseda. Njegova pazljivost se je še podvojila.

Kadar je na obisku vladajoči knez, je šega, da kanoniki spremljajo škofa. Ko pa se je napotil monsignor iz Agda proti žalni kapeli, je poklical Chélana; Julijan se je drznil, da je šel za njim.

Ko so se vzpeli po visokih stopnicah, so prišli do zelo majhnih vrat, ki pa so imela bogato pozlačen gotski obzidek. To delo je bilo videti tako sveže, kakor da bi bilo dokončano šele prejšnji večer.

Pred vrati je klečala skupina štiriindvajsetih mladenk iz najodličnejših verrièreskih rodbin. Preden je škof odprl vrata, je pokleknil v sredo ljubkih deklet. Medtem ko je glasno molil, je bilo videti, da se dekleta ne morejo dovolj načuditi njegovim lepim čipkam, njegovi prisrčnosti, njegovemu tako mlademu in tako milemu obrazu. Pri tem pogledu je naš junak izgubil še tisto malo razsodnosti, kar mu je je ostalo. V tistem trenutku bi se bil bojeval za inkvizicijo, in to v dobri veri. Tedaj so se nenadoma vrata odprla. Bilo je, kakor da kapelica vsa gori od svetlobe. Na oltarju je bilo videti več kot tisoč sveč, razdeljenih v osem vrst, ki so jih ločili drugo od druge šopki cvetlic. Sladek vonj najčistejšega kadila je prihajal v oblakih skozi vrata svetišča. Na novo pozlačena kapela je bila prav majhna, a zelo visoka. Julijan je opazil, da so gorele na oltarju sveče, ki so bile več kot petnajst čevljev visoke. Deklice se niso mogle premagati, da ne bi glasno vzkliknile, tako so ostrmele.

Vstop v malo vežo v kapelici so dovolili samo tistim štiriindvajsetim dekletom, obema duhovnikoma in Julijanu.

Kmalu je prišel tudi kralj, ki sta ga spremljala samo gospod de la Mole in njegov veliki komornik. Celó straža sama je ostala zunaj in kleče pozdravila z orožjem.

Njegovo veličanstvo je skorajda bolj padlo kakor se spustilo na klečalnik. Šele zdaj je Julijan, ki se je stisnil k pozlačeni steni, videl čez goli laket nekega dekleta ljubki kip svetega Klementa. Bil je skrit pod oltarjem, v obleki mladega

rimskega vojščaka. Na vratu je imel široko rano; in zdelo se je, da iz nje teče kri. Umetnik je hotel samega sebe prekositi; svetnikove umirajoče, toda nadvse mile oči so bile priprte; skoraj nevidne brčice so krasile njegova ljubka usta, ki so bila napol odprta, kot da še vedno molijo. Pri tem pogledu so oblile deklico, ki je bila Julijanova soseda, vroče solze; ena njenih solz je padla Julijanu na roko.

Ko je bil škof iz Agda nekaj trenutkov pomolil v najglobljı tišini, ki jo je motilo samo oddaljeno zvonjenje po vseh vaseh deset milj naokrog, je poprosil kralja za dovoljenje, da bi spregovoril. Končal je svoj kratki, zelo ganljivi govor s preprostimi besedami, ki pa so bile tem bolj učinkovite:

»Ne pozabite nikdar, mlade kristjanke, da ste videle enega največjih kraljev vsega sveta na kolenih pred služabniki vsemogočnega in strašnega Boga. Ti slabotni služabniki božji, ki jih na zemlji preganjajo in morijo, kakor vidite na še krvaveči rani svetega Klementa, slavé v nebesih svojo zmago. Kajne, mlade kristjanke, da se boste vedno spominjale tega dneva, da boste sovražile brezbožnost? Da boste na veke zveste velikemu, tako strašnemu, a tudi dobremu Bogu?«

Pri teh besedah se je škof zapovedujoče dvignil.

»Ali mi obljubljate?« je vprašal in iztegnil roko kakor v navdahnjenju.

»Obljubljamo,« so odgovorile deklice in oblile so jih solze.

»Vašo obljubo sprejemam v imenu strašnega Boga!« je pristavil škof z grmečim glasom. In obred je bil končan.

Celó kralj je jokal. Šele mnogo pozneje je bil Julijan dovolj hladnokrven, da je vprašal, kje so svetnikove kosti, ki so jih poslali iz Rima Filipu Dobremu, vojvodi burgundskemu. Povedali so mu, da so skrite v tistem ljubkem voščenem kipu.

Njegovo veličanstvo je blagovolilo dovoliti gospodičnam, ki so ga spremile v kapelico, da smejo nositi rdeč trak, na katerem so bile izvezene besede: *Sovraštvo brezbožnežem, večna slava Bogu!*

Gospod de la Mole je dal razdeliti med kmete deset tisoč steklenic vina. Liberalci so zvečer v Verrièresu našli povod, da so napravili stokrat lepšo razsvetljavo kakor kraljevi pristaši. Preden je kralj odšel, je obiskal Moiroda.

XIX

RAZMIŠLJANJE RODI TRPLJENJE

Groteskност vsakdanjih dogodkov vam prikriva resnično nesrečo strasti.

Barnave

Ko je Julijan spet postavljal navadno pohištvo v sobo, kjer je bil stanoval de la Mole, je našel list močnega, štirikrat zganjenega papirja. Na prvi strani spodaj je bral:

Nj. vis. g. markizu de la Molu, francoskemu pairu, vitezu kraljevih rodov itd., itd.

»Gospod markiz!

Vse življenje sem imel verska načela. Bil sem v Lyonu, ko so leta 93 med obleganjem nesrečnega spomina pokale bombe. Hodim k obhajilu, vsako nedeljo pa k maši v župnijsko cerkev. Še nikdar nisem grešil zoper velikonočne dolžnosti, niti leta 93 nesrečnega spomina. Moja kuharica — pred revolucijo sem imel sluge — moja kuharica ob petkih kuha postno. V Verrièresu uživam obče spoštovanje in lahko rečem, da je zasluženo. Pri procesijah stopam pod baldahinom zraven gospoda župnika in gospoda župana. Pri svečanih priložnostih nosim debelo svečo, ki jo kupim za svoj denar. O vsem tem so spričevala v Parizu v finančnem ministrstvu. Prosim torej gospoda markiza, da mi poveri loterijski urad v Verrièresu, ki se mora brez dvoma v kratkem tako ali tako izprazniti, ker je sedanji upravitelj bolan in ker je tudi slab volivec itd.

De Cholin.«

Na robu te prošnje je bila pripomba s podpisom *De Moirod,* ki se je začenjala s tole vrsto:

»Včeraj sem imel čast govoriti o dobrem državljanu, ki predlaga to prošnjo itd.«

»Tako mi torej celó ta bedak Cholin kaže pot, po kateri je treba hoditi,« si je rekel Julijan.

Teden dni po kraljevem prihodu v Verrières je med vsemi neštetimi lažmi, bedastimi razlagami, smešnim prerekanjem in tako dalje, katerih predmet so bili po vrsti kralj, škof iz Agda, markiz de la Mole, deset tisoč steklenic vina in ubogi Moirod, ki je padel s konja ter v pričakovanju kakega križca ni šel ves mesec po tem padcu iz hiše, še zmerom bila poglavitni predmet brezprimerna nespodobnost, da so vtihotapili v častno stražo Julijana Sorela, tesarjevega sina. V tej zadevi je bilo treba slišati tovarnarje barvanega platna, ki so se zjutraj in zvečer v kavarni do hripavosti ustili o enakosti; tista ošabnica, gospa Rênalova, je bila kriva te sramote. Vzrok? O tem pač dovolj glasno govorijo lepe oči in sveža lica malega abbéja Sorela.

Kmalu po vrnitvi v Vergy je Stanislav Ksaverij, najmlajši Rênalov otrok, dobil vročico; gospe Rênalove se je mahoma lotilo strašno kesanje. Prvikrat si je zdaj kar naprej očitala svojo ljubezen; zdelo se je, da je po čudežu doumela, v kakšen velik greh se je dala zapeljati. Čeprav je bila globoko verna, ni bila doslej nikdar pomislila na to, kako velika je njena krivda v božjih očeh.

Nekdaj, ko je bila v samostanu Presvetega srca, je Boga strastno ljubila; prav tako se ga je zdaj v teh okoliščinah bala. Boji, ki so ji razdvajali dušo, so bili tem strašnejši, ker je bila v svoji bojazni nedostopna za sleherno razumno besedo. Julijan je spoznal, da jo vsaka trezna beseda samo draži in da je zdaleč ne pomiri; takšno govorjenje se ji je zdelo brezbožno. Ker pa je bil mali Stanislav tudi Julijanu močno prirasel k srcu, ga je rajši poslušala, kadar je govoril z njo o njegovi bolezni: ta je dobila kmalu resen značaj. Tedaj je neprestano kesanje spravilo gospo Rênalovo celó ob spanec; nič je ni moglo vzdramiti iz trdovratnega molčanja: če bi bila odprla usta, bi to storila zato, da bi priznala svojo krivdo pred Bogom in pred ljudmi.

»Rotim vas,« je dejal Julijan, kadar sta bila sama, »ne govorite z nikomer; naj bom jaz edini, ki mu zaupate svoje težave. Če me še ljubite, ne govorite; vaše besede ne morejo našemu Stanislavu pregnati vročice.« Njegove tolažilne besede niso imele nikakršnega uspeha; seveda ni vedel, da si je gospa Rênalova vtepla v glavo, da mora Julijana sovražiti ali

pa doživeti, da ji umre sin, če hoče potolažiti jezo ljubosumnega Boga. In prav zavoljo tega je bila tako nesrečna, ker je čutila, da ne more sovražiti svojega ljubimca.

»Bežite od mene,« je rekla nekega dne Julijanu, »za božjo voljo, zapustite to hišo: vaša navzočnost mi ubija sina.«

»Bog me kaznuje,« je pristavila s tihim glasom, »pravičen je; slava njegovi pravičnosti! Moja krivda je strašna in živela sem brez kesanja. To je bilo prvo znamenje, da me je Bog zapustil; zato moram biti dvojno kaznovana.«

Julijan je bil globoko ganjen. V tem ni mogel videti ne hinavstva ne pretiravanja. »Misli, da ubija svojega sina, ker me ljubi, in vendar ljubi nesrečnica mene bolj kot lastnega sina. To je tisto kesanje, ki jo grize, o tem ni dvoma; to so resnično veliki občutki. Kako sem neki mogel vzbuditi tako veliko ljubezen, jaz, tak siromak, tako slabo vzgojen, tako neveden in včasih tako robat v svojem vedenju?«

Neko noč je bilo detetu zelo slabo. Okoli dveh zjutraj je prišel Rênal pogledat k njemu. Otrok je kar gorel od vročice, bil je zelo rdeč in ni prepoznal svojega očeta. Naenkrat se je vrgla gospa Rênalova svojemu možu pred noge; Julijan je videl, da bo zdaj zdaj vse povedala in se na veke pogubila.

Na srečo je bilo njeno čudno vedenje Rênalu nadležno.

»Zbogom, zbogom!« je dejal in hotel oditi.

»Ne, poslušaj me!« je vzkliknila njegova žena, ki je klečala pred njim in ga skušala ustaviti. »Izvedi vso resnico. Jaz ubijam svojega sina. Jaz sem mu dala življenje in mu ga spet jemljem. Nebesa me kaznujejo; v božjih očeh sem kriva umora. Samo sebe moram pogubiti in ponižati; morda bo ta žrtev potolažila Gospoda.«

Če bi bil imel gospod Rênal le količkaj domišljije, bi mu bilo vse jasno.

»Romantični nazori!« je vzkliknil in odrinil svojo ženo, ki mu je hotela objeti kolena. »Vse to so romantični nazori! Julijan, ob jutranjem svitu pošljite po zdravnika.« In odšel je spat. Gospa Rênalova se je napol nezavestna zgrudila na kolena in s krčevito kretnjo pahnila od sebe Julijana, ki ji je hotel priskočiti na pomoč.

Julijan je bil prepaden.

»To je torej zakonska zvestoba?« si je rekel... »Kaj je mogoče, da imajo ti pretkani duhovniki... prav? Oni, ki to-

liko grešijo, imajo torej pred drugimi pravico, da poznajo pravi nauk o grehu? Kako čudno!«

Že več kot dvajset minut, odkar je bil odšel Rênal, je Julijan gledal ženo, ki jo je ljubil, kako sloni nad otrokovo posteljico, nepremično in skoraj brez zavesti. »Glej, to je ženska visokih zmožnosti, ki jo je doletela največja in najhujša nesreča, ker me je spoznala,« si je rekel.

»Ure naglo beže. Kaj morem storiti zanjo? Treba se je odločiti. Tu ne gre več zame. Kaj mi mar ljudje in vse njihovo licemerstvo? Kaj lahko storim zanjo? ... Naj jo zapustim? Ampak potem jo izročim samo na milost in nemilost najhujši bolečini. Njen mož, ta stroj, ji več škoduje kakor koristi. Rekel ji bo kakšno trdo besedo, ker je surov; ona utegne zblazneti in se pognati skozi okno.

Če jo zapustim, če neham bedeti nad njo, mu bo vse priznala. In kdo ve, morda bo kljub dediščini, ki mu jo bo prinesla, napravil škandal. Zaboga! Lahko bi vse povedala abbéju Maslonu, tej r..., ki mu pride bolezen šestletnega otroka prav kot nalašč, da se več ne gane iz te hiše, in to ne brez namena. V svoji bolesti in bogaboječnosti nesrečnica pozablja na vse, kar ve o človeku, in vidi v njem samo duhovnika.«

»Pojdi!« mu je rekla nenadoma gospa Rênalova in odprla oči.

»Tisočkrat bi dal svoje življenje, da bi spoznal, s čim bi ti mogel najbolj koristiti,« je odvrnil Julijan; »še nikdar te nisem tako ljubil, ti angel moj, ali bolje, šele v tem trenutku sem te začel oboževati, kakor zaslužiš. Kaj bo z menoj daleč od tebe in povrhu z zavestjo, da si nesrečna zaradi mene? Pa kaj bi govoril o svojem trpljenju! Da, preljuba, proč pojdem. Ampak če te zapustim, če neham bedeti nad teboj, če me ne bo več med teboj in tvojim možem, mu poveš vse in se pogubiš. Pomisli, če te sramotno požene iz hiše; ves Verrières, ves Besançon bo govoril o tem škandalu. Vso krivdo bodo zvračali nate; nikdar več se ne izkoplješ iz sramote...«

»Saj prav to hočem,« je vzkliknila in vstala. »Čim bolj bom trpela, tem bolje bo!«

»Ampak s tem strašnim škandalom boš tudi njega pahnila v nesrečo!«

»Jaz hočem ponižati samo sebe, vrgla se bom v blato in s tem mogoče rešila svojega sina. To ponižanje v očeh vseh

ljudi bo morda nekakšna očitna pokora. Ali ni to, kolikor morem v svoji slabosti presoditi, največ, kar lahko žrtvujem Bogu? ... Morda bo blagovolil sprejeti moje ponižanje in mi bo pustil otroka! Povej mi katero drugo, težjo žrtev, in takoj jo sprejmem.«

»Dovoli meni, da se jaz kaznujem. Tudi jaz sem kriv. Hočeš, da grem k trapistom? Njihovo strogo življenje bo mogoče potolažilo tvojega Boga ... Sveta nebesa! Zakaj ne morem vzeti nase Stanislavove bolezni? ...«

»Ah, ti ga ljubiš?« je vzkliknila gospa Rênalova, vstala in se mu vrgla v objem.

V istem hipu pa ga je spet z grozo pahnila od sebe.

»Verjamem ti! Verjamem ti!« je nadaljevala in spet padla na kolena; »o moj edini prijatelj, zakaj nisi ti Stanislavov oče? Potem bi ne bil to tako strašen greh, če bi te ljubila bolj kakor tvojega sina.«

»Ali mi hočeš dovoliti, da ostanem in da te ljubim odslej samo kot brat? To je edino pametno zadoščenje; to utegne potolažiti jezo Najvišjega.«

»In jaz?« je vzkliknila ter vstala in se oklenila Julijanove glave z obema rokama, držeč jo prav blizu pred svojimi očmi, »in jaz, te bom jaz ljubila kot brata? Ali je v moji moči, da bi te ljubila kot brata?«

Julijana so oblile solze.

»Ubogal te bom,« je rekel in ji padel k nogam; »ubogal te bom, ukaži mi karkoli; to je vse, kar morem še storiti. Moj duh je zaslepljen; ničesar ne vidim, za kar bi se odločil. Če te zapustim, poveš vse svojemu možu; ugonobiš sebe in obenem s seboj še njega. Tako osmešen ne bo nikdar izvoljen za poslanca. Če ostanem, boš mislila, da sem kriv smrti tvojega sina in umreš od žalosti. Ali hočeš poskusiti, kakšen uspeh bi imel moj odhod? Če želiš, se bom kaznoval za najin greh in te zapustil za osem dni. Preživel jih bom v samoti, kjerkoli želiš. Na primer v bray-le-hautski opatiji; ampak prisezi mi, da v času moje odsotnosti ne boš ničesar priznala svojemu možu. Pomisli na to, da se ne bi mogel več vrniti, če spregovoriš.«

Obljubila je; odšel je; čez dva dni pa ga je že poklicala nazaj.

»Brez tebe mi ni mogoče izpolniti prisege. Govorila bom s svojim možem, če ne boš zmeraj blizu mene in mi s pogledi

ukazoval, naj molčim. Zdi se mi, da je sleherna ura tega strašnega življenja dolga kakor dan.«

Slednjič so se nebesa usmilila nesrečne matere. Kmalu je bil Stanislav zunaj nevarnosti. Ampak led je bil prebit; njen razum je spoznal obseg njenega greha; nič več ni mogla najti ravnotežja. Ostalo je kesanje in bilo je pač tako, kakršno mora biti v odkritem srcu. Njeno življenje je bilo nebo in pekel: pekel, kadar ni videla Julijana, nebo, kadar je bila ob njegovih nogah. »Ne delam si več nikakršnih praznih upov,« mu je rekla včasih celó v trenutkih, ko se je upala docela predajati se svoji ljubezni; »pogubljena sem, nepreklicno pogubljena. Ti si mlad, vdal si se mojim zapeljevanjem, nebesa ti še lahko odpustijo; jaz pa sem izgubljena. Poznam to po neizpodbitnih znamenjih. Strah me je; koga bi ne bilo strah, če zre pekel? Ampak v globini srca se nič ne kesam. Storila bi vnovič svoj greh, če bi ga mogla storiti. Samo na tem svetu in v mojih otrocih naj me nebesa ne kaznujejo, in imela bom več kot zaslužim. Pa ti, moj Julijan,« je rekla spet pri kakšni drugi priložnosti, »ali si vsaj ti srečen? Ali se ti zdi, da te dovolj ljubim?«

Julijanova nezaupljivost in užaljeni ponos, ki je potreboval predvsem požrtvovalne ljubezni, se nista mogla upirati pri pogledu na tako veliko in tako nedvomno požrtvovalnost, ki jo je dokazovala sleherni trenutek. Oboževal je gospo Rênalovo. »Naj kar bo plemenitega rodu in jaz samo delavčev sin, vendar me ljubi... Jaz nisem pri njej samo osebni strežaj, ki ima obenem tudi nalogo, da opravlja dolžnost ljubimca.« Ko se je Julijan otresel tega strahu, se je predal vsemu brezumju ljubezni, vsej njeni smrtni negotovosti.

Če je opazila, da dvomi o njeni ljubezni, je včasih vzkliknila: »Da bi te osrečila vsaj v teh nekaj dneh, ki jih lahko preživiva skupaj! Podvizajva se! Jutri mogoče že ne bom več tvoja. Če me nebesa kaznujejo v mojih otrocih, bom zaman skušala živeti samo za najino ljubezen, ne bom si mogla prikrivati, da jih ubija moja krivda. Tega udarca ne bom mogla preživeti. Tudi če bi hotela, ne bi mogla; zblaznela bi.

Ah, ko bi mogla vzeti nase tvoj greh, kot si mi ti tako velikodušno ponujal, da vzameš nase Stanislavovo gorečo vročico!«

Ta velika duševna stiska je bistveno spremenila čustva, ki so vezala Julijana na njegovo ljubico. Njegova ljubezen

ni bila več samo občudovanje lepote, samo ponos, da je ta ženska njegova.

Njena sreča je bila odslej čedalje bolj vzvišena; plamen, ki ju je razvnemal, je bil čedalje bolj vroč. Ljubezensko razkošje ju je omamljalo do brezumja. V očeh drugih ljudi bi se zdela njuna sreča še večja. Nista pa več našla tiste sladke, jasne, brezoblačne sreče, tiste lahkotne blaženosti prvih časov njune ljubezni, ko je bil edini strah gospe Rênalove, da je Julijan ne ljubi dovolj. Njuna sreča je imela zdaj včasih obraz zločina.

V najsrečnejših in na videz najbolj mirnih trenutkih je včasih gospa Rênalova zavpila: »Ah, moj Bog! Pekel vidim!« in krčevito je stisnila Julijanu roko. »Kako grozne muke! Pa saj sem jih zaslužila!« In stiskala ga je k sebi in se privijala k njemu kot bršljan k zidu.

Zaman je skušal Julijan pomiriti njeno razburjeno dušo. Prijemala ga je za roko in mu jo pokrivala s poljubi. Potem pa se je spet pogrezala v mračno zasanjanost in ponavljala: »Pekel, to bi bila zame milost; ostalo bi mi še nekaj dni, ki bi jih na zemlji preživela z njim, ampak pekel že na tem svetu, smrt mojih otrok... Vendar za to ceno bi mi bil morda moj zločin odpuščen... Ah, moj Bog! Ne izkaži mi milosti za to ceno! Moji ubogi otroci te niso žalili; jaz, samo jaz sem kriva: ljubim moškega, ki ni moj soprog.«

Julijan je videl, da so po tem za gospo Rênalovo včasih prišli na videz mirni trenutki. Skušala se je premagovati, ker ni hotela zastrupljati življenja njemu, ki ga je ljubila.

Sredi teh različnih ljubezenskih doživljajev, sredi kesanja in uživanja, so jima dnevi bliskovito minevali. Julijan se je odvadil premišljevati.

Gospodična Eliza je šla k neki sodni obravnavi, ki jo je imela v Verrièresu. Videla je, da je Valenod zelo razkačen na Julijana. Tudi ona je sovražila vzgojitelja in je o tem večkrat govorila z Valenodom.

»Pogubili bi me, gospod, če bi povedala resnico...« je rekla nekega dne Valenodu. »V važnih stvareh so gospoda vedno složni med seboj... Ubogim služabnikom nikdar ne odpustijo nekaterih priznanj...«

Po teh običajnih puhlicah, ki jih je znal Valenod v svoji nestrpni radovednosti spretno skrajšati, je izvedel stvari, ki so bile za njegovo samoljubje prav porazne.

Ženska, najodličnejša v vsem okraju, ki jo je bil obdajal dolgih sedem let s tolikšno pozornostjo, in to žal tako, da je ves svet za to vedel; ta tako ponosna ženska, ki mu je bil njen prezir tolikokrat pognal rdečico v lica, ta ženska si je vzela zdaj za ljubimca neznatnega delavca, preoblečenega v vzgojitelja. In da je bilo ogorčenje gospoda ravnatelja ubožnostnega sklada tem popolnejše, je gospa Rênalova vrh vsega svojega ljubimca oboževala. »In gospod Julijan se ni posebno trudil, da bi si jo osvojil,« je pristavila sobarica z vzdihom, »do gospe je zmerom kazal svoje običajno hladno lice.«

Elizi so potrdili njeno sumnjo šele dogodki na deželi; bila pa je prepričana, da se je pričela spletka že zdavnaj prej. »Brez dvoma je bilo to vzrok,« je pristavila z ogorčenjem, »da me je v tistem času zavrnil in me ni hotel poročiti. In jaz, neumnica, sem šla vprašat gospo Rênalovo za svet; prosila sem jo, naj govori z vzgojiteljem!«

Še tistega večera je dobil gospod Rênal iz mesta obenem s svojim časopisom dolgo nepodpisano pismo, ki mu je pojasnilo prav v podrobnostih, kaj se dogaja v njegovi hiši. Julijan je videl, kako je prebledel, ko je bral pismo, pisano na modrikastem papirju, in kako obrača vanj zle poglede. Ves večer se župan ni mogel otresti svoje zbeganosti; zaman mu je Julijan pihal na dušo, proseč ga pojasnil o rodovniku najodličnejših burgundskih rodbin.

XX

NEPODPISANA PISMA

Do not give dalliance
Too much the rein; the strongest oaths are straw
To the fire i' the blood.*
Tempest

Ko so proti polnoči odšli iz salona, je Julijan še utegnil reči svoji prijateljici:

»Nocoj se ne smeva videti; vaš soprog najù ima na sumu; prisegel bi, da je tisto dolgo pismo, ki ga je vzdihujoč bral, nepodpisano.«

Na srečo se je Julijan zaklenil v svojo sobo. Gospo Rênalovo je spreletela blazna misel, da je bil ta opomin samo izgovor, da mu ne bi bilo treba priti k njej. Popolnoma je izgubila glavo in ob običajni uri je prišla k njegovim vratom. Julijan, ki je slišal šum na hodniku, je v istem hipu ugasil svetilko. Nekdo se je trudil, da bi odprl vrata; ali je bila gospa Rênalova? Ali je bil ljubosumni soprog?

Naslednje jutro navsezgodaj mu je prinesla kuharica, ki je bila Julijanova zaščitnica, knjigo. Na njenih platnicah je Julijan bral tele italijansko pisane besede: *Guardate alla pagina 130.***

Julijan je vztrepetal zaradi te neprevidnosti; poiskal je stran 130 in tam našel v naglici napisano, z iglo pritrjeno naslednje pismo, omočeno s solzami in polno pravopisnih napak. Po navadi je gospa Rênalova pisala zelo pravilno; ta podrobnost ga je ganila, da je nekoliko pozabil na njeno strašno neprevidnost.

»Sinoči me torej nisi hotel sprejeti? So trenutki, ko mislim, da ti nisem nikdar brala v dnu duše. Tvoji pogledi mi vzbujajo strah. Bojim se te. O Bog! Morda pa me nisi

---

* Ne popuščajte preveč uzde
ljubeznivostim. Najmočnejše prisege
so slama za ogenj krvi.

** Poglejte na stran 130.

nikoli ljubil? Če je tako, naj le moj mož razkrije najino ljubezen, naj me zapre v večno ječo, na deželo, daleč od mojih otrok. Mogoče Bog hoče tako. Saj bom kmalu umrla; ti pa boš v mojih očeh pošast.

Ali me ne ljubiš? Ali si se naveličal mojega brezumja, mojega kesanja, brezbožnež? Ali me hočeš pogubiti? Dajem ti za to kaj lahko sredstvo. Pojdi in pokaži to pismo po vsem Verrièresu, ali še bolje, pokaži ga samo Valenodu. Povej mu, da te ljubim, toda ne, ne izgovori takega bogokletstva; povej mu, da te obožujem, da se je zame življenje začelo šele z dnevom, ko sem te zagledala; da nisem v najblaznejših trenutkih svoje mladosti niti sanjala o sreči, ki sem jo dolžna tebi; da sem ti posvetila vse svoje življenje, da ti žrtvujem svojo dušo. Saj veš, da ti žrtvujem še mnogo več.

Toda mar ta človek kaj razume o žrtvah? Povej mu, povej mu, samo zato, da ga razdražiš, da kljubujem vsem zlobnežem in da je zame na svetu samo še ena nesreča, namreč ta, da vidim, kako se je spremenil edini človek, ki me še lahko ohrani pri življenju. Kakšna sreča zame, če bi izgubila to življenje, če bi ga žrtvovala in se ne bi več bala za svoje otroke!

Ne dvomite o tem, ljubi prijatelj; če je res prišlo kakšno nepodpisano pismo, prihaja od tega ostudnega bitja, ki me je šest let zalezovalo s svojim surovim glasom, s svojim besedičenjem o tem, kako je skakalo s konjem, s svojo gizdavostjo, z večnim naštevanjem vseh svojih vrlin.

Ali je res prišlo kakšno anonimno pismo? Hudobnež, saj prav o tem sem se hotela s teboj pogovoriti; ampak ne, prav si storil. Če bi te bila stisnila v svoje naročje, morda poslednjikrat, ne bi za vse na svetu mogla razpravljati o tem hladno, kakor zdaj, ko sem sama. Od tega trenutka dalje najina sreča ne bo več tako lahka. Ali vam bo to neljubo? Da, samo tiste dni, ko ne boste dobili od gospoda Fouquéja kakšne zabavne knjige. Žrtvovala se bom. Jutri, pa naj bo že tu kakšno nepodpisano pismo ali ne, bom tudi jaz rekla svojemu možu, da sem prejela anonimno pismo in da te je treba brez odloga na lep način odsloviti in najti kakšen dostojen izgovor, da te pri priči pošlje domov k tvojim staršem.

Gorjé, dragi prijatelj! Ločena bova štirinajst dni, morda ves mesec! Glej, biti hočem pravična; vem, da boš trpel prav tako kakor jaz. A glej, to je edino sredstvo, da odbijeva učinek anonimnega pisma; ni prvo, ki ga je prejel moj mož zaradi mene. Ah, kako sem se jim takrat smejala!

Vse moje početje ima edino ta namen, da vzbudim v mojem možu misel, da je prišlo pismo od gospoda Valenoda. Ne dvomim o tem, da ga je napisal on. Če zapustiš našo hišo, si takoj uredi bivališče v Verrièresu; ukrenila bom vse tako, da bo hotel moj mož preživeti tamkaj štirinajst dni, zato da dokaže bedakom, da ni med nama nikakršnega nesporazuma. Ko boš v Verrièresu, naveži prijateljstvo z vsemi ljudmi, celó z liberalci. Vem, da bodo vse tiste dame iskale tvoje družbe.

Nikar se ne spri z gospodom Valenodom, tudi ušes mu ne poreži, kakor si grozil nekega dne; narobe, bodi kar se da ljubezniv z njim. Poglavitno je, da začnejo v Verrièresu govoriti, da pojdeš k Valenodu ali h komurkoli drugemu za vzgojitelja njihovih otrok.

Glej, tega moj mož nikakor ne bo prenesel. Ko bi se pa vendarle odločil za to, no, boš pa vsaj stanoval v Verrièresu in te bom včasih videla; moji otroci, ki te imajo tako zelo radi, te bodo hodili obiskovat. Moj Bog! Čutim, da zdaj še bolj ljubim svoje otroke, ker ljubijo tebe. Kakšno kesanje! Kako se bo vse to končalo? ... Pamet me zapušča ... Skratka, veš, kako se moraš vesti; bodi ljubezniv, vljuden, ne bodi prezirljiv s tistimi reveži, prosim te na kolenih: oni bodo sodniki najine usode. Ne dvomi niti trenutek o tem, da se bo moj mož zastran tebe ravnal po tem, kar mu bo narekovalo *javno mnenje.*

Ti pa mi boš priskrbel anonimno pismo. Oboroži se s potrpežljivostjo in z dobrimi škarjami. Izreži iz kakšne knjige besede, ki jih boš zdaj bral; prilepi jih nato z lepilom na list modrikastega papirja, ki ti ga pošiljam; imam ga od gospoda Valenoda. Bodi pripravljen na to, da bo pri tebi hišna preiskava; sežgi tiste strani knjige, ki jih boš razrezal. Če ne najdeš že kar celih besed, bodi potrpežljiv in sestavi jih črko za črko. Da ti prihranim trud, sem napisala anonimno pismo kar preveč na kratko. Ah, če me več ne ljubiš, in tega se bojim, tedaj se ti mora zdeti moje pisanje tako dolgo!«

Anonimno pismo

»Milostljiva!

Vse vaše drobne spletke so znane; toda osebe, ki jim je do tega, da jih zatró, so že opozorjene nanje. Ker čutim še nekaj prijateljstva do vas, vas pozivam, da se popolnoma odtrgate od tistega malopridnega kmetiča. Če ste dovolj pametni, da boste to storili, bo vaš mož mislil, da ga oseba, ki ga je opozorila, vara, in pustili ga bomo v njegovi zmoti. Pomnite, da vem za vašo skrivnost; bojte se, nesrečnica; v tej uri moram *korakati naravnost,* ne oziraje se ne na levo ne na desno.«

»Ko boš zlepil besede, ki sestavljajo to pismo (ali si uganil iz njega ravnateljevo govorico?), odidi iz hiše; srečala se bova.

Šla bom v vas in se vrnila od tam z zmedenim obrazom; saj bom v resnici silno zmedena. Moj Bog! Česa vsega ne tvegam, in vse zato, ker se je tebi *zdelo, da si uganil,* da je prišlo nepodpisano pismo. Torej, z zmedenim obrazom bom dala svojemu možu pismo, ki mi ga bo poprej izročil neznan človek. Ti pa pojdi z otroki na sprehod po poti proti velikim gozdovom in vrni se šele ob uri obeda.

Visoko s skal lahko vidiš stolp našega golobnjaka. Če bodo stvari kazale na dobro, bom tamkaj razobesila bel robec; v nasprotnem primeru ne bo tam ničesar.

Nehvaležnež, ali ne bo tvoje srce našlo sredstva, da mi poveš, da me ljubiš, preden odideš na ta sprehod? Naj se zgodi karkoli, o tem bodi prepričan: ko bi se morala zares ločiti, ne bi živela niti en dan več. Ah, slaba mati! Besedi, ki sem ju pravkar napisala, sta prazni, dragi Julijan. Saj ju ne občutim, saj ne morem v tem trenutku misliti na nič drugega kot nate; zapisala sem ju samo zato, da me ti ne bi grajal. Čemu bi se še hlinila zdaj, ko vidim, da je prišel zame trenutek, da te morda izgubim? Da, kar naj se ti zdi moja duša kruta, samo da ne lažem v obraz človeku, ki ga obožujem! Preveč sem že varala v življenju. Glej, odpuščam ti, če me ne ljubiš več. Ne utegnem še enkrat prebrati svojega pisma. V mojih očeh bi bila malenkost, če bi morala srečne dneve, ki sem jih preživela v tvojih objemih, plačati z življenjem. Dobro veš, da jih bom morala plačati še draže.«

XXI

POGOVOR Z GOSPODARJEM

Alas, our frailty is the cause, not we,
For such as we are made of, such we be.*

Twelfth Night

S pravim otroškim veseljem je Julijan uro in dlje zbiral besede. Ko je odhajal iz svoje sobe, je srečal svoje gojence in njihovo mater; vzela je pismo, preprosto in s pogumom, mirnim, da se je kar prestrašil.

»Ali se je lepilo dovolj posušilo?« ga je vprašala.

»Ali je to tista ženska, ki jo je kesanje spravilo skorajda v blaznost?« je pomislil. »Kakšne namene ima v tem trenutku?« Bil je preponosen, da bi jo vprašal po tem, toda morda mu nikdar ni bila bolj všeč kot zdaj.

»Če se stvar zasuče slabo,« je pristavila z isto hladnokrvnostjo, »bova ob vse. Zakopljite ta zaklad kje v gorovju; lahko da bo to nekega dne vse moje imetje.«

Izročila mu je šatuljo iz rdečega marokena s steklenim pokrovom; v njej je bilo zlato in nekaj diamantov.

»Zdaj pa pojdite,« mu je rekla.

Poljubila je otroke, najmlajšega dvakrat. Julijan je odrevenel. Zapustila ga je z naglimi koraki, ne da bi ga pogledala.

Od trenutka, ko je bil Rênal odprl nepodpisano pismo, je bilo njegovo življenje nekaj strašnega. Tako vznemirjen ni bil že od leta 1816, ko bi bil skoraj moral imeti neki dvoboj, in če hočemo biti pravični, priznajmo, da bi bil takrat manj nesrečen, če bi mu bil kdo povedal, da bo dobil kroglo v glavo. Ogledoval je pismo od vseh strani. »Ali ni to ženska pisava?« se je spraševal; »in če je, katera ženska ga je pisala?« Preštel je v duhu vse ženske, kar jih je poznal v Verrièresu, ne da bi se mogel njegov sum ustaviti pri kateri-

---

* Joj, naša slabost je kriva, ne mi,
da smo taki, kakršni smo.

koli. »Kaj pa če je to pismo narekoval moški? Kateri moški?« Tudi tu ista negotovost; kar je poznal moških, so mu večinoma vsi zavidali in ga sovražili. »Vprašati moram svojo ženo za svet,« si je rekel iz navade in se dvignil iz naslanjača, v katerega je bil globoko pogreznjen.

Komaj je vstal, že se je udaril po glavi in rekel: »Zaboga, saj se moram prav nje najbolj paziti. V tem trenutku je moja sovražnica.« In od jeze so mu prišle solze v oči.

Kakor v resnično plačilo za puščobo njegovega srca, ki pomeni na deželi vso praktično modrost, sta bila človeka, ki se ju je Rênal v tistem trenutku najbolj bal, njegova najožja prijatelja.

»Zraven teh dveh imam morda še kakšnih deset prijateljev,« in v duhu jih je preštel in preudaril, v kakšni meri bi ga ta ali oni lahko potolažil. »Vsem, prav vsem,« je vzkliknil srdito, »bi ta moja strašna nesreča napravila največje veselje.« Na srečo si je domišljal, da mu zavidajo, in ne brez vzroka. Poleg svoje krasne hiše v mestu, ki jo je kralj*** za vselej počastil s tem, da je v njej prenočil, je zelo lepo uredil tudi svojo graščino v Vergyju. Pročelje je belo poslikano in na oknih so bile lepe zelene oknice. Misel na to krasoto ga je za trenutek potolažila. Resnica je, da je bilo videti graščino tri do štiri milje daleč na veliko škodo vsem podeželskim hišam ali tako imenovanim gradovom v soseščini, ki so jim pustili skromno sivo barvo, katero jim je bil vtisnil čas.

Rênal je mogel računati na solze in na usmiljenje enega samega svojih prijateljev, namreč na župnijskega cerkvenega predstojnika; ta je bil slaboumnež, ki je jokal pri vsaki priložnosti. In vendar je bil ta človek njegova edina tolažba.

»Čigava nesreča se da primerjati z mojo?« je vzkliknil jazno; »kako sem osamljen!

Ali je mogoče,« si je govoril ta resnično obžalovanja vredni mož, »ali je mogoče, da nimam v svoji nesreči niti enega prijatelja, ki bi ga lahko vprašal za svet? Kajti moja pamet me zapušča, to čutim! Ah, Falcoz! Ah, Ducros!« je vzkliknil grenko. To sta bili imeni dveh prijateljev iz mladosti, ki sta se mu zaradi njegove ošabnosti leta 1814 odtujila. Ker nista bila plemenitega rodu, je hotel spremeniti razmerje enakosti med njimi, v katerem so bili živeli vsi trije od mladih dni.

Eden od njiju, Falcoz, razumen in dobrosrčen mož, trgovec s papirjem v Verrièresu, je bil kupil v glavnem mestu okraja tiskarno in začel izdajati neki časopis. Kongregacija pa je sklenila, da ga uniči: list so mu ustavili in mu vzeli dovoljenje za tiskarno. V teh žalostnih okoliščinah je prvikrat po desetih letih poskusil pisati Rênalu. Verrièreskemu županu se je zdelo prikladno, da je odgovoril kakor star Rimljan: »Če bi mi kraljevi minister izkazal čast, da bi me vprašal za svet, bi mu rekel: Uničite brez usmiljenja vse podeželske tiskarnarje in vzemite vse tiskarstvo v državno upravo kakor tobak.« Rênal se je zdaj z grozo spominjal besed tistega pisma, ki ga je bil pisal dobremu prijatelju, katerega je nekoč občudoval ves Verrières. »Kdo bi bil rekel, da bom jaz s svojim dostojanstvom, s svojim premoženjem in s svojimi križci nekega dne to obžaloval?« Prebil je noč v brezmejni jezi, ki se je obračala zdaj zoper njega samega, zdaj spet zoper vse, kar ga je obdajalo; toda na srečo mu ni prišlo na misel, da bi oprezal za svojo ženo.

»Navajen sem Luize,« si je prigovarjal; »ona pozna vse moje zadeve; tudi če bi imel proste roke, da se jutri vnovič oženim, ne bi našel nobene, ki bi jo nadomestila.« In skušal se je vživeti v misel, da je njegova žena nedolžna; tako se mu vsaj ni bilo treba pokazati značajnega, in tako se je dalo vse bolje uravnati; koliko obrekovanih žensk smo že videli na svetu!

»Ampak, za vraga!« je vzkliknil naenkrat, stopajoč s trdimi koraki po sobi, »ali naj dopustim, da se mi ona in njen ljubček posmehujeta, kakor da bi bil šleva in capin? Ali naj ves Verrières zbija dovtipe zaradi moje dobrodušnosti? Kaj vse so govorili o Charmieru! (To je bil mož, o katerem je bilo splošno znano, da ga žena vara.) Ali ne vidimo smehljaja na vseh ustnicah, kadar kdo izreče njegovo ime? Dober odvetnik je, a kdo govori kdaj o njegovem govorniškem daru? A, Charmier! pravijo, Bernardov Charmier! Tako ga označujejo z imenom človeka, ki je kriv njegove sramote.« »Hvala nebesom,« je spet dejal Rênal v naslednjem trenutku, »da nimam hčere; način, kako bom kaznoval svojo ženo, ne bo škodoval prihodnosti mojih otrok; tega kmetiča lahko zasačim pri svoji ženi in obadva ubijem; v tem primeru utegne tragičnost zgodbe izbrisati njeno smešno stran.« Ta misel se mu je zdela vabljiva in

poglobil se je v vse njene podrobnosti. »Kazenski zakonik je na moji strani, in naj se zgodi karkoli, naša kongregacija in moji prijatelji porotniki me bodo rešili.« Začel je ogledovati svoj lovski nož, ki je bil zelo oster; toda misel na kri mu je vzbujala strah.

»Tega nesramnega vzgojitelja lahko tudi pretepem ter ga zapodim; ampak kakšen hrup nastane potem v Verrièresu in celó po vsem okraju! Ko je bil Falcozov list obsojen, ko je njegov glavni urednik prišel iz ječe, sem pripomogel k temu, da je izgubil svojo službo, ki mu je donašala šeststo frankov. Pravijo, da se ta pisun spet upa kazati v Besançonu; lahko me prav spretno osmeši in sicer na tak način, da ga bo nemogoče spraviti pred sodnijo. Spraviti ga pred sodnijo? Nesramnež bo na tisoč načinov dokazoval, da je govoril resnico. Človeka plemenitega rodu, ki ima svoje dostojanstvo, kakor ga imam jaz, vsi plebejci sovražijo. Bral bom svoje ime v tistih ostudnih pariških časopisih; ah, moj Bog! Kakšno brezno! Videti staro Rênalovo ime poteptano v blatu smešnosti ... Če bom kdaj potoval, bom moral svoje ime spremeniti. Kaj! Zavreči to ime, ki je vsa moja slava in vsa moja moč? To bi bil višek nesreče!

Če ne umorim svoje žene, ampak jo sramotno zapodim, ima teto v Besançonu, ki ji bo dala iz roke v roko vse svoje premoženje. Moja žena pojde z Julijanom živet v Pariz; v Verrièresu se bo to razvedelo in spet se bodo norčevali iz mene.« Nesrečni človek je tedaj opazil po bledem soju svoje svetilke, da se je začelo daniti. Odšel je na vrt, da bi se okrepil na svežem zraku. V tistem trenutku je bil skorajda odločen, da ne bo delal nikakršnega hrupa, zlasti ko je pomislil, da bi to navdalo vse njegove prijatelje v Verrièresu z največjim veseljem.

Sprehod po vrtu ga je nekoliko pomiril. »Ne,« je vzkliknil, »ne bom samega sebe oropal žene, preveč mi je koristna.« Z grozo si je v mislih naslikal, kaj bi bila njegova hiša brez njegove žene; edina njegova sorodnica je bila markiza R..., stara, bebasta in hudobna ženska.

Porodila se mu je pomembna, velika misel, toda njena uresničitev je terjala veliko več moči in značajnosti, kot je je imel ubogi mož: »Če obdržim svojo ženo,« si je dejal, »vem, ker se poznam, da bi ji nekega dne, ko bi me spravila ob potrpljenje, očital njeno krivdo. Ponosna je, sprla se bova, in

vse to se bo zgodilo, preden bo podedovala po svoji teti. Kako se bodo tedaj norčevali iz mene! Moja žena ljubi svoje otroke in nazadnje bo vse njihovo. Kaj pa jaz? Okrog moje osebe se bo spletla v Verrièresu bajka. Kaj? bodo rekli, saj se ni znal niti maščevati nad svojo ženo! Ali ne bo bolje, da ostanem samo pri sumničenju in ne iščem nikakršnih potrdil? Tako si zvežem roke in ji pozneje ne bom mogel ničesar očitati.«

Trenutek pozneje pa se je zbudila Rênalova užaljena nečimrnost in trudoma si je klical v spomin vse dogodivščine, ki so jih pripovedovali pri biljardu v Kazini ali pa v *Plemiškem krožku,* kadar je kak šaljivec prekinil igro, da se je pozabaval na rovaš tega ali onega varanega soproga. Kako krute so se mu zdele v tem trenutku vse tiste šale!

»Moj Bog, zakaj ni moja žena mrtva? Tedaj bi me ne mogel doseči noben očitek smešnosti. Zakaj nisem vdovec? Šel bi v Pariz in preživel šest mesecev v najboljših družbah.« Po teh trenutkih sreče, ki mu jih je prinesla misel na vdovski stan, je spet začel razmišljati o sredstvih, da bi dognal resnico. »Kaj ko bi opolnoči, ko bo vse spalo, natresel pred vrata Julijanove sobe tenko plast otrobov? Naslednje jutro pa, ko bi se zdanilo, bi videl sledove stopinj.

To sredstvo ni prida!« je naenkrat vzkliknil srdito; »ta preklicana Eliza bi to opazila in kmalu bi vsi v hiši vedeli, da sem ljubosumen.«

V neki drugi pripovedki, ki jo je bil slišal v Kazini, se je neki soprog prepričal o svoji sramoti na ta način, da je prilepil z voskom na vrata svoje žene in njenega ljubčka las, ki je zapiral vrata kakor pečat.

Po toliko urah negotovosti se mu je to sredstvo zazdelo odločno najboljše, da bi z njim razjasnil svojo usodo, in že je mislil na to, da bi ga uporabil, ko je na nekem ovinku v drevoredu srečal žensko, ki bi jo bil rad videl mrtvo.

Vračala se je iz vasi. Prihajala je od maše v vergyjski cerkvi. Neko izročilo, ki je v očeh hladnega filozofa zelo dvomljivo, v katero pa je ona trdno verjela, pripoveduje, da je bila cerkvica, ki danes služi duhovnim namenom, nekoč grajska kapelica vergyjskega gospoda. Ta misel je preganjala gospo Rênalovo ves čas, ki ga je hotela prebiti z molitvijo v tej cerkvi. Neprestano ji je bil v duhu pred očmi njen mož, kako kot po nesreči ubije Julijana na lovu in ji da nato zvečer pojesti njegovo srce.

»Moja usoda,« si je rekla, »je odvisna od tega, kaj si bo mislil, ko me bo poslušal. Ko mine te usodne četrt ure, mogoče ne bom več našla priložnosti, da spregovorim z njim. To ni pametno bitje, ki ga vodi razum. Lahko bi torej s pomočjo svoje slabotne pameti že vnaprej vedela, kaj bo storil ali rekel. Odločil bo o najini skupni usodi; to je v njegovi moči. Najina usoda pa je vendar odvisna od moje spretnosti, od umetnosti, ki bom z njo vodila tega zanesenjaka, ki je zaslepljen od jeze in ki ne vidi niti polovice vsega. Moj Bog! Potrebna mi je moč in hladnokrvnost. Kje naj ju vzamem?«

Kakor bi bilo začarano, se ji je vrnil ves njen mir, ko je stopila na vrt ter od daleč zagledala svojega moža. Njegova obleka in njegovi lasje, ki so bili neurejeni, so pričali, da minulo noč ni spal.

Izročila mu je odpečateno, toda zganjeno pismo. On pa ga ni takoj odprl, temveč jo je gledal z blaznimi očmi.

»Preberite to grdobijo,« mu je rekla; »neki človek hudobnega obraza, ki trdi, da vas pozna in da vam je dolžan hvaležnost, mi je izročil tole, ko sem prišla mimo notarjevega vrta. Nekaj zahtevam od vas, in sicer to, da pri priči pošljete gospoda Julijana nazaj k njegovim staršem.« Gospa Rênalova je pohitela, da je naglo izgovorila to besedo, morda nekoliko pred pravim trenutkom, samo da bi se čimprej iznebila strahotne nuje, da jo izgovori.

Obšla jo je radost, ko je videla, kakšno veselje je napravila svojemu možu. Iz srepega pogleda, ki ga je upiral vanjo, je spoznala, da je Julijan prav uganil. Namesto da bi jo bila moževa resnična nesreča potrla, je premišljevala: »Kakšna bistroumnost, kakšna rahločutnost! In to pri mladem, še neizkušenem človeku; kaj vse bo še dosegel v bodočnosti! Gorjé! Njegovi uspehi bodo takrat krivi, da me bo pozabil.«

Ta trenutek, ko je občudovala moža, ki ga je oboževala, ji je vrnil vso razsodnost.

Čestitala si je k svojemu vedenju. »Nisem bila nevredna Julijana,« si je rekla s tiho notranjo naslado.

Ne da bi rekel besedico, ker se je bal, da se ne bi kam vezal, je ogledoval Rênal drugo nepodpisano pismo, ki je bilo sestavljeno, če se bralec še spominja, iz natisnjenih besed, prilepljenih na modrikast papir. »Že spet se na vso moč nor-

čujejo iz mene,« si je rekel Rênal, do dna duše potrt in utrujen.

»Spet nove nesramnosti, ki jih moram preiskovati, in vse to zaradi moje žene!« Že jo je hotel obsuti z najbolj surovimi psovkami; le s težavo ga je odvrnilo od tega upanje na dediščino v Besançonu. Ker ni mogel drugače, kot da se je nad nečim znesel, je zmečkal to drugo nepodpisano pismo ter se začel z velikimi koraki sprehajati gor in dol; občutil je potrebo, da se oddalji od svoje žene. Nekaj trenutkov pozneje pa se je, zdaj že bolj miren, vrnil k njej.

»Gre za to, da se za nekaj odločimo in takoj odslovimo Julijana,« mu je rekla hitro; »navsezadnje je vendarle samo delavčev sin. Odškodovali ga boste z nekaj zlatniki; sicer pa je učen in bo prav lahko našel službo, na primer pri Valenodu ali pa pri podprefektu Maugironu, ki imata oba otroke. Tako mu ne boste storili nikakršne krivice . . .«

»Govorite kakor neumnica, kar v resnici tudi ste,« je zakričal Rênal s strašnim glasom; »kako naj človek pričakuje kaj pametnega od ženske! Nikoli se ne zanimate za kaj pametnega; kako bi potem kaj vedeli? Vaša brezbrižnost, vaša lenoba vas izpodbujata kvečjemu k lovu na metulje, ker ste slabotno bitje, kakršna imamo v rodbinah samo na svojo nesrečo! . . .«

Gospa Rênalova mu je dala, da je govoril, in govoril je dolgo: *izkadila se mu je jeza,* kakor pravijo v teh krajih.

»Gospod,« mu je slednjič odgovorila, »jaz govorim kot ženska, ki je užaljena v svoji časti, to se pravi v tistem, kar ima najdražjega.«

Gospa Rênalova je med vsem tem mučnim pogovorom, od katerega je bila odvisna možnost, da bo še nadalje živela z Julijanom pod isto streho, kazala neomajno hladnokrvnost. Iskala je misli, ki so se ji zdele najbolj primerne, da bi vodile slepo jezo njenega moža. Bila je neobčutljiva za vse žaljivke, s katerimi jo je obkladal; še poslušala jih ni, ker je medtem mislila na Julijana. »Ali bo zadovoljen z menoj?«

»Ta malopridni kmetič, ki smo ga obsipali s pozornostjo in celó z darili, je morda nedolžen,« mu je rekla slednjič, »vsekakor pa je prav on dal povod za prvo žalitev, ki sem jo doživela . . . Gospod! Ko sem prebrala ta nesramni list, sem si prisegla, da morava on ali pa jaz iz vaše hiše.«

»Ali hočete napraviti škandal in onečastiti mene in samo sebe? To bi bila marsikomu v Verrièresu voda na njegov mlin.«

»Res je, vaši uspehi in vaša blaginja, do katerih je umelo vaše modro gospodarstvo privesti vas, vašo rodbino in vse mesto, vzbujajo splošno zavist... No, prav, ukazala bom Julijanu, da vas poprosi za mesec dni dopusta in da gre za ta čas k tistemu lesnemu trgovcu v gorah, vrednemu prijatelju tega malopridnega delavca.«

»Nikar ničesar ne ukrepajte,« je odvrnil Rênal še kar mirno. »Predvsem zahtevam od vas, da ne govorite z njim. Razjezili bi ga in bi me z njim spravili navzkriž; saj veste, kako občutljiv je ta gospodek.«

»Ta mladenič ne pozna nikakršne spodobnosti,« je nadaljevala gospa Rênalova; »mogoče je zelo učen, vi boste to že vedeli, v bistvu pa je vendarle pravi kmet. Jaz za svojo osebo nisem mogla več dobro misliti o njem, odkar se je branil vzeti Elizo, kar bi bilo zanj prava sreča; in to z izgovorom, da včasih skrivaj obiskuje Valenoda.«

»A!« je dejal Rênal in privzdignil obrvi nenavadno visoko; »kaj? Vam je to rekel Julijan?«

»Ne, ne prav natanko tega; zmerom mi je govoril o poklicu, ki ga sili v sveto službo; ampak, verjemite mi, prvi poklic vseh teh malih ljudi je ta, da pridejo do kruha. Pač pa mi je dovolj jasno namigaval, da mu njeni tajni obiski niso neznani.«

»In jaz, jaz nisem vedel zanje!« je vzkliknil Rênal, poudarjajoč vsako besedo in z vso jezo, ki se je spet prebudila v njem. »V moji hiši se dogajajo stvari, za katere ne vem... Kako! Ali je bilo res kaj med Elizo in Valenodom?«

»Ej, to je stara pravljica, moj dragi prijatelj,« je smeje se rekla gospa Rênalova, »in morda se ni zgodilo nič hudega. Bilo je to tisti čas, ko ne bi bilo vašemu prijatelju Valenodu prav nič neljubo, če bi v Verièresu mislili, da se razvija med njim in menoj nekakšna nežna, čisto platonična ljubezen.«

»Enkrat mi je to že prišlo na misel,« je vzkliknil Rênal in se srdito udaril po glavi, ko je tako doživljal odkritje za odkritjem, »in vi mi niste o tem ničesar povedali?«

»Čemu bi spravljala narazen dva prijatelja zaradi nedolžne muhe našega ljubega ravnatelja? Kje je kakšna žen-

ska iz boljše družbe, ki ji ne bil bil pisal nekaj zelo duhovitih in celó nekoliko udvorljivih pisem?«

»Kaj? Pisal vam je?«

»On rad piše.«

»Takoj mi pokažite njegova pisma! Ukazujem vam!« In Rênal se je vzpel šest čevljev visoko.

»Tega pač ne bom storila,« mu je odvrnila gospa Rênalova z ljubeznivostjo, ki je mejila skorajda na brezbrižnost; »pokazala vam jih bom nekega dne, ko boste bolj trezni.«

»Takoj, ta hip, strela božja!« je zarohnel Rênal, pijan od jeze in vendar bolj srečen kakor vseh preteklih dvanajst ur.

»Ali mi prisežete,« je rekla gospa Rênalova resno, »da se ne boste nikdar prepirali z gospodom ravnateljem zaradi teh pisem?«

»Prepiral ali ne; lahko mu odvzamem zavod za najdenčke; ampak tista pisma hočem pri tej priči,« je nadaljeval srdito; »kje so?«

»V predalu mojega pisalnika; ampak prav gotovo vam ne dam ključa.«

»Ga pa siloma odprem,« je vzkliknil in odhitel proti sobi svoje žene.

In res je z železnim drogom vlomil v dragoceno pisalno mizo iz grčavega mahagonijevega lesa, ki so jo bili naročili iz Pariza in ki jo je bil dostikrat podrgnil s škrici svoje suknje, kadar se mu je zdelo, da je na njej opazil kakšen madež.

Gospa Rênalova pa je brž stekla po stodvajsetih stopnicah na vrh golobnjaka; privezala je konec belega robca na železno palico v okencu. Bila je najsrečnejša med ženami. S solzami v očeh se je ozirala proti velikim gozdovom v gorah. »Brez dvoma Julijan oprezuje izpod kakšne košate bukve, ali bo ugledal to srečno znamenje,« si je mislila. Dolgo je napenjala ušesa, nato pa se je začela jeziti na enakomerno cvrčanje čričkov in na ptičje petje. Ko bi ne bilo tega nadležnega cvrčanja, bi bil lahko segel krik radosti s tistih visokih skal do semkaj. Njeno žejno oko je požiralo neizmerni obronek temnega zelenja, gladkega kakor travnik od strnjenih drevesnih krošenj. »Kako da ni tako bistroumen,« si je rekla, »in da ne najde kakšnega znamenja, da bi mi z njim povedal, da je njegova sreča enaka moji?« Odšla je iz golobnjaka šele takrat, ko se je začela bati, da ne bi prišel ponjo mož.

Našla ga je silno togotnega. Hitel je z očmi po puhlih Valenodovih frazah, ki jim sicer ni bilo usojeno, da bi jih kdo bral s takšnim razburjenjem.

Porabila je trenutek, ko so ji vzkliki njenega moža dopustili, da se je lahko oglasila, in rekla:

»Meni zmeraj znova hodi na misel, da mora Julijan na potovanje. Naj bo še tako nadarjen za latinščino, vendar je navsezadnje samo kmet, pogosto surov in neolikan; zraven pa misli, da je olikan, ker mi vsak dan dela pretirane in skrajno neokusne poklone, ki se jih nauči na pamet iz kakšnega romana . . .«

»Saj jih nikdar ne bere,« je vzkliknil Rênal, »o tem sem se prepričal. Kaj mislite, da sem slep hišni gospodar, ki ne ve, kaj se godi v njegovi hiši?«

»No prav, toliko slabše zanj, če res nikjer ne bere o teh smešnih poklonih, če si jih sam izmišljuje. Gotovo je v tem tonu govoril o meni v Verrièresu . . . Sicer pa ni treba misliti tako daleč,« je dejala gospa Rênalova tako, kakor da se ji je nekaj posvetilo, »gotovo je tako mislil pred Elizo, kar je skorajda isto, kot če bi govoril pred Valenodom.«

»Ah!« je vzkliknil Rênal in udaril s pestjo tako silno ob mizo, da se je streslo vse stanovanje, »to natisnjeno anonimno pismo in Valenodova pisma so pisana na istem papirju!«

»Končno! . . .« je pomislila gospa Rênalova; delala se je, kakor da jo je to razkritje zadelo kakor strela, in ker ni imela poguma, da bi dodala le besedico, je sedla na divan prav na koncu salona.

Bitka je bila dobljena; le s težavo je zadržala Rênala, da ni šel nad dozdevnega pisca nepodpisanega pisma.

»Kako da ne občutite, da bi bila največja nerodnost, če bi nastopili zoper Valenoda brez zadostnih dokazov? Zavidajo vam, gospod; kdo je temu kriv? Krive so vaše zmožnosti: vaše modro gospodarstvo, vaše nadvse okusne stavbe, dota, ki sem vam jo prinesla, in predvsem precejšnja dediščina, ki jo smemo pričakovati po moji dobri teti, dediščina, ki jo ljudje silno precenjujejo; vse to je napravilo iz vas prvo osebo v Verrièresu.«

»Pozabili ste na rod,« je dejal Rênal in se nekoliko nasmehnil.

»Vi ste eden najodličnejših podeželskih plemičev!« je hitela pritrjevati gospa Rênalova; »če bi bil kralj svoboden in

bi mogel biti pravičen z ljudmi plemenitega rodu, bi bili vi brez dvoma član zbornice pairov, itd. In v tem krasnem položaju hočete izročiti javni zavisti dejstvo, da bo o njem razpravljala?

Govoriti z Valenodom o njegovem anonimnem pismu bi pomenilo razglasiti po vsem Verrièresu, kaj pravim, po Besançonu, po vsej deželi, da je našel ta malomeščan, ki je bil morda po neprevidnem sprejet v hišo, kakršna je *Rênalova,* sredstvo, da je Rênala užalil. Če bi pisma, ki ste jih pravkar našli pri meni, pričala, da sem Valenodu vračala ljubezen, bi me morali ubiti; to bi stokrat zaslužila; ne bi pa smeli njemu pokazati jeze. Pomislite, da vsi vaši sosedje samo čakajo na priložnost, da se maščujejo, ker ste bolj zmožni kakor oni; pomislite, da ste leta 1816 pripomogli, da so bile nekatere osebe zaprte. Tisti človek, ki se je zatekel na streho . . .«

»Jaz mislim samo to, da nimate do mene nikakršnih obzirov in nikakršnega prijateljstva,« je vzkliknil gospod Rênal z vso grenkobo, ki mu jo je vzbudil ta spomin, »in takrat me niti za paira niso imenovali! . . .«

»Jaz pa mislim, dragi prijatelj,« je smehljaje se odvrnila gospa Rênalova, »da bom bolj bogata kakor vi, da sem že dvanajst let vaša družica in da moram imeti tudi jaz spričo teh dejstev posvetovalni glas v zboru, in posebno v današnji zadevi. Če vam je takle gospod Julijan več kot jaz,« je pristavila s slabo prikrito nejevoljo, »sem pripravljena, da grem čez zimo k svoji teti.«

Te besede so se ji prav dobro posrečile. Iz njih je zvenela odločnost, ki se skuša odeti v vljudnost; to je bilo za Rênala odločilno. Kakor pa je že navada na deželi, je še dolgo govoril in znova prerešetaval vse razloge. Njegova žena mu ni segala v besedo; v njegovem glasu je še zmeraj trepetala jeza. Slednjič, ko je več kot dve uri brez potrebe besedičil, so začele pešati moči moža, ki je bil prebil vso noč v najhujšem navalu jeze. Določil je smernice svojega vedenja, tako glede na Valenoda kakor tudi glede na Julijana in Elizo.

Med tem dolgim prizorom je bila gospa Rênalova enkrat ali dvakrat skorajda občutila nekoliko sočutja z zares hudo nesrečo moža, ki je bil že dvanajst let njen prijatelj. Toda resnična strast je zmeraj sebična. Sicer pa je vsak trenutek pričakovala, da ji bo priznal, da je prejšnji večer prejel tisto

prvo anonimno pismo; to priznanje pa ni hotelo priti. Da bi se počutila gospa Rênalova popolnoma varno, bi bila morala poznati misli, ki jih je moglo vzbuditi tisto pismo človeku, od katerega je bila odvisna njena usoda. Zakaj na deželi so moški gospodarji javnega mnenja. Mož, ki toži, se osmeši, kar pa je v Franciji vsak dan manj nevarno; njegova žena pa, če ji ne daje več denarja, pade na stopnjo navadne delavke, ki zasluži petinsedemdeset centimov na dan, pa še si dobri ljudje očitajo, če ji dajo delo.

Odaliska v haremu lahko z vso silo ljubi sultana; sultan je vsemogočen, ona pa nima nikakršnega upanja, da bi ga z raznimi zvijačami ukanila za njegovo oblast. Gospodovo maščevanje je strašno, krvavo, toda vojaško, plemenito; sunek z bodalom napravi vsemu konec. V devetnajstem stoletju pa ubije mož svojo ženo tako, da jo udari z javnim zaničevanjem in da ji zapre vrata v vse salone.

Občutek nevarnosti se je prav živo vzbudil v gospe Rênalovi, ko se je vrnila v svoje prostore; neprijetno jo je zbodel nered, v katerem je našla svojo sobo. Ključavnice vseh njenih ličnih skrinjic so bile polomljene; iz parketnih tal je bilo dvignjenih več deščic. »Nobenega usmiljenja ne bi imel z menoj,« se je zgrozila. »Da je mogel tako razdejati ta parket iz raznobarvnega lesa, ki ga ima tako rad! Kadar stopi kateri njegovih otrok z mokrimi čevlji nanj, je ves rdeč od jeze! Zdaj pa je za vselej pokvarjen!« Pogled na nasilno opustošenje jo je v trenutku rešil še zadnjih očitkov, ki si jih je delala zavoljo svoje prelahke zmage.

Malo preden je pozvonilo k obedu, se je vrnil Julijan z otroki. Ko so se strežaji pri poobedku umaknili, mu je rekla gospa Rênalova prav suho:

»Izrazili ste mi željo, da bi šli za kakšnih štirinajst dni v Verrières. Gospod Rênal vam je pripravljen dati dopust. Lahko odidete, kadar se vam bo zdelo primerno. Da pa otroci ne bodo izgubljali časa, vam bomo vsak dan pošiljali njihove naloge, ki jih boste popravljali.«

»Da,« je pritrdil Rênal zelo pikro, »toda ne morem vam dovoliti več kot teden dni.«

Julijan je na njegovem obrazu bral vznemirjenost človeka, ki trpi hude muke.

»Ni se še odločil na nobeno stran,« je rekel svoji prijateljici, ko sta bila za trenutek sama v salonu.

Gospa Rênalova mu je naglo povedala vse, kar je bila ukrenila od jutra.

»Nocoj pa vse podrobnosti,« je pristavila smejé se.

»Ženska pokvarjenost!« je pomislil Julijan. »Kakšna sla, kakšen nagon jih sili, da nas varajo?«

»Zdi se mi, da vas ljubezen razsvetljuje in hkrati slepi,« ji je rekel nekoliko hladno; »vaše današnje vedenje je bilo čudovito; ali pa bi bilo pametno, da bi se nocoj videla? V hiši mrgoli sovražnikov. Pomislite samo na strastno sovraštvo, ki ga občuti do mene Eliza.«

»Njeno sovraštvo je zelo podobno strastni ravnodušnosti, ki jo bržčas vi občutite do mene.«

»Tudi če bi bil ravnodušen, vas moram rešiti iz nevarnosti, v katero sem vas pahnil. Če bo naključje hotelo, da bo gospod Rênal govoril z Elizo, mu ta z eno besedo vse izda. Lahko bi se skril zraven moje sobe, dobro oborožen . . .«

»Kaj? Tudi poguma nič?« je rekla gospa Rênalova z vsem ponosom plemenitega dekleta.

»Nikdar se ne bom toliko ponižal, da bi govoril o svojem pogumu,« je odvrnil Julijan hladno, »to je nizkotno. Svet naj sodi o dejanjih. Ampak,« je dostavil in jo prijel za roko, »ne moreti si misliti, kako sem vam vdan in kako veliko je moje veselje, da se pred najino kruto ločitvijo lahko od vas poslovim.«

XXII

KAKO SO DELALI LETA 1830

Beseda je bila dana človeku, da z njo skrije misel.

Malagrida

Komaj je prišel Julijan v Verrières, si je že očital svojo krivičnost do gospe Rênalove. »Zaničeval bi jo kot omejeno samičko, če bi bila v svoji slabosti odrekla v prizoru z Rênalom! Pomagati si zna iz zagate kakor kak diplomat; moja čustva pa so na strani premaganca, ki je moj sovražnik. Moje ravnanje izdaja malenkostnega meščana; moja nečimrnost je užaljena, ker je Rênal moški! Slavna in velika je družba, kateri se imam čast prištevati: bedak sem, drugega nič.«

Chélan je bil odklonil vsa stanovanja, ki so mu jih kakor za stavo ponujali najodličnejši liberalci v okolici, ko je bil odstavljen in izgnan iz župnišča. Dve sobi, ki ju je bil vzel v najem, sta bili do stropa založeni z njegovimi knjigami. Julijan, ki je hotel pokazati Verrièresu, kaj je duhovnik, je šel k svojemu očetu po kakih dvanajst smrekovih desk, ki jih je sam nesel na hrbtu po vsej veliki cesti. Od bivšega tovariša si je izposodil nekaj orodja in kmalu je stesal nekakšno knjižnico, v katero je uvrstil Chélanove knjige.

»Mislil sem, da te je izpridila nečimrnost posvetne družbe,« mu je rekel starček, jokaje od veselja; »to, kar si storil zame, docela odtehta otročarijo s svetlo uniformo častnega stražnika, ki ti je nakopala toliko sovražnikov.«

Rênal je Julijanu ukazal, naj se nastani v njegovi hiši. Nihče ni slutil, kaj se je bilo zgodilo. Tretjega dne po svojem prihodu je Julijan doživel, da je prišla prav gor do njegove sobe nič manj znamenita oseba kot sam gospod podprefekt Maugiron. Šele po dolgih dveh urah nesmiselnega blebetanja in bridkih tožb nad človeško zlobnostjo, nad pomanjkanjem poštenja pri ljudeh, ki jim je poverjeno upravljanje javnega denarja, nad nevarnostjo, v kateri je uboga Francija, in tako dalje in tako dalje, je Julijan vendar začel slutiti, kam meri

ta obisk. Bila sta že na mostovžu nad stopnicami, in ubogi vzgojitelj, ki je bil že napol padel v nemilost, je s primerno spoštljivostjo spremljal bodočega prefekta kakega srečnega okrožja iz hiše, ko se je temu slednjič zljubilo, da se je začel zanimati za Julijanove dohodke, hvaliti njegovo umerjenost v denarnih zadevah in tako dalje in tako dalje. Naposled ga je Maugiron s kar se da očetovskim izrazom pritisnil na svoje prsi in mu predlagal, naj zapusti Rênala in sprejme službo pri nekem dostojanstveniku, ki ima za *vzgojo* dorasle otroke in ki, kakor kralj Filip, hvali Boga, ne toliko zato, ker mu jih je dal, kakor zato, ker so se rodili v Julijanovi bližini. Njihov vzgojitelj bo prejemal osemsto frankov plače, in sicer ne v mesečnih obrokih, ker to ni imenitno, temveč četrtletno, in sicer vedno vnaprej. Tako je rekel Maugiron.

Zdaj je prišla vrsta na Julijana, ki se je bil poldrugo uro dolgočasil in čakal na besedo. Njegov odgovor je bil mojstrski in predvsem dolg kakor pastirski list. Iz njegovega odgovora je bilo mogoče razumeti vse, vendar pa ni ničesar povedal jasno. V njem si lahko našel vdanost do Rênala, spoštovanje do verrièreskega prebivalstva in hvaležnost do slavnega podprefekta. Podprefekt se je čudil, da more biti kdo še bolj jezuitski kot on, in zaman je skušal doseči od njega jasen odgovor. Julijan je bil ves očaran; pograbil je priložnost, da se je lahko uril, in znova je začel isti odgovor z drugimi besedami. Še nikdar ni zgovoren minister, ki hoče izrabiti konec seje, ko se zdi, da se hoče zbornica predramiti, povedal manj z več besedami. Komaj je bil Maugiron odšel, se je začel Julijan smejati kakor blazen. Da bi se okoristil s svojo jezuitsko vnemo, je napisal Rênalu devet strani dolgo pismo, v katerem mu je poročal o vsem, kar so mu povedali, in ga ponižno prosil nasveta. »Ta lopov pa mi vendarle ni povedal imena osebe, ki mi stavi ponudbo! Nihče drug ne bo kot Valenod, ki v mojem pregnanstvu v Verrières vidi uspeh svojega anonimnega pisma!«

Ko je Julijan oddal svoje sporočilo, je odšel z doma, da bi šel vprašat za svet abbéja Chélana. Bil je zadovoljen kakor lovec, ki lepega jesenskega dne ob šestih zjutraj stopi iz soteske na planoto, kjer je obilo divjačine. Še preden pa je prišel k dobremu župniku, so privedla nebesa, ki so ga hotela zasuti z užitki, njegove stopinje pred Valenoda, kateremu nikakor ni prikril, da mu je srce razdvojeno; siromašen mla-

denič, kakršen je on, živi samo poklicu, ki so mu ga nebesa vzbudila v srcu, toda poklic ni vse na tem nizkotnem svetu. Da bi bil vreden delavec v vinogradu Gospodovem in da ne bi bil do kraja nevreden toliko učenih sodelavcev, mu je treba še izobrazbe; zato da namerava oditi za dve leti v Besançon v semenišče, kar ga bo dosti stalo; zaradi tega je neizogibno potrebno, da si kaj prihrani, kar bi šlo seveda veliko laže s plačo osemsto frankov, ki bi jo plačevali četrtletno, kako pa s šeststo franki, ki jih človek zafrčka od meseca do meseca. Po drugi strani pa, če ga je nebo privedlo k Rênalovim otrokom, in zlasti še, če mu je vdihnilo posebno nagnjenje do njih, mu mar ni hotelo s tem pokazati, da ne bi bilo na mestu, če bi zapustil to službo vzgojitelja in jo zamenjal za drugo? ...

Julijan je v tej vrsti zgovornosti, ki je stopila na mesto naglih dejanj dobe cesarstva, dosegel tako popolnost, da se je nazadnje že sam dolgočasil pri zvoku svojih besed.

Ko se je vrnil domov, je našel Valenodovega strežaja v popolni livreji, ki ga je iskal po vsem mestu s povabilom k obedu še za isti dan.

Julijan še nikdar ni bil prestopil Valenodovega praga; še malo dni prej je bil razmišljal samo o tem, kako bi ga naklestil, ne da bi si s tem nakopal policijsko kazen. Čeprav je bil obed napovedan šele ob enih, se je zdelo Julijanu bolj spoštljivo zglasiti se že ob pol enih v delovni sobi gospoda ravnatelja ubožnostnega sklada. Našel ga je med kupom listkov, kjer se je šopiril v vsej svoji važnosti. Njegovi črni zalizki, njegovi izredno košati lasje, njegova grška čepica, ki mu je postrani čepela na temenu, njegova velikanska pipa, njegove lepo vezene copate, debele zlate verige, ki so se križale v vseh smereh na njegovih prsih, ves sijaj podeželskega finančnika, ki se šteje za imovitega človeka, vse to Julijanu ni vzbujalo nikakršnega spoštovanja, samo še bolj ga je srbelo, da bi mu jih naložil, kolikor mu jih je bil dolžan.

Poprosil je za čast, da bi bil predstavljen gospe Valenodovi; gospa pa se je prav tedaj oblačila in ni mogla nikogar sprejeti. V nadomestilo pa je smel biti priča, kako se je preoblekel gospod ravnatelj. Nato sta odšla h gospe Valenodovi, ki mu je s solzami v očeh predstavila svoje otroke. Ta dama, ena najodličnejših v Verrièresu, je imela velik moški obraz,

ki si ga je za to svečano priložnost namazala z rdečilom. Prizadevala si je, da bi pokazala vsa svoja materinska čustva.

Julijan je pomislil na gospo Rênalovo. V svoji nezauplji-vosti je bil dovzeten samo za tisto vrsto spominov, ki jih vzbujajo nasprotja, in ti so ga zdaj prevzeli s tako silo, da je začutil nežno ganjenost. To razpoloženje je še povečal pogled na ravnateljevo hišo. Razkazali so mu jo od vrha do tal. Vse v njej je bilo krasno in novo in povedali so mu ceno slehernega kosa pohištva. Toda Julijan je v vsem videl nekaj nečednega, kar je dišalo po ukradenem denarju. Vsi, celó služinčad, so se držali, kakor da se trudijo, da bi se obvarovali zaničevanja.

Prišli so tudi davkar, upravitelj neposrednih dajatev, orožniški častnik in še dva ali trije drugi javni uradniki s svojimi ženami. Za njimi je prišlo tudi še nekaj bogatih liberalcev. Obed je bil pripravljen. Julijanu, ki je bil že tako in tako zelo slabe volje, je prišlo na misel, da sedé na drugi strani za steno obednice ubogi jetniki, katerim so bili morda prikrajšali njihove deleže mesa, zato da so lahko nakupili vse to neokusno razkošje, s katerim so ga hoteli preslepiti.

»Mogoče so v tem trenutku lačni,« je rekel sam pri sebi; grlo se mu je stisnilo; ni mogel jesti in skorajda tudi ne govoriti. Četrt ure pozneje pa mu je bilo še veliko hujše. Zdaj pa zdaj je bilo slišati glasove neke narodne pesmi, ki jo je pel eden izmed jetnikov in ki je bila res nekoliko nedostojna. Valenod je pogledal enega svojih ljudi v paradni livreji, ki je izginil, in kmalu ni bilo več slišati petja. V tistem trenutku je strežaj ponudil Julijanu renskega vina v zelenem kozarcu, in gospe Valenodovi se je zdelo potrebno pripomniti, da stane steklenica tega vina na mestu samem devet frankov. Julijan je držal v roki svoj zeleni kozarec in je rekel Valenodu:

»Zdaj ne pojejo več tiste nedostojne pesmi.«

»No, seveda, vrag jih vzemi!« je odvrnil ravnatelj zmagoslavno, »ukazal sem capinom, naj molče.«

Te besede so bile za Julijana pretrde; imel je sicer svojemu stanu primerno vedenje, ne pa še srca. Kljub licemerstvu, v katerem se je tako pogosto vadil, je začutil, da mu je po licu spolzela debela solza.

Skušal jo je skriti za zelenim kozarcem; bilo pa mu je popolnoma nemogoče, da bi izkazal čast renskemu vinu in ga

poskusil. »Prepovedati petje!« je rekel sam pri sebi; »o moj Bog! In ti to dovoliš!«

Na srečo ni nihče opazil njegove nespodobne ganjenosti. Gospod davkar je zapel prve besede neke pesmi, ki je izražala čustva kraljevih pristašev. Med hrupnim pripevom, ki so ga peli vsi v zboru, je rekla Julijanu njegova vest: »To je torej tista umazana sreča, do katere se lahko prikoplješ, in samo v teh okoliščinah in v taki družbi jo boš smęl uživati! Imel boš mogoče službo, ki ti bo donašala dvajset tisoč frankov; medtem pa, ko se boš mastil z mesom, boš moral povedati ubogemu jetniku, da bi smel peti. Prirejal boš obede z denarjem, ki ga boš kradel od njegove borne hrane, in med tvojim obedom bo siromak samo še bolj nesrečen! — O, Napoleon! Kako sladko je bilo v tvojih časih, ko se je človek povzpel do premoženja skozi vojne nevarnosti! Ampak strahopetno povečevati siromaku trpljenje! . . .«

Priznati moram, da mi vzbuja Julijanova slabost, ki jo razodeva ta samogovor, prav klavrno mnenje o njem. Bil bi vreden tovariš tistih salonskih zarotnikov, ki trdijo, da hočejo temeljito spremeniti razmere velike dežele, pa nočejo imeti na vesti niti najmanjše praske.

Julijana so siloma spomnili na njegovo vlogo. Niso ga povabili v tako dobro družbo zato, da bi sanjal in ničesar ne povedal.

Upokojen tovarnar barvanega platna, dopisni član besançonske in uzèške akademije, ga je ogovoril z enega konca mize na drugega in ga vprašal, ali je res, kar se splošno govori o njegovem čudovitem napredku v proučevanju novega testamenta.

Takoj je zavladala gluha tišina; kakor bi ga pričaral, se je znašel latinski novi testament v rokah učenega člana obeh akademij. Na Julijanov odgovor je nekdo kar na slepo prebral kratek latinski stavek. Julijan je začel deklamirati; njegov spomin se mu ni izneveril in nad tem čudom so strmeli z glasnim hrupom, ki je običajen, ko se obed bliža koncu. Julijan je gledal damam v žareče obraze; marsikatera ni bila napačna. Opazil je med njimi ženo davkarja, znamenitega izsiljevalca.

»Zares me je sram, da pred damami tako dolgo govorim latinsko,« je dejal in jo pri tem pogledal. »Če hoče biti gospod Rubigneau — to je bil član obeh akademij — tako

dober, da nam prebere kar na slepo kak latinski stavek, ga bom poskusil za spremembo brez priprave prevesti, namesto da nadaljujem z latinskim besedilom.« Ta druga preizkušnja ga je dvignila na vrhunec slave. Navzočih je bilo tudi več bogatih liberalcev, ki pa so bili vsi srečni družinski očetje, katerih otroci bi utegnili dobiti kakšno podporo; zato so se bili po zadnjem misijonu kar čez noč spreobrnili. Navzlic tej premišljeni politični potezi jih ni hotel Rênal nikdar sprejeti v svoji hiši. Ti vrli ljudje, ki so poznali Julijana samo po njegovem slovesu in so ga tistega dne, ko je prišel v mesto kralj, videli na konju, so ga najbolj glasno občudovali. »Kdaj se bodo ti bedaki naveličali poslušati ta svetopisemski slog, o katerem ničesar ne razumejo?« si je mislil. Toda nasprotno, ta slog jih je zabaval, ker je bil tako nenavaden, in smejali so se mu. Julijan pa se ga je naveličal.

Ko je ura odbila šest, je resno vstal in spregovoril o nekem poglavju nove Ligorijeve teologije, ki se ga je moral naučiti do naslednjega dne, da ga pove gospodu Chélanu. »Zakaj moj poklic je v tem,« je pristavil vljudno, »da dajem drugim naloge, ki se jih morajo učiti na pamet, in da se jih tudi sam učim na izust.«

Vse se je smejalo, vse ga je občudovalo; takšen je pač duh, ki vlada v Verrièresu. Julijan je bil že vstal in vsi so se dvignili, ne oziraje se na družabne običaje. Tako velika je moč duha. Gospa Valenodova ga je pridržala še četrt ure; moral je po vsej sili slišati otroke, kako znajo katekizem; bilo je prav zabavno, kako so pripovedovali vse vprek in vse zamenjavali, kar pa je opazil samo Julijan. Vendar pa jim ni hotel ničesar popravljati. »Kakšna nevednost v osnovnih pojmih verouka!« si je mislil. Slednjič se je poslovil v upanju, da se bo vendar že izmuznil; toda prenesti je bilo treba še neko Lafontainovo basen.

»Ta pisatelj je dokaj nemoralen,« je dejal gospe Valenodovi; »v neki basni o gospodu Janezu Chouartu se drzne smešiti, kar je najbolj častitljivega na svetu. Najboljši komentatorji ga močno grajajo.« Preden je Julijan odšel, je dobil še štiri ali pet povabil na obed. »Ta človek dela čast našemu okrožju,« so vsi vprek veselo vzklikali gostje. Šli so tako daleč, da so celo govorili o ustanovi, ki naj bi mu jo dovolili iz občinskih sredstev, da bi mu bilo omogočeno nadaljevanje študija v Parizu.

Medtem ko je obednica odmevala od teh neprevidnih besed, je bil Julijan naglo prišel do hišnih vrat. »Ah, drhal, drhal!« je vzkliknil na tiho trikrat ali štirikrat zaporedoma in z veseljem srkal vase sveži zrak.

V tistem trenutku se je zdel samemu sebi popoln aristokrat, on, ki sta ga dolgo tako silno bodla zaničljiv nasmeh in ohola domišljavost, ki ju je slutil za vsemi vljudnostmi, s katerimi so ga obsipali pri Rênalovih. Ni se mogel ubraniti občutka velikanske razlike. »Pozabimo celó na to, da gre tu za denar, ki je ukraden ubogim jetnikom, in tudi to, da jim branijo peti,« si je ponavljal, ko je odhajal. »Rênalu vendar še nikoli ni prišlo na misel, da bi svojim gostom pravil, koliko stane sleherna steklenica vina, ki jim jo prinesejo na mizo. In kadar Valenod našteva svoja posestva, kar venomer počenja, ne more v navzočnosti svoje žene govoriti o svoji hiši, o svojih posestvih in tako dalje, ne da bi poudarjal *tvoja hiša, tvoje* posestvo.«

Ta dama, ki je navidezno tako dovzetna za prijetnosti, ki jih nudi bogastvo, je pravkar med obedom grdo nahrulila slugo, ki je razbil kozarec s stojalcem in tako *pokvaril enega izmed njenih ducatov;* in sluga ji je odgovoril skrajno nesramno.

»Kakšna družba!« se je zgražal Julijan. »Tudi če bi mi dali polovico tega, kar nakradejo, ne bi hotel živeti med njimi. Lepega dne bi se izdal; ne bi se mogel premagati, da ne bi izrazil zaničevanja, ki mi ga vzbujajo.«

Vendar pa se je moral po navodilih gospe Rênalove udeležiti še nekaterih obedov te vrste; Julijan je prišel v modo; odpustili so mu njegovo obleko častnega stražnika ali, bolje rečeno, prav ta nespametnost je bila pravi vzrok njegovih uspehov. Kmalu so v Verrièresu govorili samo o tem, kdo bo končno zmagal v boju in pridobil zase učenega mladega moža, Rênal ali ravnatelj ubožnostnega sklada. Ta dva gospoda sta sestavljala z gospodom Maslonom nekakšen triumvirat, ki je že leta in leta strahoval mesto. Županu so ljudje zavidali, liberalci so se pritoževali nad njim; ampak navsezadnje je bil vendarle plemenitaš in ustvarjen za nekaj boljšega, medtem ko Valenodu njegov oče najbrž ni bil zapustil niti šeststo frankov letnih dohodkov. V njegovi mladosti so ga vsi pomilovali zaradi njegove siromašne jabolčno zelene obleke, ki so jo povsod poznali, in šele pozneje je prišla zavist zaradi nje-

govih normandskih konj, njegovih zlatih verig, njegovih iz Pariza naročenih oblek, skratka zaradi vse njegove sedanje blaginje.

Julijanu se je zdelo, da je med vso to množico popolnoma novih ljudi odkril enega samega poštenega človeka; bil je geometer, pisal se je Gros in je veljal za jakobinca. Julijan, ki se je bil zaobljubil, da ne bo govoril nikdar drugega kot tisto, kar se bo zdelo njemu samemu napačno, se je moral do Grosa vesti skrajno oprezno.

Iz Vergyja je dobival debele svežnje nalog. Dobil je nasvet, naj čimprej večkrat obišče svojega očeta, in moral se je vdati tej žalostni nujnosti. Skratka, popravljal je zadosti dobro svoje slabo ime, ko je nekega jutra ves iznenaden začutil, da mu je nekdo položil obe roki na oči in ga zbudil.

Bila je gospa Rênalova, ki je imela opravek v mestu in je prihitela k njemu; tako silno se ji je mudilo, da je z vsakim korakom preskočila kar po štiri stopnice. Pustila je otroke, da so se zabavali s kuncem, ki je bil njihov ljubljenec in ki so ga vzeli s seboj na pot; tako se ji je posrečilo, da je prišla za trenutek pred njimi v Julijanovo sobo. Ta trenutek je bil sladak, a zelo kratek; ko so prišli otroci s kuncem, ki so ga hoteli pokazati svojemu prijatelju, je gospa Rênalova izginila. Julijan je vse lepo sprejel, celó kunca. Zdelo se mu je, da je spet našel svojo rodbino; čutil je, da ima otroke rad in da mu je prijetno z njimi kramljati. Čudil se je njihovim glasovom in uglajenosti njihovih otroških kretenj; čutil je potrebo, da opere svojo dušo vsega, kar je nizkotno, vseh neprijetnih misli, ki so ga mučile v Verrièresu. Tu je bil v večnem strahu, da ne bi česa zagrešil, in v njem sta se neprenehoma borila sla po razkošju in občutek revščine. Ljudje, pri katerih je obedoval, so mu zaupali pri pečenki stvari, ki so bile zanje ponižujoče, za tiste, ki so jih poslušali, pa ogabne.

»Vi, ki ste odličnega rodu, imate prav, da ste ponosni,« je rekel gospe Rênalovi. In pripovedoval ji je o vseh obedih, ki se jih je bil moral udeležiti.

»Torej ste zares v modi!« In smejala se je od srca, ko je pomislila na rdečilo, ki se je z njim zdelo gospe Valenodovi potrebno namazati se vselej, kadar je pričakovala Julijana. »Zdi se mi, da pripravlja napad na vaše srce,« se je pošalila.

Zajtrk je bil zelo prijeten. Čeprav so jima bili otroci na videz napoti, je vendar njihova navzočnost še povečevala

splošno srečo. Ubogi otroci niso vedeli, kako bi pokazali svoje veselje, da spet vidijo Julijana. Služinčad jim ni pozabila povedati, da mu ponujajo dvesto frankov več, da bi *vzgajal* male Valenodke.

Med obedom je mali Stanislav Ksaverij, še ves bled od hude bolezni, nenadoma vprašal mater, koliko sta vredna njegov srebrni jedilni pribor in kupica, iz katere je pil.

»Zakaj pa bi rad vedel?«

»Prodal ju bom; izkupiček pa bom dal gospodu Julijanu, da se ne bo *obrisal pod nosom,* če ostane pri nas.«

Julijan ga je s solzami v očeh poljubil. Njegova mati se je dobesedno razjokala, medtem ko ga je Julijan vzel na kolena in mu razložil, da ne sme uporabljati besed *obrisati se pod nosom,* ki jih pozna v tem pomenu samo govorica hlapcev. Ko je videl, kakšno veselje dela s tem gospe Rênalovi, je skušal s slikovitimi zgledi, ki so otroke zelo zabavali, nazorno razložiti, kaj se pravi *obrisati se pod nosom.*

»Že razumem,« je dejal Stanislav; »na primer krokar, ki je tako neumen, da izpusti sir, ki ga pobere lisica, tista priliznjenka.«

Gospa Rênalova, ki je bila vsa iz sebe od veselja, je hotela svoje otroke zadušiti s poljubi; to pa ni šlo drugače, kot da se je pri tem nekoliko naslanjala na Julijana.

Nenadoma so se vrata odprla; bil je Rênal. Njegov strogi in čemerni obraz je bil v čudnem nasprotju s tiho veselostjo, ki jo je njegova navzočnost pregnala. Gospa Rênalova je prebledela; ni bila sposobna, da bi kaj prikrivala. Julijan je poprijel besedo. Govoril je zelo glasno in začel gospodu županu pripovedovati o srebrni kupici, ki jo je hotel Stanislav prodati. Prepričan je bil, da bo s to zgodbo slabo naletel. Sprva je Rênal pri besedi *srebro* nagonsko namršil obrvi. »Če kdo omenja to kovino,« je pomislil, »pomeni to zmerom uvod v kakšno zahtevo, ki jo ima do moje denarnice.«

Tu pa je šlo za vse kaj drugega kot za denar; vse njegove sumnje so se podvojile. Slika sreče, ki je vladala v njegovi rodbini med njegovo odsotnostjo, ni bila nič kaj prikladna, da bi izgladila nesporazum pri človeku, ki je bil tako žgečkljivo nečimrn. Ko je njegova žena začela hvaliti Julijana, na kako ljubezniv in duhovit način zna vcepljati svojim gojencem nove pojme, je odvrnil:

»Da, da! Saj vem, da sem po njegovi zaslugi svojim rodnim otrokom zoprn. Njemu je pač lahko, da je z njimi stokrat bolj ljubezniv kakor jaz, ki sem navsezadnje vendarle gospodar v hiši. V tem našem stoletju si vse prizadeva, da bi izpodkopalo sleherno *zakonito* oblast. Uboga Francija!«

Gospa Rênalova si ni delala nikakršnih misli o odtenkih sprejema, ki ga je bila deležna pri svojem možu. Pravkar se je za trenutek domislila, da bi mogla preživeti dvanajst ur z Julijanom. V mestu je morala nakupiti vse polno stvari in izjavila je, da hoče na vsak način obedovati v gostilni. Te misli se je trmasto oklenila, in ni ji bilo mar, kaj bo k temu rekel ali kaj bo storil njen mož. Otroci so bili navdušeni že pri sami besedi *gostilna,* ki jo s tako naslado pri vsej svoji sramežljivosti izgovarjajo otroci našega časa.

Rênal je zapustil svojo ženo v prvi prodajalni modnih novosti, v katero je stopila, ter odšel na nekaj obiskov. Vrnil se je še bolj čemeren kot je bil zjutraj; bil je prepričan, da vse mesto govori o njem in o Julijanu. V resnici mu ni še nihče ničesar namignil o žaljivih govoricah, ki so krožile v javnosti. Vse, o čemer so govorili z gospodom županom, je merilo edinole na to, da bi izvedeli, ali bo ostal Julijan pri njem s šeststo franki ali pa bo sprejel osemsto frankov, ki mu jih ponuja ravnatelj ubožnostnega sklada.

Ravnatelj, ki je srečal Rênala v družbi, se je kazal zelo hladnega. Njegovo vedenje ni bilo nespretno; na deželi sploh opažamo malo lahkomiselnosti; občutki so tam tako redki, da jih je prav lahko potisniti v ozadje.

Valenod je bil človek, ki ga imenujejo sto milj od Pariza *faraud,* kar pomeni prešernega in surovega človeka. Od leta 1815 dalje mu je šlo vse kot po maslu in to ga je utrdilo v njegovih nečednih nakanah. V Verrièresu je vladal tako rekoč pod Rênalovim vodstvom; bil pa je mnogo podjetnejši od njega, zardeval ni pred ničemer, vmešaval se je v vse, hodil od Poncija do Pilata, pisaril, govoril, požiral ponižanje za ponižanjem; in ker ni imel nikakršnih osebnih zahtev, je končno omajal ugled svojega župana pri cerkveni oblasti. Valenod je bil govoril kramarjem v domačem okraju nekako takole: »Dajte mi dva največja neumneža, kar jih je med vami«; možem postave: »Pokažite mi dva največja nevedneža«; zdravnikom: »Imenujte mi dva največja mazača.« In

ko je zbral najbolj ničvredne ljudi vseh poklicev, jim je dejal: »Tako, zdaj pa vladajmo!«

Delovanje teh ljudi je Rênala odbijalo. Robatega Valenoda pa ni mogla užaliti nobena stvar, niti to ne, da mu mali abbé Maslon nikakor ni prizanašal v javnosti in ga je večkrat postavil na laž.

Sredi njegovih uspehov pa se je Valenodu zazdelo potrebno, da bi se z nesramnimi malenkostmi zavaroval zoper debele resnice, ki je čutil, da mu jih lahko vsakdo zaluča v obraz. Njegova podjetnost se je še podvojila, odkar so se mu po Appertovem obisku nekoliko tresle hlače. Od takrat je bil že trikrat v Besançonu; odposlal je po več pisem z vsako pošto; druga je pošiljal po neznancih, ki so prihajali k njemu, ko je bila že temna noč. Mogoče ni storil pametno, da je dal odstaviti starega župnika Chélana; zakaj ta nasilni korak je bil kriv, da so ga imeli mnogi pobožni ljudje iz boljših hiš za silno hudobnega človeka. Sicer pa je bil zaradi te usluge, ki jo je izkazal velikemu vikarju Frilairu, popolnoma odvisen od njega; dobival je od njega prav čudna naročila. Tako daleč je bila dozorela njegova politika, ko si je dovolil zabavo, da je napisal anonimno pismo. Da je bila njegova zadrega še večja, mu je njegova žena izjavila, da hoče imeti Julijana v svoji hiši; v svoji nečimrnosti si je bila to vtepla v glavo.

V tem položaju je Valenod spoznal, da bo moralo razmerje med njim in njegovim nekdanjim zaveznikom Rênalom priti do razčiščenja. Rênal je začel govoriti z njim s trdimi besedami, kar pa mu ni šlo bogve kako do živega; ampak utegnil bi pisati v Besançon ali celo v Pariz. Kar nenadoma bi utegnil priti v Verrières bratranec kakšnega ministra in prevzeti ubožnostni sklad. Valenod je že pomislil na to, da bi se približal liberalcem: zavoljo tega jih je bilo tudi nekaj povabljenih na obed, ki se ga je bil udeželil Julijan. Tako bi bil našel mogočno oporo zoper župana. Ampak lahko bi nepričakovano prišlo do volitev in bilo je več kot očitno, da sta ubožnostni sklad in neugoden izid glasovanja nezdružljiva. Gospa Rênalova, ki je to politiko dobro poznala, je o njej govorila z Julijanom, medtem ko jo je pod roko vodil iz prodajalne v prodajalno; tako ju je pot polagoma pripeljala na *Sprehajališče zvestobe,* kjer sta preživela nekaj ur skoraj tako v miru kakor v Vergyju.

Med tem časom je Valenod poskušal odgoditi odločilni razgovor s svojim bivšim predstojnikom; pomagal si je s tem, da je nastopal proti njemu prav predrzno. Tistega dne se je to vedenje sicer še obneslo, a župana je le še bolj ozlovoljilo.

Še nikdar ni nečimrnost, ki se je bojevala z vsem, kar je najbolj trpkega in malenkostnega v nizkotni ljubezni do denarja, spravila človeka v bednejše stanje, kot je bilo Rênalovo, ko je stopil v *gostilno.* Nasprotno pa njegovi otroci niso bili še nikdar bolj veseli in bolj zadovoljni. To nasprotje ga je do kraja ozlovoljilo.

»Kakor vidim, sem v svoji rodbini odveč,« je dejal, ko je vstopil, z glasom, s katerim je hotel vzbujati spoštovanje.

Namesto odgovora ga je potegnila njegova žena na stran in mu povedala o nujnem sklepu, da pošlje Julijana od hiše. Srečne ure, ki jih je bila pravkar doživela, so ji vrnile lahkotnost in odločnost, ki sta bili potrebni za uresničitev natančno izdelanega načrta, ki ga je kovala že štirinajst dni. Verrièreskega župana pa je bilo dokončno zmedlo v dno duše to, da je bil izvedel, da se v mestu javno norčujejo iz njega, ker je tak stiskač. Valenod je bil velikodušen, kakor so velikodušni tatovi; sijajno se je bil izkazal pri zadnjih petih ali šestih zbirkah za Družbo sv. Jožefa, za Marijino družbo, za Družbo svetega zakramenta in tako dalje in tako dalje.

Med verrièreskimi in okoliškimi podeželskimi plemiči, ki so bili spretno razvrščeni v zapiskih redovnikov nabiralcev po zneskih, ki so jih darovali, je bilo videti Rênalovo ime več kot enkrat v zadnji vrsti. Zaman je trdil, da ničesar *ne zasluži.* Duhovščina v tem vprašanju ne pozna šale.

XXIII

URADNIKOVE SKRBI

Il piacere di alzar la testa tutto l'anno, è ben pagato da certi quarti d'ora che bisogna passar.*

Casti

Toda pustimo tega malenkostnega človeka z njegovimi malenkostnimi skrbmi; čemu pa je vzel v svojo hišo značajnega človeka, ko mu je bilo treba hlapčevske duše? Zakaj ne zna izbirati svojih ljudi? V devetnajstem stoletju gredo po navadi stvari takole pot: Kadar mogočen človek plemenitega rodu sreča značajnega človeka, ga ubije, izžene, zapre ali pa tako poniža, da, nespameten kakor je, umre od hudega. Po naključju v tem primeru še ni značajni človek tisti, ki trpi. Velika nesreča majhnih francoskih mest in volitvenih vlad, kakršno ima na primer New York, je, da ne morejo pozabiti, da žive na svetu ljudje Rênalovega kova. V mestu, ki šteje dvajset tisoč prebivalcev, so ti ljudje poosebljeno javno mnenje in javno mnenje je strašno v deželah, ki imajo ustavo. Človek, ki je prinesel na svet blago in plemenito dušo in ki bi bil vaš prijatelj, če ne bi stanoval sto milj daleč, sodi o vas po javnem mnenju vašega mesta, to javno mnenje pa ustvarjajo bedaki, ki so se po naključju rodili kot plemiči in ki so bogati in umerjenega mišljenja. Gorjé tistemu, ki se odlikuje!

Takoj po obedu so se vrnili v Vergy; že čez dva dni pa je Julijan spet zagledal vso rodbino v Verrièresu.

Ni še minila ura, ko je Julijan v svoje veliko začudenje opazil, da mu gospa Rênalova nekaj prikriva. Kakor hitro je prišel v bližino, je pretrgala pogovor s svojim možem, in zdelo se je skoraj, kot bi želela, da bi se oddaljil. Julijan si tega ni dal dvakrat reči. Postal je hladen in udržan. Gospa

---

* Zadovoljstvo, da smeš vse leto nositi glavo pokonci, moraš drago plačati v nekaterih trenutkih, ki jih moraš preživeti.

Rênalova je spremembo sicer opazila, a si je ni skušala razložiti. »Mogoče pa dobim naslednika?« je pomislil Julijan. »Še predvčerajšnjim je bila z menoj tako prisrčna! Pravijo, da tako delajo odlične dame. Ravnajo kakor kralji; nikdar niso z nikomer ljubeznivejši kot z ministrom, ki ga, ko se vrne domov, že čaka odslovilno pismo.«

Julijan je opazil, da so se sukali pogovori, ki so mahoma utihnili, kadar se je približal, dostikrat okrog velike hiše, ki je bila last verrièreske občine; bila je stara, a prostorna in udobna, in stala je prav nasproti cerkve v najbolj trgovskem delu mesta. »Kaj more biti skupnega med to hišo in novim ljubimcem?« se je vpraševal Julijan. V svojem ogorčenju si je ponavljal mične stihe Franca I., ki so se mu zdeli novi, ker se jih je šele pred mesecem dni naučil od gospe Rênalove. Koliko priseg, koliko poljubov je bilo takrat postavilo na laž vsak posamezen stih!

Souvent femmes varient,
bien fol est qui s'y fie.*

Rênal se je odpeljal s pošto v Besançon. Za to potovanje se je odločil po pogovoru, ki je trajal dve uri; bil je videti zelo potrt. Ko se je vrnil, je vrgel na mizo debel sveženj, zavit v siv papir.

»To je torej tista neumna zadeva,« je dejal svoji ženi.

Uro pozneje je Julijan videl raznašalca lepakov, ki je odnesel debeli zavitek; urno je stopil za njim. »Na prvem cestnem vogalu bom izvedel to skrivnost.«

Nestrpno je čakal za raznašalcem, ki je s svojim debelim čopičem mazal hrbtno stran lepaka. Brž ko je bil lepak na svojem mestu, je radovedni Julijan zagledal zelo podrobno objavo, da se odda na javni dražbi v najem tista velika hiša, ki se je njeno ime tako pogosto ponavljalo v Rênalovih pogovorih z njegovo ženo. Dražba je bila napovedana za naslednji dan v občinski dvorani ob dveh, ko bo ugasnil tretji ogenj. Julijan je bil zelo začuden; rok se mu je zdel nekoliko kratek; kako bodo imeli vsi, ki se za stvar zanimajo, dovolj časa, da zvedo o tem? Sicer pa mu ta lepak, ki je bil na-

---

* Nestalen ženske je značaj,
bedak, kdor ji verjame kaj.

tisnjen štirinajst dni poprej in ki ga je v celoti prebral na treh različnih krajih, ni povedal ničesar.

Šel si je ogledat hišo, ki so jo oddajali v najem. Vratar ni videl, da prihaja, in je skrivnostno pripovedoval nekemu sosedu:

»Vse zaman, vam pravim! Gospod Maslon mu je obljubil, da jo bo dobil za tristo frankov; in ko se je župan otepal, ga je veliki vikar Frilair poklical v škofijo.«

Zdelo se je, da je Julijanov prihod zelo neprijeten prijateljema, ki nista zinila nobene več.

Julijan ni zamudil dražbe. V slabo razsvetljeni dvorani se je trlo ljudstva; vsi tisti ljudje so čudno *merili* drug drugega. Njihove oči so bile uprte v mizo, kjer je Julijan na kositrnem krožniku zagledal tri majhne, skoraj dogorele sveče. Sodni sluga je zaklical: »Tristo frankov, gospoda!«

»Tristo frankov! To je od sile!« je nekdo tiho dejal svojemu sosedu. Julijan je stal prav med njima.

»Vredna jih je več kot osemsto; to moram podražiti.«

»To bi bilo bob ob steno. Kaj boš imel od tega, če si nakoplješ na glavo Maslona, Valenoda, škofa, njegovega strašnega velikega vikarja Frilaira in vso to svojat?«

»Tristodvajset frankov!« je zaklical oni.

»Buča ti neumna!« je odvrnil sosed. »Glej, tu stoji županov vohun,« je pristavil in pokazal na Julijana.

Julijan se je živahno obrnil, da bi ga prijel za besedo; naša dva soseda pa se nista prav nič več menila zanj. Njuna hladnokrvnost je tudi njega pomirila. V tistem trenutku je ugasnil zadnji konček sveče in zategli glas sodnega sluge je prisodil hišo za devet let gospodu Saint-Giraudu, načelniku pisarne pri prefekturi v ***, in sicer za tristotrideset frankov.

Brž ko je odšel župan iz dvorane, se je začelo zabavljanje. »Grogeotova nespametnost stane občino trideset frankov,« je rekel nekdo. — »Saint-Giraud se bo že maščeval nad Grogeotom, boš videl!«

»Kakšna lopovščina!« je dejal neki debel človek na Julijanovi levici; »hiša, za katero bi bil jaz rad dal osemsto frankov za svojo tovarno, in pri tem bi bil še napravil dobro kupčijo!«

»Beži, beži,« mu je odgovoril mlad liberalen tovarnar, »kaj ni Saint-Giraud član kongregacije? Kaj ne uživajo njegovi štirje otroci državne podpore? Siromak! Verrièreska občina

mu mora povišati letno plačo za petsto frankov, takšna je ta stvar.«

»Pa da ni mogel župan tega preprečiti!« je pripomnil tretji. » Je sicer *ultra,* to je res; ampak krade ne!«

»Ne krade?« se je oglasil nekdo drug. »Seveda ne, kradejo tatovi.* Vse to se steka v veliko skupno malho in se ob koncu leta razdeli. Ampak tamle je mali Sorel; pojdimo od tod!«

Julijan se je vrnil zelo slabe volje; našel je gospo Rênalovo zelo žalostno.

»Ali prihajate od dražbe?« mu je rekla.

»Da, milostljiva, kjer sem imel čast, da sem veljal za vohuna gospoda župana.«

»Če bi me bil ubogal, bi bil odpotoval.«

V tistem trenutku se je prikazal Rênal; bil je zelo mrk. Obed je minil, ne da bi bil kdo spregovoril. Rênal je velel Julijanu, naj odpotuje z otroki v Vergy. Potovanje je bilo žalostno. Gospa Rênalova je tolažila svojega moža.

»Vi bi morali biti takih stvari že navajeni, dragi moj!«

Zvečer so molče sedeli okrog domačega ognjišča. Praskетanje gorečih bukovih polen je bilo njihovo edino razvedrilo. Bil je eden tistih trenutkov pobitosti, ki se včasih oglašajo tudi v najbolj složnih rodbinah. Tedaj se je veselo oglasil eden izmed dečkov:

»Zvoni, zvoni!«

»Vraga! Če je Saint-Giraud, ki hoče porabiti priložnost s pretvezo, da se mi zahvali,« je vzkliknil župan, »mu bom povedal, kar mu gre; to je res od sile. Valenodu gre hvala, sramota pa pade name. Kaj naj rečem, če bodo ti preklicani jakobinski časopisi razbobnali to zgodbico in me naslikali kot nekakšno uradniško strašilo?«

V tistem trenutku je za služabnikom vstopil zelo lep moški z velikimi črnimi zalizki.

»Gospod župan, jaz sem signor Geronimo. Tu imam pismo, ki mi ga je pri odhodu izročil za vas gospod vitez pl. Beauvoisis, ataše pri poslaništvu v Neaplju; šele devet dni je od tega,« je pristavil signor Geronimo z veselim obrazom in uprl pogled v gospo Rênalovo. »Signor Beauvoisis, vaš bratranec,

---

* V izvirniku: »Il ne vole pas? reprit un autre; non, c'est pigeon qui vole.« Gre za besedno igro z glagolom *voler,* ki ima dvojen pomen: *krasti* in *letati.* (Op. prev.)

milostljiva, in moj dobri prijatelj, mi je rekel, da znate italijansko.«

Napolitančeva dobra volja je dala žalostnemu večeru novo vsebino, tako da je potekel dokaj veselo. Gospa Rênalova mu je po vsej sili hotela postreči z večerjo. Spravila je pokonci vso hišo; po vsej sili je hotela razvedriti Julijana, ker je bil moral tistega dne dvakrat slišati na svoja ušesa, da je ogleduh. Signor Geronimo je bil slaven pevec, človek iz dobrih krogov, pa vendar pravi veseljak; to so lastnosti, ki so v Franciji skorajda nezdružljive. Po večerji je zapel z gospo Rênalovo majhen dvospev. Povedal je nekaj mičnih zgodbic. Ko je Julijan ob eni po polnoči opozoril otroke, naj gredo spat, so vsi na glas ugovarjali.

»Še to zgodbo!« je dejal najstarejši.

»To je moja zgodba, signorino,« se je pohvalil signor Geronimo. »Pred osmimi leti, ko sem bil star toliko kakor vi, sem bil gojenec neapeljskega konservatorija, to se pravi, bil sem vaših let, seveda pa nisem imel časti, da bi bil sin slavnega župana tega ljubkega verrièreskega mesta.« Po tej besedi je Rênal vzdihnil in se ozrl v svojo ženo.

»Signor Zingarelli,« je nadaljeval mladi pevec z nekoliko pretiranim naglasom, ki so se mu otroci smejali, da so hoteli popokati, »signor Zingarelli je bil silno strog učitelj. Na konservatoriju ni priljubljen; vendar pa hoče, da se vedno vsi delajo, kakor da ga ljubijo. Jaz sem hodil v mesto, kadarkoli sem le mogel; zahajal sem v majhno gledališče San-Carlino, kjer sem poslušal božansko glasbo; ampak, bog pomagaj! Kako priti do osmih soldov, kolikor stane vstopnina v parter? To je velikanska vsota,« je dejal in se ozrl po otrocih, otroci pa v smeh! »Signor Giovannone, ravnatelj gledališča San-Carlino, me je nekoč slišal peti. Takrat sem imel šestnajst let. ‚Ta otrok je zaklad,' je dejal.

‚Ali hočeš, da ti dam službo v gledališču, dragi prijatelj?' me je vprašal.

‚In koliko mi boste dajali?'

‚Štirideset dukatov na mesec.' Gospodje, to je sto šestdeset frankov. Zdelo se mi je, da vidim nebesa odprta.

‚Kako pa naj dosežem, da me bo puščal strogi Zingarelli iz hiše?' sem vprašal Giovannonija.

‚*Lascia fare a me.*'«

»Za to že jaz poskrbim!« je živahno prevedel najstarejši deček.

»Tako je, moj mladi gospod. Signor Giovannone mi pravi: ‚Caro, najprej pogodbico'; podpišem, in on mi da tri dukate. Še nikoli nisem videl toliko denarja. Potem mi pove, kaj mi je storiti.

Naslednjega dne prosim strašnega signora Zingarellija, da me sprejme. Njegov stari strežaj me pelje k njemu.

‚Kaj hočeš od mene, nepridiprav?' me je vprašal Zingarelli.

‚Maestro,' sem mu dejal, ‚kesam se svojim pregreškov; nikoli več ne bom ušel iz konservatorija čez železno ograjo. Podvojil bom svojo marljivost.'

‚Če bi se ne bal, da pokvarim najlepši bas, kar sem jih kdaj slišal, bi te vtaknil za štirinajst dni v luknjo ob kruhu in vodi, malopridnež.'

‚Maestro,' sem nadaljeval, ‚biti hočem vzor vaše šole, *credete a me.* Prosim pa vas samo ene milosti: če pride kdo pome, da bi pel zunaj, odklonite. Prosim vas, recite, da ne morete.'

‚Kdo vraga pa hočeš, da bi prišel iskat takega zanikrneža, kakršen si ti? Misliš, da bom kdaj dovolil, da zapustiš konservatorij? Ali se misliš norčevati iz mene? Glej, da izgineš,' je dejal in me hotel brcniti v r..., ‚sicer te čakata suh kruh in luknja!'

Uro pozneje je prišel k ravnatelju signor Giovannone.

‚Prišel sem vas prosit, da mi pomorete do bogastva,' ga je ogovoril; ‚dajte mi Geronima. Naj poje v mojem gledališču; in še to zimo omožim svojo hčer.'

‚Kaj pa hočeš s tem malopridnežem?« mu je odvrnil Zingarelli. ‚Nočem; ne boš ga dobil. Sicer pa tudi če bi privolil, ne bo nikoli hotel zapustiti konservatorija; to mi je pravkar prisegel.'

‚Če gre samo za njegovo voljo,' je dejal Giovannone važno in potegnil iz žepa mojo pogodbo — ‚*Carta canta.* Tu je njegov podpis.'

Zingarelli pa takoj nato ves besen potegne za zvonec: ‚Geronima naj takoj zapodé s konservatorija,' je zavpil, peneč se od jeze. In tako so me zapodili, jaz pa sem pokal od smeha. Še tistega večera sem pel arijo *del Moltiplico.* Kljukec se

hoče oženiti in na prste šteje, koliko stvari bo potreboval v svojem gospodinjstvu, pri tem računu pa se vsak hip zmoti.«

»Ah, gospod, dajte, zapojte nam to arijo!« je prosila gospa Rênalova.

Geronimo je zapel in vsi so se solzili od smeha. Signor Geronimo je šel šele ob dveh zjutraj spat in vsa rodbina je bila očarana od njegovega lepega vedenja, njegove vljudnosti in veselosti.

Naslednjega dne sta mu gospod Rênal in njegova gospa izročila pisma, ki jih je potreboval na francoskem dvoru.

»Torej povsod zvijačnost,« si je mislil Julijan. »Tako gre ta signor Geronimo v London s šestdesetimi tisoči frankov plače. Da ni umel prebrisani ravnatelj gledališča San-Carlino stvari tako spretno zasukati, bi svet spoznal in občudoval njegov božanski glas morda šele deset let pozneje ... Pri moji veri, rajši bi bil Geronimo kot pa kak Rênal. Sicer nima tako velikega ugleda v družbi, zato pa mu ni treba uprizarjati takih dražb, kakršna je bila današnja, in njegovo življenje je veselo.«

Nečemu se je moral Julijan čuditi: samotni tedni, ki jih je preživel v Verrièresu v Rênalovi hiši, so bili zanj tedni sreče. Stud in žalostne misli so ga navdajale samo pri obedih, na katere je bil vabljen; kaj ni smel v tisti samotni hiši nemoteno brati, pisati, premišljevati? Tam ga ni sleherni trenutek iztrgala iz njegovih prelestnih sanj kruta nujnost, da se zamisli v nagibe podlih duš, in to zato, da bi jih varal z zahrbtnimi dejanji ali hinavskimi besedami.

»Mar je sreča res tako blizu? ... Tako zapraviti življenje ne stane dosti; dano mi je na voljo, da se oženim z gospodično Elizo ali da grem k Fouquéju za družabnika ... Popotnik, ki se je vzpel na vrh strme gore, sede na vršič in najde popolno zadovoljstvo v tem, da se spočije. Ali pa bi bil srečen, če bi ga silili, naj počiva za zmerom?«

Gospa Rênalova je v svojem duhu prišla do usodnih misli. Kljub svojim sklepom je Julijanu razodela vso zadevo z dražbo. »Torej bom zaradi njega pozabila na vse svoje prisege?« si je očitala.

Brez pomisleka bi žrtvovala svoje življenje, da bi rešila življenje svojemu možu, če bi bilo v nevarnosti. Bila je ena tistih plemenitih in romantičnih duš, za katere je že dejstvo, da ni storila velikodušnega dejanja, čeprav bi ga bilo mo-

goče storiti, skoraj enako važen razlog za kesanje, kakor če bi bila zakrivila resničen zločin. Vendar pa je doživljala nesrečne dneve, kadar ni mogla prepoditi slike brezkončne sreče, ki bi jo okušala, če bi nenadoma ovdovela in se lahko omožila z Julijanom.

Julijan je ljubil njene otroke mnogo bolj kot njihov oče. Kljub njegovi strogi pravičnosti so ga otroci oboževali. Zavedala se je, da bi morala, če bi se omožila z Julijanom, zapustiti Vergy, katerega senčni gaji so ji bili zelo dragi. Videla se je, kako živi v Parizu in nadaljuje z vzgojo svojih otrok, ki jo vsi občudujejo. Njeni otroci, ona, Julijan, vsi bi bili popolnoma srečni.

Čuden je učinek zakona, kakršnega je ustvarilo devetnajsto stoletje. Dolgočasnost zakonskega življenja je kriva, da se nujno ohladi ljubezen, če je pred poroko sploh bilo kaj ljubezni, in vendar, tako je dejal neki filozof, privede zakon ljudi, ki so dovolj bogati, da jim ni treba delati, kmalu do tega, da se do dna duše naveličajo vseh mirnih užitkov. In med ženskami samo puščobnim dušam zakon ne uglaja poti za doživetje ljubezni.

To filozofovo razmišljanje me nagiblje k temu, da odpuščam gospe Rênalovi; niso pa ji odpuščali v Verrièresu, in ne da bi ona o tem kaj slutila, se je vse mesto ukvarjalo z njeno ljubezensko dogodivščino. Ta važna zadeva je pripomogla, da so se meščani tiste jeseni mnogo manj dolgočasili kot druga leta.

Jesen in del zime sta hitro minila. Dati je bilo treba slovo vergyjskim gozdovom. Dobra družba v Verrièresu se je začela zgledovati nad tem, da gre njena obsodba Rênalu tako malo do živega. Preden je minilo osem dni, so nekatere resne osebe, ki iščejo zadoščenja za svojo pusto vsakdanjost v zadovoljstvu, da prevzemajo tovrstne naloge, podpihnile v Rênalu najkrutejše sumnje, čeprav so jih izražale s skrajno umerjenimi besedami.

Valenod, ki je igral previdno, je spravil Elizo v plemenito in zelo ugledno rodbino, kjer je bilo pet žensk. Eliza se je bala, kakor je zatrjevala, da čez zimo ne bo mogla dobiti službe, in je od te rodbine zahtevala približno samo dve tretjini plače, ki jo je dobivala pri županovih. Iz lastnega nagiba je prišla deklina na sijajno misel, da se je šla spovedat k staremu župniku Chélanu in obenem tudi k novemu, zato

da je lahko obema povedala podrobnosti o Julijanovi ljubezenski zgodbi.

Dan po njenem prihodu je dal župnik Chélan že ob šestih zjutraj poklicati Julijana k sebi.

»Nič vas ne bom vpraševal,« mu je rekel; »prosim vas, in če je potrebno, vam ukazujem, da mi ničesar ne rečete; zahtevam, da odidete v treh dneh v Besançon v semenišče ali pa k svojemu prijatelju Fouquéju, ki je še zmeraj pripravljen, da vam pomore do udobnega življenja. Za vse sem poskrbel, vse pripravil, ampak odpotovati morate in leto in dan se ne smete vrniti v Verrières.«

Julijan ni odgovoril niti z besedo. Preudarjal je, ali naj se počuti užaljenega v svoji časti, ker se je gospod Chélan tako strašno zanimal zanj; navsezadnje vendar ni bil njegov oče.

»Jutri ob tej uri bom imel čast, da pridem spet k vam,« je slednjič rekel župniku.

Chélan, ki je mislil, da mora zmagati v poštenem boju z mladim človekom, je dosti govoril; Julijan se je potuhnil; kazal je najponižnejše lice in ni odprl ust.

Naposled je odšel ter stekel h gospe Rênalovi, da jo posvari. Našel jo je vso obupano. Pravkar je bil njen mož govoril z njo še dokaj odkritosrčno. Slabotni značaj, ki mu je bil prirojen, je našel oporo v upanju na dediščino v Besançonu in tako se je odločil, da jo bo imel za popolnoma nedolžno. Razodel ji je, kakšno čudno mnenje je zavladalo v verrièreski javnosti. Javnost je bila v zmoti, zavistneži so jo speljali na krivo pot, a kljub temu, kaj storiti?

Gospa Rênalova se je za trenutek vdala praznemu upu, da bo mogoče Julijan sprejel Valenodovo ponudbo in ostal v Verrièresu. Ampak zdaj to ni bila več preprosta in plaha ženska prejšnjega leta; njena usodna strast in njeno kesanje sta jo bila razsvetlila. Medtem ko je poslušala svojega moža, je kmalu z bolečino v srcu prepričala samo sebe, da je vsaj trenutna ločitev neizogibna. »Daleč od mene se bo Julijan spet zagrizel v svoje častihlepne načrte, ki so pri človeku, ki nima ničesar, tako naravni. In jaz, moj Bog! Jaz sem tako bogata! In moje bogastvo nima prav nobene cene za mojo srečo! Pozabil me bo. Vreden je ljubezni, ljubili ga bodo in ljubil bo. Ah, jaz nesrečnica! ... Nad čim se pritožujem? Ne-

besa so pravična; ker se ne morem ponašati z zasluženjem, da sem napravila konec grehu, so mi vzela razsodnost. Samo od mene je bilo odvisno, da bi bila dobila Elizo z denarjem na svojo stran; nič ni bilo lažjega. Nisem se potrudila, da bi bila le za trenutek premislila; z blaznimi ljubezenskimi sanjarijami sem potratila ves svoj čas. Izgubljena sem.«

Nekaj je Julijana presunilo; ko je povedal gospe Rênalovi strašno vest o svojem odhodu, ni slišal od nje niti enega sebičnega ugovora. Očividno se je na vso moč trudila, da ne bi zajokala.

»Trdna morava biti, dragi moj.« Odrezala si je pramen las. »Ne vem, kaj bom storila,« je rekla, »ampak če umrem, mi obljubi, da ne boš nikoli pozabil mojih otrok. Od blizu ali od daleč skušaj napraviti iz njih poštene ljudi. Če pride do nove revolucije, bodo pobili vse plemenitaše; njihov oče se bo mogoče izselil zaradi tistega kmeta, ki so ga ubili na neki strehi. Ne zapusti moje rodbine . . . Daj mi roko. Zbogom, prijatelj! To so poslednji trenutki. Ko bo ta velika žrtev za menoj, bom, upam, imela v javnosti pogum, da bom poskrbela za svoje dobro ime.«

Julijan je pričakoval obupa. Preprostost tega slovesa ga je ganila.

»Ne, tako ne sprejmem vašega slovesa. Odšel bom, tako hočejo, tako hočete tudi vi sami. Ampak tri dni po svojem odhodu pridem ponoči k vam.«

Življenje gospe Rênalove je bilo spremenjeno. Julijan jo je moral torej zelo ljubiti, ker je iz lastnega nagiba prišel na misel, da bi jo še enkrat videl! Njena kruta bolečina se je sprevrgla v občutek največje radosti, kar je je kdaj občutila v življenju. Zdaj ji je bilo vse lahko. Gotovost, da bo spet videla svojega prijatelja, je tem poslednjim trenutkom odvzela vso bridkost. Od tistega trenutka dalje sta bila vedenje kakor tudi obraz gospe Rênalove plemenita, odločna in v vsakem pogledu dostojna.

Rênal se je kmalu vrnil; bil je ves iz sebe. Slednjič je spregovoril s svojo ženo o anonimnem pismu, ki ga je bil prejel pred dvema mesecema.

»Nesel ga bom v Kazino in pokazal vsem, da je od tega nesramnega Valenoda, ki sem ga rešil beraške malhe in mu dal priložnost, da je postal eden najbogatejših verrièreskih

meščanov. Javno ga bom osramotil, potem pa se bom z njim bíl. To je res od sile.«

»O Bog, mogoče bom vdova!« je pomislila gospa Rênalova. Skoraj v istem trenutku pa si je rekla:

»Če ne preprečim tega dvoboja, kar je brez dvoma v moji moči, bom morilka svojega moža.«

Še nikdar ni znala ravnati tako spretno z njegovo nečimrnostjo. Nista še pretekli dve uri, ko ga je že prepričala, in sicer z razlogi, ki jih je zmerom našel sam, da mora izkazovati Valenodu več prijateljstva kot kdajkoli poprej in da mora celó Elizo spet vzeti v svojo hišo. Gospe Rênalovi je pač bilo treba poguma, da se je odločila spet imeti v svoji bližini deklino, ki je bila kriva vse njene nesreče. Ampak ta misel je prihajala od Julijana.

Ko je bila Rênala že trikrat ali štirikrat spravila na to pot, je slednjič prišel kar sam od sebe na denarno prav mučno misel, da bi bilo zanj pač najbolj neprijetno, če bi ostal Julijan sredi razburjenja in govoric vsega Verrièresa v mestu v službi vzgojitelja Valenodovih otrok. Julijanu je brez dvoma kazalo sprejeti ponudbo ravnatelja ubožnostnega sklada. Nasprotno pa je bilo za Rênalov ugled važno, da Julijan zapusti Verrières ter odide v besançonsko ali pa v dijonsko semenišče. Ampak kako ga pripraviti do tega in kako bo tam živel?

Spričo grozeče denarne žrtve je bil Rênal bolj obupan kakor njegova žena. Ona se je po tem razgovoru počutila v položaju velikodušnega človeka, ki se je naveličal življenja in zaužil ščepec *stramonija;* tak človek ravna tako rekoč samo še na pritisk neke vzmeti in se ne zanima za nobeno stvar več. Tako se je zgodilo, da je umirajoči Ludvik XIV. rekel: *Ko sem bil kralj.* Čudovita beseda! Naslednjega dne je navsezgodaj dobil Rênal nepodpisano pismo. Bilo je napisano v skrajno žaljivem slogu. V sleherni vrsti je mogel brati najbolj surove izraze, ki so namigovali na njegov položaj. To je bilo delo kakšnega podrejenega zavistneža. Pismo ga je spet privedlo na misel, da bi se dvobojeval z Valenodom. Kmalu se je tako ojunačil, da je sklenil, da ta načrt takoj uresniči. Odšel je sam z doma ter se napotil k orožarju, kjer je kupil pištole ter jih dal nabiti.

»Resnično,« si je rekel, »tudi če pride stroga uprava cesarja Napoleona spet do veljave, si jaz ne bi imel očitati niti

centima nepoštenega zaslužka. Kvečjemu sem kdaj pa kdaj zatisnil oči; toda v svoji miznici imam dovolj pisem, ki mi dajejo pravico do tega.«

Gospa Rênalova se je ustrašila hladne jeze svojega moža; spominjala jo je usodne misli na vdovstvo, ki jo je le z veliko težavo odganjala. Zaklenila se je z njim v sobo. Zaman mu je več ur prigovarjala; novo anonimno pismo ga je sililo k odločitvi. Slednjič je dosegla to, da je zasukala njegov pogum, ki ga je gnal k temu, da bi dal Valenodu zaušnico, tako, da je bil pripravljen ponuditi Julijanu šeststo frankov za enoletno oskrbo v kakšnem semenišču. Rênal je tisočkrat preklel dan, ko se mu je porodila usodna misel, da je vzel v svojo hišo vzgojitelja; na anonimno pismo pa je pri tem le pozabil.

Nekoliko se je potolažil z mislijo, ki pa je ni povedal svoji ženi; s spretnostjo in izrabljajoč mladeničeve romantične nazore ga je upal pridobiti z manjšo vsoto za to, da bi odklonil Valenodovo ponudbo.

Gospo Rênalovo je stalo mnogo več truda, da je dokazala Julijanu, da lahko brez sramote sprejme nekakšno odškodnino, če žrtvuje njenemu možu na ljubo tisto službo za osemsto frankov, ki mu jo javno ponuja ravnatelj ubožnostnega sklada.

»Ampak,« je venomer ponavljal Julijan, »saj nisem nikdar niti za trenutek imel namena, da bi sprejel njegovo ponudbo. Preveč ste me navadili na gosposko življenje; surovost tistih ljudi bi me ubila.«

Kruta nujnost je z železno roko upognila Julijanovo voljo. Njegov ponos ga je navdahnil z mislijo, da bi sprejel vsoto, ki mu jo je ponujal verrièreski župan, samo kot posojilo in da bi se zavezal, da jo z obrestmi vred povrne v petih letih.

Gospa Rênalova je še zmeraj imela nekaj tisoč frankov skritih v mali gorski votlini.

Trepetaje mu jih je ponudila, zakaj predobro je čutila, da jo bo srdito zavrnil.

»Ali hočete oskruniti spomin na najino ljubezen?« ji je dejal Julijan.

Slednjič je Julijan zapustil Verrières. Rênal je bil ves srečen, kajti v usodnem trenutku, ko bi bil moral sprejeti Julijan od njega denar, se mu je zazdela žrtev prehuda in

ga je gladko odklonil. Rênal mu je s solzami v očeh padel okrog vratu. Ko ga je poprosil Julijan za spričevalo o dobrem vedenju, ni Rênal našel v svojem navdušenju dovolj lepih izrazov, da bi prehvalil njegovo vedenje. Naš junak je imel pet zlatnikov prihrankov, Fouquéja pa je nameraval prositi še za približno enako vsoto.

Bil je zelo ganjen. Ko pa je bil miljo daleč od Verrièresa, kjer je zapustil toliko ljubezni, je mislil samo še na srečo, da bo videl veliko mesto, znamenito vojno mesto, kakršno je Besançon.

Med njegovo kratko tridnevno odsotnostjo se je gospa Rênalova vdajala kruti prevari, da ljubezni še ni konec. Njeno življenje še ni bilo tako obupno, med njo in najhujšo nesrečo je bilo še tisto poslednje svidenje z Julijanom. Štela je ure in minute, ki so jo ločile od njega. Slednjič je v noči tretjega dne od daleč zaslišala dogovorjeno znamenje. Po tisoč prestanih nevarnostih je končno spet stal Julijan pred njo.

Od tistega trenutka dalje je imela samo še eno misel: zadnjikrat ga vidim. Nič več ni odgovarjala ljubeznivostim svojega prijatelja. Bila je kakor truplo, v katerem skorajda ni več življenja. Če se je prisilila in mu rekla, da ga ljubi, je to storila tako nerodno, da je dokazovalo skorajda prav nasprotno. Nič ga ni moglo odvrniti od krute misli, da ga je že pozabila. Njegove užaljene besede, ki so ji to povedale, je sprejela samo z debelimi solzami, ki so ji tiho polzele po licih, in s skoraj krčevitim stiskanjem njegove roke.

»Ampak, moj Bog, kako naj vam verjamem?« je odgovarjal Julijan na hladne ugovore svoje prijateljice; »gospe Dervillovi ali kakšnemu površnemu znancu bi brez dvoma izkazovali stokrat več odkritosrčnega prijateljstva.«

Gospa Rênalova je bila skoraj kakor okamenela in ni vedela, kaj naj odgovori.

»Ne mogla bi biti bolj nesrečna. Upam, da bom prav kmalu umrla. Čutim, kako mi srce ledeni . . .«

To so bili najdaljši odgovori, kar jih je mogel spraviti iz nje.

Ko se je bližal dan in je prišel trenutek slovesa, so solze gospe Rênalove popolnoma usahnile. Videla je, kako je pritrdil na okno vozlato vrv, in ni mu rekla besedice, ni mu vračala poljubov. Zaman ji je Julijan govoril:

»Zdaj sva torej dosegla, kar ste si tako želeli. Odslej boste živeli brez kesanja. Zdaj ne boste več videli svojih otrok že pri vsaki najmanjši bolezni v grobu.«

»Žal mi je, da ne morete poljubiti Stanislava,« mu je slednjič rekla hladno.

Julijana so hladni poljubi tega živega mrliča globoko presunili; več milj hoda ni mogel misliti na nič drugega. Njegova duša je bila potrta, in preden je prišel čez goro, se je, dokler je še lahko videl verrièreski zvonik, pogostokrat ozrl.

XXIV

VELIKO MESTO

Koliko hrupa, koliko ljudi, ki hité za svojimi posli! Koliko načrtov za bodočnost v dvajsetletni glavi! Koliko razvedrila za ljubezen!

Barnave

Slednjič je na daljnem hribu zagledal črno zidovje: bila je besançonska trdnjava. »Kako vse drugače bi bilo,« je vzdihnil, »če bi prihajal v to slavno vojno mesto, da bi bil tu poročnik v kakem polku in bi imel nalogo braniti mesto!«

Besançon ni samo eno najprijaznejših mest v Franciji; v njem živi tudi polno plemenitih in duhovitih ljudi. Toda Julijan je bil čisto navaden kmet in ni imel nikakršne možnosti, da bi se približal odličnim ljudem.

Pri Fouquéju se je bil oblekel v meščansko obleko in tako opravljen je prišel čez vzdižni most. Ves zamišljen v zgodovinske spomine na obleganje leta 1674 je hotel, preden se zapre v semenišče, videti trdnjavske nasipe. Dvakrat ali trikrat bi ga bile skoraj prijele straže; zašel je v kraje, ki jih bistroumno vojaštvo zapira pred javnostjo, zato da lahko vsako leto proda za dvanajst ali petnajst frankov sena.

Visoki zidovi, globoki jarki in strahoviti topovi so za več ur priklenili vso njegovo pozornost nase; nato pa je slednjič prispel pred veliko kavarno na bulvarju. Obstal je ves zamaknjen; zaman je bral besedo *kavarna,* ki je bila zapisana z debelimi črkami nad velikanskimi dvojnimi vrati; kar verjeti ni mogel svojim očem. Vendar pa je premagal svojo boječnost; zbral je pogum ter vstopil. Znašel se je v trideset ali štirideset korakov dolgi dvorani, katere strop se je dvigal najmanj dvajset čevljev nad podom. Vse, kar je doživljal tistega dne, je bilo samo čudo.

Pri dveh mizah so igrali biljard. Natakarji so glasno klicali dosežene točke; igralci so tekali okrog biljardov, ki so jih obdajale goste gruče gledalcev. Oblaki tobačnega dima,

ki so se vsem valili iz ust, so jih zavijali v modrikasto meglo. Visoke postave možakov, njihove zaokrožene rame, njihovi težki koraki, njihovi velikanski zalizki, dolge črne suknje, ki so jih pokrivale, vse je pritegovalo Julijanovo pozornost. Ti plemeniti otroci starodavnega Visontija so bolj kričali kot govorili; delali so se, kakor da so grozoviti vojščaki. Julijan je nepremično strmel vanje. Sanjal je o neizmernosti in krasoti glavnega mesta, kakršno je Besançon. Nikakor pa ni imel poguma, da bi naročil skodelico kave pri katerem od tistih gospodov s ponosnimi pogledi, ki so izklicevali biljardne točke.

Toda gospodična pri blagajni je bila opazila ljubki obraz mladega, po meščansko oblečenega kmeta, ki je s svojim svežnjem pod pazduho stal tri korake pred pečjo in upiral pogled v kraljevo soho iz belega mavca. Gospodična, visokorasla Franche-Comtéjka, je bila zelo lepe postave, oblečena pa je bila tudi tako kot se spodobi, da kavarni poveča ugled; dvakrat je bila že zaklicala, hitro in tiho, da je ne bi slišal nihče drug kot Julijan: »Gospod! Gospod!« Julijanov pogled je srečal velike, modre, zelo prijazne oči; videl je, da veljajo te besede njemu.

Naglo se je približal blagajni in lepemu dekletu, kot bi korakal proti sovražniku. In ker se je tako naglo okrenil, mu je padel sveženj na tla.

S kakšnim pomilovanjem bodo brali o našem deželanu mladi pariški gimnazijci, ki znajo že s petnajstim letom stopiti s tako važnim obrazom v kavarno! Toda dečki, ki se znajo pri petnajstih letih tako gladko sukati, so z osemnajstim letom že nekako vsakdanji. Strastna boječnost pa, ki jo srečujemo na deželi, včasih premaga samo sebe in tedaj rodi močno voljo. Ko se je Julijan približal izredno lepemu dekletu, ki ga je bilo blagovolilo ogovoriti, je pomislil: »Moram ji povedati resnico!« Premagal je svojo boječnost in pogum mu je zrasel.

»Milostljiva, prvikrat v življenju prihajam v Besançon; prosil bi košček kruha in skodelico kave, seveda proti plačilu.«

Gospodična se je malce namuznila in nato zardela; bala se je, da bi se pozornost posmehljivih biljardistov ne obrnila na ljubkega mladeniča in da se ne bi začeli norčevati iz njega. Ustrašil bi se in ne bi več prišel.

»Sedite semkaj, zraven mene,« je rekla in mu pokazala marmornato mizico, ki jo je skoraj docela zakrivala velikanska mahagonijeva blagajniška miza, ki je segala daleč v dvorano.

Gospodična se je sklonila čez blagajniško mizo, kar ji je dalo priložnost, da je pokazala svojo postavo v vsej krasoti. Julijan je to opazil; vse njegove misli so pri priči krenile v drugo smer. Lepa gospodična je postavila predenj skodelico, nekaj koščkov sladkorja in žemljico. Pomišljala je, ali naj pokliče natakarja, da bi prinesel kave, zakaj dobro je vedela, da bo takoj, kakor hitro pride natakar, konec njenega zaupnega pogovora z Julijanom.

Julijan je zamišljeno primerjal veselo, svetlolaso lepotico z nekimi določenimi spomini, ki so ga pogosto vznemirjali. Misel na strast, ki jo je bil še nedavno vzbujal, mu je odvzela skoraj vso plahost. Lepi gospodični je bilo treba samo trenutka časa; brala je v Julijanovih pogledih.

»Ta dim iz pip vas sili h kašlju; pridite zajtrkovat jutri zjutraj pred osmo uro, takrat sem skoraj sama.«

»Kako vam je ime?« je vprašal Julijan z božajočim smehljajem presrečne boječnosti.

»Amanda Binet.«

»Ali mi dovolite, da vam čez kakšno uro pošljem majhen sveženj, nekako tako velik, kot je tale?«

Lepa Amanda je nekoliko pomislila.

»Pazijo name; to, česar me prosite, me utegne spraviti v zadrego; vendar pa vam bom napisala svoj naslov na listek, ki ga prilepite na sveženj. Kar brez skrbi mi ga pošljite.«

»Moje ime je Julijan Sorel,« je dejal mladenič; »v Besançonu nimam ne sorodnikov ne znancev.«

»Aha, že razumem!« je rekla veselo, »gotovo prihajate na pravno šolo.«

»Na žalost ne,« je odvrnil Julijan, »v semenišče me pošiljajo.«

Neizmerna malodušnost je kot senca legla na Amandine poteze; poklicala je natakarja; zdaj je bila pogumna. Natakar je nalil Julijanu kave, ne da bi ga pogledal.

Amanda je sprejemala denar pri blagajni. Julijan je bil ponosen na to, da se je bil drznil odpreti usta. Pri enem od biljardov so se prepirali. Krik in vik igralcev je odmeval

po neizmerni dvorani in delal hrup, ki se mu je Julijan prav čudil. Amanda je sanjavo povešala oči.

»Če želite, gospodična,« ji je nenadoma pogumno dejal Julijan, »bom rekel, da sem vaš bratranec.«

Njegov skoraj odločni nastop je Amandi ugajal. »Fant ni kar tako,« je pomislila. Rekla mu je naglo, ne da bi ga pogledala, zakaj njeno oko je oprezalo, ali se morda kdo ne bliža blagajni:

»Jaz sem iz Genlisa pri Dijonu; recite, da ste tudi vi iz Genlisa in da ste bratranec moje matere.«

»Storil bom tako.«

»Poleti prihajajo gospodje semeniščniki vsak četrtek ob petih popoldne tod mimo kavarne.«

»Če boste mislili name, imejte v roki šopek vijolic, kadar pridem mimo.«

Amanda ga je začudeno pogledala; ta pogled je spremenil Julijanov pogum v predrznost; vendar pa je zardel, ko ji je rekel: »Čutim, da vas ljubim z vsem ognjem ljubezni.«

»Govorite vendar bolj tiho,« mu je rekla vsa prestrašena.

Julijan se je trudil, da bi si priklical v spomin nekaj stavkov iz pomanjkljivega zvezka *Nove Heloize,* ki ga je bil našel v Vergyju. Spomin ga ni pustil na cedilu; že več kot deset minut je predaval iz *Nove Heloize* gospodični Amandi, ki ga je vsa očarana poslušala; bil je srečen, da je tako spreten, ko je lepi Amandi nenadoma oledenelo lice. Eden njenih ljubimcev se je prikazal na pragu kavarne.

Požvižgavajoč se je približal blagajni. Pri hoji se je zibal v ramenih; pogledal je Julijana. V trenutku so Julijanovo domišljijo, ki se je gibala vedno v skrajnostih, navdale misli na dvoboj. Močno je prebledel, odrinil svojo skodelico, si nadel samozavesten izraz in si začel pazljivo ogledovati svojega tekmeca. Ko je ta sklonil glavo in si pri blagajni prav po domače nalil kozarček žganja, je Amanda s pogledom ukazala Julijanu, naj povesi oči. Ubogal je in za dve minuti nepremično obsedel na svojem mestu, bled, odločen in v pričakovanju tistega, kar se bo zgodilo. V tistem trenutku je bil resnično lep. Tekmeca so bile osupile Julijanove oči; na dušek je zvrnil svoj kozarček žganja, rekel Amandi nekaj besedic, vtaknil roke v žepe svoje široke črne suknje ter odšel k enemu obeh biljardov, požvižgavajoč in ozirajoč se

ves čas v Julijana. Ta je ves razjarjen vstal; ni vedel, kaj naj počne, da bi bil čimbolj nesramen. Odložil je svoj mali sveženj ter kolikor mogoče malomarno krenil k biljardu.

Zaman mu je govorila previdnost: »Toda če se boš dvobojeval že takoj ob prihodu v Besançon, bo šla duhovniška kariera po vodi.«

»Kaj zato! Nihče mi ne bo mogel reči, da nisem obračunal z nesramnežem.«

Amanda je videla njegov pogum; bil je v mičnem nasprotju z njegovim prostodušnim vedenjem; za trenutek ga je cenila bolj kot mladega gospoda v črni suknji. Vstala je in se naglo postavila med njega in biljardno mizo; delala se je, kakor da opazuje nekoga, ki na cesti prihaja mimo:

»Nikar ne glejte postrani tega gospoda; moj svak je.«

»Kaj to meni mar? Pogledal me je.«

»Ali me hočete pahniti v nesrečo? Res je, da vas je pogledal, morda bo celo prišel in govoril z vami; rekla sem mu, da ste sorodnik moje matere in da prihajate iz Genlisa. On je Franche-Comtéjec in ni še v svojem življenju prišel dalj kakor do Dôla, ki leži ob cesti v Burgundijo; tako mu lahko rečete, kar hočete; ničesar se vam ni treba bati.«

Julijan se je še obotavljal; domišljija lepe blagajničarke je bila polna vsakovrstnih laži; brž je pristavila:

»Res je, da vas je pogledal, ampak to je bilo v trenutku, ko me je vprašal, kdo ste; z vsemi ljudmi se vede kot kmetavz: ni vas hotel žaliti.«

Julijan je z očesom spremljal tako imenovanega svaka; videl ga je, kako je kupil številko za igro, ki so jo igrali na bolj oddaljenem obeh biljardov. Julijan je slišal njegov surovi glas, ki je preteče vpil: »Zdaj začnem jaz!« Julijan je naglo stopil pred Amando ter napravil korak proti biljardni mizi. Amanda ga je prijela za roko:

»Najprej mi pridite plačat,« mu je rekla.

»Saj res,« je pomislil Julijan, »boji se, da bi odšel, ne da bi plačal.« Amanda je bila prav tako razburjena kakor on in vsa zardela. Vračala mu je drobiž kolikor je mogla počasi in mu ponavljala s tihim glasom:

»Pri priči odidite iz kavarne, ali pa vas več ne bom ljubila; in ljubim vas vendar zelo.«

Julijan je zares odšel, ampak počasi. »Ali ni moja dolžnost,« si je ponavljal, »da stopim tudi jaz k temu surovežu

in ga žvižgajoč predrzno pogledam?« V tej negotovosti se je zadrževal dobro uro na bulvarju pred kavarno; gledal je, ali bo možak prišel na cesto. Ni ga bilo na spregled in Julijan se je oddaljil.

Šele nekaj ur je bil v Besançonu, pa mu je že imela vest marsikaj očitati. Stari vojaški zdravnik ga je bil svoj čas kljub svoji putiki nekaj ur poučeval v borjenju; to je bilo vse znanje, ki ga je v svoji jezi imel Julijan na voljo. Toda ta zadrega ne bi bila nič hudega, če bi le vedel, kako naj se drugače pokaže razžaljenega kakor s tem, da človeku prisoli klofuto; in če bi se spoprijela s pestmi, bi ga njegov tekmec, ki je bil pravi hrust, pretepel in postavil pod kap.

»Za siromaka, kakršen sem jaz,« si je dejal Julijan, »ki nima ne zaščitnikov ne denarja, ne bo velike razlike med semeniščem in ječo; svojo meščansko obleko pa moram spraviti v kakšnem prenočišču, kjer se bom preoblekel v svojo črno obleko. Če se mi bo kdaj posrečilo priti za nekaj ur iz semenišča, bom v svoji meščanski obleki prav lahko obiskal gospodično Amando.« To je bila prijetna misel; toda Julijan je hodil mimo vseh prenočišč, pa se nikjer ni upal čez prag.

Slednjič, ko je prišel že drugič mimo hotela *Pri poslaništvu,* so se njegove nemirne oči srečale z očmi debelušne ženske, še precej mlade, rdeče kot mak, ki je bila očitno srečna in vesela. Stopil je k njej in ji povedal svojo zgodbo.

»Seveda, seveda, moj lepi mladi abbé,« mu je rekla lastnica hotela *Pri poslaništvu,* »spravila vam bom vašo meščansko obleko, da, tudi izprašiti jo bom dala večkrat. V tem letnem času ni dobro puščati suknene obleke predolgo v omari.« Vzela je ključ ter ga sama spremila v sobo; priporočila mu je, naj napiše seznam stvari, ki jih bo pustil pri njej.

»Ljubi bog, kako se vam poda ta obleka, gospod abbé Sorel!« mu je rekla debela ženska, ko je prišel spet v kuhinjo; »takoj vam pripravim dobro kosilo in stalo vas bo samo en frank,« je pristavila s tišjim glasom, »namesto dveh in pol, kakor plačujejo vsi drugi; zakaj vašemu skromnemu mošnjičku je treba prizanašati.«

»Imam deset zlatnikov,« je ponosno odvrnil Julijan.

»Za božjo voljo!« ga je zavrnila dobra gostilničarka vsa prestrašena, »ne govorite tako glasno! V Besançonu je vse polno malopridnežev; kar na lepem vas okradejo. Predvsem

pa ne hodite nikdar v kavarno! Tam kar mrgoli nepridipravov.«

»Res?« je dejal Julijan, ki so mu te besede dale misliti.

»Ne hodite nikoli drugam kakor k meni; postregla vam bom s kavo. Ne pozabite, da boste tukaj vselej našli dobro prijateljico in dobro kosilo za en frank; to ni karsibodi, mislim. Prosim, sedite za mizo, sama vam postrežem.«

»Saj ne bom mogel jesti,« ji je rekel Julijan, »preveč sem razburjen; ko bom zapustil vašo hišo, pojdem naravnost v semenišče.« Dobra ženska ga ni pustila iz hiše, dokler mu ni napolnila žepov z jestvinami. Slednjič se je Julijan napotil proti strašnemu kraju; gostilničarka je stala na pragu in mu kazala pot.

XXV

SEMENIŠČE

Tristo šestintrideset kosil po 85 centimov, tristo šestintrideset večerij po 58 centimov; čokolada, komur gre; koliko se dà zaslužiti s pokorščino?

Valenod Besançonski

Že od daleč je zagledal pozlačeni železni križ na vratih; počasi se je približal; imel je občutek, da mu bodo odpovedale noge. »To je torej ta pekel na zemlji, ki mu ne bom mogel uteči!« Slednjič se je odločil in pozvonil. Glas zvona je odjeknil kakor v samotnem kraju. Preteklo je deset minut in prišel mu je odpret bled, črno oblečen moški. Julijan ga je pogledal in takoj povesil oči. Vratarjev obraz se mu je zazdel strašno čuden; zelena punčica mu je štrlela iz oči in se zaokrožala kakor mačku; nepremični obrisi njegovih vek so glasno pričali, da je nesposoben sleherne človeške topline; tenke ustnice so se mu v polkrogu bočile nad naprej štrlečimi zobmi. Vendar pa ta obraz ni izražal hudodelstva, pač pa prej tisto popolno brezčutnost, ki v mladih ljudeh vzbuja še veliko več strahu. Edino čustvo, ki ga je mogel Julijanov nagli pogled uganiti na njegovem podologovatem pobožnem obrazu, je bilo zaničevanje vsega, o čemer bi hotel kdo z njim govoriti in kar bi ne imelo opravka z nebeškimi zadevami.

Julijan je siloma spet dvignil oči in z glasom, ki je drhtel od utripov srca, je izrazil željo, da bi rad govoril z gospodom Pirardom, ravnateljem semenišča. Črni mož mu je molče pomignil, naj gre za njim. Povzpela sta se dve nadstropji visoko po širokem stopnišču z leseno ograjo, katerega vegaste stopnice so močno visele na zidno stran; zdelo se je, da se morajo vsak hip pogrezniti. S težavo je vratar odprl majhna vrata, nad katerimi je visel velik, črno popleskan pokopališki križ iz mehkega lesa, ter porinil Julijana v temno, nizko sobo, katere stene so bile pobeljene z apnom in okrašene z dvema

velikima slikama, počrnelima od časa. Tu je ostal Julijan sam; bil je potrt; srce mu je silno utripalo. Srečen bi bil, če bi se bil upal razjokati. Po vsej hiši je vladala mrtvaška tišina.

Čez četrt ure, ki se mu je zdela dolga kakor dan, se je spet prikazal vratar z mrtvim obrazom na pragu vrat na drugem koncu sobe; ne da bi se mu bilo zdelo vredno spregovoriti, je pomignil Julijanu, naj stopi naprej. Julijan je prišel v sobo, ki je bila še večja od prve in zelo slabo razsvetljena. Tudi tu so bile stene pobeljene, pohištva pa ni bilo videti. Samo v kotu zraven vrat je Julijan mimogrede videl posteljo iz mehkega lesa, dva slamnata stola in majhen naslanjač iz smrekovih desk, brez blazine. Na drugem koncu sobe, zraven majhnega okna s porumenelimi šipami, okrašenega z zamazanimi cvetličnimi lonci, je zagledal moža, ki je, oblečen v oguljeno sutano, sedel za mizo. Držal se je jezno in po vrsti jemal v roko majhne liste papirja, ki jih je razvrščal po mizi, potem ko je na vsakega napisal nekaj besed. Ni opazil Julijana, ki je nepremično stal nekako v sredini sobe, tam, kjer ga je bil pustil vratar, ki je bil spet odšel in zaprl vrata za seboj.

Tako je preteklo deset minut; slabo oblečeni mož je še vedno pisal. Julijanovo razburjenje in strah sta bila tako velika, da se mu je zdelo, da se bo zdaj zdaj zgrudil. Kak filozof bi bil dejal, čeprav bi se mogoče motil: to je siloviti vtis, ki ga vzbuja grdota v duši, ki je ustvarjena za ljubezen do vsega lepega.

Mož, ki je pisal, je dvignil glavo; Julijan je to opazil šele čez nekaj trenutkov in je tudi še potem, ko je to že videl, stal kakor prikovan, kot da ga je smrtno zadel strašni pogled, ki se je upiral vanj. Julijanove motne oči so s težavo razločevale dolg obraz, ves pokrit z rdečimi lisami razen na čelu, ki je bilo mrtvaško bledo. Med rdečimi lici in bledim čelom je žarelo dvoje črnih oči, ki so bile takšne, da bi oplašile tudi najbolj pogumnega junaka. Široki obrisi čela so bili očrtani z gostimi, gladkimi lasmi, črnimi kot oglje.

»Boste stopili bliže, da ali ne?« je slednjič nestrpno spregovoril.

Julijan se je prestopil z negotovim korakom; bil je bled kakor še nikoli v svojem življenju in malo je manjkalo, da

se ni zgrudil; končno je obstal tri korake pred mizo iz mehkega lesa, pokrito z listi papirja.

»Bliže!« je zaklical črni mož.

Julijan je stopil še nekoliko bliže in iztegnil roko, kot bi iskal, česa bi se oprijel.

»Vaše ime?«

»Julijan Sorel.«

»Zelo ste se zakasnili,« mu je rekel in vnovič uprl vanj svoj strašni pogled. Julijan tega pogleda ni mogel prenesti; iztegnil je roko, kot bi iskal opore, in padel po tleh kakor je bil dolg in širok. Črni mož je pozvonil. Julijanu so odpovedali samo udje in oči; slišal je korake, ki so se mu bližali.

Dvignili so ga s tal in ga posadili na mali naslanjač iz mehkega lesa. Slišal je strašnega moža, ki je dejal vratarju:

»Očitno ga lomi božjast; samo še tega se je manjkalo!«

Ko je Julijan spet mogel odpreti oči, je mož z rdečim obrazom še zmerom pisal; vratar je bil izginil. »Pogumen moram biti,« si je rekel naš junak, »predvsem pa moram prikrivati svoje občutke.« Začutil je slabost v želodcu. »Če se mi pripeti kaj neljubega, si bodo mislili o meni sam bog ve kaj.« Slednjič je možak nehal pisati; od strani je pogledal Julijana in dejal:

»Mi boste lahko odgovarjali?«

»Bom, gospod,« je odvrnil Julijan s slabotnim glasom.

»No, hvala bogu!«

Črni mož se je napol dvignil in nestrpno iskal neko pismo v predalu svoje smrekove mize, ki se je škripaje odprl. Našel je pismo, počasi sédel in spet pogledal Julijana, kot bi mu hotel iztrgati še tisto malo življenja, kar mu ga je ostalo.

»Priporočil mi vas je gospod Chélan. Bil je najboljši župnik v škofiji. Kreposten mož, če je bil kdaj kateri; že trideset let je moj prijatelj.«

»Ah, torej mi je čast govoriti z gospodom Pirardom?« je dejal Julijan z zamirajočim glasom.

»Tako kaže!« je odvrnil ravnatelj semenišča in ga nevoljno pogledal.

Oči so se mu še bolj zabliskale in mišice v ustnih kotih so mu nehote vztrepetale. Imel je obraz tigra, ki že vnaprej okuša slast, kako bo pogoltnil svoj plen.

»Chélanovo pismo je kratko,« je dejal, kot bi govoril sam s seboj. »*Intelligenti pauca.* Časi so taki, da človek ne more dovolj na kratko pisati.« Nato je glasno bral:

»Pošiljam vam Julijana Sorela, mojega farana, ki sem ga krstil že pred dvajsetimi leti, je sin bogatega tesarja, ki pa mu ne daje ničesar. Julijan je odličen delavec v Gospodovem vinogradu. Spomina in razuma mu ne manjka, tudi preudaren je. Ali pa bo njegov poklic trajen? Ali je iskren?«

»*Iskren!*« je ponovil abbé Pirard začudeno in se ozrl v Julijana; toda že je bil njegov pogled za pičico bolj človekoljuben. »*Iskren!*« je ponovil še enkrat s tišjim glasom, in nato bral dalje:

»Prosim vas, da podprete Julijana Sorela in mu naklonite prosto mesto; zaslužil si ga bo, če bo opravil predpisane izpite. Naučil sem ga nekoliko teologije, tiste stare, dobre teologije Bossuetov, Arnaultov, Fleuryjev. Če deček ne ustreza vašim zahtevam, mi ga, prosim, pošljite nazaj; ravnatelj ubožnostnega sklada, ki ga dobro poznate, mu ponuja osemsto frankov, če hoče biti vzgojitelj njegovim otrokom. — Moja notranjost je mirna, hvala Bogu. Privadil sem se strašnemu udarcu. *Vale et me ama.*«

Abbé Pirard je pritajil glas, ko je bral podpis in ko je izgovoril Chélanovo ime, je vzdihnil.

»Miren je,« je dejal, »resnično, njegova krepost bi zaslužila to plačilo. Naj bi ga Bog tudi meni podelil, če pridem v tak položaj!« Ozrl se je v nebo in se pokrižal. Ko je Julijan videl to sveto znamenje, je začutil, kako pojema globoka groza, ki ga je bila ob prihodu v to hišo vsega prevzela.

»Tu imam tristo enaindvajset pripravnikov za najsvetejši stan,« je slednjič dejal abbé Pirard s strogim, toda ne zlobnim glasom, »med njimi pa jih je samo sedem ali osem, ki so mi jih priporočili možje, kakršen je Chélan; tako boste torej vi deveti med temi tristo enaindvajsetimi. Moja zaščita pa ni niti naklonjenost niti slabost, temveč samo podvojena skrb in strogost do pregreh. Pojdite, zaklenite tista vrata.«

Julijan je zbral vse svoje moči in posrečilo se mu je, da ni padel. Nasproti velikih vrat je opazil okence, skozi katero je bilo videti na polje. Ozrl se je v drevesa; ta pogled je vplival nanj blagodejno, kakor da bi ugledal stare prijatelje.

»*Loquerisne linguam latinam?*« (Ali govorite latinsko?) ga je vprašal abbé Pirard, ko se je vrnil.

»*Ita, pater optime,*« (Da, predobri oče), je odvrnil Julijan, ki si je nekoliko opomogel. Gotovo pa se mu ni zdel še nihče na svetu manj *dober* kot gospod Pirard zadnje pol ure.

Pogovor se je nadaljeval po latinsko. Izraz abbéjevih oči je polagoma postajal milejši. Julijanu se je vračala hladnokrvnost. »Kako sem slaboten,« si je mislil, »da mi vzbuja ta videz kreposti tako spoštovanje! Možak je verjetno navaden lopov kakor Maslon.« In Julijan si je čestital, da je bil skril skoraj ves svoj denar v škornje.

Abbé Pirard je preskušal Julijana v teologiji; njegovo obsežno znanje ga je iznenadilo. Njegovo začudenje je raslo, ko ga je še posebej spraševal o svetem pismu. Ko pa je prišel do vprašanj o nauku cerkvenih očetov, je opazil, da Julijan skorajda ne pozna niti imen svetega Jeronima, svetega Avguština, svetega Bonaventure, svetega Bazilija in tako dalje in tako dalje.

»Zares,« je pomislil abbé Pirard, »to je tisto usodno nagibanje k protestantizmu, ki sem ga zmerom očital Chélanu. Globoko, pregloboko poznanje svetega pisma.«

(Julijan mu je pravkar govoril, ne da bi ga Pirard vprašal, o *pravem* času, ko so bili napisani Geneza, Pentatevh in tako dalje).

»Kam vodi to brezkončno razglabljanje o svetem pismu,« se je vpraševal abbé Pirard, »če ne k *osebni preskušnji,* to se pravi k najhujšemu protestantizmu? In razen te nespametne vede ničesar o cerkvenih očetih, kar bi moglo popraviti to težnjo!«

Začudenje ravnatelja semeniščа pa ni imelo več mejâ, ko je začel spraševati Julijana o papeževi avtoriteti. Pričakoval je naukov stare galikanske cerkve, Julijan pa mu je povedal na izust vso Maistrovo knjigo.

»Čuden človek, ta Chélan,« je pomislil abbé Pirard; »mar mu je pokazal to knjigo zato, da bi ga naučil, naj se iz nje norčuje?«

Zaman je spraševal Julijana in se trudil uganiti, ali resno veruje v Maistrov nauk. Julijan je odgovarjal samo po svojem spominu. Od tistega trenutka dalje se je Julijan res imenitno držal; čutil je, da ima samega sebe v oblasti. Ko je prebil to zelo dolgo preskušnjo, se mu je zdelo, da je Pirardova strogost do njega samo še navidezna. In zares, če bi ne bilo načel

brezpogojne strogosti, ki jih je izvajal nasproti svojim učencem teologije, bi bil ravnatelj semeniščа Julijana kar objel v imenu logike; toliko jasnosti, natančnosti in bistroumnosti je našel v njegovih odgovorih.

»To je drzen in zdrav duh,« je pomislil; »ampak *corpus debile* — telo je slabotno.«

»Ali večkrat tako padate?« je vprašal Julijana po francosko in pokazal s prstom na tla.

»Zgodilo se je prvikrat v mojem življenju; ko sem zagledal vratarjev obraz, sem kar oledenel,« je pristavil Julijan in zardel kot otrok.

Abbé Pirard bi se bil skorajda nasmehnil.

»To je posledica puhlega posvetnega bleska; kakor je videti, ste navajeni samih smehljajočih se obrazov, ki pa so prava podoba lažnivosti. Resnica je stroga, gospod; toda kaj ni tudi naša naloga na tem svetu stroga? Paziti boste morali, da se vaša vest obrani te slabosti: *Preveč dovzetnosti za puhlo zunanjo lepoto.*

Če bi mi vas ne bil priporočil mož,« je nadaljeval abbé Pirard spet po latinsko, kar mu je bilo očitno v posebno veselje, »če bi mi vas ne bil priporočil mož, kakršen je abbé Chélan, bi vam govoril s puhlimi besedami tega sveta, ki ste jih, kot je videti, preveč navajeni. Prosto mesto, ki zanj prosite, tako bi vam dejal, je najtežja stvar, ki jo je mogoče doseči na svetu. Ampak, abbé Chélan je pač malo zaslužil v šestinpetdesetih letih apostolskega delovanja, če ne more razpolagati z enim prostim mestom v semenišču.«

Po teh besedah je abbé Pirard Julijanu priporočil, naj ne pristopi k nobeni tajni družbi ali kongregaciji brez njegovega privoljenja.

»Dajem vam svojo častno besedo,« je dejal Julijan z odkritosrčnostjo poštenega človeka.

Ravnatelj semeniščа se je prvikrat nasmehnil.

»Ta beseda tu ni v navadi,« mu je rekel, »preveč spominja na puhlo čast posvetnih ljudi, ki jih tolikokrat zavaja v napake in pogosto celó v zločin. Dolžni ste mi pokorščino v smislu paragrafa 17 bule *Unam ecclesiam* svetega očeta Pija V. Jaz sem vaš cerkveni predstojnik. V tej hiši, moj preljubi sin, pomeni slišati toliko kakor slušati. Koliko imate denarja?«

(»Smo že tam,« si je rekel Julijan; »zato sem torej *preljubi sin.*«)

»Petintrideset frankov, prečastiti.«

»Skrbno si zapisujte, kako boste porabili ta denar; dati mi boste morali račun o tem.«

Ta mučni pogovor je trajal tri ure. Ravnatelj je poklical vratarja.

»Odvedite Julijana Sorela v celico št. 103,« mu je rekel.

Bilo je veliko odlikovanje, da je dovolil Julijanu prostor, kjer bo živel sam.

»Odnesite tja njegovo prtljago,« je pristavil.

Julijan je povesil oči in zagledal svoj kovček tik pred seboj; gledal ga je že tri ure, pa ga ni bil prepoznal.

Celica št. 103 je bila majhna soba, velika osem kvadratnih čevljev, v zadnjem nadstropju hiše. Ko je Julijan prišel tja, je opazil, da ima razgled na okope, za njimi pa je bilo videti lepo planoto, ki jo Doubs loči od mesta.

»Kako očarljiv pogled!« je vzkliknil Julijan. Ko je tako govoril sam pri sebi te besede, se ni jasno zavedal njihovega pomena. Siloviti občutki, ki jih je bil preživel v kratkem času, odkar je bil v Besançonu, so bili docela izčrpali njegove moči. Sedel je k oknu na edini stol, ki je bil v celici, in se takoj pogreznil v trdno spanje. Ni slišal zvonca, ki je klical k večerji, in ne zvonca, ki je klical k večerni molitvi; pozabili so bili nanj.

Ko so ga naslednjega dne zbudili prvi sončni žarki, je videl, da leži na tleh.

XXVI

DRUŽBA ALI ČESA MANJKA BOGATAŠU

> Sam sem na svetu, nikomur se ne zdi vredno, da bi pomislil name. Vsi, ki bogate pred mojimi očmi, so nesramni in trdosrčni, kakor jaz ne bi nikoli mogel biti. Sovražijo me, ker sem preveč dobrosrčen. Ah, kmalu bom umrl, bodisi od gladu, bodisi od nesreče, ker vidim, da so ljudje tako kruti.
>
> *Young*

Hitro si je okrtačil obleko ter se spustil po stopnicah; zakasnil se je bil. Službujoči nadzornik ga je strogo pokaral. Julijan pa se ni skušal opravičiti; namesto tega je prekrižal roke na prsih in rekel skesano:

»*Peccavi, pater optime,* — grešil sem, predobri oče.«

To je bil dober začetek in prinesel mu je velik uspeh. Najbolj pretkani semeniščniki so takoj spoznali, da imajo opraviti s človekom, ki ni več začetnik v svojem poslu. Prišla je ura odmora in Julijan je videl, da je predmet splošne radovednosti. Toda pri njem so naleteli samo na udržano molčečnost. Po načelih, ki si jih je bil postavil, je štel teh tristo enaindvajset tovarišev za sovražnike; najnevarnejši med vsemi pa je bil v njegovih očeh abbé Pirard.

Malo dni pozneje si je moral Julijan izbrati spovednika; predložili so mu seznam.

»Ljubi bog, za koga me pa imajo?« se je vprašal; »mar mislijo, da ne vem, *kam pes taco moli?*« in izbral si je abbéja Pirarda.

Ne da bi slutil, je bil zanj ta korak odločilen. Majhen, prav mlad semeniščnik, ki je bil doma iz Verrièresa in ki mu je bil že prvi dan ponudil svoje prijateljstvo, mu je povedal, da bi bil morda ravnal previdneje, če bi si bil izbral Castanèda, podravnatelja semenišča.

»Abbé Castanède je Pirardov sovražnik; Pirarda dolže janzenizma,« je pristavil mali semeniščnik, sklonivši se k Julijanovemu ušesu.

Vsi prvi koraki našega junaka, ki se je imel za tako previdnega, so bili prav tako nepremišljeni kot je bila na primer njegova izbira spovednika. Slepil ga je napuh, ki je lasten ljudem z bogato domišljijo; mislil je, da so njegove namere že dejanja in da je že popoln hinavec. V svoji zaslepljenosti je šel tako daleč, da si je očital svoje uspehe v tej umetnosti slabosti.

»Na žalost je to moje edino orožje! V kakšnem drugem času,« si je rekel, »bi si bil *služil kruh z* glasnimi dejanji pred sovražnikom.«

Julijan, ki je bil zadovoljen s svojim vedenjem, je opazoval svojo okolico; povsod je odkrival navidezno najčistejšo krepost.

Osem ali deset semeniščnikov je živelo na glasu, da so svetniki; imeli so prvide kakor sveta Terezija in sveti Frančišek, ko je dobil vtisnjene vidne znake na gori Vernia v Apeninih. Toda to je bila velika skrivnost in njihovi prijatelji so jo skrbno čuvali. Ubogi mladeniči, ki so imeli prvide, so bili zmerom v bolnišnici. Kakšnih sto drugih je združevalo močno vero z neutrudljivo marljivostjo. Delali so tako, da so skoraj zboleli, a naučili se niso dosti. Dva ali trije so se odlikovali z resnično nadarjenostjo, med njimi posebno neki Chazel; Julijan pa je čutil, da so mu tuji, in isto so občutili tudi oni.

Drugi izmed tristo enaindvajsetih semeniščnikov so bili sami neotesanci, ki niso vselej dobro razumeli latinskih besed, ki so jih ponavljali ves božji dan. Skoraj vsi so bili kmečki sinovi, ki so si rajši služili kruh z blebetanjem latinskih besed kakor s kopanjem zemlje. Ko je Julijan vse to opazil, si je že takoj prve dni obetal naglih uspehov. »V vsaki službi je treba sposobnih ljudi, ker navsezadnje je povsod dovolj dela, ki mora biti opravljeno,« si je mislil. »Pod Napoleonom bi bil narednik; med temi bodočimi župniki pa bom veliki vikar.«

»Vsi ti siromaki,« je pristavil v mislih, »so od rane mladosti bili sami dninarji, in dokler niso prišli sem, so živeli ob kislem mleku in črnem kruhu. V svojih siromašnih bajtah so jedli meso kvečjemu petkrat ali šestkrat na leto. Podobni

so rimskim vojščakom, ki se jim je vojna zdela čas počitka; tako so tudi ti neotesani kmetje kar očarani od dobrot semenišča.«

V njihovih mrkih očeh ni Julijan nikoli bral drugega kot zadoščenje telesne potrebe po obedu in pričakovanje telesnega užitka pred obedom. Taki so bili ljudje, sredi katerih se mu je bilo treba odlikovati; Julijan pa ni vedel in skrbno so pazili, da mu tega niso povedali, da pomeni v njihovih očeh samo *bleščeč greh,* če je kdo prvi v raznih dogmatičnih tečajih, v cerkveni zgodovini in v drugih predmetih, ki se jih učijo v semenišču. Od Voltairovih časov, od vlade obeh zbornic, ki je pravzaprav samo *nezaupljivost in osebna preskušnja* in ki vceplja duhu narodov zlo navado *nezaupanja,* od tistih časov se zdi, kakor da je francoska Cerkev spoznala, da so njeni pravi sovražniki knjige. V njenih očeh je pokorščina srca vse. Uspehi v študiju, celo v nabožnem, se ji zdijo sumljivi, in to po pravici. Kdo bo preprečil izobraženemu človeku, da ne bi presedlal na drugo stran, kakor Siéyès ali Gregor! Cerkev trepeče in se oklepa papeža kot edinega upanja na rešitev. Samo papež lahko uspešno pobija osebno preskušnjo in s pobožnim sijajem svojega dvora vzbuja mogočen vtis v utrujenih in bolnih duhovih posvetnih ljudi.

Julijan je samo napol prodrl v te različne resnice, ki pa jih skušajo v semenišču postaviti na laž s sleherno besedo, ki jo kdo spregovori, in obšla ga je globoka otožnost. Delal je mnogo in hitro se mu je posrečilo, da se je naučil stvari, ki so za duhovnika silno koristne, ki pa so bile v njegovih očeh popolnoma napačne in ki ga niso niti najmanj zanimale. Mislil je, da pač nima ničesar drugega opraviti.

»Ali je res ves svet pozabil name?« je včasih pomislil. Seveda ni vedel, da je prestregel abbé Pirard nekaj pisem, ki so nosila poštni pečat iz Dijona, in jih vrgel v ogenj; v teh pismih je kljub skrajno udržanemu slogu in obliki vendar včasih udarila na dan najsilovitejša strast. Videti je bilo, da se ta ljubezen bori s strašnim kesanjem. »Tem bolje,« je pomislil abbé Pirard, »fant vsaj ni ljubil brezbožne ženske.«

Nekega dne je abbé Pirard odprl pismo, ki so ga bile, kot je bilo videti, napol izbrisale solze; bilo je slovo za vselej. »Slednjič,« tako je pisala Julijanu, »mi je nebo izkazalo milost, da sovražim, ne krivca svojega greha, ta bo vedno najdražje, kar imam na svetu, pač pa svoj greh sam

na sebi. Sprejela sem žrtev, prijatelj moj. Ni se zgodilo brez solzá, kakor vidite. Zmagala je skrb za blagor bitij, ki se jim moram posvetiti in ki ste jih vi tako zelo ljubili. Pravični, a strašni Bog se ne bo več mogel maščevati nad njimi za zločine njihove matere. Zbogom, Julijan, bodite pravični do ljudi!«

Konec pisma je bil skoraj docela nečitljiv. V pismu je bil neki naslov za Dijon, vendar pa je izražalo upanje, da Julijan ne bo nikdar odgovoril nanj ali pa da bo to storil z besedami, ki jih lahko ženska, ki se je vrnila na pot kreposti, sliši, ne da bi ji bilo treba zardeti. Julijanova otožnost, ki jo je še povečevala slaba hrana, s katero je preskrboval semenišče podjetnik, ki je semeniščnikom dostavljal obede po 83 centimov, je začela vplivati na njegovo zdravje. Tedaj je nekega jutra nenadoma stopil v njegovo sobo Fouqué.

»Naposled sem vendar smel do tebe. Petkrat sem prišel v Besançon — ničesar ti nočem očitati — zgolj z namenom, da bi te videl. Vselej brez uspeha. Postavil sem nekoga pred vrata semenišča; zakaj vraga ne greš nikdar izpod strehe?«

»To je preskušnja, ki sem si jo naložil.«

»Zdi se mi, da si se zelo spremenil. Da te le spet vidim! Dva lepa kovanca po pet frankov sta me zdaj vendar poučila, da sem bil pravi bedak, ker ju nisem ponudil že prvikrat, ko sem prišel sem.«

Pogovoru med prijateljema ni bilo ne konca ne kraja. Julijan je prebledel, ko mu je Fouqué rekel:

»Saj res, da ne pozabim, ali že veš? Mati tvojih gojencev je postala silno pobožna.«

In pripovedoval je s prostodušnostjo, ki tako čudno vpliva na strastno dušo, ker jo nevede živo zadene v najdražje, kar hrani v sebi.

»Da, prijatelj, silno pobožna. Pravijo, da hodi na božje poti. V večno sramoto abbéju Maslonu, ki je tako dolgo vohunil okrog ubogega Chélana, pa gospa Rênalova ni marala njega za spovednika. K spovedi hodi v Dijon ali pa v Besançon.«

»V Besançon prihaja?!« je vzkliknil Julijan in zardel do ušes.

»Še precej pogostokrat,« je odvrnil Fouqué in se vprašujoče ozrl vanj.

»Imaš kakšno številko *Constitutionnela* pri sebi?«

»Kaj praviš?« se je začudil Fouqué.

»Vprašal sem te, če imaš kakšno številko *Constitutionnela,*« je ponovil Julijan z najmirnejšim glasom na svetu. »Tu prodajajo številko po 30 centimov.«

»Kaj! Celó v semenišču so liberalci!« je vzkliknil Fouqué. »Uboga Francija!« je pristavil s hinavskim obrazom in sladkim glasom abbéja Maslona.

Ta obisk bi bil zapustil v našem junaku globok vtis, če bi mu ne bilo nekaj besed, ki jih je že naslednjega dne spregovoril z njim mali semeniščnik iz Verrièresa, ki se mu je zdel tako otročji, razkrilo nekaj zelo važnega. Odkar je bil Julijan v semenišču, je bilo vse njegovo ravnanje nepretrgana vrsta zgrešenih korakov. Zdaj se je bridko rogal samemu sebi.

V resnici so bila važna dejanja v njegovem življenju izpeljana prav modro; zanemarjal pa je podrobnosti in spretneži v semenišču so gledali samo na podrobnosti. In tako je med svojimi tovariši že veljal za *močnega duha.* Izdala ga je bila dolga vrsta neznatnih dejanj.

V njihovih očeh je bil kriv velike pregrehe; *mislil je,* sodil je samostojno, ko bi se bil moral slepo pokoravati *avtoriteti* in se ravnati po zgledih. Abbé Pirard mu ni bil v nikakršno pomoč; niti enkrat še ni spregovoril z njim besedice razen v spovednici, pa še tam je bolj poslušal kot govoril. Vse drugače bi bilo, če bi si bil izbral abbéja Castanèda.

V trenutku, ko se je Julijan zavedel svoje neumnosti, se ni več dolgočasil. Hotel je do kraja spoznati vse zlo in v ta namen je nekoliko popustil od trdovratne in ponosne molčečnosti, s katero je odbijal svoje tovariše. Tedaj pa so se maščevali nad njim. Njegovo vljudnost so sprejeli z zaničevanjem, ki je mejilo na posmeh. Spoznal je, da od njegovega prihoda v semenišče ni minila niti ura, ki ne bi bila odločila njemu v prid ali pa v škodo, ki ne bi bila povečala števila njegovih nasprotnikov ali pa mu pridobila naklonjenosti nekaterih resnično krepostnih ali nekoliko manj surovih semeniščnikov. Zlo, ki ga je bilo treba popraviti, je bilo brezmejno, naloga pa silno težavna. Odslej je bila Julijanova pazljivost neprestano skrajno napeta; šlo je za to, da si začrta popolnoma nov značaj.

Tako mu je na primer delalo velike težave obračanje oči. »V takih krajih nosijo oči povešene, in ne brez vzroka. Česa vsega si nisem domišljeval v Verrièresu!« si je očital Julijan; »mislil sem, da živim, pa sem se samo pripravljal na življenje; šele zdaj sem v družbi, kakršna me bo obdajala do konca moje igre, sredi resničnih sovražnikov. Kako težko je svetohlinstvo, ki se mu ne smeš niti za minuto izneveriti!« je pristavil v mislih. »Herkulova dela so samo senca v primeri s tem naporom. Herkul naše dobe je Sikst V., ki je s svojo ponižnostjo dolgih petnajst let varal štirideset kardinalov, ki so ga ves čas njegove mladosti poznali kot živahnega in oholega človeka.

Znanje torej tukaj ne pomeni nič!« si je mislil zlovoljno; »napredek v dogmatiki, v sveti zgodovini in tako dalje velja samo navidezno. Vse, kar o tem govorijo, ima samo namen zvabiti v past bedake, kakršen sem jaz. Vsa moja zasluga je bila na žalost samo v tem, da sem naglo napredoval, in v tem, kako sem si zapomnil te burke. Mar jih cenijo po njihovi resnični vrednosti? Mar jih presojajo tako kot jaz? In jaz sem bil tako bedast, da sem bil ponosen na to! Najboljše ocene, ki jih zmeraj dobivam, so mi nakopale samo slabe ocene za resnična mesta, ki jih človek zasede, ko pride iz semenišča, in ki donašajo denar. Chazel, ki zna veliko več kot jaz, vselej vplete v svoje spise kakšno budalost, ki ga potisne na petdeseto mesto; če dobi kdaj prvo mesto, je temu kriva samo raztresenost. Ah, kako koristna bi mi bila ena besedica, ena sama Pirardova besedica!«

Od trenutka, ko so se Julijanu odprle oči, so mu bile dolge vaje v asketični pobožnosti, kakor na primer rožni venec petkrat na teden, petje na čast Presvetemu srcu in tako dalje in tako dalje, kar se mu je zdelo prej tako smrtno dolgočasno, najzanimivejši trenutki vse njegove dejavnosti. S tem da je Julijan strogo razmišljal o samem sebi in se predvsem trudil, da ne bi samemu sebi pretiraval svojih zmožnosti, je nehal stremeti za tistim, kar je cilj semeniščnikov, ki služijo drugim za zgled, da bi namreč v prvem zaletu in v slehernem trenutku izvršil kakšno *pomembno* dejanje, to se pravi dejanje, ki dokazuje nekakšno krščansko popolnost. V semenišču vedo celó, kako je treba jesti mehko kuhano jajce, zakaj tudi po tem spoznaš, koliko je kdo napredoval v pobožnem življenju.

Bralec se bo morebiti nasmehnil, toda naj se le blagovoli spomniti vseh napak, ki jih je napravil, medtem ko je jedel mehko kuhano jajce, abbé Delille, ko je bil povabljen na obed k neki veliki dami na dvoru Ludvika XIV.

Julijan je najprej skušal doseči stanje *non culpa;* to je stanje mladega semeniščnika, čigar hoja, kretnje rok, oči in tako dalje ne izražajo v resnici ničesar posvetnega, vendar pa še ne kažejo bitja, ki so ga popolnoma prevzele misli na onstransko življenje in na *golo ničevost* življenja na tem svetu.

Vsak trenutek je srečaval Julijan na stenah hodnikov z ogljem napisane stavke takele vsebine: »Kaj je šestdeset let preskušenj, če jih primerjamo z večnim veseljem ali pa večnim peklenskim ognjem!« Zdaj ni več preziral takih stavkov; razumel je, da jih je treba imeti zmeraj pred očmi. »Kaj bom počenjal vse svoje življenje?« se je vpraševal; »vernikom bom prodajal prostore v nebesih. Kako jim bom pokazal te prostore, da jih bodo videli? Z razliko med mojo vnanjostjo in vnanjostjo posvetnega človeka.«

Po več mesecih vztrajne, nepretrgane vaje je bilo na Julijanovem obrazu še vedno videti, da *misli.* Način, kako je obračal oči in držal usta, še zmeraj ni izražal tiste globoko ukoreninjene vere, ki je pripravljena verjeti in prenesti vse, tudi mučeništvo. Z jezo je Julijan videl, da ga v tem posekajo najbolj neotesani kmečki fantje. Bilo je pač dovolj tehtnih razlogov, da njihovo lice ni izdajalo mislecev.

Kako si je prizadeval, da bi si pridobil tisto blaženo in ozko čelo in tisti izraz goreče in slepe vere, ki je pripravljena vse verjeti in vse pretrpeti, ki ga najdemo tako pogosto v italijanskih samostanih in o katerem je Guercino zapustil nam posvetnim ljudem tako popolne zglede v svojih cerkvenih podobah!*

Za velike praznike so dobivali semeniščniki klobase s kislim zeljem. Pri mizi so Julijanovi sosedje opazili, da je popolnoma nedovzeten za to srečo; to je bil eden njegovih prvih zločinov. Njegovi tovariši so v tem videli zoprno potezo najbolj bedaste hinavščine; nobena stvar mu ni nakopala toliko sovražnikov. »Le poglejte tega meščana, tega

---

* Glej v Louvru sliko akvitanskega vojvode Franca, ko odlaga oklep in se oblači v meniško obleko, št. 1130. (Op. pis.)

prezirljivca,« so rekli, »ki se dela, kakor da zaničuje najboljšo gostijo, klobase s kislim zeljem! Fej, grdoba! Ošabnež! Pogubljenec!«

»Gorjé! Nevednost teh mladih kmetov, mojih tovarišev, je njim v velikansko korist,« je včasih vzkliknil Julijan, kadar ga je napadla malodušnost. »Ko pridejo v semenišče, njihovim profesorjem ni treba, da bi jih šele osvobodili strahovite navlake posvetnih misli, ki sem jih jaz prinesel s seboj in ki jih berejo na mojem obrazu, pa naj počnem, kar hočem.«

Julijan je opazoval s pazljivostjo, ki je mejila na zavist, najbolj robate med malimi kmetavzi, ki so prihajali v semenišče. Od trenutka, ko so jim slekli njihove kmečke jopiče in jih vtaknili v črne suknje, se je njihova vzgoja omejevala na brezkončno in brezmejno spoštovanje do *trdega kovanega denarja,* kakor pravijo v Franche-Comtéji.

To je zakramentalna in junaška beseda, ki izraža vzvišeni pojem *gotovine.*

Kakor za junake Voltairovih romanov, je za semeniščnike sreča predvsem v tem, da dobro jedó. Julijan je nadalje odkril skoraj pri vseh prirojeno spoštovanje do človeka, ki nosi obleko iz finega sukna. To čustvo je izraz spoštovanja do *delilne pravice,* kakršno nam delijo naša sodišča, po njeni vrednosti ali pa tudi pod njeno vrednostjo. »Kakšen dobiček bi imeli od tega,« so ponavljali pogosto v svojih pogovorih, »če bi se postavili po robu kakšnemu *težkemu?*«

S to besedo označujejo v dolinah gorovja Jure bogatega človeka. Samo pomislimo, kakšno mora biti šele njihovo spoštovanje do najbogatejše stvari: do vlade!

Če se kdo že pri samem imenu gospoda prefekta spoštljivo ne nasmehne, velja to v očeh franche-comtéjskih kmetov za veliko neprevidnost; neprevidnost pa je pri siromaku brž kaznovana s pomanjkanjem kruha.

Prve čase je Julijana kar dušilo od prezira. Slednjič pa je občutil samo še pomilovanje; očetom njegovih tovarišev se je pač kdove kolikokrat zgodilo, da so se pozimi vrnili na večer v svoje koče, pa ni bilo doma ne kruha ne kostanja ne krompirja. »Nič čudnega,« si je govoril Julijan, »če je v njihovih očeh srečen najprej človek, ki je dobro kosil, za njim pa človek, ki ima dobro obleko. Moji tovariši so se z vso trdnostjo odločili za svoj poklic; to pomeni, da vidijo

v duhovniškem stanu dolgo uživanje sreče, ki se ji pravi dobra hrana in topla obleka pozimi.«

Zgodilo se je, da je slišal Julijan mladega semeniščnika, ki je imel precej bujno domišljijo, kako je dejal svojemu tovarišu:

»Zakaj ne bi nekoč postal tudi jaz papež kakor Sikst V., ki je bil svinjski pastir?«

»Za papeža je lahko izvoljen samo Italijan,« je odvrnil njegov prijatelj; »pač pa bodo med nami žrebali za mesta velikih vikarjev, kanonikov, mogoče celó škofov ... M. P...., châlonski škof, je sin sodarja; to je obrt mojega očeta.«

Nekega dne je sredi pouka dogmatike dal abbé Pirard poklicati Julijana k sebi. Ubogi fant je bil presrečen, da sme zapustiti telesno in duhovno ozračje, ki ga je dušilo.

Julijana je čakal pri gospodu ravnatelju isti sprejem, ki ga je bil tako silno preplašil na dan njegovega prihoda v semenišče.

»Pojasnite mi, kaj je napisano na tej igralni karti,« je dejal in pogledal Julijana tako, da bi se bil ta najrajši pogreznil pod zemljo.

Julijan je bral:

»Amanda Binet, kavarna ‚Pri žirafi', pred osmo uro zjutraj. Recite, da ste iz Genlisa in bratranec moje matere.«

Julijan je takoj videl vso pretečo nevarnost; policija abbéja Castanèda mu je bila ukradla ta naslov.

»Tistega dne, ko sem prišel sem,« je odvrnil Julijan in upiral pogled v Pirardovo čelo, zakaj njegovega strašnega pogleda ni mogel prenesti, »tistega dne sem ves trepetal; gospod Chélan mi je bil povedal, da je ta kraj poln ovaduštva in vsakovrstnih hudobij; vohunstvo in ovaduštvo dobivata potuho med tovariši. Nebesa hočejo tako, zato da pokažejo mladim duhovnikom življenje tako, kakršno je, in jih navdajo s studom do sveta in njegovega bleska.«

»Kaj? Meni boste prazno slamo mlatili?« je zarohnel abbé Pirard srdito. »Lopov mali!«

»V Verrièresu,« je nadaljeval Julijan hladno, »sta me moja brata nabila, kadar sta imela vzrok, da sta mi zavidala ...«

»K stvari! K stvari!« je kriknil abbé Pirard ves iz sebe.

Ne da bi se bil dal le količkaj oplašiti, je Julijan nadaljeval svoje pripovedovanje:

»Tistega dne, ko sem proti poldnevu prišel v Besançon, sem bil lačen in stopil sem v neko kavarno. V srcu sem občutil stud do takega posvetnega kraja; ampak mislil sem si, da me bo stal zajtrk tu manj kakor v gostilni. Neka dama, ki se mi je zdelo, da mora biti hišna gospodinja, se me je usmilila, ker sem se ji zdel neizkušen. ‚V Besançonu mrgoli malopridnežev', mi je rekla, ‚bojim se za vas, gospod. Ko bi se vam pripetilo kaj hudega, zatecite se k meni, pošljite koga sem pred osmo uro. Če bi se semeniški vratarji branili izvršiti vaše naročilo, recite, da ste moj bratranec in doma iz Genlisa . . .'«

»Takoj bom ugotovil, koliko je resnice na tem blebetanju,« je dejal abbé Pirard, ki ni mogel ostati na mestu in se je sprehajal po sobi.

»Zdaj pa nazaj v celico!«

Abbé je šel za Julijanom in ga zaklenil. Julijan je začel takoj preiskovati svoj kovček, kjer je bila na dnu skrbno skrita usodna karta. Iz kovčka ni bilo nič izginilo, a marsikaj je bilo v neredu. Pa saj je vendar Julijan nosil ključ zmerom pri sebi! »Kakšna sreča,« si je dejal Julijan, »da nisem v času svoje zaslepljenosti nikdar porabil dovoljenja, da bi šel v mesto, kar mi je Castanède tolikokrat ponujal z dobrohotnostjo, ki jo zdaj razumem. Morda bi se bil vdal slabosti, da bi se preoblekel ter šel obiskat lepo Amando, in zdaj bi bil izgubljen. Ko so izgubili upanje, da se bodo na tak način okoristili s temi podatki, so, da ne bi zamudili te priložnosti, poskusili z ovaduštvom.«

Dve uri pozneje ga je dal ravnatelj poklicati.

»Niste lagali,« mu je dejal s pogledom, ki ni bil več tako strog; »ampak hraniti takšen naslov je neprevidnost, ki ji ne morete doumeti resnosti. Nesrečni otrok! Mogoče vam bo to čez deset let škodovalo.«

XXVII

PRVE ŽIVLJENJSKE SKUŠNJE

Današnji časi, moj bog! To je skrinja zaveze; gorjé mu, kdor se je dotakne!

Diderot

Bralec nam bo pač rad dovolil, da iz te dobe Julijanovega življenja navedemo prav malo jasnih in natančnih podatkov. Ne da bi nam jih morda primanjkovalo, narobe! Ampak tisto, kar je doživel v semenišču, je morebiti le preveč črno za umerjeno barvo, ki smo ji skušali ostati zvesti na teh listih. Sodobniki, ki trpe zaradi nekaterih stvari, se jih spominjajo samo z grozo, ki zagreni sleherno veselje, celó veselje do branja povesti.

Julijanu so se le malo posrečili poskusi svetohlinstva; doživljal je trenutke gnusa in celó popolne malodušnosti. Nikakršnih uspehov ni imel, in to v poklicu, ki je bil sam po sebi že dovolj oduren! Najmanjša pomoč od zunaj bi bila zadostovala, da bi mu bila vrnila pogum; težave, ki bi jih bil moral premagati, niso bile tako velike; toda bil je sam kakor ladja, ki plava zapuščena sredi oceana. »In tudi če bi imel uspehe,« si je dejal, »kaj bi mi pomagali, če bi moral preživeti vse življenje v tako neznosni družbi! Požrešneži, ki mislijo samo na omlete s slanino, da jih pogoltnejo pri kosilu, ali pa razni abbéji Castanèdi, za katere ni noben zločin prečrn... Vsi bodo prišli do moči, ampak za kakšno ceno, bog se usmili!

Človeška volja je silna, tako berem povsod; ali pa je dovolj velika, da lahko premaga takšen gnus? Naloga vseh velikih ljudi je bila lahka; če je bila nevarnost še tako strašna, se jim je zdela lepa; kdo razen mene pa more doumeti vso to grdobijo, ki me obdaja?«

To so bili trenutki najhujših preskušenj v njegovem življenju. Tako lahko bi mu bilo vpisati se v kakšen polk v Besançonu! Bili so tako krasni! Lahko bi tudi postal učitelj

latinščine, saj je potreboval tako malo za življenje! Ampak potem bi bilo po njegovih mislih konec kariere, konec bodočnosti; to bi bila smrt. Take so bile podrobnosti njegovih žalostnih dni.

»V svoji domišljavosti sem si tolikokrat čestital, da sem drugačen kot drugi mladi kmetje! No, zdaj sem dovolj star, da vidim, da *razlika rodi sovraštvo,*« si je dejal nekega jutra. To veliko resnico mu je bil pravkar razodel neuspeh, ki je bil med najbolj bolečimi, kar jih je bil kdaj doživel. Osem dni si je bil prizadeval, da bi bil všeč nekemu gojencu, ki je bil na glasu, da je svetnik. Sprehajal se je z njim po dvorišču in vdano poslušal budalosti, da je skoraj stojé spal. Nenadoma je prihrumela nevihta; začelo je grmeti; sveti gojenec ga je surovo pahnil od sebe in vzkliknil:

»Poslušajte! Vsak zase na tem svetu! Nočem, da bi treščilo vame: Bog vas lahko udari s strelo kot brezbožneža, kot kakšnega Voltaira!«

Julijan, ki je od jeze škripal z zobmi, je zrl v nebo, kjer so se križali bliski. »Zaslužil bi, da utonem, če bi zaspal med nevihto,« je vzkliknil. »Poskusimo si pridobiti kakšnega drugega pobožnjaka.«

Pozvonilo je k tečaju cerkvene zgodovine, ki jo je poučeval abbé Castanède.

Mladim kmetom, ki so se tako bali težkega dela in siromaštva svojih očetov, je abbé Castanède tistega dne razlagal, da ima vlada, to v njihovih očeh tako strašno bitje, resnično in zakonito oblast le iz rok božjega namestnika na zemlji.

»Izkažite se vredne papeževih dobrot s svetostjo svojega življenja, s pokorščino, bodite kakor *palica v njegovih rokah,*« je pristavil, »in dobili boste krasne službe, kjer boste gospodovali samostojno, daleč od slehernega nadzorstva, trajne službe, kjer plača tretjino dohodkov vlada, ostali dve tretjini pa plačajo verniki, ki si jih boste vzgojili s svojimi pridigami . . .«

Po končanem pouku se je Castanède ustavil na dvorišču.

»O župniku pač lahko rečemo: Kolikor velja človek, toliko je vredna služba,« je dejal gojencem, ki so v krogu stali okoli njega. »Jaz, ki tu govorim z vami, sem poznal v gorah župnije, ki so bili v njih postranski dohodki boljši kot dohodki v marsikateri mestni župniji. Denarja je bilo prav toliko, da o pitanih kopunih, jajcih, presnem maslu in tisoč

drugih prijetnih malenkostih sploh ne govorim; in v takem kraju je župnik nesporno prvi; ni ga boljšega kosila, da ga ne bi povabili nanj, da ga ne bi počastili . . .,« in tako dalje.

Komaj je odšel Castanède v svojo sobo, so se že gojenci razdelili v skupine. Julijan ni spadal v nobeno; pustili so ga samega kakor garjavo ovco. Videl je, kako so v raznih skupinah gojenci metali novce v zrak, in kdor je uganil, ali bo *cifra* ali *mož*, temu so tovariši prerokovali, da bo kmalu dobil takšnole župnijo z bogatimi stranskimi dohodki.

Potem so prišle na vrsto zgodbice. Neki mlad duhovnik, ki je bil šele pred letom dni posvečen v mašnika, je podaril kuharici nekega starega župnika kunca in s tem dosegel, da je bil poklican za vikarja, in le malo mesecev kasneje, zakaj župnik je kmalu nato umrl, je bil njegov naslednik v dobri župniji. Nekemu drugemu se je posrečilo, da je bil določen za župnikovega naslednika v velikem, zelo bogatem trgu, ker je bil navzoč pri vseh obedih starega, hromega župnika in mu prav ljubeznivo pomagal razkosavati piške.

Semeniščniki, kakor mladi ljudje vseh poklicev, radi pretiravajo pomen takih malenkostnih sredstev, ki so nenavadna in razgrevajo domišljijo.

»Tudi jaz se moram udeleževati teh pogovorov,« je pomislil Julijan. Kadar niso govorili o klobasah in o mastnih župnijah, so se zabavali s posvetnim delom cerkvenih naukov, s spori med škofi in prefekti, med župani in župniki. V Julijanu se je začel porajati pojem nekega drugega boga, toda boga, ki se ga je bilo treba dosti bolj bati in ki je bil mogočnejši od pravega; ta drugi bog je bil papež. Pripovedovali so, ampak s pritajenim glasom in samo takrat, kadar so bili prepričani, da jih ne sliši Pirard, da se papež samo zaradi tega ne ukvarja s tem, da bi sam imenoval vse francoske prefekte in župane, ker je poveril to skrb francoskemu kralju, kateremu je dal ime najstarejšega sina svete Cerkve.

V tistem času se je Julijanu zazdelo, da bi si utegnil pridobiti ugled z Maistrovo knjigo o papežu. Res je sicer, da je osupil svoje tovariše, vendar pa je bila to zanj nova smola. Ni jim bilo všeč, da jim je razlagal njihovo lastno mnenje bolje, kot so ga razlagali sami. Chélan je bil nepreviden v svojem ravnanju z Julijanom, kakor je bil tudi nepreviden v svojem lastnem vedenju. Navadil je bil Julijana na to, da je trezno presojal in da se ni dal odpraviti s praznimi be-

sedami, pozabil pa ga je opozoriti na to, da je ta navada pri človeku, ki nima nikakršnega ugleda, zločin; zakaj vsaka trezna sodba je žaljiva.

Julijanovo znanje in njegov dar govora sta bila v očeh njegovih tovarišev samo nov zločin. Res je, da jim je dal mnogo misliti; nazadnje so iztuhtali zanj ime, ki je izražalo vso grozo, ki jim jo je vzbujal: vzdeli so mu ime *Martin Luter*, in to predvsem zaradi tiste peklenske logike, ki mu je bila, kakor so zatrjevali, v tak ponos.

Marsikateri mlad semeniščnik je imel bolj svežo barvo in bi bil lahko veljal za lepšega fanta, kot je bil Julijan; Julijan pa je imel bele roke in ni mogel prikrivati nekaterih navad, ki jih ima samo zelo snažen človek. To pa nikakor ni bilo priporočilo v žalostni hiši, ki ga je bila vanjo vrgla usoda. Umazani kmetje, ki je sredi njih živel, so trdili, da je razuzdan. Bojim se, da bi utrudil bralca z naštevanjem tisoč neprilik, ki so doletele našega junaka. Najmočnejši med njegovimi tovariši bi se ga bili skorajda navadili pretepati; moral se je oborožiti z železnim šestilom in jim kazati, seveda z znamenji, da ga bo uporabil. Vendar pa znamenja niso v poročilu kakšnega ovaduha tako zanesljiv dokaz, kakor so besede.

XXVIII

PROCESIJA

Vsa srca so bila ganjena. Zdelo se je, kot da se je Bog s svojo navzočnostjo spustil v ozke gotske ulice, ki so jih verniki povsod skrbno okrasili in lepo posuli s peskom.

Young

Zaman se je delal Julijan majhnega in neumnega; nihče ga ni maral; preveč se je razlikoval od svojih vrstnikov. »Pa saj so vendar vsi ti profesorji sami zelo bistroumni ljudje, izbrani izmed tisočev; kako da jim ni všeč moja ponižnost?« Med njimi je bil en sam, ki je, kakor se je zdelo, hotel zlorabljati njegovo narejeno lahkovernost in pripravljenost, da bi se vsem kazal neumnega. To je bil abbé Chas-Bernard, vodja stolniških slovesnosti, ki so mu že petnajst let vzbujali upanje na mesto kanonika; medtem pa je v semenišču poučeval cerkveno govorništvo. Ta predmet je bil med tistimi, kjer je bil Julijan v času svoje zaslepljenosti skoraj zmerom prvi. To je dalo povod, da se mu je abbé Chas-Bernard začel kazati zelo prijaznega; kadar je odhajal od pouka, ga je rad prijel pod pazduho, da sta se malo posprehodila po vrtu.

»Kaj neki namerava?« se je spraševal Julijan. Z zadoščenjem je opazil, da mu abbé uro za uro pripoveduje o ornatih, ki jih ima stolna cerkev. Imela je sedemnajst bogato vezenih mašnih oblačil, poleg teh pa še veliko število žalnih ornatov. Mnogo je stolnica pričakovala tudi od stare predsednice Rubempréjeve; ta dama, ki je imela že devetdeset let, je že najmanj sedemdeset let hranila svoje poročne obleke iz krasnega, z zlatom pretkanega lyonskega blaga. »Pomislite, prijatelj,« je dejal abbé Chas-Bernard, obstal na mestu in izbuljil oči; »ta tkanina se ne sesede, če jo postavite pokonci; toliko zlata je v njej. V Besançonu na splošno računajo, da se bo s predsedničino oporoko *zaklad* naše stolnice pomnožil za najmanj deset mašnih plaščev, da ne štejemo še štirih ali petih kornih

plaščev za velike praznike. Lahko pa povem še več,« je pristavil abbé s tišjim glasom; »upravičeno smem računati, da nam bo predsednica zapustila osem krasnih srebrnih, pozlačenih svečnikov, o katerih mislijo, da jih je kupil v Italiji Karel Drzni, vojvoda burgundski, čigar najljubši minister je bil eden njenih davnih prednikov.«

»Kam neki meri možak z vso to šaro?« je premišljeval Julijan. »To spretno pripravljanje traja že celo večnost, pa še zmerom ne pride z barvo na dan. Presneto malo mi mora zaupati! Spretnejši je kot vsi drugi, ki jim že v štirinajstih dneh prideš na to, kaj skrivoma nameravajo. Sicer pa ga razumem: njegova častihlepnost ga muči že petnajst let!«

Nekega večera so Julijana sredi pouka v sabljanju poklicali k abbéju Pirardu, ki mu je dejal:

»Jutri je *Corpus Domini* (praznik sv. Rešnjega telesa). Gospod abbé Chas-Bernard vas potrebuje, da mu pomagate okrasiti stolnico; pojdite in ubogajte!«

Abbé Pirard je Julijana poklical nazaj in sočutno pristavil:

»Samo od vas je odvisno, da uporabite to priložnost in si greste nekoliko ogledat mesto.«

»*Incedo per ignes*,« je odvrnil Julijan (Imam skrivne sovražnike.)

Naslednjega dne se je Julijan navsezgodaj odpravil v stolnico. Dobro mu je del pogled na ulice in življenje, ki je začenjalo vrveti po mestu. Na vseh koncih in krajih so pregrinjali hišna pročelja za procesijo. Ves čas, kar ga je bil preživel v semenišču, se mu je zdaj zdel samo trenutek. Njegove misli so bile v Vergyju in pri lepi Amandi Binetovi, ki bi jo utegnil srečati, kajti njena kavarna ni bila preveč daleč. Že od daleč je na pragu njegove tako drage stolnice zagledal abbéja Chas-Bernarda; bil je debel možak veselega in odkritega obraza. Tistega dne je žarel od veselja. »Pričakoval sem vas, sinko moj,« je zaklical že od daleč, brž ko je uzrl Julijana, »bodite dobrodošli! Delo današnjega dne bo dolgo in trdo; okrepčajva se s prvim zajtrkom; drugi pride ob desetih med veliko mašo.«

»Želel bi, gospod,« je rekel Julijan z resnim obrazom, »da ne bi bil niti za minuto sam; blagovolite si zapomniti,« je pristavil in pokazal na uro nad njunima glavama, »da prihajam minuto pred peto uro.«

»Aha! Bojite se teh presnetih, hudobnih semeniščnikov! Kaj pa se sploh menite zanje!« je dejal abbé Chas-Bernard; »mar je pot kaj manj lepa, če je trnje v živi meji, ki jo obdaja? Popotniki gredo svojo pot in se ne menijo za žgoče koprive. Sicer pa, dragi prijatelj, na delo, na delo!«

Abbé Chas je imel prav, ko je dejal, da bo delo trdo. Prejšnjega večera je bila v cerkvi velika pogrebna svečanost in ni bilo mogoče ničesar pripraviti; v enem samem dopoldnevu je bilo torej treba prevleči vse gotske stebre, ki delijo cerkev v tri ladje, z nekakšno prevleko iz rdečega damasta, in sicer do višine trideset čevljev. Gospod škof je bil sicer dal poklicati s hitro pošto štiri tapetnike iz Pariza, ampak ti gospodje niso zmogli vsega, in namesto da bi bili svojim neizurjenim tovarišem iz Besançona v pomoč, so njihovo nerodnost še podvojili s tem, da so se jim posmehovali.

Julijan je videl, da mora sam splezati na lestev; njegova gibčnost mu je prišla sila prav. Prevzel je vodstvo nad mestnimi tapetniki. Abbé Chas ga je ves očaran gledal, kako skače z lestve na lestev. Ko so bili vsi stebri prekriti, je nastalo vprašanje, kako namestiti pet velikanskih perjanic na veliko nebo nad glavnim oltarjem. Bogato krono iz pozlačenega lesa podpira osem velikih zvitih stebrov iz italijanskega marmorja. Toda če hočeš priti do srede neba, nad tabernakelj, moraš preplezati staro leseno polico, ki utegne biti črvojeda; leži pa najmanj štirideset čevljev visoko.

Pogled na to nevarno pot je ohladil prešernost pariških tapetnikov; ogledovali so si jo od spodaj, govorili sem, govorili tja, na polico pa si ni upal nihče. Tedaj pa je Julijan urno pograbil perjanice in zdrvel po lestvi. Prav imenitno jih je namestil v obliki krone prav na sredi neba. Ko se je spet spustil po lestvi na tla, ga je abbé Chas-Bernard prisrčno objel.

»*Optime!*« je vzkliknil dobri duhovnik; »to bom povedal monsignoru.«

Pri zajtrku ob desetih je bilo zelo veselo. Še nikoli ni bil abbé Chas videl svoje cerkve tako lepe.

»Ljubi moj učenec,« je pripovedoval Julijanu, »moja mati je v tej častitljivi baziliki oddajala stole v najem; tako sem skorajda zrasel v tem velikem poslopju. Robespierrova strahovlada nas je uničila; ampak kot osemleten deček, zakaj toliko sem bil takrat star, sem že stregel po hišah pri mašah; in

kadar je bila maša, sem dobil tudi jesti. Nihče ni znal lepše zložiti mašne obleke kot jaz; nikoli niso bili našitki potrgani. Odkar je Napoleon spet dovolil službo božjo, me je doletela sreča, da sem postal obredni vodja v tej častitljivi hiši božji. Petkrat na leto jo moje oči vidijo okrašeno v najlepšem sijaju. Ampak še nikoli ni bila tako bleščeča, še nikoli niso bile damastne ponjave tako krasno ovite, še nikoli se niso tako lepo oprijemale stebrov!«

»Zdaj mi bo končno razodel svojo skrivnost,« je pomislil Julijan; »zdaj se je razvnel; postal je zaupljiv.« Možak pa, ki je bil tako očitno navdušen, ni črhnil nobene neprevidne besede. »In vendar je v svojem življenju dosti delal; srečen je,« je premišljeval Julijan; »z dobrim vinom ni varčeval. Kakšen človek! Kakšen zgled zame! To ti je kavelj!« (To grdo besedo se je bil naučil od starega zdravnika.)

Ko je med veliko mašo zazvonilo *Sanctus*, je hotel Julijan obleči mašno srajco, da bi stopal za škofom in se udeležil prekrasne procesije.

»Kaj pa tatovi, ljubi prijatelj, kaj pa tatovi?« je vzkliknil abbé Chas; »kaj nič ne mislite na tatove? Procesija pojde zdaj iz cerkve, midva pa bova pazila. Lahko bomo srečni, če nam ne bo zmanjkalo več kot nekaj vatlov tistih lepih našitkov, ki se ovijajo okrog vznožij stebrov. Tudi ti so darilo gospe Rubempréjeve. Podedovala jih je od svojega pradeda, tistega slovitega grofa. Samo suho zlato, dragi moj prijatelj,« mu je zašepetal na uho vidno navdušen, »ničesar ponarejenega! Vam poverim stražo nad severnim krilom; ne odstranite se odondod! Sebi pa pridržim južno krilo in veliko ladjo. Pazite na spovednice! Od tam prežijo vohunke tatov na trenutek, ko bova obrnila hrbet.«

Ko je nehal govoriti, je udarila ura tri četrt na poldne; takoj nato se je oglasil veliki zvon. Zvonil je na ves glas; njegovo polno in svečano donenje je Julijana ganilo; njegov duh ni bil več na zemlji.

Vonj kadila in rožnih listov, ki so jih trosili pred svetim zakramentom majhni dečki, preoblečeni v svete Janeze, ga je do kraja razvnel.

Resno donenje velikega zvona ne bi bilo smelo v Julijanu vzbuditi drugih misli kot misel na delo dvajsetih mož, ki so bili plačani po petdeset centimov in ki jim je pomagalo mogoče še petnajst ali dvajset vernikov. Moral bi bil misliti

na obrabo vrvi in tramovja, na nevarnost zvona samega, ki vsakih dvesto let enkrat pade iz zvonika, in razmišljati o možnostih, kako znižati zvonilcem dnino ali pa jih poplačati s kakšnim odpustkom ali kakšno drugo milostjo iz zakladnice svete Cerkve, tako da ne bi trpel njen mošnjiček.

Namesto da bi se vdajala takim modrim premišljevanjem pa je Julijanova duša, ki jo je razvnemalo možato in polno donenje velikega zvona, blodila po deželi sanj. Tak človek ne bo nikoli kaj prida duhovnik, pa tudi ne dober upravitelj. Duše, ki so zmožne takšne ganjenosti, so dobre kvečjemu za to, da se iz njih rodi umetnik. Tu se kaže v polni svetlobi Julijanova domišljavost. Vsaj petdeset semeniščnikov, njegovih vrstnikov, je javno sovraštvo in jakobinstvo, ki, kakor jim prikazujejo, preži nanje za vsakim plotom, že naučilo pazljivo prisluhniti resnični plati življenja; oni pač ne bi pri pritrkavanju velikega zvona mislili na nič drugega kot na mezdo pritrkovalcev. Preudarili bi bili z Barêmovo bistroumnostjo, ali je stopnja ganjenosti pri poslušalcih vredna denarja, ki ga dobijo zvonilci. Če bi bil Julijan hotel razmišljati o gmotni koristi stolnice, bi ga bila njegova domišljija zanesla predaleč; razmišljal bi bil o tem, kako prihraniti ustanovi štirideset frankov, pri tem pa bi bil zamudil priložnost, da bi se izognil izdatku petindvajsetih centimov iz cerkvene blagajne.

Medtem ko se je zunaj pri najkrasnejšem dnevu, kar si ga moremo misliti, procesija počasi vila skozi Besançon in se ustavljala na prelepih postajah, ki so jih bile z veliko vnemo okrasile mestne oblasti, se je cerkev pogreznila v globoko tišino. V njej sta vladala somrak in prijeten hlad; dišalo je po cveticah in kadilu.

V tišini, v globoki samoti in v hladu dolgih cerkvenih ladij so bile Julijanove sanje še slajše. Ni se mu bilo treba bati, da bi ga motil abbé Chas, ki je imel opraviti na drugem koncu cerkve. Njegova duša je bila skorajda zapustila njegovo umrljivo telo; s počasnimi koraki se je sprehajal po severnem krilu cerkve, ki je bilo izročeno njegovemu varstvu. Bil je mirnejši, ker se je prepričal, da je v spovednicah samo nekaj pobožnih žensk; oko mu je gledalo, ne da bi videlo.

Njegovo raztresenost pa je napol zmotila navzočnost dveh zelo lepo oblečenih žensk, katerih ena je klečala v spovednici, druga pa prav blizu nje v klopi. Gledal je, ne da bi videl, vendar pa je opazil, mogoče ker mu je to nejasno veleval čut dolžnosti ali pa ker je občudoval plemenite in hkrati preproste obleke obeh dam, da v tisti spovednici ni bilo duhovnika. »Čudno,« je pomislil, »da ti dve lepi dami, če sta pobožni, ne klečita pred kakšno postajo pri procesiji ali pa ne sedita, če sta iz visoke družbe, udobno v prvi vrsti na kakšnem balkonu. Kako lepo je ukrojena ta obleka! Kako je očarljiva!« Pridržal je korak, da bi ju bolje videl.

Ženska, ki je klečala v spovednici, je nekoliko obrnila glavo, ko je sredi gluhe tišine zaslišala šum Julijanovih korakov. Nenadoma je kriknila; obšla jo je slabost.

Moči so jo zapustile in klečé je omahnila vznak; njena prijateljica, ki je bila v bližini, ji je priskočila na pomoč. V tistem trenutku je Julijan zagledal rame gospe, ki je padla vznak. Pogled mu je obvisel na ogrlici iz debelih žlahtnih biserov, ki jo je dobro poznal. Kako mu je bilo pri srcu, ko je spoznal lasé gospe Rênalove! Zakaj bila je ona. Dama, ki ji je skušala podpirati glavo, da se ne bi popolnoma zgrudila, je bila gospa Dervillova. Julijan je ves iz sebe priskočil na pomoč; gospa Rênalova bi bila mogoče pri padcu potegnila za seboj tudi gospo Dervillovo, če ju ne bi bil Julijan zadržal. Videl je glavo gospe Rênalove, bledo, brez zavesti, kako je omahnila na njegovo ramo. Pomagal je gospe Dervillovi položiti ljubko glavo gospe Rênalove na naslon slamnatega stolca; pokleknil je.

Gospa Dervillova se je ozrla k njemu in ga spoznala.

»Bežite, gospod, bežite!« mu je rekla z glasom, ki je izražal resnično ogorčenost. »Bog varuj, da bi vas spet videla! Pogled na vas ji mora res vzbujati grozo. Dokler ni bilo vas, je bila tako srečna! Vaše početje je strašno! Bežite! Odstranite se, če je še kaj sramu v vas!«

Te besede je spregovorila tako ukazujoče, in Julijan je bil v tistem trenutku tako slaboten, da se je res odstranil. »Zmerom me je sovražila,« si je rekel, ko je pomislil na gospo Dervillovo.

V tistem trenutku je zadonelo po cerkvi nosljajoče petje prvih duhovnikov, ki so se vračali od procesije. Abbé Chas-Bernard je nekajkrat poklical Julijana, ki pa ga sprva ni

slišal; slednjič je prišel za steber, kamor se je bil Julijan zatekel napol mrtev. Chas-Bernard ga je prijel za roko; hotel ga je predstaviti škofu.

»Slabo vam je, dete moje,« mu je dejal abbé, ko je videl, kako je bled in da skorajda ne more hoditi, »preveč ste delali.« Abbé mu je ponudil roko. »Pojdite, sedite na tole klopco zraven kropilnika, za moj hrbet; skril vas bom.« Takrat sta bila blizu velikih vrat. »Pomirite se, saj imava še dobrih dvajset minut časa, preden pride monsignor tu mimo. Skušajte se osvestiti; ko pride mimo, vas bom že dvignil, zakaj navzlic svoji starosti sem še čil in krepak.«

Ko pa je prišel škof mimo, je Julijan tako drgetal, da je abbé Chas opustil misel, da bi mu ga predstavil.

»Ne ženite si tega preveč k srcu,« mu je dejal; »bom že še našel priložnost, da vas predstavim.«

Zvečer je poslal v semeniško kapelo deset funtov sveč, ki jih je bil, kot je rekel, prištedil Julijan s svojo pazljivostjo in z natančnostjo, s katero jih je dal pogasiti. To je bilo do pičice res. Ubogi dečko pa je bil sam napol ugasel. Odkar je bil ugledal gospo Rênalovo, ni bil sposoben ene same jasne misli.

XXIX

PRVO NAPREDOVANJE

Spoznal je svoje stoletje, spoznal je svoje okrožje — in bogat je.

Le Précurseur

Julijan se še ni bil do kraja vzdramil iz globoke zasanjanosti, v katero se je bil potopil po dogodku v stolnici, ko ga je nekega jutra dal poklicati strogi abbé Pirard.

»Gospod abbé Chas-Bernard mi zelo pohvalno piše o vas. Na splošno sem z vašim vedenjem še kar zadovoljen. Sicer ste skrajno neprevidni in lahkomiselni, čeprav tega ni videti, a vaše srce je za sedaj še dobro in celó plemenito; vaše duhovne sposobnosti so več kot povprečne. V celoti vidim v vas iskro, ki je ne gre zanemarjati.

Po petnajstih letih dela sem na tem, da zapustim to hišo; moja krivda je v tem, da sem puščal semeniščnikom svobodno mišljenje in da nisem tiste skrivne družbe, o kateri ste mi pripovedovali v spovednici, niti ščitil niti je preganjal. Preden odidem, bi rad nekaj storil za vas; to bi bil storil že pred dvema mesecema, zakaj to ste zaslužili, če ne bi bilo tiste zadeve z ovadbo, ki se nanaša na naslov Amande Binet, ki so ga našli pri vas. Imenujem vas za korepetitorja iz nove in stare zaveze.«

Julijana je prevzelo čustvo hvaležnosti; imelo ga je, da bi padel na kolena in zahvalil Boga, toda nadvladalo je bolj resnično čustvo. Približal se je abbéju Pirardu, ga prijel za roko in jo ponesel k svojim ustnicam.

»Kaj je to?« je vzkliknil ravnatelj z zlovoljnim obrazom; toda Julijanove oči so govorile glasneje kot njegovo dejanje.

Abbé Pirard ga je gledal z začudenjem kakor človek, ki je že zdavnaj pozabil, da so mogoča topla čustva. Ta pozornost je ravnatelja izdala; glas se mu je spremenil.

»No, da, dragi fant, naklonjen sem ti. Nebesa vedo, da proti svoji volji. Moral bi biti pravičen in ne bi smel občutiti do nikogar niti sovraštva niti ljubezni. Tvoje življenje

bo težavno. V tebi vidim nekaj, kar je žaljivo za nizkotne duše. Zavist in obrekovanje te bosta preganjala. Kamorkoli te bo poslala božja previdnost, povsod te bodo tvoji tovariši sovražili; in če ti bodo hlinili ljubezen, bodo to počeli samo zato, da te bodo tem bolj gotovo ogoljufali. Samo ena pomoč ti ostane: ne zatekaj se k nikomur razen k Bogu, ki ti je naložil pokoro, da te ljudje sovražijo, da bi te s tem kaznoval za tvojo domišljavost. Tvoje življenje naj bo čisto; to je edina rešitev, ki jo vidim zate. Če se boš trdno oklepal resnice, bodo tvoji sovražniki prej ali slej osramočeni.«

Tako dolgo je že bilo tega, odkar ni Julijan slišal prijateljske besede, da mu moramo odpustiti majhno slabost: oblile so ga solze. Abbé Pirard je razprl roke in ga objel. Tisti trenutek je bil za oba neskončno sladak.

Julijan je bil ves nor od veselja. To napredovanje je bilo prvo, kar jih je dosegel; ugodnosti, ki mu jih je prineslo, so bile neizmerne. Razumel jih bo samo tisti, ki je preživel šest mesecev, ne da bi bil za trenutek sam, v stalnem in neposrednem stiku s tovariši, ki so bili v najboljšem primeru nadležni, po večini pa neznosni. Že samo njihovo kričanje bi lahko zadostovalo, da bi zaneslo nered in nemir v rahločuten organizem. Tisti dobro rejeni in dobro oblečeni kmetje so mislili, da je njihovo veselje popolno samo takrat, kadar ga oznanjajo s hrupnim kričanjem.

Odslej je Julijan obedoval sam ali skoraj sam, uro pozneje kot drugi semeniščniki. Imel je ključ do vrta, kjer se je smel sprehajati ob času, ko ni bilo tam nikogar.

V svoje veliko začudenje pa je Julijan opazil, da ga njegovi tovariši zdaj manj sovražijo; pričakoval je, da se bo njihovo sovraštvo podvojilo. Skrivna želja, da ga ne bi nagovarjali, ki je bila preveč očitna in ki mu je bila nakopala toliko sovražnikov, zdaj ni bila več znamenje smešnega ponosa. V očeh robatih ljudi, ki so ga obdajali, je zdaj pomenila pravični občutek dostojanstva. Sovraštvo je znatno popustilo, posebno med njegovimi mlajšimi tovariši, ki so bili zdaj njegovi učenci in ki je z njimi ravnal zelo vljudno. Polagoma je dobil celó pristaše; zdaj je veljalo za nedostojno, če bi ga kdo klical za Martina Lutra.

Pa čemu bi naštevali njegove prijatelje, njegove sovražnike? Vse to je grdo, in to tem grše, čim bolj je slika resnična. In vendar so to edini učitelji morale, ki jih ima ljudstvo, in

kaj bi bilo, če jih ne bi imelo? Ali bo kdaj lahko časopis nadomestil župnika?

Odkar je bil Julijan dosegel svoje novo dostojanstvo, si je ravnatelj semenišča prizadeval, da ni nikoli spregovoril z njim brez prič. To vedenje je bilo modro tako za učitelja kakor za učenca; predvsem pa je bila to *preskušnja.* Neomajno načelo strogega janzenista Pirarda je bilo: če je kdo v tvojih očeh zaslužen, mu postavljaj ovire v vsem, česar si želi, in v vsem, kar počenja. Če je resnično zaslužen, jih bo že znal podreti ali pa se jim izogniti.

Bilo je ob času lova. Fouquéju je prišlo na misel, da je v imenu Julijanovih staršev poslal v semenišče ustreljenega jelena in divjega merjasca. Mrtvi živali sta ležali na hodniku med kuhinjo in obednico. Tam so ju videli vsi semeniščniki, ko so šli k obedu. To je bilo nekaj za njihovo radovednost! Čeprav je bil merjasec mrtev, so se ga najmlajši še zmerom bali; tipali so ga za okle. Osem dni je bil govor samo o tem.

To darilo, ki je uvrstilo Julijanovo rodbino v tisti družbeni sloj, ki ga je bilo treba spoštovati, je zadalo zavisti smrtni udarec. Zdaj je veljal za boljšega človeka, in to zaradi svoje premožnosti. Chazel in drugi najodličnejši semeniščniki so se mu prilizovali in malo je manjkalo, da se niso pritoževali, ker jih ni bil opozoril na imovitost svojih staršev in jih je zato spravil v nevarnost, da bi se pregrešili zoper spoštovanje, ki ga je človek dolžan denarju.

Prišel je čas nabora, ki pa ga je bil Julijan kot semeniščnik oproščen. Ta okoliščina ga je močno pretresla. »Tako je torej za vselej minil trenutek, ko bi se bilo dvajset let prej začelo zame junaško življenje!«

Sprehajal se je po semeniškem vrtu in slišal, kako so se med seboj pogovarjali zidarji, ki so popravljali zidno ograjo.

»No, treba jo bo odkuriti; že spet nov nabor!«

»Ko je vladal *oni,* takrat, da, takrat je bilo lepo! Zidar se je lahko povzpel do častnika, da, celó do generala; saj smo videli!«

»Pa poglej zdaj! Samo berači se prijavljajo. Kdor ima kaj pod palcem, ostane doma.«

»Kdor pride siromak na svet, ostane siromak, je že tako!«

»Kaj praviš, ali je res, kar pripovedujejo, da je *oni* mrtev?« se je oglasil tretji zidar.

»To pravijo bogataši, veš; bali so se ga.«

»Kakšna razlika! Kako je šlo delo od rok v njegovih časih! In če človek premisli, da so ga izdali njegovi lastni maršali! To so ti izdajalci!«

Ta pogovor je Julijana nekoliko potolažil. Ko se je oddaljeval, si je globoko vzdihujoč ponavljal:

»Edini kralj, ki mu je ljudstvo ohranilo spomin!«

Prišel je čas izpitov. Julijan se je sijajno odrezal. Videl je, da je celó Chazel skušal pokazati vse svoje znanje.

Prvi dan so bili izpraševalci, ki jih je bil imenoval zloglasni vikar Frilair, zelo nejevoljni, ker so morali v svojih seznamih zmeraj postavljati na prvo ali pa vsaj na drugo mesto tistega Julijana Sorela, ki so jim ga bili označili kot ljubljenca abbéja Pirarda. V semenišču so že sklepali stave, da bo imel Julijan v glavnem izpraševalnem zapisniku prvo številko, kar bi mu prineslo čast, da bi bil povabljen na kosilo k monsignoru. Proti koncu zasedanja pa, na katerem je bil govor o cerkvenih očetih, je neki spreten izpraševalec, potem ko je najprej izpraševal Julijana o svetem Hieronimu in njegovi strasti do Cicerona, napeljal pogovor na Horaca, Vergila in druge posvetne pisce. Brez vednosti svojih tovarišev se je bil Julijan naučil na pamet številna mesta iz teh pesnikov. Razvnet od svojih uspehov je pozabil, kje je, in na ponovno izpraševalčevo vprašanje je ognjevito odpredaval in razložil več Horacovih od. Izpraševalec ga je kakšnih dvajset minut mirno poslušal, tako da se je Julijan trdno zapletel v mrežo, nato pa je mahoma spremenil obraz in mu ostro očital čas, ki ga je potratil s posvetnimi študijami, in nepotrebne ali celó pregrešne misli, ki si jih je bil s tem vtepel v glavo.

»Bedak sem, gospod, prav imate,« je odvrnil Julijan skromno, ko je spregledal spretno nakano, katere žrtev je bil.

V tej izpraševalčevi zvijači so videli celó v semenišču umazanost, kar pa ni oviralo abbéja Frilaira, spretneža, ki je tako modro spletal mrežo besançonske organizacije in pred čigar poročili, ki jih je pošiljal v Pariz, so se tresli sodniki, prefekt in celó višji častniki garnizije, da ne bi bil zapisal s svojo mogočno roko zraven Julijanovega imena številko 198. Veselilo ga je, da je lahko na ta način ujezil svojega nasprotnika, janzenista abbéja Pirarda.

Že deset let je bila njegova glavna skrb, kako bi mu odvzel vodstvo semenišča. Abbé Pirard, ki se je tudi sam držal navodil, ki jih je bil dal Julijanu, je bil odkritosrčen, po-

božen, brez slehernega spletkarskega duha, in goreč v izvrševanju svojih dolžnosti. Nebesa pa so mu v svoji jezi dala tisto žolčno čud, ki povzroča, da človek globoko občuti žalitve in sovraštvo. Noben napad, kar jih je bila doživela njegova goreča duša, ni bil jalov. Stokrat bi že bil odložil svojo čast, če ne bi bil prepričan, da je koristen na svojem mestu, na katero ga je bila postavila božja previdnost. »Tu oviram napredovanje jezuitstva in malikovanja,« si je dokazoval.

Ko so se vršili izpiti, že morda dva meseca ni bil spregovoril z Julijanom, in vendar je bil osem dni bolan, ko je dobil uradno sporočilo o uspehih izpitov in videl zraven imena gojenca, ki je bil v njegovih očeh ponos njegovega zavoda, številko 198. Edina tolažba za njegov strogi značaj je bila v tem, da je osredotočil okrog Julijana vsa možna sredstva, s katerimi ga je nadzoroval. Bilo mu je v veliko zadoščenje, da ni odkril v njem niti jeze niti maščevalnih načrtov niti malodušnosti.

Nekaj tednov pozneje je Julijan vztrepetal, ko je prejel neko pismo, ki je nosilo poštni pečat iz Pariza. »Slednjič se je gospa Rênalova vendarle spomnila svojih obljub,« se je vzradostil. Neki gospod, ki se je podpisal za Pavla Sorela in se izdajal za njegova sorodnika, mu je poslal menico za 500 frankov. Pripomnil je tudi, da bo nakazal Julijanu vsako leto isto vsoto, če bo še nadalje uspešno študiral dobre latinske pisatelje.

»To je ona, to je njena dobrosrčnost!« si je dejal Julijan v nežni ganjenosti; »potolažiti me hoče; ampak zakaj niti ene prijazne besede?«

Kar se tiče pisma, pa se je motil, zakaj gospa Rênalova je po navodilih gospe Dervillove živela samo svojemu globokemu kesanju. Proti svoji volji je pogosto mislila na čudovito bitje, ki je vzburkalo vse njeno življenje; nikakor pa si ne bi bila dovolila, da bi mu pisala.

Če bi govorili v semeniškem jeziku, bi morda videli v pošiljki tistih petsto frankov čudež in bi rekli, da so si nebesa izbrala samega gospoda Frilaira, da pošlje Julijanu to darilo.

Pred dvanajstimi leti je bil prišel abbé Frilair v Besançon z zelo skromno prtljago, ki je bila, kakor pripoveduje kronika, vse njegove premoženje. Zdaj pa je bil eden najbogatejših posestnikov v okrožju. Ko mu je šlo vse najbolj po sreči, je kupil polovico nekega posestva, katerega druga po-

lovica je kot dediščina pripadla markizu de la Molu. Odtod velika pravda med tema dvema mogočnežema.

Kljub svojemu sijajnemu položaju v Parizu in položaju, ki ga je zavzemal na dvoru, se je markiz de La Mole zavedal, da se je v Besançonu nevarno boriti zoper velikega vikarja, ki je bilo o njem znano, da nastavlja in odstavlja prefekte. Potruditi bi se bil mogel za kakšnih petdeset tisoč frankov odškodnine, ki bi se v proračunu že dali pokriti pod katerimkoli imenom, in lahko bi bil odstopil od malenkostne pravde z abbéjem Frilairom; ampak markiz si je bil vtepel v glavo, da mora pravdo dobiti. Mislil je, da ima prav; kakor da bi bilo s tem kaj rečeno.

Toda, dovolite vprašanje: kje pa je sodnik, ki nima sina ali vsaj bratranca, ki ga je treba potisniti na kakšno dobro mesto?

Da bi tudi najbolj zaslepljenim odprl oči, je abbé Frilair osem dni po prvem odloku, ki ga je bil prejel, sédel v kočijo presvetlega škofa ter osebno odnesel svojemu odvetniku križec častne legije. Gospoda La Mola je nekoliko presenetilo ravnanje nasprotne stranke, in ko je začutil, da njegovi odvetniki začenjajo popuščati, je vprašal za svet abbéja Chélana, ki ga je seznanil s Pirardom.

V času, ko se je dogajala naša povest, so bili ti odnosi stari že več let. Abbé Pirard se je bil zagrizel v zadevo z vso strastjo svojega značaja. Neprestano je hodil k markizovim odvetnikom, se poglabljal v njegovo zadevo in se, ker se mu je zdela pravična, odkrito zavzemal za markiza de La Mola zoper vsegamogočnega velikega vikarja, ki ga je ta predrznost silno jezila, posebno še, ker je bil Pirard samo neznaten janzenist.

»Zdaj pa poglejte, kakšno je to dvorno plemstvo, ki se ima za tako mogočno!« je razlagal abbé Frilair svojim zaupnikom. »La Mole ni poslal svojemu zastopniku v Besançonu niti skromnega križca; tudi če bi ga odstavili, ne bi markiz mignil z mezincem. Pri tem pa ne mine niti teden, da ne bi ta žlahtni pair razkazoval modrega traku v salonu ministra za pravosodje, pa naj bo že ta ali oni.«

Kljub vsej živahni delavnosti abbéja Pirarda in kljub temu, da je živel La Mole v najboljših odnosih z ministrom za pravosodje in predvsem z njegovimi uradniki, je bilo ven-

dar vse, kar je mogel doseči v šestih truda polnih letih to, da ni popolnoma izgubil svoje pravde.

V zadevi, ki sta jo oba zasledovala z vso strastjo, si je markiz neprestano dopisoval z abbéjem Pirardom, tako da je slednjič začel ceniti njegove duhovne sposobnosti. Kljub temu da ju je ločil velikanski družbeni prepad, je njuno dopisovanje sčasoma dobilo značaj prijateljstva. Abbé Pirard je povedal markizu, da ga hočejo z najgršimi sredstvi prisiliti, da bi se odrekel svojemu mestu. V jezi, ki mu jo je vzbudila podla spletka, ki so jo bili po njegovem mnenju uporabili zoper Julijana, je povedal markizu tudi Julijanovo zgodbo.

Čeprav je bil visoki gospod zelo bogat, nikakor ni bil skop. Nikoli ni mogel pripraviti abbéja Pirarda do tega, da bi sprejel vsaj povračilo poštnih stroškov, ki jih je imel z njegovo pravdo. In tako mu je prišlo na misel, da je poslal njegovemu najljubšemu gojencu petsto frankov.

La Mole se je potrudil, da je svojeročno napisal tisto pismo. Pri tem se je spomnil tudi abbéja.

Nekega dne je ta dobil listič, ki ga je v nujni zadevi pozival, naj se nemudoma potrudi v neko gostilno v besançonskem predmestju. Tam je našel La Molovega upravitelja.

»Gospod markiz mi je naročil, naj vam pripeljem njegovo kočijo,« mu je dejal. »Ko boste prebrali to pismo, upa, da se odločite in pridete v štirih ali petih dneh v Pariz. Čas, ki mi ga boste blagovolili določiti, bom porabil tako, da se malo ozrem po posestvih gospoda markiza v Franche-Comtéji. Nato pa bova, kadarkoli vam bo všeč, odpotovala v Pariz.«

Pismo je bilo kratko:

»Otresite se, dragi moj gospod, vseh nadlog, ki jih imate na deželi, in pridite v Pariz dihat mirnejši zrak. Pošiljam vam svoj voz z naročilom, da počaka štiri dni na vašo odločitev. Jaz sam vas bom pričakoval v Parizu do torka. Potrebujem samo besedico ‚da' od vas, gospod, da v vašem imenu sprejmem eno najboljših župnij v pariški okolici. Najbogatejši vaših bodočih župljanov vas sicer še ni nikoli videl, toda vdan vam je bolj, kot si morete misliti; ta je markiz de La Mole.«

Ne da bi se zavedal, je imel strogi abbé Pirard rad semenišče, ki je v njem mrgolelo njegovih sovražnikov in ki mu je že petnajst let posvečal vso svojo skrb. Pismo gospoda La

Mola je bilo zanj kakor prihod kirurga, ki mora izvršiti bolečo, a nujno operacijo. Da bo ob službo, je bilo kakor pribito. In tako je obljubil upravniku sestanek čez tri dni.

Oseminštirideset ur je preživel v mrzlični negotovosti. Slednjič je pisal La Molu in sestavil za prevzvišenega gospoda škofa pismo, ki je bilo mojstrovina cerkvenega sloga, toda nekoliko dolgo. Težko bi bilo najti bolj neoporečne stavke, ki bi dihalo iz njih odkritosrčnejše spoštovanje. In vendar je to pismo, ki je imelo namen, da pripravi Frilairu neprijetno urico pri njegovem predstojniku, naštevalo vse vzroke hudih pritožb, da, celó vse umazane podlosti, ki jih je abbé Pirard dolgih šest let vdano prenašal, ki pa so ga slednjič prisilile k temu, da bo zapustil škofijo.

Kradli so mu drva iz drvarnice, zastrupili so mu psa, in tako dalje in tako dalje.

Ko je bilo pismo končano, je dal zbuditi Julijana, ki je bil kakor vsi drugi semeniščniki ob osmih zvečer že v postelji.

»Ali veste, kje je škofija?« ga je vprašal v lepi latinščini: »Nesite to pismo monsignoru. Ne bom vam prikrival, da vas pošiljam v volčji brlog. Imejte odprte oči in pazljiva ušesa. Laži ne sme biti v vaših odgovorih; pomnite pa, da bi tisti, ki vas bo izpraševal, mogoče občutil resnično veselje, če bi vam mogel škodovati. Veseli me, dragi moj, da vam pripomorem do te preskušnje, preden vas zapustim, zakaj nočem vam tega dalje prikrivati: v pismu, ki ga boste odnesli, je moja ostavka.«

Julijan je kar odrevenel; ljubil je abbéja Pirarda. Zaman mu je pravila previdnost:

»Po odhodu tega poštenjaka me bo stranka Presvetega srca ponižala in mogoče pregnala.«

V tistem trenutku ni mogel misliti nase. Bil je v zadregi, ker bi bil rad povedal neko misel v vljudni obliki, pa se mu nikakor ni hotelo posrečiti.

»No, prijatelj, ne greste še?«

»Gospod,« je rekel Julijan boječe, »pravijo, da si niste ves dolgi čas svojega upravljanja ničesar deli na stran. Imam šeststo frankov . . .«

Solze so mu branile, da ni mogel nadaljevati.

»*Tudi to si bomo zapisali,*« je hladno dejal odstavljeni ravnatelj semenišča. »Pojdite v škofijo, pozno bo že.«

Naključje je hotelo, da je imel tistega večera službo v škofijskem dvorcu abbé Frilair; monsignor je bil na večerji v prefekturi. Tako je torej Julijan izročil pismo samemu gospodu Frilairu, katerega pa ni poznal.

Julijan je z začudenjem videl, kako je ta abbé drzno odprl pismo, ki je bilo naslovljeno na škofa. Lepi obraz velikega vikarja je kmalu dobil izraz presenečenja, pomešanega z vidnim zadovoljstvom; nato pa se je še bolj zresnil. Medtem ko je bral, je imel Julijan, ki ga je osupilo vikarjevo zdravo lice, dovolj časa, da ga je opazoval. Njegov obraz bi bil videti še bolj resen, če ne bi bilo tiste skrajne pretkanosti, ki se je izražala v nekaterih potezah in ki bi bila celo izdajala licemerstvo, če bi nosilec tega lepega obraza le za trenutek nehal posvečati vso pozornost njegovemu izrazu. Njegov močno naprej štrleči nos je bil ena sama docela ravna črta in zaradi njega je bil, žal, njegov sicer plemeniti profil neutajljivo podoben lisjakovemu. Sicer pa je bil ta abbé, ki ga je Pirardova ostavka očitno tako zelo zanimala, oblečen z izbrano eleganco, ki je Julijanu silno ugajala in ki je ni bil še nikdar opazil pri duhovniku.

Šele pozneje je Julijan izvedel, kakšen poseben dar je imel abbé Frilair. Znal je zabavati svojega škofa, ljubeznivega starčka, ki je bil ustvarjen za pariško življenje in ki se je v Besançonu počutil kot izgnanec. Škofu je bil vid močno opešal, bil pa je velik ljubitelj rib. Abbé Frilair je torej odbiral koščice, kadar so bile na monsignorovi mizi ribe.

Julijan je molče gledal abbéja, ki je vnovič bral ostavko, ko so se mahoma vrata hrupno odprla. Bogato oblečen strežaj je naglo šinil mimo. Julijan se je komaj utegnil ozreti k vratom; zagledal je majhnega starčka s križcem na prsih. Zdrknil je na kolena; škof se mu je dobrotljivo nasmehnil in šel dalje. Lepi abbé je stopil za njim in Julijan je ostal sam v salonu, katerega nabožno krasoto je šele zdaj lahko nemoteno občudoval.

Besançonski škof je bil mož bistrega duha, ki ga je bila dolga beda izgnanstva težko preskušala, nikakor pa ne ubila; bil je star več kot petinsedemdeset let in mu je bilo presneto malo mar za tisto, kar bi se utegnilo zgoditi čez deset let.

»Kdo je ta semeniščnik bistrega pogleda, ki se mi zdi, da sem ga videl mimogrede?« je vprašal škof. »Ali ne zahteva hišni red, da morajo biti ob tej uri že v postelji?«

»Ta ni niti malo zaspan, prisegam vam, monsignor, in prinaša nam važno novico: ostavko edinega janzenista, ki je še ostal v vaši škofiji. Strašni abbé Pirard je končno spre-videl, kako stojé stvari.«

»No,« je odvrnil škof smejé se, »ne verjamem, da bi mogli najti namesto njega moža, ki bi mu bil enakovreden. In da vam pokažem, kako ga cenim, ga povabim jutri na kosilo.«

Veliki vikar je hotel pripomniti nekaj besed o izbiri na-slednika; prelat pa, ki ga ni bilo posebno volja, da bi se po-govarjal o važnih zadevah, mu je rekel:

»Preden poiščemo novega, si nekoliko oglejmo, kako od-haja stari. Pokličite mi tega semeniščnika; otroška usta go-voré resnico.«

Poklicali so Julijana. »Zdaj bom stal med dvema inkvi-zitorjema,« je pomislil. Še nikoli se ni bil počutil tako po-gumnega.

V trenutku, ko je vstopil, sta dva osebna strežaja, oblečena lepše od samega gospoda Valenoda, slačila monsignora. Pre-den je prelat začel govoriti o Pirardu, se mu je zdelo po-trebno, da Julijana nekoliko izpraša o njegovih študijah. Po-govarjala sta se najprej nekoliko o dogmah, in prelat se je začudil. Kmalu je napeljal pogovor na humanistične vede, na Vergila, Horaca, Cicerona. »Ta imena,« je pomislil Julijan, »so bila kriva, da sem dobil številko 198. Nimam kaj izgubiti, poskusimo se izkazati.« To se mu je tudi posrečilo; prelat, ki je bil sam odličen humanist, je bil očaran.

Med večerjo na prefekturi je bilo mlado dekle, ki je bilo prav takrat slavno, deklamiralo pesem o Madeleini. Prelat je z vnemo govoril o književnosti in je brž pozabil na abbéja Pirarda in na vse službene zadeve; razpravljal je s semeniš-nikom o vprašanju, ali je bil Horac bogat ali reven. Prelat je citiral več od, toda spomin ga je včasih pustil na cedilu in Julijan je nemudoma s skromnim obrazom povedal na pamet vso odo; kar pa je prelata najbolj presenetilo, je bilo to, da je Julijan govoril ves čas v tonu navadnega pogovora; po-vedal je dvajset ali trideset latinskih stihov, kakor bi bil pri-povedoval o tem, kaj se godi v semenišču. Dolgo sta govorila o Vergilu in o Ciceronu. Slednjič si prelat ni mogel kaj, da ne bi napravil mlademu semeniščniku poklona:

»Bolje resnično ne bi bili mogli študirati!«

»Monsignor,« je odvrnil Julijan, »vaše semenišče vam lahko pokaže sto sedemindevetdeset gojencev, ki bi bili še vse bolj vredni vašega visokega priznanja.«

»Kako to?« je vprašal prelat, ki ga je to število osupilo.

»To, kar sem pravkar imel čast povedati monsignoru, lahko podprem z uradnim dokazom. Ko sem pri letnem izpitu v semenišču odgovarjal na vprašanja natančno o tej snovi, ki mi je pravkar prinesla monsignorovo priznanje, sem dobil številko 198.«

»A, to je benjamin abbéja Pirarda,« je vzkliknil škof smejé se in se ozrl k Frilairu; »na to bi bili morali biti pripravljeni; ampak to je pošten boj. Kajne, prijatelj,« je pristavil ter se obrnil k Julijanu, »da so vas dali zbuditi, da vas pošljejo sem?«

»Da, monsignor. Samo enkrat v svojem življenju sem zapustil semenišče, takrat, ko sem na praznik svetega Rešnjega telesa šel pomagat gospodu abbéju Chas-Bernardu okrasiti katedralo.«

»*Optime,*« je dejal škof; »vi ste torej takrat pokazali toliko poguma, ko ste namestili perjanice na baldahin? Vsako leto se tresem zaradi njih; zmerom se bojim, da me bodo stale človeško življenje. Prijatelj, vi boste daleč prišli; toda nočem vam onemogočiti kariere, ki bo brez dvoma sijajna, s tem, da vas pustim od gladu umreti.«

In na škofov ukaz so prinesli slaščic in malage in Julijan se ni dal prav nič prositi, še manj pa abbé Frilair, ki je vedel, da škof rad vidi, da jedo njegovi gostje z užitkom in s slastjo.

Prelat je bil čedalje bolj zadovoljen z večerom. Za trenutek je napeljal pogovor na cerkveno zgodovino. Opazil pa je, da Julijan tu ni doma. Prešel je na moralno stanje rimskega cesarstva v času cesarjev Konstantinove dobe. Konec poganstva je spremljalo tisto stanje nemira in dvoma, za katerim bolehajo tudi v devetnajstem stoletju utrujeni, vsega naveličani duhovi. Monsignor je opazil, da Julijan skorajda ne pozna niti Tacitovega imena.

Ko se je prelat temu začudil, mu je Julijan prostodušno odgovoril, da tega pisatelja ni v semeniški knjižnici.

»To me resnično veseli,« je dejal škof dobrohotno. »Rešili ste me iz zadrege; že deset minut premišljujem, kako bi se vam zahvalil za prijeten večer, ki ste mi ga pripravili res

čisto nepričakovano. Nisem slutil, da bom našel učenjaka med gojenci svojega semenišča. Čeprav darilo ni nič kaj kanonično, vam bom poklonil Tacitova dela.«

Prelat je dal prinesti osem krasno vezanih knjig; pod naslovom prve je blagovolil svojeročno napisati latinsko posvetilo za Julijana Sorela. Slednjič mu je rekel v resnem tonu, ki je, kakor bi odrezal, napravil konec prejšnjemu pogovoru:

»Mladi mož, *če boste pametni,* boste imeli nekega dne najboljšo župnijo v moji škofiji, in sicer ne mogoče sto milj od moje škofijske palače; ampak biti morate *pametni.*«

Obložen s podarjenimi knjigami je Julijan ves osupel odšel iz škofije, ko je bílo polnoč.

Monsignor mu ni bil rekel niti besedice o abbéju Pirardu. Julijana je posebno presenetila škofova skrajna vljudnost. Niti sanjalo se mu ni bilo, da je mogoča taka uglajenost oblik, ki je združena s prirojenim izrazom dostojanstva. Julijana je hudo zbodlo v oči nasprotje, ko je spet zagledal mrkega abbéja Pirarda, ki ga je nestrpno pričakoval.

»*Quid tibi dixerunt?*« (Kaj so ti rekli?) mu je zaklical že od daleč.

Julijanu se je nekoliko zapletal jezik, ko je hotel prevesti škofove besede v latinščino.

»Govorite francosko in natančno ponovite monsignorove besede; ne dodajte ničesar in ne izpustite ničesar,« je dejal odstavljeni ravnatelj semenišča s svojim trdim glasom in s svojimi obupno robatimi kretnjami.

»Kako čudno darilo za mladega semeniščnika iz rok škofa!« je dejal, listajoč po krasnem *Tacitu,* katerega zlate obreze ga je po vsem videzu bilo prav groza.

Ura je bila dve, ko je po zelo podrobnem poročilu dovolil svojemu najljubšemu gojencu, da spet odide v svojo sobo.

»Pustite mi ta prvi zvezek svojega Tacita, kjer je napisano posvetilo prevzvišenega škofa,« mu je dejal, »ta latinska vrstica bo po mojem odhodu v tej hiši vaš strelovod. *Erit tibi, fili mi, successor meus tamquam leo quaerens quem devoret.*« (Moj naslednik ti bo, sin moj, kakor lev, ki išče, koga bi požrl.)

Naslednjega jutra je opazil Julijan nekaj čudnega v načinu, s katerim so njegovi tovariši govorili z njim. Zato je bil še bolj oprezen. »To bo posledica Pirardove ostavke,« si je mislil. »V vsej hiši že vedo zanjo in jaz veljam za njegovega

ljubljenca. V tem vedenju je brez dvoma nekaj hoteno žaljivega.« Toda opaziti ni mogel ničesar takega. Narobe, oči vseh tovarišev, ki jih je srečeval vzdolž spalnic, niso razodevale nikakršnega sovraštva. »Kaj neki to pomeni? Brez dvoma je past; bodimo oprezni!« Slednjič mu je mali semeniščnik iz Verrièresa zaklical smejé se: »*Cornelii Taciti opera omnia!*« (Zbrana dela Kornelija Tacita.)

Pri teh besedah, ki so jih slišali tudi drugi, so vsi kot za stavo hiteli Julijanu čestitat ne le za krasno darilo, ki ga je dobil od monsignora, temveč za dveurni pogovor, s katerim ga je bil počastil. Vedeli so vse do najmanjših podrobnosti. Od tistega trenutka dalje ni bilo več sledu zavisti; prilizovali so se mu, da se mu je kar gabilo. Abbé Castanède, ki je bil še prejšnjega večera z njim skrajno nesramen, ga je prijel pod laket in ga povabil na zajtrk.

Usoda je hotela, da je bil Julijanov značaj tak, da ga je bila nesramnost teh surovih bitij prej zelo bolela; zdaj pa mu je njihovo prilizovanje vzbujalo stud in ga ni prav nič veselilo.

Proti poldnevu je abbé Pirard zapustil svoje učence; prej pa jih je še strogo nagovoril: »Ali si želite posvetnih časti,« jim je dejal, »vseh družbenih ugodnosti, zadoščenja, ki ga dajejo ukazovanje, zasmehovanje zakonov in nekaznovana nesramnost do vseh ljudi? Ali hočete rajši svoje večno zveličanje? Tudi najbolj zaostalim med vami je treba samo odpreti oči, da boste razlikovali obe poti.«

Komaj je pokazal pete, že so jo ubrali pobožni otroci Presvetega srca Jezusovega v kapelo, da zapojó tedeum. Nihče v semenišču ni občutil resnosti nagovora bivšega ravnatelja. »Zelo ga mora jeziti, da so ga odstavili,« so govorili po vsej hiši. Niti en semeniščnik ni bil tako lahkoveren, da bi verjel v prostovoljno ostavko na službo, kjer so se kar ponujale zveze z velikim dobavitelji.

Abbé Pirard se je nastanil v najlepšem besançonskem hotelu; hotel je ostati v mestu še dva dni, češ da ima važne opravke, ki jih seveda ni imel.

Škof ga je bil povabil na obed, in da bi ponagajal svojemu velikemu vikarju Frilairu, je skušal dati Pirardu priložnost, da bi se odlikoval. Sedeli so pri poobedku, ko je prišlo iz Pariza presenetljivo sporočilo, da je imenovan abbé Pirard na prekrasno župnijo v N..., štiri milje od stolnega mesta.

Dobri prelat mu je k temu iskreno čestital. V vsej zadevi je videl *spretno igro,* ki ga je spravila v dobro voljo in mu ustvarila kar najugodnejše mnenje o abbéjevih zmožnostih. Dal mu je imenitno latinsko napisano spričevalo in ukazal abbéju Frilairu, ki je hotel nekaj ugovarjati, naj molči.

Zvečer je monsignor izrazil svoje občudovanje pri markizi Rubempréjevi. To je bila velika novica za visoko besançonsko družbo. Spuščali so se v razna domnevanja o tem izrednem odlikovanju. V duhu so že videli abbéja Pirarda kot škofa. Najbolj bistroumni med njimi so že sklepali, da je La Mole postal minister in tistega večera so si dovolili, da so se rahlo posmehovali zapovedujočemu obrazu, ki ga je kazal v družbi abbé Frilair.

Naslednjega jutra so ljudje na cesti skorajda drveli za abbéjem Pirardom in trgovci so stopali na prag svojih prodajaln, ko je šel obdelovat markizove sodnike; tistega dne so ga prvikrat sprejeli vljudno. Strogi janzenist, ki se mu je gabilo, kar je videl, je imel dolgo opraviti z odvetniki, ki jih je bil izbral za markiza La Mola; nato je odpotoval v Pariz. Ob slovesu se je predal slabosti, da je dvema ali trem prijateljem iz kolegija, ki so ga spremili do kočije in občudovali grbe na njej, zaupal, da zapušča Besançon samo s petsto dvajsetimi franki prihrankov, čeprav je petnajst let upravljal semenišče. Prijatelji so ga s solzami v očeh objeli; ko pa so bili sami, so bili vsi istih misli. Govorili so: »Dobri abbé bi si bil to laž lahko prihranil; res je več kot smešna.«

Vsakdanji ljudje, ki jih je zaslepila pohlepnost po denarju, niso mogli razumeti, da je abbé Pirard našel v svojem prepričanju moč, da se je sam samcat dolgih šest let boril zoper Marijo Alacoqueovo, Presveto srce Jezusovo, jezuite in svojega škofa.

XXX

ČASTIHLEPNEŽ

Samo eno plemstvo še velja, to je vojvodski naslov; markiz, to je smešno; pri besedi vojvoda pa človek obrne glavo.

Edinburgh Review

Markiz de La Mole je sprejel abbéja Pirarda brez slehernih značilnosti ceremonij velikega gospoda, ki so tako vljudne, pa tudi tako nesramne za tistega, ki jih razume. To bi pomenilo tratenje časa in markizove važne zadeve so bile že dovolj dozorele, da ni smel več izgubljati časa.

Že šest mesecev je spletkaril, da bi dosegel, da bi kralj in ljudstvo odobrila neko ministrstvo, ki bi ga iz hvaležnosti imenovalo za vojvodo.

Že dolgo vrsto let je markiz zaman prosil svojega odvetnika v Besançonu, naj mu izdela jasno in natančno poročilo o njegovih pravdah v Franche-Comtéji. Toda, kako naj bi mu jih bil slavni advokat razložil, ko pa jih niti sam ni razumel?

Košček papirja, ki mu ga je bil izročil abbé, pa je vse razjasnil.

»Dragi moj abbé,« mu je dejal markiz, ki je prej kot v petih minutah končal z vsemi izrazi vljudnosti in z vprašanji po osebnih stvareh, »dragi moj abbé, v vsej svoji dozdevni sreči se ne utegnem resno ukvarjati z dvema majhnima, a vendar še dokaj važnima stvarema: s svojo rodbino in s svojimi podjetji. V velikih potezah skrbim za razcvet svoje hiše, ki jo lahko privedem še daleč; skrbim pa tudi za svojo zabavo, in to je prvo in najvažnejše, vsaj v mojih očeh,« je dostavil, ko je bral presenečenje v očeh abbéja Pirarda. Čeprav je bil abbé uvideven človek, se je vendar začudil, ko je slišal, da stari gospod tako odkrito govori o svojih zabavah.

»Dela se brez dvoma tudi v Parizu,« je nadaljeval visoki gospod, »ampak samo kje visoko v petem nadstropju. Brž

ko se zbližam s kakšnim človekom, si nemudoma najame stanovanje v drugem nadstropju in njegova žena si določi sprejemni dan; posledica tega je, da ima sleherno delo in sleherni napor odslej samo ta smoter, da se človek uveljavi v družbi, vsaj navidezno. To je njihova edina skrb, ko pridejo do kruha.

Za svoje pravde, da govorim natančno, tudi za vsako pravdo posebej, imam odvetnike, ki na smrt garajo;· predvčerajšnjim mi je eden umrl za jetiko. Ampak, ali mi boste verjeli, gospod, da sem se že pred tremi leti odpovedal upanju, da bi našel za svoje posle človeka, ki bi se mu ljubilo nekoliko resno misliti na to, kar dela, medtem ko piše zame? Sicer pa je vse to samo uvod.

Spoštujem vas, in skoraj da bi se drznil pristaviti, rad vas imam, čeprav vas vidim prvikrat. Ali bi hoteli biti moj tajnik z osmimi tisoči frankov plače ali pa tudi z dvakrat toliko? Imel bom še zmeraj dobiček, prisegam vam; seveda bom storil vse, da vam ohranim vašo lepo župnijo vse dotlej, ko bi se mogoče več ne razumela.«

Abbé je odklonil; proti koncu pogovora pa mu je resnična zadrega, v kateri je videl markiza, vdihnila neko misel.

»V zidovih svojega semenišča sem zapustil siromašnega mladeniča, ki ga bodo tam, če me vse ne vara, kruto preganjali. Če bi ne bil samo navaden redovnik, bi bil že davno *in pace.*

Doslej zna ta mladenič samo latinsko in Sveto pismo; ni pa nemogoče, da pokaže nekega dne velike sposobnosti, bodisi za pridigovanje, bodisi za dušno pastirstvo. Ne vem, kam bo krenil; toda v sebi ima sveti ogenj; pride lahko daleč. Nameraval sem ga dati v službo našemu škofu, če bi kdaj dobil katerega, ki bi vsaj malo gledal ljudi in življenje z vašimi očmi.«

»Od kod prihaja vaš mladi junak?« je vprašal markiz.

»Pravijo, da je sin nekega tesarja z naših gorá; jaz pa bi prej mislil, da je nezakonski sin kakšnega bogataša. Videl sem, kako je prejel anonimno ali psevdonimno pismo z menico za petsto frankov.«

»Aha, to je Julijan Sorel,« se je domislil markiz.

»Od kod poznate njegovo ime?« se je začudil abbé; in ko je zardel zaradi svojega vprašanja, mu je markiz odvrnil:

»Tega vam pa ne povem.«

»No, torej,« je nadaljeval abbé, »lahko bi poskusili in ga vzeli za svojega tajnika. Odločen je, razumen tudi; skratka, kazalo bi poskusiti.«

»Zakaj pa ne?« je dejal markiz; ampak, ali ni mogoče človek, ki bi se dal podkupiti policijskemu prefektu ali komurkoli drugemu, da bi bil pri meni za oglеduha? To je edino, kar bi mogel navesti zoper vaš predlog.«

Ko so ga ugodne izjave abbéja Pirarda pomirile, je vzel markiz bankovec za tisoč frankov in ga dal abbéju rekoč:

»Pošljite to popotnico Julijanu Sorelu; naročite mu, naj pride k meni.«

»Videti je, da živite v Parizu,« je dejal abbé Pirard. »Ne poznate tlačanstva, ki teži nas uboge deželane, posebno še duhovnike, ki niso prijatelji jezuitov. Julijanu Sorelu ne bodo hoteli dovoliti, da bi odšel; znali se bodo skriti za najspretnejše izgovore; odgovorili mi bodo, da je bolan, pisma se bodo izgubila na pošti in tako dalje.«

»Te dni bom poslal škofu pismo z ministrovim podpisom,« je dejal markiz.

»Pozabil sem vas na nekaj opozoriti,« je nadaljeval abbé; »mladenič je sicer zelo nizkega rodu, ampak zelo ponosen; nikakršne koristi ne bo, če boste žalili njegov ponos; to bi mu samo zmešalo glavo.«

»To mi ugaja,« je odvrnil markiz; »dal ga bom svojemu sinu za tovariša; ali bo to dovolj?«

Nekaj dni nato je dobil Julijan pismo, pisano v neznani pisavi, s poštnim pečatom z Châlona; v njem je našel nakaznico za nekega trgovca v Besançonu in poziv, naj se nemudoma napoti v Pariz. Bilo je podpisano z izmišljenim imenom, toda ko ga je Julijan odprl, je vztrepetal: pred noge mu je padel drevesni list. To je bilo znamenje, za katero sta se bila dogovorila z abbéjem Pirardom.

Prej kot čez uro je bil Julijan poklican v škofijo, kjer je bil sprejet s prav očetovsko dobrohotnostjo. Medtem ko je monsignor predaval Horaca, mu je zelo spretno čestital k sijajni bodočnosti, ki ga čaka v Parizu, v zahvalo pa je očitno pričakoval kakšnega pojasnila. Julijan mu ni mogel ničesar povedati, saj sam ni ničesar vedel. V monsignorovih očeh je dosegel velik ugled. Neki nižji duhovnik v škofiji je pisal županu, ki je nemudoma osebno prinesel pravilno podpisan

potni list, v katerem pa je bil prostor za potnikovo ime še prazen.

Zvečer, še pred polnočjo, je prišel Julijan k Fouquéju; bodočnosti, ki je dozdevno čakala njegovega prijatelja, se je Fouqué v svoji zdravi pameti sicer čudil, ni ga pa bogve kako očarala.

»To se bo končalo zate s kakšno vladno službo in ta te bo privedla do kakšnega koraka, da te bodo potem časopisi sramotili,« je dejal ta liberalni volivec. »O tebi bom slišal šele, ko te zadene sramota. Tudi če govorim samo o denarni strani, zapomni si, da je bolje zaslužiti sto zlatnikov s pošteno lesno trgovino, katere gospodar si, kot prejemati štiri tisoč frankov od vlade, pa naj bo to vlada samega kralja Salomona.«

Julijan je v vsem tem videl samo malenkostno mišljenje na kmetih živečega meščana. Slednjič je bil na tem, da nastopi na odru velikih dogodkov. Sreča, da pojde v Pariz, je v njegovih očeh zatemnila vse drugo; v Parizu, ki si ga je slikal, so živeli duhoviti, zelo spletkarski, zelo licemerski, hkrati pa tudi zelo vljudni ljudje, kakršna sta bila besançonski in agdski škof. Svojemu prijatelju je razložil, da ne ravna po lastni volji, temveč v smislu Pirardovega pisma.

Ko je naslednjega dne proti poldnevu prišel v Verrières, je bil najsrečnejši človek na svetu. Upal je, da bo spet videl gospo Rênalovo. Najprej je šel k svojemu zaščitniku, dobremu abbéju Chélanu. Tu pa ga je čakal strog sprejem.

»Mar mislite, da ste mi kaj dolžni?« mu je dejal Chélan, ne da bi odgovoril na njegov pozdrav. »Zdaj boste z menoj pozajtrkovali; medtem vam naročim drugega konja in zapustili boste Verrières, *ne da bi koga videli.*«

»Razumeti se pravi ubogati,« je odvrnil Julijan z obrazom semeniščnika; in od tistega trenutka dalje je tekla beseda samo še o bogoslovju in o lepi latinščini.

Sedel je na konja in odjezdil miljo daleč. Ko je zagledal gozdič in ni bilo nikjer nikogar, ki bi ga opazoval, je odjahal v senco dreves. Ob sončnem zatonu je po nekem kmetu poslal konja nazaj v Verrières. Pozneje je stopil v neko kmečko hišo; gospodar se je dal pregovoriti, da mu je prodal lestev; nesel jo je za njim do gozdiča, ki se razprostira na griču nad *Sprehajališčem zvestobe* v Verrièresu.

»Mogoče pomagam ubogemu nepokornemu vojaškemu novincu ... ali pa tihotapcu,« je dejal kmet, ko se je poslavljal

od njega; »pa kaj mi mar! Moja lestev je pošteno plačana in doživel sem tudi jaz že marsikaj na tem svetu.«

Noč je bila zelo temna. Proti eni po polnoči je dospel Julijan s svojo lestvijo na hrbtu v Verrières. Kakor hitro je bilo mogoče, se je spustil v strugo hudournika, ki, vklenjen med dva zidova, teče kakšnih deset čevljev globoko skozi krasne Rênalove vrtove. Po lestvi je spet splezal na vrh zidu. »Kako neki me bodo sprejeli psi čuvaji?« je premišljeval, »Od tega je vse odvisno.« Psi so zagnali lajež ter se v diru spustili proti njemu; ko pa je tiho zažvižgal, so se mu prišli dobrikat.

Tako je plezal od terase do terase, čeprav so bile vse ograje zaprte. Zlahka je prišel prav pod okno spalnice gospe Rênalove, ki je bilo na vrtni strani samo osem ali deset čevljev visoko od tal.

V oknicah je bila majhna odprtina v obliki srca, ki jo je Julijan prav dobro poznal. Na njegovo veliko žalost tistega večera ni bila razsvetljena; torej v sobi ni gorela nočna svetilka.

»Zaboga!« si je dejal, »nocoj gospa Rênalova ne spi v tej sobi. Kje neki spi? Rodbina je v Verrièresu, saj so psi tukaj; toda v tej sobi brez nočne lučke lahko naletim na samega Rênala ali pa na kašnega tujca, in potem, kakšen škandal!«

Najbolj pametno bi bilo, da bi se umaknil; kaj takega pa se je Julijanu upiralo. »Če je kakšen tujec, jo bom popihal, kolikor me bodo noge nesle, in pustil lestev tu; če pa je ona, kakšen sprejem me čaka? Predala se je kesanju in najgloblji pobožnosti, o tem ni nikakršnega dvoma; navsezadnje pa se me mogoče vendar še nekoliko spominja, saj mi je pred nedavnim pisala . . .« Ta razlog je bil odločilen.

Srce mu je močno utripalo, toda sklenil je bil, da jo mora spet videti ali pa da pogine, in začel je metati kamenčke v oknice. Nikakršnega odgovora. Prislonil je lestev na zid zraven okna in potrkal na oknico, najprej tiho, potem glasneje. »Naj bo še taka tema,« je pomislil Julijan, »lahko kdo ustreli vame.« Ta misel je spremenila vse njegovo blazno početje v vprašanje poguma.

»V tej sobi nocoj ni nikogar,« je pomislil; »če pa je kdo, pa naj bo že kdorkoli, mora biti zdaj že zbujen. Torej ni več treba imeti do njega nikakršnih obzirov; paziti moram samo, da me ne slišijo ljudje, ki spijo po drugih sobah.«

Spustil se je na tla, naslonil lestev na oknico, spet splezal po lestvi, vtaknil roko skozi odprtino v obliki srca in na srečo precej hitro zatipal železno paličico, pritrjeno na kljuko, ki zapira oknice. Potegnil je za paličico; z neizrekljivim veseljem je začutil, da se oknica več ne upira in da se vdaja njegovemu pritisku. »Moram jo polagoma odpreti in se oglasiti, da me spozna.« Odprl je oknico dovolj na široko, da je lahko vtaknil glavo skoznjo, in s tihim glasom ponavljal: »*Prijatelj je tu.*«

Nastavil je uho in se prepričal, da nič ne moti globoke tišine v sobi. V kaminu v resnici ni bilo nočne svetilke, niti polugasle ne; to je bilo zelo slabo znamenje.

»Pozor na strel!« Nekoliko je pomislil; potem se je opogumil in s prstom potrkal na šipo: nikakršnega odgovora; potrkal je močneje. »Tudi če bi moral razbiti šipo, končajmo«! Ko je zelo močno potrkal, se mu je zazdelo, da vidi sredi teme nekaj kakor belo senco, ki je šla skozi sobo. Slednjič ni bilo več dvoma; videl je senco, ki se je zdelo, da se zelo počasi pomika proti njemu. Nenadoma je zagledal lice, ki se je naslanjalo na šipo, v katero je bilo uprto njegovo oko.

Vztrepetal je in se nekoliko odmaknil. Toda noč je bila tako črna, da niti iz te bližine ni mogel razločiti, ali je gospa Rênalova. Bal se je, da bi v prvem trenutku zavpila na pomoč; slišal je pse, ki so se potikali in pritajeno renčali pod lestvijo. »Jaz sem,« je ponavljal precej glasno, »vaš prijatelj«. Nikakršnega odgovora; bela prikazen je izginila. »Prosim vas, odprite mi, govoriti moram z vami, preveč sem nesrečen.« In trkal je, da se je šipa skoraj zdrobila.

Zaropotalo je na kratko, suho; zapah na oknu se je vdal; Julijan je odrinil okenski okvir in bil z enim samim lahkim skokom v sobi.

Bela prikazen se je umikala; prijel jo je za roke; bila je ženska. Če je ona, kaj poreče? Kako mu je bilo pri srcu, ko je po pridušenem kriku spoznal, da je res gospa Rênalova? Z obema rokama jo je tesno objel; drgetala je in imela komaj še toliko moči, da ga je odrinila od sebe.

»Nesrečnež! Kaj počenjate?«

Te besede je komaj izdavila. Julijan je iz njih slišal pravo, resnično ogorčenje.

»Prihajam k vam po štirinajstih mesecih krute ločitve!«

»Odidite, pri priči me zapustite! Ah, Chélan, zakaj ste mi branili, da mu ne smem pisati! Preprečila bi bila to strahoto.« Odrinila ga je od sebe z res nenavadno silo. »Kesam se svojega zločina; nebesa so me milostno razsvetlila,« je ponavljala v pretrganih stavkih. »Ven! Proč od tod!«

»Po štirinajstih mesecih nesreče vas ne zapustim, preden se ne pogovoriva. Vedeti hočem vse, kar ste počeli. Ah, dovolj sem vas ljubil, da zaslužim to zaupanje... Vse hočem izvedeti.«

Proti njeni volji je imel njegov zapovedujoči glas moč nad njenim srcem.

Julijan, ki jo je strastno stiskal k sebi in se ustavljal njenim naporom, da bi se mu izvila, je nekoliko odnehal in je ni več objemal s tako silo. To je gospo Rênalovo nekoliko pomirilo.

»Potegnil bom lestev za seboj,« je dejal, »da naju ne izda, če bi prišel pogledat kakšen hlapec, ki ga je mogoče zbudil ropot.«

»Ah, nikar! Nasprotno, pojdite od tod!« mu je rekla z jezo, v kateri je bila nadvse ljubka. »Kaj mi mar ljudi? Bog vidi ta strašni prizor, ki ste ga zakrivili, in kaznoval me bo za to. Podlo zlorabljate čustva, ki sem jih gojila do vas in ki jih več ne gojim. Ali slišite, gospod Julijan?«

Prav počasi je potegnil lestev v sobo, da ne bi delal ropota.

»Ali je tvoj mož v mestu?« jo je vprašal, ne zato, ker bi ji hotel kljubovati, temveč zato, ker ga je premagala stara navada.

»Nikar ne govorite tako, prosim vas, sicer pokličem svojega moža. Preveč sem se že pregrešila, ker vas nisem napodila, pa naj bi se zgodilo karkoli. Pomilujem vas,« mu je rekla z namenom, da bi prizadela njegov ponos; vedela je, kako je občutljiv.

Dejstvo, da se ga je branila tikati in da je tako osorno pretrgala nežno vez, ki je bil nanjo še zmerom računal, je dvignilo Julijanovo silovito ljubezen prav do brezumja.

»Kaj? Ali je mogoče, da me ne ljubite?« jo je vprašal s tistim iz srca prihajajočim glasom, ki ga je tako težko poslušati hladnokrvno.

Ni mu odgovorila; on pa je bridko zajokal.

Resnično ni imel več toliko moči, da bi govoril.

»Tako me je torej popolnoma pozabilo edino bitje, ki me je kdaj ljubilo! Čemu poslej še živeti?« Ves pogum ga je bil zapustil, odkar se mu ni bilo več treba bati nevarnosti, da sreča kakšnega moškega; vse je bilo izginilo iz njegovega srca; ostala je samo še ljubezen.

Dolgo je tiho ihtel. Prijel jo je za roko; hotela mu jo je odtegniti, po nekaterih skorajda krčevitih kretnjah pa mu jo je vendar prepustila. Tema je bila nadvse gosta; sedela sta drug zraven drugega na postelji gospe Rênalove.

»Kakšna razlika med tem, kar je zdaj, in tistim, kar je bilo pred štirinajstimi meseci!« je pomislil Julijan; in še bolj so se mu ulile solze. »Odsotnost torej neusmiljeno zatre vsa človeška čustva!«

»Povejte mi vendar, kako se vam je godilo,« je spregovoril slednjič Julijan ves v zadregi zaradi svojega molka in z glasom, ki se mu je še trgal od ihtenja.

»Ko ste odšli, je bilo brez dvoma v mestu znano, kako daleč sem se spozabila,« je odgovorila gospa Rênalova s trdim glasom, ki je v njem zvenelo nekaj tujega in za Julijana očitajočega. »Toliko neprevidnosti je bilo v vašem početju! Nekoliko pozneje, bila sem še vsa obupana, me je prišel obiskat častitljivi župnik Chélan. Dolgo si je zaman prizadeval, da bi izsilil iz mene kakšno priznanje. Nekega dne mu je prišlo na misel, da me je popeljal v tisto cerkev v Dijonu, kjer sem bila prejela prvo obhajilo. Tam se je opogumil, da je prvi začel govoriti ...« Gospe Rênalovi so solze vzele besedo. »Kako me je bilo sram v tistem trenutku! Priznala sem vse. Dobri mož je imel usmiljenje z menoj in me ni še bolj obteževal s svojim ogorčenjem; žaloval je z menoj. Tisti čas sem vam sleherni dan pisala pisma, ki se vam jih nisem upala poslati; skrbno sem jih skrivala, in kadar sem bila preveč nesrečna, sem se zaprla v sobo in prebirala svoja lastna pisma.

Slednjič me je Chélan preprosil, da sem mu jih izročila ... Kar je bilo bolj trezno pisanih, sem vam jih poslala; niste mi odgovorili.«

»Nikoli, prisegam ti, nisem dobil v semenišču kakšnega pisma od tebe!«

»Zaboga! Kdo neki jih je prestregel?«

»Pomisli, kako sem trpel! Do tistega dne, ko sem te videl v stolnici, nisem vedel, ali si sploh še živa.«

»Bog mi je izkazal milost, da sem sprevidela, kako zelo sem grešila zoper njega, zoper svoje otroke in zoper svojega moža,« je nadaljevala gospa Rênalova. »Nikdar me ni ljubil tako, kot sem takrat mislila, da me ljubite vi . . .«

Julijan se ji je vrgel v objem, resnično brez slehernega namena; bil je ves zmeden; gospa Rênalova pa ga je odrinila od sebe in nadaljevala dovolj odločno:

»Moj častitljivi prijatelj Chélan me je poučil, da sem Rênalu s tem, da sem ga poročila, zapisala vsa svoja čustva, celó tista, ki jih še nisem poznala in ki jih še nisem bila doživela do najinega pregrešnega razmerja . . . Odkar sem tako težko žrtvovala tista pisma, ki so mi bila nadvse draga, mi je potekalo življenje, če že ne srečno, pa vsaj dovolj mirno. Ne kalite mi tega miru, bodite mi prijatelj . . . moj najboljši prijatelj.« Julijan ji je pokril roke s poljubi; čutila je, da še vedno joče. »Ne jokajte, to me tako zelo boli . . . rajši mi tudi vi povejte, kaj ste doživeli.« Julijan ni mogel govoriti. »Vedeti hočem, kakšno je bilo vaše življenje v semenišču,« je ponovila, »potem pa pojdete od tod.«

Ne da bi mislil, kaj govori, je pripovedoval Julijan o neštetih spletkah in zavisti, ki je bil sprva naletel nanje, in kako je bilo potem, ko je bil imenovan za korepetitorja, njegovo življenje mirnejše.

»Takrat se je zgodilo,« je nadaljeval, »da ste mi po dolgem molku, ki je brez dvoma imel namen, da me pouči o tem, kar danes predobro vidim, da me namreč ne ljubite več in da ste do mene docela ravnodušni . . .« Gospa Rênalova mu je stisnila roko. »Takrat se je zgodilo, da ste mi poslali petsto frankov.«

»Nikoli!« je vzkliknila gospa Rênalova.

»Pismo je bilo oddano v Parizu in podpisano z imenom Pavel Sorel, da bi bila odvrnjena sleherna sumnja.«

Razvil se je majhen pogovor o možnostih izvora tistega pisma. Moralni položaj se je spremenil. Nevede sta gospa Rênalova in Julijan opustila svečani ton; pogovarjala sta se spet kakor nežna prijatelja. Tema je bila tako trda, da se nista videla, toda zvok njunih glasov je vse povedal. Julijan je svoji prijateljici položil roko okoli pasu; v tej kretnji je bila velika nevarnost. Poskusila je odstraniti njegovo roko; v tistem trenutku pa je dokaj spretno obrnil njeno pozornost na neko zanimivo okoliščino v svojem pripovedovanju. Nje-

gova roka je bila toliko kakor pozabljena in je ostala tam, kamor jo je bil položil.

Po različnih domnevanjih o izvoru tistega pisma s petsto franki je Julijan nadaljeval svoje pripovedovanje; nekoliko bolj se je obvladal, ko je pripovedoval o svojem preteklem življenju, ki ga je po tem, kar je doživljal v tistem trenutku, kaj malo zanimalo. Vsa njegova pazljivost je bila osredotočena na to, kako se bo končal ta njegov obisk. »Zdaj pa pojdite,« mu je tu in tam prav na kratko ponavljala gospa Rênalova.

»Kakšna sramota zame, če me odslovi! To me bo grizlo in mi zastrupljalo vse moje življenje,« si je mislil. »Nikoli mi ne bo pisala. Bogve, kdaj spet pridem v te kraje!« V tistem trenutku je mahoma ugasnilo v Julijanovem srcu vse, kar je bilo nebeškega v njegovem položaju. Sedeč poleg ženske, ki jo je obževeval, ki jo je malo da ne pritiskal v svoje naročje, v sobi, kjer je bil nekoč tako srečen, sredi trde teme, je prav dobro čutil, da gospa Rênalova že nekaj časa joče; čutil je po valovanju njenih prsi, da jo duši ihtenje; nesrečnež je bil v trenutku spet hladen politik, skoraj tako hladen in preračunljiv kakor na semeniškem dvorišču, kadar je videl, da si hoče dovoliti kateri izmed njegovih tovarišev, ki je bil močnejši od njega, z njim kakšno neslano šalo. Julijan je zavlačeval svoje pripovedovanje; govoril je o nesrečnem življenju, ki ga je živel po svojem odhodu iz Verrièresa. »Tako je moral skoraj popolnoma pogrešati vsakršno znamenje, da se ga spominjam,« si je očitala gospa Rênalova, »in medtem ko sem ga jaz pozabljala, je še po enem letu ločitve živel samo spominu srečnih dni, ki jih je prebil v Vergyju.« In začela je še huje ihteti. Julijan je videl uspeh svojega pripovedovanja. Razumel je, da mora poskusiti še zadnje sredstvo; nenadoma je začel govoriti o pismu, ki ga je bil pravkar dobil iz Pariza.

»Poslovil sem se že od prevzvišenega gospoda škofa.«

»Kaj? Ali se ne vrnete v Besançon? Ali nas zapuščate za zmerom?«

»Za zmerom,« je odgovoril Julijan z odločnim glasom; »da, zapuščam kraj, kjer so me pozabili celó tisti, ki sem jih v življenju najbolj ljubil, in zapuščam ga za vselej. V Pariz grem . . .«

»V Pariz greš!« je kriknila gospa Rênalova dokaj glasno.

Solze so ji skoraj udušile glas, ki je izražal vso njeno silno zmedenost. Julijanu je bilo treba te spodbude; hotel je poskusiti korak, ki bi mogel odločiti vse zoper njega; in ker v temi ni videl, ni bil do tega krika niti malo vedel, kakšen uspeh je bil dosegel. Zdaj ni več pomišljal; bojazen, da bi se moral kesati, mu je dala vso oblast nad samim seboj; vstal je in pristavil hladno:

»Tako je, milostljiva, zapuščam vas za vedno; bodite srečni in zbogom!«

Napravil je nekaj korakov proti oknu; že ga je odpiral. Tedaj pa je gospa Rênalova planila k njemu in se ga oklenila.

Tako je po treh urah besedovanja dosegel Julijan tisto, česar si je bil prvi dve uri tako strastno želel. Če bi se bilo zgodilo malo prej, da bi se bila gospa Rênalova povrnila k nežnim čustvom, in če bi bilo umolknilo njeno kesanje, bi bila to božanska sreča; ker pa je to dosegel tako načrtno, je bilo samo še užitek. Julijan je po vsej sili, kljub vsem ugovorom svoje prijateljice, hotel prižgati nočno svetilko.

»Torej hočeš, da mi ne ostane niti spomin na to, da sem te videl?« ji je potožil. »Ali bo torej ljubezen, ki žari v teh milih očeh, zame izgubljena? Belina tvoje lepe roke naj ostane zame nevidna? Pomisli, da te zapuščam verjetno za dolgo, dolgo!«

Pri tej misli, ki ji je silila solze v oči, mu gospa Rênalova ni mogla ničesar odreči. Toda v jutranjem svitu so se začeli že razločno črtati obrisi smrek na gorah vzhodno od Verrièresa. Julijan, ki je bil pijan sladkosti, pa ni odšel; prosil je gospo Rênalovo, da bi smel ves dan skrivaj prebiti v njeni sobi ter oditi šele prihodnjo noč.

»Zakaj pa ne?« je odvrnila. »Ta novi padec mi je tako in tako vzel sleherno spoštovanje do same sebe ter me za večno pahnil v nesrečo.« In pritisnila ga je na svoje srce.

»Moj mož ni več isti kot je bil; nekaj sumniči; sluti, da sem ga v vsej zadevi speljala na led, in je do mene zelo nataknjen. Če sliši najmanjši šum, sem izgubljena; zapodil me bo kakor grešnico, kar v resnici tudi sem.«

»Aha! To so Chélanove čenče,« je dejal Julijan; »pred mojim krutim odhodom v semenišče ne bi bila tako govorila z menoj; takrat si me ljubila!«

Julijan je bil bogato poplačan za brezbrižnost, s katero je bil spregovoril te besede. Videl je, kako je njegova prija-

teljica v trenutku pozabila na nevarnost, ki ji je pretila od navzočnosti njenega moža, in pomislila na mnogo večjo nevarnost, na nevarnost, da bi utegnil Julijan podvomiti o njeni ljubezni. Dan je naglo rasel in polnil sobo z bleščečo svetlobo. Julijan je spet občutil vso slast svojega ponosa, ko je videl v svojem naročju in skorajda pred svojimi nogami očarljivo žensko, edino, ki jo je ljubil in ki je še pred nekaj urami živela samo strahu pred nekim strašnim Bogom in ljubezni do svojih dolžnosti. Sklepi, ki jih je utrdilo leto dni stanovitnosti, niso mogli kljubovati njegovi drznosti.

Kmalu je bilo slišati po hiši ropot; nekaj, na kar gospa Rênalova doslej še ni bila pomislila, jo je zaskrbelo.

»Eliza, ta hudobnica, bo kmalu prišla v sobo; kaj naj napraviva s to velikansko lestvijo?« je vprašala svojega prijatelja. »Kam naj jo skrijeva? Kar v podstrešje jo ponesem,« je nenadoma vzkliknila skoraj veselo.

»Ampak pri tem moraš skozi hlapčevo sobo,« se je začudil Julijan.

»Pustila bom lestev na hodniku, poklicala hlapca in mu nekaj naročila.«

»Izmisli si primeren izgovor za primer, da bi hlapec opazil lestev, ko pride mimo nje po hodniku.«

»Bom, bom, angel moj,« je rekla gospa Rênalova in ga poljubila. »Ti pa glej, da se hitro skriješ pod posteljo, če bi med mojo odsotnostjo prišla Eliza v sobo.«

Julijana je iznenadila njena nepričakovana veselost. »Tako ji torej bližina resnične nevarnosti vrača veselost, namesto da bi jo zmedlo to, da pri tem pozablja na očitke vesti!« je pomislil Julijan. »Resnično nenavadna ženska! Ah, to je srce, ki je v njem slavno kraljevati!« Julijan je bil očaran.

Gospa Rênalova je dvignila lestev; bila je očitno pretežka zanjo. Julijan ji je hotel pomagati; občudoval je njeno vitko postavo, ki nikakor ni pričala o kakšni posebni moči, ko je nenadoma brez sleherne pomoči pograbila lestev in jo odnesla, kakor da nese stol. Urno jo je spravila na hodnik v tretjem nadstropju in jo položila ob zidu na tla. Poklicala je hlapca in odšla v golobnjak, da bi mu dala toliko časa, da bi se oblekel. Ko se je čez pet minut vrnila na hodnik, ni več našla lestve. Kaj se je zgodilo z njo? Če bi bil Julijan že zunaj hiše, bi je ta nevarnost ne bila prav nič vznemirjala. Toda če je njen mož v tistem trenutku videl lestev! To bi bilo

strašno! Gospa Rênalova je tekala po vsej hiši. Slednjič je našla lestev na podstrešju, kamor jo je bil odnesel in celó skril hlapec. Ta okoliščina je bila prav čudna; v kakšnem drugem času bi jo bila močno razburila.

»Kaj mi mar,« je pomislila, »kaj se lahko zgodi čez štiriindvajset ur, ko bo Julijan že iz hiše? Mar ne bo takrat zame vse skupaj sama groza in kesanje?«

Začutila je nekaj kot nejasno misel, da bo morala zapustiti to življenje; pa kaj zato? Po tako dolgi ločitvi, ki je mislila o njej, da bo večna, se je vrnil k njej; spet ga je videla, in kar je bil storil, da je prišel do nje, je dokazovalo toliko ljubezni!

Povedala je Julijanu, kaj se je zgodilo z lestvijo, in rekla:

»Kaj naj odgovorim svojemu možu, če mu bo hlapec povedal, da je našel lestev?« Za trenutek se je zamislila. »Štiriindvajset ur bi potrebovali, da bi iztaknili kmeta, ki ti jo je prodal.« In vrgla se je Julijanu v objem in se ga krčevito oklenila. »Ah, umreti takole!« je vzkliknila, hoteč ga zadušiti s poljubi. »Od gladu mi pa vendar ne smeš umreti,« je dejala nato v smehu.

»Pridi; najprej te bom skrila v sobo gospe Dervillove, ki je zmeraj zaklenjena.« Postavila se je na stražo na konec hodnika in Julijan je stekel v sobo gospe Dervillove. »Glej, da ne odpreš, če bo kdo potrkal,« mu je naročila, ko ga je zaklenila. »To bi bila kvečjemu šala; tako se včasih igrajo otroci med seboj.«

»Poskusi jih pripeljati na vrt, pod moje okno,« je dejal Julijan; »zelo me bo veselilo, če jih bom videl; in naj se kaj pogovarjajo.«

»Bom, bom,« mu je zaklicala gospa Rênalova, ko je že odhajala.

Kmalu se je vrnila s pomarančami, slaščicami in steklenico malage; kruha ni bila mogla ukrasti.

»Kaj dela tvoj mož?« jo je vprašal Julijan.

»Piše pogodbe za kupčije s kmeti.«

Toda odbila je že osma ura; po hiši je bil velik direndaj. Če ne bi bilo gospe Rênalove na spregled, bi jo iskali po vsej hiši; morala je Julijana pustiti samega. Kmalu pa se je vrnila vsem pravilom previdnosti navkljub in mu prinesla skodelico kave; trepetala je, da ne bi umrl od gladu. Po zajtrku se ji je posrečilo, da je pripeljala otroke na vrt pod okno sobe

gospe Dervillove. Julijanu se je zdelo, da so močno zrasli, da pa so dobili precej vsakdanje obraze; mogoče pa se je bilo spremenilo samo njegovo gledanje. Gospa Rênalova se je z njimi pogovarjala o Julijanu; najstarejši je govoril prijateljsko in z obžalovanjem o svojem bivšem vzgojitelju; izkazalo pa se je, da sta ga mlajša dva že skorajda pozabila.

Rênal ni tistega jutra šel nikamor; neprenehoma je hodil po hiši sem in tja; zanimale so ga samo kupčije s kmeti, ki jim je prodajal krompir. Do kosila ni mogla gospa Rênalova posvetiti svojemu jetniku niti trenutka. Ko je pozvonilo h kosilu in je bila jed na mizi, ji je prišlo na misel, da bi ukradla zanj krožnik vroče juhe. Ko se je, oprezno držeč pred seboj krožnik z juho, prav potihem bližala vratom sobe, v kateri je bil Julijan, se je nenadoma znašla iz oči v oči s hlapcem, ki je bil zjutraj skril lestev. Tudi hlapec je v tistem trenutku tiho in oprezno stopal po hodniku, kakor da prisluškuje. Najbrž je Julijan preglasno hodil po sobi. Hlapec se je nekoliko v zadregi oddaljil.

Gospa Rênalova je pogumno vstopila k Julijanu; vztrepetal je, ko je slišal o srečanju s hlapcem.

»Ti se bojiš!« mu je rekla; »jaz bi kljubovala vsem nevarnostim sveta, ne da bi trenila. Samo nečesa se bojim: trenutka, ko bom po tvojem odhodu ostala sama.« In stekla je iz sobe.

»Ah,« je vzkliknil Julijan ves iz sebe, »kesanje je edino, česar se boji to božansko bitje!«

Slednjič je prišel večer. Rênal je odšel v Kazino.

Njegova žena je izjavila, da jo strašno boli glava; umaknila se je v svojo sobo; naglo je odslovila Elizo, nato pa je spet vstala in šla odpret Julijanu.

Izkazalo se je, da je v resnici malo manj kot umiral od gladu. Gospa Rênalova je odhitela v kuhinjo po kruh. Julijan je zaslišal glasen krik. Gospa Rênalova se je vrnila in mu povedala, da je šla brez luči v shrambo, se približala omari, kjer je bil spravljen kruh, iztegnila roko in pri tem zadela ob ženski laket. Bila je Eliza in njo je slišal Julijan, kako je viknila.

»Kaj pa je iskala tam?«

»Kradla je slaščice,« je odvrnila gospa Rênalova s popolno ravnodušnostjo. »Toda na srečo sem našla pasteto in velik kos kruha.«

»Kaj pa imaš tukaj?« je vprašal Julijan in pokazal na žep njenega predpasnika.

Gospa Rênalova je pozabila, da so bili žepi še od kosila polni kruha.

Julijan jo je z vso močjo svoje strasti stisnil k sebi; še nikoli se mu ni zdela tako lepa. »Niti v Parizu ne bom mogel srečati tako krasnega značaja,« si je rekel ves omamljen. Poznala se ji je vsa nerodnost ženske, ki ni vajena takšnih dejanj, obenem pa je tudi njeno vedenje izdajalo resničen pogum bitja, ki se boji samo čisto drugačnih in vse bolj strašnih nevarnosti.

Medtem ko je Julijan z veliko slastjo večerjal in se je njegova prijateljica šalila zaradi preprostosti obeda, zakaj bilo jo je groza resnih pogovorov, je nekdo z vso silo sunil v vrata. Bil je Rênal.

»Zakaj si se zaklenila?« ji je zaklical.

Julijan se je komaj še utegnil skriti pod divan.

»Kaj?« je vzkliknil Rênal, ko je vstopil. »Povsem oblečena si in večerjaš? Pa pri zaklenjenih vratih?«

V drugih okoliščinah bi bilo to vprašanje, ki ga je izgovoril v rezkem tonu zakonskega moža, gospo Rênalovo razburilo; čutila je, da se je treba njenemu možu samo nekoliko skloniti, pa bi zagledal Julijana; kajti Rênal se je vrgel na stol nasproti divanu, na katerem je bil komaj trenutek prej sedel Julijan.

Glavobol je vse opravičil. Medtem ko ji je njen mož na dolgo in široko pripovedoval, kako je v Kazini dobil biljardno igro, devetnajst frankov, pri moji veri!, kakor je pristavil, je zagledala tri korake pred njima na stolu Julijanov klobuk. Njena hladnokrvnost se je še podvojila; začela se je slačiti in v ugodnem trenutku je smuknila svojemu možu za hrbet in vrgla krilo na stol, ki je na njem ležal Julijanov klobuk.

Slednjič je Rênal odšel. Gospa Rênalova je prosila Julijana, naj ji še pripoveduje o svojem življenju v semenišču. »Včeraj te nisem poslušala; medtem ko si govoril, sem premišljevala samo o tem, kako bi samo sebe pregovorila, da bi te zapodila.«

Bila je je sama neprevidnost. Govorila sta zelo glasno. Moralo je biti nekako okoli dveh zjutraj, ko ju je zmotil močan sunek v vrata. Bil je spet Rênal.

»Odprite mi nemudoma!« je zaklical, »tatovi so v hiši! Saint-Jean je davi našel njihovo lestev.«

»Zdaj je vse končano,« je vzkliknila gospa Rênalova in se vrgla Julijanu v naročje. »Ubil naju bo oba; saj ne verjame, da so tatovi; umreti hočem v tvojem naročju, srečnejša v smrti kot sem bila v življenju.« Svojemu možu, ki je robantil pred vrati, še odgovarjala ni; strastno je poljubovala Julijana.

»Reši Stanislavu mater,« ji je rekel Julijan z ukazujočim pogledom. »Skočil bom skozi okno sosedne kamrice na dvorišče in zbežal na vrt. Psi me poznajo. Ti pa poveži mojo obleko v culico in mi jo vrzi na vrt, kakor hitro boš mogla. Medtem pa naj le vlomijo vrata. Predvsem ne priznaj ničesar, prepovedujem ti. Bolje, da sumniči, kot da bi dosegel tvoje priznanje.«

»Ubil se boš, ko boš skočil skozi okno!« To je bil njen edini odgovor in njen edini strah.

Šla je z njim do okna kamrice; nato se je še toliko pomudila, da je skrila njegovo obleko. Slednjič je le odprla svojemu možu, ki se je kar penil od jeze. Pogledal je po sobi in v kamrico, ne da bi črhnil besedo, in izginil. Vrgla je Julijanu obleko; pobral jo je in naglo stekel proti spodnjemu koncu vrta, ki sega do Doubsa.

Ko je tako tekel, je slišal, da je mimo njegovih ušes zažvižgala krogla, nato pa je počil strel.

»To ni Rênal,« je pomislil, »on ne strelja tako dobro.« Psi so tiho tekli tik zraven njega; drugi strel je najbrž zadel enega izmed njih v taco, kajti začel je žalostno cviliti.

Julijan je skočil čez zid terase, se skrit plazil kakšnih petdeset korakov, nato pa je stekel v drugo smer. Slišal je glasove, ki so se klicali, in razločno videl hlapca, svojega sovražnika, kako je ustrelil iz puške; na drugem koncu vrta je začel streljati tudi neki kmet, toda Julijan je bil že dosegel breg Doubsa, kjer se je začel oblačiti.

Uro pozneje je bil že miljo daleč od Verrièresa na cesti proti Ženevi. »Če sumijo mene,« je pomislil, »me bodo iskali na cesti v Pariz.«

XXXI

PRIJETNOSTI PODEŽELSKEGA ŽIVLJENJA

O rus, quando ego te aspiciam!*

Horac

»Gospod čaka gotovo vozno pošto iz Pariza?« mu je dejal lastnik prenočišča, kjer se je ustavil, da bi pozajtrkoval.

»Današnjo ali jutrišnjo, ni važno,« je odvrnil Julijan.

Poštni voz je pripeljal; Julijan se je delal brezbrižnega. Dva prostora sta bila še prosta.

»Kaj, ti si, dragi Falcoz?« je zaklical popotnik, ki je prihajal z ženevske strani, drugemu, ki je vstopil obenem z Julijanom.

»Mislil sem, da si se naselil v okolici Lyona,« je dejal Falcoz, »v kakšni ljubki dolini ob Roni.«

»Lepo sem se naselil! Na begu sem.«

»Kako to? Na begu? Ti, Saint-Giraud? Da bi bil ti s tem pametnim obrazom zakrivil kakšen zločin?« se je smejal Falcoz.

»Pri moji veri, skorajda bi bilo bolje, če bi ga bil! Bežim pred strašnim življenjem, ki ga živi človek na deželi. Kakor veš, ljubim gozdni hlad in mirna polja; dostikrat si me dolžil, da sem romantičen. V svojem življenju nisem hotel slišati ničesar o politiki in politika me je pregnala.«

»Kateri stranki pa se prištevaš?«

»Nobeni, saj to je moja poguba. Vse moje politično življenje je v tem: ljubim glasbo, slikarstvo; dobra knjiga je zame dogodek; kmalu mi jih bo štiriinštirideset. Kako dolgo pa bom še živel? Petnajst, dvajset, kvečjemu trideset let. No, prav! Po mojem mišljenju bodo čez trideset let ministri nekoliko spretnejši, sicer pa prav taki poštenjaki kakor dandanes. Angleška zgodovina je zame ogledalo naše bodočnosti. Zmeraj se bo našel kralj, ki bo hotel povečati svojo slavo;

---

* O, zemlja kmečka, kdaj te uzrem!

častihlepnost po poslanskih stolcih, slava in stotine tisočakov, ki si jih je pridobil Mirabeau, bodo zmeraj jemali bogatašem na deželi spanje: to bodo imenovali liberalnost in ljubezen do ljudstva. Želja, da bi postali pairi ali komorniki, bo zmeraj mučila vse vnete kraljeve pristaše. Vsakdo se bo hotel ukvarjati z vodstvom državnega čolniča, kajti to je dobro plačano. Kaj ne bo mogel preprost popotnik nikoli najti zase skromnega prostorčka?«

»K stvari, k stvari! Ta mora biti prav zabavna, sodeč po tvojem mirnem značaju. Mar so te pregnale z dežele zadnje volitve?«

»Moja nesreča sega mnogo dalj. Pred štirimi leti sem imel štirideset let in petsto tisoč frankov; danes imam štiri leta več in najbrž petdeset tisoč frankov manj; toliko bom namreč izgubil pri prodaji montfleuryjske graščine ob Roni, s prekrasno lego.

V Parizu sem se naveličal večne komedije, ki jo človeku nalaga tisto, kar imenujete civilizacijo devetnajstega stoletja. Hrepenel sem po dobrodušnosti in preprostosti. Kupim si torej posestvo v gorah ob Roni; ni ga lepšega na svetu.

Vaški vikar in kmečko plemstvo v okolici se mi prvih šest mesecev klanjata; vabim jih na obede. ‚Zapustil sem Pariz,' jim pravim, ‚zato da ne bi v svojem življenju niti več govoril niti več slišal o politiki. Kakor vidite, nisem naročen na noben časopis. Čim manj pisem mi prinese prismonoša, tem bolj sem zadovoljen.'

To ni bilo všeč vikarju. Kmalu so me začeli obsipati s tisoči vsiljivih vprašanj, s prosjačenjem in tako dalje. Hotel sem dati dvesto ali tristo frankov na leto za siromake, pa pravijo, naj jih darujem za pobožne družbe: za Jožefovo družbo, za Marijino družbo in tako dalje. To sem seveda odklonil; od tedaj pa me na vse mogoče načine žalijo. In jaz sem tako nespameten, da me to draži. Zdaj ne morem zjutraj več iz hiše, da bi užival lepoto naših gorâ, ne da bi naletel na kaj neprijetnega, kar me zbudi iz mojih sanj in me neljubo spomni na ljudi in na njihovo zlobnost. Pri prošnjih procesijah na primer, katerih petje mi ugaja (verjetno je to neki grški napev), ne blagoslavljajo več mojega polja, ker pravi vikar, da je last brezbožnika. Neki pobožni starki pogine krava in ona trdi, da se je to zgodilo zaradi bližnjega ribnika, ki je moj, torej lastnina brezbožneža, filozofa, ki je

prišel iz Pariza, in osem dni kasneje ležé vse moje ribe na hrbtu, zastrupljene z apnom. Hudobija me preganja v vseh oblikah. Sodnik, sicer pošten človek, ki pa se boji za svojo službo, zmeraj razsodi v mojo škodo. Mirna polja so zdaj zame pekel. Ko so videli, da me je zapustil vikar, načelnik vaške kongregacije, in da me več ne podpira upokojeni stotnik, vodja liberalcev, so vsi planili po meni, celó zidar, ki sem ga vse leto redil, celó kovač, ki mi je popravljal pluge in me hotel nekaznovano slepariti.

Da bi imel vsaj kakšno oporo in dobil vsaj nekaj svojih pravd, sem se vpisal med liberalce; tedaj pa, kakor si že omenil, pridejo te vražje volitve, zahtevajo moj glas . . .«

»Za kakšnega neznanca?«

»Kje neki, za človeka, ki ga še predobro poznam. Odklonim; strašna neprevidnost! Od tistega trenutka dalje imam tudi liberalce zoper sebe; moj položaj je sleherni dan bolj neznosen. Mislim, da bi se, če bi prišlo vikarju na um, da bi me obdolžil umora moje dekle, našlo dvajset prič iz vsake od obeh strank, ki bi prisegle, da so me videle pri zločinu.«

»Živeti hočeš na deželi, pa ne maraš služiti strastem svojih sosedov, niti njihovih čenč nočeš poslušati! Kakšna napaka! . . .«

»Naposled pa je popravljena. Montfleury je naprodaj! Izgubil bom petdeset tisoč frankov, pa sem kljub temu silno vesel, ker zapuščam ta pekel hinavščine in hudobije. Poiščem si samoto in gozdni mir na edinem kraju v Franciji, kjer je to mogoče, nekje v četrtem nadstropju z razgledom na Champs-Elysées. Vendar pa še premišljujem, ali ne bi začel svoje politične kariere v roulski četrti s tem, da bi delil župljanom blagoslovljen kruh.«

»Vse to se ne bi bilo zgodilo pod Bonapartom,« je rekel Falcoz z očmi, ki so mu žarele od ogorčenja in obžalovanja.

»To je vse lepo, ampak zakaj se tvoj Bonaparte ni znal držati na svojem mestu? Vsega tega, zaradi česar danes trpim, je kriv on.«

Tu je Julijan podvojil pazljivost. Že takoj po prvih besedah je prišel na to, da je bonapartist Falcoz nekdanji Rênalov prijatelj, katerega je bil leta 1816 zavrgel, filozof Saint-Giraud pa je moral biti brat tistega pisarniškega predstojnika na prefekturi v ***, ki si je znal tako poceni pridobivati občinske hiše.

»In vsega tega je kriv tvoj Bonaparte,« je nadaljeval Saint-Giraud; »pošten človek, najpohlevnejši, kar si jih moreš misliti, ki je star štirideset let in ima petsto tisoč frankov, se ne more naseliti na deželi in ne more tamkaj najti miru; duhovniki in plemenitaši ga preženejo.«

»Ah, nikar ne govorite slabo o njem,« je vzkliknil Falcoz, »nikoli niso narodi tako čislali Francije kakor tistih trinajst let, ko je vladal on. Takrat je bila v vsem, kar je kdo počel, neka veličina.«

»Tvoj cesar, vrag ga vzemi,« je odvrnil naš štiriinštiridesetletnik, »je bil velik samo na bojiščih in pa takrat, ko je okrog leta 1802 uredil finance. Kaj pa vse njegovo poznejše početje? S svojimi komorniki, s svojim sijajem in s svojimi sprejemi v Tuilerijah je pripravil samo novo izdajo vseh monarhističnih bedarij. Ta nova izdaja je bila sicer popravljena in lahko bi se bila držala še stoletje ali dve. Plemiči in duhovniki bi se radi vrnili k stari izdaji, nimajo pa železne roke, ki bi bila potrebna, da bi jo razpečali med občinstvom.«

»Videti je, da si bil nekoč tiskar!«

»Kdo me podi z mojega posestva?« je nadaljeval tiskar jezno.

»Duhovniki, ki jih je Napoleon s svojim konkordatom poklical nazaj, namesto da bi bil ravnal z njimi tako, kakor ravna država z zdravniki, odvetniki in zvezdogledi, v katerih vidi samo državljane in se ne meni za obrt, s katero si služijo kruh. Ali bi imeli danes toliko predrznih plemičev, če ne bi bil tvoj Bonaparte ustvaril toliko baronov in grofov? Ne, takrat niso bili več v modi. Zraven duhovnikov so mi delali največ preglavic majhni kmečki plemenitaši, ki so me prisilili, da sem šel med liberalce.«

Pogovor se je vlekel v brezkončnost; s to pesmijo se bo Francija ukvarjala še pol stoletja. Ker je Saint-Giraud kar naprej ponavljal, da na deželi ni mogoče živeti, je Julijan boječe navedel za zgled Rênala.

»Vraga, mladi mož, ta je pa res dobra!« je vzkliknil Falvoz; »Rênal je hotel biti rajši kladivo kakor nakovalo, pa še kakšno strašno kladivo! Ampak že vidim, kako mu rase Valenod čez glavo. Ali poznate tega lopova? To vam je tič! Kaj poreče vaš Rênal, ko bo lepega jutra videl, da je odstavljen in da je Valenod na njegovem mestu?«

»Ostal bo sam s svojimi zločini,« je dejal Saint-Giraud. »Vi torej poznate Verrières, mladi mož? No, vidite! Bonaparte, da bi ga strela, njega in njegove monarhistične budalosti, je omogočil gospostvo Rênalov in Chélanov, ki je rodilo vlado Valenodov in Maslonov.«

Julijan se je čudil tem mračnim političnim pogovorom, ki so ga nekoliko odvračali od njegovih sladostrastnih sanj.

Prvi pogled na Pariz, ki se je pokazal v daljavi, ga je prav malo ganil. Zračni gradovi o njegovi bodoči usodi so se morali boriti s še živimi spomini na tisto, kar je bil doživel poslednjih štiriindvajset ur v Verrièresu. Prisegal si je, da ne bo nikoli zapustil otrok svoje prijateljice in da bo pustil vse in jim prihitel na pomoč, če bi po zaslugi nesramnih duhovnikov spet prišlo do revolucije in bi se ponovilo preganjanje plemstva. Kaj bi se bilo zgodilo tisto noč, ko je prišel v Verrières, če bi bil našel v trenutku, ko je naslonil lestev na okno spalnice gospe Rênalove, v njeni sobi kakšnega tujca ali pa Rênala?

Toda potem, kakšna slast prvi dve uri, ko ga je hotela njegova prijateljica resnično odsloviti in se je moral zagovarjati, sedeč v temi zraven nje! Dušo, kakršna je bila Julijanova, spremljajo takšni spomini vse življenje. Kar se je zgodilo pozneje, pa se je v njegovem spominu že zlivalo v prvo dobo njune ljubezni pred štirinajstimi meseci.

Julijan se je zbudil iz globokih sanj, ker se je voz ustavil. Pripeljali so se na poštno dvorišče v ulici J.-J. Rousseauja. »V Malmaison bi šel rad,« je rekel izvoščku, ki se mu je približal.

»Ob tej uri, gospod? Čemu pa?«

»Kaj vam to mar? Naprej!«

Vsaka resnična strast misli samo nase. Zato se mi zdi, da so strasti tako smešne v Parizu, kjer sosed zmeraj zahteva, da se ukvarjaš z njim. Rajši vam ne bom pripovedoval o Julijanovi ganjenosti v Malmaisonu. Razjokal se je. Kaj? Kljub vsakdanjim belim zidovom, ki so bili zgrajeni tistega leta in ki režejo park na kose? — Da, gospod; za Julijana kakor tudi za naslednje rodove ni bilo ničesar med Arkolami, Sveto Heleno in Malmaisonom.

Zvečer se je Julijan dolgo obotavljal, preden je šel v gledališče; imel je prav čudne pojme o tem kraju pogube.

Globoka nezaupljivost ga je ovirala, da ni mogel občudovati živega Pariza; do srca so mu šli samo spomeniki, ki jih je zapustil njegov junak.

»Zdaj sem torej v središču spletkarstva in hinavščine! Tu vladajo zaščitniki abbéja Frilaira.«

Tretjega dne zvečer je radovednost premagala njegov sklep, da si bo vse ogledal, preden se javi abbéju Pirardu. Ta mu je v hladnem tonu razložil, kakšno življenje ga čaka pri gospodu La Molu.

»Če se v nekaj mesecih ne izkažete koristnega, se vrnete v semenišče, ampak skozi dobra vrata. Stanovali boste pri markizu, enem največjih gospodov na Francoskem. Nosili boste črno obleko, ampak kot človek, ki žaluje, in ne kot duhovnik. Zahtevam od vas, da nadaljujete trikrat na teden svoje teološke študije v semenišču, kjer vas bom predstavil. Vsak dan boste opoldne šli v knjižnico gospoda markiza, ki vas namerava zaposliti s sestavljanjem pisem za pravde in druge zadeve. Markiz napiše z nekaj besedami na robu vsakega pisma, ki ga prejme, kakšen mora biti odgovor. Zatrjeval sem mu, da boste v treh mesecih sposobni sestavljati odgovore tako, da bo markiz od dvanajstih pisem, ki mu jih boste dali v podpis, lahko podpisal osem ali devet. Zvečer ob osmih boste pospravili njegovo pisarno in ob desetih boste prosti.

Lahko se zgodi,« je nadaljeval abbé Pirard, »da vam bo kakšna starikava dama ali kakšen človek sladkih besedi namigoval, kakšne velikanske ugodnosti se vam obetajo, ali pa da vam bo kar naravnost ponudil zlata, če mu pokažete pisma, ki jih prejema markiz ...«

»Ah, gospod!« je vzkliknil Julijan in zardel.

»Čudno,« je dejal abbé z grenkim nasmehom, »da ste kljub svojemu siromaštvu in po celem letu bivanja v semenišču še zmožni takšnega krepostnega ogorčenja. Morali ste biti res več kot slepi.

Mogoče pa mu je to v krvi?« se je vprašal abbé polglasno, kakor bi govoril sam s seboj. »Čudno je pri vsem to,« je pristavil in pogledal Julijana, »da vas markiz pozna... Ne vem, od kod. Za začetek vam bo dajal sto zlatnikov plače. Markiz je človek, ki ravna samo po svojih muhah; to je njegova napaka; zaradi otročarij se bo pričkal z vami. Če bo zadovoljen, vam bo plačo v bodoče lahko zvišal do osem tisoč frankov.

Lahko pa si mislite,« je nadaljeval abbé s pikrim glasom, »da vam ne bo dajal vsega tega denarja zaradi vaših lepih oči. Gre za to, da se izkažete koristnega. Jaz na vašem mestu bi prav malo govoril, predvsem pa ne bi nikoli govoril o tistem, česar ne vem.

Poslušajte. Še nekaj,« je nadaljeval abbé, »poizvedel sem nekaj stvari namesto vas. Da ne pozabim La Molove rodbine! Imajo dva otroka, hčer in devetnajstletnega sina, ki je eleganten kot le kdo, nekakšen prismuknjenec, ki opoldne ne ve, kaj bo počel ob dveh. Duhovit je in hraber; udeležil se je španske vojne. Markiz upa, ne vem zakaj, da boste mlademu grofu Norbertu prijatelj. Povedal sem mu, da ste dober latinec; mogoče pričakuje, da boste naučili njegovega sina nekaj splošno znanih puhlic o Ciceronu in Vergilu.

Jaz na vašem mestu bi lepemu madeniču nikoli ne dal priložnosti, da bi se mi posmehoval; preden bi verjel njegovi sicer skrajno vljudni uslužnosti, ki jo pa nekoliko pači porogljivost, bi se moral dečko precej potruditi.

Ne bom vam prikrival, da vas mora mladi grof La Mole prezirati predvsem zaradi tega, ker ste samo navaden meščan. Njegov praded je bil dvorjan in doletela ga je čast, da so mu 26. aprila 1574 na trgu Grève odsekali glavo zaradi neke politične spletke.

Vi pa ste sin verrièreskega tesarja in vrhu tega še v službi pri njegovem očetu. Dobro pretehtajte te razlike in preberite si zgodovino te rodbine v Moreriju; vsi priliznienci, ki obedujejo pri njih, si dovoljujejo tu in tam tisto, kar imenujejo rahla namigovanja.

Pazite, kako boste odgovarjali na šale gospoda grofa Norberta de La Mola, poveljnika huzarskega oddelka in bodočega francoskega paira, in glejte, da mi potem ne boste hodili tarnat.«

»Zdi se mi,« je odvrnil Julijan in močno zardel, »da človeku, ki me prezira, ne bi smel niti odgovarjati.«

»O tem preziru nimate niti pojma; kazal se bo kvečjemu v pretiranih poklonih. Če bi bili bedak, bi se mogoče dali ujeti; če pa bi hoteli obogateti, bi se morali dati ujeti.«

»Ali bom veljal za nehvaležneža, če se tistega dne, ko mi vse to ne bo več prijalo, vrnem v svojo malo celico št. 108?« je vprašal Julijan.

»Brez dvoma; vsi hišni podrepniki vas bodo sicer obrekovali, ampak takrat se bom oglasil jaz. *Adsum qui feci.* Dejal bom, da prihaja ta sklep od mene.«

Julijana je bolel trpki in skoraj zlobni ton, ki ga je opazoval pri Pirardu; ta ton je povsem pokvaril njegov zadnji odgovor.

V resnici pa je imel abbé slabo vest, ker je ljubil Julijana; z nekim svetim strahom se je tako neposredno vmešaval v usodo svojega bližnjega.

»Nadalje boste videli,« je nadaljeval z isto čemernostjo in kakor da bi opravljal mučno dolžnost, »videli boste gospo markizo La Molovo. Velika, svetlolasa ženska je, pobožna, ohola, zelo vljudna in še bolj brezpomembna. Je hči starega vojvode Chaulnesa, ki je dobro znan po svojih plemenitaških predsodkih. Ta visoka dama je nekakšen pomanjšan relief vsega, kar je v bistvu značaj žensk njenega stanu. Prav nič ne prikriva, da je edina vrlina, ki je v njenih očeh nekaj vredna, to, da ima kdo prednike, ki so se udeležili križarskih vojn. Denar pride šele dosti kasneje. Ali se temu čudite? Nisva več na deželi, prijatelj.

V njenem salonu boste srečali več visokih gospodov, ki bodo govorili o naših knezih v prav čudnem, lahkomiselnem tonu. Gospa La Molova pa iz samega spoštovanja pritaji glas vselej, kadar imenuje kakšnega kneza, zlasti pa kneginjo. Ne svetujem vam, da bi rekli pred njo, da sta bila Filip II. ali pa Henrik VIII. pošasti. Bila sta *kralja,* kar jima daje neoporečno pravico, da jih spoštujejo bitja nizkega rodu, kakršna sva na primer vi in jaz. Vendar pa sva duhovnika,« je pristavil Pirard, »zakaj v njenih očeh boste duhovnik; kot taka sva zanjo nekakšna osebna služabnika, ki sta ji potrebna za njen blagor.«

»Gospod,« se je oglasil Julijan, »zdi se mi, da ne bom dolgo v Parizu.«

»Že prav; pomnite pa, da človek najine vrste doseže kaj na svetu samo s pomočjo visokih gospodov. V vašem značaju je vsaj zame nekaj nedoločljivega; zato vas bodo preganjali, če si ne pridobite premoženja. Za vas ni srednje poti. Ne smete se varati. Ljudje vidijo, da vam ne napravijo nikakršnega veselja, če govoré z vami. V družabni deželi, kakršna je naša, ste zapisani nesreči, če si ne pridobite ugleda.

Kaj bi bilo iz vas v Besançonu, če ne bi bila markiza La Mola pičila ta muha? Nekega dne boste razumeli, kakšnega pomena je to, kar je storil za vas; če niste malopridnež, boste njemu in njegovi rodbini večno hvaležni. Koliko ubogih abbéjev, ki so bili bolj učeni kot vi, je živelo leta in leta v Parizu s petnajstimi soldi, ki so jih prejemali za svojo mašo, in z desetimi soldi, ki so jih dobivali za svoja predavanja na Sorboni! ... Spomnite se, kaj sem vam pripovedoval lansko zimo o prvih letih tistega malopridneža, kardinala Duboisa. Mar mislite v svoji ošabnosti, da imate več znanja kot on?

Jaz na primer, miren in povprečen človek, sem mislil, da bom umrl v svojem semenišču; bil sem tako otročji, da mi je priraslo k srcu. No, ko so me hoteli odstaviti, sem dal ostavko. Ali veste, koliko premoženja sem imel? Imel sem petstodvajset frankov glavnice, ne več, ne manj; nobenega prijatelja, morda dva ali tri znance. Gospod La Mole, ki ga nisem bil nikdar videl, me je rešil iz zagate; treba mu je bilo reči samo besedo, pa so mi dali župnijo, katere župljani so imoviti ljudje, ki pa ne žive v surovem razvratu, in dohodkov me je kar sram, tako malo so v skladu z mojim delom. Govoril sem tako dolgo z vami samo zato, da nekoliko posvetim v vašo glavo.

Še besedo: na svojo nesrečo sem zelo jezljive narave; utegne se zgoditi, da se najini dobri odnosi skalijo.

Če vam bo zaradi markizine ošabnosti ali zaradi slabih šal njenega sina njihova hiša nekoč resnično neznosna, vam svetujem, da dokončate svoje študije v kakšnem semenišču trideset milj daleč od Pariza, in sicer rajši na severu kot na jugu. Na severu je več omike in priznati moram,« je dostavil s tišjim glasom, »še to: tirančki se bojé bližine pariških časopisov.

Če pa se bova tudi v bodoče rada videla in nama ne bo markizova hiša več po godu, vam ponujam mesto svojega vikarja in bom po bratovsko delil z vami, kar mi donaša moja župnija. Dolžan sem vam to in še več,« je dostavil in prekinil Julijanovo zahvaljevanje, »za nenavadno ponudbo, ki ste mi jo stavili v Besançonu. Če ne bi bil imel namesto svojih petstodvajsetih frankov ničesar, bi me bili vi rešili.«

Iz abbéjevega glasu je bila izginila vsa trpkost. Julijan je na svojo veliko sramoto začutil, da mu silijo solze v oči; najrajši bi se bil vrgel svojemu prijatelju okrog vratu; ni si mogel kaj, da mu ne bi rekel s tako moškim glasom, kolikor mu je bilo le mogoče:

»Moj oče me je sovražil od zibelke; to je bila zame ena največjih nesreč; odslej pa ne bom več tožil nad usodo. V vas sem našel očeta, gospod.«

»Že dobro, že dobro,« je dejal abbé v zadregi; nato pa se je kakor nalašč spomnil besed, ki pristojijo semeniškemu ravnatelju: »Nikoli ne smete reči usoda, dete moje, recite zmeraj božja previdnost.«

Voz se je ustavil; kočijaž je privzdignil bronasto kladivo na velikanskih vratih: bil je DVOREC LA MOLOVIH; in da mimoidoči o tem ne bi mogli dvomiti, so lahko brali te besede na črnem marmorju nad vrati.

To bahaštvo Julijanu ni bilo všeč. »Tako se bojijo jakobincev! Za vsakim plotom vidijo kakšnega Robespierra in njegov voz; dostikrat se vsemu temu smejejo, da bi jih kar razneslo; svojo hišo pa takole razbobnajo, da jo v primeru vstaje drhal takoj spozna in izropa.« Te svoje misli je izrazil abbéju Pirardu.

»Ah, ubogi fant, kmalu boste moj vikar! Kakšna strašna misel vam je padla v glavo!«

»Meni se to zdi kar se dá preprosto,« je rekel Julijan.

Vratarjeva resnost in posebno snaga na dvorišču sta ga navdali z občudovanjem. Bil je lep sončen dan.

»Kakšno krasno poslopje!« je dejal svojemu prijatelju.

V resnici pa je imel ta dvorec v saint-germainskem predmestju silno dolgočasno pročelje, kakršna so gradili nekako v času Voltairove smrti. Nikoli si nista bili moda in lepota tako navzkriž.

XXXII

VRATA V SVET

Smešen in ganljiv spomin: prvi salon, ki sem stopil vanj z osemnajstim letom, sam in brez opore! Pogled ženske je zadostoval, da me je oplašil. Čim bolj sem hotel ugajati, tem bolj sem bil neroden. O vsem sem si delal kar najbolj zmotne misli. Ali sem se brez vzroka za koga ogreval ali pa sem videl v kom sovražnika samo zato, ker me je resno pogledal. Ampak kako krasen je bil takrat lep dan sredi vseh strašnih neprilik moje boječnosti!

Kant

Julijan je strmé obstal sredi dvorišča.

»Ne delajte vendar tako neumnega obraza,« je dejal abbé Pirard; »tako strašne misli vam roje po glavi, v resnici pa ste še otrok! Kje je Horacov *nil mirari?* (Ničemur se ne čudi.) Pomislite, da se bo truma lakajev norčevala iz vas, če vas vidijo, kako zijate; videli bodo v vas sebi enakega, ki je po krivici postavljen nad nje. Pod krinko dobrohotnosti, dobrih naukov in navodil vas bodo skušali zapeljati, da bi napravili kakšno debelo neumnost.«

»Naj le poskusijo!« je dejal Julijan in se ugriznil v ustnico; vsa nezaupljivost se je spet zbudila v njem.

Saloni, skozi katere sta morala gospoda v prvem nadstropju, preden sta prišla v markizovo delovno sobo, bi se ti, ljubi bralec, zdeli prav tako pusti kakor krasni. Če bi ti jih dali na voljo, take kakršni so, vem, da ne bi hotel bivati v njih; tu sta doma zehanje in dolgočasno besedičenje. Julijan pa je bil zdaj le še bolj očaran. »Kako le more biti človek nesrečen,« si je mislil, »če živi v tako sijajnih prostorih!«

Slednjič sta dospela gospoda v najgršo sobo tega preimenitnega stanovanja; v njej je bilo pri belem dnevu skoraj tema; v sobi je sedel suhljat mož živahnih oči in s svetlo

lasuljo. Abbé se je obrnil k Julijanu in ga predstavil. Bil je markiz. Julijan ga je le z največjo težavo prepoznal, tako se mu je zdel vljuden. To ni bil tisti visoki gospod tako ponosnega obraza, ki ga je bil videl v bray-le-hautski opatiji; Julijanu se je zdelo, da je gospodova lasulja veliko preveč košata. Ta vtis je bil tako močan, da mu je pregnal sleherni strah. Na prvi pogled se mu je zdelo, da je potomec prijatelja Henrika III. prav šibke postave. Bil je zelo droban in živahnih kretenj. Kmalu pa je opazil, da je markizova vljudnost do sobesednika še prijetnejša kot vljudnost samega besançonskega škofa. Sprejem ni trajal niti tri minute. Ko sta odhajala, je abbé dejal Julijanu:

»Markiza ste gledali kakor tele nova vrata. Jaz sicer nisem velik učenjak v tem, kar ljudje imenujejo olikanost; vi boste o tem kmalu vedeli več kot jaz; vsekakor pa se mi je zdela drznost vašega pogleda prav malo olikana.« Stopila sta spet v kočijo; kočijaž se je ustavil ob bulvarju; abbé je peljal Julijana skozi dolgo vrsto velikih salonov. Julijan je opazil, da v njih ni pohištva. Gledal je krasno, pozlačeno stensko uro, ki je predstavljala nekaj po njegovem mnenju zelo nespodobnega, ko se je približal zelo eleganten gospod s smehljajočim se obrazom. Julijan se je napol priklonil.

Gospod se je nasmehnil in mu položil roko na ramo. Julijan je vztrepetal in odskočil. Zardel je od jeze. Abbé Pirard se je navzlic svoji resnosti nasmejal do solz. Gospod je bil krojač.

»Vračam vam za dva dni vašo svobodo,« mu je rekel abbé, ko sta odhajala; »šele takrat vas bom lahko predstavil gospe La Molovi. Kdo drug bi vas prve ure vašega bivanja v tem novem Babilonu varoval kakor devico. Pogubite se takoj, če ste namenjeni pogubi, potem bom vsaj rešen slabosti, da moram misliti na vas. Pojutrišnjem zjutraj vam bo prinesel krojač dve obleki; dajte pet frankov dečku, ki vam ju bo pomeril. Sicer pa nikar ne razodevajte Parižanom zvoka svojega glasu; takoj bi pogruntali, kako bi se lahko iz vas norčevali. Pojutrišnjem opoldne pridite k meni... Pojdite, pogubite se... Skoraj bi bil pozabil: pojdite naročit čevlje, srajce in klobuk na te naslove.«

Julijan si je ogledoval pisavo naslovov.

»To je markizova pisava,« je dejal abbé; »podjeten človek je, ki misli na vse in ki rajši ukrepa, kakor ukazuje. Vzeti vas hoče k sebi, da bi mu prihranili takele skrbi. Ali boste imeli dovolj soli v glavi, da boste dobro izvršili vse, kar vam bo živahni mož samo napol namignil? To bo pokazala bodočnost. Le glejte!«

Julijan je obhodil trgovine, ki so bile na seznamu, ne da bi spregovoril besedico. Opazil je, da so ga sprejemali spoštljivo, in ko je čevljar zabeležil v svoji naročilni knjigi njegovo ime, je zapisal: G. Julijan pl. Sorel.

Na pokopališču Père-Lachaise se je Julijanu ponudil zelo vljuden in, kakor je bilo soditi po njegovi besedah, še bolj svobodomiseln gospod, da mu pokaže grob maršala Neya, ki mu modra politika odreka čast, da bi dobil napis. Ko pa se je Julijan poslovil od liberalca, ki ga je s solzami v očeh malone objel in poljubil, ni imel več svoje ure. Za to izkušnjo bogatejši se je čez dva dni opoldne oglasil pri abbéju Pirardu, ki si ga je dolgo ogledoval.

»Nemara da boste še gizdalin,« mu je dejal abbé s strogim glasom. Julijan je delal vtis zelo mladega človeka v žalni obleki; v resnici mu je to imenitno pristajalo, ampak dobri abbé je bil sam še preveč deželan, da bi bil videl, da Julijan še zmeraj drži ramena tako, kakor jih drže na deželi, kadar hočejo biti elegantni in hkrati važni. Ko je markiz zagledal Julijana, je o njegovi prijetni zunanjosti sodil vse drugače kot dobri abbé Pirard in je dejal le-temu:

»Bi imeli kaj proti temu, če bi se učil gospod Sorel plesati?«

Abbé je kar okamenel.

»Ne,« je končno odgovoril; »Julijan še ni duhovnik.«

Markiz je odpeljal našega junaka po ozkem stranskem stopnišču, preskakujoč po dve in dve stopnici; sam mu je odkazal lično podstrešno sobo, ki je imela razgled na prostrani hišni vrt. Vprašal ga je, koliko srajc je vzel pri prodajalki perila.

»Dve,« je odvrnil Julijan, ki ga je nekoliko zmedlo, da se tako visok gospod zanima za take podrobnosti.

»Imenitno,« je dejal markiz z resnim obrazom nekam na kratko in ukazovalno, kar je dalo Julijanu misliti; »imenitno! Vzemite jih še dvaindvajset. Tu imate prvo četrtino svoje plače.«

Ko je markiz odhajal iz podstrešne sobe, je poklical nekega starejšega moža: »Arzen,« mu je dejal, »stregli boste gospodu Sorelu.«

Malo minut pozneje je stal Julijan sam sredi krasne knjižnice; bil je blažen trenutek. Da ga ne bi kdo presenetil v njegovi ganjenosti, se je šel skrit v temen kotiček; od tam je ves očaran zrl na bleščeče hrbte knjig. »Vse to bom lahko bral,« je pomislil. »In kako mi ne bi tu ugajalo? Rênal bi mislil, da je za zmeraj onečaščen, če bi bil storil le stotinko tega, kar je pravkar storil zame markiz de la Mole.«

»Ampak poglejmo najprej, kaj je treba prepisati.« Ko je delo končal, se je ojunačil in se približal knjigam; malo je manjkalo, da ni zblaznel od veselja, ko je odprl neko izdajo Voltaira. Stekel je k vratom knjižnice in jih odprl, da ga ne bi kdo presenetil. Potem pa se je predal veselju, da je po vrsti odprl vseh osemdeset zvezkov. Bili so krasno vezani, prava mojstrovina najboljšega londonskega knjigoveza. Ampak tudi brez tega bi bilo prikipelo Julijanovo občudovanje do viška.

Uro kasneje je vstopil markiz; pregledal je prepise in z začudenjem opazil, da piše Julijan *cela* z dvema l, *cella.* »Kaj pa če je vse tisto, kar mi je pripovedoval abbé o njegovem znanju, samo pravljica?« Markizu je skorajda upadel pogum; prijazno je rekel Julijanu:

»V pravopisu menda niste prav trdni?«

»Res je,« je odvrnil Julijan, ne da bi le najmanj pomislil, da si daje slabo spričevalo. Markizova dobrohotnost ga je ganila; pri tem se je spomnil Rênalovega ošabnega vedenja.

»Škoda časa za vse te poskuse z malim abbéjem iz Franche-Comtéje,« si je medtem mislil markiz; »jaz pa bi tako nujno potreboval zanesljivega človeka!«

»*Cela* pišemo samo z enim l,« mu je dejal markiz; »ko boste vse prepisali, poiščite v slovarju besede, ki zanje ne boste zanesljivo vedeli, kako jih pišemo.«

Ob šestih ga je dal markiz poklicati. Očitno mu je bilo mučno, ko je videl, da je Julijan v škornjih. »Storil sem napako; nisem vam povedal, da se morate vsak dan ob pol šestih obleči.«

Julijan ga je gledal, ne da bi razumel.

»Reči hočem, da morate obuti dolge nogavice; za danes vas bom opravičil.«

Ko je izgovoril te besede, je La Mole odpeljal Julijana v bogato pozlačen salon. Pri podobnih priložnostih ni Rênal nikoli pozabil pospešiti koraka, zato da je prvi stopil skozi vrata. Ta malenkostna nečimrnost njegovega prejšnjega gospodarja je bila kriva, da je Julijan stopil markizu na nogo, kar ga je zelo zabolelo, ker je imel putiko. »Ah! Vrhu vsega je še teslo,« je pomislil markiz. Predstavil ga je visokorasli ženski častitljive zunanjosti. Bila je markiza. Julijanu se je zdela ohola, nekako tako kot gospa Maugironova, podprefektinja verrièreskega okrožja, kadar je na praznik svetega Karla sedela pri slavnostnem obedu. Julijana je nekoliko zmedel pretirani sijaj salona, tako da ni slišal, kaj pravi La Mole. Markiza ga skorajda ni pogledala. V salonu je bilo nekaj moških, med katerimi je Julijan z neizrekljivim veseljem spoznal mladega škofa iz Agda, ki je bil pred nekoliko meseci pri svečanosti v Bray-le-Hautu blagovolil spregovoriti z njim nekaj besed. Mladi prelat se je brez dvoma prestrašil nežnih pogledov, ki jih je plaho upiral vanj Julijan, in prav nič mu ni bilo do tega, da bi prepoznal mladega deželana.

Julijanu se je zdelo, da so ljudje, ki so bili zbrani v salonu, nekam otožni in prisiljeni; v Parizu govore tiho in ne pretiravajo malenkostnih stvari.

Okoli pol sedmih je vstopil lep mlad mož z brčicami, zelo bled in zelo slok; imel je zelo majhno glavo.

»Večno vas bo treba čakati,« je dejala markiza, ki ji je poljubil roko.

Julijan je takoj vedel, da je to grof La Mole. Že od prvega začetka se mu je zdel nadvse ljubezniv.

»Ali je mogoče,« si je dejal, »da je to človek, čigar žaljive šale naj me preženejo iz te hiše?«

Ko si je pazljivo ogledoval grofa Norberta, je Julijan opazil, da ima škornje in ostroge. »Jaz pa moram nositi šolne,« je pomislil; »očitno zato, ker sem človek nižje vrste.« Sedli so za mizo. Julijan je slišal, kako je markiza nekoliko povzdignila glas in izrekla nekaj strogih besed. Skoraj v istem trenutku je opazil mlado, izredno svetlolaso in zelo lepo rasło osebo, ki je sedla njemu nasproti. Ni mu bila všeč; ko pa jo je pazljivo pogledal, mu je prišlo na misel,

da ni bil še nikoli videl tako krasnih oči. Pozneje je prišel Julijan na to, da njene oči izražajo dolgočasje človeka, ki pazljivo gleda in ki niti za trenutek ne pozabi, da mora vzbujati spoštovanje. »Gospa Rênalova je imela vendar zelo lepe oči,« si je mislil, »vsi so ji delali poklone zaradi njih; ampak tem očem niso bile prav nič podobne.« Julijan ni imel dovolj izkušenj, da bi bil spoznal, da je bilo tisto, kar se je tu in tam zabliskalo v očeh gospodične Matilde, ogenj duhovitosti; slišal je namreč, da so jo imenovali Matildo. Kadar so gospe Rênalovi zasijale oči, je bilo to v ognju strasti ali pa je bilo odsev plemenitega ogorčenja, če je kdo pripovedoval o kakšnem zlobnem dejanju. Proti koncu obeda je Julijan našel besedo, ki naj bi izrazila, kakšna lepota se zrcali v očeh gospodične La Molove. »Iskrijo se,« se je domislil. Sicer pa je bila kruto podobna svoji materi, ki mu je bila čim dalje manj všeč, in nehal jo je gledati. Narobe pa se mu je zdel grof Norbert v vsakem pogledu sijajen človek. Julijan se je tako zagledal vanj, da mu ni prišlo niti na misel, da bi bil nanj ljubosumen ali da bi ga sovražil, ker je bil bogatejši in plemenitejši od njega. Julijanu se je zdelo, da se markiz dolgočasi.

Ko so drugič nosili na mizo, je rekel svojemu sinu:

»Norbert, prosim te, bodi dober z gospodom Julijanom Sorelom, ki sem ga vzel v svoj generalni štab in ki nameravam iz njega napraviti moža, ‚si *cella* se peut' (če je to mogoče).«

»To je moj tajnik,« je dejal markiz svojemu sosedu, »in piše *cela* z dvema l.«

Vsi so se ozrli v Julijana, ki je nekoliko preveč očitno priklonil glavo proti Norbertu; na splošno pa je bil prvi vtis zadovoljiv. Markiz je bil moral že prej govoriti o tem, kakšno vzgojo je imel Julijan, kajti eden izmed gostov je začel besedovati z njim o Horacu. »S Horacom sem imel srečo tudi pri besançonskem škofu,« je pomislil Julijan; »očitno poznajo vsi samo tega pisatelja.« Od tistega trenutka dalje je imel samega sebe v oblasti. To se mu je tem laže posrečilo, ker je bil pravkar sklenil, da ne bo gospodična La Molova v njegovih očeh nikoli ženska. Odkar je bil v semenišču, je mislil o ljudeh zelo slabo in se jim ni dal zlahka plašiti. Z vso svojo hladnokrvnostjo bi se bil predajal uživanju, če bi bila obednica nekoliko manj sijajno

opremljena. Res, tu sta stali dve zrcali, vsako osem čevljev visoko, ki je v njih včasih gledal svojega sobesednika, ko je z njim govoril o Horacu, in ki sta ga še begali. Njegovi stavki niti niso bili predolgi za deželana. Imel je lepe oči, ki je v njih trepetala plahost ali pa sreča, kadar se je dobro odrezal, in to je še povečevalo njihov sijaj. Vprašanja in odgovori te vrste so prinesli nekoliko zanimivosti v resnobo obeda. Markiz je pomignil Julijanovemu sobesedniku, naj ga podžiga. »Ali je mogoče, da vendarle kaj ve in zna?« se je vpraševal.

Julijan je razvijal lastne misli in po njih odgovarjal; boječnost ga je skorajda minila; duhovitosti sicer ni kazal, kajti to je nemogoče človeku, ki ne pozna jezika, kakor ga govore v Parizu; imel pa je nove misli, ki jih je seveda izražal okorno in ne zmeraj ob pravi priložnosti; videti je bilo, da mu je latinščina igrača.

Julijanov nasprotnik je bil član Akademije napisov, ki je po naključju znal latinsko. V Julijanu je odkril izvrstnega humanista in se ni več bal, da bi moral fant zardevati; poskušal ga je spraviti v resnično zadrego. V vročem boju je Julijan slednjič pozabil na razkošno opremljeno obednico; začel je razvijati o latinskih pesnikih misli, ki jih njegov sobesednik ni bil še nikjer bral. Kot poštenjak je to tudi odkrito priznal mlademu tajniku. Na srečo so načeli vprašanje o tem, ali je bil Horac ubožen ali bogat, ljubezniv, sladostrasten in brezskrben človek, ki je delal stihe za zabavo kakor Chapelle, Molièrov in La Fontainov prijatelj, ali ubog, z lovorom ovenčan pesnik, ki se je potikal po dvoru in pesnil ode za kraljev rojstni dan kakor Southey, tožnik lorda Byrona. Govorili so o družbenih razmerah za Avgusta in Jurija IV. V obeh teh dobah je bilo plemstvo vsemogočno; toda v Rimu je moralo gledati, kako mu trga oblast iz rok Mecen, ki je bil samo preprost vitez; na Angleškem pa je privedlo Jurija IV. skorajda na stopnjo beneškega doža. Ta razprava je vzdramila markiza iz otopelosti, v katero ga je bil na začetku obeda potopil dolgčas.

Julijan ni ničesar razumel o vseh novejših imenih, na primer o Southeyu, lordu Byronu, Juriju IV.; njihova imena je slišal prvikrat v življenju. Nikomur pa ni ušlo, da je bil neizpodbitno prvi, kadar je tekla beseda o stvareh, ki so se godile v Rimu in o katerih si se lahko poučil iz knjig,

iz Horacovih, Martialovih, Tacitovih in drugih del. Julijan si je brez težave prisvojil nekatere misli, ki se jih je bil naučil od besançonskega škofa med tistim znamenitim pogovorom, ki ga je imel s prelatom; med drugimi so prav te žele veliko odobravanje.

Ko so se naveličali pogovora o pesnikih, je markiza, ki ji je veljalo kot zakon, da občuduje vse, kar zabava njenega moža, blagovolila počastiti Julijana s svojim pogledom. »Za nerodnim vedenjem tega mladega abbéja se mogoče skriva učena glava,« je dejal markizi akademik, ki je sedel zraven nje. Julijan je ujel nekaj njegovih besed. Take in podobne krilatice so dokaj ustrezale duhovnemu obzorju hišne gospodinje; prisvojila si je tudi to in si tako ustvarila sodbo o Julijanu. Bila je zadovoljna, da je povabila akademika na obed. »Zabaval je gospoda La Mola,« je pomislila.

XXXIII

PRVI KORAKI

Ta neizmerna dolina, polna svetlobe in toliko tisočev ljudi, mi jemlje vid. Nihče me ne pozna, vsi me prekašajo. V glavi se mi vrti.

Poemi dell'av. Reina

Naslednjega dne je Julijan navsezgodaj prepisoval pisma v knjižnici, ko je vstopila gospodična Matilda skozi zadnja vratca, ki so bila prav dobro skrita za hrbti knjig. Medtem ko je Julijan občudoval to iznajdbo, je bilo gospodični Matildi videti, da jo je zelo presenetilo in vznejevoljilo, da ga je našla v knjižnici. Lase je imela navite in tako se je Julijanu zdel njen obraz trd, ošaben, skoraj moški. Gospodična La Molova je znala naskrivaj jemati svojemu očetu knjige iz knjižnice. Julijanova navzočnost je bila kriva, da je tistega jutra prišla zaman v knjižnico, kar jo je tem bolj ujezilo, ker je prišla po drugi zvezek Voltairove *Babilonske princese,* dostojno dopolnilo strogo monarhistične in pobožne vzgoje, mojstrovine Presvetega srca! Ubogo dekle je že pri devetnajstih letih potrebovalo dražljivih duhovitosti, da se je moglo ogreti za kakšen roman. Grof Norbert se je prikazal v knjižnici proti tretji uri; prišel je prebirat neki časopis, da bi se zvečer lahko pogovarjal o politiki. Bil je vesel, da je v knjižnici našel Julijana, saj je bil že pozabil, da je na svetu. Bil je zelo ljubezniv z njim; povabil ga je, naj gre z njim jahat.

»Moj oče nama da dopust do večerje.«

Julijan je pravilno ocenil besedico *nama* in zdela se mu je silno ljubezniva.

»Moj bog, gospod grof,« je dejal Julijan, »če bi bilo treba posekati osemdeset čevljev visoko drevo, ga obtesati in sežagati na deske, bi to prav dobro opravil, to se upam trditi; ampak da bi jahal, to me ni doletelo niti šestkrat v življenju.«

»No, boste pa zdaj sedmič,« je dejal Norbert.

Pravzaprav se je Julijan spominjal prihoda kralja v Verrières in si domišljal, da zna sijajno jahati. Ko pa sta se vračala iz boulonjskega gozda, je sredi široke ceste padel, ko se je hotel naglo izogniti nekemu vozu. Bil je blaten od nog do glave. Na srečo je imel dve obleki. Ko ga je pri večerji markiz izvolil nagovoriti, ga je vprašal, kako je bilo na sprehodu. Norbert se je podvizal in odgovoril v splošnih izrazih.

»Gospod grof je res zelo dober z menoj,« je dejal nato Julijan, »hvala mu za to; znam ceniti njegovo dobroto. Blagovolil mi je dati najkrotkejšega in najlepšega konja; privezati pa me vendarle ni mogel nanj, in ker tega ni mogel storiti, sem sredi tiste dolge ulice blizu mosta zletel s konja.«

Gospodična Matilda je zaman skušala zadržati glasen smeh; potem pa je v svoji brezobzirni radovednosti hotela slišati vse podrobnosti. Julijan se je izrezal zelo preprosto; govoril je dokaj prikupno, ne da bi se tega zavedal.

»Mladi duhovnik mnogo obeta,« je dejal markiz akademiku; »preprost fant z dežele, pa v takem položaju! Kaj takega svet še ni videl in tudi ne bo. Pa še *pred damami* pripoveduje svojo nezgodo!«

Julijan je s svojo nezgodo spravil poslušalce v tako dobro voljo, da je proti koncu večerje, ko je pogovor krenil v drugo smer, gospodična Matilda začela spraševati svojega brata o podrobnostih neljubega dogodka. Ker spraševanju ni hotelo biti ne konca ne kraja in je Julijan nekolikokrat srečal njen pogled, se je slednjič drznil odgovoriti naravnost, ne da bi bil vprašan, in nazadnje so se vsi trije smejali, kakor bi se smejali trije mladi vaščani nekje sredi gozda.

Naslednjega dne je bil Julijan pri dveh teoloških predavanjih, in ko se je vrnil, ga je čakalo kakšnih dvajset pisem, ki jih je moral prepisati. V knjižnici je zraven svojega prostora našel še nekega mladega moža, ki je bil zelo skrbno oblečen, ampak slabotne rasti in zavistnega obraza.

Vstopil je markiz.

»Kaj delate tu, gospod Tanbeau?« je zaklical s strogim glasom novemu došlecu.

»Mislil sem . . .,« je zajecljal mladi mož in se potuhnjeno nasmehnil.

»Ne, gospod, nič niste *mislili.* Bil je poskus, a se je izjalovil.«

Mladi Tanbeau je ves besen vstal in izginil. Bil je nečak tistega akademika, prijatelja gospe La Molove; posvetiti se je hotel slovstvu. Akademik je dosegel, da ga je markiz vzel za tajnika. Tanbeau je delal v stranski sobi, in ko je izvedel, kakšne naklonjenosti je deležen Julijan, jo je hotel z njim deliti in zjutraj si je dal postaviti svojo pisalno mizo v knjižnico.

Ob štirih se je po kratkem obotavljanju Julijan ojunačil, da je stopil h grofu Norbertu. Ta je hotel pravkar zajahati konja in je bil v zadregi, kajti bil je skrajno vljuden.

»Mislim, da se boste v jahalnici kmalu naučili jahati,« je dejal Julijanu, »in čez nekaj tednov mi bo v veliko veselje, če bom lahko jahal z vami na sprehod.«

»Hotel sem se vam vdano zahvaliti za vso dobrotljivost, ki ste mi jo izkazali; verjemite, gospod,« je dostavil Julijan z zelo resnim obrazom, »da čutim, kaj vse sem vam dolžan. Če vaš konj ni poškodovan zaradi moje včerajšnje nerodnosti in če je prost, bi ga želel danes jahati.«

»Pri moji veri, moj dragi Sorel, na vašo odgovornost. Mislite si, da sem vam izrazil vse pomisleke, ki jih zahteva previdnost; res pa je, da je ura že štiri in da ne smeva izgubljati časa.«

Ko je Julijan že sedel na konju, je vprašal grofa:

»Kaj moram storiti, da ne padem?«

»Marsikaj,« je odvrnil Norbert in se glasno zasmejal, »na primer, hrbet morate usločiti.«

Julijan se je spustil v nagel dir. Bila sta na trgu Ludvika XVI.

»Ah, predrznež mladi!« je vzkliknil Norbert, »tukaj je preveč voz, po vrhu pa so še vozniki neprevidni! Če zletite na tla, vas gladko povozijo; nihče ne bo tvegal, da bi svojemu konju poškodoval gobec, če bi ga sunkoma ustavil.«

Najmanj dvajsetkrat je Norbert videl, da bi bil Julijan skoraj padel; slednjič pa se je sprehod vendar končal brez posebne nezgode.

Ko se je grof vrnil domov, je dejal svoji sestri:

»Predstavljam vam drznega vratolomneža.«

Pri večerji je govoril s svojim očetom z enega konca mize do drugega in hvalil Julijanovo drznost; to je bilo pa tudi vse, kar je mogel na njegovi ježi pohvaliti.

Mladi grof je zjutraj slišal na dvorišču hlapce, ki so obvezovali konje, kako so govorili o Julijanovem padcu in porabili to priložnost, da so se mu kruto posmehovali.

Kljub vsej dobrohotnosti se je Julijan kmalu počutil čisto osamljenega sredi La Molove rodbine. Vse njihove navade so se mu zdele čudne in zoper vse je grešil. Kozli, ki jih je streljal, so bili strežajem v največje veselje.

Abbé Pirard je bil odšel v svojo župnijo. »Če je Julijan slaboten trs, naj pogine,« si je mislil; »če pa je mož, ki ima srce na pravem mestu, naj si pomaga sam.«

XXXIV

DVOREC LA MOLOVIH

Kaj počne tu? Mu je mar všeč? Ali hoče biti drugim všeč?

Ronsard

Kakor se je Julijanu v krasnem salonu La Molovega dvorca zdelo vse nenavadno, tako se je tudi mladi, bledi, črno oblečeni mož zdel zelo čuden vsem, ki se jim je zdelo vredno, da so ga opazili. Gospa La Molova je predlagala svojemu možu, naj ga tiste dni, ko so neke določene osebe na obedu, pošlje po opravkih.

»Mika me, da bi nadaljeval poskus do konca,« je odvrnil markiz. »Abbé Pirard trdi, da ne smemo zatirati samoljubja v ljudeh, ki jih sprejemamo v svojo bližino. *Človek se opira samo na tisto, kar se mu upira,* in tako dalje. Fant samo zaradi tega ne spada k nam, ker nam je njegov obraz neznan; sicer pa je gluh in nem.«

»Da mi bo vse bolj jasno,« si je dejal Julijan, »si moram zapisati imena in pa kakšno besedico o značaju ljudi, ki jih srečujem v tem salonu.«

Med njimi je bilo najprej pet ali šest hišnih prijateljev, ki so se mu dobrikali kar tako na slepo, ker so mislili, da je muhasti markiz mogoče njegov zaščitnik. Bili so same uboge pare, ta bolj pohleven, drugi manj; v čast ljudem te sorte, ki jih srečavamo dandanes v aristokratskih salonih, pa moramo povedati, da niso bili nasproti vsem enako pohlevni. Marsikateri med njimi bi se bil dal nahruliti markizu, odločno pa bi se bil uprl sleherni trdi besedi, ki bi prišla iz markizinih ust.

V bistvu značaja hišnih gospodarjev je bilo preveč ponosa in preveč zdolgočasenosti; bila sta preveč navajena, da sta druge žalila in si s tem preganjala dolgčas, da bi se mogla nadejati resničnih prijateljev. Razen ob deževnih dneh in pa kadar jima je bilo na smrt dolgčas, kar pa se je dogajalo le redkokdaj, sta bila zmeraj izredno vljudna.

Če bi bilo tistih pet ali šest klečeplazcev, ki so kazali Julijanu tako očetovsko prijateljstvo, zapustilo La Molovo hišo, bi bila markiza marsikdaj čisto zapuščena; v očeh žensk njenega stanu pa je zapuščenost nekaj strahotnega: *znamenje nemilosti.*

Markiz je bil do svoje žene skrajno pozoren; skrbno je pazil na to, da je bilo v njenem salonu dovolj obiskovalcev; toda za paire se ni pulil; njegovi novi tovariši se mu niso zdeli dovolj plemeniti, da bi zahajali k njemu kot prijatelji, in ne dovolj zabavni, da bi hodili v hišo kot podložniki.

Julijan je šele mnogo pozneje prišel do dna tem skrivnostim. Dnevne politike, ki je v meščanskih hišah glavna vsebina pogovorov, se v hišah, kakršna je bila markizova, dotikajo samo v trenutkih zadrege.

Tako velika je v našem dolgočasnem stoletju potreba po zabavi, da so jo celó ob dnevih slavnostnih obedov vsi odkurili, brž ko je markiz zapustil salon. Da se le ni nihče norčeval iz Boga ali iz duhovnikov, ali iz kralja, ali iz umetnikov, ki so uživali zaščito na dvoru, ali iz odličnih ljudi, ali iz česarkoli, kar svet odobrava, da le ni nihče hvalil Bérangera ali opozicionalnih časopisov, ali Voltaira, ali Rousseauja, ali sploh česarkoli, kar si dovoljuje le količkaj svobode v besedi, predvsem pa, da le nihče ni spregovoril o politiki — o vsem drugem si smel svobodno razpravljati.

Niti sto tisoč tolarjev letnih dohodkov niti moder trak ne zmorejo ničesar v boju zoper salonske zakone. Najmanjša živa misel je veljala za surovost. Kljub lepemu vedenju in dovršeni vljudnosti, kljub želji po vsestranski ljubeznivosti, se je na vseh obrazih zrcalilo dolgočasje. Mladi ljudje, ki so prihajali iz dolžnosti, so se bali govoriti o stvareh, ki bi izdajale kakršnokoli misel ali prepovedano branje; zato so spregovorili samo nekaj lepo uglajenih besed o Rossiniju ali o vremenu, potem pa so molčali.

Julijan je opazil, da so po navadi skrbeli za snov pogovora dva vikonta in kakšnih pet baronov, ki jih je bil La Mole spoznal v izgnanstvu. Ti gospodje so imeli po šest do osem tisoč frankov letnih dohodkov; štirje so se ogrevali za *Quotidienne,* trije pa za *Gazette de France.* Eden izmed njih je vedel sleherni dan povedati kakšno zgodbico z dvora, ki se je v njej stalno ponavljala besedica *čudovito.* Julijan

je opazil, da ima ta baronček pet križcev, medtem ko so jih drugi imeli na splošno samo po tri.

Zunaj v predsobi pa je zmerom stalo deset livriranih strežajev in ves večer si lahko vsake četrt ure dobil sladoled ali čaj; proti polnoči je prišel še nekakšen povečerek s šampanjcem.

To je bil vzrok, da je Julijan včasih ostal do konca; sicer pa skorajda ni mogel razumeti, kako je mogoče resno poslušati pogovor, ki je bil na dnevnem redu v tistem tako razkošno pozlačenem salonu. Včasih se je ozrl po besedovalcih, da bi videl, ali se sami ne posmehujejo svojim lastnim izjavam. »Moj Maistre, ki ga znam na pamet,« si je mislil, »je to stokrat bolje povedal, pa še je presneto dolgočasen.«

Julijan ni bil edini, ki je opazil to duhovno otopelost. Nekateri so se tolažili s tem, da so venomer lizali sladoled, drugi z zadoščenjem, da bodo lahko govorili še ves ostanek večera: »Pravkar sem bil pri La Molovih, kjer sem izvedel, da Rusija...« in tako dalje. Julijan je od nekega uslužnega gosta izvedel, da ni še tega šest mesecev, odkar je gospa La Molova poplačala več kot dvajsetletno vztrajnost ubogega barona Le Bourguignona, ki je bil izza restavracije podprefekt, s tem, da ga je povišala v prefekta. Ta veliki dogodek je poživil vnemo vseh tistih gospodov. Prej bi jih bila sleherna malenkost spravila v slabo voljo; zdaj pa se jim ni nobena stvar več zamerila. Resda so morali le redkokdaj neposredno občutiti pomanjkanje obzirnosti; vendar pa je Julijan dvakrat ali trikrat zasačil markiza in markizo, da sta naglo izmenjala nekaj besed, silno žaljivih za goste, ki so sedeli zraven njiju za mizo. Ta dva visoka plemiča nista prav nič prikrivala svojega odkritosrčnega prezira do vsega, kar ni prihajalo od ljudi, *ki so smeli sedeti v kraljevi kočiji.* Julijan je opazil, da sta bili besedi *križarska vojna* edini, ki sta njunima obrazoma dajali izraz globoke resnosti, pomešane s spoštovanjem. Samo navadna spoštljivost pa je zmeraj kazala odtenek uslužnosti. Sredi tega sijaja in te puščobe se Julijan ni zanimal za nič drugega kot za markiza La Mola; z veseljem ga je nekega dne slišal, kako je ugovarjal, da bi imel karkoli opraviti s povišanjem ubogega Le Bourguignona. To je bila samo pozornost do markize; Julijan je izvedel resnico od abbéja Pirarda.

Ko je nekega dopoldneva delal z Julijanom v knjižnici na markizovi večni pravdi s Frilairom, ga je Julijan nepričakovano vprašal:

»Gospod, ali je to, da vsak dan obedujem z gospo markizo, moja dolžnost, ali je samo dobrota, ki mi jo izkazujejo?«

»To je izredna čast!« je odvrnil abbé ogorčeno. »Nikoli je ni mogel gospod N..., akademik, ki ji vztrajno dvori že petnajst let, doseči za svojega nečaka, gospoda Tanbeauja.«

»To je zame najbolj mučni del moje službe, gospod. V seniščču sem se manj dolgočasil; včasih vidim, da zeha celó gospodična La Molova, ki mora biti vendar že navajena ljubeznivosti hišnih prijateljev. Bojim se, da ne bi zaspal. Prosim vas, izposlujte mi dovoljenje, da bi hodil obedovat za dva franka v kakšno zakotno gostilno.«

Abbé je bil pravi *jari gospod* in zelo dovzeten za tako čast, kakršna je obed v družbi visokega gospoda. Medtem ko si je prizadeval, da bi Julijanu razložil ta občutek, je za njima lahno zašumelo. Ozrla sta se in Julijan je zagledal gospodično La Molovo, ki je poslušala. Zardel je. Prišla je po neko knjigo in je vse slišala; začutila je nekaj kakor spoštovanje do Julijana. »Se vsaj ne plazi po kolenih kakor ta stari abbé,« je pomislila; »moj bog, kako je grd!«

Pri obedu se Julijan ni upal pogledati gospodične La Molove, ona pa je bila tako ljubezniva, da ga je nagovorila. Tistega dne so pričakovali mnogo gostov; povabila ga je, naj ostane. Pariška dekleta nimajo rada ljudi neke določene starosti, posebno še, če so malomarno oblečeni. Julijanu ni bilo treba mnogo bistroumnosti, da je opazil, da so uživali tovariši gospoda Le Bourguignona, ki so še ostali v salonu, čast, da so ponavadi merile nanje šale gospodične La Molove. Tistega dne je bila prav neusmiljena z dolgočasneži, pa naj je že bila njena neusmiljenost odkritosrčna ali narejena.

Gospodična La Molova je bila središče majhne skupine, ki se je vsak večer zbirala za markizinim velikanskim naslanjačem. V njej so bili markiz Croisenois, grof Caylus, vikont Luz in še dva ali trije drugi mladi častniki, prijatelji grofa Norberta ali njegove sestre. Gospodje so ponavadi posedli na velik moder divan. Na enem koncu kanapéja je sedela prelepa Matilda, pri drugem pa je tiho ždel Julijan na majhnem, precej nizkem slamnatem stolu. Za ta skromni prostor so ga zavidali vsi hišni prijatelji; Norbert pa je

znal poskrbeti za to, da je mladi tajnik njegovega očeta ostal na svojem mestu; vsak večer ga je po enkrat ali dvakrat nagovoril ali pa je imenoval njegovo ime. Tistega dne ga je gospodična La Molova vprašala, kako visoka je gora, na kateri stoji besançonska trdnjava. Julijan ni nikoli mogel povedati, ali je ta gora višja ali nižja kot Montmartre. Dostikrat se je od srca smejal vsemu, kar so govorili v mali gruči; počutil pa se je docela nesposobnega, da bi mogel sodelovati pri njihovi zabavi. Zdelo se mu je, da govorijo v tujem jeziku, ki ga sicer razume in občuduje, ki ga pa ne zna govoriti.

Matildini prijatelji so bili tistega dne zelo sovražno razpoloženi do vseh ljudi, ki so prihajali v prostrani salon. Najprej so si privoščili hišne prijatelje, ker so jih najbolj poznali. Lahko si mislimo, kako pozoren je bil Julijan; vse ga je zanimalo, ozadje stvari in način, kako so se iz njih norčevali.

»Ah! Poglejte no gospoda Descoulisa,« je dejala Matilda; »zakaj nima več lasulje? Mar hoče priti do prefekture s svojo genialnostjo? Razkazuje svoje plešasto čelo, o katerem pripoveduje, da je polno visokih misli.«

»To je mož, ki pozna vesoljni svet,« je pripomnil markiz Croisenois; »zahaja tudi k mojemu stricu kardinalu. Zmožen je, da leta in leta neguje kakšno laž pri vseh svojih prijateljih, in teh ima najmanj dvesto ali tristo. Prijateljstvo pa zna gojiti, kar je res, je res. Tak, kakršnega vidite, stoji pozimi že ob sedmih zjutraj pred vrati kakega prijatelja.

Tu in tam se s kom spre in napiše sedem ali osem pisem, da doseže razdor. Potem se spet pobota in napiše sedem ali osem pisem v hvalo prijateljstva. Najbolj pa se odlikuje takrat, kadar se mu srce prosto in odkrito razlije kot poštenemu človeku, ki nima nikakršne skrivnosti. To se zgodi vselej, kadar mora prositi kakšne usluge. Neki veliki vikar mojega strica zna čudovito pripovedovati Descoulisovo življenje od restravracije dalje. Pripeljal vam ga bom.«

»A, kaj! Jaz vsega tistega ne bi verjel; to je sama poklicna zavist majhnih ljudi,« je dejal grof Caylus.

»Descoulis si bo pridobil v zgodovini ime,« je nadaljeval markiz; »sodeloval je pri restravraciji z abbéjem Pradtom, Talleyrandom in Pozzom di Borgo.«

»Skozi njegove roke so šli milijoni,« je dejal Norbert; »nikakor ne razumem, kako more zahajati sem in požirati zbadljivke mojega očeta, ki so dostikrat krute. ‚Kolikokrat ste že

izdali svoje prijatelje, dragi Descoulis?‘ mu je zadnjič zaklical z enega konca mize do drugega.«

»Pa kaj je res, da je izdajalec?« je vprašala gospodična La Molova. »Kdo pa še ni nikogar izdal?«

»Kaj?« je zaklical grof Caylus Norbertu; »Sainclaira, tega zloglasnega liberalca, vabite v svojo hišo? Čemu, vraga, hodi sem? Moram ga dobiti, da se pogovorim z njim in ga pripravim do tega, da spregovori; pravijo, da je zelo duhovit.«

»Kako ga bo neki sprejela tvoja mati?« je dejal Croisenois. »Tako vrtoglave, tako plemenite, tako neodvisne misli ima . . .«

»Kar poglejte tega neodvisnega človeka,« je dejala gospodična La Molova; »kar poglejte ga, kako se do tal klanja Descoulisu in ga grabi za roko. Mislila sem že, da mu jo bo poljubil.«

»Descoulis mora biti na visokem mestu bolje zapisan, kot smo mislili,« je pripomnil Croisenois.

»Sainclair prihaja sem, da bi bil izvoljen za člana Akademije,« je dejal Norbert; »poglejte, Croisenois, kako se klanja baronu L . . . u!«

»Če bi pokleknil predenj, bi ne bilo tako ogabno,« je dejal Luz.

»Dragi Sorel,« je dejal Norbert, »vi, ki ste duhoviti, pa prihajate s hribov, potrudite se, da se ne boste nikoli tako klanjali kakor ta veliki pesnik, pa če bi stal sam Bog oče pred vami.«

»Ah, glejte, duhovit človek, kakršnih je malo, baron Bâton,« se je oglasila gospodična La Molova, nekoliko posnemajoč glas lakaja, ki ga je bil pravkar najavil.

»Meni se zdi, da se celo vaši uslužbenci norčujejo iz njega,« je dejal Caylus. »Kakšno ime, baron Bâton!«

»‚Kaj bo ime!‘ nam je dejal zadnjič,« je nadaljevala Matilda. »Samo pomislite, kako mora biti, kadar prvikrat najavijo vojvodo de Bouillona; po mojem mnenju se mora občinstvo samo nekoliko privaditi . . .«

Julijan je zapustil družbo v okolici kanapéja. Bil je še malo dovzeten za ljubke odtenke lahnega posmeha; zato se ni mogel smejati šalam; zahteval je, da morajo biti utemeljene v razumu. V besedičenju mladih ljudi je videl samo splošno obiranje in to mu je bilo zoprno. Njegova podeželska ali, recimo, angleška občutljivost je segala tako daleč, da je v tem videl celó zavist, v čemer pa se je prav gotovo motil.

»Grof Norbert,« si je mislil, »bi bil pač srečen, če bi bil v svojem življenju napisal vsaj eno stran, kakršne so Sainclairove; videl sem, kako je moral trikrat začeti pismo za svojega polkovnika, preden je načečkal tistih dvajset vrstic.«

Julijan je lahko neopaženo hodil sem in tja, ker se nikomur ni zdel važen, in tako se je približal zapovrstjo več različnim skupinam; hodil je od daleč za baronom Bâtonom in ga hotel slišati. Duhoviti mož je bil videti nemiren in Julijan je opazil, da se je nekoliko pomiril šele, ko so se mu posrečili dva ali trije ostroumni stavki. Julijanu se je zazdelo, da te vrste duhovitost potrebuje dosti prostora.

Baron ni znal povedati ničesar na kratko: če je hotel povedati kaj duhovitega, je za to potreboval najmanj štiri stavke po najmanj šest vrst.

»*Možak razpravlja, ne zna pa kramljati,*« je dejal nekdo za Julijanovim hrbtom. Obrnil se je in zardel od veselja, ko je slišal ime grofa Chalveta. To je najbistroumnejši mož našega stoletja. Julijan je večkrat naletel na njegovo ime v *Spominih s Svete Helene* in v zgodovinskih spisih, ki jih je bil narekoval Napoleon. Grof Chalvet je bil kratkobeseden; njegovi izreki so bili kakor blisk, ostri, živahni in včasih globoki. Če je spregovoril o čemerkoli, je pogovor takoj stekel. Vanj je vnašal dejstva; bilo ga je veselje poslušati. Sicer pa je bil v politiki nesramen cinik.

»Jaz sem neodvisen,« je zatrjeval nekemu gospodu, ki je nosil tri odlikovanja in iz katerega se je očitno norčeval. »Zakaj naj bi bil danes istega mnenja, kakor sem bil pred šestimi tedni? V tem primeru bi bilo moje mnenje moj tiran.«

Štirje resni mladi možje, ki so stali okrog njega, so se namrdnili; mladim gospodom niso bile všeč take šale. Grof je videl, da je šel predaleč. Na srečo je zagledal poštenjaka Ballanda, pravega Tartuffa poštenja. Grof je začel z njim pogovor; približali so se še drugi; bilo je jasno, da bo ubogi Balland žrtev. Čeprav je bil zelo grd in bi bilo težko govoriti o njegovih prvih korakih v javnosti, se je Balland zaradi same morale in moralnosti poročil z zelo bogato žensko. Žena mu je umrla; vzel si je drugo, prav tako zelo bogato, ki pa je ni nikdar videti v družbi. Zdaj v vsej skromnosti uživa šestdeset tisoč frankov dohodkov in ima celo nekaj osebnih častilcev. Grof Chalvet je brez usmiljenja govoril z njim o vsem

tem. Kmalu je stalo okoli njiju kakšnih trideset ljudi. Vse se je smehljalo, celo resni mladi ljudje, up našega stoletja.

»Čemu prihaja k La Molovim, kjer očitno brijejo norce iz njega?« je pomislil Julijan. Stopil je k abbéju Pirardu, da bi ga to vprašal.

Balland je bil izginil.

»Prav!« je dejal Norbert, »eden očetovih ogleduhov je odšel; zdaj je tu samo še mali šepasti Napier.«

»Morda je v tem rešitev uganke?« je pomislil Julijan. »Ampak, če je tako, zakaj sprejema markiz Ballanda?«

Strogi abbé je čemerno čepel v kotu salona in poslušal imena, ki so jih najavljali lakaji.

»To je prava razbojniška jama,« je ponavljal z Bazilijem; »kakor vidim, zahajajo sem same moralne pokveke.«

Strogi abbé seveda ni poznal vsega, kar se obeša na visoko družbo. Njegovi prijatelji janzenisti pa so ga bili zelo natančno poučili o ljudeh, ki si priborijo vstop v salone samo s pomočjo svoje skrajne pretkanosti, ki se udinja vsem mogočim strankam, ali pa s pomočjo svojega bogastva, ki so si ga pridobili sam bog ve kako. Za nekaj minut mu je tistega večera prekipelo srce in odgovarjal je na Julijanova hlastna vprašanja; mahoma pa je umolknil, ves obupan nad tem, da mora govoriti o ljudeh samo slabo, kar si je štel v greh. Ker je bil žolčne nravi in vrh tega še janzenist, in ker je bil prepričan, da je krščanska ljubezen dolžnost, je bilo njegovo življenje v družbi večen boj.

»Kakšen obraz ima ta abbé Pirard!« je dejala gospodična La Molova, ko se je Julijan spet približal kanapéju.

Julijana so te besede vznejevoljile; imela pa je vsekakor prav. Pirard je bil nesporno najbolj pošten človek v salonu, toda njegov bakreno rdeči obraz, ki se je z njega povrhu brala še slaba vest, je bil v tistem trenutku prav oduren. »Pa naj človek po vsem tem še verjame obrazom!« si je mislil Julijan; »takrat, ko si rahločutni abbé Pirard očita kakšen nedolžen pregrešek, ima najbolj oduren obraz; nasprotno pa odseva z obraza tega Napiera, ki ga vsi poznajo kot ogleduha, čista in mirna sreča.« Sicer pa je abbé Pirard svoji stranki na ljubo v marsičem popustil; najel si je bil slugo in bil je zelo dobro oblečen.

Julijan je opazil v salonu nekaj zelo nenavadnega: oči vseh so se uprle v vrata in v trenutku je vse umolknilo.

Strežaj je naznanil zloglasnega barona Tollyja, v katerega so se začeli zaradi volitev obračati vsi pogledi. Julijan se je prestopil in ga je prav dobro videl. Baron je bil pred nedavnim predsednik volilne komisije: prišel je na sijajno misel, da je nekam poskril papirčke, na katerih so bili napisani glasovi neke stranke. Da jih ne bi pogrešali, pa je namesto njih vtihotapil druge listke, ki so nosili imena, ki so prijala njemu. To odločilno prevaro so opazili nekateri volivci, ki so prihiteli baronu Tollyju čestitat. Poštenjak je bil še ves bled od velikega dogodka. Zlobni jeziki so že uporabljali besedo galeja. La Mole ga je sprejel hladno. Ubogi baron jo je popihal.

»Če nas tako naglo zapušča, gre najbrž h gospodu Comtu,«* je dejal grof Chalvet, in vse se je zasmejalo.

Sredi nekaterih molčečih visokih gospodov in spletkarjev, po večini razvpitih, a duhovitih ljudi, ki so nocoj po vrsti preplavljali salon markiza de La Mola (govorilo se je o njem v zvezi z nekim novim ministrstvom), je mali Tanbeau prvikrat brusil svoje orožje. Čeprav še ni znal uporabljati raznih duhovitih opazk in dovtipov, se je zato odškodoval, kot bomo videli, s svojo odločno besedo.

»Zakaj ne obsodijo tega človeka na deset let ječe?« je dejal v trenutku, ko se je Julijan približal njegovi skupini; »golazen je treba vtakniti v temnico: pokončati jo je treba v temi, sicer njen strup izhlapeva in je le še bolj nevaren. Čemu ga obsojati na tisoč tolarjev globe? Siromašen je, naj bo, tem bolje! Saj bo zanj plačala njegova stranka. Petsto frankov globe in deset let temnice, to bi bila primerna kazen.«

»Zaboga, kdo pa je ta pošast, o kateri govorijo?« je pomislil Julijan, ki je občudoval odločni glas in sunkovite kretnje svojega tovariša. Drobni, mršavi in upadli obraz akademikovega nečaka je bil v tistem trenutku ostuden. Julijan je kmalu izvedel, da gre za največjega pesnika dobe.

»Ah, hudoba!« je vzkliknil Julijan polglasno in solze plemenite ogorčenosti so mu zalile oči. »Ah, capin mali!« je pomislil, »te besede ti še poplačam!«

»In to so izgubljeni otroci stranke, katere voditelj je med drugimi tudi markiz!« si je dejal, »in ta slavni mož, katerega obrekuje, koliko križcev, koliko korit bi si bil lahko pridobil,

---

* Slaven igralec. (Op. pis.)

če bi se bil prodal, ne rečem takemu brezbarvnemu ministrstvu, kakršno je Nervalovo, ampak kakšnemu kolikor toliko poštenemu ministrstvu, kakršna smo že bili videli pred njegovim!«

Abbé Pirard je od daleč pomignil Julijanu; La Mole mu je pravkar nekaj povedal. Ko pa je bil Julijan, ki je v tistem trenutku s povešenimi očmi poslušal tarnanje nekega škofa, slednjič prost in se je mogel približati svojemu prijatelju, je videl, da ga je pravkar vzel v svoje pesti ostudni mali Tanbeau. Mala spaka ga je črtila, ker je Julijan po njegovi zaslugi užival tolikšno naklonjenost, in prišla se mu je prilizovat.

»*Kdaj nas bo smrt rešila te stare gnilobe?*« S temi skoraj svetopisemsko krepkimi besedami je v tistem trenutku govoril mali literat o vsega spoštovanja vrednem lordu Hollandu. Njegova zasluga je bila v tem, da je prav dobro poznal življenjepise še živečih ljudi; pravkar je bil napisal bežen pregled vseh mož, ki so se smeli nadejati kakšnega vpliva pod vlado novega angleškega kralja.

Abbé Pirard je odšel v sosedni salon; Julijan je stopil za njim.

»Markiz ne mara pisunov, na to vas opozarjam; to so njegovi edini zoprniki. Znajte latinsko, grško, če hočete tudi zgodovino Egipčanov, Perzijcev in tako dalje; spoštoval vas bo in vas ščitil kot učenjaka. Toda pazite, da ne napišete ene same strani v francoščini, zlasti ne o resnih stvareh, ki so vzvišene nad vašim družbenim položajem; zmerjal bi vas s pisunom in smola bi vam bila zagotovljena. Živite v hiši velikega gospoda; kako je torej mogoče, da ne poznate besed vojvode Castrieskega o d'Alembertu in Rousseauju: ‚To vam hoče govoriti o vsem, pa nima niti tisoč tolarjev letnih dohodkov?'«

»Vse vedó, tukaj prav tako kakor v semenišču!« je pomislil Julijan. Napisal je bil osem ali deset napihnjenih strani; to je bil nekakšen zgodovinski slavospev staremu štabnemu ranocelniku, ki je, kakor je rekel, naredil iz njega moža. »In ta zvežček je bil doslej zmeraj pod ključem!« je pomislil Julijan. Šel je v svojo sobo, sežgal rokopis ter se vrnil v salon. Nališpani lopovi so bili odšli; ostali so samo še gospodje z medaljami.

Okoli mize, ki so jo bili pravkar prinesli v salon že bogato obloženo, je sedelo sedem ali osem zelo visokorodnih, zelo pobožnih, zelo spakljivih dam v starosti od trideset do petintrideset let. Vstopila je lepa maršalka Fervaquesova in se opravičila zaradi pozne ure. Bilo je že čez polnoč; sedla je zraven markize. Julijana je globoko presunilo: imela je oči in pogled gospe Rênalove.

Vsa skupina okoli gospodične La Molove je bila še polnoštevilno zbrana. Kratkočasila se je s tem, da se je norčevala iz nesrečnega grofa Thalerja. Bil je to edinec zloglasnega Žida, slavnega zaradi bogastva, ki si ga je bil pridobil s tem, da je posojal denar kraljem, da so se vojskovali z narodi. Žid je pred kratkim umrl in zapustil svojemu sinu sto tisoč tolarjev mesečnih dohodkov in na žalost še preveč znano ime. Ta nenavadni položaj bi bil zahteval preprost značaj ali pa veliko moč in silno voljo.

Nesreča pa je hotela, da je bil grof dobrodušen mož z raznovrstnimi visoko letečimi željami, ki so jih drugo za drugo znali netiti v njem njegovi podrepniki.

Gospod Caylus je trdil, da so spodbodli njegovo voljo, da bi poprosil za roko gospodične La Molove, ki ji je dvoril markiz Croisenois, bodoči vojvoda s sto tisoč franki letnih dohodkov.

»Ah, nikar ga ne dolžite tega, da ima sploh kaj volje,« je pomilovalno dejal Norbert. Ubogemu grofu je morda od vsega najbolj manjkala sposobnost, da bi imel svojo voljo. Zaradi te lastnosti svojega značaja bi bil vreden, da bi bil kralj. Od vseh ljudi je sprejemal nasvete, ni pa imel poguma, da bi ostal kakšnemu nasvetu do konca zvest.

»Že njegov obraz bi zadostoval,« je dejala gospodična La Molova, »da bi bil človek zmeraj dobre volje.« Njegov obraz je bil čudna mešanica nemira in razočaranja; toda tu in tam si na njem prav dobro razločil napade domišljavosti in tistega rezkega tona, ki pritiče najbogatejšemu možu na Francoskem, posebno če je njegova oseba dovolj čedna in če še nima šestintrideset let.

»Plaho nesramen je,« je včasih dejal Croisenois. Grof Caylus, Norbert in še dva ali trije mladeniči z brčicami so ga po mili volji zasmehovali, ne da bi kaj slutil o tem; slednjič, ko je odbila ena, so ga odslovili.

»Ali vas pred vrati čakajo v tem grdem vremenu vaši sloviti arabski konji?« ga je vprašal Norbert.

»Ne, danes imam novo vprego, ki ni tako draga,« je odvrnil Thaler. »Levi konj me stane pet tisoč frankov, desni pa stane samo sto zlatnikov; ampak bodite uverjeni, da ga dam vpreči samo ponoči. Oba namreč dirjata popolnoma enako.«

Norbertova opazka je privedla grofa na misel, da je za človeka, kakršen je on, primerno, da je prijatelj konj in da ne sme dovoliti, da bi se zmočili. Odšel je in trenutek pozneje so odšli tudi mladi gospodje, ki so se še vedno norčevali iz njega.

»Tako mi je torej bilo dano,« je pomislil Julijan, ko je slišal njihov smeh na stopnicah, »da sem videl tudi drugo skrajnost svojega položaja. Jaz nimam niti dvajset zlatnikov dohodkov; stal sem zraven človeka, ki ima dvajset zlatnikov dohodkov na uro, pa so se norčevali iz njega ... Takšen prizor ozdravi človeka zavisti.«

XXXV

OBČUTLJIVOST IN POBOŽNA VISOKA DAMA

Sleherna le količkaj živa misel se tu zdi surovost, tako zelo so navajeni brezizraznih besed. Gorjé tistemu, ki bi povedal kaj svojega!

Faublas

Poglejmo, kako daleč je bil Julijan po več mesecih preskušenj tistega dne, ko mu je hišni upravitelj izročil tretjo četrtino njegove plače. La Mole ga je bil pritegnil v upravo svojih posestev v Bretanji in Normandiji. Julijan je večkrat potoval tja. Poverjeno mu je bilo tudi vodstvo dopisovanja v zadevi slovite pravde z abbéjem Frilairom. Pirard ga je bil o vsem poučil.

Po kratkih pripombah, ki jih je markiz načečkal na robu raznovrstnih papirjev, ki jih je prejemal, je Julijan sestavljal pisma, ki jih je markiz skoraj vselej podpisoval.

V bogoslovni šoli so se njegovi profesorji pritoževali, da je premalo vztrajen; kljub temu pa so ga šteli med svoje najodličnejše gojence. Različna dela, ki se jih je Julijan lotil z vso vnemo neutešene častihlepnosti, so ga kmalu oropala sveže barve, ki jo je bil prinesel z dežele. Njegova bledica pa je bila v očeh njegovih tovarišev v semeniščU zasluga; zdelo se mu je, da so mnogo manj zlobni in da mnogo manj klečeplazijo pred denarjem kakor besançonski semeniščniki, oni pa so mislili, da je bolan na pljučih. Markiz mu je bil podaril konja.

Ker se je bal, da bi ga kdaj srečali na njegovih pojezdih, jim je dejal, da so mu zdravniki predpisali to vajo. Abbé Pirard ga je vpeljal v več janzenističnih družb. Julijan se je čudil; v njegovih možganih je bil pojem vere neločljivo povezan s pojmom hinavščine in z upanjem na dobiček in denar. Občudoval je pobožne in stroge može, ki ne mislijo na svoj žep. Nekateri janzenisti so mu bili dobri prijatelji in so mu dajali nasvete. Pred njim se je odpiral nov svet. Pri

janzenistih se je seznanil z nekim grofom Altamiro, ki je bil blizu šest čevljev visok; bil je liberalec, ki so ga v njegovi domovini obsodili na smrt, pri tem pa je bil globoko veren. To čudno nasprotje, pobožnost in svobodomiselnost, je Julijana osupilo.

Odnosi med Julijanom in mladim grofom so se bili ohladili. Norbertu se je zdelo, da Julijan preveč živahno odgovarja na šale nekaterih njegovih prijateljev. Ker se je bil Julijan enkrat ali dvakrat pregrešil zoper družabne zakone, je sklenil, da nikoli več ne bo spregovoril besede z gospodično Matildo. V La Molovi hiši so bili z njim še zmeraj dovršeno vljudni; vendar pa je čutil, da je njegov ugled padel. Njegov zdravi kmečki razum si je to dejstvo razlagal z ljudskim pregovorom *nova metla dobro pometa.*

Mogoče je imel zdaj nekoliko jasnejši pogled kakor v prvih dneh ali pa ga je bila minila tista očaranost, ki jo je bil sprva občutil nad pariško uglajenostjo.

Brž ko je nehal delati, se ga je lotilo smrtno dolgočasje; to je izmozgavajoči plod tiste čudovite pa tako pretehtane, tako popolnoma po družbenem položaju stopnjevane vljudnosti, ki odlikuje visoko družbo. Nekoliko občutljivo srce prav kmalu spregleda, kako je vse to izumetničeno.

Podeželju brez dvoma lahko očitamo neuglajenost ali vsaj pomanjkanje vljudnosti; ampak deželan se vendarle nekoliko ogreje, kadar vam odgovarja. V La Molovi hiši niso Julijanovega samoljubja nikoli žalili; vendar pa bi se bil proti koncu dneva dostikrat najrajši razjokal. Na deželi vas pomiluje kavarniški natakar, če se vam zgodi kaj neljubega, ko stopite v njegovo kavarno; ampak če v tisti nepriliki tiči kaj neprijetnega za vaše samoljubje, bo, medtem ko vas pomiluje, desetkrat ponovil besedo, ki vas muči. V Parizu pazijo na to, da se ti smejejo naskrivaj; pri tem pa ostaneš zanje zmeraj tujec.

Ne bomo naštevali premnogih majhnih dogodkov, ki bi bili Julijana osmešili, če ne bi bil nekoliko pod sleherno smešnostjo. V svoji blazni občutljivosti je zakrivil tisoč in tisoč nerodnosti. Za slehernim njegovim razvedrilom je tičala skrb za njegovo varnost: vsak dan je streljal s pištolo in bil je dober učenec najslavnejših učiteljev borjenja. Brž ko je bil za trenutek prost, ni porabil svojega časa kakor nekoč za branje, temveč je odhitel v jahalnico in zahteval

najbolj muhaste konje. Na sprehodih z učiteljem jahanja ga je konj skoraj redno vrgel na tla. Markizu je ugajal zaradi svojega vztrajnega dela, svoje molčečnosti, svoje bistroumnosti, in polagoma mu je zaupal vodstvo vseh malo bolj zapletenih zadev. V trenutkih, ko mu je njegova visoko leteča častiželjnost puščala nekoliko oddiha, je sklepal markiz prav bistroumne kupčije; ker je bil dobro poučen, je srečno igral na borzi. Kupoval je hiše, gozdove; bil pa je sila jezljive narave. Razdajal je na stotine zlatnikov in se pravdal za stotine frankov. Bogati ljudje, ki imajo srce na pravem mestu, iščejo pri kupčijah zabave in ne uspehov. Markiz je potreboval načelnika generalnega štaba, ki bi spravil v vse njegove denarne zadeve jasen in umljiv red.

Gospa La Molova se je, čeprav je bila zelo umerjenega značaja, včasih norčevala iz Julijana. Vse, kar občutljivost rodi *nepričakovanega,* vzbuja visokim damam strah; to je pravo nasprotje vseh običajev. Dva ali trikrat se je markiz zavzel zanj: »Če je smešen v vašem salonu, se zato tembolj odlikuje v pisarni.« Julijan pa si je domišljal, da je uganil markizino skrivnost. Blagovolila se je zanimati za vse, brž ko je bil naznanjen prihod barona La Joumata. To je bil hladen človek brezčutnega izraza. Bil je velik, mršav, grd in zelo dobro oblečen; preživljal je svoje dni na dvoru in na splošno ni o nobeni stvari rekel ničesar. Tako je bilo njegovo mišljenje. Gospa La Molova bi bila prvič v svojem življenju neizmerno srečna, če bi ga mogla dati svoji hčeri za moža.

XXXVI

POSEBNOSTI IZREKE

Če je gizdalinstvo odpustljivo, je to samo v zgodnji mladosti, kajti takrat pomeni pretiravanje nečesa prikupljivega. Biti mora izraz ljubezni, veselosti, brezskrbnosti. Ampak gizdalinstvo v zvezi s pomembnostjo, gizdalinstvo v zvezi z resnim in nadutim obrazom! Ta brezmejna budalost je bila prihranjena devetnajstemu stoletju. In taki ljudje hočejo vkleniti hidro revolucije!

Johannisberg, pamflet

Za novinca, ki iz ponosa ni nikoli postavljal vprašanj, je Julijan napravil razmeroma malo prav velikih neumnosti. Ko ga je nekega dne nenadna ploha zapodila v neko kavarno v ulici Saint-Honoré, se je velik možak, oblečen v dolgo suknjo iz bobrovine, ki se je začudil njegovemu mrkemu pogledu, ozrl vanj natanko tako kakor nekoč v Besançonu ljubček gospodične Amande.

Julijan si je bil že prevečkrat očital, da je kar tako požrl tisto prvo žalitev; zato ni mogel prenesti možakovega pogleda. Zahteval je pojasnila. Možak v dolgi suknji ga je pri priči obsul z najbolj umazanimi psovkami; vse, kar je bilo v kavarni, ju je obkrožilo; celó mimoidoči so se ustavljali pred vrati. Kot previden deželan je Julijan zmerom nosil s seboj nekaj majhnih pištol; njegova roka jih je krčevito stiskala v žepu. Bil pa je še dovolj moder; omejil se je na to, da je svojemu možaku ponavljal od minute do minute: »*Gospod, vaš naslov? Zaničujem vas.*«

Vztrajnost, s katero se je oprijemal teh petih besed, je množico končno osupila.

»Za vraga! Ta, ki venomer sam govori, mu vendar mora dati svoj naslov!« Ko je možak v dolgi suknji slišal ta sklep, ki ga je množica večkrat ponovila, je Julijanu vrgel pod nos

pet ali šest vizitk. Na srečo ga ni nobena zadela v obraz; obljubil si je bil, da bo segel po svojih pištolah samo v primeru, če bi se ga oni dotaknil. Možak je odšel, toda tu in tam se je ozrl, mu zagrozil s pestjo in ga opsoval.

Julijan je bil ves poten. »Tako me torej lahko najbolj ničeven človek tako silno razburi!« si je dejal besno. »Kaj naj storim, da bi zatrl v sebi to tako ponižujočo občutljivost?«

Kje naj dobi pričo? Seznanil se je bil z nekaj gospodi; čez nekaj tednov dobrih odnosov pa so se mu vsi spet odtujili. »Če sem nedružaben, sem zdaj pač kruto kaznovan za to,« je pomislil. Slednjič mu je padlo na um, da bi poiskal bivšega poročnika 96. polka, ki se je pisal Liéven, ubogo paro, s katerim se je dostikrat sabljal. Julijan mu je vse odkritosrčno povedal.

»Rad vam bom za pričo,« je dejal Liéven, »ampak z naslednjim pogojem: če ne ranite svojega nasprotnika, se boste takoj nato borili z menoj.«

»Velja,« je dejal Julijan ves srečen; in odšla sta iskat gospoda C. de Beauvoisisa na naslov, ki je bil na njegovih vizitkah, daleč nekam v saint-germainsko predmestje.

Bilo je ob sedmih zjutraj. Šele ko se je dal Julijan pri njem najaviti, se je domislil, da bi bil to prav lahko mladi sorodnik gospe Rênalove, ki je bil nekoč v službi pri poslaništvu v Rimu ali Neaplju in ki je bil dal priporočilno pismo pevcu Geronimu.

Julijan je izročil velikemu strežaju eno izmed vizitk, ki mu jih je bil prejšnjega večera zalučal tisti možak, in svojo vizitko.

Julijan in njegova priča sta morala čakati dolge tri četrt ure; končno so ju spustili v čudovito elegantno opremljeno stanovanje, kjer sta našla visokoraslega mladeniča, oblečenega kot lutka; njegove poteze so spominjale na popolnost in brezpomembnost grške lepote. Imel je izredno ozko glavo in piramido nenavadno lepih svetlih las; počesani so bili zelo skrbno; niti en las ni štrlel iz drugih. »Ta nepridiprav nama je dal zato tako dolgo čakati, da se je mogel tako počesati,« je pomislil poročnik 96. polka. Pisana domača halja, jutranje hlače, vse, celó vezene copate, vse je bilo brezhibno in kakor iz škatlice. Njegov plemeniti in prazni obraz je oznanjal dostojne in redke misli; bil je vzor diplomata Met-

ternichovega kova. Tudi Napoleon ni maral častnikov mislecev v svoji bližini.

Julijanu je bil poročnik 96. polka razložil, da pomeni novo žalitev, če mora tako dolgo čakati človeka, ki mu je tako surovo zalučal karte v obraz. Zato je bil hrupno stopil v Beauvoisisovo sobo. Bil je namerno nesramen, obenem pa bi bil tudi rad pokazal, da ve, kaj je olika.

Beauvoisisovo ljubeznivo vedenje, njegovo hkrati vljudno, mirno in samozadovoljno lice in čudovita eleganca vsega, kar ga je obdajalo, so Julijana tako osupili, da ga je mahoma minila sleherna želja, da bi bil nesramen. To ni bil njegov možak. Njegovo začudenje, da je našel tako odličnega človeka in ne kakšnega suroveža, je bilo tako veliko, da ni mogel izgovoriti niti besede. Pomolil je gospodu eno tistih vizitk, ki jih je bil dobil v obraz.

»To je moje ime,« je dejal mladi svetovljan, ki mu je Julijanov črni frak ob sedmih zjutraj vzbujal prav malo spoštovanja; »ampak ne razumem, odkod čast . . .«

Način, kako je izgovoril zadnje besede, je Julijana spet nekoliko spravil v slabo voljo. »Prišel sem, da bi se dvobojeval z vami, gospod!« In razložil mu je v eni sapi vso zadevo.

Po temeljitem premisleku je bil gospod Charles de Beauvoisis še dokaj zadovoljen s krojem Julijanovega fraka. »Od Stauba je, to je jasno,« si je dejal, medtem ko ga je poslušal; »telovnik je okusen, škornji niso napačni; ampak, po drugi strani, frak že navsezgodaj! . . . Pač zato, da bi laže ušel krogli,« si je dejal vitez Beauvoisiski.

Brž ko si je bil o tem na jasnem, ga je bila spet sama vljudnost in govoril je z Julijanom skoraj kot s sebi enakim. Razgovor je bil precej dolg; zadeva je bila kočljiva; slednjič pa si Julijan vendar ni mogel prikrivati očitne resnice. Mladi mož tako uglajenega vedenja, ki ga je imel pred seboj, ni kazal niti najmanjše podobnosti s surovežem, ki ga je bil prejšnjega večera razžalil.

Julijanu je bila misel na odhod kar se da neljuba; skušal je razgovor zavlačevati. Opazoval je domišljavost viteza Beauvoisiskega; tako je namreč ta nazival samega sebe; bilo mu je neljubo, ker ga je Julijan na kratko imenoval *gospoda.*

Julijan je občudoval njegovo resnost, pomešano z nekakšnim skromnim gizdalinstvom, ki pa ga ni niti za trenutek zapustilo. Čudil se je, kako nenavadno premika jezik, kadar

izgovarja posamezne besede... Nazadnje pa ni bilo v vsem tem niti najmanjšega razloga, da bi z njim iskal prepira.

Mladi diplomat se je zelo ljubeznivo ponudil, da se bo dvobojeval; bivši poročnik 96. polka, ki je že dobro uro sedel razkoračen, z rokami na stegnih, s komolci obrnjenimi navzven, pa je razsodil, da njegov prijatelj Sorel ni človek, ki bi iskal praznega prepira z gospodom, ki so mu ukradli vizitke.

Julijan je zapustil hišo skrajno slabe volje. Voz viteza Beauvoisiskega ga je čakal na dvorišču pred privozom; Julijan je po naključju dvignil oči in v kočijažu spoznal svojega možaka. Ko ga je zagledal, ga je bliskovito potegnil za njegove velike škrice, ga prekucnil s sedeža in ga premlatil z bičem. Dva lakaja sta hotela braniti svojega tovariša; Julijan je občutil njune pesti; v istem trenutku pa je nabil eno svojih pištolic in ustrelil proti njima; pobegnila sta. Vse to ni trajalo niti minuto.

Medtem se je vitez Beauvoisiski s prav smešno dostojanstvenostjo spuščal po stopnicah in ponavljal z izgovorom velikega gospoda: »Kaj je to? Kaj je to?« Očitno je bil zelo radoveden, toda diplomatska imenitnost mu ni dopuščala, da bi pokazal kaj več zanimanja. Ko je izvedel, za kaj gre, se je njegova vzvišenost še vidno borila z rahlo šaljivo hladnokrvnostjo, ki ne sme nikoli zapustiti diplomatskega obraza.

Poročnik 96. polka je razumel, da je gospoda Beauvoisiskega mikalo, da bi se dvobojeval; hotel pa je diplomatično ohraniti vse ugodnosti, ki jih ima tisti, ki drugega izzove na dvoboj.

»Tu imamo zadosten razlog za dvoboj!« je vzkliknil Julijan.

»Tudi meni se tako dozdeva,« je odvrnil diplomat.

»Tega capina spodim,« je dejal svojima lakajema; »naj sede kdo drug na kozla!«

Odprli so vrata kočije; vitez je za vsako ceno hotel vzeti Julijana in njegovo pričo s seboj. Šli so poiskat nekega Beauvoisisovega prijatelja, ki je vedel za miren prostorček. Razgovor med potjo je bil zares prav prijeten. Edino čudno pri vsem je bil diplomat v domači halji.

»Čeprav sta gospoda zelo plemenita,« si je mislil Julijan, »vendar nista dolgočasna kakor ljudje, ki prihajajo na obed k La Molovim; sicer pa že vidim, zakaj si dovoljujeta razne

nespodobnosti,« si je dejal trenutek pozneje. Pogovarjala sta se o plesalkah, ki jih je bilo občinstvo prejšnjega večera pri nekem baletu posebno odlikovalo. Namigovala sta na pikantne zgodbice, ki so bile Julijanu in njegovi priči, poročniku 96. polka, povsem neznane. Julijan ni bil tako bedast, da bi se bil delal, kakor da so mu znane; rad je priznal svojo nevednost. Njegova odkritosrčnost je ugajala vitezovemu prijatelju; začel mu je pripovedovati dogodbice v najmanjših podrobnostih, in pripovedovati je znal imenitno. Nečemu pa se je Julijan neizmerno začudil. Pri nekem oltarju, ki so ga pravkar postavljali sredi ceste za procesijo svetega Rešnjega telesa, se je morala kočija za trenutek ustaviti. Pri tej priložnosti sta si gospoda dovolila nekaj šaljivih pripomb; po njunem je bil župnik sin nekega nadškofa. Pri markizu La Molu bi si nikoli ne bil nihče, ki bi kdaj hotel doseči vojvodsko čast, drznil spregovoriti take besede.

Dvoboj je bil v trenutku končan; Julijan je dobil kroglo v roko; zavezali so mu jo z robci, ki so jih namočili v žganju, in vitez Beauvoisiski je prav vljudno poprosil Julijana, da bi ga smel popeljati domov v isti kočiji, ki ga je bila pripeljala. Ko je Julijan označil kot naslov La Molov dvorec, sta se mladi diplomat in njegov prijatelj spogledala. Julijanov izvožček je bil sicer tam, ampak Julijana je dosti bolj mikal pogovor z obema gospodoma kot z dobrodušnim poročnikom 96. polka.

»Ljubi bog! Dvoboj! To je torej vse!« se je čudil Julijan. »Kako sem srečen, da sem našel tistega kočijaža! Kakšna nesreča bi bila zame, če bi bil moral prenesti še tisto žalitev, ki sem jo doživel v kavarni!« Zabavni pogovor je trajal skoraj nepretrgoma. Julijan je spoznal, da ima tudi diplomatska spakljivost svoje dobre strani.

»Dolgočasnost torej ni nujna sestavina pogovora med ljudmi odličnega rodu,« si je dejal, »gospoda se norčujeta iz procesije svetega Rešnjega telesa; upata si pripovedovati vse slikovite podrobnosti prav kočljivih zgodbic. Povsem odrekati jima morem samo razsodnost v političnih stvareh; ta nedostatek pa več kot dovolj odtehtata njun ljubeznivi ton in dovršena natančnost njunega izražanja.« Julijan je do obeh občutil resnično naklonjenost. »Kako srečen bi bil, če bi ju mogel večkrat videti!« si je mislil.

Komaj so se ločili, je že vitez Beauvoisiski hitel poizvedovat o svojem nasprotniku; izvedel ni nič bogve kako sijajnega.

Zelo ga je mikalo, da bi svojega nasprotnika pobliže spoznal; ali bi ga smel obiskati, ne da bi trpel njegov ugled? Dobiti je mogel le malo pojasnil in ta so bila takšna, da mu niso vzbujala mnogo poguma.

»Saj to je strašno!« je dejal svoji priči. »Tega vendar ne morem priznati, da sem se dvobojeval z navadnim tajnikom gospoda La Mola in povrhu še zaradi tega, ker mi je moj kočijaž ukradel vizitke!«

»Ni dvoma, da bi bilo moč najti v tem nekaj smešnega.«

Še istega večera sta vitez Beauvoisiski in njegov prijatelj povsod pripovedovala, da je gospod Sorel, ki je sicer sijajen mlad mož, nezakonski sin nekega ožjega prijatelja markiza La Mola. To je bilo dejstvo, ki ga je vsakdo brez težave verjel. Kakor hitro se je stvar razvedela, sta blagovolila mladi diplomat in njegov prijatelj Julijanu, ki je moral štirinajst dni ostati v svoji sobi, napraviti nekaj obiskov. Julijan jima je priznal, da je bil samo enkrat v svojem življenju v Operi.

»To je grozno!« sta mu dejala; »saj drugam človek sploh ne more hoditi! Ko greste prvikrat iz hiše, morate iti poslušat *Grofa Oryja.*«

V Operi ga je vitez Beauvoisiski predstavil slavnemu pevcu Geronimu, ki je prav tedaj žel velikanske uspehe.

Julijan je vitezu malo manj kot dvoril; mešanica samospoštovanja, skrivnostne pomembnosti in mladeniške gizdavosti ga je očarala. Tako je na primer vitez nekoliko jecljal, ker je imel čast pogosto srečavati nekega visokega gospoda, ki je tudi jecljal. Še nikoli ni bil Julijan našel pri istem človeku zabavne šaljivosti, združene z dovršeno uglajenostjo vedenja, ki naj jo ubogi deželan skuša posnemati.

Videvali so ga v Operi z vitezom Beauvoisiskim; zveza med mladeničema je dala povod, da je šlo Julijanovo ime od ust do ust.

»No,« mu je dejal nekega dne La Mole, »vi ste torej nezakonski sin bogatega plemiča v Franche-Comtéji, mojega ožjega prijatelja?«

Markiz je prekinil Julijana, ki je hotel ugovarjati, z zatrdilom, da ni niti najmanj pripomogel k temu, da bi kdo verjel tej govorici.

»Gospod Beauvoisiski vendar ne more priznati, da se je dvobojeval s sinom navadnega tesarja.«

»Vem, vem,« je odvrnil La Mole, »odslej bo moja skrb, da podprem to govorico, ki mi je dobrodošla. Prositi pa vas moram usluge, ki vas ne bo stala več kot pol ure vašega časa: vsak dan, kadar je v Operi predstava, pojdite ob pol dvanajstih v vežo, da si ogledate odlične ljudi, ko odhajajo od predstave. Vidim, da imate včasih še podeželske kretnje; morate se jih otresti; sicer pa ni slabo, če vsaj na pogled spoznate visoke osebe, h katerim vas utegnem nekega dne poslati s kakšnim naročilom. Stopite k blagajni in povejte, kdo ste; tam boste dobili vstopnice, ki bodo že pripravljene za vas.«

XXXVII

KADAR IMAJO GOSPODJE PUTIKO

In dobil sem priboljšek, ne zaradi svojih zaslug, temveč zato, ker je imel moj gospod putiko.
Bertolotti

Bralca je mogoče presenetil ta prostodušni in skorajda prijateljski ton; pozabili smo povedati, da je markiza že šest tednov priklepala na dom putika.

Gospodična La Molova in njena mati sta bili v Hyèresu pri markizini materi. Grof Norbert se je pomudil pri svojem očetu samo za kakšen trenutek; bila sta si sicer zelo dobra, ampak povedati si nista imela ničesar. Ko je bil tako La Mole navezan samo na Julijana, je z začudenjem odkrival njegov bogati miselni svet. Dajal mu je brati časopise. Mladi tajnik je bil kmalu tako daleč, da je znal izbirati zanimiva mesta. Takrat je izhajal nov časopis, ki ga je markiz sovražil iz dna duše; prisegel si je bil, da ga ne bo nikoli bral, govoril pa je o njem sleherni dan. Julijan se je smejal in občudoval revščino dvoboja med oblastjo in idejo. Ta markizova malenkostnost mu je vrnila hladnokrvnost, ki jo je bil v dolgih večerih, ko je bil sam v družbi tako visokega gospoda, skorajda izgubil. Markiz je bil jezen na nove čase; zato si je dal brati Tita Livija; Julijan je sproti prevajal latinsko besedilo in to je markiza zabavalo.

Nekega dne je markiz dejal v tistem pretirano vljudnem tonu, ki je dostikrat šel Julijanu na živce:

»Dovolite, dragi Sorel, da vam poklonim moder frak; kadar se vam ga bo ljubilo obleči in priti k meni, boste v mojih očeh mlajši brat grofa Chaulnesa, to se pravi, sin mojega prijatelja, starega vojvode.«

Julijan ni prav dobro razumel, kaj to pomeni; še tistega večera je poskusil, kako se bo obnesel obisk v modrem fraku. Markiz je govoril z njim kakor s sebi enakim človekom. Julijanovo srce je bilo sposobno občutiti pristno vljudnost, ni

pa imel pojma o njenih različnih odtenkih. Preden je markiza pičila ta muha, bi bil prisegel, da bi ga ne mogel sprejeti bolj prijazno in obzirno. »Kakšna čudovita nadarjenost!« si je rekel Julijan tistega večera; ko je vstal, da bi se poslovil, se mu je markiz opravičil, da ga zaradi svojega protina ne more spremiti.

Ta čudna domislica Julijanu ni dala miru: »Kaj pa, če se norčuje iz mene?« se je spraševal. Šel je vprašat za svet abbéja Pirarda, ki nikakor ni bil tako vljuden kakor markiz in ki mu je odgovoril samo z žvižganjem; nato pa je začel govoriti o čisto drugih stvareh. Naslednjega jutra se je prikazal Julijan pred markizom v črni obleki; v roki je imel mapo in pisma, ki jih je bilo treba podpisati. Markiz ga je sprejel po stari navadi. Ko pa je zvečer prišel k njemu v modrem fraku, je markiz govoril z njim v čisto drugačnem tonu in s prav takšno vljudnostjo kakor prejšnji večer.

»Ker se ne dolgočasite preveč pri teh obiskih, ki jih blagovolite posvečati ubogemu bolnemu starčku,« mu je dejal markiz, »bi pač morali govoriti z njim o vseh majhnih dogodkih svojega življenja, ampak odkrito in brez sleherne druge misli kot te, da pripovedujete jasno in zabavno. Zakaj človek se mora zabavati,« je nadaljeval markiz, »samo to je v življenju resnično. Vsak dan se ne more zgoditi, da bi mi kdo v vojni rešil življenje ali pa da bi mi kdo podaril milijon; če pa bi imel tu zraven svojega divana Rivarola, bi mi ta sleherni dan odvzel uro trpljenja in dolgega časa. V času emigracije sva se dostikrat videla v Hamburgu . . .«

In markiz je začel pripovedovati Julijanu zgodbice, ki jih je bil doživel Rivarol s Hamburžani; morali so biti zmeraj zbrani vsaj štirje, da so lahko razumeli njegove dovtipe.

Ker je že bil markiz navezan na družbo malega abbéja, si ga je včasih rad malo privoščil. Najrajši je izzival Julijanov ponos. Ker je markiz zahteval, da govori resnico, je Julijan sklenil, da pove vse; dve stvari pa je hotel zamolčati: svoje strastno občudovanje imena, ki je spravljalo markiza v slabo voljo, in pa svojo popolno brezbožnost, ki se ni nič kaj podala bodočemu župniku. Njegova dogodivščina z vitezom Beauvoisiskim mu je prišla prav kakor nalašč. Markiz se je do solz nasmejal zaradi tistega prizora v kavarni v ulici Saint-Honoré, ko ga je kočijaž obsul z umazanimi psovkami.

To je bil čas popolne odkritosrčnosti med gospodarjem in varovancem.

La Mola je zanimal Julijanov nenavadni značaj. Sprva je godil Julijanovim smešnostim, zato da je lahko užival nad njimi; kmalu pa se mu je zdelo zanimivejše, da je neopazno popravljal mladeničeva napačna naziranja. »Drugi deželani, ki pridejo v Pariz, občudujejo vse od kraja,« si je mislil markiz, »ta pa vse od kraja sovraži. Preveč se narejajo, ta pa se premalo, in tepci ga imajo za tepca.«

Markizova putika se je zaradi hude zime zavlekla in je trajala več mesecev.

»Človek se naveže na lepega lovskega psa,« si je govoril markiz, »zakaj me je torej tako sram, da sem naklonjen temu malemu abbéju? Posrečen je. Z njim ravnam kakor s sinom; kaj je v tem neumestnega? Ta muha me bo, če mi ostane, veljala mogoče kakšen diamant za petsto zlatnikov v moji oporoki.«

Kakor hitro je markiz spoznal trdni značaj svojega varovanca, mu je sleherni dan zaupal kakšno novo nalogo.

Julijan je z grozo opazil, da se je visokemu gospodu včasih primerilo, da mu je v isti zadevi dal nasprotujoče si ukaze.

To bi bilo utegnilo Julijanu močno škodovati. Zato ni več delal z njim, ne da bi prinesel s seboj zapisnik, v katerega je zapisoval vse markizove odredbe, ki jih je dajal markizu v podpis. Julijan je najel pisarja, da je prepisoval vse odredbe, ki so bile v zvezi s posameznimi zadevami, v posebne sezname. V teh seznamih so bili tudi prepisi vseh pisem.

To početje se je sprva zdelo markizu višek smešnosti in dolgočasnosti. Prej kot čez dva meseca pa je spoznal vse njegove dobre strani. Julijan mu je predlagal, naj si najame kakšnega bivšega bančnega uradnika, ki bi mu vodil dvojno knjigovodstvo o vseh dohodkih in izdatkih s posestev, katerih uprava je bila v Julijanovih rokah.

Te odredbe so tako osvetlile markizove poslovne zadeve, da si je lahko privoščil zabavo in poskusil dve ali tri kupčije brez pomoči svojega posrednika, ki ga je vselej okradel.

»Vzemite tri tisoč frankov zase,« je dejal nekega dne svojemu mlademu ministru.

»Gospod, če to storim, bi me utegnil kdo grajati.«

»Kaj torej želite?« je povzel markiz nejevoljno.

»Da blagovolite svojeročno napisati ta ukrep v zapisnik; s tem mi zagotovite vsoto treh tisoč frankov. Sicer pa je bil abbé Pirard tisti, ki si je bil izmislil vse to knjigovodstvo.«

Markiz je z zdolgočasenim obrazom markiza Moncada, ki posluša blagajniško poročilo svojega tajnika Poissona, zapisal svoj ukrep v zapisnik.

Kadar se je zvečer prikazal Julijan v modrem fraku, nista z markizom nikoli govorila o kupčijah. Markizova dobrohotnost je bila za stalno razbolelo samoljubje našega junaka tako laskava, da je kmalu proti svoji volji začutil nekakšno ljubezen do ljubeznivega starega gospoda. To sicer ne pomeni, da je bil Julijan čustven, kakor razumejo to besedo v Parizu; ni pa bil brezčuten, in res je tudi, da od smrti starega štabnega zdravnika ni bil nihče govoril z njim tako dobrohotno. Z začudenjem je opazil, da markiz v svoji vljudnosti prizanaša njegovemu samoljubju, česar pri starem ranocelniku ni bil nikoli doživel. Končno je tudi prišel na to, da je bil stari zdravnik bolj ponosen na svoj križec kot markiz na svoj modri trak. Že markizov oče je bil visok gospod.

Nekega dne, ko je bil po jutranji avdienci Julijan v črni obleki službeno pri markizu, ga je tako zabaval, da ga je markiz zadržal kar dve uri; hotel mu je po vsej sili podariti nekaj bankovcev, ki mu jih je bil pravkar prinesel njegov posrednik z borze.

»Upam, gospod markiz, da ne nasprotuje globokemu spoštovanju, ki sem vam ga dolžan, če vas prosim, da mi dovolite besedico.«

»Govorite, prijatelj!«

»Blagovolite, gospod markiz, da odklonim to darilo. Ni namenjeno človeku v črnem fraku in bi docela pokvarilo položaj, ki ga blagovolite prenašati pri človeku v modrem fraku.« Priklonil se je na vso moč spoštljivo in odšel, ne da bi se ozrl.

Ta poteza je markiza zabavala. Zvečer je to povedal abbéju Pirardu.

»Slednjič vam moram vendar nekaj priznati, dragi abbé. Poznam skrivnost Julijanovega rojstva in dovoljujem vam, da nikomur ne prikrivate tega, kar sem vam zaupal.«

»Njegovo vedenje davi je bilo plemenito,« je pomislil markiz, »in podelil mu bom plemstvo.«

Nekaj časa pozneje je markiz končno lahko šel iz hiše.

»Pojdite za dva meseca v London,« je dejal Julijanu. »Posebni sli ali druge zaupne osebe vam bodo prinašali pisma, ki jih bom prejemal in ki jim bom pripisal svoje pripombe. Vi boste pisali odgovore in mi pisma vračali, in sicer vsako pismo s svojim odgovorom. Izračunal sem, da bo zamuda znašala komaj pet dni.«

V poštnem vozu se je na poti v Calais Julijan čudil, kako malenkostni so opravki, zaradi katerih ga pošiljajo na pot.

Ne bomo pripovedovali, s kakšnimi občutki sovraštva in skorajda groze je stopil na angleška tla. Saj poznamo njegovo blazno strast za Bonaparta. V slehernem častniku je videl kakšnega sira Hudsona Loweja, v slehernem visokem gospodu kakšnega lorda Bathursta, kako pripravlja nesramne ukrepe za bivanje na Sveti Heleni in dobiva za plačilo deset let ministrovanja.

V Londonu se je končno seznanil z visokim gizdalinstvom. Navezal je stike z nekaterimi mladimi ruskimi velikaši, ki so ga uvedli v svoje skrivnosti.

»Vi ste rojeni za to, dragi Sorel,« so mu govorili; »od narave imate tisti hladni izraz, ki je *tisoč milj daleč od trenutnih občutkov* in ki si ga vsi prizadevamo doseči.«

»Vi ne razumete svojega stoletja,« mu je govoril knez Korazov; »*delajte zmerom nasprotno od tistega, kar od vas pričakujejo.* To je, na mojo čast, edina vera naše dobe. Ne bodite niti nori niti spakljivi, kajti sicer bodo od vas pričakovali norosti in spakljivosti, in predpisu ne bi bilo zadoščeno.«

Julijan se je nekega dne ovenčal s slavo v salonu vojvode Fitz-Folkeja, ki ga je bil povabil na obed hkrati s knezom Korazovim. Na obed je bilo treba čakati več kot uro. Še danes se mladi poslaniški tajniki v Londonu pogovarjajo o tem, kako se je vedel Julijan med kakšnimi dvajsetimi osebami, ki so čakale na začetek obeda. Njegov obraz je bil nepopisen.

Proti volji svojih prijateljev, raznih *dandyjev*, je hotel videti slavnega Filipa Vana, edinega filozofa, ki ga je rodila Anglija po Locku. Našel ga je v ječi, kjer je sedel že sedmo leto.

»Plemstvo v tej deželi ne pozna šale,« je pomislil Julijan; »vrhu tega je Vane onečaščen, oklevetan, in tako dalje.«

Julijan ga je našel dobre volje; jeza plemstva je filozofa malo da ne zabavala. Ko je Julijan odhajal iz ječe, si je dejal: »To je edini veseli človek, ki sem ga videl na Angleškem.«

»*Najkoristnejša misel za tirane je božja misel,*« mu je bil rekel Vane...

O drugem delu njegovega filozofskega sistema raje molčimo, ker je *ciničen.*

Ko se je Julijan vrnil v domovino, ga je La Mole vprašal: »Kakšno zabavno mnenje mi prinašate o Angliji...?« Julijan je molčal. »Kakšno mnenje mi prinašate, zabavno ali ne?« je ponovil markiz živahno.

»Prvič,« je dejal Julijan, »je najbolj pametni Anglež eno uro na dan blazen; obišče ga demon samomora, ki je bog te dežele.

Drugič, duhovitost in genialnost izgubita petindvajset odstotkov vrednosti, brž ko se izkrcata v Angliji.

Tretjič, na svetu ni nič tako krasnega, čudovitega in ganljivega kakor so angleške pokrajine.«

»Zdaj pa pridem jaz na vrsto,« je odvrnil markiz.

»Prvič, kaj vam pride na um, da pripovedujete na plesu pri ruskem poslaniku, da je na Francoskem tristo tisoč petindvajsetletnih mladeničev, ki strastno hrepenijo po vojni? Mar mislite, da vam bodo kralji za to hvaležni?«

»Človek ne ve, kako naj govori z našimi velikimi diplomati,« je dejal Julijan. »S pravo obsedenostjo začenjajo resne razprave. Če se človek omeji na časnikarske puhlice, ga imajo za bedaka. Če si dovoli kaj resničnega in novega, so začudeni, ne vedo kaj bi odgovorili, in vam naslednjega dne ob sedmih zjutraj sporočijo po prvem poslaniškem tajniku, da ste bili nespodobni.«

»To ni slabo,« je odvrnil markiz smejé se. »Sicer pa stavim, gospod globokomislec, da niste uganili, po kaj ste šli na Angleško.«

»Oprostite,« je odgovoril Julijan, »šel sem tja, da bi enkrat tedensko obedoval pri kraljevem poslaniku, ki je najvljudnejši človek na svetu.«

»Po tale križec ste šli,« mu je dejal markiz; »ne maram, da bi slačili črni frak, obenem pa sem se privadil zabavnemu tonu, ki sem si ga osvojil v občevanju s človekom v modrem fraku. Do novega ukaza si dobro zapomnite tole: kadar bom videl ta križec, boste mlajši sin mojega prijatelja vojvode

Chaulnesa, ki je že šest mesecev v diplomatski službi, ne da bi o tem kaj slutil. Zapomnite si,« je dostavil markiz z zelo resnim obrazom in na kratko prekinil sleherni poskus, da bi se mu Julijan zahvalil, »zapomnite si, da nočem, da bi se izneverili svojemu poklicu. To je vselej napačno in nesreča za pokrovitelja kakor tudi za varovanca. Kadar vas bodo začele moje pravde dolgočasiti ali kadar mi ne boste več pogodu, bom izposloval za vas kakšno dobro župnijo, kakršno ima naš prijatelj abbé Pirard, *in prav nič več,*« je zelo suho pristavil markiz.

Križec se je močno prilegel Julijanovemu ponosu; odslej je bil veliko bolj zgovoren. Zdelo se mu je, da ga manj pogosto žalijo in da ne prežijo več tako zelo na njegove besede, ki niso bile zmerom bogve kako vljudne; sicer pa med živahnim pogovorom take besede lahko uidejo vsakomur.

Križcu se je imel zahvaliti za izreden obisk; obiskal ga je baron Valenod, ki je prišel v Pariz, da se zahvali ministrstvu za svoje baronstvo in se sporazume z njim. Bil je na tem, da ga imenujejo namesto Rênala za verrièreskega župana.

Julijan se je moral na tihem smejati, ko mu je Valenod namignil, da so odkrili, da je Rênal jakobinec. Dejstvo je bilo, da je bil novi baron pri ponovnih volitvah, ki so se pravljale, kandidat ministrstva, liberalci pa so na velikem okrožnem volilnem shodu, ki je bil v resnici skrajno *ultra,* podprli Rênala.

Zaman si je Julijan prizadeval, da bi kaj izvedel o gospe Rênalovi. Zdelo se je, da se baron spominja, da sta nekoč bila z Julijanom tekmeca, in ostal je nepristopen. Končno je zaprosil Julijana glasu njegovega očeta za bližnje volitve. Julijan mu je obljubil, da mu bo pisal.

»Predstaviti bi me morali gospodu markizu La Molu, gospod vitez.«

»Res, *moral bi,*« je pomislil Julijan, »ampak takšnega malopridneža . . .!«

»Resnično,« je odgovoril, »preveč neznatna oseba sem, da bi mogel koga predstaviti.«

Julijan je vse povedal markizu; zvečer mu je pripovedoval o Valenodovih nakanah kakor tudi o njegovem dejanju in nehanju od leta 1814.

»Ne samo, da mi boste jutri predstavili novega barona,« mu je odvrnil markiz z zelo resnim obrazom, »temveč ga tudi

povabim za pojutrišnjem na obed. To bo eden naših novih prefektov.«

»V tem primeru,« je odvrnil Julijan hladno, »prosim za svojega očeta mesto ravnatelja ubožnostnega sklada.«

»No, naj bo,« je dejal markiz in spet pokazal vesel obraz. »Velja! Pričakoval sem moralne pridige. Razvijate se.«

Valenod je povedal Julijanu, da je pred kratkim umrl predstojnik verrièreskega loterijskega urada. Julijanu se je zdelo zabavno, da bi tisto mesto dobil Cholin, tisti stari tepec, čigar prošnjo je bil nekoč pobral v La Molovi delovni sobi. Markiz se je od srca smejal tisti prošnji, ko mu jo je Julijan bral in mu dal podpisati pismo, v katerem je prosil finančno ministrstvo za to službo.

Komaj je bil Cholin imenovan, je Julijan izvedel, da je deputacija iz okrožja prosila to mesto za Grosa, znamenitega geometra; plemeniti mož je imel samo štirinajststo frankov letnih dohodkov in je vsako leto posojal po šeststo frankov predstojniku loterijskega urada, ki je pravkar umrl, da mu je pomagal rediti družino.

Julijan se je začudil samemu sebi, da je mogel storiti kaj takega. »Saj ni nič,« si je dejal; »treba se bo sprijazniti s še drugačnimi krivicami, če hočem kaj doseči; pa še skrivati jih bom moral znati za lepimi čustvenimi besedami. Ubogi Gros! On je zaslužil križec, jaz pa sem ga dobil, in delati moram v duhu vlade, ki mi ga je podelila.«

XXXVIII

KATERO ODLIKOVANJE JE NAJBOLJ IMENITNO?

»Tvoja voda me ne osveži,« je dejal žejni genij. — »In vendar je to najbolj hladni studenec vsega Diar-Bekira.«

Pellico

Nekega dne se je Julijan vrnil z ljubkega villequierskega posestva ob bregovih Sene; to posestvo je La Mole rad obiskoval, ker je bilo izmed njegovih posestev edino, ki je bilo nekoč last slavnega Bonifacija La Mola. Doma v dvorcu je našel markizo in njeno hčer, ki sta se pravkar vrnili iz Hyèresa.

Zdaj je bil Julijan *dandy* in je poznal umetnost, kako je treba živeti v Parizu. Z gospodično La Molovo je bil dovršeno hladen. Videti je bilo, kot da se prav nič ne spominja časa, ko ga je tako prešerno in veselo spraševala o podrobnostih njegovega padca s konja.

Gospodični La Molovi se je zdelo, da je zrasel in da je še bolj bled. V njegovi postavi in v njegovih kretnjah ni bilo več ničesar podeželskega; ni pa bilo tako z njegovim govorjenjem; v njem je bilo še zmerom opaziti preveč resnobe, preveč stvarnosti. Kljub tem pametnim lastnostim ni imela njegova govorica ničesar ponižnega: bila je ponosna; samo to je bilo čutiti, da še zmerom gleda na stvari preveč resno. Videti je bilo, da je človek, ki zna vztrajati pri tem, kar govori.

»Manjka mu lahkotnosti, ne pa duhovitosti,« je dejala gospodična La Molova svojemu očetu, ko se je z njim šalila zaradi križca, ki ga je bil dal Julijanu. »Moj brat vas je prosil zanj osemnajst mesecev, in on je La Mole . . .«

»Že res, ampak Julijan zna človeka presenetiti; to se pač nikoli ni pripetilo La Molu, ki mi o njem govorite.«

Naznanili so prihod vojvode Retza.

Matilda je začutila, da jo je popadlo nepremagljivo zehanje; videla je spet starodavno pozlato in stare goste oče-

tovega salona. Pred seboj je jasno videla sliko dolgočasnega življenja, ki jo spet čaka v Parizu. In vendar se ji je v Hyèresu tožilo po Parizu.

»Saj sem vendar stara devetnajst let!« si je mislila; »to je vendar srečna doba, kakor pravijo vsi tile puhleži z zlato obrezo!« Zagledala se je v osem ali deset knjig novih poezij, ki so se bile med njenim potovanjem po Provansi nakopičile na polici v salonu. Imela je nesrečo, da je bila bolj duhovita od Croisenoisa, Caylusa, Luza in drugih svojih prijateljev. V duhu je že slišala, kaj vse ji bodo načvekali o lepem nebu provansalskem, o poeziji, o jugu in tako dalje.

Njene tako lepe oči, ki je v njim dremalo najgloblje dolgočasje, in kar je še hujše, obup nad tem, da bi kdaj mogla najti kakšno zabavo, so obvisele na Julijanu. Ta vsaj ni bil do pike tak kakor vsi drugi.

»Gospod Sorel, ali pridete nocoj na ples k Retzovim?« je vprašala na kratko s tistim živahnim glasom, ki ga imajo ženske iz visoke družbe in ki ni prav nič ženski.

»Gospodična, nisem še imel časti, da bi bil predstavljen gospodu vojvodi.« (Človek bi dejal, da so te besede in ta naslov bile kakor trnje v ustih ponosnega fanta z dežele.)

»Naročil je mojemu bratu, naj vas pripelje k njemu; in če bi prišli tja, bi mi povedali podrobnosti o villequierskem posestvu; spomladi verjetno pojdemo tja. Rada bi vedela, ali je v gradu mogoče bivati in ali je okolica v resnici tako lepa, kakor pravijo. Na svetu je toliko nezaslužene slave!«

Julijan ni odgovoril.

»Pridite na ples z mojim bratom,« je pristavila zelo suho.

Julijan se je spoštljivo priklonil. »Tako bom moral celó sredi plesa vsem rodbinskim članom polagati račune. Mar nisem plačan kot poslovodja?« In v svoji nejevolji je še pristavil: »Bogve ali ne bo nazadnje tisto, kar bom povedal hčeri, nasprotovalo očetovim, bratovim in materinim nameram? To je pravi dvor neodvisnega vladarja. Človek bi moral biti popolna ničla, pri tem pa ne bi nikoli nikomur smel dajati priložnosti, da bi se nad njim pritoževal!

Kako mi je zoprna ta punčara!« si je mislil, ko je zrl za gospodično La Molovo, ki jo je bila njena mati poklicala, da bi jo predstavila različnim prijateljicam. »Sleherno modo pretirava; obleka ji kar leze z ramen ... bleda je še bolj kot pred svojim potovanjem ... Kakšne brezbarvne lase ima, tako

neusmiljeno svetle! Človek bi rekel, da sije dan skozi nje... Koliko ošabnosti je v njenem pozdravu, v njenem pogledu! Nosi se kakor kraljica!«

Gospodična La Molova je poklicala svojega brata, ki je prav v tistem trenutku odhajal iz salona.

Grof Norbert je stopil k Julijanu:

»Dragi Sorel,« mu je dejal, »kje naj vas poiščem opolnoči, da greva k Retzu na ples? Izrecno mi je bil naročil, naj vas pripeljem.«

»Dobro vem, komu sem dolžnik za tolikšno ljubeznivost,« je odgovoril Julijan z globokim priklonom.

Ker ni mogel v vljudnem in skorajda prizadevnem tonu, v katerem je Norbert govoril z njim, najti prav ničesar, kar bi mu mogel očitati, je v svoji nejevolji začel vrtati po svojem odgovoru, ki ga je dal Norbertu na njegove ljubeznive besede. Našel je v njem odtenek podlosti.

Ko je zvečer prišel na ples, ga je osupila krasota Retzovega dvorca. Privoz je bil pokrit z velikanskim šotorom iz živo rdeče jadrovine, posejane z zlatimi zvezdami; kaj lepšega bi si človek težko izmislil. Pod šotorom pa je bilo dvorišče spremenjeno v gaj cvetočih pomarančevcev in oleandrov. Ker so bile posode skrbno skrite v zemlji, je bilo videti, kot da rasejo pomarančevci in oleandri naravnost iz tal. Pot, po kateri so hitele kočije, je bila posuta s peskom.

Vse to se je našemu deželanu zdelo nekaj izrednega. O taki krasoti se mu doslej ni bilo niti sanjalo; v trenutku v njegovi živahni domišljiji ni bilo več sledu o slabi volji. Ko sta se peljala na ples, je bil Norbert v kočiji ves srečen, Julijan pa je videl vse črno; ko pa sta dospela na dvorišče, sta se vlogi zamenjali.

Norbert je bil dovzeten samo za nekatere podrobnosti, ki jih sredi tolikšne krasote niso mogli prav skrbno izdelati. Ocenjeval je, koliko je vsaka stvar veljala, in čim bolj se je bližal vsoti, tem bolj je Julijan opažal, kako postaja skorajda ljubosumen in kako podlega slabemu razpoloženju.

Julijan pa je očaran, poln občudovanja in skorajda boječe, v silnem razburjenju stopil v prvi salon, kjer je bil ples. Pri vratih v drugi salon se je vse trlo in množica je bila tako gosta, da se mu ni bilo mogoče preriniti skozi njo. Okrasje tega salona je prikazovalo granadsko Alhambro.

»Kraljica nocojšnjega plesa je, to moramo priznati,« je dejal neki mladenič z brčicami, čigar rama je tiščala Julijana v prsi.

»Gospodična Fourmontova, ki je bila vso zimo najlepša,« mu je odvrnil njegov sosed, »je že opazila, da je potisnjena na drugo mesto; le poglej, kako čudno se drži!«

»Res je, vsa jadra razpenja, da bi ugajala. Samo poglej jo, kako ljubko se smehlja zdajle, ko sama pleše to figuro. Na mojo čast, to je več kot zabavno!«

»Gospodična La Molova pa, kakor je videti, zna premagovati veselje, ki ji ga vzbuja njen uspeh, katerega se seveda prav dobro zaveda. Človek bi rekel, da se boji ugajati tistim, s katerimi govori.«

»Imenitno! To je prava umetnost zapeljevanja.«

Julijan si je zaman prizadeval, da bi videl tisto zapeljivo žensko; sedem ali osem moških, ki so bili večji od njega, mu je bilo napoti, da je ni mogel videti.

»V njeni plemeniti hladnosti je dokaj spogledljivosti,« je pripomnil mladenič z brčicami.

»In velike modre oči, ki jih tako počasi povesi v trenutkih, ko bi dejal, da se bodo zdaj zdaj izdale!« je odvrnil sosed. »Pri moji veri, ne moreš si misliti večje spretnosti.«

»Poglej, kako vsakdanji obraz ima lepa Fourmontovka zraven nje,« se je oglasil tretji.

»Ta zadržani izraz pomeni: Koliko ljubeznivosti bi vam znala razodeti, če bi bili mož, ki me je vreden!«

»In kdo naj bo vreden božanske Matilde?« je dejal prvi; »kakšen vladajoči knez, lep, duhovit, brezhibne postave, junak v vojni in star kvečjemu dvajset let . . .«

»Nezakonski sin ruskega carja . . ., ki bi mu za to ženitev dali kakšno vladavino, ali pa preprosto grof Thaler, ta preoblečeni kmet . . .«

Pri vratih ni bilo več gneče; Julijan je lahko vstopil.

»Če je v očeh teh lutk res tako imenitna, potem pač služi, da si jo ogledam,« je pomislil. »Bom vsaj vedel, kaj je za te ljudi popolnost.«

Ko jo je iskal z očmi, se je Matilda ozrla vanj. »Dolžnost me kliče,« si je dejal Julijan; slaba volja ga je minila; ostala je zapisana samo še na njegovem obrazu. Gnala ga je radovednost in občutil je nekakšno zadovoljstvo, ki ga je Matildina globoko pod ramena spuščena obleka še povečala, kar

je bilo pravzaprav malo laskavo za njegovo samoljubje. »Njena lepota je mladost,« je pomislil. Med njima je bilo pet ali šest mladih ljudi; Julijan je spoznal med njimi tudi tista dva, ki ju je bil poslušal pri vratih.

»Vi, gospod, ki ste bili vso zimo tukaj,« mu je rekla, »ali ni res, da je to najlepši ples letošnjega leta?«

Julijan ni odgovoril.

»Ta Coulonova četvorka se mi zdi čudovita; in te dame jo plešejo odlično.«

Mladi gospodje so se ozrli, da bi videli, kdo je srečni človek, od katerega je po vsej sili hotela dobiti odgovor. Ta pa ni bil posebno spodbuden.

»Jaz ne morem biti dober sodnik, gospodična; vse svoje dni se ukvarjam s pisanjem; to je prvi tako razkošni ples, ki sem ga videl.«

Mladeniči z brčicami so se zgražali.

»Vi ste moder človek, gospod Sorel,« je nadaljevala z zmeraj večjim zanimanjem; »vi gledate na vse te plese, na vse te slovesnosti kot filozof, kot Jean-Jacques Rousseau. Takim neumnostim se samo čudite, mikajo pa vas ne.«

Te besede so zadele Julijana v živo in mu prepodile iz srca sleherno varljivo upanje. Njegova usta so dobila izraz prezira, ki je bil mogoče nekoliko pretiran.

»Jean-Jacques Rousseau,« je odvrnil, »je v mojih očeh samo velik tepec, kadar se mu zljubi soditi o visoki družbi; nikoli je ni razumel; obnašal se je v njej kakor lakaj, ki se je povzpel na položaj.«

»Spisal je *Contrat Social,*« je dejala Matilda z glasom, polnim oboževanja.

»Medtem ko pridiga o republiki in prevratu vseh monarhističnih dostojanstev, je ves pijan od sreče, če kakšen vojvoda po obedu krene s svojega vsakdanjega sprehoda, da pospremi kakšnega njegovega prijatelja.«

»Ah, da, vojvoda Luksemburški v Montmorencyju, ki spremlja nekega gospoda Coindeta proti Parizu . . .,« je odvrnila gospodična La Molova, ki se je z vso dušo predajala prvi nasladi učenosti. Opajala se je s svojim znanjem nekako tako kakor akademik, ki je odkril kralja Feretrija. Julijanovo oko je ostalo prodorno in strogo. Matilda je doživela trenutek navdušenja; hladnost njenega sobesednika pa jo je docela

zmedla. Temu se je tem bolj čudila, ker je ponavadi ona tako učinkovala na druge.

V tistem trenutku se je skušal markiz Croisenois z vso naglico približati gospodični La Molovi. Za trenutek je obstal tri korake pred njo; gneča ga je ovirala, da bi se ji bolj približal. Gledal jo je in se smehljal oviri. Zraven njega je stala mlada markiza Rouvrayeva, Matildina sestrična. Opirala se je na komolec svojega soproga, s katerim je bila poročena šele štirinajst dni. Markiz Rouvray, ki je bil tudi sam še zelo mlad, je razkazoval vso bedasto zaljubljenost, kakršne je sposoben mož, ki je sklenil zakon po dogovoru in samo s posredovanjem notarjev in ki je potem odkril v svoji ženi dovršeno krasotico. Markiza Rouvraya je po smrti nekega zelo starega strica čakal vojvodski naslov.

Medtem ko je markiz Croisenois, ki ni mogel skozi gnečo, smehljajoč se gledal Matildo, je uprla svoje velike, nebesno modre oči vanj in v njegove sosede. »Kaj je bolj plitvega kot vsa ta gruča?« si je rekla. »Na primer ta Croisenois, ki bi me rad poročil; krotak je, vljuden in dovršenega vedenja kakor Rouvray. Če ne bi bili tako strašno dolgočasni, bi bili prav ljubeznivi. Tudi on bo hodil z menoj na plese s prav takim omejenim in zadovoljnim obrazom. Leto dni po poroki pa bodo moja kočija, moji konji, moje obleke, moj grad dvajset milj od Pariza, vse to seveda na moč lepo, kakor ustvarjeni za to, da bo kakšna jara gospa, na primer grofica Roivillova, umirala od zavisti; in kaj potem? ...«

Matilda se je že vnaprej dolgočasila. Markizu Croisenoisu se je posrečilo, da se ji je približal in spregovoril z njo; ona pa je sanjala in ga ni poslušala. Zvok njegovih besed se je zanjo mešal s plesnim vrvežem. Nehote je z očmi spremljala Julijana, ki se je bil oddaljil s spoštljivim, toda ponosnim in nezadovoljnim obrazom. V nekem kotu, daleč od valujoče množice, je zagledala grofa Altamiro, ki je bil v svoji domovini obsojen na smrt in ki ga bralec že pozna. Pod Ludvikom XIV. se je bila neka njegova sorodnica omožila z nekim knezom Contijem; spomin na to ga je nekoliko varoval pred kongregacijsko policijo.

»V mojih očeh odlikuje moža samo smrtna obsodba,« je razmišljala Matilda; »to je edina stvar, ki je ne more nihče kupiti.

Glej no, ta duhoviti izrek se mi je pa posrečil! Kakšna škoda, da mi ni prišel na misel pri kakšni priložnosti, kjer bi mi delal čast!« Matilda je imela preveč okusa, da bi vpletala v pogovor že vnaprej pripravljen duhovit izrek; bila pa je preveč nečimrna, da ne bi bila očarana od same sebe. Odsev sreče ji je razjasnil lice in pregnal z njega prejšnje vidno dolgočasje. Markiz Croisenois, ki je še zmeraj govoril z njo, je mislil, da sme v tem videti uspeh svojih besed, in postal je še bolj zgovoren.

»Kaj bi imel kakšen zlobnež oporekati mojemu izreku?« se je vprašala Matilda. »Kritiku bi odgovorila: baronski ali vikontski naslov si lahko kupiš; križec ti podelijo; moj brat ga je pravkar dobil, pa kaj je napravil takega? Tudi službeni položaj si lahko pridobiš. Deset let vojaške službe ali pa sorodnik v vojnem ministrstvu, pa si poveljnik eskadrona kakor Norbert. Veliko premoženje... to je še najbolj težavno in zato tudi najbolj zaslužno. Res smešno! Vse to je prav nasprotno tistemu, kar trdijo knjige... No, kdor hoče biti bogat, se oženi z Rotschildovo hčerjo.

Resnično, moja domislica je globoka. Smrtna obsodba je še edina stvar, za katero se ni še nikoli nihče potegoval.«

»Poznate grofa Altamiro?« je vprašala Croisenoisa.

Videti je bilo, da prihaja iz takih daljav in da ima to vprašanje tako malo opraviti s tistim, kar ji je zadnjih pet minut pripovedoval ubogi markiz, da je prišla njegova ljubeznivost iz tira. Pa je bil vendar duhovit človek in je slovel kot tak.

»Matilda ima svoje posebnosti,« si je mislil; »to je neprijetno, ampak svojemu soprogu bo ustvarila tako sijajen družbeni položaj! Ne vem, kako ta markiz La Mole to napravi! Zveze ima z najpomembnejšimi ljudmi vseh strank; človek je, ki je ne more zavoziti. Sicer pa te Matildine posebnosti lahko veljajo tudi za genialnost. Če je človek visokega rodu in ima dosti denarja, potem genialnost ni smešna, potem je to najodličnejši človek! Sicer pa se ji, kadar hoče, posreči sijajna mešanica duhovitosti, značajnosti in primernih domislic, ki je vzor popolne ljubeznivosti...« Ker je istočasno težko dobro opravljati dve stvari, je markiz odgovarjal Matildi s praznim izrazom in kakor da bi predaval lekcijo:

»Kdo ne pozna ubogega Altamire?«

In začel ji je pripovedovati zgodbo njegove zgrešene, smešne in brezsmiselne zarote.

»Res brezsmiselno,« je odgovorila Matilda, kakor bi govorila sama s seboj; »je pa le mož dejanja. Videti hočem pravega moškega; pripeljite mi ga!« je dejala markizu, ki je bil zelo ogorčen.

Grof Altamira je bil eden izmed najbolj odkritih občudovalcev ponosnega in skorajda nesramnega obraza gospodične La Molove; po njegovem mnenju je bila ena najlepših žensk v Parizu.

»Kako krasna bi bila na prestolu!« je dejal Croisenoisu; in dal se je brez omahovanja odpeljati k njej.

Ne manjka ljudi na svetu, ki bi radi trdili, da ni ničesar bolj neokusnega kot zarota; to diši po jakobinstvu. In kaj je gršega kot jakobinec brez uspeha?

Matilda je nekoliko posmehljivo gledala Altamiro, ki je bil tako liberalen do Croisenoisa; toda poslušala ga je z veseljem.

»Zarotnik na plesu, to je čedno protislovje,« je premišljevala. Zdelo se ji je, da ima ta njen zarotnik s svojimi črnimi brki obraz počivajočega leva; kmalu pa je opazila, da pozna njegov duh le eno smer: *korist, občudovanje vsega, kar je koristno.*

Mladi grof je sodil, da ni ničesar, kar bi bilo vredno njegove pozornosti, razen tistega, kar bi moglo dati njegovi domovini vlado dveh zbornic. Z veseljem je zapustil Matildo, najlepšo žensko na plesu, ker je videl, da je vstopil neki perujski general.

Ubogi Altamira je bil obupan nad Evropo, kakršno je bil ustvaril Metternich, in se je zato tolažil samo še z mislijo, da bodo mogle države Južne Amerike, ko bodo krepke in mogočne, dati Evropi tisto svobodo, ki jim jo je poslal Mirabeau.*

Matildi se je bil približal vrtinec mladih gospodov z brčicami. Dobro je videla, da Altamira ni bil očaran, in njegov odhod jo je užalil; videla je, kako mu žari črno oko, ko je govoril s perujskim generalom. Gospodična La Molova si je ogledovala mlade Francoze s tisto posebno resnostjo, ki je ni

---

* Ta stran je bila napisana 25. julija 1830 in natisnjena 4. avgusta istega leta. (Op. izdaj.)

znala posnemati nobena njena tekmica. »Kateri izmed njih,« je premišljala, »bi se mogel dati obsoditi na smrt, tudi če bi imel za to najugodnejše pogoje?«

Njen čudni pogled je bil všeč tistim, ki so imeli malo duha, druge pa je vznemirjal. Bali so se kakšne zbadljive domislice, ki bi bilo nanjo težko odgovoriti.

»Visok rod daje človeku sto lastnosti, katerih odsotnost bi me žalila; to vidim na Julijanovem zgledu,« si je mislila Matilda; »okrne pa tiste duševne vrline, ki privedejo človeka do smrtne obsodbe.«

V tistem trenutku je dejal nekdo zraven nje: »Ta grof Altamira je drugi sin kneza San Nazaro-Pimentela; nekdo iz Pimentelove rodbine je poskusil rešiti Konradina, ki je bil obglavljen leta 1268. To je ena najplemenitejših neapeljskih rodbin.«

»No, to je lep dokaz za moje načelo: visok rod odvzame značaju tisto silo, brez katere se človek ne da obsoditi na smrt,« si je rekla Matilda. »Nocoj mi je torej usojeno, da se prerekam s pametjo. Ker sem torej samo ženska kakor kakšna druga, no, bom pa plesala!« Vdala se je prošnjam markiza Croisenoisa, ki jo je že pol ure moledoval za hitro polko. Da bi se razvedrila od svoje smole v filozofiji, je hotela biti Matilda kolikor mogoče zapeljiva; Croisenois je bil očaran.

Niti ples niti želja, da bi ugajala enemu najlepših dvorjanov, pa nista mogla Matilde razvedriti. Večjih uspehov si ne bi bila mogla želeti; bila je kraljica plesa; tega se je zavedala; vendar pa je ostala hladna.

»Kakšno medlo življenje bom živela z bitjem, kakršno je Croisenois!« si je rekla, ko jo je uro pozneje peljal nazaj na njen prostor... »Kje naj bo zame veselje, če ga po šestih mesecih odsotnosti ne najdem sredi plesa, za katerega me zavidajo vse pariške ženske? In vrh vsega se mi klanja vsa ta družba, ki me obdaja in ki si je boljše ne morem želeti. Od meščanov ni tu nikogar razen nekaj pairov in pa mogoče eden ali dva Julijana. In vendar,« je pristavila z zmeraj večjo žalostjo, »katerih darov mi usoda ni dala? Odličen rod, bogastvo, mladost, vse, samo sreče ne!

Moje še najbolj dvomljive vrline so tiste, o katerih so mi govorili ves večer. Duhovitost, v to verjamem, ker se me očitno vsi bojijo. Če se drznejo napeljati pogovor na kakšen resen predmet, jim po petih minutah pogovora čisto zmanjka

sape, kakor da so odkrili nekaj posebno velikega v stvari, ki sem jim jo trobila že več kot eno uro. Lepa sem in imam to prednost, ki bi bila zanjo gospa Staëlova vse žrtvovala, in vendar drži, da umiram od dolgočasja. Ali imam kakšno upanje, da se bom manj dolgočasila, ko bom zamenjala svoje ime za ime markiza Croisenoisa?

Ampak, moj bog, ali ni najpopolnejši človek?« je pristavila in najrajši bi se bila razjokala; »saj je vzor najboljše vzgoje našega stoletja; človek ga ne more pogledati, ne da bi mu povedal kakšno ljubeznivost, da, celó duhovitost; hraber je... ampak ta Sorel je čuden,« si je rekla in njeno oko je izgubilo mrki izraz ter se skoraj jezno zabliskalo. »Opozorila sem ga, da moram govoriti z njim, in gospoda ni blizu!«

XXXIX

PLES

Razkošje oblek, plameni sveč, vonjave; toliko lepih rok, krasnih ramen; šopki, Rossinijeve arije, ki vas vsega prevzamejo, Cicerijeve slike! Ves iz uma sem!

Voyages d'Uzeri

»Slabe volje ste,« ji je rekla markiza La Molova; »opozarjam vas, na plesu to ni lepo.«

»Samo glava me boli,« je odvrnila Matilda z zaničljivim izrazom, »prevroče je tu.«

V tistem trenutku je postalo staremu baronu Tollyju slabo; zgrudil se je, kakor da hoče opravičiti gospodično La Molovo; morali so ga odnesti. Govorili so o mrtvoudu; bil je neprijeten dogodek.

Matilda se ni zmenila za to. Zanjo je bila že zdavnaj sklenjena stvar, da nikdar ne pogleda starcev in ljudi, ki so znani po tem, da govore žalostne stvari.

Plesala je, da bi se izognila pogovoru o mrtvoudu, ki pa ni bil mrtvoud, zakaj čez dva dni se je baron spet prikazal.

»Sorela ni in ni,« si je rekla vnovič, ko je nehala plesati. Skoraj da ga je iskala z očmi, ko ga je zagledala v neki drugi dvorani. Čudno; zdelo se ji je, da je izgubil hladni, neobčutljivi izraz, ki mu je bil tako naraven; zdaj ni imel več angleškega obraza.

»Z grofom Altamiro kramlja, mojim obsojencem na smrt!« si je rekla Matilda. »Oko mu je polno temnega ognja; obraz ima kakor kakšen preoblečen knez; pogled mu je še dvakrat ponosnejši.«

Julijan se je bližal prostoru, kjer je bila Matilda; bil je še zmeraj v pogovoru z Altamiro; gledala ga je nepremično in se zatopila v njegove poteze, da bi odkrila v njih tiste odlične lastnosti, ki prinesejo možu čast, da ga obsodijo na smrt.

Ko je prišel mimo nje, je rekel grofu Altamiri:

»Da, Danton je bil mož!«

»O nebesa! Pa ne da bi bil nekakšen Danton?« si je rekla Matilda; »saj ima tako plemenit obraz, Danton pa je bil tako strašansko grd; če se ne motim, je bil mesar.« Julijan je bil že dovolj blizu; poklicala ga je brez pomisleka; bila je dovolj samozavestna, pa tudi dovolj ohola, da je postavila za mlado dekle nenavadno vprašanje:

»Ali ni bil Danton mesar?« mu je rekla.

»Bil, v očeh nekaterih ljudi,« ji je odvrnil Julijan z izrazom prav slabo prikritega zaničevanja in z očesom, ki je še žarelo od pogovora z Altamiro; »za dostojne ljudi pa je bil na žalost odvetnik v Méryju ob Seni; to se pravi, gospodična,« je dostavil zlobno, »da je začel tako kakor marsikateri pair, ki ga vidite tu. Res pa je, da je imel Danton, če ga sodimo po lepoti, veliko napako; bil je zelo grd.«

Zadnje besede je izgovoril hitro, s čudnim in zares prav malo vljudnim izrazom.

Julijan je za trenutek počakal z rahlo sklonjenim gornjim životom in ponosno ponižnim obrazom. Zdelo se je, kot bi hotel reči: »Plačan sem, da vam odgovarjam, in živim od svoje plače.« Ni se mu zdelo vredno, da bi dvignil pogled k Matildi. Ona pa je s svojimi krasnimi, izredno široko odprtimi očmi, ki so strmele vanj, bila videti kakor njegova sužnja. Slednjič, ko je molk le še trajal, jo je pogledal, kakor pogleda hlapec svojega gospodarja, kadar hoče poslušati njegove ukaze. Čeprav so se njegove oči srečale naravnost z Matildinimi, ki so bile še zmeraj uprte vanj s čudnim pogledom, se je namenoma naglo oddaljil, kakor bi se mu mudilo.

»On, ki je v resnici tako lep,« si je rekla slednjič Matilda, ko se je zbudila iz svojih sanj, »poje tako slavo grdobi! Nikdar ne misli na samega sebe! On ni tak kakor Caylus ali Croisenois. Ta Sorel ima nekaj tistega izraza, ki ga ima moj oče, kadar na zabavah tako dobro oponaša Napoleona.« Na Dantona je bila čisto pozabila. »Res, nocoj se dolgočasim.« Oprla se je svojemu bratu na komolec in ga na njegovo veliko žalost prisilila, da je zaplesal z njo. Prijelo jo je, da bi prisluškovala pogovoru na smrt obsojenega z Julijanom.

Gneča je bila velikanska. Vendar pa se ji je posrečilo, da ju je dohitela v trenutku, ko se je dva koraka pred njo Altamira približal pladnju, da bi z njega vzel sladoled. Go-

voril je z Julijanom, napol obrnjen k njemu. Zagledal je zraven svoje roke roko v bogato vezenem rokavu, ki je prav tako jemala sladoled s pladnja. Videti je bilo, kakor da je vezenina vzbudila njegovo pozornost; obrnil se je docela, da bi videl osebo, ki je iztezala roko. V trenutku so njegove tako plemenite in tako prostodušne oči dobile rahel izraz zaničevanja.

»Poglejte tega možaka,« je prav potihem dejal Julijanu; »to je knez Araceli, poslanik v ***. Davi je od vašega ministra zunanjih zadev Nervala zahteval, da me izroči. Glejte ga, tam doli igra whist. Nerval bi me prav gotovo rad izročil, kajti leta 1816 smo vam tudi mi dali dva ali tri zarotnike. Če me pošljejo mojemu kralju, bom v štiriindvajsetih urah obešen. In prijel me bo kakšen srčkan gospodek z brčicami, kakršni so tile.«

»Podleži!« je vzkliknil Julijan polglasno.

Matildi ni bil ušel niti zlog njunega pogovora. Dolgčas jo je minil.

»Niti niso taki podleži,« je odvrnil grof Altamira; »pripovedoval sem vam o sebi, da bi si ustvarili živo sliko o vsem tem. Poglejte kneza Aracelija; vsakih pet minut se zazre v svoje zlato runo; ne more se naveličati veselja, da gleda to igračko na svojih prsih. Siromak je pravzaprav samo anahronizem. Pred sto leti je bilo runo odlična čast, ampak takrat ne bi bilo obviselo na njegovih prsih. Danes mora biti človek med visokorodnimi ljudmi grof Araceli, da je nad tem očaran. Vse prebivalce kakšnega mesta bi bil dal pobesiti, da bi ga le dobil.«

»Ali ga je mogoče dobil za tako ceno?« je vprašal Julijan tesnobno.

»Ne dobesedno,« je odvrnil Altamira hladno. »Mogoče je dal v svojem kraju vreči v reko kakšnih trideset bogatih posestnikov, ki so veljali za liberalce.«

»Kakšna pošast!« je še dejal Julijan.

Gospodična La Molova je sklonila glavo z najživahnejšim zanimanjem; stala je tako blizu njega, da so se njeni lepi lasje skoraj dotikali njegove rame.

»Zelo ste še mladi!« je odvrnil Altamira. »Povedal sem vam, da imam v Provansi omoženo sestro; še zmeraj je lepa, dobra je in krotka; izvrstna mati je svojim otrokom, zvesta svojim dolžnostim; verna je, in pri tem ne pobožnjakarska.«

»Kam neki meri?« si je mislila gospodična La Molova.

»Srečna je,« je nadaljeval grof Altamira, »vsaj leta 1815 je bila srečna. Takrat sem se skrival pri njej, na njenem posestvu pri Antibesu; in glejte, v trenutku, ko je izvedela za usmrtitev maršala Neya, je od veselja zaplesala!«

»Kaj je to mogoče?« je dejal Julijan zaprepaden.

»To je strankarski duh,« je povzel Altamira. »V 19. stoletju ni več resničnih strasti; zato je na Francoskem tako dolgčas. Počenjajo najhujše grozovitosti, ampak brez krvoločnosti.«

»Tem slabše,« je dejal Julijan; »če kdo počenja hudodelstva, naj jih počenja vsaj z veseljem; samo to je na njih dobrega in samo iz tega razloga jih je mogoče možno nekoliko opravičiti.«

Gospodična La Molova, ki je popolnoma pozabila, kaj je dolžna sama sebi, se je bila malodane dobesedno postavila med Julijana in Altamiro. Njen brat, na čigar laket se je naslanjala in ki je bil navajen, da jo je ubogal, je gledal nekam drugam v dvorano, in da bi njuno vedenje ne bodlo tako v oči, se je delal, kakor da se je ustavil tu samo zaradi gneče.

»Prav pravite,« je dejal Altamira; »vse počno brez zadovoljstva, celó zločine, in niti spomin nanje jim ne ostane. Na tem plesu vam lahko pokažem mogoče deset ljudi, ki bodo pogubljeni kot morilci. Pozabili so na svoje zločine in svet je nanje pozabil.*

Marsikdo od njih je ganjen do solz, če si njegov pes zlomi taco. Na pokopališču Père-Lachaise, kadar trosijo cvetlice na njihov grob, kakor pravite tako ljubeznivo v Parizu, nam vedó povedati, da so združevali v svoji osebi vse kreposti vrlih vitezov, in govoré o velikih dejanjih njihovega pradeda, ki je živel pod Henrikom IV. Če kljub dobrim namenom kneza Aracelija ne bom obešen in bom kdaj mogel uživati svoje bogastvo v Parizu, bom poskrbel za to, da boste nekoč obedovali s sedmimi ali osmimi morilci, ki uživajo vse časti in ne poznajo kesanja.

Pri tistem obedu bova samo midva, vi in jaz, neomadeževanih rok; ampak mene bodo prezirali in skorajda so-

---

* Tako govori nezadovoljnež. (Molièrova pripomba v Tartuffu. Op. pis.)

vražili kot krvoločno jakobinsko pošast, vas pa kratko malo kot navadnega človeka, ki se je vrinil v družbo.«

»Nič ni bolj resničnega,« se je oglasila gospodična La Molova.

Altamira jo je ves začuden pogledal; Julijanu pa se ni zdelo vredno, da bi se ozrl vanjo.

»Pomnite,« je nadaljeval grof Altamira, »da se vstaja, ki sem jo vodil, ni posrečila samo zaradi tega, ker nisem hotel dati odsekati treh glav in razdeliti med naše pristaše kakšnih sedem ali osem milijonov iz blagajne, katere ključ sem imel v rokah. Moj kralj, ki danes kar ne more pričakati, kdaj me bo obesil, in ki me je pred vstajo tikal, bi mi podelil veliki trak svojega reda, če bi bil dal odsekati tiste tri glave in razdeliti denar iz tistih blagajn; zakaj dosegel bi bil vsaj polovičen uspeh in moja domovina bi bila dobila ustavo, tako ali tako... Takšno je življenje; partija šaha.«

»Takrat niste poznali igre,« je vzkliknil Julijan s plamenečim očesom; »zdaj pa...«

»Zdaj pa bi dal posekati tiste glave, hočete reči, in ne bi bil žirondist, kakor ste mi onega dne namignili?... Odgovoril vam bom,« je dejal Altamira z žalostnim obrazom, »kadar boste ubili človeka v dvoboju, kar še zdaleč ni tako ostudno, kakor če ga daste usmrtiti rablju.«

»Pri moji veri!« je dejal Julijan, »namen posvečuje sredstva; če bi jaz imel kakšno oblast in ne bi bil samo neznaten atom, bi pač dal obesiti tri ljudi, če bi s tem rešil življenje štirim.«

Njegove oči so izražale žar samozavesti in zaničevanja ničeve sodbe ljudi; srečale so se z očmi gospodične La Molove, ki je stala prav blizu njega, in namesto da bi se bilo to zaničevanje spremenilo v vljuden in prijazen izraz, se je zdelo, kot da se je še podvojilo.

To jo je močno prizadelo; ni pa bilo več v njeni moči, da bi na Julijana pozabila; nejevoljno se je umaknila in potegnila svojega brata za seboj.

»Napiti se moram punča in mnogo plesati,« si je rekla. »Izbrati si hočem, kar je najboljšega, in za vsako ceno vzbujati pozornost. Prav; tu prihaja sloviti nesramnež, grof Fervaques.« Sprejela je njegovo povabilo in zaplesala sta. »Zdaj bomo videli, kdo od naju bo bolj nesramen,« si je mislila,

»ampak, da se bom lahko resnično norčevala iz njega, ga moram pripraviti do tega, da bo čim več govoril.« Kmalu so vsi drugi pari plesali nasprotni ples samo še zaradi lepšega. Nihče ni hotel preslišati niti enega Matildinega zbadljivega odgovora. Fervaquesa se je lotevala zadrega, in ker ni mogel najti namesto domislic ničesar razen elegantnih besed, se je začel zmrdovati. Matilda je bila slabe volje in je bila neusmiljena z njim; odslej je bil njen sovražnik. Plesala je do belega dne in je slednjič odšla strahotno utrujena. Toliko je bila še pri sebi, da je na poti domov v kočiji še bolj občutila svojo žalost in nesrečo. Julijan jo je preziral, ona pa njega ni mogla prezirati.

Julijan je bil v devetih nebesih. Ne da bi se bil tega zavedal, so ga očarale godba, cvetice, lepe ženske, splošna eleganca in, bolj kot vse drugo, njegova lastna domišljija, ki je sanjala o osebnih odlikovanjih in o svobodi za vse. »Kako krasen ples!« je dejal grofu; »prav ničesar ne manjka.«

»Pač, misli manjka,« je odvrnil Altamira.

»Pogodili ste, grof. Kajne, misel je še zmerom zarotniška?«

»Jaz sem tukaj zaradi svojega imena. Ampak v vaših salonih misel sovražijo. Ne sme se dvigniti nad duhovitost pouličnе popevke; samo tedaj je poplačana. Človeka pa, ki misli, imenujejo *cinika,* če je le kaj krepkega in novega v njegovih mislih. Kaj ni neki vaš sodnik dal tega imena Courrieru? Vtaknili ste ga v ječo kakor Bérangera. Vse, kar je pri vas po svojem duhu kaj vredno, spravi kongregacija v kaznilnico; dobra družba pa ploska.

To prihaja od tod, ker vaša ostarela družba ceni predvsem spodobnost... Nikoli se ne boste povzpeli nad vojaško hrabrost; imeli boste sicer dovolj Muratov, nikoli pa Washingtonov. V Franciji ne vidim drugega kot nečimrnost. Človek, ki si sproti izmišljuje, kar govori, prav lahko izusti kakšno neprevidno duhovitost in hišni gospodar se počuti onečaščenega.« Pri teh besedah se je grofova kočija, ki je peljala Julijana domov, ustavila pred vrati La Molovega dvorca. Julijan je bil zaljubljen v svojega zarotnika. Altamira mu je bil napravil tale lepi poklon, ki je bil očitno izraz trdnega prepričanja: »V vas ni francoske lahkomiselnosti in razumete načelo *koristnosti.*« Naključje je hotelo, da je bil Julijan prav prejšnjega večera videl tragedijo *Marino Faliero,* ki jo je spisal Kazimir Delavigne.

»Kaj nima preprosti tesar Izrael Bertuccio več značaja kot vsi tisti plemeniti Benečani?« si je dejal naš plebejec ogorčeno; »in vendar so to ljudje, katerih plemstvo sega, kakor je dokazano, do leta 700, torej za celo stoletje pred Karlom Velikim, medtem ko sega najstarejše plemstvo, kar ga je bilo nocoj na Retzovem plesu, kvečjemu do 13. stoletja, pa še to bolj šepasto! No, in sredi tistih plemenitih Benečanov, ki so tako znamenitega rodu, se človek spominja Izraela Bertuccia!

Zarota odpravi vse naslove, ki so jih podelile družabne muhe. Tu si človek v poletu zavzame mesto, ki mu ga določa njegovo gledanje na smrt. Celó duh izgubi nekoliko svoje veljave...

Kaj bi bil Danton danes, v stoletju Valenodov in Rênalov? Niti namestnik kraljevega državnega tožilca...

Kaj pravim? Prodal bi se kongregaciji, bil bi minister, zakaj navsezadnje je ta veliki Danton kradel. Tudi Mirabeau se je prodal. Napoleon je ukradel v Italiji milijone, sicer bi bil kratko malo obtičal v siromaštvu kakor Pichegru. Samo La Fayette ni nikoli kradel. Ali je treba krasti, se je treba prodati?« je pomislil Julijan. Pri tej misli je obtičal. Ostali del noči je prebedel pri branju zgodovine revolucije.

Ko je naslednjega dne sestavljal v knjižnici pisma, je še zmerom razmišljal o svojem pogovoru z grofom Altamiro.

»Res je,« si je rekel po dolgem premišljanju, »če bi bili liberalni Španci postavili z zločini ljudstvo v slabo luč, jih ne bi bili pometli s tako lahkoto. Bili so ošabni in klepetavi otroci... Kakor jaz!« je vzkliknil nenadoma, kakor da bi se sunkoma prebudil.

»Kaj sem storil težavnega, da bi mi dajalo pravico soditi o tistih siromakih, ki so se končno vendarle opogumili in nekaj storili? Tak sem kakor človek, ki odhaja od mize in vzklikne: ‚Jutri ne bom obedoval, kar pa me ne bo oviralo, da ne bi bil krepak in vesel kakor sem danes.‘ Kdo ve, kaj občuti človek, ko je na pol poti do velikega dejanja?...« Te njegove visoko leteče misli je s svojim prihodom zmotila gospodična La Molova, ki je stopila v knjižnico. Julijan je bil tako razvnet od svojega občudovanja velikih vrlin Dantona, Mirabeauja, Carnota, ki so znali ostati nepremagani, da se mu je pogled ustavil na gospodični La Molovi,

ne da bi jo bil zaznal, ne da bi jo bil pozdravil, skoraj ne da bi jo bil videl. Ko so naposled njegove široko odprte oči dojele njeno navzočnost, mu je pogled ugasnil. Gospodična La Molova je to z grenkobo opazila.

Zaman ga je poprosila, naj ji da zvezek Vélyjeve *Francoske zgodovine,* ki je stala na najvišji polici, tako da je moral Julijan prinesti večjo od obeh lestev. Julijan je sicer prislonil lestev ob polico, poiskal knjigo in ji jo izročil; v mislih pa je bil še zmerom daleč od nje. Ko je nesel lestev nazaj, je v naglici zadel s komolcem eno izmed zrcal, ki jih je bilo v knjižnici več; črepinje, ki so se razletele po parketu, so ga slednjič zdramile. Hitel se je opravičevati gospodični La Molovi; hotel je biti vljuden, in bil je samo vljuden. Matilda je jasno videla, da ga je motila in da bi bil rajši še mislil na tisto, s čimer se je bil ukvarjal pred njenim prihodom, kot pa govoril z njo. Dolgo ga je gledala, nato pa je počasi odšla. Julijan je gledal za njo. Užival je v nasprotju med preprostostjo njene obleke in razkošno eleganco prejšnjega večera. Razlika med obema obrazoma ga je skoraj prav tako zbodla v oči. Dekle, ki je bilo na plesu vojvode Retza tako ponosno, je zdaj imelo skorajda proseč pogled. »Resnično,« si je dejal Julijan, »ta črna obleka še povzdiguje lepoto njene postave. Nosi se kakor kraljica; ampak po kom neki žaluje?

Če bom koga vprašal po vzroku njenega žalovanja, se bo izkazalo, da sem ga spet kaj polomil.« Julijan se je bil povsem dvignil iz globin svojega navdušenja. »Prebrati moram še enkrat vsa pisma, ki sem jih davi napisal; bogve koliko pomanjkljivosti bom našel v njih in koliko kozlov sem ustrelil!« Ko se je prisilil k pazljivosti in začel prebirati prvo pismo, je zraven sebe začutil šelest svilene obleke; naglo se je ozrl; gospodična La Molova je stala dva koraka od mize; smehljala se je. Julijana je ujezilo, da ga je že drugič zmotila pri delu.

Matilda pa je živo začutila, da mlademu možu ne pomeni prav nič; njen smeh je imel samo namen, da prikrije njeno zadrego; to se ji je tudi posrečilo.

»Očitno mislite na nekaj zelo zanimivega, gospod Sorel. Nemara pa je to kakšna mična zgodbica o zaroti, ki nam je poslala v Pariz gospoda grofa Altamiro? Povejte mi no, za kaj gre; silno rada bi vedela; molčala bom, prisegam

vam!« Začudila se je tej besedi, ki jo je izgovorila. Kaj? Podložnika je prosila? Ker je bila njena zadrega zmeraj večja, je dostavila brezbrižno:

»Kaj je neki moglo napraviti iz vas, ki ste sicer tako hladni, nekakšno navdahnjeno bitje, nekakšnega Michelangelovega preroka?«

To nepričakovano in vsiljivo vprašanje je Julijana močno užalilo in mu vrnilo vso prejšnjo nespamet.

»Ali je imel Danton prav, da je kradel?« jo je vprašal naglo s pogledom, ki je postajal bolj in bolj divji. »Ali bi bili morali piemontski in španski revolucionarji osramotiti ljudstvo z zločini? Dajati celó ljudem brez zaslug vsa mesta v vojski, vsa odlikovanja? Ali se ne bi bili morali bati ljudje, ki bi bili nosili tiste križce, kraljeve vrnitve? Ali bi bili morali prepustiti turinsko zakladnico opustošenju? Skratka, gospodična,« je dejal ter se ji približal s strahovitim izrazom, »ali mora človek, ki hoče pregnati s sveta nevednost in zločin, priti kakor nevihta in delati zlo, ne oziraje se ne na levo ne na desno?«

Matilda se je prestrašila; ni mogla prenesti njegovega pogleda in stopila je dva koraka nazaj. Za trenutek ga je pogledala; potem pa jo je postalo sram, da se je zbala, in z lahnimi koraki je odšla iz knjižnice.

XL

KRALJICA MARGARETA

Ljubezen! Kaj vse se tebi nę posreči! S kakšnimi neumnostmi nas znaš osrečevati!

»Pisma portugalske redovnice«

Julijan je znova prebral svoja pisma. Ko se je oglasil zvonec, ki je klical h kosilu, si je dejal: »Kako smešen sem moral biti v očeh te pariške lutke! Kakšna neumnost, da sem ji po pravici povedal, o čem sem razmišljal! Mogoče pa vendar ni tako velika neumnost. V teh okoliščinah je bila resnica vredna mene.

Čemu pa me tudi hodi spraševat po osebnih stvareh! Njeno vprašanje je bilo brezobzirno. Pregrešila se je zoper lepo vedenje. Moja razmišljanja o Dantonu nimajo nič opraviti s službo, ki me zanjo plačuje njen oče.«

Ko je prišel Julijan v obednico, je ob pogledu na strogo žalno obleko gospodične La Molove pozabil na svojo slabo voljo. Osupila ga je toliko bolj, ker ni bil sicer nihče v rodbini oblečen v črno.

Po kosilu se je počutil docela odrešen tistega pretiranega navdušenja, ki ga je bilo ves dopoldan imelo v oblasti. Na srečo je bil na kosilu tudi akademik, ki je znal latinsko. »Ta možak se bo še najmanj norčeval iz mene,« je pomislil Julijan, »če bo moje vprašanje, po kom žaluje gospodična La Molova, kakor domnevam, res nerodnost.«

Matilda ga je gledala s čudnim izrazom. »To je pač tista spogledljivost žensk te dežele, kakršno mi je bila slikala gospa Rênalova,« si je dejal Julijan. »Davi nisem bil ljubezniv z njo; nisem ustregel njeni želji, da bi kramljala z menoj. Zato pa sem v njenih očeh le še več vreden. Hudič pri tem brez dvoma nič ne izgubi. Pozneje se bo njena prezirljiva oholost že znala maščevati. Po mojem mnenju je sposobna najhujšega. Kakšna razlika v primeri s tistim, kar sem izgubil! Kakšna očarljiva nrav! Kakšna prostodušnost!

Vedel sem za njene misli prej kot ona sama; videl sem, kako so se porajale; moj edini nasprotnik v njenem srcu je bila bojazen pred smrtjo njenih otrok; to je bilo razumljivo in naravno čustvo, prijetno celó meni, ki sem zaradi njega trpel. Bedak sem bil. Misli, ki sem si jih delal o Parizu, so mi branile, da nisem znal ceniti tiste nebeške ženske.

Kakšna razlika, moj bog! In kaj sem našel tukaj? Pusto in oholo nečimrnost, vse odtenke samoljubja in drugega nič.«

Gostje so začeli vstajati od mize. »Ne dajmo, da bi se kdo oprijel mojega akademika!« si je dejal Julijan. Ko so odhajali na vrt, se mu je približal, naredil sladak in uslužen obraz in delil z njim ogorčenje zaradi uspeha, ki ga je bil doživel *Hernani.*

»Škoda, da ne živimo več v dobi zapornih povelj!...« je dejal.

»Tedaj se ne bi bil upal,« je vzkliknil akademik s kretnjo kakšnega Talme.

Ko je nanesel pogovor na neko cvetico, je Julijan navedel nekaj besed iz Vergilovih *Georgik;* izrazil je mnenje, da ni ničesar, kar bi se moglo meriti s stihi abbéja Delilla. Skratka, dobrikal se je akademiku, kolikor se je le mogel. Nato pa mu je dejal s kar se da malomarnim obrazom:

»Gospodična La Molova je verjetno dedovala po kakšnem bogatem stricu, za katerim žaluje.«

»Kaj? K hiši spadate, pa ne poznate njene prismuknjenosti?« je dejal akademik in obstal kakor vkopan. »Res čudno, da ji njena mati dovoljuje take stvari; ampak, med nama rečeno, po krepkih značajih se ta hiša res ne odlikuje. Gospodična Matilda ga ima za vse in ona je tista, ki v hiši vedri in oblači. Danes je trideseti april!« In akademik se je ustavil in navihano pogledal Julijana. Julijan se je kolikor je le mogel duhovito nasmehnil.

»V kakšni zvezi pa more biti trideseti april s tem, da vedri in oblači v hiši in da nosi črno obleko?« se je vprašal. »Brez dvoma sem še bolj neroden, kot sem mislil.«

»Priznati vam moram...,« je dejal akademiku in njegovo oko je še naprej vprašujoče zrlo vanj. »Sprehodiva se po vrtu,« je dejal akademik, ki je z veseljem zaslutil priložnost, da se izkaže z dolgo, elegantno pripovedjo.

»Kaj? Ali je mogoče, da ne veste, kaj se je zgodilo tridesetega aprila 1574?«

»Kje pa?« je vprašal Julijan začudeno.

»Na trgu Grève.«

Julijan je bil tako začuden, da mu ta beseda ni nič povedala. Radovednost in pričakovanje nečesa tragično zanimivega, ki je bilo tako v skladu z njegovim značajem, sta vžigala v njegovih očeh tisti blesk, ki ga tako rad vidi pripovedovalec pri poslušalcu. Akademik je bil ves blažen, da je našel še nedotaknjeno uho, in je Julijanu na široko pripovedoval, kako sta bila tridesetega aprila 1574 na trgu Grève obglavljena najlepši dečko svojega stoletja, Bonifacij La Mole, in njegov prijatelj, piemontski plemič Hanibal Coconasso. »La Mole je bil oboževani ljubimec kraljice Margarete Navarske; in ne pozabite,« je pristavil akademik, »da je gospodični La Molovi ime Matilda Margareta. La Mole je bil hkrati ljubljenec vojvode Alençonskega in najljubši prijatelj navarskega kralja, poznejšega Henrika IV., soproga njegove ljubice. Na pustni torek omenjenega leta 1574 je bil dvor v Saint-Germainu z ubogim kraljem Karlom IX., ki je ležal na smrtni postelji. La Mole je hotel osvoboditi svoje knežje prijatelje, ki so bili jetniki kraljice Katarine Medicejske. Pripeljati je dal dvesto konj pred obzidje saint-germainskega gradu; vojvoda Alençonski pa ga je strahopetno pustil na cedilu in La Mola so izročili rablju.

Kar pa se gospodični La Molovi zdi najbolj ganljivo in kar mi je sama povedala pred kakšnimi sedmimi ali osmimi leti, ko je bila stara komaj dvanajst let, kajti dekle je bistro, bistro...,« in akademik je dvignil oči k nebu, »kar se ji pri tej politični katastrofi zdi najbolj ganljivo, je to, da se je upala kraljica Margareta Navarska, ki je bila skrita v neki hiši na trgu Grève, poslati k rablju po glavo svojega ljubimca. In naslednjo noč je opolnoči vzela njegovo glavo v svojo kočijo in jo šla lastnoročno pokopat v kapelico, ki leži ob vznožju montmartskega griča.«

»Kaj je to mogoče?« je vzkliknil Julijan.

»Gospodična La Molova prezira svojega brata, ker, kakor vidite, niti najmanj ne misli na to staro zgodbo in ker se tridesetega aprila ne oblači v črno. Od tistega znamenitega obglavljenja in pa v spomin na prisrčno prijateljstvo med La Molom in Coconassom, ki je bil Italijan in ki mu je bilo kot takemu ime Hanibal, imajo vsi moški v tej rodbini ime Hanibal. In ta Coconasso je bil dne štiriindvajse-

tega avgusta 1572,« je pristavil akademik s tišjim glasom, »po sodbi Karla IX. samega, eden najbolj krvoločnih morilcev . . .; ampak kako je mogoče, moj dragi Sorel, da vi, ki stalno sedite za isto mizo z vso rodbino, ne veste teh stvari?«

»Zato je torej gospodična La Molova pri obedu dvakrat poklicala svojega brata z imenom Hanibal! Mislil sem, da nisem dobro razumel!«

»To je bil očitek. Čudno je, da markiza dovoli take neumnosti . . . Soprog te visoke gospodične bo doživel lepe reči!«

Tem besedam je sledilo pet ali šest zbadljivih stavkov. Veselje in sovraštvo, ki sta se bliskala v akademikovih očeh, sta bila Julijanu zoprna. »Tako zdaj dva služabnika opravljata svoje gospodarje,« je pomislil. »Ampak pri tem akademskem človeku se res ne smem ničemur čuditi.«

Nekega dne ga je bil Julijan zasačil na kolenih pred markizo La Molovo; moledoval je za nekega svojega nečaka z dežele za monopol na tobak. Zvečer je Julijanu mala sobarica gospodične La Molove, ki mu je dvorila kakor svoj čas Eliza, pojasnila, da žalna obleka njene gospodarice nikakor nima namena, da bi z njo obračala poglede nase. Ta posebnost je temeljila v njenem značaju. Resnično je ljubila tistega La Mola, srečnega ljubimca najduhovitejše kraljice njegovega stoletja, ki je umrl, ker je hotel vrniti svobodo svojim prijateljem. In kakšnim prijateljem! Prvemu čistokrvnemu knezu in Henriku IV.

Julijan, ki je bil navajen popolne iskrenosti, ki se je zrcalila v vsem vedenju gospe Rênalove, je v vseh pariških ženskah videl samo spakovanje; in kadar je bil le količkaj žalosten, ni našel ničesar, o čemer bi mogel govoriti z njimi. Gospodična La Molova pa je bila drugačna.

Polagoma se mu lepota, ki izvira iz plemenite zunanjosti, ni zdela več zgolj brezsrčnost. Včasih se je dolgo pogovarjal z gospodično La Molovo, ki se je kdaj pa kdaj po obedu sprehajala z njim po vrtu pod odprtimi okni salona. Nekega dne mu je omenila, da bere d'Aubignéjevo zgodovino in Brantôma. »Čudno berilo!« je pomislil Julijan; »in markiza ji ne dovoli brati romanov Walterja Scotta!«

Nekega dne mu je z žarečimi očmi, ki so razodevale veselje, ki je dokaz odkritosrčnega občudovanja, povedala zgodbo o neki mladi ženi iz časov kraljevanja Henrika III.,

ki jo je bila pravkar prebrala v Étoilovih *Spominih;* ko je ta žena odkrila, da ji je mož nezvest, ga je zabodla.

To je bilo všeč Julijanovemu samoljubju. Oseba, ki jo je obdajalo tako visoko spoštovanje in ki je po akademikovih besedah vedrila in oblačila v hiši, je blagovolila govoriti z njim z izrazom, ki je bil skorajda prijateljski.

»Motil sem se,« si je kmalu zatem mislil Julijan; »to ni zaupljivost; jaz sem samo zaupnik v žaloigri; vse izvira samo iz potrebe po pogovoru. V tej rodbini veljam za učenega. Pri priči se bom spravil na branje Brantôma, d'Aubignéja in Étoila. Potem bom lahko ugovarjal nekaterim zgodbam, ki mi o njih pripoveduje gospodična La Molova. Nočem več ostati v vlogi neprizadetega zaupnika.« Sčasoma so dobili njegovi pogovori z dekletom, ki se je nosilo tako visoko in hkrati tako lahkotno, bolj zanimivo vsebino. Polagoma je Julijan pozabljal na svojo vlogo upornega plebejca. Uvideval je, da je Matilda učena in celó pametna. Njene misli na vrtu so bile pač vse drugačne od misli, ki jih je razodevala v salonu. Včasih je bila pred njim navdušena in odkritosrčna, kar je bilo v popolnem nasprotju z njenim običajnim tako ponosnim in tako hladnim obnašanjem.

»Zvezne vojne so junaška doba Francije,« mu je rekla nekega dne z očmi, ki so žarele od genialnosti in navdušenja. »Takrat se je vsakdo bojeval, da bi dosegel stvari, ki si jih je želel; bojeval se je, da bi pripomogel svoji stranki do zmage, in ne za to, da bi si poceni zaslužil kakšen križec, kakor pod vašim cesarjem. Priznajte, da je bilo takrat manj sebičnosti in malenkostnega mišljenja. Jaz ljubim tisto stoletje.«

»In Bonifacij La Mole je bil njegov junak,« ji je odvrnil.

»Bil je vsaj ljubljen, kakor je morebiti sladko biti ljubljen. Katera zdaj živeča ženska se ne bi zgrozila ob misli, da bi se dotaknila glave svojega obglavljenega ljubimca?«

Gospa La Molova je poklicala svojo hčer. Hinavstvo se mora skrivati, če hoče biti koristno; Julijan pa je, kakor vidimo, gospodični La Molovi skorajda napol zaupal svoje občudovanje za Napoleona.

»To je tista velikanska prednost, ki jo imajo pred nami,« si je dejal Julijan, ko je ostal sam na vrtu. »Zgodovina njihovih prednikov jih dviga nad nizka čustva in ni jim treba zmerom misliti na življenjske skrbi. Kako je to

žalostno!« je pristavil grenko. »Nisem vreden, da bi razmišljal o teh velikih vprašanjih. Moje življenje je ena sama velika hinavščina, ker nimam tisoč frankov na leto, da bi si kupil kruha!«

»O čem pa sanjate, gospod?« ga je vprašala Matilda, ki je pritekla nazaj.

Julijan se je bil naveličal prezirati samega sebe. Iz ponosa ji je odkrito povedal svojo misel. Močno je zardel, ko je s tako bogato osebo govoril o svojem uboštvu. Skušal je s ponosnim glasom jasno izraziti, da ničesar ne prosi. Še nikoli se ni zdel Matildi tako lep; odkrila je na njem izraz rahločutnosti in odkritosrčnosti, ki sta mu sicer bili pogosto tuji.

Od tega pogovora še ni minil mesec dni, ko se je Julijan zamišljeno sprehajal po La Molovem vrtu; njegov obraz ni več kazal tiste trdote in filozofske ošabnosti, ki mu jo je prej dajal neprestani občutek njegove podrejenosti. Pravkar je bil pospremil gospodično La Molovo do vrat salona; trdila je, da se je udarila v nogo, ko je tekala s svojim bratom.

»Res se mi je prav čudno naslanjala na roko!« si je dejal Julijan; »mar sem domišljavec ali je res, da sem ji všeč? Posluša tako ljubeznivo, celó takrat, kadar ji razodevam vse muke svojega ponosa! Ona, ki je z vsemi ljudmi tako ošabna! V salonu bi se pač čudili, če bi videli ta njen obraz! Prav zares, tako prijaznega in dobrega obraza ne kaže sicer nikomur.«

Julijan si je prizadeval, da ne bi precenjeval tega nenavadnega prijateljstva. Sam pri sebi ga je primerjal z nekakšnim oboroženim mirom. Preden sta spet začela govoriti v skoraj prisrčnem tonu prejšnjega večera, sta se vsak dan, ko sta se spet videla, malo da ne vprašala: »Ali bova danes prijatelja ali sovražnika?« Julijan je dobro vedel, da bi bilo v tistem trenutku vse izgubljeno, ko bi se ponosnemu dekletu dal samo enkrat nekaznovano žaliti. »Če se že moram spreti, ali ni bolje, da to storim takoj spočetka, da branim svete pravice svojega ponosa, kot pa da bi moral zavračati znamenja zaničevanja, ki bi me prav kmalu zadelo, če bi samo za las popustil v tistem, kar sem dolžan svojemu osebnemu dostojanstvu?«

Ob dnevih, ko je bila Matilda nataknjena, je večkrat poskušala govoriti z njim v tonu visoke dame; pri teh poskusih je sicer kazala še dokajšnjo rahločutnost; ampak Julijan jih je vsakič surovo zavrnil.

Nekega dne jo je nenadoma prekinil. »Ali ima gospodična La Molova kaj ukazati tajniku svojega očeta?« jo je vprašal; »ubogati mora njene ukaze in jih spoštljivo izvršiti; ni pa njegova dolžnost, da spregovori z njo niti besedo. Ni plačan za to, da bi ji pripovedoval svoje misli.«

To Julijanovo življenje in čudni dvomi, ki so ga mučili, so pripomogli, da je izginil dolgčas, ki ga je bil vselej občutil v tistem sijajnem salonu, kjer so se ljudje vsega bali in kjer niso poznali šale.

»Zabavno bi bilo, če bi me ljubila! Naj me ljubi ali ne,« je nadaljeval Julijan sam pri sebi, »vsekakor imam bližnjo zaupnico v duhovitem dekletu, ki pred njim, kakor vidim, trepeče vsa hiša, in bolj kot vsi drugi, markiz Croisenois. Ta tako vljudni, tako ljubeznivi, tako pogumni mladenič, ki združuje v sebi vse vrline, kar jih moreta dati človeku rojstvo in bogastvo in katerih ena sama bi meni tako olajšala srce! Blazno je zaljubljen vanjo in brez dvoma se bo z njo poročil. Koliko pisem sem že moral po La Molovem ukazu napisati obema notarjema, ki pripravljata ženitno pogodbo! In jaz, ki sem tako ničev s peresom v roki, jaz se dve uri pozneje tu na vrtu veselim svoje zmage nad tem tako ljubeznivim mladim možem! Zakaj navsezadnje me vendar očitno in neizpodbitno odlikuje! Mogoče tudi sovraži v njem svojega bodočega soproga. Dovolj je ošabna za kaj takega. In dobrote, ki mi jih izkazuje, prejemam pač kot podrejen zaupnik!

Ampak ne! Ali sem blazen ali pa mi res dvori! Čim hladnejšega in spoštljivejšega se ji kažem, tem bolj išče moje družbe. To bi utegnilo biti premišljena igra, narejanje; ampak kadar se nepričakovano prikažem pred njo, vidim, kako ji zasijejo oči. Kaj se znajo pariške ženske tako daleč narejati? Pa kaj zato! Tisto, kar vidim, govori zame; uživajmo torej tisto, kar vidimo! Moj bog, kako je lepa! Kako so mi všeč njene velike modre oči, kadar jih vidim prav od blizu in so uprte v moje, kar se tako pogosto dogaja! Kakšna razlika med letošnjo pomladjo in lansko, ko sem živel v nesreči in se opiral samo na moč svojega značaja,

sredi tistih tristo hudobnih in umazanih hinavcev! Sam sem bil skorajda prav tako hudoben kakor oni.«

Ob dnevih pa, ko je Julijana napadla nezaupljivost, si je mislil: »Dekle se norčuje iz mene. Zmenila sta se z bratom, pa brijeta norce iz mene. Dela se, kot da strašno prezira svojega brata, ker mu manjka odločnosti. ‚Pogumen je, to pa je tudi vse,' mi pravi. ‚Niti ene misli ne zmore, ki bi se povzpela nad modo.' Braniti ga moram zmeraj le jaz. Devetnajstletno dekle! Mar je v tej starosti človek res lahko sleherni trenutek od zore do mraka zvest hinavstvu, ki si ga je naložil?

Res pa je spet, da se grof Norbert vselej umakne, kadar gospodična La Molova z nekim nenavadnim izrazom upre vame svoje velike modre oči. To se mi zdi sumljivo; ali ne bi moral biti užaljen, da odlikuje njegova sestra hišnega *slugo?* Kajti slišal sem vojvodo Chaulnesa, da me je v nekem pogovoru tako imenoval.« Pri tem spominu je jeza pregnala sleherni drug občutek. »Nemara pa je pri tem prismojenem vojvodi to samo ljubezen do starinskega načina izražanja?

Naj bo karkoli, lepa je!« je nadaljeval Julijan in gledal kakor tiger. »Moja bo, potem pa pojdem odtod in gorjé mu, kdor bi me zadrževal na begu!«

Ta misel je Julijana vsega obsedla; na nič drugega ni mogel več misliti. Dnevi so mu minevali kakor ure.

Če se je skušal ukvarjati s kakšno resno zadevo, so mu misli vsak trenutek uhajale drugam; čez četrt ure se je vzdramil, srce mu je utripalo, v glavi mu je šumelo in sanjal je samo o tem: ali me ljubi?

XLI

MOČ LEPEGA DEKLETA

Občudujem njeno lepoto, bojim pa se njene duhovitosti.

Mérimée

Če bi bil Julijan porabil čas, ki ga je tratil s poveličevanjem Matildine lepote ali pa z razburjanjem zoper ponos, ki je bil prirojen njeni rodbini in ki ga je zaradi njega pozabljala, za to, da bi opazoval, kaj se dogaja v salonu, pa bi bil razumel, v čem je bila njena oblast nad vsem, kar jo je obdajalo. Brž ko se je gospodični La Molovi kdo zameril, ga je znala kaznovati s tako premišljeno, tako dobro izbrano, navidezno tako spodobno šalo, ki jo je izrekla ob pravi priložnosti, da ga je rana od trenutka do trenutka bolj skelela, čim bolj je o njej razmišljal. Sčasoma je postala za užaljeno samoljubje prav neznosna. Ker mnogim stvarem, ki si jih je njena rodbina prav resno želela, ni pripisovala nikakršne vrednosti, je bila v njihovih očeh zmeraj brezbrižna. Prijetno je govoriti o aristokratskih salonih potem, ko jih je človek zapustil, to pa je tudi vse; vljudnost sama po sebi je kvečjemu prve dni nekaj vredna. Julijan je to doživel; po prvem očaranju, prva začudenost. »Vljudnost,« si je dejal, »je samo odsotnost jeze, ki bi jo vzbudilo slabo vedenje.« Matilda se je pogosto dolgočasila; mogoče bi se bila dolgočasila povsod. Izstreliti ostro puščico je torej bilo zanjo razvedrilo in resnična zabava. Mogoče je samo zato dajala nekaj upanja markizu Croisenoisu, grofu Caylusu in dvema ali trem drugim odličnim mladeničem, da bi imela nekoliko bolj zabavne žrtve, kot so bili njeni starši, akademik in še pet ali šest drugih podrejenih ljudi, ki so ji pihali na dušo. Mladi gospodje so bili zanjo samo nova tarča njenih zbadljivk.

Nekoliko težko nam je priznati, zakaj Matilda nam je prirasla k srcu, da je bila od več kot enega teh gospodov prejela pisma in da jim je tudi večkrat odgovorila. Brž pa moramo pristaviti, da je osebnost naše junakinje prava iz-

jema v našem stoletju. Gojenkam plemenitega samostana Presvetega srca Jezusovega na splošno ni mogoče očitati, da niso previdne.

Nekega večera je markiz Croisenois vrnil Matildi pismo, ki mu ga je bila pisala prejšnji večer in ki bi jo lahko postavilo v slabo luč. Mislil je, da bo s tem dokazom svoje previdnosti ogromno koristil svoji stvari. Matilda pa je kakor nalašč v svojih pismih ljubila neprevidnost. V zabavo ji je bilo, da se je igrala s svojo usodo. Po tem ni šest tednov spregovorila besedice z markizom Croisenoisom.

S pismi mladih kavalirjev se je sicer zabavala, ampak po njenem je bilo eno podobno drugemu. Zmeraj ista neizmerna in silno otožna strast.

»Vsi so tisti popolni človek, ki je pripravljen odpotovati v Palestino,« je rekla svoji sestrični. »Ali si morete misliti kaj bolj neslanega? Taka so torej pisma, ki jih bom prejemala vse svoje življenje! Taka pisma se smejo spremeniti samo vsakih dvajset let in sicer v skladu z naziranji, ki so takrat v modi. V času cesarstva brez dvoma niso bila tako brezbarvna. Takrat so vsi mladi moški iz visoke družbe gledali ali pa počenjali stvari, ki so bile *resnično* velike. Moj stric, vojvoda N... je bil pri Wagramu.«

»Koliko duhovitosti pa je potrebno za to, da koga oplaziš s sabljo? In če je koga izmed njih doletelo kaj takega, govori o tem brez konca in kraja,« je odvrnila gospodična Sainte-Héréditéjeva, Matildina sestrična.

»No, vidiš, take povesti mi ugajajo. To, da je bil kdo v *resnični* bitki, v Napoleonovi bitki, kjer je bilo ubitih deset tisoč vojakov, je dokaz poguma. Nastavljati se nevarnosti dviga dušo in jo odrešuje dolgočasja, ki v njem, kakor se zdi, tonejo vsi moji ubogi častilci; in to dolgočasje je nalezljivo. Komu izmed njih pade na um, da bi storil kaj izrednega? Prizadevajo si, da bi dobili mojo roko, prava reč! Bogata sem in moj oče bo že spravil zeta na noge. Ah, ko bi le našel enega, ki bi bil vsaj malo zabaven!«

Kakor vidimo, je Matildino živo, jasno in slikovito gledanje na stvari kvarilo njeno govorico. Dostikrat je bila katera njenih besed madež v očeh njenih tako olikanih prijateljev. Če bi bila Matilda nekoliko manj v modi, bi si bili skorajda priznali, da je njena govorica kar malo preveč barvita za žensko nežnost in rahločutnost.

Ona sama pa je vsekakor bila krivična do mladih kavalirjev, ki jih po navadi srečuješ v boulonjskem gozdu. Bodočnosti ni gledala s strahom, kar bi bilo živ občutek, temveč s studom, kar je pač zelo redek pojav v njenih letih.

Česa si je mogla želeti? Roka usode jo je bila bogato obdarovala s premoženjem, z odličnim pokolenjem, z duhovitostjo, z vsem; tako so govorili drugi in tako je tudi sama mislila.

Take misli so torej rojile po glavi najbolj zavidani dedinji vsega saint-germainskega predmestja takrat, ko so ji začeli ugajati sprehodi z Julijanom. Njegov ponos jo je spravljal v začudenost; občudovala je spretnost tega malega meščana. »Znal se bo prikopati do škofovske časti, kakor abbé Maury,« si je rekla.

Kmalu je začela razmišljati o odkritem, nehlinjenem odporu, s katerim je naš junak sprejemal marsikatero njeno misel; zmeraj znova je morala razmišljati o njem; svoji prijateljici je pripovedovala najmanjše podrobnosti svojih pogovorov z Julijanom; imela pa je občutek, da se ji nikoli prav ne posreči, da bi jih natančno prikazala.

Nenadoma jo je razsvetlila neka misel: »Doživela sem srečo, da ljubim,« si je z neizmernim, neverjetnim veseljem rekla nekega dne. »Ljubim, ljubim, to je jasno! Kje naj najde mlado, lepo, duhovito dekle mojih let mogočne občutke, če ne v ljubezni? Vse je zaman, nikoli ne bom občutila ljubezni do Croisenoisa, Caylusa in *tutti quanti.* Popolni so, mogoče preveč popolni; skratka, presedajo mi.«

Spomnila se je vseh opisov strastne ljubezni, ki jih je bila brala v delih *Manon Lescaut, Nova Heloiza, Pisma portugalske redovnice* in tako dalje. Razume se, da je bil govor samo o silni strasti; lahkomiselna ljubezen bi bila nevredna dekleta njenih let in njenega rodu. Ime ljubezen je v njenih očeh zaslužilo samo tisto junaško čustvo, ki je živelo v Franciji v časih Henrika II. in Bassompierra. Tista ljubezen se ni nizkotno izmikala oviram, narobe, podžigala je k velikim dejanjem. »Kakšna nesreča zame, da danes ni resničnega dvora, kakršen je bil dvor Katarine Medicejske ali Ludvika XIII.! Čutim, da bi bila sposobna vsega, tudi največjih in najbolj drznih stvari. Česa vsega ne bi storila iz plemenitega kralja, kakršen je bil Ludvik XIII., če bi klečal pred menoj! Povedla bi ga v Vendéejo, kakor pogosto pravi baron Tolly,

in od tam bi si spet priboril svoje kraljestvo; in potem nič več ustave... in Julijan bi mi pomagal. Česa mu manjka? Imena in pa bogastva. Ime bi si priboril, bogastvo bi si pridobil.

Croisenoisu ne manjka ničesar, pa bo kljub temu ostal vse svoje življenje samo napol *ultra,* napol liberalen vojvoda, neodločno bitje, zmerom daleč od vseh skrajnosti in *zato povsod šele na drugem mestu.*

Katero veliko dejanje pa ni *skrajnost* v trenutku, ko ga človek započne? Šele ko je izvršeno, se povprečnim ljudem zdi možno. Da, zdaj bo v mojem srcu vladala ljubezen z vsemi svojimi čudesi; to čutim po ognju, ki me razvnema. Nebesa so mi bila dolžna izkazati to milost. Niso zaman nakopičila v enem samem bitju toliko vrlin. Moja sreča bo mene vredna. Sleherni moj dan odslej ne bo več tako mrzlo enak prejšnjemu. Že v tem sta veličina in drznost, da se upam ljubiti moža, ki je po svojem družbenem položaju tako daleč od mene. Bomo videli, ali me bo tudi v bodoče vreden. Pri prvi slabosti, ki bi jo videla v njem, ga bom zapustila. Dekle mojega rodu in viteškega značaja, ki mi ga blagovolijo priznavati (to so bile besede njenega očeta), se ne sme vesti kakor neumnica.

Mar ne bi bila to vloga, ki bi jo igrala, če bi ljubila markiza Croisenoisa? V novi izdaji bi uživala srečo svojih sestričen, ki jo tako do dna srca zaničujem. Že vnaprej vem vse, kar bi mi govoril ubogi markiz, in vse, kar bi mu morala odgovarjati. Kaj je ljubezen, ki bi morala pri njej zehati? To pomeni prav isto, kakor če bi bila pobožnjakarska. Imela bi podpisano ženitovanjsko pogodbo, kakršno ima moja najmlajša sestrična; ded in babica bi bila ganjena, če jima morda ne bi pokvaril veselja še zadnji pogoj, ki bi ga na večer pred svatbo vtihotapil v pogodbo notar nasprotne stranke.«

XLII

KAJ, KO BI BIL KAKŠEN DANTON?

Potreba po tesnobnosti, tak je bil značaj lepe Margarete Valoiske, moje tete, ki se je bila mlada poročila z navarskim kraljem, ki ga zdaj poznamo kot francoskega vladarja pod imenom Henrik IV. Potreba po igri, to je bila vsa skrivnost značaja te ljubeznive vladarice; od tod, od njenega šestnajstega leta dalje, njeni spori in po njih sprave z njenimi brati. No, in s čim naj se igra mlado dekle? S tistim, kar ima najdragocenejšega: s svojim dobrim imenom in ugledom za vse življenje.

Spomini vojvode angoulêmskega,
nezakonskega sina Karla IX.

»Med menoj in Julijanom ni napisane pogodbe, ni notarja; vse je junaško, vse naj bo dete naključja. Če pustimo ob strani plemstvo, ki ga Julijan nima, je to ljubezen Margarete Valoiske do mladega La Mola, najodličnejšega moža svojega časa. Mar je moja krivda, če so mladi gospodje z dvora tako vneti pristaši *spodobnosti,* da prebledijo že pri sami misli na najmanjšo nekoliko nenavadno dogodivščino? Majhno potovanje v Grčijo ali v Afriko je zanje višek drznosti, pa še takrat znajo korakati samo čredoma. Brž ko vidijo, da so sami, jih popade strah, pa ne pred beduinovo sulico, temveč pred osmešenjem, in ta strah jih spravlja ob pamet.

Nasprotno pa moj mali Julijan rad stori kaj imenitnega samo, kadar je sam. V tem oblagodarjenem bitju se nikoli ne porodi misel, da bi si iskalo opore ali pomoči pri drugih. Druge prezira; zato pa jaz ne preziram njega.

Če bi bil Julijan pri vsem svojem siromaštvu plemič, bi bila moja ljubezen povsem vsakdanja budalost, neokusna neenaka zveza; tedaj je ne bi marala; manjkalo bi ji tisto,

kar je značilno za velike strasti: neizmerne težkoče, ki jih je treba premagovati, in pa črna negotovost izida.«

Gospodična La Molova se je tako poglobila v svoja lepa razmišljanja, da je naslednjega dne, ne da bi na to pomislila, hvalila Julijana markizu Croisenoisu in svojemu bratu. Njena zgovornost je šla tako daleč, da ju je že dražila.

»Pazite se tega mladega moža, ki je tako odločen!« je vzkliknil njen brat; »če spet izbruhne revolucija, nas bo vse spravil pod giljotino!«

Ni se mu upala odgovoriti, hitela pa se je norčevati iz svojega brata in markiza Croisenoisa, ker ju je bilo strah odločnosti. To je navsezadnje samo bojazen, da ne bi človek naletel na kaj nepričakovanega, strah, da bi odpovedal, ko bi gledal v obraz nepričakovanemu.

»Zmerom, zmerom, gospoda, strah pred smešnostjo, pošastjo, ki je na žalost poginila že leta 1816!«

»V deželi, kjer sta dve stranki, ni več smešnosti,« je bil dejal nekoč markiz La Mole.

Njegova hči je razumela to misel.

»Tako vas bo torej vse življenje strah, gospoda,« je rekla Julijanovima nasprotnikoma, »potem pa bodo rekli o vaju: *‚Saj ni bil volk, le senca bila je njegova‘.*«

Matilda ju je kmalu pustila sama. Besede njenega brata so ji vzbujale grozo; zelo so jo vznemirile; že naslednjega dne pa je videla v njih najvišjo pohvalo.

»V našem stoletju, ko je sleherna odločnost izumrla, jim njegova odločnost vzbuja strah. Povedala mu bom, kaj je rekel moj brat. Vedeti hočem, kakšen bo njegov odgovor. Izbrala si bom enega tistih trenutkov, ko mu žarijo oči. Tedaj mi ne more lagati.«

»Kaj, ko bi bil kakšen Danton?« je pristavila, ko se je vzbudila iz dolgih, nedoločnih sanj. »No, recimo, da bi spet izbruhnila revolucija. Kakšno vlogo bi tedaj igrala Croisenois in moj brat? Ta vloga je že vnaprej določena: vzvišena odpoved. Bila bi junaški ovci, ki bi se dali zaklati, ne da bi črhnili. Ko bi umirala, bi bila mogoče njuna edina skrb to, da ne bi bila neokusna. Moj Julijanček pa bi pognal kroglo v glavo jakobincu, ki bi ga prišel prijet, če bi imel le količkaj upanja, da se reši. On se ne boji, da bi bil neokusen!«

Te zadnje besede so ji dale misliti; vzbujale so ji mučne spomine in ji jemale vso drznost. Spominjale so jo Caylusovih, Croisenoisovih, Luzovih in bratovih šal. Ti gospodje so enoglasno prisojali Julijanu *farško* zunanjost, ponižno in svetohlinsko.

»Ampak,« je nadaljevala nenadoma s pogledom, ki ji je žarel od veselja, »njihove pogosto pikre šale dokazujejo njim samim navkljub, da je Julijan najodličnejši mož, kar smo jih videli letošnjo zimo. Kaj njegove napake, njegove smešnosti! V njem je veličina, in to jih draži, nje, ki so sicer tako dobri in tako prizanesljivi. Res je, da je reven in da študira, da bi postal duhovnik; oni pa so poveljniki eskadronov in jim ni treba študirati; to je udobnejše. Kljub neugodni okoliščini, da nosi zmerom svojo črno obleko in da ima duhovniški obraz, saj ga mora imeti, ubogi fant, ker bi sicer poginil od gladu, se boje njegovih sposobnosti; nič ni bolj jasnega. In kakor hitro sem nekaj trenutkov z njim sama, nima več duhovniškega obraza. In kadar kateri izmed teh gospodov izusti kakšno besedo, ki se mu zdi imenitna in nepričakovana, mar ne velja njegov prvi pogled Julijanu? To sem prav dobro opazila. In vendar prav dobro vedo, da nikoli ne govori z njimi drugače, kot če ga vprašajo. Kadar govori, se obrača samo name. Ima me za plemenito žensko. Na njihove pripombe odgovarja samo toliko, kolikor zahteva vljudnost. V trenutku naredi spet spoštljiv obraz. Z menoj pa razpravlja ure in ure; v svojih mislih ni trden, dokler mu količkaj ugovarjam. Sicer pa vso to zimo ni prišlo do nikakršnih ostrih spopadov; šlo je samo za to, da bi drug pri drugem vzbudila pozornost z besedami. No, in moj oče, ki je mož izrednih sposobnosti in ki bo visoko povzdignil našo hišo, Julijana spoštuje. Vsi drugi ga sovražijo, nihče pa, razen pobožnjakarskih prijateljic moje matere, ga ne prezira.«

Grof Caylus je imel ali pa je samo hlinil veliko strast za konje; vse svoje dni je preživljal v konjušnici in dostikrat je tam celó kosil. Ta njegova velika strast, združena z navado, da se ni nikoli smejal, mu je pri njegovih prijateljih pridobila velik ugled; bil je občudovanec malega kroga.

Brž ko se je naslednjega dne ta krog sestal za širokim naslanjačem gospe La Molove, in je bil Julijan odsoten, je Caylus, ki sta ga podpirala Croisenois in Norbert, začel vneto napadati dobro mnenje, ki ga je imela Matilda o Ju-

lijanu, in to brez povoda in skorajda v prvem trenutku, ko je zagledal gospodično La Molovo. Že od daleč je razumela smisel njegovih namigovanj, in bila je prav očarana.

»Tako so se torej vsi združili zoper genialnega moža, ki nima niti deset zlatnikov dohodkov in ki jim ne sme odgovarjati več, kot ga vprašajo,« je pomislila. »Bojijo se ga pod njegovo črno obleko. Kaj bi šele bilo, če bi imel našitke na ramah?«

Še nikoli ni bila tako bleščeča. Že pri prvih napadih je Caylusa in njegove zaveznike obsula s šaljivo zbadljivostjo. Ko je sijajnim častnikom pošel ogenj njihovih šal, je rekla Caylusu:

»Naj se danes ali jutri kakšen hribovski plemič iz Franche-Comtéje spomni, da je Julijan njegov nezakonski sin, naj mu da ime in nekaj tisočakov, pa bo imel v šestih tednih brčice kakor vi, gospodje; v šestih mesecih bo huzarski častnik, kakor vi, gospodje. In takrat veličina njegovega značaja ne bo več smešna. Vidim vas, gospod bodoči vojvoda, kako v sili kličete na pomoč še stari razlog, ki pa je od muh: odličnost dvornega plemstva v primeri s podeželskim. Kaj pa vam bo ostalo, če se mi bo zahotelo, da vas ženem do skrajnosti? Če bom tako hudomušna, da dam Julijanu za očeta kakšnega španskega vojvodo, ki je bil v času Napoleona vojni ujetnik v Besançonu in ga na smrtni postelji pripozna, ker ga peče vest?«

Vsa ta namišljena nezakonska rojstva so se gospodoma Caylusu in Croisenoisu zdela precej neokusna. To je bilo vse, kar sta videla v Matildinih razlogih.

Čeprav se je Norbert zelo premagoval, so bile besede njegove sestre tako jasne, da je naredil resno lice, ki se je, to je treba reči, kaj slabo prilegalo njegovemu smehljajočemu se, dobrodušnemu obrazu. Opogumil se je in spregovoril nekaj besed.

»Ste bolni, prijatelj?« mu je odgovorila Matilda z napol resnim obrazom. »Mora vam biti res zelo slabo, da odgovarjate na šale z moralnimi pridigami.

Vi pa morala? Pa ne da bi se potegovali za kakšno mesto prefekta?«

Matilda je hitro pozabila na Caylusov užaljeni obraz, na Norbertovo slabo voljo in na Croisenoisov tihi obup. Morala je priti do dna usodni misli, ki ji je prevzela vso dušo.

»Julijan je zadosti odkritosrčen z menoj;« si je rekla, »v njegovi starosti, brez premoženja, nesrečen kakor je zavoljo svoje presenetljive častihlepnosti, potrebuje prijateljice. Mogoče sem jaz tista prijateljica; ljubezni pa pri njem ne vidim prav nič. Pri svojem drznem značaju bi mi bil o njej že spregovoril.«

Ta negotovost, to prerekanje s samo seboj, ki je od tistega trenutka dalje izpolnjevalo sleherno Matildino minuto in za katero je vsakikrat, kadar je Julijan govoril z njo, našla novih razlogov, sta do kraja pregnala trenutke dolgočasja, ki jo je tolikokrat napadalo.

Kot hči duhovitega moža, ki je utegnil postati minister in vrniti duhovščini njene gozdove, je bila gospodična La Molova v samostanu Presvetega srca oseba, ki so se ji vsi neizmerno prilizovali. Te nesreče ni mogoče nikoli popraviti. Dopovedovali so ji, da mora biti zaradi vseh ugodnih okoliščin svojega rodu, svojega bogastva in tako dalje, bolj srečna kakor katerakoli druga. V tem je za kneze vir dolgočasja in vseh njihovih prismodarij.

Matilda ni ušla nesrečnemu vplivu tega naziranja. Naj bo človek še tako bistrega duha, pri desetih letih se ne more ubraniti dobrikanju vsega samostana, ki je vrh vsega še navidezno tako upravičeno.

Od trenutka, ko si je bila na jasnem, da ljubi Julijana, ji ni bilo več dolgčas. Vsak dan si je čestitala k svojemu sklepu, da se vda veliki strasti. »Ta zabava skriva mnogo nevarnosti,« si je mislila, »tem bolje! Tisočkrat tem bolje!«

»Dokler nisem poznala velike strasti, sem v najlepših trenutkih svojega življenja, od svojega šestnajstega do svojega dvajsetega leta, medlela od dolgega časa. Zapravila sem svoja najlepša leta; vsa moja zabava je bila v tem, da sem morala poslušati modrovanja prijateljic moje matere, ki pa, kakor pripovedujejo, leta 1792 v Koblenzu niso bile tako stroge kakor so njihove današnje besede.«

Takrat, ko je ta velika negotovost vznemirjala Matildo, Julijan nikakor ni razumel njenih dolgih pogledov, ki so včasih počivali na njem. Pač pa je odkril podvojeno hladnost v vedenju grofa Norberta in nov napad ošabnosti v Caylusovem, Luzovem in Croisenoisovem vedenju. Sicer pa je bil tega navajen. Ta nesreča se mu je pripetila včasih po kakšnem večeru, ko se je bil odlikoval bolj kot mu je dovolje-

val njegov družbeni položaj. Če bi ga Matilda ne bila tako sprejemala, kakor ga je, in če bi ne bilo v njem tiste radovednosti, ki mu jo je vzbujala vsa družba, bi se bil izogibal priložnosti, da bi hodil za bleščečimi mladimi gospodi z brčicami na vrt, kamor so po obedu spremljali gospodično La Molovo.

»Ne, ne morem si tajiti,« si je dejal Julijan, »da me gleda gospodična La Molova na poseben način. Ampak celó takrat, kadar se upirajo njene lepe modre oči najbolj odkrito in najbolj vdano vame, jim na dnu berem preudarnost, hladnokrvnost in zlobo. Ali je mogoče, da je to ljubezen? Kakšna razlika med njenimi pogledi in pogledi gospe Rênalove!«

Nekega dne je Julijan po obedu spremil La Mola v njegov kabinet ter se naglo vrnil na vrt. Ko se je brezskrbno približal Matildini gruči, je ujel na uho nekaj glasno izgovorjenih besed. Mučila je svojega brata. Julijan je razločno slišal, da je nekdo dvakrat izgovoril njegovo ime. Ko se je prikazal, je v trenutku nastal globok molk in vse prizadevanje, da bi ga pretrgali, je bilo zaman. Gospodična La Molova in njen brat sta bila preveč razgreta, da bi bila mogla najti kakšen drug predmet za pogovor. Gospodje Caylus, Croisenois, Luz in eden njihovih prijateljev so se zdeli Julijanu ledeno hladni. Z naglimi koraki se je oddaljil.

XLIII

ZAROTA

Besede brez zveze, ki jih naniza naključje, se spremene v očeh človeka, ki ima domišljijo in kaj ognja v srcu, v dokaze nepobitne resnice.

Schiller

Naslednjega dne je spet zasačil Norberta in njegovo sestro, ko sta govorila o njem. Pri njegovem prihodu je kakor prejšnji večer nastala grobna tišina. Njegove sumnje niso več poznale meja. »Kaj sta se ta dva ljubezniva mlada človeka dogovorila, da se ponorčujeta iz mene? Priznati moram, da je to dosti bolj verjetno, dosti bolj naravno kakor pa domnevna ljubezen gospodične La Molove do siromašnega tajnika. Predvsem, ali ti ljudje sploh poznajo strast? Posmehovati se, to znajo. Ljubosumni so na moje besede, ki so bolj duhovite od njihovih. Ljubosumnost, tudi to je slabost teh ljudi. S tem je vse pojasnjeno. Gospodična La Molova me hoče prepričati, da mi je naklonjena, z edinim namenom, da bi me osmešila pred svojim snubačem.«

Ta kruta sumnja je docela spremenila Julijanovo moralno stališče. V njegovem srcu je ta misel našla kal ljubezni, ki mu jo je bilo težko zatreti. Njegova ljubezen je izvirala samo iz Matildine izredne lepote, ali bolje, iz njenega kraljevskega nastopa in njenih lepih oblek. V tem je bil Julijan pač še zmerom človek, ki se je povzpel iz nizkih razmer. Lepa ženska iz visoke družbe je, kakor trdijo, tisto, kar najbolj očara duhovitega kmečkega človeka, če pride v najvišje družabne kroge. Julijan se prejšnje dni prav gotovo ni bil ogreval za Matildin značaj. Bil je dovolj pameten, da je vedel, da mu je njen značaj neznan. Vse, kar je vedel o njem, je bilo lahko samo videz.

Tako na primer ne bi bila Matilda za vse na svetu zamudila ob nedeljah maše; skoraj sleherni dan je spremljala svojo mater v cerkev. Če je v salonu La Molovega dvorca

kak neprevidnež pozabil, kje je, in si dovolil le senco šale na račun resničnih ali dozdevnih koristi Cerkve ali prestola, se je Matilda v trenutku pokazala ledeno resno. V njenem pogledu, ki je bil sicer tako mičen, je v trenutku zaživel ves brezčutni ponos stare rodbinske slike.

Julijan pa je dobro vedel, da ima zmeraj v svoji sobi po eno ali dve najbolj filozofski Voltairovi deli. On sam je dostikrat izmaknil nekaj zvezkov tiste krasno vezane izdaje. Odmaknil je vsak zvezek nekoliko od sosednega in tako prikril, da jih nekaj manjka; kmalu pa je opazil, da še nekdo drug bere Voltaira. Uporabil je staro semeniško zvijačo; položil je nekaj las na zvezke, o katerih je mislil, da utegnejo zanimati gospodično La Molovo. In tisti zvezki so izginili za tedne in tedne.

La Mole je bil nezadovoljen s svojim knjigarnarjem, ki mu je pošiljal razne nepristne *Spomine;* zato je bil naročil Julijanu, naj kupi vsako količkaj ščegetavo novost. Da pa se strup ne bi širil po hiši, je bil dobil Julijan ukaz, naj spravi knjige v omarico, ki je stala v sami markizovi sobi. Kmalu se je prepričal, da so knjige, če so bile le količkaj nasprotne koristim prestola ali oltarja, prav hitro izginile. Norbert jih seveda prav gotovo ni bral.

Julijan je pretiraval pomen teh izkustev in je mislil, da ima gospodična dvorezen značaj, kakršnega je imel Machiavelli. Njena dozdevna zločinskost pa je bila v njegovih očeh samo mikavnost, skorajda edina duševna mikavnost na tej ženski. Sit je bil hinavstva in krepostnih besed in zato je bil pretirano navdušen nad to njeno lastnostjo.

Julijan je bolj podžigal svojo domišljijo kot pa gorel v resnični ljubezni.

Najprej se je moral poglobiti v sanje o elegantni postavi gospodične La Molove, o izbranem okusu njene obleke, o belini njene roke, o lepoti njene lakti, o neprisiljenosti vseh njenih kretenj, potem je šele občutil zaljubljenost. In da bi ga še bolj mikala, si jo je slikal kot nekakšno Katarino Medicejsko. Nič ni bilo na svetu preglobokega ali prezločinskega, česar ne bi bil prisodil značaju, kakršnega ji je pripisoval. Bil je ideal Maslonov, Frilairov in Castanèdov, ki jih je bil v svoji mladosti tako občudoval. Skratka, bil je zanj pariški ideal.

Ali je bilo kdaj kaj bolj smešnega kot je misel, da je v pariškem značaju kaj globokega ali zločinskega?

»Možno je, da se mi ta trojica posmehuje,« je pomislil Julijan. Slabo pozna njegov značaj, kdor ne vidi v duhu mračnega in hladnega izraza, ki ga je dobil njegov pogled, kadar je odgovarjal Matildinemu. Trpka ironija je odbijala zagotovila prijateljstva, ki se jih je gospodična La Molova vsa osupla drznila nekajkrat izraziti.

To nepričakovano čudaško vedenje je zadelo dekle v živo; njeno srce, ki so mu bili prirojeni taka hladnost, dolgočasje in dovzetnost za duhovitost, je zdaj zagorelo v tolikšni strasti, kolikršne je bila po svoji naravi zmožna. V Matildinem značaju pa je bilo tudi dosti ponosa; kakor hitro je vzklilo v njej to novo čustvo, je spoznala, da bo njena sreča odslej odvisna od nekoga drugega, in prevzela jo je temna žalost.

Julijan se je, odkar je bil prišel v Pariz, že dovolj naučil in je znal razlikovati, da to ni bila tista pusta žalost, ki izvira iz dolgega časa. Zdaj ni več hrepenela po družbi, gledališčih in vsakršnih zabavah, temveč se jih je izogibala.

Francoska glasba in petje sta Matildo na smrt dolgočasila; in vendar je Julijan, ki si je štel v dolžnost, da si je ob koncu predstave ogledoval občinstvo, opazil, da se kar najpogosteje vozi v Opero. Zdelo se mu je, da je izgubila nekoliko tiste dovršene umerjenosti, ki se je zrcalila v vseh njenih dejanjih. Svojim prijateljem je včasih odgovarjala s šalami, ki so bile žaljive, tako so bile krepke in ostre. Dozdevalo se mu je, da je vzela na muho markiza Croisenoisa. »Mladi mož mora besno ljubiti denar, da ne pokaže hrbta temu dekletu, pa naj bo še tako bogato!« je pomislil Julijan. Sam pa je, ogorčen zaradi žalitev, ki jih je moralo trpeti zavoljo nje moško dostojanstvo, še podvojil svojo hladnost do nje. Dostikrat se je spozabil celó do nevljudnih odgovorov.

Naj je bil Julijan še tako trdno odločen, da se ne bo dal varati znamenjem zanimanja, ki mu ga je kazala Matilda, so bila vendar nekatere dneve tako očitna in Julijanu, čigar oči so se začele odpirati, se je zdela tako lepa, da je bil včasih ves zmeden.

»Spretnosti in vztrajnosti mladih ljudi iz visoke družbe bi moja nezadostna izkušenost slednjič vendarle podlegla,« si

je dejal; »odpotovati moram in napraviti vsemu temu konec.« Markiz mu je bil pred kratkim poveril upravo nekaterih majhnih zemljišč in hiš, ki jih je imel v južnem Languedocu. Potovanje na ta zemljišča je bilo potrebno; markiz je le nerad privolil v to. Razen v stvareh, ki so bile v zvezi z njegovo veliko častihlepnostjo, ni mogel markiz več živeti brez Julijana.

»Pa me le niso ujeli,« si je dejal Julijan, ko se je odpravljal na pot. »Naj bodo šale, s katerimi obsipa gospodična La Molova te gospode, resnične ali pa naj imajo le namen, da mi vzbudé zaupanje, zabaval sem se pa le z njimi.

Če ne gre za zaroto zoper tesarjevega sina, potem je pač gospodična La Molova nerazumljiva, ampak za markiza Croisenoisa najmanj toliko, kolikor zame. Včeraj na primer je bila njena sitnost prav resnična in doživel sem zadoščenje, da se je zaradi moje sreče od hudega zvijal mladenič, ki je tako plemenit in tako bogat, kakor sem jaz beraški in plebejski. To je moja najlepša zmaga; to bo moje veselje v poštnem vozu, ko bom hitel čez languedoške ravnine.«

Svoj odhod je pripravljal skrivno, ampak Matilda je vedela bolje kot on, da namerava prihodnjega dne zapustiti Pariz, in sicer za dolgo. Izgovarjala se je, da jo strašno boli glava, in še bolj zato, ker je bil zrak v salonu v resnici dušljiv. Dolgo se je sprehajala po vrtu in s svojimi pikrimi šalami tako trpinčila Norberta, markiza Croisenoisa, Caylusa, Luza in še nekatere mlade gospode, ki so bili obedovali pri La Molovih, da jih je prisilila, da so odšli. Julijana pa je gledala nenavadno čudno.

»Ta pogled je mogoče komedija,« je pomislil Julijan; »ampak to tesnobno dihanje, vsa ta zmedenost! Ah, kaj!« je dejal sam pri sebi, »kdo pa sem jaz, da bi sodil o vsem tem? Tu imam opraviti z najbolj imenitno in najbolj prebrisano osebo pariškega ženstva. Tega tesnobnega dihanja, ki bi me bilo skoraj omamilo, se je gotovo naučila pri igralki Leontini Fayevi, ki jo tako ljubi.«

Ostala sta sama; pogovor se je vidno zatikal. »Ne, Julijan ne občuti zame ničesar,« si je rekla Matilda, ki se je počutila v resnici nesrečno.

Ko se je poslavljal od nje, mu je z vso močjo stisnila roko in mu rekla z glasom, ki je bil tako spremenjen, da ga skorajda ni bilo spoznati:

»Nocoj boste dobili od mene pismo.«

Ta okoliščina je Julijana takoj zadela v živo.

»Moj oče,« je nadaljevala, »po pravici ceni usluge, ki mu jih izkazujete. Ampak jutri *ne smete* odpotovati; poiščite izgovor.« In naglo je zbežala od njega.

Njena postava je bila mična. Ni mogoče, da bi kdo imel lepšo nožico, in tekla je tako ljubko, da je bil Julijan kar očaran; ampak kdo bi uganil, kakšna je bila njegova naslednja misel, brž ko mu je Matilda povsem izginila izpred oči? Užaljen je bil zaradi zapovedujočega glasu, s katerim mu je rekla besedici *ne smete.* Tudi Ludvika XV. sta v trenutku, ko je umiral, živo zbodli besedi *ne smete,* ki ju je nerodno uporabil njegov prvi zdravnik, in Ludvik XV. vendar ni bil človek, ki bi se bil iz neznatnih razmer povzpel tako visoko.

Uro pozneje je lakaj izročil Julijanu pismo; bilo je prav preprosto priznanje ljubezni.

»V slogu niti ni preveč spakovanja,« si je rekel Julijan in tako skušal s svojimi literarnimi pripombami obrzdati veselje, ki mu je krčilo lica in ga sililo, da se je proti svoji volji smejal.

»Tako torej skratka meni, ubogemu kmetu, razodeva svojo ljubezen visoka dama!« je vzkliknil nenadoma, zakaj strast je bila prevelika, da bi jo bil mogel še dalje brzdati.

»Jaz za svojo osebo sem se dobro držal,« je pristavil, premagovaje svoje veselje, kolikor je mogel; »znal sem ohraniti dostojanstvenost svojega značaja. Nikdar nisem dejal, da jo ljubim.« Nato si je začel ogledovati obliko črk; gospodična La Molova je imela lično, drobno angleško pisavo. Začutil je potrebo po telesnem delu, da bi prišel na druge misli, zakaj njegovo veselje je mejilo na blaznost.

»Vaš odhod me sili k temu, da spregovorim ... Presegalo bi moje moči, če bi vas več ne videla ...«

Neka misel je prešinila Julijana kakor razodetje, pretrgala branje Matildinega pisma in podvojila njegovo radost. »Zmagal sem nad markizom Croisenoisom,« je vzkliknil, »jaz, ki govorim o samih resnih stvareh! In nad njim, ki je tako lep! Brke ima in sijajno uniformo; zmerom zna v pravem trenutku povedati duhovito in globokoumno besedo.«

Julijan je doživljal sladke trenutke; brezumen od sreče je blodil po vrtu.

Pozneje je odšel v svojo pisarno in se dal najaviti pri markizu La Molu, ki na srečo ni bil odšel iz hiše. Pokazal mu je nekaj zaznamovanih papirjev, ki so prišli iz Normandije, in mu z lahkoto dopovedal, da ga opravki okrog normandijske pravde silijo, da odloži svoje potovanje v Languedoc.

»Zelo mi je všeč, da ne odpotujete,« mu je dejal markiz, ko sta nehala govoriti o opravkih, »*rad vas vidim.*« Julijan je odšel; te besede so mu bile neprijetne.

»In jaz hočem zapeljati njegovo hčer! Mogoče preprečiti ženitev z markizom Croisenoisom, ki je najlepši sen njegove prihodnosti! Če sam ni vojvoda, pa bo vsaj njegova hči sedela na vojvodskem stolu!« Julijanu je šinila v glavo misel, da bi odpotoval v Languedoc kljub Matildinemu pismu in kljub izjavam, ki jih je bil pravkar dal markizu. Ta krepostni preblisk pa je prav kmalu ugasnil.

»Ta bi bila lepa,« si je dejal, »da bi se meni, plebejcu, smilila rodbina te vrste! Meni, ki me vojvoda Chaulneski imenuje služabnika! Kako pa markiz množi svoje neizmerno bogastvo? S tem, da prodaja rente, kadar v gradu izve, da je naslednjega dne pričakovati navidezen državni preobrat. In jaz, ki me je mačehovska usoda potisnila v zadnjo vrsto, jaz, ki mu je dala plemenito srce in niti tisoč frankov na leto, to se pravi niti kruha, *dobesedno, niti kruha,* jaz da bi odklanjal zabavo, ki se ponuja! Čisti studenec, ki bo pogasil mojo žejo v razbeljeni puščavi vsakdanjosti, skozi katero tako težko korakam! Pri moji veri, nisem tako bedast; vsakdo zase v tej puščavi sebičnosti, ki jo imenujemo življenje!«

In spomnil se je nadvse zaničljivih pogledov, s katerimi ga je včasih počastila gospa La Molova in zlasti še prenekatera *dama,* njena prijateljica.

Veselje, da slavi zmago nad markizom Croisenoisom, je izbrisalo še zadnje sledove krepostnega nagiba.

»Kaj bi dal za to, da bi ga ujezil!« je dejal Julijan; »kako mirno bi ga zdaj usekal s sabljo!« in opisal je z roko gib sekunde. »Poprej sem bil dlakocepec, ki je nizkotno zapravljal tisto trohico poguma, kar mu ga je dala mati narava. Po tem pismu pa sem njemu enak.

Da,« je dejal sam pri sebi z neizmerno slastjo, uživajoč vsako posamezno besedo, »najine zasluge, markizove in moje,

so bile na tehtnici, in tehtnica se je nagnila na stran ubogega hribovskega tesarja!

Prav!« je vzkliknil, »našel sem sklepni stavek svojemu odgovoru: ‚Ne domišljujte si, gospodična La Molova, da pozabljam na svoj stan. Temeljito vam bom dal razumeti in občutiti, da zaradi tesarjevega sina izdajate potomca slavnega Guya Croisenoisa, ki je spremljal svetega Ludvika na križarsko vojno.‘«

Julijan ni mogel brzdati svojega veselja. Moral je na vrt Njegova soba, ki se je bil vanjo zaklenil, se mu je zdela pretesna, da bi mogel dihati.

»Jaz, ubogi hribovski kmet,« si je ponavljal venomer, »jaz, ki sem obsojen na to, da bom večno nosil to črno obleko! Gorjé! Dvajset let poprej bi bil nosil uniformo kakor oni! Človek, kakršen sem jaz, je takrat bil ubit ali pa je bil s *šestintridesetim letom general.*« Pismo, ki ga je stiskal v roki, mu je dajalo veličino in duha junaka. »Zdaj pa ima človek v tej črni obleki s štiridesetimi leti sto tisoč frankov plače in moder trak kakor beauvoisiski škof.«

»No, prav!« si je dejal z mefistovskim smehom, »jaz imam več soli v glavi kot oni; znam si izbrati uniformo svojega stoletja.« In občutil je podvojeno častiželjnost in ljubezen do duhovniške obleke. »Koliko je bilo kardinalov, ki so bili še nižjega rodu, pa so vladali. Na primer moj rojak Granvella . . .«

Polagoma se je Julijanovo razburjenje poleglo; na površje je prišla previdnost. Kakor njegov učitelj Tartuffe, čigar vlogo je znal na pamet, je dejal sam pri sebi:

Je puis croire ces mots un artifice honnête.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Je ne me fierai point à des propos si doux,
Qu'un peu de *ses* faveurs, après quoi je soupire,
Ne vienne m'assurer tout ce qu'ils m'ont pu dire.

Tartuffe, IV. dejanje, 5. prizor

---

* Morda pa vse to je zvijača samo gladka.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Verjeti res ne smem besedam takim sladkim,
Če milost *njena,* ki tako po njej vzdihujem,
Ne utrdi me v veri, da je res, kar čujem.

»Tudi Tartuffa je pogubila ženska in njemu zlepa ni bilo enakega... Utegnila bi komu pokazati moj odgovor... proti temu se moram zavarovati,« je pristavil, izgovarjajoč besede počasi in z naglasom zadržane krutosti; začel ga bom z najbolj gorečimi stavki iz pisma prelepe Matilde.

Že, ampak štirje Croisenoisovi lakaji utegnejo planiti name in mi iztrgati izvirnik iz rok!

Ne, zakaj dobro sem oborožen in imam, kakor je znano, navado streljati na lakaje.

No, recimo, da je eden izmed njih pogumen in da se zakadi vame. Obljubili so mu sto zlatnikov. Ubijem ga ali pa ga samo ranim; imenitno, saj prav tega si želijo. Popolnoma zakonito me vtaknejo v ječo; pridem pred kazensko sodišče in z vso pravico in po zakoniti odredbi me pošljejo v Poissy, kjer bom delal družbo gospodoma Frontantu in Magalonu. Spati bom moral med štiristo berači, ki leže drug vrh drugega... In do teh ljudi naj bi občutil kakšno usmiljenje!« je vzkliknil ter se srdito vzpel. »Mar občutijo oni usmiljenje do ljudi tretjega stanu, kadar jih dobé v roke?« Te besede so bile zadnji utrinek njegove hvaležnosti do La Mola, ki ga je bila doslej proti njegovi volji mučila.

»Počasi, gospodje plemiči! Razumem to makiavelijevsko potezo! Abbé Maslon ali gospod Castanède v semenišču ne bi bila spretnejša. Vzeli mi boste *izzivalno* pismo in jaz bom živo nadaljevanje zgodbe polkovnika Carona v Colmaru.

Trenutek, gospodje! Usodno pismo bom poslal v dobro zapečatenem zavoju abbéju Pirardu, da mi ga spravi. Pošten človek je, janzenist, in kot tak varen pred skušnjavami denarnice. Že res, ampak pisma odpira... rajši pošljem to pismo Fouquéju.«

Priznati moramo, da je bil Julijanov pogled divji in njegov obraz oduren; dihal je pravi pristni zločin. Bil je pač nesrečnež, ki je bil v boju z vso družbo.

»*K orožju!*« je vzkliknil. In z enim samim skokom je odhitel po stopnicah nad privozom. Stopil je v kolibo nekega pisarja, ki je bila na koncu ulice. Ta se ga je kar prestrašil. »Prepišite!« mu je dejal Julijan, in mu pomolil pismo gospodične La Molove.

Medtem ko je pisar delal, je sam pisal Fouquéju; prosil ga je, naj mu shrani dragoceni zaklad. »Ampak,« je dejal sam pri sebi in prenehal pisati, »črni kabinet na pošti bo

odprl moje pismo in vam izročil tisto, ki ga iščete... o ne, gospodje!« K protestantskemu knjigarnarju je šel kupit velikansko sveto pismo, prav spretno skril Matildino pismo v platnice, dal vse skupaj zaviti, in njegov zavoj, naslovljen na nekega Fouquéjevega delavca, čigar imena ni poznala živa duša v Parizu, je odpotoval s poštnim vozom.

Ko je bil to opravil, se je vesel in lahàk vrnil v La Molovo hišo. »Zdaj sem jaz na vrsti!« je vzkliknil, se zaklenil v svojo sobo in vrgel svojo obleko na stol.

»Kaj, gospodična?« je pisal Matildi, »kaj je to res gospodična La Molova, ki pošilja po Arzenu, lakaju svojega očeta, tako zapeljivo pismo ubogemu tesarju iz Jure, brez dvoma zato, da bi se pošalila z njegovo preprostostjo...« In začel je prepisovati najbolj jasne stavke iz pisma, ki ga je bil pravkar prejel.

Njegovo pismo bi bilo v čast diplomatski modrosti gospoda viteza Beauvoisiskega. Ura je bila šele deset; pijan od sreče in v zavesti svoje moči, ki je bila tako nova za siromaka, kakršen je bil, je Julijan odšel v Italijansko opero. Slišal je peti svojega prijatelja Geronima. Še nikdar ga ni bila glasba tako navdušila. Bil je kakor bog.

XLIV

DEKLIŠKE MISLI

Kakšna zbeganost! Koliko noči brez spanja! Usmiljeni Bog! Ali si bom zaslužila zaničevanje? On sam me bo zaničeval. Toda odhaja, zapušča me...

Alfred de Musset

Matilda ni bila pisala brez hudih notranjih bojev. Naj je bilo njeno zanimanje za Julijana spočetka tako ali drugačno, kmalu je ukrotilo ponos, ki je bil, odkar se je zavedala sama sebe, edini gospodar njenega srca. Njeno visoko, hladno dušo je zdaj prvikrat prevzelo strastno čustvo. Čeprav pa je bilo močnejše kot ponos, je bila še zmeraj zvesta navadam ponosa. Dva meseca bojev in novih občutkov sta tako rekoč prenovila vse njeno duševno bistvo.

Matildi se je zdelo, da se ji je nasmehnila sreča. To upanje, ki tako mogočno vpliva na pogumne ljudi, obdarjene z izrednimi duhovnimi sposobnostmi, se je moralo dolgo bojevati zoper čut dostojnosti in različnih vsakdanjih dolžnosti. Nekega dne je že ob sedmih zjutraj prišla k svoji materi in jo prosila, naj ji dovoli, da se zateče v Villequier. Markizi se niti ni zdelo vredno, da bi ji odgovorila, in svetovala ji je, naj gre nazaj v posteljo. To je bil še zadnji napor vsakdanje modrosti in spoštovanja do privzgojenih nazorov.

Bojazen, da ne bi prav ravnala ali da bi se pregrešila zoper naziranja, ki so bila Caylusom, Luzom in Croisenoisom sveta, je imela prav malo moči nad njeno dušo. Bitja njihove vrste se ji niso zdela ustvarjena tako, da bi jo razumela; nje bi lahko vprašala za svet, če bi šlo za nakup kočije ali kakšnega posestva. Njen edini resnični strah je bil v tem, da bi utegnil biti Julijan z njo nezadovoljen.

»Nemara pa so pri njem lastnosti boljšega človeka samo navidezne?«

Na svetu najbolj zoprna ji je bila brezznačajnost in to je bilo edino, kar je imela očitati lepim mladim moškim, ki so jo obdajali. Čim ljubezniveje so se znali šaliti na račun vsega, kar se je oddaljevalo od mode ali pa jo je, misleč da se ravna po njej, slabo posnemalo, tem več so izgubljali v njenih očeh.

Bili so pogumni, to pa je bilo tudi vse. »In še to, kako pogumni?« je rekla sama pri sebi; »v dvoboju; ampak dvoboj je v glavnem samo še ceremonija. Vse je že vnaprej določeno, celó to, kaj mora človek reči, ko se zgrudi. Ko ležiš zleknjen na trati, z roko na srcu, moraš velikodušno odpustiti nasprotniku in naročiti še lepe pozdrave za kakšno lepotico, ki dostikrat živi samo v tvoji domišljiji ali pa gre na dan tvoje smrti na ples, ker se boji, da bi jo kdo utegnil sumničiti.

Kljubovati nevarnosti na čelu eskadrona, vsega lesketajočega se v jeklu, to je pogum; ampak nevarnosti na samem, nenavadni, nepričakovani, resnični nevarnosti!

Da,« si je rekla Matilda, »na dvoru kralja Henrika III. so bili možje, ki so bili veliki po značaju in po svojem rojstvu. Ah, če bi bil Julijan služil pri Jarnacu ali Moncontouru, potem ne bi več dvomila. V tistih časih kreposti in moči Francozi niso bili lutke. Dan bitke je bil dan, ko so bili skorajda najbolj mirni.

Njihovo življenje ni bilo kakor egiptovska mumija utesnjeno v omot, ki je pri vseh enak, zmerom isti. Da,« je pristavila, »takrat je bilo treba več resničnega poguma, da je šel človek sam domov iz soissonskega dvorca, kjer je stanovala Katarina Medicejska, kakor ga je treba danes za potovanje v Alžir. Življenje moža je bila vrsta naključij. Zdaj je civilizacija pregnala naključje; nič ni več nepričakovanega; če se kaj takega pojavi v naziranju kakšnega posameznika, ni zanj nikoli zadosti zbadljivk; če se pojavi v dogodkih, pa je ni strahopetnosti, ki bi bila zadosti velika za naš strah. Naj napravimo iz strahu še tako prismodarijo, za vsako najdemo opravičilo. Izprijeno in dolgočasno stoletje! Kaj bi bil dejal Bonifacij La Mole, če bi bil leta 1793 dvignil svojo odsekano glavo iz groba in videl, kako se je sedemnajst potomcev njegovega imena dalo zgrabiti kakor ovce, da so dva dni nato položili svoje glave na giljotino? Smrt je bila neizogibna, bilo pa bi nedostojno, če bi se bil kdo branil in

ubil vsaj enega ali dva jakobinca. Ah, v junaških časih Francije, v stoletju Bonifacija La Mola, bi bil Julijan poveljnik eskadrona, moj brat pa mlad duhovnik spodobnih navad, z modrostjo v očeh in s pametjo na jeziku.«

Nekaj mesecev poprej je bila Matilda že obupala nad tem, da bo kdaj srečala bitje, ki bi bilo vsaj malo drugačno od vsakdanjih vzorcev. Našla je nekoliko olajšanja v tem, da si je dovoljevala dopisovanje z nekaterimi mladimi moškimi iz svoje družbe. Ta tako neprimerna, pri mladem dekletu tako neprevidna drznost bi jo bila prav lahko onečastila v očeh Croisenoisa, njegovega očeta, vojvode Chaulneskega, in vse Chaulnesove hiše, ki bi, ko bi videla, da se je nameravana poroka razdrla, hotela vedeti za vzroke. Tiste čase Matilda ni mogla spati, kadar je bila napisala kakšno tako pismo. Ampak tista pisma so bila samo odgovori.

Tu pa se je drznila povedati, da ljubi. *Prva* (kakšna strašna beseda!) je bila pisala moškemu, ki ima prostor v zadnjih vrstah družbe!

Če bi to prišlo na dan, bi morala biti pripravljena na večno sramoto. Katera izmed žensk, ki prihajajo k njeni materi, bi se upala potegniti zanjo? S kakšnimi puhlicami bi jim postregli, da bi jih ponavljale po salonih in tako vsaj nekoliko ublažile neusmiljeno zaničevanje?

Še govoriti bi bilo strašno, kaj pa šele pisati! *So stvari, ki jih človek ne zapiše,* je vzkliknil Napoleon, ko je izvedel o predaji Baylena. In te besede ji je bil povedal Julijan. Kakor da jo je hotel vnaprej poučiti.

Ampak vse to še ni bilo nič. Matildina bojazen je imela še vse drugačne vzroke. Pozabila je na strahovite posledice v družbi, na neizbrisni madež in brezmejno zaničevanje, ker je s tem dejanjem užalila svojo kasto, in pripravljala se je, da bo pisala bitju, ki je povsem drugačne narave kakor so Croisenoisi, Luzi ali Caylusi.

Globina Julijanovega značaja, tisto, kar je bilo v njem neznanega, bi bilo že samo po sebi dovolj strašno, tudi če bi bila z njim navezala samo vsakdanje stike. Ona pa ga hoče imeti za ljubimca, mogoče celó za svojega gospodarja!

»Česa vsega ne bo zahteval, če me dobi kdaj povsem v svojo oblast? No, da, bom pa rekla sama sebi, kakor Medeja: *Sredi toliko nevarnosti mi ostane še moj lastni jaz.*«

Julijan ni poznal nikakršnega spoštovanja do krvnega plemstva; tako je vsaj mislila. Še več, mogoče ni do nje občutil nikakršne ljubezni!

V tistih zadnjih trenutkih strašnih dvomov so se oglasile v njej strune ženskega ponosa. »V usodi dekleta, kakršno sem jaz, mora biti vse nenavadno,« je vzkliknila Matilda nestrpno. V tistih trenutkih se je boril v njej ponos, ki so ji ga bili vcepljali od zibelke, s krepostjo. Nenadoma pa je Julijanov odhod napravil vsemu konec.

(Taki značaji so na srečo zelo redki.)

Julijan je bil tako zloben, da je dal prav pozno zvečer zavleči strašno težak kovček k vratarju. Poklical je strežaja, ki je dvoril sobarici gospodične La Molove, da mu ga ponese v pritličje. »Mogoče ta zvijača ne bo imela nikakršnega uspeha,« je dejal sam pri sebi, »če pa se posreči, bo prepričana, da sem odpotoval.« Zaspal je ves vesel zaradi te šale. Matilda pa ni zatisnila očesa.

Naslednjega dne je Julijan odšel iz hiše zelo zgodaj, ne da bi ga kdo videl, ampak že pred osmo uro se je vrnil.

Komaj je bil vstopil v knjižnico, že se je na pragu prikazala gospodična La Molova. Izročil ji je svoj odgovor. Mislil je, da je njegova dolžnost, da se z njo pomeni; vsekakor ne bi bilo nič lažjega; ampak gospodična La Molova ga ni hotela poslušati in je izginila. Julijanu je bilo to prav všeč, saj ni vedel, kaj bi ji rekel.

»Če ni vse to samo dogovorjena igra z grofom Norbertom, je jasno, da so moji ledeno hladni pogledi zanetili vrtoglavo ljubezen, ki jo blagovoli občutiti do mene ta visokorodna punčara. Bil bi nekoliko neumnejši, kot se spodobi, če bi se kdaj dal premotiti, da bi mi bila ta velika svetlolasa lutka všeč.« Po tem preudarku je bil še hladnejši in preračunljivejši kot kdajkoli prej.

»V boju, ki se pripravlja,« je dostavil, »bo prirojeni ponos kakor visok grič, kakor vojaška postojanka med njo in menoj. Vojskovali se bomo tam gori. Prav slabo pa sem storil, da sem ostal v Parizu; to odlašanje mojega odhoda me ponižuje in postavlja v nevarnost, če je to samo igra. Kaj pa bi bilo nevarnega v tem, če bi bil odšel? Norčeval bi se iz njih, če se oni norčujejo iz mene. Če pa je v njenem zanimanju za mene kaj resničnega, bi bil s svojim odhodom to zanimanje samo še postoteril.«

Pismo gospodične La Molove je vzbudilo v Julijanu tako nečimrno veselje, da se je moral smejati temu, kar se mu je primerilo, in da je pri tem pozabil resno premisliti, ali bi mu kazalo odpotovati ali ne.

Ena usodnih potez njegovega značaja je bila njegova skrajna občutljivost za lastne napake. Njegova zadnja napaka ga je močno vznevoljila in skorajda ni več mislil na neverjetno zmago, ki jo je bil dosegel pred majhnim porazom, ko se je proti deveti uri prikazala gospodična La Molova na pragu knjižnice, vrgla predenj pismo ter zbežala.

»Kaže, da bo to roman v pismih,« si je dejal in ga pobral. »Nasprotnik je napravil napačno potezo, jaz pa bom odgovoril s hladnostjo in krepostjo.«

Prosila ga je odločilnega odgovora z vzvišenostjo, ki je le še povečala njegovo notranje veselje. Dovolil si je zabavo, da je na dveh straneh govoril samo o osebah, ki bi se rade norčevale iz njega, proti koncu svojega pisma pa je spet kakor v šali naznanil, da je določil svoj odhod za naslednje jutro.

Ko je pismo končal, je pomislil: »Vrt bo najbolj pripraven kraj, kjer ji ga lahko izročim.« Ozrl se je proti oknu sobe gospodične La Molove.

Bila je v prvem nadstropju zraven prostorov njene matere; ampak hiša je imela visoko mednadstropje.

Prvo nadstropje je bilo tako visoko, da gospodična La Molova ni mogla z okna videti Julijana, ki se je s pismom v roki sprehajal po lipovem drevoredu. Obok iz skrbno obrezanih lipovih vej je oviral razgled. »Že spet neprevidnost!« si je dejal Julijan nejevoljno. »Če so sklenili, da se bodo norčevali iz mene, delam svojim nasprotnikom uslugo, ko se jim kažem tu s pismom v roki!«

Norbertova soba je bila natanko nad sobo njegove sestre, in če bi bil Julijan stopil izpod obrezanih lipovih vej, bi grof in njegovi prijatelji lahko opazovali sleherno njegovo kretnjo.

Gospodična La Molova se je prikazala za šipami; Julijan je napol pokazal svoje pismo in sklonila je glavo. Julijan je takoj stekel nazaj v svojo sobo. Po naključju pa je na velikem stopnišču srečal lepo Matildo, ki je brez sleherne zadrege in s smehljajočimi se očmi vzela njegovo pismo.

»Koliko strasti je bilo v očeh uboge gospe Rênalove,« je pomislil Julijan, »kadar se je celó po šestih mesecih prisrčnih

odnošajev drznila vzeti pismo od mene! Zdi se mi, da me v svojem življenju ni pogledala s smejočimi se očmi.«

Njenega prihodnjega odgovora si ni mogel natanko misliti. Morda pa ga je bilo sram malenkostnih nagibov? »Ampak, kakšna razlika,« je dostavil v mislih, »tudi v eleganci jutranje obleke, v eleganci kretenj! Če bi človek, ki ima okus, opazil gospodično La Molovo na razdaljo tridesetih korakov, bi takoj uganil, kakšno mesto ji gre v družbi. Temu res lahko rečemo *jasno izražena zasluga.*«

Medtem ko se je tako šalil, si Julijan še zmerom ni priznaval vse svoje misli: gospe Rênalovi ni bilo treba, da bi mu žrtvovala kakšnega markiza Croisenoisa. Za tekmeca je imel samo tistega ostudnega podprefekta Charcota, ki si je nadel ime pl. Maugiron, ker Maugironov ni več.

Ob petih je prejel Julijan tretje pismo; gospodična La Molova mu ga je vrgla s praga knjižnice in spet zbežala. »Kakšna strast za pisma!« je dejal smejé se sam pri sebi, »ko bi se vendar lahko tako udobno pogovorila! Sovražnik hoče imeti moja pisma, to je jasno, in sicer čim več mojih pisem!« Nič kaj se mu ni mudilo, da bi pismo odprl. »Spet elegantne puhlice,« je pomislil; ko pa je bral, je prebledel. Bilo je vsega samo osem vrstic.

»Govoriti moram z vami, še nocoj moram govoriti z vami; v trenutku, ko bo bílo eno po polnoči, bodite na vrtu. Vzemite veliko vrtnarjevo lestev, ki leži zraven vodnjaka; postavite jo pod moje okno in splezajte k meni. Mesečina je; pa nič zato!«

XLV

ALI JE ZAROTA?

Ah, kako so krute ure med spočetjem velikega načrta in njegovo uresničitvijo! Koliko praznega strahu! Koliko neodločnosti! Gre za življenje. Gre še za dosti več: za čast!

Schiller

»Stvar postaja resna,« je pomislil Julijan ... »in nekoliko preveč jasna,« je pristavil, ko je nekoliko pomislil. »Kaj? Moja lepa gospodična hvala bogu lahko popolnoma nemoteno govori z menoj v knjižnici; markiz se boji, da mu bom predložil račune, in nikoli ne pride tja. La Mole in Norbert, edina človeka, ki bi mogla priti tja, sta skoraj ves dan odsotna; lahko je paziti na trenutek, ko se vrneta v hišo, in prežlahtna Matilda, za katere roko ne bi bil preveč imeniten niti kakšen vladajoči knez, hoče, da bi jaz zagrešil tako blazno neprevidnost!«

» Jasno je, da me hočejo pogubiti ali pa se vsaj iz mene ponorčevati. Najprej so me hoteli pogubiti z mojimi pismi; ta pa so previdna; no, torej jim je treba dejanja, ki bi bilo jasno kakor beli dan. Lepi gospodki mislijo, da sem ali tako neumen ali pa tako domišljav. Vraga! Pri najkrasnejši mesečini plezati takole po lestvi v prvo nadstropje, dvajset čevljev od tal! Časa dovolj, da me vidijo celó iz sosednih hiš! Lepo me bo videti na lestvi!« Julijan je odšel v svojo sobo in začel žvižgaje pripravljati svoj kovček. Bil je odločen, da odpotuje in da niti ne odgovori.

Njegov modri sklep pa mu ni dal srčnega miru. »Kaj pa, če Matilda misli resno!« je dejal nenadoma sam pri sebi, ko je zaklenil kovček; »potem igram v njenih očeh vlogo popolnega strahopetneža. Jaz se ne morem ponašati v svojim rodom, zato mi je treba velikih vrlin, ki jih pokažem na mestu samem, gotovega denarja, ne pa uslužnih domnevanj,

vrlin, ki jih moram dokazati z dejanji, ki glasno pričajo zame.«

Premišljeval je četrt ure. »Čemu tajiti?« si je rekel slednjič; »v njenih očeh sem strahopetec. Ne izgubim samo najsijajnejšo osebo iz visoke družbe, kakor so govorili o njej na plesu pri vojvodi Retzu, temveč tudi nebeško veselje, da bi videl, kako žrtvuje meni na ljubo markiza Croisenoisa, vojvodovega sina, ki bo nekoč sam vojvoda. Mlad, ljubezniv človek, ki ima sam vse vrline, ki manjkajo meni: duhovitost o pravem času, visok rod, bogastvo ...

To me bo grizlo vse življenje, ne zaradi nje, saj je toliko ljubic na svetu!

... ampak čast je le ena!

pravi stari Don Diego, in tu se izmičem jasno in nedvomno prvi nevarnosti, ki mi jo nastavljajo; zakaj dvoboj z vitezom Beauvoisiskim se je izkazal kot šala. To pa je vse kaj drugega. Lahko me ustreli kakšen služabnik; pa to je še najmanjša nevarnost; lahko si nakopljem sramoto.

To pa je resna stvar, fant moj,« je pristavil s prav gaskonjsko veselostjo in gaskonjskim naglasom. »Tu gre za *čast*. Nikdar več ne bo našel siromak, ki ga je usoda vrgla tako nizko kakor mene, take priložnosti; imel bom uspehe, ampak uspehe drugačne vrste ...«

Dolgo je premišljeval; sprehajal se je po sobi z urnimi koraki in tu in tam mahoma obstal. V njegovo sobo so bili postavili krasno doprsno soho kardinala Richelieuja, ki je proti njegovi volji pritegovala njegov pogled. Zdelo se je, da ga soha gleda s strogim izrazom, kakor da bi mu očitala pomanjkanje drznosti, ki mora biti prirojena francoskemu značaju. »Bi bil mar pomišljal v tvojem času, veliki mož?

V najhujšem primeru,« si je rekel slednjič Julijan, »vzemimo, da je vse to past; potem je prav nevarna za mlado dekle in jo lahko onečasti. Vedó, da nisem človek, ki bi molčal. Torej me bo treba ubiti. To je bilo dobro v času Bonifacija La Mola; današnji La Mole pa si tega ne bi upal. To niso več isti ljudje. Gospodični La Molovi tako zavidajo! Jutri pa bi štiristo salonov odmevalo od njene sramote, in s kakšnim veseljem!

Služinčad že med seboj govoriči, kako očitno me Matilda odlikuje; vem, slišal sem jih ...

Po drugi strani pa njena pisma! ... Lahko bi mislili, da jih imam pri sebi. Če me zasačijo v njeni sobi, mi jih vzamejo. Opraviti bom imel z dvema, s tremi, s štirimi ljudmi, kaj vem? Kje pa bodo vzeli te ljudi? Kje najti v Parizu molčečih podložnikov? Pravice se bojijo ... Pri moji veri! Torej Croisenoisi, Caylusi, Luzi sami! Tisti kočljivi trenutek in pa neumen obraz, ki bi ga delal med njimi, to jih je zamikalo. Boj se usode Abailardove, gospod tajnik!

No, vrag vas vzemi! Gospodje, dobili boste spomin od mene; bíl bom po obrazih kakor Cezarjevi vojaki pri Farzalu ... Kar pa se tiče pisem, jih lahko spravim na varno.«

Julijan je prepisal zadnji dve pismi, ju skril v zvezek lepega Voltaira v knjižnici ter sam odnesel izvirnika na pošto.

Ko se je vrnil, je osuplo in prestrašeno dejal samemu sebi: »V kakšno neumnost sa kanim zagnati!« Minilo je četrt ure, ne da bi bil pogledal v obraz dejanju, ki ga je nameraval storiti prihodnjo noč.

»Ampak, če odrečem, bom pozneje zaničeval samega sebe. Vse življenje mi bo to vzbujalo strašne dvome in dvom je zame najhujša nesreča. Ali nisem občutil tega že zaradi Amandinega ljubimca? Mislim, da bi si laže odpustil očiten greh; brž ko bi ga priznal, bi nehal misliti nanj.

Kaj? Tekmoval bom s človekom, ki nosi eno najbolj zvenečih francoskih imen — pa naj sam z veselim srcem priznam, da sem slabši od njega! Če natanko premislim, je vendarle strahopetnost, če ne pojdem. Ta beseda je odločilna za vse!« je vzkliknil Julijan in vstal. »Sicer pa je resnično tako lepa!

Če v tem ni izdajstva, kakšno blaznost kani storiti zame! ... Če je burka, gromska strela, gospodje, pa je odvisno samo od mene, da iz šale naredim resnico; in tako bom tudi storil.

Kaj pa če me zgrabijo za roke v trenutku, ko stopim v sobo? Saj so lahko postavili vanjo kakšno pretkano izumljeno napravo!

To je kakor dvoboj,« si je dejal smejé se, »vsak udarec je mogoče odbiti, pravi moj učitelj borjenja; ampak dobri Bog, ki hoče stvari napraviti konec, poskrbi za to, da eden od obeh pozabi odbiti sunek. Sicer pa, glejte, s čim jim bom odgovoril,« in potegnil je iz žepa svoje pištole, in čeprav je bil

vžigalni klobuček popolnoma svetel, je vendar nataknil novega.

Treba je bilo čakati še dolge ure. Da bi se zamotil, je Julijan pisal Fouquéju: »Dragi prijatelj! Priloženo pismo odpri samo v primeru nezgode, če izveš, da se mi je pripetilo kaj nenavadnega. V tem primeru izbriši iz rokopisa, ki ti ga pošiljam, lastna imena in napravi osem prepisov, ki jih boš poslal časopisom v Marseilles, Bordeaux, Lyon, Bruselj in tako dalje; deset dni pozneje daj rokopis tiskati in pošlji prvi izvod markizu La Molu; in štirinajst dni pozneje raztrosi druge izvode ponoči po verrièreskih ulicah.«

Svojo malo opravičevalno spomenico, ki jo je bil sestavil Julijan v obliki povesti in ki jo je smel Fouqué odpreti samo v primeru nezgode, je bil napisal tako, da je kolikor mogoče malo prizadela gospodično La Molovo; vendar pa je zelo natančno opisovala njegov položaj.

Julijan je bil pravkar zaprl zavoj, ko je pozvonilo k obedu; srce mu je začelo močno utripati. Njegove misli so bile še pod vtisom povesti, ki jo je bil pravkar napisal, in obhajale so ga razne tragične slutnje. V duhu se je videl, kako ga služabniki zgrabijo, zvežejo in vlečejo z zamašenimi usti v klet. Tu ga straži hlapec, in če bi čast plemenite rodbine zahtevala, da se zgodba izteče tragično, bi lahko vsemu naredili konec s kakšnim strupom tiste vrste, ki ne zapusti nikakršnih sledov; rekli bi, da je umrl za kakšno boleznijo, in bi ga prenesli v njegovo sobo.

Ganjen nad svojo lastno povestjo kakor kakšen dramatski pesnik, je bil Julijan resnično v strahu, ko je stopil v obednico. Ogledoval si je služabnike v svečanih livrejah. Skušal je brati v njihovih obrazih. »Katere so neki izbrali za nocojšnjo pustolovščino?« je pomislil. »V tej rodbini so spomini na dvor Henrika III. še vsem tako živi, da bodo, če bodo imeli občutek, da so užaljeni, bolj odločni kakor drugi njihovi vrstniki.« Pogledal je gospodično La Molovo, da bi v njenih očeh bral nakane njene rodbine. Bila je bleda in imela je čisto srednjeveški obraz. Še nikdar se mu ni zdela tako plemenita; bila je resnično lepa in dostojanstvena. Skoraj da se je zaljubil vanjo. »*Pallida morte futura,*« (Bleda od slutnje bližnje smrti), si je dejal.

Zaman se je po obedu namenoma dolgo sprehajal po vrtu; gospodične La Molove ni bilo na spregled. Če bi bil mogel

v tistem trenutku govoriti z njo, bi se mu bil odvalil težak kamen od srca.

Kaj bi tajili? Bilo ga je strah. Ker je bil zatrdno odločen za dejanje, se je brez sramu predajal temu občutku. »Da le najdem v trenutku, ko bo treba ukrepati, potrebni pogum,« si je mislil; »ni važno, kaj občutim v tem trenutku.« Šel je pogledat, kje leži lestev in kako je težka.

»Usojeno mi je,« je rekel smejé se sam pri sebi, »da mi to orodje služi tukaj, kakor mi je služilo v Verrièresu. In vendar, kakšna razlika! Takrat mi ni bilo treba biti nezaupljiv do osebe, za katero sem se nastavljal nevarnosti,« je pristavil z vzdihom. »In kakšna razlika tudi v nevarnosti! Če bi bil ubit na Rênalovih vrtovih, ne bi bilo v tem ničesar nečastnega. Lahko bi bili naslikali mojo smrt kot nekaj, česar ni mogoče pojasniti. Kakšne strašne bajke pa bodo govorili tu po salonih pri Chaulnesovih, Caylusovih, Retzovih in tako dalje, skratka, povsod! Prava pošast bom za potomce.

Dve ali tri leta,« je nadaljeval smejé se in rogaje se samemu sebi. Ampak ta misel mu je bila strašna. »In kje bo kdo mogel mene zagovarjati? Recimo, da objavi Fouqué po moji smrti mojo spomenico, bo to samo še sramota več. Kaj? Sprejmejo me v hišo in v zahvalo za gostoljubnost, ki mi jo izkazujejo, za dobrote, ki me obsipljejo z njimi, dam tiskati to grdobijo, ki razkriva, kaj se tu godi! Ženskam kradem čast! Ah, tisočkrat ljubše bi mi bilo, če bi me zasmehovali!«

Ta večer je bil strašen.

XLVI

OB ENIH ZJUTRAJ

Vrt je bil zelo velik; zasnovan je bil pred nekaj leti z izrednim okusom. Drevje pa je bilo staro več kot sto let. Nekaj na tem vrtu je spominjalo na deželo.

Massinger

Že je hotel napisati Fouquéju drugo naročilo, ko je udarila ura enajst. Zarožljal je s ključavnico vrat svoje sobe, kakor da se je zaklenil. Tiho se je splazil oprezat, kaj se godi po hiši, posebno v četrtem nadstropju, kjer je stanovala služinčad. Opazil ni ničesar nenavadnega. Pri neki sobarici gospe La Molove je bil zabavni večer. Služinčad je med veselim smehom pila čaj. »Ljudje, ki se tako smejejo,« je pomislil Julijan, »se prav gotovo ne pripravljajo na nočno pustolovščino; bili bi bolj resni.«

Naposled se je ustavil v temnem kotu vrta. »Če je njihov načrt ta, da poskrijejo nekaj hišnih poslov, bodo naročili ljudem, ki naj me zasačijo, da pridejo čez vrtni zid.

Če je gospod Croisenois ostal pri vsem tem le količkaj hladnokrven, pač mora vedeti, da mlado osebo, ki se z njo namerava poročiti, manj osmeši, če me da prijeti še pred trenutkom, ko bom že v njeni sobi.«

Čisto po vojaško in zelo natančno je izvršil ogled vse okolice. »Za mojo čast gre,« je pomislil; »če ustrelim kakšnega kozla, v mojih očeh še ne bo opravičilo, če si bom dejal: na to nisem pomislil!«

Noč je bila neusmiljeno jasna. Proti enajsti uri je vrh vsega vzšel še mesec, in ko je bilo pol ure čez polnoč, je sijal naravnost v tisto stran dvorca, ki je gledala na vrt.

»Dekle je blazno,« je pomislil Julijan. Ko je udarila ena, je bila v oknih grofa Norberta še luč. Še nikoli v svojem življenju se Julijan ni tako bal; videl je samo nevarnost, v katero se je podajal, in občutil ni nikakršnega navdušenja.

Šel je po velikansko lestev, počakal še pet minut, da bi dal Matildi časa, če bi se premislila, in ob eni uri in pet minut je postavil lestev pod Matildino okno. Plezal je tiho, s pištolo v roki, začuden, da ga še nihče ni napadel. Ko je bil že blizu okna, se je brez šuma odprlo:

»Slednjič ste tu, gospod,« mu je rekla Matilda v vidnem razburjenju; »že dolgo uro opazujem vaše početje.«

Julijan je bil v silni zadregi; ni vedel, kam bi se del, ljubezni pa ni občutil niti trohice. V svoji zadregi je mislil, da se mora pokazati pogumnega, in poskusil je Matildo poljubiti.

»Fej!« je kriknila in ga pahnila od sebe.

Prav zadovoljen, da ga je tako odpravila, se je naglo ozrl okoli sebe: mesec je bil tako svetal, da so bile sence v sobi gospodične La Molove črne. »Tu so prav lahko skriti ljudje, ne da bi jih jaz videl,« je pomislil.

»Kaj pa imate v stranskem žepu svoje suknje?« ga je vprašala Matilda, vesela, da je našla snov za pogovor. Bilo ji je čudno neprijetno; vsi občutki zadržanosti in boječnosti, ki so tako naravni pri dobro vzgojenem dekletu, so spet prišli na površje in jo mučili.

»Imam vsake vrste orožja in pištol,« je odvrnil Julijan, nič manj zadovoljen, da lahko nekaj reče.

»Lestev je treba odmakniti,« je rekla Matilda.

»Lestev je velikanska, lahko razbije šipe salona v pritličju ali v mednadstropju.«

»Šip nikakor ni treba razbiti,« ga je popravila Matilda, ki si je zaman prizadevala govoriti v tonu vsakdanjega pogovora; »mislim pa, da bi lahko odmaknili lestev s pomočjo vrvi, ki bi jo privezali za prvi klin. Jaz imam zmeraj zalogo vrvi pri sebi.«

»In to naj bo zaljubljena ženska!« je pomislil Julijan. »Drzne se reči, da ljubi! Toliko hladnokrvnosti, toliko previdnosti v varnostnih ukrepih mi dovolj jasno dokazuje, da ne slavim zmage nad gospodom Croisenoisom, kakor sem mislil, bedak, temveč da sem kratko malo samo njegov naslednik. Sicer pa, kaj zato! Jo mar ljubim? Nad markizom slavim zmago v tem smislu, da bo zelo ogorčen, ker ima naslednika, in še bolj ogorčen, ker sem ta naslednik jaz! Kako oholo me je gledal sinoči v Tortonijevi kavarni in se delal, kakor da me ne prepozna! S kakšnim zlobnim izrazom me je potem pozdravil, ko se temu že ni mogel več izogniti!«

Julijan je bil privezal vrv za zadnji klin lestve; polagoma jo je spuščal navzdol, pri čemer se je močno sklanjal čez balkon in pazil, da ne bi lestev zadela ob šipe. »To je krasen trenutek, če me hoče kdo, ki je skrit v Matildini sobi, ubiti,« je pomislil; toda povsod je slej ko prej vladala gluha tišina.

Lestev se je dotaknila tal. Julijanu se je posrečilo, da jo je položil v gredico z eksotičnimi cvetlicami vzdolž zidu.

»Kaj bo rekla moja mati,« je vzkliknila Matilda, »ko bo videla, da se njene lepe rastline vse polomljene! ... Vrv je treba vreči dol ...« je pristavila docela hladnokrvno. »Če bi kdo opazil, da vodi vrv na balkon, bi bilo to okoliščino pač težko pojasniti.«

»A jaz kako oditi od tod?« je dejal Julijan v šaljivem tonu, posnemajoč kreolsko govorico. Ena hišnih sobaric je bila namreč rojena v San Domingu.

»Vi, vi oditi skozi vrata,« je odvrnila Matilda, vsa vzradoščena nad Julijanovo domislico. »Ah, kako je v resnici vreden vse moje ljubezni!« je pomislila.

Julijan je torej spustil vrv na vrt; Matilda mu je stisnila roko. Mislil je, da ga je zagrabil kakšen sovražnik; naglo se je obrnil in potegnil bodalo. Njej pa se je bilo zazdelo, kakor da je nekdo nekje odprl okno. Obstala sta nepremično; nista se upala niti dihati. Mesec ju je obseval, kakor sta bila dolga in široka. Šum se ni več ponovil; za bojazen ni bilo več vzroka.

Tedaj se je znova začela zadrega; bila je velika na obeh straneh. Julijan se je prepričal, da so bila vrata zaprta na vse zapahe; sicer je pomislil, da bi bilo dobro pogledati pod posteljo, pa se ni upal; lahko so bili tja skrili enega ali dva lakaja. Slednjič pa se je vendarle zbal, da bi si kdaj utegnil očitati neprevidnost, in je pogledal.

Matilda se je bila pogreznila v vse muke skrajnega strahu. Groza jo je bilo njenega položaja.

»Kaj ste napravili z mojimi pismi?« je vprašala naposled.

»Kako lepa priložnost, da gospodom zmešam štrene, če kje poslušajo, in se izognem bitki!« je pomislil Julijan.

»Prvo je skrito v velikem protestantovskem svetem pismu, ki ga pelje sinočnji poštni voz daleč od tod.«

Govoril je zelo razločno in se spuščal v podrobnosti; če je bil kdo skrit v dveh velikih mahagonijevih omarah, ki se jih ni upal pregledati, ga je lahko slišal.

»Drugi dve sta na pošti in gresta isto pot kakor prvo.«

»Bog se usmili! Čemu vsi ti varnostni ukrepi?« je vzkliknila Matilda preplašeno.

»Zakaj bi neki lagal?« je pomislil Julijan in priznal ji je vse svoje sumnje.

»Zato so torej bila tvoja pisma tako hladna!« je zaklicala Matilda z glasom, ki se mu je poznala prej brezumnost kot pa ljubezen.

Julijan ni opazil tega odtenka. Dejstvo, da ga je Matilda tikala, mu je zmešalo glavo; vse sumnje so se mu pri tem razpršile. Našel je pogum, da je privil k sebi lepo dekle, do katerega je občutil toliko spoštovanja. Le napol ga je pahnila od sebe.

Poklical je na pomoč svoj spomin, kakor nekoč v Besançonu pri Amandi Binetovi, in odpredaval je nekaj najlepših stavkov iz *Nove Heloize.*

»Ti imaš možato srce,« mu je odgovorila, ne da bi posebno poslušala njegove besede; »priznam, da sem hotela preskusiti tvoj pogum. Tvoje prve sumnje in tvoj sklep kažejo, da si še bolj neustrašen, kakor sem mislila.«

Matilda se je silila, da bi ga tikala; očitno je obračala večjo pozornost na nenavadni način pogovora kot pa na smisel stvari, ki jih je govorila. To tikanje, iz katerega ni zvenelo prav nič ljubezni, ni bilo Julijanu v nikakršno veselje; čudil se je, da ne občuti nikakršne sreče; da bi si zbudil to čustvo, se je slednjič zatekel k razumu. Videl je, da ga ceni to tako ponosno dekle, ki ni nikoli delilo hvale brez pridržka; ti zaključki so končno vzbudili v njem srečo samoljubja.

To sicer ni bilo tisto duhovno razkošje, ki ga je bil včasih našel pri gospe Rênalovi. V tistih prvih trenutkih ni bilo v njegovih občutkih ničesar nežnega. Živo je občutil samo srečo častihlepja, in Julijan je bil predvsem častihlepen. Znova je začel govoriti o ljudeh, ki jih je bil sumničil, in o varnostnih ukrepih, ki si jih je bil izmislil. In ko je govoril, je razmišljal o sredstvih, kako bi se okoristil s svojo zmago.

Matilda je bila še vsa zmedena; groza jo je bilo njenega početja, in ta groza se ji je brala z obraza; zdelo se je, da je zelo zadovoljna, da ima o čem govoriti. Govorila sta o možnostih, kako bi se sestajala. Julijan se je naslajal s pogumom

in ostroumnostjo, ki ju je znova pokazal med tem pogovorom. Opraviti sta imela z zelo prebrisanimi ljudmi; mali Tanbeau je bil brez dvoma oglеduh; Matilda in Julijan pa tudi nista bila preveč nerodna.

Kaj lažjega kot sestajati se v knjižnici, kjer bi se vedno lahko o vsem pomenila?

»Lahko se pokažem v vseh delih poslopja, ne da bi vzbujal kakršenkoli sum,« je pripomnil Julijan, »malo da ne celó v sobah gospe La Molove.« Skozi njene sobe je moral vsakdo, ki je hotel priti v sobe njene hčere. Če pa se Matildi zdi primerneje, da pride k njej po lestvi, bo pač kljuboval tem neznatnim nevarnostim in srce mu bo pijano od radosti.

Ko ga je Matilda poslušala, jo je neprijetno motil njegov samozavestni glas. »Torej je že moj gospod!« se je zgrozila. Že jo je začel gristi kes. Njen razum se je zgražal nad brezprimerno brezumnostjo, ki jo je bila pravkar zagrešila. Če bi bila mogla, bi bila uničila sebe in Julijana. Kadar je moč njene volje za trenutek zadušila kesanje, so se oglasila čustva boječnosti in užaljene sramežljivosti, in počutila se je zelo nesrečno. Niti sanjalo se ji ni bilo, da bo njeno sedanje stanje tako mučno.

»Nekaj mu vendar moram reči,« si je začela slednjič pri-govarjati; »to se spodobi; z ljubimcem je vendar treba govoriti!« Da bi torej storila svojo dolžnost, mu je z nekakšno nežnostjo začela pripovedovati o različnih naklepih, ki jih je bila skovala v zadnjih nekaj dneh in ki so se tikali njega; vsekakor pa so nežnost izražale bolj njene besede kakor njen glas.

Sklenila je bila, da se mu popolnoma vda, če bo imel pogum, da pride k njej po vrtnarjevi lestvi, kakor mu je bila velela. Toda še nikoli ni nihče govoril tako nežnih stvari z bolj hladnim in bolj vljudnim glasom. Do tistega trenutka je bil sestanek docela leden. Človek bi bil kar zasovražil ljubezen! Kakšen moralni nauk za mlado nepremišljenko! Ali je vredno zaigrati vso svojo bodočnost za tak trenutek?

Matilda je bila slednjič Julijanu prav nežna ljubica, ampak šele po dolgem omahovanju, ki bi se bilo utegnilo zdeti površnemu opazovalcu sad najodločnejšega sovraštva, tako težko so se čustva, ki jih je ženska dolžna sama sebi, umaknila celó tako trdni volji, kakor je bila njena.

V resnici so bili izbruhi njene strasti nekako *hoteni.* Strastna ljubezen je bila zanjo prej nekakšen vzor, ki ga je posnemala, ne pa resničnost.

Gospodična La Molova je živela v veri, da opravlja dolžnost do sebe in do svojega ljubimca. »Ubogi fant se je pokazal tako pogumnega!« si je mislila; »moram ga osrečiti, ali pa sem sama neznačajna.« Kruto neizogibnost, ki ji ni mogla ubežati, pa bi bila pripravljena odkupiti tudi za ceno večnega gorjá.

Kljub strašni sili, ki si jo je delala, je docela obvladala svojo besedo.

Nikakršno obžalovanje, nikakršen občutek ni pokvaril tiste noči, ki se je zdela Julijanu prej nenavadna kot srečna. Moj Bog, kakšna razlika v primeri s poslednjimi štiriindvajsetimi urami, ki jih je preživel v Verrièresu! »Uglajene pariške šege so dosegle, da je človeku vse pokvarjeno, celó ljubezen,« je pomislil v svoji brezdanji krivičnosti.

Takim mislim se je predajal, ko je stal v veliki mahagonijevi omari, kamor ga je bila skrila, ko se je zaslišal prvi šum v sosednjih sobah, kjer je prebivala gospa La Molova. Matilda je odšla s svojo materjo k maši; ženske so kmalu zapustile gospejine sobe in Julijan se je lahko izmuznil, preden so se vrnile, da dokončajo svoje delo.

Sedel je na konja in počasi odjezdil v najsamotnejše kraje nekega gozda v pariški okolici. Bil je dosti bolj začuden kot srečen. Občutek sreče, ki se je tu in tam oglasil v njegovi duši, je bil podoben sreči mladega poročnika, ki ga je, da ga odlikuje za kakšno izredno dejanje, vrhovni poveljnik pravkar imenoval za nič manj kot polkovnika; počutil se je neizmerno povišanega. Vse, kar je bilo prejšnjega večera nad njim, je bilo zdaj v isti višini kakor on ali pa celó pod njim. Čim bolj se je Julijan oddaljeval, tem bolj je rasel v njem občutek sreče.

Da tudi v Matildini duši ni bilo nikakršne nežnosti, je bilo krivo to, da je z vsem svojim ravnanjem izvršila le dolžnost do Julijana, pa naj se ta beseda zdi komu še tako čudna. Zanjo ni bilo v vseh dogodkih minule noči prav ničesar nenavadnega razen gorjá in sramote, ki ju je našla namesto tiste popolne sreče, o kateri govoré romani.

»Ali sem se motila? Morda pa ne občutim ljubezni do njega?« se je spraševala.

XLVII

STARI MEČ

I now mean to be serious; — it is time,
since laughter now-a-days is deem'd too serious.
A jest at vice by virtue's called a crime.*

Don Juan, C. XIII

Pri obedu se ni prikazala. Zvečer je prišla za trenutek v salon, ampak Julijana ni pogledala. Njeno vedenje se mu je zdelo čudno. »Pa saj ne poznam njihovih navad,« si je mislil; »mi bo že povedala kakšen pameten vzrok za vse to.« Vsekakor pa ga je skrajna radovednost silila, da je natanko opazoval izraz Matildinih potez; ni si mogel prikrivati, da je bil izraz njenega lica pust in zloben. Očitno ni bila več tista ženska, ki je prejšnjo noč občutila ali pa hlinila omamo sreče, ki je bila presilna, da bi mogla biti resnična.

Naslednjega dne in spet naslednjega ista hladnost. Ni ga pogledala, še zmenila se ni za to, da živi. Julijana se je loteval silen nemir; čustvo zmagoslavne samozavesti, ki ga je edino navdajalo prvi dan, je bilo zdaj že tisoč milj za njim. »Nemara pa se hoče vrniti na pot kreposti?« se je vpraševal. Vendar pa se mu je ta beseda zdela za ponosno Matildo preveč malomeščanska.

»V vsakdanjih življenjskih okoliščinah ni verna,« je razmišljal Julijan; »vero ljubi, ker je zelo koristna njeni kasti.

Ali ni mogoče, da si v svoji rahločutnosti samo živo očita greh, ki ga je storila?« Julijan je bil prepričan, da je njen prvi ljubimec.

»Ampak,« si je mislil spet v drugem trenutku, »priznati je treba, da ni v vsem njenem vedenju ničesar prostodušnega, preprostega in nežnega; še nikoli je nisem videl, da bi bila ponosnejša. Mogoče pa me prezira? Vredno bi bilo Matilde,

---

* Zdaj pa hočem biti resen — čas je že,
ko je dandanes tudi smeh resna zadeva
in imenujejo zločin, če napako odeneš v šalo.

da bi si že samo zaradi mojega nizkega rodu očitala, kar je bila storila zame.«

Medtem ko je Julijan tičal v predsodkih, ki jih je črpal iz knjig in iz svojih spominov na Verrières, in sanjaril o krotki ljubici, ki v trenutku, ko je osrečila svojega ljubimca, ne misli več na svoje življenje, je Matilda v svoji nečimrnosti besnela zoper njega.

Ker se že dva meseca ni več dolgočasila, se ni več bala dolgega časa; tako je Julijan izgubil tisto, kar mu je bilo najbolj koristno, ne da bi se mu o tem sanjalo.

»Postavila sem si torej gospodarja!« si je pravila Matilda, ki jo je razjedalo črno gorjé. »Dostojen človek je, to je še sreča; ampak če pritiram njegovo nečimrnost do skrajnosti, se bo maščeval s tem, da bo odkril v javnosti, kakšne vezi naju družijo.« Matilda doslej še nikoli ni imela ljubimca in v tistem trenutku človeškega življenja, ki vzbudi tudi v najbolj puščobnih dušah nekaj sladkih varljivih upov, so jo razjedale samo najtrpkejše misli.

»Neomejeno oblast ima nad menoj, ker vlada z nasiljem in ker me lahko kruto kaznuje, če ga priženem do skrajnosti.« Že ta misel sama je bila dovolj, da ga je gospodična La Molova hoté žalila. Pogum je bil prva lastnost njenega značaja. Nič je ni moglo spraviti iz ravnotežja in jo ozdraviti zmeraj in zmeraj na novo porajajočega se dolgočasja, če ne misel, da z drzno igro postavlja na kocko vse svoje življenje.

Tretjega dne, ko se gospodična La Molova v svoji trmi še zmerom ni ozrla nanj, je Julijan, očitno proti svoji volji, stopil za njo v biljardno sobo.

»No, gospod,« mu je dejala s težko zadrževano jezo, »prepričani ste torej, da ste si priborili zelo izdatnih pravic nad menoj, ker mislite, da me smete ogovoriti v očitnem nasprotju z mojo prav jasno izraženo voljo? ... Ali veste, da se še nihče na svetu ni toliko upal?«

Nič ni bilo bolj zabavnega od pogovora teh dveh ljubimcev; ne da bi slutila, sta divje sovražila drug drugega. Ker nista bila ne eden ne drugi popustljivega značaja, sta si kmalu prav jasno povedala, da sta sprta za vse večne čase.

»Prisegam vam večno molčečnost,« je dejal Julijan; »k temu bi lahko še dodal, da ne bom nikoli spregovoril z vami niti besedice, ampak zaradi take preveč očitne spremembe bi

utegnilo trpeti vaše dobro ime.« Spoštljivo se je priklonil ter odšel.

Brez velike težave je izpolnjeval, kar si je štel v dolžnost; misel, da bi utegnil biti zaljubljen v gospodično La Molovo, mu je bila zelo daleč. Vsekakor je še ni ljubil tri dni poprej, takrat, ko ga je bila skrila v veliko mahagonijevo omaro. V trenutku pa, ko je videl, da je z njo za zmeraj sprt, se je v njegovi duši mahoma vse preokrenilo.

Njegov spomin mu je začel kruto slikati najmanjše okoliščine tiste noči, po kateri je bil v resnici ostal tako hladen. Že prvo noč po tistem večeru, ko sta si bila napovedala večno sovraštvo, bi bil Julijan malo da ne zblaznel, ker si je moral priznati, da ljubi gospodično La Molovo.

Temu odkritju so sledili strašni boji; vsa njegova čustva so bila razburkana.

Dva dni kasneje bi bil skorajda objel in poljubil gospoda Croisenoisa in se razjokal, namesto da bi bil ošaben z njim.

Ko se je nekoliko vdal v svojo nesrečo, ga je preblisnilo nekaj kakor zdrav razum; odločil se je, da odpotuje; pospravil je svoje stvari ter se odpravil na pošto.

Ko je prišel na poštni urad in so mu povedali, da je po čudnem naključju naslednjega dne prosto mesto za vozno pošto v Toulouse, bi bil skoraj omedlel. Zagotovil si je prostor ter se vrnil v La Molov dvorec, da naznani markizu svoj odhod.

Gospod La Mole je bil zdoma. Napol mrtev se je Julijan zavlekel v knjižnico, da bi ga tam počakal. Pomislite, kako mu je bilo, ko je tam našel gospodično La Molovo!

Ko ga je zagledala, so dobile njene poteze tako zloben izraz, da mu je bilo v trenutku vse jasno.

Bil je tako potrt in tako zmeden od iznenadenja, da se je vdal slabosti in ji dejal z najnežnejšim glasom, ki mu je v resnici prihajal iz dna duše: »Torej me res ne ljubite več?«

»Sram me je, da sem se vrgla v naročje prvemu moškemu, ki mi je prišel na pot,« je vzkliknila Matilda in zajokala od jeze na samo sebe.

»Prvemu moškemu, ki mi je prišel na pot!« je kriknil Julijan ter planil k staremu srednjeveškemu meču, ki so ga hranili v knjižnici kot redkost.

Njegova bolečina, ki je mislil, da je dosegla skrajno mero v trenutku, ko je bil nagovoril gospodično La Molovo, je bila

še stokrat večja, ko je zagledal solze sramu, ki so se ji potočile po licih. Bil bi najsrečnejši človek na svetu, če bi jo bil mogel umoriti.

V trenutku, ko je s precejšnjo težavo potegnil meč iz starinske nožnice, je Matilda ponosno stopila proti njemu, srečna ob tem tako novem občutku; solze so ji bile usahnile.

Tedaj je pred Julijanom živo vstala misel na markiza La Mola, njegovega dobrotnika. »Da bi mu ubil hčer!« si je dejal. »Kako strašno!« Obrnil se je, da bi zagnal meč stran. »Gotovo bo bruhnila v smeh pri pogledu na to melodramatično kretnjo,« si je dejal; ta misel mu je takoj vrnila vso hladnokrvnost. Radovedno je začel ogledovati rezilo starega meča, kakor da išče kakšen rjast madež, potem pa ga je spet vtaknil v nožnico in ga z največjo ravnodušnostjo obesil na pozlačeni bronasti žebelj, na katerem je bil prej visel.

Vse te kretnje, ki so bile proti koncu zelo počasne, so trajale dobro minuto; gospodična La Molova ga je začudeno gledala. »Torej je prav malo manjkalo, da me moj ljubimec ni umoril!« si je dejala.

Ta misel jo je zanesla v najkrasnejše čase stoletja Karla IX. in Henrika III.

Nepremično je stala pred Julijanom, ki je bil obesil meč na njegovo mesto; gledala ga je z očmi, v katerih ni bilo več sovraštva. Priznati je treba, da je bila v tistem trenutku zelo zapeljiva; gotovo še ni bila nikoli nobena ženska manj podobna pariškim *lutkam.* (S to besedo je Julijan izražal svoj največji očitek ženskam tega kraja.)

»Menda se me spet loteva slabost pred njim,« je pomislila Matilda; »če me spet popade in to v trenutku, ko sem govorila z njim tako odločno, bo gotovo še bolj prepričan, da je moj gospod in vladar.« Pri tej misli je zbežala.

»Moj bog, kako je lepa!« si je dejal Julijan, ko je gledal za njo; »to je torej tisto bitje, ki se mi je še ne pred osmimi dnevi tako strastno vrglo v naročje... in ti trenutki se ne povrnejo nikdar več! In to po moji krivdi! In v trenutku tako nenavadnega in zame tako zanimivega dogodka nisem bil za to dovzeten!... Priznati moram, da sem prišel na svet z nizkotnim in skrajno nesrečnim značajem.«

Prišel je markiz; Julijan mu je pri priči naznanil svoj odhod.

»Kam?« je vprašal gospod La Mole.

»V Languedoc.«

»Iz tega ne bo nič! Čakajo vas zelo imenitne stvari; če boste sploh odpotovali, pojdete na sever... Sicer pa, da se izrazim po vojaško: prepovedujem vam zapustiti hišo. Bodite tako prijazni in se nikdar ne oddaljite za več kot za dve ali tri ure; lahko vas vsak trenutek potrebujem.«

Julijan se je priklonil ter odšel, ne da bi kaj rekel, čemur se je markiz zelo čudil. Bilo mu je nemogoče govoriti; zaprl se je v svojo sobo. Tu se je po mili volji vdajal premišljevanju o krutosti svoje usode.

»Tako, torej se ne smem niti oddaljiti!« si je mislil, »bogve, koliko dni me bo markiz zadrževal v Parizu! Moj bog, kaj bo z menoj? In nobenega prijatelja, ki bi ga vprašal za svet! Abbé Pirard mi ne bi dal dokončati niti prvega stavka; grof Altamira bi mi predlagal, naj se pridružim kakšni zaroti.

Pa saj sem blazen, to čutim! Blazen sem!

Kdo mi bo pokazal pot? Kaj bo z menoj?«

XLVIII

KRUTI TRENUTKI

In ona mi to priznava! Našteva mi najmanjše podrobnosti! Njeno prekrasno oko počiva na mojem in zrcali ljubezen, ki jo občuti do drugega!

Schiller

Gospodična La Molova je bila presrečna ob misli, da bi jo bil skoraj usmrtil. Šla je tako daleč, da si je rekla: »Vreden je, da bi bil moj gospod, ker je prav malo manjkalo, da me ni ubil. Koliko lepih mladih moških iz moje družbe bi bilo treba zliti v eno bitje, da bi bilo zmožno tako strastnega dejanja?

Priznati moram, da je bil prav lep v trenutku, ko je stopil na stol in spet obesil meč natančno v tisto slikovito lego, ki mu jo je bil izbral tapetnik dekorater! Saj niti nisem bila tako nespametna, da sem ga vzljubila.«

Če bi bilo v tistem trenutku mogoče najti kakšno dostojno možnost za zbližanje, bi se je bila z veseljem oklenila. Julijan pa, ki se je bil trdno zaklenil v svojo sobo, se je predajal brezmejnemu obupu. V svoji blaznosti je že mislil na to, da bi se ji vrgel k nogam. Če bi, namesto da se je skrival v samoti, rajši blodil po hiši in po vrtu, bi bil lahko izkoristil morebitno priložnost, ki bi v trenutku spremenila njegovo kruto nesrečo v brezmejno srečo.

Ampak premišljenost, katere pomanjkanje mu očitamo, bi mu bila onemogočila tisto čudovito kretnjo, ki je z njo pograbil meč in ki ga je bila tako povzdignila v očeh gospodične La Molove. Njeno za Julijana tako ugodno razpoloženje je trajalo ves dan; Matilda si je v duhu slikala tiste kratke trenutke, ko ga je ljubila, in želela si jih je nazaj.

»Zares,« si je dejala, »moja ljubezen do ubogega fanta je v njegovih očeh trajala samo od ene po polnoči, ko sem ga zagledala, kako je prišel po lestvi s pištolami v stranskem žepu suknje, pa do osmih zjutraj. Četrt ure nato, ko sem bila

pri maši v Sainte-Valèru, sem že začela premišljati o tem, da me utegne prisiliti k pokorščini in me strahovati.«

Po kosilu se gospodična La Molova Julijanu ni izognila, temveč ga je nagovorila in mu nekako namignila, naj pride za njo na vrt. Ubogal je. Prav te preskušnje mu je še manjkalo. Ne da bi slutila, se je Matilda začela predajati ljubezni, ki se je spet oglašala v njej. Bilo ji je neizmerno prijetno sprehajati se ob njegovi strani. Radovedno je ogledovala njegove roke, ki so bile zjutraj pograbile meč, da bi jo usmrtile.

Polagoma mu je začela Matilda govoriti z iskrenim zaupanjem o svojih srčnih zadevah. Pogovori te vrste so ji bili v posebno naslado; pripovedovala mu je celó o trenutkih navdušenja, ki ga je bila bežno občutila za gospoda Croisenoisa, za gospoda Caylusa ...

»Kaj? Za gospoda Caylusa tudi?« je vzkliknil Julijan, in iz njegovih besed je zazvenela vsa grenka ljubosumnost odslovljenega ljubimca. Tako vsaj se je zdelo Matildi; ni se počutila prav nič užaljene.

Mučila ga je še dalje s tem, da mu je prav živo opisovala vse podrobnosti svojih nekdanjih čustev in to z glasom najgloblje resničnosti. Videl je, da mu slika tisto, kar ji je bilo pred očmi. Z bolestjo je opazil, da je, ko je pripovedovala o teh stvareh, našla v svojem srcu marsikaj, česar doslej sama ni bila poznala.

Gorjé ljubosumnosti ne more biti hujše kot je bilo Julijanovo.

Sum, da kdo ljubi našega tekmeca, je že dovolj kruta zadeva; to pa, da nam ženska, ki jo obožujemo, v vseh podrobnostih opisuje ljubezen, ki jo uživa tekmec, je brez dvoma višek gorjá.

O, kako je bil Julijan v tistem trenutku kaznovan za svoj ponos, ki se je bil v njem imel za boljšega od raznih Caylusov in Croisenoisov! S kako globokim občutkom nesreče je zdaj v svojih mislih pretiraval njihove najmanjše vrline! Kako odkritosrčno je zdaj preziral samega sebe!

Zdaj se mu je Matilda zdela vredna oboževanja; sleherna beseda je preslaba, da bi izrazila njegovo brezmejno občudovanje. Ko se je sprehajal ob njeni roki, si je naskrivaj ogledoval njene roke, njene lakti, njeno kraljevsko postavo. Malo je manjkalo, da ji ni padel k nogam in ji, strt od ljubezni in gorjá, zaklical: »Usmiljenje!«

»In ta prekrasna ženska, ki je vzvišena nad vse in ki me je nekoč ljubila, bo brez dvoma kmalu ljubila Caylusa!«

Julijan ni mogel dvomiti o iskrenosti gospodične La Molove; iz vsega, kar je govorila, je prejasno zvenela resnica. Da bi bilo njegovo gorjé res popolno, je Matilda, ker se je tako vživela v čustva, ki jih je bila nekoč gojila do Caylusa, nazadnje res govorila o njem tako, kakor da ga še zmerom ljubi. Iz njenega glasu je resnično zvenela ljubezen; Julijan je to jasno čutil.

Če bi mu bil kdo napolnil prsi z raztopljenim svincem, bi ne bil mogel bolj trpeti. Kako pa naj bi bil ubogi fant uganil, da se je gospodična La Molova le zaradi tega tako rada spominjala svoje nekdanje zaljubljenosti v Caylusa ali Luza, ker je govorila *z njim?* Težko je povedati, kakšne muke je trpel Julijan. Poslušal je zaupne podrobnosti o ljubezni, ki jo je gojila do drugih, v prav tistem lipovem drevoredu, kjer je bil še pred malo dnevi čakal, da udari ena in da spleza v njeno sobo. Človeško bitje pač ne prenese večjega gorjá.

Ta kruta zaupljivost je trajala dolgih osem dni. Včasih se je zdelo, da Matilda išče priložnosti, da bi z njim govorila, drugič pa spet, da se ga izogiblje; in pogovor, h kateremu sta se, kot je bilo videti, oba vračala zmeraj znova z nekakšno kruto slastjo, se je neprestano sukal okrog čustev, ki jih je nekoč bila gojila do drugih; pripovedovala mu je o pismih, ki jih je bila pisala; v spomin si je klicala celó posamezne besede in ponavljala cele stavke. V zadnjih dneh je bilo videti, kot da opazuje Julijana z nekakšno hudomušno veselostjo. Njegove bolečine so bile zanjo pravi užitek.

Vidimo, da Julijan ni imel nikakršnih življenjskih izkušenj; niti romanov ni bil nikdar bral; če bi bil nekoliko manj neroden in bi bil čisto hladnokrvno dejal obožavanemu deklétu, ki mu je zaupalo tako čudne stvari: Priznajte, da kljub vsemu vendar ljubite mene, čeprav nisem toliko vreden kakor vsi ti gospodje . . ., bi mogoče bila srečna, da jo je spregledal; saj uspeh bi bil docela odvisen od lepe besede, s katero bi bil Julijan izrekel to misel, in od trenutka, ki bi ga bil za to izbral. Vsekakor pa bi bil našel — in zanj bi bilo to koristno — izhod iz položaja, ki se je začel zazdevati Matildi enoličen.

»In mene, ki vas obožujem, ne ljubite več?« ji je ves zmeden od ljubezni in gorjá dejal nekega dne. In to je bila največja neumnost, ki jo je mogel zagrešiti.

Ta beseda je kakor bi mignil zamorila vse veselje, ki ga je našla gospodična La Molova v tem, da je govorila z njim o svojih srčnih zadevah. Začelo se ji je namreč dozdevati čudno, da se po vsem, kar se je bilo zgodilo, ne počuti užaljenega zaradi njenega pripovedovanja; v trenutku, ko ji je bil rekel tiste nespametne besede, si je celo domišljevala, da je več ne ljubi. »Ponos je brez dvoma zatrl njegovo ljubezen,« si je mislila. »Julijan ni človek, ki bi se dal brez kazni postavljati za ljudi, kakršni so Caylus, Luz in Croisenois, o katerih priznava, da so tako visoko nad njim. Ne, ne bom ga več videla pred svojimi nogami!«

Prejšnje dni ji je Julijan v svoji prostodušni žalosti pogosto odkrito hvalil sijajne vrline vseh teh gospodov; da, celó pretiraval je. Gospodična La Molova je to dobro opazila; čudila se je, vzroka pa ni mogla uganiti. Ko je Julijan, ki je v resnici besnel, hvalil tekmeca, o katerem je bil prepričan, da ga Matilda ljubi, je s tem le sodoživljal njegovo srečo.

Njegova tako odkritosrčna in bedasta beseda pa je v trenutku vse spremenila; brž ko si je bila Matilda v svesti, da jo ljubi, je občutila do njega samo prezir.

V trenutku, ko je zagrešil to nerodnost, se je z njim sprehajala; pri priči ga je zapustila in njen zadnji pogled je izražal neizmerno zaničevanje. Ko se je vrnila v salon, ga ves večer ni pogledala. Naslednjega dne je bilo njeno srce še vedno polno zaničevanja; zdaj ni bilo več govora o tisti naklonjenosti, zaradi katere je bila ravnala z Julijanom kakor s svojim najožjim prijateljem; zdaj ji je bilo neprijetno, kadar ga je videla. Ta občutek je že skorajda mejil na stud; ni besede, ki bi mogla izraziti, kako globok je bil njen prezir, kadar ji je prišel Julijan pred oči.

Julijanu se ni niti sanjalo, kaj se dogaja zadnjih osem dni v Matildinem srcu, dobro pa je čutil njen prezir. Imel je toliko zdravega razuma, da ji je kolikor mogoče poredko prišel pred oči; pogledal pa je ni nikoli.

Trpel je peklenske muke, ker se je moral tako rekoč docela odreči njeni družbi. Zdelo se mu je, da čuti, kako zaradi tega od dne do dne rase njegova bolečina. »Moško srce ne more biti sposobno večjega poguma,« si je dejal. Dolge ure je

posedal ob okencu na podstrešju La Molovega dvorca; oknice so bile skrbno zaprte; od tam je vsaj lahko videl gospodično La Molovo, kadar je prišla na vrt.

Kako mu je moralo biti pri srcu, kadar jo je videl, kako se po kosilu sprehaja s Caylusom, Luzom ali s kom drugim, ki je bila nekoč vanj nekoliko zaljubljena, kakor mu je bila sama priznala!

Julijan si ne bi bil mogel nikoli misliti, da je človek lahko tako nesrečen; dostikrat bi bil kar vpil od hudega; njegova sicer tako trdna duša je bila slednjič do dna pretresena.

Sleherna misel, ki se ni ukvarjala z gospodično La Molovo, se mu je upirala; niti najpreprostejšega pisma ni bil več zmožen napisati.

»Nori ste,« mu je nekega jutra dejal markiz.

Julijan je trepetal, da bi ga markiz utegnil spregledati: izgovoril se je na bolezen, in na srečo so mu verjeli. Zelo prav mu je prišlo, da se je pri kosilu markiz nekaj pošalil na račun njegovega bližnjega potovanja. Matilda je iz očetovih besed lahko posnela, da bo potovanje zelo dolgo. Julijan se je je že več dni izogibal in sijajni mladi možje, ki so imeli vse, kar je manjkalo njemu, ubogemu, tako bledemu in mrkemu bitju, ki ga je bila nekoč ljubila, niso imeli več moči, da bi jo iztrgali iz njene zamišljenosti.

»Navadno dekle,« je premišljevala, »bi si bilo izbralo moža, ki bi ji najbolj ugajal med mladimi moškimi, ki v salonih obračajo vse poglede nase; k značilnim potezam genija pa spada tudi to, da svojih misli ne vlači po kolesnicah, ki jih je izvozila vsakdanjost.

Ob strani moža, kakršen je Julijan, ki mu ne manjka drugega kot bogastvo, ki pa ga imam sama, bom neprestano vzbujala pozornost in ne bom šla neopaženo skozi življenje. Niti na um mi ne prihaja, da bi se zmeraj bala kakšne revolucije kakor moje sestrične, ki se tako bojijo ljudstva, da se ne upajo oštteti niti kočijaža, če jih slabo vozi. V svesti si bom, da igram določeno vlogo, in sicer veliko vlogo, zakaj mož, ki sem si ga izbrala, je značajen in brezmejno častihlepen. Česa mu manjka? Prijateljev? Denarja? Tega dobi pri meni.« Matilda seveda ni opazila, da v svojih mislih ravna z Julijanom kakor s kakšnim podrejenim bitjem, katerega ljubezen si lahko osvoji, kadar se ji zljubi.

XLIX

KOMIČNA OPERA

O, how this spring of love resembleth
The uncertain glory of an April day,
Which now shows all the beauty of the sun
And by and by a cloud takes all away!*

Shakespeare

Pri mislih na bodočnost in na izredno vlogo, ki si jo je obetala, je Matilda kmalu začela skorajda pogrešati pustih metafizičnih pogovorov, ki jih je bila nekoč imela z Julijanom. Ko pa se je naveličala svojih visoko letečih misli, ji je včasih postalo žal tudi trenutkov sreče, ki jo je bila užila ob njem; spomini nanjo pa niso bili zmerom brez kesanja; v določenih trenutkih jo je pošteno peklilo.

»Kdo pa je brez slabosti?« si je mislila; »dekle, kakršno sem jaz, je pač vredno, da se samo nadpovprečnemu moškemu na ljubo izneveri svojim dolžnostim; nihče ne bo mogel reči, da so me zapeljale njegove lepe brčice ali pa ljubkost, s katero skoči s konja; vsakdo bo moral priznati, da so me pritegnila njegova globoka razglabljanja o bodočnosti, ki čaka Francijo, njegova razmišljanja o podobnosti, ki jo utegnejo imeti dogodki, ki se pripravljajo nad našimi glavami, z revolucijo leta 1688 na Angleškem. Res je, dala sem se zapeljati,« je odgovarjala na očitke svoje vesti; »slabotna ženska sem; ampak tolaži me vsaj to, da mi niso kakor kakšni punčki zmešale glave zunanje vrline.

Če pride do revolucije, zakaj ne bi Julijan igral vloge Rolanda in jaz vloge gospe Rolandove? Njena vloga mi je bolj všeč kot vloga gospe Staëlove; nemoralno življenje je namreč v našem stoletju velika ovira. Vsekakor mi ne bo nihče mogel očitati kakšne nove slabosti; če bi se mi kaj takega zgodilo, bi umrla od sramote.«

---

* Prevod glej na strani 172, I.

Priznati pa moramo, da niso bile vse Matildine sanje tako resne kakor misli, ki smo jih pravkar popisali.

Opazovala je Julijana in odkrivala v najmanjših njegovih dejanjih očarljivo ljubkost.

»Ni dvoma, da se mi je posrečilo zatreti v njem sleherno, tudi najmanjšo misel na to, da ima kakšne pravice do mene,« si je rekla.

»Sicer pa je bil temu dokaz že izraz nesreče in globoke strasti, ki mi je z njimi ubogi fant pred osmimi dnevi odkril svojo ljubezen. Priznati moram, da je bilo zelo čudno od mene, da me je ujezila beseda, iz katere je zvenelo tolikšno spoštovanje, tolikšna strast. Mar nisem njegova žena? Njegove besede so bile vendar povsem naravne in tudi zelo ljubeznive; tega pač ni mogoče tajiti. Julijan me je ljubil še po tistih neskončnih pogovorih, ki sem mu v njih razkrivala — in priznavam, da je bilo to prav kruto od mene — same zaljubljene misli, ki jih je moglo vzbuditi v meni moje dolgočasno življenje, in ki so veljale tistim mladim moškim iz visoke družbe, na katere je tako ljubosumen. Ah, ko bi vedel, kako malo so mi nevarni! Kako omledni se mi zdijo zraven njega in kako so si vsi med seboj enaki!«

Medtem ko se je Matilda vdajala takim in podobnim mislim, je tja v tri dni nekaj čečkala po svojem albumu. Eden izmed profilov, ki jih je bila narisala kakor po naključju, jo je spravil v začudenje; bil je namreč presenetljivo podoben Julijanu. »To je glas neba! To je čudež ljubezni!« je vzkliknila navdušeno; »ne da bi slutila, sem napravila njegovo sliko.«

Stekla je v svojo sobo, se zaklenila vanjo in z veliko prizadevnostjo poskušala narisati Julijanov obraz; toda ni se ji hotelo posrečiti; profil, ki ga je bila narisala po naključju, je bil še zmerom najboljši. Matilda je bila presrečna; v tem je videla očiten dokaz svoje velike ljubezni.

Od albuma se je ločila šele zelo pozno, takrat, ko jo je dala markiza poklicati, da bi šli v Italijansko opero. Matilda je imela le eno misel: da bi z očmi poiskala Julijana in pripravila svojo mater do tega, da bi ga povabila, naj ju pospremi.

Ni ga bilo na spregled; dami sta imeli v svoji loži samo zelo vsakdanjo družbo. Skozi vse prvo dejanje je Matilda sanjala o možu, ki ga je ljubila z vso strastjo svoje duše; v

drugem dejanju ji je presunila srce beseda o ljubezni, ki jo je pevka odpela po melodiji, zares vredni Cimarose. Junakinja opere je pela: »Kaznovati se moram za preveliko obo-ževanje, ki ga občutim do njega; preveč ga ljubim!«

Od trenutka, ko je slišala to nebeško lepo pesem, je izpred Matildinih oči izginilo vse, kar je bilo na tem svetu. Če jo je kdo ogovoril, mu ni niti odgovorila; ko jo je njena mati zaradi tega pokarala, se je le z težavo prisilila k temu, da jo je sploh pogledala. Njen zanos je dosegel stopnjo navdušenosti in strastnosti, ki jo je mogoče primerjati z najsilovitejšimi čustvi, ki so že nekaj dni divjala v Julijanovem srcu. Ves čas, ko ni mislila izključno na Julijana, se je ukvarjala s tisto melodijo, ki je bila polna božanske miline in katere besedilo se ji je zdelo kakor nalašč napisano za njen položaj. Ljubezen do glasbe je tega večera napravila iz Matilde tisto, kar je bila gospa Rênalova zmerom, kadar je mislila na Julijana. Razumska ljubezen je brez dvoma bolj duhovita od resnične ljubezni, pozna pa samo trenutke vznesenosti; preveč pozna samo sebe, neprestano presoja samo sebe; misli nikoli ne spravi iz ravnovesja, saj je zgrajena samo na temelju misli.

Ko se je Matilda vrnila domov, se je izgovorila, da ima vročico. Ne oziraje se na to, kaj poreče gospa La Molova, je velik del noči presedela pri klavirju in ponavljala tisto pesem. Pela je besede slavnega napeva, ki jo je bil očaral:

Devo punirmi, devo punirmi,
Se troppo amai...

Uspeh te blazne noči je bil, da je bila Matilda prepričana, da se ji je posrečilo premagati svojo ljubezen. (Te vrstice bodo v več kot enem pogledu škodovale nesrečnemu pisatelju. Hladne duše ga bodo obdolžile nespodobnosti. Ampak pisatelj nikakor ne misli žaliti mladih oseb, ki vzbujajo pozornost po pariških salonih s tem, da bi domneval, da je le ena izmed njih dovzetna za blazne domisleke, ki kazé Matildin značaj. Njena osebnost je docela izmišljena, da, mišljena je celó daleč zunaj družabnih navad, ki bodo za vse večne čase civilizaciji XIX. stoletja odkazale tako odlično mesto.

Dekletom, ki so krasile plese letošnje zime, prav gotovo ne manjka previdnosti.

Prav tako tudi ne mislim, da jih smemo dolžiti, da preveč prezirajo sijajno bodočnost, konje, lepa posestva, sploh vse, kar jim zagotavlja v svetu prijeten položaj. V teh stvareh ne vidijo morda samo neprijetnosti, narobe, te stvari so predmet njihovih najvztrajnejših želja, in če je v njihovih srcih sploh kaj strasti, velja tem stvarem.

Tudi nisem mnenja, da bi jim služila ljubezen le za to, da bi pomagala do uspeha nadarjenim mladim ljudem, kakršen je bil na primer Julijan; taki ljudje se trdno oklepajo kakšne klike, in kadar ima tista klika uspeh, so v največji meri deležni vseh dobrot družbe. Gorjé izobraženemu človeku, ki ne pripada nobeni kliki! Očitajo mu celó njegove male in zelo dvomljive uspehe in v imenu javne morale ga brez pomisleka okradejo. Ej, gospoda, roman je ogledalo, ki se sprehaja po veliki cesti. Vaše oči vidijo zdaj modrino neba, ki se zrcali v njem, zdaj blato cestnih mlakuž. In človeka, ki nosi v svojem oprtniku ogledalo, boste dolžili nemoralnosti! Njegovo ogledalo kaže blato, in obsodili boste ogledalo! Obsojajte rajši veliko cesto, kjer je mlakuža, še bolj pa cestnega nadzornika, ki dopušča, da umazana voda zastaja in da se delajo luže.

Zdaj, ko smo si na jasnem, da je Matildin značaj v našem nič manj previdnem kot krepostnem stoletju nemogoč, sem nekoliko manj v strahu, da bi koga razkačil, če nadaljujem povest o brezumnem početju ljubeznivega dekleta.)

Naslednjega dne je ves čas prežala na priložnost, da bi se prepričala, ali je res premagala svojo brezumno strast. Njen glavni namen je bil, da bi bila Julijanu v vsem zoprna; vendar pa je pazila na sleherni njegov korak.

Julijan je bil preveč nesrečen in predvsem preveč razburjen, da bi uganil, kaj tiči za tem početjem, ki ga je dekletu narekovala njegova zapletena strast; še manj pa je mogel vedeti, koliko ugodnega je bilo v njem zanj; bil je žrtev tega početja; mogoče ni bil še nikoli doslej tako živo občutil svoje nesreče. Njegov duh je bil tako malo gospodar njegovih dejanj, da nikakor ne bi bil razumel besed kakšnega čemernega filozofa, ki bi mu bil dejal: »Glejte, da se brž okoristite z razpoloženjem, ki je zdaj za vas ugodno; pri takile razumski ljubezni, kakršno lahko vidimo v Parizu, ne more isto razpoloženje trajati dalj kot dva dni.« Pa najsi je bil Julijan še tak zanesenjak, je vendarle imel svojo čast. Njegova prva dolžnost je bila molčečnost;

to je bilo jasno. Vprašati za svet, zaupati svoje trpljenje prvemu človeku, ki bi ga srečal, bi bila sreča, podobna tisti, ki doleti siromaka, kateremu na potovanju skozi razbeljeno puščavo kane z neba kapljica mrzle vode. Zavedel in ustrašil se je nevarnosti; bal se je, da ne bi radovednežu, ki bi ga kaj vprašal, odgovoril s potokom solza; zaprl se je v svojo sobo.

Videl je Matildo, ki se je dolgo sprehajala po vrtu; ko je slednjič odšla, je prišel dol; stopil je k rožnemu grmu, s katerega si je bila utrgala cvet.

Noč je bila temna. Brez strahu, da bi ga kdo videl, se je lahko predal svoji nesreči. Bilo mu je jasno, da gospodična La Molova ljubi enega izmed mladih častnikov, s katerimi se je bila pravkar tako veselo pogovarjala. Tudi njega je nekoč ljubila, ampak spoznala je, kako malo je vreden.

»In zares sem kaj malo vreden!« si je dejal Julijan z globokim prepričanjem; »v celoti sem za druge prav nizkotno, vsakdanje in dolgočasno bitje, samemu sebi pa sem neznosen.« Vse njegove dobre lastnosti in vse stvari, ki jih je bil doslej ljubil z vsem navdušenjem, so se mu na smrt zagnusile. In v tem stanju, ko je videl vse narobe, je s svojo domišljijo hotel soditi o življenju! Take zmote so sposobni le nenavadni ljudje.

Nekajkrat mu je prišel na misel samomor; bila je mamljiva slika, bila je kakor sladek počitek; bila je kozarec hladne vode, ki ga ponudijo nesrečnežu, ki v puščavi umira od žeje in vročine.

»Moja smrt bo le še povečala prezir, ki ga občuti do mene!« je vzkliknil. »Kakšen spomin bom pustil za seboj!«

Za človeka, ki se je pogreznil v najgloblje prepade nesreče, je pomoč edinole v pogumu. Julijan ni bil dovolj globokoumen, da bi si dejal: »Osrčiti se moram.« Ko pa je gledal v okno Matildine sobe in je skozi oknice videl, da je ugasila luč, si je v duhu slikal ljubko sobo, ki jo je bil žal videl samo enkrat v življenju. Dalje njegova domišljija ni segala.

Udarila je ena po polnoči. Glas zvona in misel: zdaj splezam po lestvi k njej — vse to je bilo le en sam kratek trenutek.

Bil je preblisk genija; takoj nato pa so se trumoma oglasili zdravi razlogi. »Ali morem biti bolj nesrečen kakor

sem?« si je dejal. Stekel je k lestvi; toda vrtnar jo je bil priklenil z verigo. Julijan je odlomil petelina ene svojih pištolic, in ker ga je v tistem trenutku navdajala nadčloveška moč, je z njim zvil člen verige, ki je priklepala lestev; v nekaj minutah jo je dvignil in naslonil na zid pod Matildinim oknom.

»Jezila se bo in me še bolj zaničevala, pa kaj zato? Dam ji še poljub, poslednji poljub, potem pa pojdem v svojo sobo in se usmrtim... Preden umrem, pa se bodo moje ustnice še enkrat dotaknile njenega lica!«

Kot bi imel peruti, spleza urno po lestvi, potrka na oknico; čez nekaj trenutkov ga Matilda sliši, hoče odpreti oknico, toda lestev je napoti; Julijan se obesi na železen kavelj, ki drži oknico, kadar je odprta, in ne meneč se za nevarnost, da lahko vsak trenutek pade v globino, odrine lestev z močnim sunkom, tako da jo nekoliko premakne. Matilda lahko odpre oknico.

Bolj mrtev kakor živ skoči Julijan v sobo.

»Torej si vendar prišel!« je vzkliknila Matilda in se mu vrgla v objem.

Kdo bi mogel popisati Julijanovo srečo? Skoraj enako velika je bila tudi Matildina.

Proti svoji volji je govorila in se pred njim obtoževala.

»Kaznuj me za moj kruti ponos,« mu je ponavljala in ga stiskala v svoje objeme, da mu je kar sapo jemalo. »Ti si moj gospod, jaz sem tvoja sužnja; na kolenih te moram prositi odpuščanja, da sem se ti hotela upirati.« Izvila se mu je iz objema ter mu padla k nogam. »Da, ti si moj gospod,« je govorila še vsa omamljena od sreče in ljubezni; »bodi za zmeraj moj vladar in strogo kaznuj svojo sužnjo, kadar se ti ne bo hotela pokoriti.«

In spet v drugem trenutku se mu je izvila iz rok in prižgala svečo; Julijan jo je moral z vso silo držati za roke, ker si je hotela na eni strani glave odrezati vse lase.

»Naj imam opomin, da sem tvoja sužnja,« mu je rekla; »če bi mi moj nesrečni ponos hotel še kdaj zmešati glavo, mi pokaži te lase in reci: ‚Zdaj ni več govora o ljubezni; ne gre za čustva, ki utegnejo v tem trenutku navdajati vašo dušo; prisegli ste, da boste pokorni; bodite torej pokorni, če je kaj časti v vas!‘«

Ampak bolj pametno bo, da ne opisujem tega brezumja in te blaženosti.

Julijanova krepost je bila prav tolikšna kakor njegova sreča. »Zdaj pa se moram spet spustiti po lestvi,« je dejal Matildi, ko je videl, da nad daljnimi dimniki na vzhodu vstaja jutranja zarja. »Žrtev, ki si jo nalagam, vas je vredna; odrekam se nekaj uram najčudovitejše sreče, ki jo more okušati človeška duša, ampak to žrtev prinašam vašemu dobremu imenu; če poznate moje srce, boste razumeli, kakšno nasilje moram storiti nad samim seboj. Ali boste zame vselej to, kar ste v tem trenutku? Toda čast govori, to mi zadostuje. Vedite, da po najinem prvem sestanku niso sumničili samo tatov. Gospod La Mole je dal postaviti na vrtu stražo. Gospoda Croisenoisa obkrožajo oglеduhi; znano je, kako preživlja sleherno svojih noči . . .«

Pri tej misli se je Matilda na ves glas zasmejala. Njen smeh je zbudil njeno mater in neko služkinjo iz sna; nenadoma je Matildo nekdo ogovoril skozi vrata. Julijan se je ozrl vanjo; prebledela je in se ujezila na sobarico; ni pa se ji zdelo vredno, da bi se oglasila svoji materi.

»Kaj pa, če jim pride na um, da odpro okno? Videli bodo lestev,« je vzkliknil Julijan.

Še enkrat jo je krepko objel; nato pa je skočil na lestev ter bolj zdrknil kakor splezal navzdol; v trenutku je bil na tleh.

Tri minute pozneje je bila lestev v lipovem drevoredu in Matildina čast je bila rešena. Ko se je Julijan spet osvestil, je bil ves krvav in skoraj nag; poškodoval se je, ko se je bil tako neprevidno spustil po lestvi.

Brezmejna sreča mu je vrnila vso duhovno moč, kar je je bilo v njegovem značaju; če bi se bilo v tistem trenutku prikazalo pred njim dvajset mož, bi jih bil sam naskočil, kar bi njegovo srečo samo še povečalo. Na srečo mu ni bilo potrebno preskušati svojih vojaških vrlin. Položil je torej lestev na njeno običajno mesto in jo spet priklenil na verigo; tudi ni pozabil zabrisati sledov, ki jih je bila lestev pustila na gredi eksotičnih cvetic pod Matildinim oknom.

Ko je v temi otipaval mehko zemljo, da bi se prepričal, ali je sled popolnoma zabrisana, je začutil, da mu je nekaj padlo na roke; bila je polovica Matildinih las, ki si jih je bila odrezala in ki mu jih je vrgla skozi okno.

Stala je pri svojem oknu.

»Glej, to ti pošilja tvoja sužnja,« mu je zaklicala precej glasno; »to je znamenje večne hvaležnosti; odrekam se rabi svojega razuma; ti bodi moj gospod!«

Spričo takih dokazov je bil Julijan docela brez moči; malo je manjkalo, da ni šel spet po lestev ter spet splezal k nji. Slednjič pa je vendar zmagala pamet.

Vrniti se z vrta ni bilo prav lahko. Posrečilo se mu je vdreti neka kletna vrata; ko je prišel v hišo, je moral kolikor mogoče tiho vlomiti v svojo sobo; v svoji zmedenosti je bil pustil v sobici, ki jo je bil pravkar tako v naglici zapustil, celó ključ svoje sobe, ki ga je imel v žepu svoje suknje. »Da bi le ne pozabila poskriti vseh tistih posmrtnih ostankov!« je pomislil.

Slednjič je utrujenost premagala srečo, in ko je sonce vzhajalo, ga je objel trden spanec.

Le z veliko težavo se je predramil, ko je zvonec klical k zajtrku; odpravil se je v obednico. Kmalu nato je prišla tudi Matilda. Ponosni Julijan je doživel trenutek blaženosti, ko je videl ljubezen, ki je sijala iz oči prekrasnega dekleta, ki se mu je vse klanjalo; kmalu pa se je oglasila previdnost; Julijan se je prestrašil.

Z izgovorom, da je bilo premalo časa, da bi se bila skrbno počesala, si je Matilda uredila lase tako, da je Julijan lahko na prvi pogled videl, kako velika je bila njena žrtev minulo noč, ko si je odrezala lase. Če bi sploh kakšna stvar na svetu mogla skaziti tako lep obraz, bi se bilo to posrečilo Matildi; vsa polovica njenih lepih, pepelnato zlatih las je bila odrezana za pol palca nad glavo.

Pri zajtrku je bilo vse Matildino vedenje v skladu s to njeno prvo neprevidnostjo. Človek bi rekel, da je hotela kakor nalašč vsemu svetu pokazati brezumno strast, ki jo je čutila do Julijana. Na srečo sta imela gospa La Molova in markiz tistega jutra mnogo opraviti s podelitvijo modrih trakov, ki je bila določena za tisti dan in pri kateri so bili prezrli gospoda Chaulnesa. Proti koncu zajtrka je ušlo Matildi, da je Julijanu, ko je govorila z njim, rekla *moj gospod.* Julijan je zardel do ušes.

Bodisi da je bilo naključje, bodisi da je gospa La Molova stvar namenoma tako uredila, Matilda tistega dne ni bila niti za trenutek sama. Zvečer pa, ko je odhajala iz

obednice v salon, je vendar našla priložnost, da je rekla Julijanu:

»Mogoče boste mislili, da se izgovarjam. Mama je namreč pravkar odredila, da bo odslej ena njenih sobaric ponoči spala v mojih sobah.«

Tisti dan je minil kakor blisk. Julijan je bil v devetih nebesih. Naslednjega dne je bil že ob sedmih zjutraj v knjižnici; upal je, da pride gospodična La Molova kmalu tja; napisal ji je bil neskončno dolgo pismo.

Videl pa jo je šele nekaj ur kasneje pri zajtrku. Tistega jutra je bila počesana kar se da skrbno; z neverjetno spretnostjo se ji je posrečilo zakriti mesto, kjer so bili lasje odstriženi. Enkrat ali dvakrat se je ozrla v Julijana, ampak samo z vljudnim in mirnim pogledom; niti govora ni bilo več o tem, da bi mu rekla *moj gospod.*

Julijanu je od začudenja pohajal dih... Matilda si je očitala domala vse, kar je bila storila zanj.

Če je vse trezno premislila, je prišla do sklepa, da je Julijan, če že ne čisto vsakdanje bitje, vendarle bitje, ki se ne razločuje zadosti od povprečnih ljudi, da bi zaslužilo vse neverjetno blazno početje, ki ga je tvegala zanj. Skratka, na ljubezen ni več mislila; tistega dne je bila sita ljubezni.

Julijanovi srčni občutki pa so bili enaki občutkom šestnajstletnega dečka. Strašen dvom, osuplost in obup so se ga po vrsti lotevali med zajtrkom, ki je, kot se mu je zdelo, trajal celo večnost.

Brž ko je mogel vstati od mize, ne da bi se to lahko zdelo neprimerno, je bolj zdrvel kot stekel v konjušnico, sam osedlal svojega konja in v diru odjezdil; bal se je, da bi se osramotil s kakšno slabostjo. »Ubiti moram svoje srce s telesno utrujenostjo,« si je prigovarjal, ko je jahal po meudonskih gozdovih. »Kaj sem storil, kaj sem rekel, s čim sem si zaslužil to nemilost?

Danes ne smem ničesar storiti, ničesar reči,« si je mislil, ko se je vrnil v palačo; »mrtev moram biti telesno, kakor sem mrtev v duši. Julijan ne živi več, le njegovo truplo se še giblje.«

L

JAPONSKA VAZA

Sprva njegovo srce ne pojmi vse teže svoje nesreče; prej je zmeden kot prevzet. Ko pa se mu vrača razum, začenja čutiti vso globočino svojega gorjá; zdi se mu, da je vsega, kar ima življenje prijetnega, zanj konec; čuti le še žgoči obup, ki mu trga dušo. Ampak čemu govoriti o telesni bolečini? Katero bolečino, ki jo občuti samo telo, je mogoče primerjati s to bolečino?

Jean Paul

Zvonec je klical h kosilu; Julijan se je komaj še utegnil preobleči. V salonu je našel Matildo, ki je silila v svojega brata in gospoda Croisenoisa, da bi ju pregovorila, naj ne hodita v Suresnes h gospe maršalki Fervaquesovi, kjer sta nameravala preživeti večer.

Bolj zapeljiva in bolj ljubezniva ne bi bila mogla biti z njima. Po obedu sta prišla še gospoda Luz in Caylus ter več njunih prijateljev. Človek bi rekel, da je Matilda obenem z bratovsko ljubeznijo začela znova gojiti tudi kult najpopolnejše družabnosti. Čeprav je bilo tistega večera prekrasno vreme, je vendar prosila, naj ne hodijo na vrt; hotela je, naj ostane vsa družba okrog širokega naslanjača, kamor je bila sedla gospa La Molova. Kakor pozimi je bil modri divan središče vse skupine.

Matildi je bil vrt zoprn ali pa se ji je zdel vsaj zelo dolgočasen. Spominjal jo je na Julijana.

Nesreča človeku vzame razsodnost. Naš junak je zagrešil nerodnost, da se je ustavil ob tistem malem slamnatem stolu, ki je bil nekoč priča njegovih tako sijajnih uspehov. Tistega večera ga ni nihče nagovoril; kot da je ostala njegova navzočnost neopažena ali pa še kaj hujšega. Prijatelji gospodične La Molove, ki so sedeli blizu njega na koncu

divana, so se delali, kakor da mu nekako obračajo hrbet; vsaj zdelo se mu je tako.

»To je nemilost na dvoru,« je pomislil. Hotel si je nekoliko natančneje ogledati ljudi, ki so se delali, kot da bi ga hoteli uničiti s svojim prezirom.

Stric gospoda Luza je imel važno službo blizu kraljeve osebe; to je dajalo lepemu častniku povod, da je na začetku slehernega pogovora z vsakim sobesednikom, na katerega je naletel, vstavljal tole pikantno podrobnost: njegov stric da se je odpravil ob sedmih v Saint-Cloud in da nameraval tam prenočiti. To podrobnost je navajal navidezno dobrodušno, toda ponavljal jo je pri sleherni priložnosti.

Ko si je Julijan ogledoval gospoda Croisenoisa z očesom, ki mu je nesreča dajala strog pogled, je opazil, da ljubeznivi, dobri mladenič pripisuje velikanski pomen raznim okultnim vzrokom. To je segalo tako daleč, da je bil žalosten in zlovoljen, če je videl, da kdo kakšen važnejši dogodek razlaga iz preprostega in čisto naravnega vzroka. »To je že prismojenost,« si je dejal Julijan. »Njegov značaj je izredno podoben značaju carja Aleksandra, kakor mi ga je opisal knez Korazov.« Prvo leto svojega bivanja v Parizu je bil ubogi Julijan, ki je prihajal naravnost iz semenišča, ves omamljen od prijetnega, zanj tako novega vedenja vseh tistih mladih ljudi in ni si mogel kaj, da jih ne bi občudoval. Šele zdaj se je začel njegovim očem odkrivati njihov resnični značaj.

»Nedostojno vlogo igram tukaj,« se je nenadoma domislil. Treba je bilo vstati s slamnatega stolčka tako, da ne bi bilo videti prenerodno. Hotel je najti primeren način; brskal je po nečem novem v svoji domišljiji, ki pa je bila polna čisto drugačnih stvari. Zateči se je moral k spominom; priznati pa moramo, da je bil njegov spomin zelo ubožen s takimi pripomočki; ubogi fant je imel še sila malo vaje in tako je bil res skrajno neroden; vsi so ga opazili, ko je vstal in odšel iz salona. Vse njegovo početje je preveč jasno izražalo njegovo gorjé. Že tri četrt ure je igral vlogo podrejenega nadležneža, kateremu se niti ne potrudijo prikrivati, kar si o njem mislijo.

Vendar pa po tem kritičnem opazovanju svojih tekmecev na svojo nesrečo ni več gledal preveč tragično; spomin na tisto, kar se je bilo zgodilo dva večera pred tem, je dajal

oporo njegovemu ponosu. »Naj že bodo njihove vrline v primeri z mojimi kakršnekoli,« si je mislil, ko se je vračal sam na vrt, »vendar Matilda ni bila še za nikogar izmed njih tisto, kar je tako milostno bila zame dvakrat v mojem življenju.«

Dalje njegova modrost ni segala. Prav nič ni razumel značaja nenavadnega dekleta, ki ga je bilo naključje izbralo za neomejeno gospodarico njegove sreče.

Naslednjega dne se je omejil na to, da je sebe in svojega konja gnal do smrti. Zvečer ni več poskušal, da bi se približal modremu divanu, ki mu je Matilda tudi ta večer ostala zvesta. Opazil je, da ga grof Norbert ni blagovolil niti pogledati, ko sta se srečala v hiši. »Strašno silo si mora delati,« je pomislil, »saj je vendar po naravi tako vljuden!«

Za Julijana bi bilo spanje prava sreča. Kljub telesni utrujenosti pa so začeli preveč zapeljivi spomini burkati njegovo domišljijo. Ni mu prišlo na um, da s svojo naporno ježo po gozdovih pariške okolice vpliva samo nase, nikakor pa tudi ne na Matildino srce in dušo, in da s tem prepušča naključju odločitev o svoji usodi.

Zdelo se mu je, da bi njegovi bolečini le nekaj lahko prineslo brezkončno tolažbo: če bi se lahko pomenil z Matildo. Ampak kaj bi se ji upal reči? O tem je globoko premišljal nekega dne ob sedmih zjutraj, ko jo je nenadoma zagledal na pragu knjižnice.

»Gospod, vem, da želite govoriti z menoj.«

»Moj bog! Kdo vam je to povedal?«

»Vem. Kaj vam drugo mar?

Če ni v vas časti, me lahko pogubite ali pa me vsaj poskusite pogubiti; ampak ta nevarnost, ki pa se mi ne zdi verjetna, mi prav gotovo ne bo branila, da ne bi bila odkritosrčna. Ne ljubim vas več, gospod; moja blazna domišljija me je varala . . .«

Pri tem strašnem udarcu se je Julijan, ves iz sebe od ljubezni in gorjá, skušal opravičevati. Nič ne bi moglo biti bolj nespametno. Ali se more človek opravičevati za to, da komu ni všeč? Toda razum ni imel več nikakršne oblasti nad njegovimi dejanji. Slepi nagon ga je silil k temu, da bi kolikor mogoče zavlekel odločitev svoje usode. Zdelo se mu je, da še ne more biti vsega konec, dokler lahko govori. Matilda pa ni poslušala njegovih besed; njihov zvok jo je

dražil; nikakor ni mogla razumeti, da je bil tako drzen in jo je ustavil.

Tistega jutra se je počutila enako nesrečno zaradi očitkov svoje kreposti kakor zaradi očitkov svojega ponosa. Bila je kakor strta od neznosne misli, da je dala nekakšne pravice do sebe neznatnemu abbéju, kmečkemu sinu. »To je skoraj tako,« si je govorila v trenutkih, ko je pretiravala svojo nesrečo, »kakor da bi si morala očitati slabost, ki bi jo čutila do kakšnega lakaja.«

Pri drznih in ponosnih značajih je samo korak od jeze, ki jo čutijo sami nase, do jeze, ki jo obrnejo zoper drugega; izbruhi besnosti so prava slast.

Gospodična La Molova se je na mah tako razvnela, da je začela obsipavati Julijana z najhujšimi izrazi zaničevanja. Bila je sila duhovita in njena duhovitost se je posebno odlikovala v spretnosti, s katero je znala mučiti samoljubje in mu zadajati krute rane.

Prvikrat v svojem življenju je Julijan občutil nad seboj silo višjega duha, ki so ga navdajali občutki najsilovitejšega sovraštva do njega. V tistem trenutku še zdaleč ni mislil na svojo obrambo, nasprotno, začel je zaničevati samega sebe. Ko je slišal, da ga obsiplje s tako krutimi in bistroumno preračunanimi izrazi zaničevanja, da bi zabrisala tudi senco dobrega mnenja, ki ga je utegnil imeti o samem sebi, se mu je zdelo, da ima Matilda prav in da mu jih ni še dovolj povedala.

Ona pa je našla v svojem ponosu sladko zadoščenje v tem, da je mogla tako kaznovati sebe in njega za oboževanje, ki ga je bila občutila nekaj dni poprej.

Ni ji bilo treba šele iskati ali si na novo izmišljati krutosti, ki mu jih je s tako naslado lučala v obraz. Treba ji je bilo samo ponavljati tisto, kar je že osem dni govoril v njenem srcu odvetnik stranke, ki je bila zoper ljubezen.

Vsaka beseda je postoterila Julijanovo kruto gorjé. Hotel je zbežati, toda gospodična La Molova ga je oblastno pridržala za roko.

»Dovolite, da vas opozorim, da govorite zelo glasno,« ji je rekel; »slišali vas bodo v sosedni sobi.«

»Kaj mi mar!« je odgovorila gospodična La Molova ponosno; »kdo si mi bo drznil reči, da me sliši? Za vselej hočem

ozdraviti vaše malenkostno samoljubje vsakršnih misli, ki si jih je utegnilo ustvariti o meni.«

Ko je Julijan smel oditi iz knjižnice, je bil tako osupel, da je nekoliko manj občutil svoje gorjé. »Torej, ne ljubi me več,« si je ponavljal na glas, kakor da bi hotel samega sebe poučiti o svojem položaju. »Zdi se mi, da me je ljubila kakšnih osem ali deset dni, jaz pa jo bom ljubil vse življenje. Ali je mogoče? Še pred malo dnevi ni pomenila mojemu srcu nič!«

Matildino srce pa je plavalo v razkošju ponosa. Torej je le imela toliko sile, da je to za vselej končala! Zdaj, ko je tako temeljito premagala svoje mogočno nagnjenje, bo pač lahko popolnoma srečna. »Tako bo torej ta gospodek enkrat za vselej razumel, da nima in da ne bo nikoli imel nikakršne oblasti nad menoj.« Bila je tako zelo srečna, da v tistem trenutku resnično ni več občutila nikakršne ljubezni.

Pri manj strastni naravi kot je bila Julijanova, bi bila po tako okrutnem in tako ponižujočem prizoru ljubezen čisto nemogoča. Ne da bi bila le za trenutek pozabila, kaj je dolžna sama sebi, mu je gospodična La Molova povedala tako neprijetne in tako dobro preudarjene stvari, da bi se lahko komu zdele resnične celo v primeru, če bi se jih spominjal popolnoma hladnokrvno.

Sklep, do katerega je prišel Julijan prvi trenutek po tistem tako osupljivem prizoru, je bil, da je Matilda neizmerno ohola. Bil je zatrdno prepričan, da je med njima za vselej vse končano; vendar pa je bil naslednjega dne pri zajtrku v njeni navzočnosti neroden in plah. To je bil pogrešek, ki bi mu ga doslej ne bi bil mogel nihče očitati. V majhnih kakor v velikih stvareh je natančno vedel, kaj mora in hoče storiti, in je to tudi storil.

Ko ga je tistega dne po zajtrku gospa La Molova prosila, naj ji da neko revolucionarno, a precej redko brošuro, ki ji jo je bil zjutraj na skrivaj prinesel njen župnik, je Julijan, ko je jemal brošuro s polic, prevrnil staro, neusmiljeno grdo vazo iz modrega porcelana.

Gospa La Molova je kriknila od strahu, vstala in prihitela pogledat od blizu črepinje svoje ljubljene vaze.

»To je bilo staro japonsko delo,« je dejala; »dobila sem jo od svoje stare tete, chelleske opatinje; bila je darilo Ho-

landcev regentu, vojvodi Orléanskemu, ki jo je podaril svoji hčeri . . .«

Matilda, ki je pazljivo sledila kretnjam svoje matere, je bila presrečna, da se je modra vaza, ki se ji je od nekdaj zdela strašno grda, razbila. Julijan je molčal in ni bil niti preveč zmeden; videl je gospodično La Molovo prav blizu zraven sebe.

»Ta vaza,« ji je dejal, »je za zmeraj razbita; tako je tudi s čustvom, ki je nekoč gospodovalo mojemu srcu; prosim vas, blagovolite mi oprostiti vse neumnosti, v katere me je bilo zapeljalo.« S temi besedami je odšel.

»Človek bi v resnici rekel,« je dejala gospa La Molova, »da je ta gospod Sorel zadovoljen in ponosen na to, kar je pravkar storil.«

Ta beseda je zbodla Matildo naravnost v srce. »Res je,« je pomislila, »moja mati je prav pogodila, to je občutek, ki ga navdaja.« Šele zdaj jo je minilo veselje nad prizorom, ki mu ga je zaigrala prejšnji večer. »Zdaj je torej vsega konec,« si je rekla navidezno mirno; »zame je bilo to dobra šola; zmota je bila strašna, ponižujoča! Spametovala me bo za vse življenje.«

»Da bi bila resnica, kar sem rekel!« si je mislil Julijan; »zakaj me še zmerom trpinči ljubezen, ki sem jo čutil do tega blaznega dekleta?«

Njegova ljubezen pa zdaleč ni zamrla, kakor je bil upal, marveč je prav naglo napredovala. »Res je, da je blazna,« si je dejal, »pa kaj je zaradi tega manj vredna obožavanja? Ali more biti ženska lepša od nje? Ali niso bile v gospodični La Molovi združene, kakor da bi hotele med seboj tekmovati, vse sladkosti, kar jih more dati najbolj gosposka omika?« Taki spomini na minulo srečo so prevzemali Julijana in so prav kmalu razdrli vse delo razuma.

Zaman se razum bori zoper spomine te vrste; vsak njegov resen poskus, da bi jih zatrl, kvečjemu še poveča njihovo sladkost.

Štiriindvajset ur potem, ko je razbil japonsko vazo, je bil Julijan prav zares eden izmed najbolj nesrečnih ljudi na svetu.

LI

SKRIVNO POSLANSTVO

Kajti vse to, kar vam pripovedujem, sem videl na lastne oči; in če sem se motil, ko sem to gledal, se prav gotovo ne motim, ko vam to pripovedujem.

Pismo pisatelju

Markiz ga je dal poklicati; gospod La Mole je bil videti pomlajen; oko mu je žarelo.

»Pogovoriva se nekoliko o vašem spominu,« je dejal Julijanu; pravijo, da je čudežen. Ali bi se mogli naučiti na pamet štiri strani, odpotovati v London in jih tam dobesedno povedati? Ampak tako, da ne bi spremenili niti besedice?...«

Markiz je živčno mečkal zadnjo številko *Quotidienna* in zaman skušal prikriti resnost, kakršne Julijan sicer nikoli ni videl na njegovem obrazu, niti takrat ne, kadar je šlo za Frilairovo pravdo.

Julijan je imel že dovolj izkušenj; vedel je, da se mora hliniti, kakor da ga je docela preslepil površni ton, v katerem je govoril markiz.

»Ta številka *Quotidienna* mogoče ni posebno zabavna; toda če mi, gospod markiz, dovolite, bom imel jutri zjutraj čast, da vam jo vso povem na izust.«

»Kaj? Celó oglase?«

»Natančno tako, in ne da bi manjkala le besedica.«

»Mi daste častno besedo?« je nadaljeval markiz, ki se je bil v trenutku zelo zresnil.

»Dam vam jo, gospod, in moj spomin bo kvečjemu utegnila motiti bojazen, da je ne prelomim.«

»Da, sinoči sem vas pozabil vprašati po tem: ne zahtevam od vas prisege, da ne boste nikoli ponovili tega, kar boste zdajle slišali; predobro vas poznam, da bi vas tako žalil. Osebno odgovarjam za vas. Popeljal vas bom v neki

salon, kjer se bo zbralo dvanajst ljudi; zapomnite si, kaj bo vsakdo izmed njih govoril.

Nič ne skrbite, to ne bo zmeden pogovor; vsakdo bo govoril, ko pride vrsta nanj; s tem seveda še ni rečeno, da bo vsakdo govoril urejeno,« je dostavil markiz, čigar obraz je spet dobil svoj prirojeni prebrisani in lahkotni izraz. »Medtem ko bomo govorili, si boste zapisali kakšnih dvajset strani; potem se boste z menoj vrnili semkaj in bova tistih dvajset strani skrčila na štiri. Te štiri strani mi boste predavali jutri namesto vse številke *Quotidienna.* Takoj nato boste odpotovali; voziti se boste morali s pošto kakor mladenič, ki potuje za svojo zabavo. Glavna skrb vam bo, da vas nihče ne opazi. Prišli boste k znameniti osebnosti. Tam vam ne bo več treba spretnosti. Gre za to, kako speljati na led vse, ki so tej osebi blizu; zakaj med njenimi tajniki in med njenimi služabniki so ljudje, ki so se prodali našim sovražnikom in ki prežijo na naše zaupnike, da jih med potjo prestrežejo.

Imeli boste nevažno priporočilno pismo. V trenutku, ko se bo Njegova visokost ozrla v vas, boste iz žepa potegnili tole mojo uro, ki vam jo dam s seboj na pot. Kar zdajle jo vzemite; s tem je vsaj nekaj že opravljenega; in dajte mi svojo!

Vojvoda bo sam blagovolil napisati tiste štiri strani, ki se jih boste naučili na pamet in ki mu jih boste narekovali. Šele nato, nikakor pa ne poprej, to si dobro zapomnite, boste smeli, če vas bo Njegova visokost po tem vprašala, pripovedovati o seji, pri kateri boste zdajle navzoči.

Na dolgem potovanju vam bo preganjala čas okoliščina, da je med Parizom in ministrovim bivališčem nič koliko ljudi, ki si na svetu ničesar ne bi želeli bolj kot to, da bi lahko pognali strel v glavo gospodu abbéju Sorelu. V tem primeru bi bilo njegovega poslanstva konec in zame bi nastala velika zamuda; kajti, moj dragi, kako naj bi izvedeli za vašo smrt? Vaša vdanost nikakor ne more segati tako daleč, da bi nas sami obvestili o njej.

Tecite takoj kupit vso potrebno obleko,« je povzel markiz z resnim glasom. »Oblecite se po modi, kakršna je veljala pred dvema letoma. Nocoj mora biti vaša zunanjost nekoliko zanikrna. Nesprotno pa boste na potovanju taki, kakršni ste

po navadi. To vas preseneča? Vam vaša nezaupljivost že vzbuja slutnjo? Da, prijatelj, med častitljivimi osebami, ki boste imeli čast slišati njihovo mnenje, je tudi marsikdo, ki je prav tako sposoben, da pošlje podatke, zaradi katerih vam v kakšnem prijaznem hotelu, kjer se boste nekega večera ustavili in zahtevali večerjo, utegnejo postreči vsaj z opijem.«

»Bolje je, da napravim trideset milj več in da ne potujem naravnost po veliki cesti,« je pripomnil Julijan. »Domnevam, da gre za Rim...«

Markizov obraz je mahoma dobil izraz oholosti in nezadovoljstva, kakršnega ni bil Julijan videl že od časov v Bray-le-Hautu.

»To boste izvedeli, kadar se mi bo zdelo prav, da vam to povem. Nimam rad vprašanj.«

»To ni bilo vprašanje,« je odvrnil Julijan zavzeto; »prisegam vam, gospod markiz, da sem samo glasno mislil; iskal sem v svojih mislih najbolj varno pot...«

»Da, zdi se mi, da so bile vaše misli prav daleč. Nikoli ne pozabite, da poslanik, zlasti v vaših letih, ne sme vzbujati vtisa, kakor da hoče izsiljevati zaupanje.«

Julijan je bil silno zmeden; storil je napako. Njegovo samoljubje je iskalo izgovora, a ga ni našlo.

»Razumite vendar,« je pristavil markiz, »da se človek, kadar je zagrešil kakšno napako, zmerom sklicuje na svoje srce.«

Uro pozneje je Julijan, oblečen v staromodno obleko in s sumljivo belo kravato, prav ponižno stal v markizovi predsobi; v vsej njegovi zunanjosti je bilo nekaj smešno pikolovskega.

Ko ga je markiz zagledal, se je na ves glas zakrohotal; šele tedaj je Julijanu resnično odpustil.

»Če me izda ta mladi mož,« si je dejal gospod La Mole, »komu naj še zaupam? In človek vendar mora nekomu zaupati, kadar opravlja kakšno delo. Moj sin in njegovi sijajni prijatelji imajo poguma in zvestobe za sto tisoč drugih; če bi prišlo do boja, bi umrli na stopnicah prestola; vse znajo... samo tistega ne, česar nam je treba v tem trenutku. Vrag me vzemi, če najdem med njimi le enega, ki bi se mogel naučiti na izust štiri dolge strani ter prepotovati sto milj, ne da bi mu prišli na sled. Norbert bi se brez dvoma dal ubiti kakor

njegovi predniki; ampak to bi se posrečilo tudi kakšnemu rekrutu . . .«

Markiz se je globoko zamislil. »Pa še to, da bi se dal ubiti,« je dostavil z vzdihom, »bi znal mogoče Sorel prav tako dobro kakor on . . .«

»Stopiva v voz,« je spregovoril markiz, kakor da bi hotel zapoditi nadležno misel.

»Gospod,« je dejal Julijan, »medtem ko so mi pripravljali to obleko, sem se naučil na pamet prvo stran današnjega *Quotidienna.*«

Markiz je vzel v roko časopis in Julijan je predaval, ne da bi se zmotil le za besedo. »Prav,« si je dejal markiz, ki je bil tisti večer kar se da diplomatski, »medtem ko mladi mož predava, ne pazi na to, skozi katere ulice se peljeva.«

Prišla sta v velik salon precej turobne zunanjosti, ki je bil deloma opažen in deloma prevlečen z zelenim žametom. Sredi salona je mrk služabnik pravkar nameščal veliko jedilniško mizo, ki jo je pozneje s pomočjo zelene preproge, polne madežev od črnila, spremenil v pisalno mizo; brez dvoma je bila preproga nekoč služila v kakšnem ministrstvu.

Hišni gospodar je bil velikan, čigar imena ni nihče izgovoril; Julijanu se je zdelo, da ima obraz in govor človeka, ki pravkar prebavlja.

Na markizovo znamenje je Julijan ostal na spodnjem koncu mize. Da bi si dal neprisiljen izraz, je začel prirezovati peresa. S koncem očesa je naštel sedem navzočih, toda videl jih je le od zadaj. Kakor se mu je zdelo, sta dva izmed njih govorila z markizom kakor s sebi enakim, medtem ko so se mu drugi zdeli do markiza bolj ali manj spoštljivi.

Vstopila je nova oseba, ne da bi jo bili prej naznanili. »Čudno,« je pomislil Julijan; »v tem salonu prišlecev ne naznanjajo. Ali je mogoče ta previdnost ukazana meni na čast?« Vsi so vstali in pozdravljali novega došleca. Kakor tri druge osebe, ki so že bile v salonu, je tudi on nosil neko zelo imenitno odlikovanje. Vsi so govorili precej tiho. Da bi si ustvaril o novem prišlecu svojo sodbo, se je moral Julijan zadovoljiti s tistim, kar so izdajale njegove poteze in njegova postava. Bil je nizek in čokat, rdečega obraza in svetlega očesa, ki ni izražalo drugega kot zlobnost divjega merjasca.

Skoraj takoj nato je prihod popolnoma drugačnega bitja živo obrnil nase Julijanovo pozornost. Bil je to zelo suh možak visoke postave, ki je imel na sebi tri ali štiri telovnike. Njegov pogled je bil božajoč, njegove kretnje pa zelo uglajene.

»Čisto tak je kakor stari besançonski škof,« je pomislil Julijan. Možak je očitno pripadal cerkvenim krogom; kazal je petdeset do petinpetdeset let, ne več; imel je kar se da očetovski izraz.

Vstopil je mladi agdski škof; ko je z očmi preletel navzoče, se mu je pogled ustavil na Julijanu in lice mu je spreletel izraz začudenja. Od obreda v Bray-le-Hautu se nista bila več videla. Julijana je njegov osupli pogled spravil v zadrego in ga hkrati nekako razdražil. »Presneto!« je pomislil; »kaj mi bo res zmerom v nesrečo, če bom naletel na kakšnega znanca? Vsi ti visoki gospodje, ki jih še nikoli v življenju nisem videl, me niti najmanj ne spravljajo v zadrego; pri pogledu tega mladega škofa pa mi kar kri zastaja v žilah. Priznati moram, da sem prav čudno in nesrečno bitje.«

Kmalu nato je hrupno vstopil majhen, neverjetno črn človek, ki je že pri vratih začel govoriti. Bil je rumene polti in na njem je bilo nekaj prismuknjenega. Takoj pri prihodu tega neusmiljenega govoruna so se navzoči strnili v gruče, očitno z namenom, da jim ga ne bi bilo treba poslušati.

Oddaljili so se od kamina in se približali spodnjemu koncu mize, kjer je sedel Julijan. Njegova zadrega je bila čedalje večja: kajti če se je še tako trudil, si ni mogel kaj, da ne bi slišal njihovega pogovora, in najsi je imel še tako malo izkušenj, je vendarle razumel, kako važne so stvari, o katerih so se neprikrito pogovarjali; in koliko je moralo biti visokim osebam, ki jih je imel pred očmi, do tega, da bi stvari ostale skrite!

Že je bil Julijan z največjo počasnostjo, ki je bila sploh mogoča, prirezal kakšnih dvajset peres; začelo mu jih je že primanjkovati; in kaj naj počne potem? Zaman je v očeh gospoda La Mola iskal kakšnega ukaza; markiz je bil docela pozabil nanj.

»Kar zdaj počenjam, je smešno,« si je mislil Julijan, prirezujoč svoja peresa; »toda ljudje tako vsakdanjih obrazov,

ki so jim poverili ali ki so si sami naložili tako važne zadeve, morajo biti zelo občutljivi. Moje nesrečne oči imajo nekaj vprašujočega in malo spoštljivega in moj pogled bi jih brez dvoma neprijetno prizadel. Če pa oči odločno povesim, bo videti, kot da skrivaj prežim na njihove besede.«

Njegova zadrega je bila brezmejna; zakaj poslušati je moral sila čudne stvari.

LII

RAZPRAVLJANJE

Republika! — Na enega človeka, ki bi vse žrtvoval za javno blaginjo, jih pride danes na tisoče in tisoče, ki poznajo le svoje lastne užitke in svojo nečimrnost. V Parizu danes uživaš ugled zaradi svoje kočije in ne zaradi svojih vrlin.

Napoleon, »Mémorial«

Lakaj je naglo vstopil in rekel: »Gospod vojvoda ***.«

»Molčite, tepec!« je dejal vojvoda, ko je vstopil. To besedo je spregovoril tako važno in tako dostojanstveno, da je Julijan nehote pomislil, da je vsa modrost te pomembne osebe v tem, da se zna znašati nad lakaji. Julijan je vzdignil oči in jih takoj spet povesil. Tako dobro je uganil važnost novega prišleca, da je trepetal od strahu, da ne bi že njegov pogled pomenil predrznosti.

Vojvoda je bil mož petdesetih let; bil je gizdalinsko napravljen in hodil je kakor na vzmeteh. Imel je ozko glavo z velikim nosom in zveriženim, čisto naprej potisnjenim obrazom; težko bi bilo najti plemenitejši in bolj brezpomemben izraz. Njegov prihod je pomenil pričetek seje.

Julijana je v njegovih opazovanjih obrazov nenadoma prekinil glas gospoda La Mola. — »Predstavljam vam gospoda abbéja Sorela,« je dejal markiz; »obdarjen je s čudežnim spominom; šele pred uro sem mu omenil poslanstvo, s katerim ga utegnemo počastiti, in da bi mi dal dokaz, kako dober spomin ima, se je naučil na pamet prvo stran *Quotidienna.*«

»Ah, čudne novice o ubogem N...,« je dejal hišni gospodar. Hitro je pograbil časopis in pogledal Julijana z izrazom, ki je bil skoraj smešen, tako zelo se je trudil, da bi bil videti važen: »Govorite, gospod!« mu je dejal.

Zavladal je gluh molk; vse oči so bile uprte v Julijana. Predaval je tako dobro, da je vojvoda rekel že po dvajsetih vrstah: »Dovolj!« Človek z merjaščjim pogledom je sedel. Bil je predsednik, kajti takoj ko je bil na svojem mestu, je pokazal Julijanu igralno mizico in mu namignil, naj jo prinese k njemu. Julijan je z vsemi pisalnimi potrebščinami sedel k njej. Naštel je dvajset oseb, ki so sedele okrog zelenega prta.

»Gospod Sorel,« je dejal vojvoda, »umaknite se v sosedno sobo, poklicali vas bomo.«

Hišni gospodar je bil silno vznemirjen. »Oknice niso zaprte,« je polglasno dejal svojemu sosedu. »Ne glejte skozi okno!« je bedasto zaklical Julijanu. »Tako sem torej zapleten najmanj v zaroto,« je pomislil le-ta. »Na srečo ni to ena tistih zarot, ki vodijo na trg Grève. In tudi če bi bila v tem kakšna nevarnost, sem dolžan markizu to in še marsikaj drugega. Srečen bom, če mi bo dana priložnost, da popravim vse gorjé, ki mu ga utegne nekega dne prizadeti moja blaznost.«

Medtem ko je premišljal o svoji neumnosti in o svoji nesreči, si je ogledoval okolje, kakor da si ga hoče za zmeraj zapomniti. Šele zdaj se je spomnil, da ni bil slišal, da bi bil markiz povedal lakaju ime ulice, in da je bil markiz najel izvoščka, česar ni drugače nikoli storil.

Dolgo je Julijan ostal sam s svojimi mislimi. Bil je v salonu, prevlečenem z rdečim žametom s širokimi zlatimi progami. Na polici je stal velik križ iz slonovine, na kaminu pa je ležala Maistrova knjiga *O papežu* z zlato obrezo in v prekrasni vezavi. Julijan jo je odprl, da ne bi bilo videti, kot da posluša. Kdaj pa kdaj so v sosedni sobi govorili zelo glasno. Slednjič so se vrata odprla in poklicali so ga.

»Pomnite, gospoda,« je dejal predsednik, »da od tega trenutka dalje govorimo pred vojvodo ***. Ta gospod,« je pripomnil in pokazal na Julijana, »je mlad levit, ki je vdan naši sveti stvari; ima čudovit spomin, tako da bo lahko ponovil naše besede z vsemi podrobnostmi.«

»Besedo ima gospod,« je pristavil in pokazal na moža z očetovskim izrazom, ki je imel na sebi tri ali štiri telovnike. Julijanu se je zdelo, da bi bilo bolj naravno, če bi bil gospoda s telovniki imenoval z njegovim imenom. Vzel je papirje in hitel pisati.

(Tu bi bil pisatelj najrajši vstavil polno stran samih pik. »To bi se zdelo neokusno,« je oporekel založnik, »in grešiti zoper okus bi za tako nenravno knjigo pomenilo smrt.«

»Politika,« je odvrnil na to pisatelj, »je kamen, ki je privezan literaturi okrog vratu in ki jo, preden mine šest mesecev, potegne pod vodo. Politika je sredi stvaritev domišljije strel pištole sredi koncerta. Njen pok je sicer oglušujoč, ni pa energičen. Ne sklada se z zvokom nobenega instrumenta. Ta politika bo smrtno žalila polovico bralcev in dolgočasila drugo polovico, kateri se je zdela vse drugače izredna in energična v jutranjem listu . . .«

»Če vaše osebe ne bodo govorile o politiki,« odvrne založnik, »to ne bodo več Francozi iz leta 1830 in vaša knjiga ne bo več ogledalo, kar vi trdite, da je . . .«).

Julijanov zapisnik je obsegal šestindvajset strani. Tu podajamo le zelo bled izpisek; kajti kakor vselej, smo bili primorani izpustiti nekatere pretirano smešne stvari, ki bi se zdele nedostojne in malo verjetne. (Gl. *Gazette des Tribunaux.)*

Mož s telovniki in očetovskim izrazom — bil je nemara kakšen škof — se je pogosto smehljal in tedaj so dobivale njegove oči, obdane z vrečastimi vekami, čuden sijaj in manj neodločen izraz kot sicer. Ta oseba je prva dobila besedo pred vojvodo, (ampak katerim vojvodo? se je vpraševal Julijan) očitno zato, da bi obrazložila posamezna mnenja; imela je torej nalogo nekakšnega državnega tožilca. Julijanu se je zdelo, da opaža na možaku nekakšno negotovost in pomanjkanje odločnih sklepov, ki ju pogosto očitajo te vrste uradnikom. Med razpravo mu je vojvoda to celó očital.

Ko je mož s telovniki povedal nekaj stavkov o splošni morali in filozofiji prizanesljivosti, je dejal:

»Plemenita Anglija je pod vodstvom velikega moža, nesmrtnega Pitta, potrošila štirideset milijard frankov, da bi potlačila revolucijo. Če mi slavna skupščina dovoli, da se odkritosrčno izrazim o neki žalostni zadevi, moram reči, da Anglija ni dovolj razumela, da pri človeku, kakršen je bil Bonaparte, zlasti če se mu niso mogli upirati drugače kot z vrsto dobrih namenov, odločujejo edinole osebna sredstva . . .«

»Ah! Spet slavospev umoru!« se je vznemirjeno oglasil hišni gospodar.

»Prizanesite nam s svojimi sentimentalnimi moralnimi pridigami!« je nejevoljno vzkliknil predsednik; merjaščje oko se mu je zabliskalo v krvoločnem ognju. »Nadaljujte!« je dejal možu s telovniki; njegova lica in njegovo čelo so pordeli kakor škrlat.

»Plemenita Anglija,« je nadaljeval poročevalec, »je danes na tleh; zakaj vsak Anglež mora, preden plača svoj kruh, plačati obresti štiridesetih milijard frankov, ki so jih potrošili zoper jakobince. Anglija nima več Pitta.«

»Ima pa vojvodo Wellingtona,« se je oglasila vojaška oseba, ki si je nadela zelo važen videz.

»Gospoda, prosim, mir!« je vzkliknil predsednik; »če se bomo še nadalje pričkali, je bilo odveč, da smo poklicali gospoda Sorela.«

»Znano je, da imate mnogo idej, gospod,« je dejal vojvoda užaljeno in pogledal motilca, bivšega Napoleonovega generala. Julijan je videl, da je ta beseda namigovala na nekaj osebnega in zelo žaljivega. Vse se je muzalo. Prebežniški general je bil kar zelen od jeze.

»Pitta ni več, gospoda,« je povzel poročevalec z obupanim izrazom človeka, ki se je odrekel slehernemu upanju, da bo prepričal svoje poslušalce. »In če bi se pojavil na Angleškem nov Pitt, bi se kljub temu narod ne dal drugič voditi za nos z istimi sredstvi . . .«

»Zato pa je tudi zmagovit general, kakšen Bonaparte, v Franciji odslej nemogoč!« je zaklical vojaški motilec.

To pot se niti predsednik niti vojvoda nista drznila pokazati kakšne nejevolje, čeprav se je Julijanu zdelo, da jima bere v očeh, kako rada bi to storila. Povesila sta oči, in vojvoda se je zadovoljil s tem, da je vzdihnil tako, da so ga vsi slišali.

Toda poročevalec se je ozlovoljil.

»Nekateri ne morejo pričakati, da bi končal,« je dejal ves razgret in docela opustil smehljajočo se vljudnost in umerjeno govorico, ki je v njej Julijan videl izraz njegovega značaja: »Ne morejo pričakati, da bi končal; ne znajo ceniti mojega prizadevanja, da ne bi žalil ušes nikogar, pa naj bi bila še tako dolga. Prav, gospodje, govoril bom na kratko.

Naj vam torej povem, s popolnoma preprostimi besedami: Anglija nima več niti centima, da bi služila dobri stvari. In naj se povrne sam Pitt, pri vsej njegovi genialnosti se mu ne

bi več posrečilo speljati na led malih angleških posestnikov, zakaj le-ti zdaj vedo, da jih je samo pohod na Waterloo veljal milijardo frankov. Ker hočete jasnih stavkov,« je pristavil poročevalec, ki se je bolj in bolj razvnemal, »vam povem: *pomagajte si sami,* Anglija nima za vas niti ficka, in če Anglija ne plača, lahko Avstrija, Rusija in Prusija, ki imajo samo pogum, denarja pa ne, napravijo zoper Francijo kvečjemu en pohod ali dva.

Upati smemo, da bodo mladi vojaki, zbrani pod zastavami jakobinstva, potolčeni v prvi, mogoče tudi v drugi bitki; toda v tretji, pa tudi če veljam v vaših pristranskih očeh za revolucionarja, v tretji boste imeli vojake iz leta 1794, ki niso več tisti kmetje, ki so leta 1792 sestavljali regimente.«

Tu so mu segli v besedo s treh ali štirih strani hkrati.

»Gospod,« se je obrnil predsednik k Julijanu, »pojdite v sosedno sobo prepisat na čisto začetek zapisnika, ki ste ga sestavili.« Julijan je na svoje veliko obžalovanje odšel. Poročevalec je bil pravkar prišel do možnosti, ki so bile predmet Julijanovih vsakdanjih razmišljanj.

»Bojijo se, da bi se jim posmehoval,« je pomislil. Ko so ga spet poklicali, je govoril gospod La Mole z resnostjo, ki se je Julijanu, ki ga je poznal, zdela silno smešna:

»... Da, gospodje, zlasti o tem nesrečnem ljudstvu lahko rečemo:

Sera-t-il dieu, table ou cuvette? — Ali bo bog, miza ali umivalnik?

Bog bo! vzklika pesnik. Zdi se, gospodje, kakor da ste vi našli to tako plemenito in tako globoko besedo. Delajte z lastnimi silami in plemenita Francija bo spet približno taka, kakršno so ustvarili naši predniki in kakršno so še videle naše oči pred smrtjo Ludvika XVI.

Anglija, vsaj njeni plemeniti lordi, imajo podli jakobinizem prav tako v želodcu kakor mi: brez angleškega zlata ne moreta Avstrija in Prusija ponuditi več kot dve ali tri bitke. Ali bo to zadostovalo, da pridemo do srečne okupacije, kakršna je bila tista, ki jo je leta 1817 po neumnem zavozil Richelieu? Jaz ne verjamem.«

Tu je bilo slišati medklic, ki pa so ga utišali klici »pst«, ki so zasikali od vseh strani. Medklic je prišel od bivšega cesarskega generala, ki je hrepenel po modrem traku in ki je hotel biti na vidnem mestu med sestavljalci tajne spomenice.

»Jaz ne verjamem,« je nadaljeval gospod La Mole, ko se je trušč polegel; naglašal je besedico *jaz* z nesramnostjo, ki je Julijana očarala. »Dobro govori,« je pomislil in njegovo pero je teklo skoraj tako hitro kakor markizova beseda. »Z dobro povedano besedo uniči gospod La Mole dvajset pohodov tega pribežnika.«

»Za novo vojaško okupacijo pa morda ne bomo dolžniki samo tujini,« je nadaljeval markiz v kar se da umerjenem tonu. »Mladina, ki piše ognjevite članke v *Globu,* vam bo dala tri ali štiri tisoč mladih kapitanov, med katerimi se bo morda našel kakšen Kléber, kakšen Coche, kakšen Jourdan, kakšen Pichegru, samo da bo imel dosti manj čiste namene.«

»Nismo ga znali obdati s slavo,« je pripomnil predsednik; »poskrbeti bi bili morali za njegovo nesmrtnost.«

»Na Francoskem morata biti slednjič dve stranki,« je povzel gospod La Mole, »ampak ne le po imenu, temveč dve popolnoma ostro in jasno ločeni stranki. Zavedajmo se, koga je treba streti. Na eni strani žurnaliste, volivce, z eno besedo, javno mnenje; mladino in vse, kar jo občuduje. Medtem ko se mladina omamlja s hrupom svojih praznih besed, imamo mi vsaj to nedvomno ugodnost, da gre proračun v naše želodce.«

Spet medklic.

»Vi, gospod,« je rekel s čudovito oholostjo gospod La Mole motilcu, »vi ne pojeste, če vam ta beseda ni všeč, vi požrete štirideset tisoč frankov iz državnega proračuna in osemdeset tisoč, ki jih prejemate s civilne liste.

Ker me že k temu silite, gospod, prav! Naj vas drzno vzamem za zgled. Kakor vaši plemeniti predniki, ki so šli s svetim Ludvikom na križarsko vojno, bi nam morali tudi vi za teh sto dvajset tisoč frankov pokazati vsaj en polk, eno stotnijo, kaj pravim! pol stotnije, pa naj bi štela tudi samo petdeset mož, ki bi bili pripravljeni bojevati se in bi bili na življenje in smrt vdani dobri stvari. Ampak vi imate samo lakaje, ki bi se jih ob vstaji vi sami bali.

Prestol, oltar in plemstvo lahko poginejo od danes do jutri, gospodje, dokler ne boste ustvarili v vsakem okrožju sile petsto *vdanih* mož; ampak ne mislim vdanih z vsem francoskim pogumom, temveč tudi z vso špansko vztrajnostjo.

Polovico teh čet bodo morali sestavljati naši otroci, naši nečaki, skratka, resnični plemiči. Vsakdo izmed njih bo imel ob strani, ne kakšnega klepetavega malomeščana, ki si bo

pripravljen natakniti tribarvno kokardo, če se povrne leto 1815, temveč kakšnega dobrega, preprostega in odkritosrčnega kmeta, kakršen je bil Cathelineau; naš plemič ga bo vzgojil v naših naukih in, če bo mogoče, bo z njim ravnal kot s krušnim bratom. Naj vsakdo izmed nas žrtvuje *petino* svojih dohodkov, da postavimo četo po petsto vdanih mož v vsakem okrožju. Tedaj boste lahko računali s tujo okupacijo. Nikdar ne bo tuja vojska prodrla niti do Dijona, če ne bo prepričana, da najde v vsakem okrožju petsto prijateljsko mislečih vojakov.

Tuji vladarji vas bodo poslušali samo tedaj, če jim boste povedali, da imate dvajset tisoč plemičev, pripravljenih prijeti za orožje, da jim odpró vrata Francije. To je mučna usluga, boste oporekali. Gospodje, to je cena, od katere so odvisne naše glave. Med svobodo tiska in našim plemiškim življenjem je boj na nož. Postanite rokodelci, kmetje, ali pa pograbite za puške. Bodite bojazljivi, če hočete, ampak ne bodite bedasti; odprite oči!

Formez vos bataillons! — Postavite svoje bataljone! vam porečem s pesmijo jakobincev; tedaj se bo našel kakšen plemenit Gustav Adolf, ki se bo, ganjen nad nevarnostjo, ki preti monarhističnemu načelu, dvignil tristo milj daleč iz svoje dežele in storil za vas, kar je storil Gustav za protestantske kneze. Ali hočete še nadalje samo govoriti in ničesar delati? Potem bodo čez petdeset let v Evropi samo še predsedniki republik in ne bo niti enega kralja več. In s temi petimi črkami, K, R, A, L, J, bodo izginili tudi duhovniki in plemiči. V duhu vidim samo še *kandidate,* ki dvorijo umazanim večinam.

Zaman boste ugovarjali, da Francija v tem trenutku nima priznanega generala, ki bi ga vsi poznali in ljubili, da je vojska organizirana le v službi prestola in oltarja, da so odstranili iz nje vse stare bojevnike, medtem ko šteje vsak pruski ali avstrijski polk petdeset podčastnikov, ki so bili že v ognju.

Dvesto tisoč mladeničev, ki pripadajo malomeščanstvu, je zaljubljenih v vojno . . .«

»Prizanesite nam z neprijetnimi resnicami,« se je samozadovoljno oglasila zelo resna osebnost, ki je očitno pripadala zelo visokim cerkvenim krogom, kajti gospod La Mole se je,

namesto da bi se bil ozlovoljil, prijetno nasmehnil, kar je bilo za Julijana pomembno znamenje.

»Torej nikakršnih neprijetnih resnic; govorimo na kratko, gospoda. Človek, ki mu morajo odrezati zastrupljeno nogo, bi bil nespameten, če bi dejal svojemu kirurgu: ‚Moja bolna noga je zelo zdrava.' Ne zamerite mi izraza, gospodje; plemeniti vojvoda *** je naš kirurg.«

»Slednjič je padla velika beseda,« je pomislil Julijan; »nocoj bom torej dirjal k . . .«

LIII

DUHOVŠČINA, GOZDOVI, SVOBODA

Prvi zakon vsakega bitja je, da se ohrani, da živi. Sejete trobeliko, pa pričakujete, da vam dozori klasje!

Machiavelli

Resna osebnost je nadaljevala; videti je bilo, da ve, kaj govori; s spokojno in umerjeno zgovornostjo, ki je Julijanu neizmerno ugajala, je razvijala naslednje velike resnice:

»1. Anglija nima za nas niti centima; zdaj sta tam v modi varčevanje in Hume. *Svetniki* sami nam ne bodo dali denarja in gospod Brougham se nam bo posmehoval.

2. Brez angleškega zlata od evropskih kraljev ni mogoče pričakovati več kot dva pohoda; in dva pohoda ne bosta zadostovala zoper malomeščanstvo.

3. V Franciji je treba ustvariti oboroženo stranko; brez tega ne bo evropsko-monarhistično načelo tvegalo niti tistih dveh pohodov.

Četrta točka, ki si vam jo usojam predlagati kot popolnoma jasno, je tale:

V Franciji ni mogoče ustanoviti oborožene stranke brez duhovščine. To vam lahko povem z vso smelostjo, ker vam bom to takoj dokazal, gospoda. Duhovščini je treba dati vse, kar ji gre:

1. Ker se ukvarja noč in dan s svojimi posli, in to pod vodstvom mož izrednih sposobnosti, ki živé daleč od posvetnih viharjev, tristo milj za vašimi mejami . . .«

»Ah, Rim, Rim!« je vzkliknil hišni gospodar . . .

»Da, gospod, *Rim!*« je ponovil kardinal ponosno. »Naj bodo bolj ali manj duhovite šale, ki so bile v modi, ko ste bili vi mladi, že take ali take, vam zdaj, v letu 1830, povem na ves glas: edinole duhovščina pod vodstvom Rima govori nizkemu ljudstvu do duše.

Petdeset tisoč duhovnikov ponavlja ob dnevih, ki jih določijo njihovi predstojniki, iste besede, in ljudstvo, ki navse-

zadnje daje vojake, bo bolj ganil glas duhovnika kot razne posvetne pesmi... (Osebnost je vzbudila godrnjanje.)

Duhovščina ima večje sposobnosti od vaših,« je nadaljeval kardinal s povzdignjenim glasom; »vse korake, ki ste jih storili v smeri vaše glavne zahteve, da bi namreč ustanovili *v Franciji oboroženo stranko,* smo mi že napravili. Tu lahko pokažem na dejstva... Kdo je dal Vendéeji osemdeset tisoč pušk?... in tako dalje in tako dalje.

Dokler duhovščina nima svojih gozdov, nima ničesar. Po prvi vojni bo pisal finančni minister svojim zaupnikom, da ima denarja samo še za župnike. Francija v bistvu ni verna, vojno pa ljubi. Kdorkoli ji da vojno, bo dvakratno priljubljen, kajti vojskovati se, se pravi izstradati jezuite, da govorim v pouličnih izrazih; vojskovati se se pravi osvoboditi te grde ošabneže, Francoze, nevarnosti tujega vmešavanja.«

Kardinala so poslušali blagohotno... »Gospod Nerval,« je nadaljeval, »bi moral zapustiti ministrstvo; njegovo ime po nepotrebnem razburja duhove.«

Pri teh besedah so vsi vstali in začeli govoriti kar vse vprek. »Zdaj me bodo spet poslali proč,« je pomislil Julijan; toda celó previdni predsednik je bil docela pozabil na Julijanovo navzočnost in sploh na to, da živi.

Vsi so z očmi iskali človeka, ki ga je Julijan prepoznal. Bil je ministrski predsednik Nerval, ki ga je bil Julijan videl na plesu vojvode Retza.

Zmešnjava je dosegla vrhunec, kakor pravijo časopisi, kadar govore o Zbornici. Šele čez dobre četrt ure se je trušč polagoma nekoliko polegel.

Tedaj je gospod Nerval vstal in spregovoril z glasom apostola: »Ne bom vam zatrjeval,« je dejal s čudnim naglasom, »da mi ni do ministrstva.

Dokazano mi je bilo, gospoda, da je moje ime podvojilo vrste jakobincev, da je obrnilo mnogo zmernih elementov zoper nas. Zato bi prav rad odstopil; ampak majhno je število tistih, ki so jim vidna pota Gospodova; imam poslanstvo,« je pristavil in se srepo ozrl v kardinala; »nebesa so mi rekla: ‚Ali poneseš svojo glavo na morišče ali pa boš spet ustanovil v Franciji monarhijo in spet privedel Zbornico do tega, kar je bil parlament pod Ludvikom XV.‘, *in to bom izvršil, gospoda!*«

Umolknil je in sédel; nastala je gluha tišina.

»Dober igralec,« je pomislil Julijan. Vendar pa se je kakor ponavadi motil, ker je prisojal ljudem preveč duhovitosti. V tistem trenutku je gospod Nerval veroval v svoje poslanstvo, ker so ga razvnele razprave tistega tako živahnega večera in zlasti odkritosrčnost pretresanj. Mož je imel dosti poguma, pa malo soli v glavi.

Polnoč je odbila med molkom, ki je sledil njegovim lepim besedam: »*To bom izvršil.*« Julijanu se je zdelo, da imajo udarci ure nekaj veličastnega, turobnega. Bil je ganjen.

Razprava se je kmalu spet pričela z naraščajočo silo in predvsem z neverjetno prostodušnostjo. »Ti ljudje me bodo dali zastrupiti,« si je mislil Julijan v določenih trenutkih. »Kako morejo govoriti take stvari v navzočnosti plebejca?«

Ura je odbila dvé, ko so še zmeraj govorili. Hišni gospodar je bil že zdavnaj zaspal; gospod La Mole je moral pozvoniti služabnikom, da so prinesli novih sveč. Nerval, minister, je bil odšel ob tri četrt na dve, prej pa si je bil večkrat temeljito ogledal Julijanov obraz v zrcalu, ki je viselo zraven njega. Zdelo se je, da so si po njegovem odhodu vsi oddahnili.

Medtem ko so prižigali nove sveče, je mož s telovniki tiho dejal svojemu sosedu: »Bogve, kaj bo ta človek povedal kralju! Lahko nas temeljito osmeši in nam pokvari bodočnost.«

»Priznati moramo, da je neverjetno samozavesten in prav nesramen, da se je upal prikazati se med nami. Sicer je res, da je zahajal sem, preden je prišel v ministrstvo, ampak ministrski sedež vse spremeni in človeku zatemni njegove prave interese; to bi bil moral čutiti.«

Komaj je bil minister odšel, je Bonapartov general zaprl oči. V tistem trenutku je začel govoriti o svojem zdravju, o svojih ranah; pogledal je na uro in odšel.

»Stavil bi,« je dejal mož s telovniki, »da general teče za ministrom; opravičil se bo, ker je bil tu, in mu zatrjeval, da nas vodi za nos.«

Ko so napol speči služabniki naposled zamenjali sveče, je spregovoril predsednik: »Razpravljajmo slednjič, gospoda, in ne skušajmo več prepričati drug drugega. Razmišljajmo o vsebini spomenice, ki bo čez oseminštirideset ur pred očmi naših prijateljev onstran meje. Govorili smo o ministrih. Zdaj, ko nas je gospod Nerval zapustil, lahko rečemo: ‚Kaj nam mar ministri?' Hoteli bodo tisto, kar hočemo mi.«

Kardinal je pritrdil s pretkanim nasmeškom.

»Zdi se mi, da ni nič lažjega, kot da na kratko povzamemo svoj položaj,« je rekel mladi agdski škof z osredotočeno in pridržano ognjevitostjo do skrajnosti napetega fanatizma. Doslej je bil molčal. Julijan je opazoval njegovo oko; sprva prijazno in mirno se je po prvi uri razpravljanja razvnelo. Zdaj je njegova duša prekipevala kakor lava iz Vezuva.

»Od leta 1806 do leta 1814,« je dejal, »je Anglija zagrešila samo to: da ni vplivala na Napoleona neposredno in osebno. Brž ko je ta človek spet imenoval vojvode in komornike, brž ko je spet vzpostavil prestol, je bilo poslanstvo, ki mu ga je naložil Bog, končano; treba ga je bilo samo še žrtvovati; za kaj drugega ni bil več. Sveto pismo nas uči na več kot enem mestu, kako je treba pokončati tirane. (Tu je sledilo več latinskih citatov.)

Danes, gospoda, pa je treba žrtvovati ne več enega samega človeka, temveč Pariz. Vsa Francija posnema Pariz. Čemu oboroževati vaših petsto mož v vsakem okrožju? Drzno podjetje, ki nikamor ne vodi. Čemu mešati Francijo v zadevo, ki se tiče samo Pariza? Samo Pariz je s svojimi časopisi in saloni povzročil zlo; naj torej novi Babilon pogine.

Napraviti je treba konec boju med oltarjem in Parizom. Ta katastrofa je celó v posvetnem smislu lahko koristna prestolu. Zakaj se Pariz pod Bonapartom ni upal niti črhniti? Vprašajte saint-rochske topove...«

Šele ob treh zjutraj je Julijan odšel z gospodom La Molom.

Markiza je bilo sram in bil je utrujen. Prvikrat je zazvenela v njegovem glasu nekakšna prošnja, ko je govoril z Julijanom. Prosil ga je, naj mu dá častno besedo, da ne bo nikoli razkril, kakor se je izrazil, prevelike vneme, ki ji je bil po naključju priča. »Ne pripovedujte o tem našemu prijatelju onkraj meje razen v primeru, če bi vztrajal pri tem, da bi spoznal našo blazno mladino. Kaj mladini mar, če nastane državni prevrat? Postali bodo kardinali in zatekli se bodo v Rim. Nas pa bodo kmetje poklali v naših gradovih.«

Tajna spomenica, ki jo je sestavil markiz po dolgem, šestindvajset strani obsegajočem zapisniku, je bila končana šele ob tri četrt na pet.

»Na smrt sem utrujen,« je dejal markiz, »in to izdaja tudi ta spomenica, ki je proti koncu vse prej kot jasna; še z nobeno stvarjo, kar sem jih opravil v življenju, nisem bil tako nezadovoljen. Veste kaj, prijatelj,« je pristavil, »pojdite za nekaj ur počivat; ker pa se bojim, da vas utegne kdo ugrabiti, vas bom zaklenil v vašo sobo.«

Naslednjega dne je markiz odpeljal Julijana v samoten grad, ki je bil precej oddaljen od Pariza. V njem so bili zbrani čudni gostje, o katerih je Julijan sodil, da so duhovniki. Izročili so mu potni list z izmišljenim imenom, v katerem je slednjič vendar bil naveden resnični cilj potovanja, za katerega se je bil Julijan ves čas delal, da ga ne pozna. Sédel je sam v koleselj.

Markiz ni bil glede njegovega spomina prav nič v skrbeh; Julijan mu je bil tajno spomenico nekolikokrat povedal na izust; pač pa se je gospod La Mole zelo bal, da ne bi Julijana med potjo prijeli.

»Predvsem se vselej in povsod vedite tako kot gizdalin, ki potuje samo zato, da ubija čas,« mu je prijateljsko rekel v trenutku, ko je odhajal iz salona. »Na našem sinočnjem zborovanju je bil mogoče več kot en lažni prijatelj.«

Potovanje je bilo naglo in zelo žalostno. Komaj je bil Julijan markizu izpred oči, je bil že čisto pozabil na skrivno spomenico in na svoje poslanstvo in je mislil samo še na Matildino zaničevanje.

V neki vasi, nekaj milj onstran Metza, mu je poštar prišel povedat, da ni konjev.

»Ta možak se mi je zdel nekam čuden,« je pomislil Julijan; »njegovo surovo oko me je pazljivo ogledovalo.«

Kakor vidimo, že ni več brezpogojno verjel vsega, kar mu je kdo rekel. Mislil je že na to, da bi se po večerji izmuznil; in da bi kaj izvedel o kraju, kjer je bil, je zapustil svojo sobo in se šel gret v kuhinjo za ognjišče. Lahko si mislimo, kako se je razveselil, ko je tam našel signora Geronima, slavnega pevca.

Sedeč v naslanjaču, ki si ga je bil dal prinesti k peči, je Napolitanec na ves glas stokal in sam več govoril kot vseh dvajset nemških kmetov, ki so strmé stali okrog njega.

»Ti ljudje me bodo ugonobili!« je zaklical Julijanu; »obljubil sem, da bom jutri pel v Mainzu. Sedem knezov iz

vladarskih hiš je prihitelo tja, da bi me poslušali. Ampak pojdiva malo na zrak,« je pristavil s pomembnim glasom.

Ko sta šla sto korakov daleč po cesti in ga ni mogel nihče slišati, je dejal Julijanu:

»Ali veste, kaj se skriva za tem? Ta poštar je malopridnež. Ko sem se sprehajal, sem dal majhnemu pobalinu dvajset grošev, pa mi je vse povedal. V neki konjušnici na drugem koncu vasi je dvanajst konj. Zadržati hočejo nekega sla.«

»Res?« se je začudil Julijan nedolžno.

Priti zvijači na sled še ni bilo vse, treba je bilo nadaljevati pot; to pa se Geronimu in njegovemu prijatelju ni hotelo posrečiti. »Počakajva do jutra,« je slednjič predlagal pevec; »ne zaupajo nama. Mogoče sumničijo vas, mogoče mene. Jutri zjutraj si naročiva dober zajtrk, in medtem ko ga bodo pripravljali, pojdeva na sprehod, jo pobriševa, najameva konje in pojezdiva do prihodnje pošte.«

»In vaše stvari?« je vprašal Julijan, ki je pomislil, da bi utegnil biti Geronimo sam poslan, da mu prestreže pot. Treba je bilo povečerjati in leči k počitku. Julijan še ni dobro zaspal, ko ga je sunkoma zbudil glas dveh oseb, ki sta govorili v njegovi sobi, ne da bi skušali biti bogve kako previdni.

Spoznal je poštarja, ki je imel v roki zastrto svetilko. Luč je padala na potni kovček, ki ga je bil Julijan dal prinesti v svojo sobo. Zraven poštarja je stal človek, ki je mirno brskal po odprtem kovčku. Julijan je mogel razločiti samo rokave njegove obleke; bili so črni in zelo ozki.

»To je sutana,« si je dejal tiho in potipal pištole, ki jih je bil položil pod blazino.

»Ne bojte se, da se zbudi, gospod župnik,« je dejal poštar; »dali smo jima vina, ki ste ga bili sami pripravili.«

»O kakšnih papirjih ne najdem niti sledu,« je odvrnil župnik. »Dosti perila, dišav, pomad, razne malenkosti; to je mlad človek naše dobe, ki misli samo na svojo zabavo. Sel bo bržda oni drugi, ki se dela, kakor da bi govoril z italijanskim poudarkom.«

Človeka sta se približala Julijanu in začela brskati po žepih njegove potne obleke. Mikalo ga je, da bi ju ubil kakor tatova. To bi ne imelo prav nikakršnih nevarnih posledic. Strašno ga je mikalo... »Bedak bi bil,« si je dejal

slednjič, »zavozil bi svoje poslanstvo.« Ko je bila vsa obleka prebrskana, je duhovnik spregovoril: »To ni diplomat.« Oddaljil se je in prav je storil.

»Če se me dotakne v postelji, gorjé mu!« si je mislil Julijan; »saj je lahko prišel z namenom, da me zabode, in tega si ne bom dovolil!«

Župnik je obrnil glavo stran in Julijan je napol odprl oči. Bil je abbé Castanède! Čeprav sta si možakarja prizadevala, da bi govorila čim bolj tiho, se je bilo vendar Julijanu že od začetka dozdevalo, da mu je eden izmed obeh glasov znan. Obšla ga je silna želja, da bi očistil zemljo enega najpodlejših malopridnežev...

»Ampak moje poslanstvo...!« je pomislil.

Zupnik in njegov spremljevalec sta odšla iz sobe. Četrt ure nato se je Julijan delal, kakor da se je pravkar zbudil. Začel je klicati in spravil je vso hišo na noge.

»Zastrupljen sem!« je vpil, »strašno trpim!« Hotel je najti izgovor, da bi šel na pomoč Geronimu. Našel ga je napol omamljenega od opija, ki so ga bili primešali vinu.

Julijan, ki se je bil bal kakšne podobne šale, je bil povečerjal samo čokolado, ki jo je bil prinesel iz Pariza. Nikakor se mu ni posrečilo, da bi mogel Geronima toliko predramiti, da bi ga spravil na pot.

»Tudi če bi mi kdo podaril vse napolitansko kraljestvo,« je dejal pevec, »se v tem trenutku ne bi odrekel sladkemu spanju.«

»Kaj pa vaši visoki knezi?«

»Kar naj čakajo!«

Julijan je odpotoval in srečno prišel do tiste visoke osebe. Izgubil je ves dopoldan s tem, da je zaman prosil, da bi bil sprejet. Na srečo se je proti četrti uri popoldne vojvoda domislil, da bi šel nekoliko na zrak. Julijan ga je videl, kako je peš odšel z doma; brez obotavljanja se je odločil, da ga poprosi miloščine. Ko se je približal visoki osebi na razdaljo dveh korakov, je potegnil iz žepa uro markiza La Mola in jo pokazal tako, da je to moralo vzbuditi pozornost. »*Pojdite od daleč za menoj,*« mu je dejala visoka oseba, ne da bi ga pogledala.

Četrt milje od tam je vojvoda nenadoma zavil v majhno kavarno. In tam, v sobi tiste gostilne zadnje vrste, je Julijan doživel čast, da je povedal vojvodi na pamet svoje štiri

strani. Ko je končal, mu je dejal vojvoda: »*Začnite znova in govorite bolj počasi.*«

Knez si je nekaj stvari zapisal. — »*Pojdite peš do prve pošte. Svojo prtljago in svoj koleselj pustite tukaj. Odpotujte v Strasbourg kakor boste pač mogli, in dvaindvajsetega tega meseca* (tistega dne je bilo desetega) *bodite ob pol enih spet v tej kavarni. Iz te hiše odidite šele čez pol ure. Molčite!*«

To so bile edine besede, ki jih je Julijan slišal. Bilo pa jih je dovolj, da so ga navdale z največjim občudovanjem. »Tako se obravnavajo važne zadeve,« si je dejal; »kaj bi rekel ta veliki državnik, če bi slišal razgrete klepetulje, ki so zborovale pred tremi dnevi?«

Do Strasbourga je Julijan potreboval dva dni; zdelo se mu je, da tam nima česa iskati. Napravil je velik ovinek. »Če me je ta vražji abbé Castanède prepoznal, me ne bo kar tako izgubil iz vida. In kakšen užitek bi bil zanj, če bi me mogel ukaniti in izpodbiti tla mojemu poslanstvu!«

Abbé Castanède, načelnik kongregacijske policije na vsej severni meji, ga na srečo ni bil prepoznal. Strasbourškim jezuitom pa pri vsej njihovi gorečnosti ni prišlo na um, da bi opazovali Julijana, ki je bil s svojim križcem in s svojo modro suknjo podoben mladeniču vojaškega stanu, ki ima dosti opraviti s svojo osebo.

LIV

STRASBOURG

> Očaranost! Od ljubezni imaš vso njeno moč, vso silo, da občutiš gorjé. Njene omamne slasti, njeni sladki užitki so edino, kar sega prek tvojega obzorja. Ko sem jo videl spečo, si nisem mogel reči: Vsa je moja s svojo angelsko lepoto in s svojimi milimi slabostmi! Vsa, kakršno jo je v svojem usmiljenju ustvaril Bog, da bi očarala moško srce, vsa je v moji oblasti.
>
> *Schillerjeva oda*

Julijan je moral ostati osem dni v Strasbourgu. Iskal je razvedrila v mislih na vojno slavo in na domoljubje. Je bil mar zaljubljen? Tega sam ni vedel; v svoji trpeči duši je občutil samo to, da je Matilda neomejena gospodarica njegove sreče in njegovih misli. Potrebna je bila vsa njegovemu značaju lastna moč, da se ni pogreznil v obup. Misliti na kaj, kar bi bilo v kakršnikoli zvezi z gospodično La Molovo, je presegalo njegove sile. Častihlepnost in majhni uspehi njegove nečimrnosti so nekoč imeli dovolj moči, da so ga odvračali od čustev, ki jih je gojil do gospe Rênalove. Matilda pa je vse vsrkala vase; bodočnost mu je vsepovsod slikala le njo.

V tej bodočnosti je Julijan videl povsod same neuspehe. Fant, ki smo ga bili videli v Verrièresu tako samozavestnega, tako ponosnega, je bil zdaj ponižan do skrajne, skorajda smešne skromnosti.

Pred tremi dnevi bi bil z veseljem ubil abbéja Castanèda; če pa bi se bil v Strasbourgu sprl z njim otrok, bi bil gladko dal prav otroku. Če se je kdaj spomnil svojih nasprotnikov, sovražnikov, ki jih je bil srečal v življenju, se mu je zmerom zdelo, da on, Julijan, ni imel prav.

V svoji mogočni domišljiji, ki mu je bila nekoč brez prestanka slikala sijajne uspehe, ki ga čakajo v bodočnosti, je zdaj imel neusmiljeno sovražnico.

Popolna samota popotnega življenja je še povečavala moč teh črnih misli. »Kakšen zaklad bi bil zdaj dober prijatelj!« si je mislil Julijan. »Ampak, ali je kje na svetu srce, ki bi utripalo zame? In tudi če bi imel prijatelja, ali mi ne nalaga čast večnega molka?«

Ves žalosten je jezdil na sprehod po kehlski okolici; Kehl je mestece na bregu Rena, ki sta ga ovekovečila Desaix in Gouvion Saint-Cyr. Nemški kmet mu je kazal potočke, poti in renske otočke, ki sta jih proslavila ta dva velika generala. Julijan je z levico vodil konja, v desnici pa je imel razgrnjen znameniti zemljevid, ki krasi *Spomine maršala Saint-Cyra.* Vesel krik ga je vzdramil iz zamišljenosti. Dvignil je glavo.

Pred njim je stal knez Korazov, njegov prijatelj iz Londona, ki mu je bil pred nekaj meseci razodel prva pravila visokega gizdalinstva. Zvest svoji veliki umetnosti je Korazov, ki je bil zdaj v Strasbourgu in ki je bil šele pred dobro uro prvič v življenju prišel v Kehl, takoj začel Julijanu razlagati vse podrobnosti o obleganju Kehla, o katerem ni bil v življenju prebral niti vrstice. Nemški kmet ga je gledal z začudenimi očmi, kajti znal je dovolj francosko, da je lahko opazil neznanske neumnosti, ki jih je klatil knez. Julijanu se še sanjalo ni, kakšne misli navdajajo kmeta; z začudenjem je gledal lepega mladega moža in občudoval gibčnost, s katero je skočil na konja.

»Srečen značaj!« je pomislil. »Kako sijajno se mu prilegajo hlače! S kakšno eleganco so pristriženi njegovi lasje! Ah, če bi bil jaz tak, bi me mogoče ne bila začela sovražiti po treh dneh ljubezni!«

Ko je bil knez opravil s svojim obleganjem Kehla, je dejal Julijanu: »Podobni ste trapistu, ker pretiravate načelo resnosti, ki sem vam ga bil priporočil v Londonu. Žalosten obraz ni v skladu s predpisi o lepem vedenju; imeti je treba zdolgočasen, ne pa žalosten obraz. Če ste žalostni, to pomeni, da vam nečesa manjka, da vam je nekaj spodletelo.

To se pravi priznavati svojo podrejenost. Zdolgočasenost pa nasprotno pomeni, da ste si podredili tisto, kar vam

je zaman skušalo ugajati. Razumite vendar, dragi moj, kako resna stvar je prezir.«

Julijan je kmetu, ki ju je poslušal z odprtimi usti, vrgel tolar.

»Dobro,« je dejal knez, »v tem je dražest, plemenit prezir! Prav dobro!« In pognal je konja v dir. Julijan je jezdil za njim, ves zatopljen v bedasto občudovanje.

»Ah, da sem bil jaz tak, si ne bi bila rajši izbrala Croisenoisa!« Čim bolj so knezove prismuknjenosti žalile njegov razum, tem bolj je zaničeval samega sebe, ker jih je občudoval, in tem bolj se je počutil nesrečnega, ker jih sam ni imel. Stud nad samim seboj v resnici ne more iti dlje.

Knez je videl, da je Julijan resnično žalosten. »Kaj je z vami?« mu je dejal, ko sta bila spet v Strasbourgu; »ali ste zaigrali ves svoj denar ali pa ste morebiti zaljubljeni v kakšno srčkano igralko?«

Rusi posnemajo francoske šege, ampak zmeraj za dobrih petdeset let za Francozi. Zdajle so nekako v dobi Ludvika XV.

Te šale na račun ljubezni so Julijanu privabile solze v oči. »Zakaj ne bi povprašal tega tako ljubeznivega moža za svet?« se je nenadoma vprašal.

»No, da, moj dragi,« je odgovoril knezu, »v trenutku, ko me vidite v Strasbourgu, sem resnično silno zaljubljen in postavljen pod kap. Prelestna ženska, ki živi v nekem bližnjem mestu, me je po treh dneh strastne ljubezni pustila na cedilu in ta sprememba me strašno muči.«

In pod izmišljenimi imeni je naslikal knezu Matildina dejanja in njen značaj.

»Ne pripovedujte mi zgodbe do konca,« ga je prekinil Korazov; »da vam vzbudim zaupanje v vašega zdravnika, bom sam dokončal, kar ste mi zaupali. Soprog te mlade ženske ima velikansko premoženje, še bolj verjetno pa sama spada k najvišjemu plemstvu dežele. Vsekakor mora biti na nekaj strašno ponosna.«

Julijan je prikimal z glavo; ni imel več poguma, da bi govoril.

»Prav,« je nadaljeval knez; »povem vam troje zdravil, ki jih morate zaužiti brez odlašanja:

Prvič: sleherni dan morate obiskati gospo... kako ji je ime?«

»Gospa Duboisova.«

»Kakšno ime!« se je zasmejal knez na ves glas; »oprostite, za vas je to ime brez dvoma nebeško. Treba je torej sleherni dan obiskati gospo Duboisovo; predvsem ji ne smete kazati hladnega in užaljenega obraza; spominjajte se velikega načela svojega stoletja: bodite živo nasprotje tega, kar od vas pričakujejo. Delajte se natančno takega, kakršni ste bili teden prej, preden vas je odlikovala s svojo milostjo.«

»Ah, takrat sem bil tako miren!« je vzkliknil Julijan obupano; »zdelo se mi je, da jo pomilujem . . .«

»Metulj se osmodi na sveči,« je nadaljeval knez; »ta primera je stara kakor svet. Torej:

Prvič: obiskali jo boste sleherni dan.

Drugič: dvorili boste ženski iz njene družbe, ampak brez vidnih znamenj strasti, ali razumete? Vaša vloga je težka, tega vam nikakor ne prikrivam; igrate pač komedijo, in če uganejo, da jo igrate, ste izgubljeni.«

»Ona je tako duhovita, jaz pa tako malo! Izgubljen sem!« je žalostno vzdihnil Julijan.

»Ne, samo zaljubljeni ste še bolj, kakor sem si bil mislil. Gospa Duboisova ima mnogo opraviti sama s seboj, kakor vse ženske, ki jim je nebo naklonilo žlahtno kri ali pa preveč denarja. Gleda na samo sebe, kakor bi morala gledati na vas; torej vas sploh ne pozna. Tisti strastni izbruhi ljubezni, s katerimi vas je dvakrat ali trikrat osrečila, so bili le naporen plod njene domišljije; gledala je v vas junaka, o kakršnem je sanjala, in ne človeka, kakršen v resnici ste . . .

Ampak za vraga! To so vendar osnovni pojmi, moj dragi Sorel! Mar ste res še popoln šolarček?

Počakajte no! Stopiva v tole prodajalno! Poglejte to ljubko črno ovratnico! Človek bi dejal, da jo je naredil John Anderson na Burlington-Streetu. Kupite si jo, prosim, meni na ljubo, in vrzite proč tisto ostudno črno vrv, ki jo nosite okrog vratu!

Saj res,« je nadaljeval knez, ko sta stopila iz prve strasbourške modne trgovine, »v kakšno družbo pa zahaja vaša gospa Duboisova? Moj bog, kako strašno ime! Ne bodite hudi, dragi Sorel, ne morem si kaj, da ne bi . . . Kateri dami boste dvorili?«

»Skrajno dostojni in nedostopni ženski, hčeri strašansko bogatega trgovca z nogavicami. Najlepše oči ima, kar si jih morete misliti. Neizmerno so mi všeč. Brez dvoma je prava lepotica v svojem kraju; ampak sredi vse svoje veličine zardeva od zadrege, če kdo po naključju omeni kupčijo in prodajalne. Na žalost je bil še njen oče eden najbolj znanih trgovcev v Strasbourgu.«

»Če torej govorite o *obrti,*« je dejal knez smejé se, »ste lahko prepričani, da vaša krasotica misli nase in ne na vas. Ta smešnost je čudovita in zelo koristna; varovala vas bo vsak trenutek, da vas njene lepe oči ne zapeljejo v kakšno budalost. Uspeh vam je zagotovljen.«

Julijan je mislil na gospo maršalko Fervaquesovo, ki je pogosto zahajala v La Molovo hišo. Bila je lepa tujka, ki se je poročila z maršalom leto dni pred njegovo smrtjo. Zdelo se je, da je edini smisel njenega življenja skrb, kako bi izbrisala spomin na to, da je hči obrtnika; in da bi v Parizu nekaj pomenila, se je bila postavila na čelo krepostnic.

Julijan je kneza odkritosrčno občudoval. Kaj bi bil dal, da bi imel njegove smešne lastnosti! Prijatelja sta se pogovarjala brez konca in kraja; Korazov je bil očaran: še nikoli ga ni bil noben Francoz tako dolgo poslušal. »Zdaj sem končno vendar prišel tako daleč,« je pomislil knez ves blažen, »da sem našel pazljiva ušesa in da lahko delim nauke svojim učiteljem!«

»V tem sva si torej edina,« je ponavljal Julijanu že desetič; »niti sence strasti, kadar boste v navzočnosti gospe Duboisove govorili z mlado krasotico, hčerko strasbourškega prodajalca nogavic. V nasprotju s tem pa žgoča strast, kadar ji boste pisali. Branje dobro napisanega ljubezenskega pisma je za sramežljivo žensko prava in največja naslada; zanjo je to trenutek sprostitve. Takrat ne igra komedije in se upa prisluhniti svojemu srcu; torej dve pismi na dan.«

»Nikoli! Nikoli!« je vzkliknil Julijan malodušno; »rajši se dam zdrobiti v stopi, kakor da bi napisal tri puhlice; jaz sem živ mrlič, dragi moj; ne pričakujte ničesar več od mene. Dajte, da poginem v cestnem jarku.«

»Kdo pa vam pravi, da pišite puhlice? V svoji potni torbi imam šest na roko pisanih zvezkov ljubezenskih pisem.

V njih so pisma za vse vrste ženskih značajev, tudi za najkrepostnejše. Mar ni dvoril Kaliski v Richmond-Terrassu, tri milje od Londona, saj veste, najbolj srčkani kvekerici vse Anglije?«

Ko se je Julijan ob dveh zjutraj ločil od svojega prijatelja, je bil že nekoliko manj nesrečen.

Naslednjega dne je dal knez poklicati prepisovalca in dva dni kasneje je imel Julijan v rokah triinpetdeset ljubezenskih pisem, ki so bila urejena po številkah in namenjena najpopolnejši in najotožnejši krepostnici

»Moralo bi jih biti štiriinpetdeset,« je dejal knez, »ampak Kaliski se je dal odsloviti; pa kaj zato, če hči prodajalca nogavic ne bo ljubezniva z vami? Saj hočete vplivati samo na srce gospe Duboisove!«

Vsak dan sta skupaj jahala; knez je bil kar zaverovan v Julijana. Ker ni vedel, kako bi mu dokazal svoje nenadno prijateljstvo, mu je lepega dne ponudil roko neke svoje sestrične, ki jo je v Moskvi čakala bogata dediščina. »In ko bosta poročena,« je pristavil knez, »boste s pomočjo moje vplivnosti in križca, ki ga nosite, v dveh letih polkovnik.«

»Ampak tega križca mi ni podelil Napoleon; to je razlika!«

»Kaj zato,« je dejal knez, »mar ga ni ustanovil Napoleon? To je še zmerom najbolj imenitno odlikovanje v Evropi.«

Julijan je že hotel sprejeti ponudbo, toda dolžnost ga je spet klicala k visoki osebi. Ko se je poslavljal od Korazova, mu je obljubil, da mu bo pisal.

Prejel je odgovor na tajno spomenico, ki jo je bil prinesel, in je takoj spet odhitel v Pariz. Komaj je bil dva dni zaporedoma sam, se mu je zazdelo, da bi bilo hujše od smrti, če bi moral zapustiti Francijo in Matildo. »Ne bom poročil milijonov, ki mi jih ponuja Korazov; ravnal pa se bom po njegovih nasvetih,« je sklenil.

»Navsezadnje je umetnost zapeljevanja njegova stroka; že več kot petnajst let se ukvarja edino s tem; zdaj jih ima namreč trideset. Človek ne bi mogel trditi, da je premalo bistroumen; prebrisan je in zvit; navdušenost in poezija sta pri takem značaju popolnoma nemogoča; odvetnik je; dokaz več, da se ne moti.

Nič ne pomaga, dvoril bom gospe Fervaquesovi.

Sicer me bo nekoliko dolgočasila, ampak gledal bom njene prelepe oči, tako zelo podobne tistim, ki so me na svetu najbolj ljubile.

Tujka je; imel bom priložnost spoznati nov značaj.

Blazen sem! Zmerom globlje se potapljam! Ravnati se moram po nasvetih prijatelja, ne pa se vdajati svojim lastnim občutkom.«

LV

V SLUŽBI KREPOSTI

Ampak če bom užival to zabavo s tolikšno previdnostjo in preudarnostjo, tedaj to zame ne bo več zabava!

Lope de Vega

Takoj ko se je vrnil v Pariz in zapustil delovno sobo markiza La Mola, ki so ga prejeta pisma očitno zelo neprijetno iznenadila, je naš junak odhitel h grofu Altamiri. Zraven časti, da je bil obsojen na smrt, sta lepega tujca odlikovali tudi resnost in pa sreča, da je bil pobožen; ti dve vrlini, predvsem pa grofov odlični rod, sta bili zelo všeč gospe Fervaquesovi, ki je imela rada njegovo družbo.

Julijan mu je z veliko resnostjo zaupal, da je silno zaljubljen vanjo.

»Ta ženska je redek primer najčistejše kreposti,« je odvrnil Altamira, »le nekoliko jezuitska in zanesena je. So dnevi, ko razumem sleherno njeno besedo, stavka kot celote pa ne razumem. Dostikrat me spravi na misel, da le ne znam tako dobro francosko, kakor pravijo, da znam. Znanje z njo bo pripomoglo, da bodo v družbi izgovarjali vaše ime; dalo vam bo neko določeno važnost. Ampak pojdiva k Bustosu,« je pripomnil grof Altamira, ki je bil redoljuben človek; »nekoč je dvoril gospe Fervaquesovi.«

Don Diego Bustos si je dal zadevo na dolgo in široko razložiti, ne da bi katero zinil, nekako tako kakor odvetnik v svoji pisarni. Imel je širok meniški obraz s črnimi brki; bil je izredno resen mož, sicer pa znan kot dober *carbonaro.*

»Razumem!« je dejal slednjič Julijanu. »Ali je maršalka Fervaquesova že imela kakšnega ljubimca ali ga ni imela? Imate torej kaj upanja na uspeh? V tem je vprašanje. Jaz osebno sem ga polomil, to moram priznati. Zdaj, ko nisem več užaljen, lahko o tem razmišljam; zna biti zelo muhasta

in, kakor vam bom takoj povedal, je tudi kar precej maščevalna.

Ne bom trdil, da ima tisto žolčno nrav, ki je lastna geniju in ki slehernemu dejanju daje nekakšen blesk strasti. Narobe; svoje sveže barve in svojo redko lepoto ima prav od svoje hladne in mirne holandske nravi.«

Julijana se je lotevala nestrpnost zaradi počasnosti in neomajne lenobnosti tega Španca; kdaj pa kdaj mu je nehote ušla kakšna besedica.

»Ali me hočete poslušati?« mu je dejal don Diego Bustos resno.

»Oprostite, to je *furia francese,*« je odvrnil Julijan, »saj vas pazljivo poslušam.«

»Maršalka je torej v visoki meri sposobna sovraštva; neusmiljeno zna preganjati ljudi, ki jih ni nikoli videla, odvetnike, razne literate, siromake, ki so delali pesmice kot na primer Collé, saj veste?

J'ai la marotte
D'aimer Marote«, itd.*

In Julijan je moral poslušati pesem od začetka do konca. Španec je bil blažen, da je mogel peti po francosko.

Še nikoli ni bil nihče poslušal te pesmi z večjo nepotrpežljivostjo. Ko je bila končana, je dejal don Diego Bustos: »Maršalka je spravila ob kruh tudi avtorja tele pesmi:

Un jour l'amour au cabaret...«**

Julijan je trepetal od strahu, da bo hotel zapeti tudi to pesem. No, zadovoljil se je s tem, da jo je podrobno razčlenil. Bila je resnično brezbožna in nič kaj dostojna.

»Ko se je maršalka razjezila zaradi te pesmi,« je nadaljeval don Diego, »sem ji namignil, da ženska njenega stanu ne bi smela brati vseh budalosti, ki jih objavljajo. Naj pobožnost in resnoba na Francoskem še tako napredujeta, bo v tej deželi vedno cvetela tudi kabaretna litera-

---

* Imam konjička,
da všeč mi je Marička...
** Nekoč ljubezen v krčmi...

tura. Ko je gospa Fervaquesova spravila pesnika, slabo plačanega siromaka, ob službico, ki mu je donašala osemnajststo frankov, sem ji dejal: ‚Pazite, napadli ste tega rimača s svojim orožjem; lahko vam odgovori s svojimi rimami; zložil bo popevko na krepost. Elegantni saloni bodo na vaši strani, ljudje pa, ki se radi smejejo, bodo ponavljali njegove zbadljivke.‘ Ali veste, gospod, kaj mi je odgovorila? ‚Za slavo Gospodovo bi sprejela mučeništvo pred očmi vsega Pariza; to bi bilo nekaj, česar Francija še ni videla. Ljudstvo bi se naučilo spoštovati blagorodnost. To bi bil moj najlepši dan v življenju.‘ Nikoli niso bile njene oči lepše.«

»Zares ima prekrasne!« je vzkliknil Julijan.

»Vidim, da ste res zaljubljeni... Torej,« je nadaljeval don Diego Bustos važno, »njena nrav ni žolčna ali nagnjena k maščevalnosti. Če pa je navzlic temu škodoželjna, pomeni to, da je nesrečna; tu slutim kakšno *notranjo nesrečo.* Kaj pa, če je svetnica, ki se je naveličala svoje svetosti?«

Španec ga je več kot minuto molče gledal.

»V tem je vse vprašanje,« je pristavil važno, »in samo v tem smete iskati zase kakšno upanje. Tisti dve leti, ko sem bil njen ponižni sluga, sem dosti razmišljal o tem. Vsa vaša bodočnost, moj zaljubljeni gospod, je odvisna od tega velikega vprašanja. Ali je svetnica, ki se je naveličala svoje kreposti in je hudobna zato, ker je nesrečna?«

»Ali pa je to, kakor sem ti že dvajsetkrat rekel, preprosto samo francoska nečimrnost,« je pripomnil Altamira, ki se je slednjič vzdramil iz svojega zamišljenega molka; »vsa nesreča tega po naravi čemernega in pustega značaja je spomin na njenega očeta, znanega trgovca s suknom. Zanjo bi bila možna samo ena sreča, in sicer ta, da bi živela v Toledu, kjer bi jo neprestano mučil kakšen spovednik, ki bi ji vsak dan kazal odprto peklensko žrelo.«

Ko je Julijan odhajal, mu je dejal don Diego, ki je bil čedalje bolj resen: »Altamira mi je povedal, da ste eden naših. Nekega dne nam boste pomagali, da si spet priborimo svobodo, zato vam bom pomagal pri tej zabavici. Dobro je, da spoznate maršalkin slog; tu imate štiri pisma, ki jih je napisala njena roka.«

»Prepisal si jih bom in vam jih vrnil,« je vzkliknil Julijan.

»In nihče ne bo nikoli izvedel besedice o tem, kar smo pravkar govorili?«

»Nikoli, na mojo čast!« je vzkliknil Julijan.

»Naj vam torej Bog pomaga!« je dodal Španec ter molče spremil Altamiro in Julijana do stopnic.

To doživetje je Julijana nekoliko razvedrilo; šlo mu je na smeh. »Tako mi torej pobožni Altamira pomaga pri zakonolomnem početju,« je pomislil.

Med vsem dolgim pogovorom z don Diegom Bustosom je Julijan pazljivo štel udarce ure, ki je bila v Aligrovem dvorcu.

Bližala se je ura obeda; spet bo videl Matildo! Vrnil se je domov in se zelo skrbno oblekel.

»Prva neumnost!« je dejal sam pri sebi, ko se je spuščal po stopnicah; »ravnati se moram dobesedno po knezovih navodilih.«

Vrnil se je v svojo sobo in oblekel kar se da preprosto popotno obleko.

»Zdaj gre za poglede,« si je dejal. Bilo je šele pol šestih, obedovali pa so ob šestih. Prišlo mu je na misel, da bi stopil v salon. Bil je prazen. Pri pogledu na modri divan je bil ganjen do solz; lica so mu kmalu zagorela. »Premagati moram to bedasto občutljivost,« si je rekel jezno, »izdala bi me.« Da bi se pomiril, je vzel v roko neki časopis in šel trikrat ali štirikrat iz salona na vrt in nazaj.

Trepetal je od nog do glave, ko se je skril za debel hrast in si od tam upal dvigniti pogled v okno gospodične La Molove. Bilo je tesno zaprto; malo je manjkalo, da se ni zgrudil; nasloniti se je moral na hrast. Dolgo je tako slonel, potem pa je z negotovimi koraki šel pogledat vrtnarjevo lestev.

Člen verige, ki ga je bil zlomil, ah, v čisto drugačnih okoliščinah, še ni bil popravljen. Julijan je kakor blazen pritisnil nanj svoje ustnice.

Ko je tako dolgo begal iz salona na vrt in nazaj, je začutil, da je silno utrujen; to je z zadovoljstvom občutil kot prvi uspeh. »Moji pogledi bodo ugasli in me ne bodo izdali!« Polagoma so v salon začeli prihajati gostje. Vselej, kadar so se vrata odprla, je Julijan začutil v svojem srcu smrtno zmedenost.

Sedli so za mizo. Slednjič se je prikazala tudi gospodična La Molova, ki je bila še zmeraj zvesta svoji navadi, da so jo morali čakati. Ko je zagledala Julijana, je močno zardela; nihče ji ni bil povedal, da se je vrnil. Zvest navodilom kneza Korazova si je Julijan ogledoval svoje roke; videl je, da drhtijo. To odkritje ga je močno vznemirilo in oddahnil si je, ko so drugi videli v tem samo znamenje njegove utrujenosti.

La Mole mu je pel hvalo. Takoj nato ga je nagovorila markiza in ga pohvalila, češ da mu utrujenost odlično pristaja. Julijan si je neprestano ponavljal: »Ne smem preveč gledati gospodične La Molove, vendar pa se je moji pogledi ne smejo izogibati. Kazati se ji moram takšnega, kakršen sem bil v resnici osem dni pred svojo nesrečo . . .«

Z uspehom je bil lahko kar zadovoljen. Ostal je v salonu. Prvič v življenju je bil pozoren do hišne gospodinje in na vse mogoče načine si je prizadeval, da je pripravil moške do tega, da so se razgovorili, in skrbel je za to, da je pogovor ostal živahen.

Njegova vljudnost je bila poplačana: proti osmi uri so naznanili prihod gospe maršalke Fervaquesove. Julijan se je izmuznil iz salona in se kmalu spet prikazal kar najskrbneje oblečen. Gospa La Molova mu je bila neizmerno hvaležna za ta dokaz spoštovanja in pokazati mu je hotela svoje zadovoljstvo s tem, da je gospe Fervaquesovi pripovedovala o Julijanovem potovanju. Julijan je sedel zraven maršalke, tako da Matilda ni mogla videti njegovih oči. Ko je tako sedel po vseh pravilih umetnosti lepega vedenja, je bila gospa Fervaquesova zanj predmet strmečega občudovanja. Z navdušenimi besedami o tem čustvu se je namreč pričenjalo prvo izmed triinpetdesetih pisem, ki mu jih je bil podaril knez Korazov.

Maršalka je povedala, da pojde v Komično opero. Julijan je nemudoma odhitel tja; našel je viteza Beauvoisiskega, ki ga je vzel s seboj v ložo gospodov komornih plemičev, tik zraven lože gospe Fervaquesove. Julijan ves čas ni odtrgal oči od nje. »Voditi moram zapisnik o obleganju,« si je rekel, ko se je vračal v dvorec, »sicer bi utegnil pozabiti na svoje naskoke.« Prisilil se je, da je napisal dve ali tri strani o tej dolgočasni zadevi in, o čudo! posrečilo se mu je, da je pri tem skoraj docela pozabil na gospodično La Molovo.

Matilda je bila med njegovim potovanjem skorajda pozabila nanj. »Navsezadnje je čisto navaden človek,« si je mislila, »njegovo ime me bo do smrti spominjalo največjega greha, ki sem ga storila v svojem življenju. Iskreno se moram vrniti k vsakdanjim pojmom o razsodnosti in časti; ženska, ki jih pozablja, je lahko ob vse!« Očitno se je bila odločila privoliti v možitev z markizom Croisenoisom, ki se je že tako dolgo pripravljala. Markiz je bil ves nor od veselja; zelo bi se bil začudil, če bi mu bil kdo povedal, da je bila na dnu Matildinega čustva, ki ji je bilo narekovalo to odločitev in ki ga je navdajalo s takim ponosom, v resnici samo odpoved in vdanost v usodo.

Ko pa je gospodična La Molova spet zagledala Julijana, so vse njene misli krenile v drugo smer. »V resnici je on moj mož,« je pomislila; »če se odkrito povrnem na pot razuma, je jasno, da se moram poročiti z njim.«

Pričakovala je od Julijana, da bo nadležen in da bo razkazoval svojo nesrečo; v duhu je že pripravljala svoje odgovore; zakaj brez dvoma bo po obedu poskusil spregovoriti z njo nekaj besed. Prišlo pa je čisto drugače: kakor prilepljen je ostal v salonu; njegov pogled se ni niti enkrat samkrat ozrl proti vrtu. Bogve, koliko truda ga je to stalo! »Bolje je, da pridem takoj na jasno z njim,« si je rekla gospodična La Molova. Odšla je sama na vrt; ampak Julijana ni bilo od nikoder. Matilda se je šla sprehajat pred steklena vrata salona; videla ga je, kako si vneto prizadeva, da bi opisal gospe Fervaquesovi razvaline starih gradov, ki krasijo griče ob bregovih Rena in ki jim dajejo tako značilen videz. Posrečilo se mu je, da je prav uspešno stresal sentimentalne in slikovite puhlice, ki jih v nekaterih salonih imenujejo *duhovite.*

Knez Korazov bi bil nanj zelo ponosen, če bi bil v Parizu; večer je potekal natančno tako, kakor je bil prerokoval.

Odobraval bi bil tudi Julijanovo vedenje v naslednjih dneh.

Med člani skrivne vlade so takrat kovali neko spletko. Bilo je namreč treba razdeliti določeno število modrih trakov. Gospa maršalka Fervaquesova je zahtevala, da bi dobil njen stari stric viteški red; markiz La Mole je gojil enako željo za svojega tasta; prizadevala sta si za uresničitev svojih želja z združenimi močmi in maršalka je tiste čase prihajala skoraj sleherni dan v La Molovo hišo. Od nje je Julijan izvedel, da

bo La Mole postal minister; predlagal je bil *kamarili* zelo genialen načrt, kako bi v treh letih brez vsakršnih nemirov lahko odpravili ustavo.

Julijan je smel upati, da dobi kakšno škofijo, če bi La Mole res prišel v ministrstvo; ampak njegovim očem so bile vse te velike stvari kakor zastrte s tančico. Njegova domišljija jih je zrla samo nejasno, kakor iz velike daljave. Strašna nesreča, ki je bil zaradi nje skoraj ob pamet, mu je kazala vsa življenjska vprašanja edinole v ogledalu njegovih odnošajev do gospodične La Molove. Upal je, da se mu bo čez pet ali šest let vztrajnega prizadevanja posrečilo, da ga bo spet vzljubila.

Kakor vidimo, je njegovo sicer tako bistro glavo zdrava pamet pustila popolnoma na cedilu. Od vseh vrlin, ki so ga bile nekoč odlikovale, mu je ostalo samo še nekoliko odločnosti. Na zunaj zvest načrtu, ki mu ga je bil glede na njegovo vedenje narekoval knez Korazov, je sleherni večer presedel zraven naslanjača gospe Fervaquesove; bilo pa mu je nemogoče, da bi črhnil le besedico.

Prizadevanje, ki si ga je nalagal v večni pozornosti, da bi bil videti v Matildinih očeh docela ozdravljen, je zahtevalo vse njegove duhovne sile; zraven maršalke je sedel kakor le napol živo bitje; celo njegove oči so bile kakor pri skrajnem telesnem trpljenju izgubile ves svoj ogenj.

Ker so bila naziranja gospe La Molove zmerom samo odmev mnenja njenega soproga, ki bi jo utegnil kdaj povzdigniti v vojvodinjo, je v zadnjem času povzdigovala Julijanove zasluge do oblakov.

LVI

DUHOVNA LJUBEZEN

There also was of course in Adeline
That calm patrician polish in the adress,
Which ne'er can pass the equinoctial line
Of any thing which Nature would express:
Just as a Mandarin finds nothing fine,
At least his manner suffers not to guess
That any thing he views can greatly please.*

Don Juan, p. XIII, str. 84

»V naziranjih vse te rodbine je nekaj prismojenega,« si je mislila maršalka; »vsi so zaverovani v svojega mladega abbéja, ki ne zna drugega kot poslušati; sicer s precej lepimi očmi, to je že res.«

Julijan pa je v vsem maršalkinem vedenju videl skorajda dovršen zgled tistega *patricijskega miru,* ki diha brezhibno vljudnost in še bolj pomanjkanje slehernega močnejšega čustvovanja. Vsaka nenadna kretnja, vsako pomanjkanje samoobvladanja bi bilo gospo Fervaquesovo skoraj prav tako ogorčilo kakor pomanjkanje vzvišenosti proti nižjim. Najmanjše znamenje čustvenosti bi bilo v njenih očeh nekakšna *moralna pijanost,* ki se je mora človek sramovati in ki je zelo na kvar ugledu, ki ga dolguje oseba visokega stanu sama sebi. Njena največja sreča je bila, če je lahko govorila o zadnjem kraljevem lovu, in njena najljubša knjiga so bili *Spomini vojvode Saint-Simona,* predvsem njihov rodopisni del.

---

* Adelina je seveda imela
tisto mirno patricijsko uglajenost v vedenju,
ki nikoli ne prekorači ekvinokcijske črte,
kjer bi bilo treba izražati naravno čustvo,
prav tako kakor mandarin ne mara in se mu ne zdi
primerno, da bi stvar, ki jo misli storiti,
preveč ugajala.

Julijan je vedel, kje je prostor, ki je bil glede na razvrstitev sveč najbolj ugoden za tisto vrsto lepote, ki je odlikovala gospo Fervaquesovo. Bil je zmerom pravočasno na tistem prostoru; nikdar pa ni pozabil obrniti svojega stola tako, da ni mogel gledati Matilde. Začudena nad tem, da se ji tako vztrajno izmika, je nekega večera Matilda vstala z modrega divana ter s svojim ročnim delom sedla k mizici zraven maršalkinega naslanjača. Julijan jo je videl precej od blizu izpod klobuka gospe Fervaquesove. Njene oči, ki so odločale o njegovi usodi, so ga sprva plašile, potem pa so ga siloma iztrgale iz njegove običajne otopelosti; govoril je dosti in prav dobro.

Pogovarjal se je z maršalko; njegov edini namen pa je bil, da bi segle njegove besede Matildi do srca. Razvnel se je tako zelo, da gospa Fervaquesova slednjič ni več razumela, kaj pravi.

To je bil prvi uspeh. Če bi se bil Julijan domislil, da bi izpopolnil ta uspeh s kakšno puhlico o nemški mistiki ali o visoki vernosti in jezuitstvu, bi ga bila maršalka pri priči povzdignila v število izrednih ljudi, ki so poklicani, da prerode stoletje.

»Ker je tako neokusen, da govori tako na dolgo in široko in s tako vnemo z gospo Fervaquesovo, ga ne bom več poslušala,« si je rekla gospodična La Molova. Ves čas proti koncu večera je, dasi s težavo, ostala zvesta svojemu sklepu.

Ko je opolnoči vzela svečnik, da bi svojo mater spremila v spalnico, se je gospa La Molova ustavila na stopnicah in začela Julijana na vso moč hvaliti. To je Matildo slednjič zares spravilo v slabo voljo; kar zaspati ni mogla. Nazadnje se je pomirila z mislijo: »Kar jaz preziram, lahko v maršalkinih očeh pomeni še zelo zaslužnega moža.«

Julijan pa je bil tistega večera nekaj dosegel, in bil je manj nesrečen. Njegov pogled je po naključju obležal na ovitku iz ruskega usnja, kamor je bil knez Korazov spravil tistih triinpetdeset ljubezenskih pisem, ki mu jih je bil podaril. Pod prvim pismom je Julijan zagledal pripombo: *Št. 1 je treba poslati osem dni po prvem srečanju.*

»Zakasnil sem se!« je vzkliknil Julijan, »kajti gospo Fervaquesovo videvam že precej dolgo.« Takoj se je lotil prepisovanja prvega ljubezenskega pisma; bilo je nekakšna

pridiga, polna puhlic o kreposti in na smrt dolgočasna; Julijan je že pri drugi strani srečno zaspal.

Nekaj ur kasneje ga je naslonjenega na mizo prebudilo žarko jutranje sonce. Eden najbolj mučnih trenutkov v njegovem življenju je bil tisti, ko se je vsako jutro ob prebujenju zavedel svoje nesreče. Tistega dne pa je dokončal prepis svojega pisma skorajda v smehu. »Ali je mogoče, da se je našel mlad človek, ki je tako pisal?« si je rekel. Naštel je več stavkov, ki so imeli po devet vrstic. Pod izvirnikom je zagledal s svinčnikom napisano pripombo:

»To pismo oddaj osebno: na konju, s črno kravato, v modri suknji. Pismo oddaj vratarju s potrtim obrazom; tvoj pogled naj izraža globoko otožnost. Če zagledaš sobarico, si naskrivaj obriši oči in jo nagovori.«

Vse to je do pičice natančno izvršil.

»Kar počenjam, je zelo drzno,« si je mislil Julijan, ko je odhajal iz Fervaquesovega dvorca, »ampak vsemu je kriv ta Korazov. Kakšna predrznost, pisati tako znameniti krepostnici! Neskončno me bo prezirala, mene pa ne bi nič na svetu moglo bolj zabavati. To je pravzaprav edina komedija, za katero imam še nekaj smisla. Da, osmešiti to tako odurno bitje, ki mu pravim *jaz*, mi bo v zabavo. Če smem samemu sebi verjeti, bi storil tudi zločin, samo da bi se razvedril.«

Že mesec dni je bil za Julijana najlepši trenutek dneva tisti, ko je svojega konja spet pripeljal v konjušnico. Korazov mu je bil izrecno prepovedal, da bi kdaj pogledal ljubico, ki ga je zapustila. Korak njegovega konja, ki ga je tako dobro poznala, in način, kako je Julijan pokal z bičem pri vratih konjušnice, da bi koga priklical, pa sta včasih privabila Matildo za okensko zaveso. Tančica je bila tako prozorna, da jo je Julijan videl skoznjo. Naskrivaj je pogledal izpod roba svojega klobuka, tako da je videl Matildino postavo, ne pa njenih oči. »Tako,« je pomislil, »tudi ona mojih ne more videti, in to se še ne pravi, da jo gledam.«

Zvečer je bila gospa Fervaquesova natančno taka, kakor da ni prejela mistične versko filozofske razprave, ki jo je bil zjutraj tako otožno izročil njenemu vratarju. Prejšnjega večera je bilo Julijanu naključje odkrilo sredstvo, ki je razvnelo njegovo zgovornost; sédel je torej tako, da je videl Matildine oči. Ona pa je takoj po maršalkinem prihodu

zapustila modri divan; to je pomenilo, da beži iz svoje običajne družbe. Croisenois je bil videti ves potrt zaradi te nove muhe; njegova očitna bol je Julijanovemu trpljenju odbila najostrejšo ost.

Ta nepričakovana okoliščina ga je razvnela, da je govoril, kakor da bi mu bil jezik namazan. In ker se samoljubje prikrade celó v srca, ki so prava svetišča najbolj vzvišene kreposti, si je maršalka, ko je spet sedla v svojo kočijo, morala reči: »Gospa La Molova ima prav, ta mladi duhovnik je odličen človek. Prve dni je seveda bil v moji navzočnosti boječ. V resnici je vse, kar človek srečuje v tej hiši, precej lahkomiselno; če je tu sploh kaj kreposti, gre samo na rovaš starosti, in hlad, ki pride z leti, ji pride zelo prav. Ta mladi človek je pač opazil razliko; dobro piše; zelo pa se bojim, da je želja, ki mi jo izraža v svojem pismu, naj bi mu pomagala s svojimi nasveti, v bistvu le neko čustvo, ki še ne pozna samo sebe.

Sicer pa, koliko spokornikov je začelo tako! V tem primeru pa mi vzbuja dobre upe razlika med njegovim slogom in slogom drugih mladih moških, katerih pisma sem imela priložnost videti. Priznati je treba, da iz proze tega mladega levita govore maziljenost, globoka resnost in resnično prepričanje; njegova krepost bo krotka kakor Masillonova.«

LVII

NAJLEPŠA MESTA V CERKVI

Usluge! Talenti! Zasluge! Kaj še! Pristopite h kakšni kliki!

Télémaque

Tako se je bila misel na škofovski prestol prvikrat pomešala z mislijo na Julijana v glavi ženske, ki je bila poklicana, da bo prej ali slej delila najlepša mesta francoske Cerkve. Ta ugodnost ne bi bila Julijana niti najmanj ganila; v tistem trenutku njegova misel ni segala nad njegovo tedanjo nesrečo; to nesrečo pa je vse samo še povečevalo; tako na primer ni mogel več prenašati pogleda na svojo sobo. Ko se je zvečer s svečo v roki vračal v svoje prostore, se mu je zdelo, da vsak kos pohištva in vsak najmanjši okrasek govori in mu z zbadljivim glasom oznanja kakšno novo podrobnost njegovega gorjá.

»Danes imam prisilno delo,« si je spotoma dejal z živahnostjo, ki je že dolgo ni več poznal; »upajmo, da bo drugo pismo prav tako pusto kakor je bilo prvo.«

»Saj je še bolj pusto,« si je dejal. Tisto, kar je prepisoval, se mu je zdelo tako nesmiselno, da je slednjič prepisoval vrstico za vrstico, ne da bi bil mislil na njihov pomen.

»To je še bolj vzneseno,« je pomislil, »kakor uradna poglavja münsterske pogodbe, ki mi jo je bil dal prepisati moj profesor diplomacije v Londonu.«

Šele tedaj se je spomnil pisem gospe Fervaquesove, katerih izvirnik je bil pozabil vrniti resnemu Špancu don Diegu Bustosu. Poiskal jih je; bila so skoraj prav tako zmedena kakor pisma mladega ruskega kneza. Bila so od začetka do konca nejasna. Lahko so povedala vse ali pa nič. »To je Eolova harfa sloga,« je pomislil Julijan. »Sredi najbolj vzvišenih misli o ničevosti, o smrti, o večnosti in tako dalje ne vidim ničesar resničnega razen strašnega strahu pred osmešenjem.«

Samogovor, ki smo ga pravkar navedli v skrajšani obliki, je ponavljal Julijan štirinajst dni po vrsti. Zaspati med prepisovanjem nekakšne razlage Skrivnega razodetja, naslednjega dne nesti z otožnim obrazom pismo na gospejin dom, pripeljati konja nazaj v konjušnico v upanju, da zagleda Matildino obleko, delati, prikazati se ob večerih, ko gospe Fervaquesove ni bilo k La Molovim — to so bili enolični dogodki v Julijanovem življenju. Nekoliko bolj zanimivo je bilo to življenje, kadar je prišla gospa Fervaquesova na obisk k markizi; takrat je izpod krajcev maršalkinega klobuka lahko za trenutek videl Matildine oči in postal je zgovoren. Njegovi slikoviti in čustveni stavki so takrat začeli dobivati izrazitejšo in hkrati elegantnejšo obliko.

Dobro se je zavedal, da je tisto, kar govori, v Matildinih očeh bedasto, ampak hotel je vzbujati njeno pozornost s čarom svojega izgovora. »Čim bolj je zlagano, kar govorim, tem bolj ji moram ugajati,« si je mislil Julijan; in začel je govoriti z neverjetno predrznostjo in pretiravati določena naziranja o naravi. Kmalu je spoznal, da se mora skrbno izogibati sleherne preproste ali pametne misli, če noče v maršalkinih očeh veljati za vsakdanjega človeka. Tako je torej nadaljeval s svojimi dolgoveznostmi ali pa je svoje tvezenje skrajševal, kakor je pač bral v očeh obeh visokih dam, ki jima je hotel ugajati, zdaj uspeh, zdaj ravnodušnost.

V splošnem je bilo njegovo življenje zdaj manj neznosno kakor takrat, ko so mu dnevi potekali v brezdelju.

»Ampak,« se je domislil nekega večera, »zdaj prepisujem že petnajsto teh strahovitih razprav; prvih štirinajst je že zvesto romalo v roke maršalkinega vratarja. Imel bom čast, da bom do vrha napolnil vse predale njene pisalne mize. In vendar ravna z menoj tako, kakor da ji ne bi pisaril! Kako se bo vse to končalo? Mogoče pa jo moja vztrajnost dolgočasi prav tako kakor mene? Vse kaže, da je bil tisti Rus, prijatelj mojega Korazova, ki je bil zaljubljen v lepo richmondsko kvekerico, strašen človek; težko si je misliti večjega dolgočasneža.«

Kakor vsi povprečni ljudje, ki po naključju dobijo vpogled v načrte kakšnega velikega generala, tudi Julijan ni prav ničesar razumel o naskoku, ki ga je bil mladi Rus napravil na srce lepe Angležinje. Prvih štirideset pisem je imelo edinole namen, da izprosi odpuščanje za predrznost, da je

sploh pisal. Milo osebo, ki se je pri tem mogoče na smrt dolgočasila, je bilo treba polagoma privaditi na to, da je dobivala pisma, ki so bila mogoče za las manj neslana, kot je bilo njeno vsakdanje življenje.

Nekega jutra so Julijanu prinesli pismo; spoznal je grb gospe Fervaquesove in z naglico, ki bi se mu bila zdela nekaj dni prej popolnoma nemogoča, je odlomil pečat; bilo je samo vabilo na obed.

Nemudoma je stekel h knezu Korazovu po navodila. Na žalost je bil mladi Rus površen kakor Dorat, kjer bi bil moral biti preprost in razumljiv: Julijan nikakor ni mogel iz njegovih besed uganiti moralnega stališča, ki naj bi ga zavzel na obedu pri maršalki.

Salon je bil kar najsijajneje opremljen, pozlačen kakor Dianina galerija v Tuilerijah in okrašen z oljnatimi slikarijami na lesenih opažih. Na slikah so bile tu in tam svetle lise. Julijan je pozneje izvedel, da so se zdeli nekateri naslikani prizori hišni gospodinji premalo dostojni in da je dala slike popraviti. »*Moralno stoletje!*« je pomislil Julijan.

V maršalkinem salonu je opazil tudi tri osebe, ki so bile navzoče pri sestavljanju skrivne spomenice. Ena izmed njih, monsignor, škof iz ***, maršalkin stric, je imel v svojih rokah oblast nad cerkvenimi posestvi in o njem je šel glas, da svoji nečakinji ne more ničesar odreči. »Kakšen velikanski korak sem napravil!« je pomislil Julijan in se otožno nasmehnil, »in kako se mi zdi nepomemben! Pri obedu sedim torej za isto mizo s slovitim škofom ***!«

Obed je bil povprečen in razgovor dokaj dolgočasen. »O takih obedih beremo v slabo napisanih knjigah,« je razmišljal Julijan. »Tu se ponosno obravnavajo najvišje stvari, ki se z njimi ukvarja človeška misel. Če pa tri minute poslušaš, se vprašaš, kaj je tu močnejše, govornikova napihnjenost ali njegova strahovita nevednost.«

Bralec je brez dvoma že pozabil na tistega pisunčka po imenu Tanbeau, nečaka slavnega akademika in bodočega profesorja, ki se je zdelo, da ima nalogo, da s svojimi nizkotnimi klevetami zastruplja La Molov salon.

Prav po zaslugi tega človečka se je v Julijanovi glavi prvikrat porodila misel, da gospa Fervaquesova mogoče vendarle gleda s prizanesljivostjo na čustva, ki so narekovala njegova pisma, čeprav nanja ne odgovarja. Tanbeaujeva črna duša

se je zvijala od zavisti, ko je mislil na Julijanove uspehe. »Ker pa po drugi strani niti zaslužen človek niti bedak ne more biti hkrati na dveh mestih,« si je mislil bodoči profesor, »bo lepa maršalka priskrbela Sorelu, če postane njen ljubimec, kakšno odlično mesto v Cerkvi, in tako mi ne bo več na poti v La Molovem salonu.«

Tudi abbé Pirard je delal Julijanu dolge pridige o njegovih uspehih v Fervaquesovem dvorcu. Med strogim janzenistom in jezuitskim, preporodnim, monarhističnim salonom krepostne maršalke se je odigravala tekma med dvema ločinama.

LVIII

MANON LESCAUT

Zdaj, ko je bil trdno prepričan o priorjevi neumnosti in zabitosti, se mu je ponavadi posrečilo, da je imenoval črno, kar je bilo belo, in belo, kar je bilo črno.

Lichtemberg

Ruska pravila so strogo zahtevala, da človek ne sme nikoli glasno ugovarjati osebi, ki ji pisari; nikoli se ne sme niti za las izneveriti vlogi najbolj navdušenega občudovalca; to je veljalo za izhodišče za vsako pismo.

Nekega večera, ko je bil v Operi, je Julijan v loži gospe Fervaquesove silno hvalil balet *Manon Lescaut.* To je počenjal samo zato, ker je bil po njegovem mnenju balet prav malo vreden.

Maršalka je izjavila, da balet daleč zaostaja za romanom abbéja Prévosta.

»Kaj!« je pomislil Julijan, ki se mu je to zdelo čudno in zabavno; »tako nenavadno krepostna ženska hvali roman!« Gospa Fervaquesova je namreč vsaj dvakrat ali trikrat na teden pokazala svoje najgloblje zaničevanje do pisateljev, ki s svojimi ničvrednimi deli skušajo pokvariti mladino, ki je, na žalost, le preveč dovzetna za čutne zmote.

»V tej nemoralni in pohujšljivi zvrsti,« je nadaljevala maršalka, »zavzema, kakor pravijo, *Manon Lescaut* eno prvih mest. Slabosti in zasluženo trpljenje grešnega srca so baje v tej knjigi opisane resnično in globoko; to pa ni oviralo vašega Bonaparta, da se ne bi na Sveti Heleni izrazil, da je to roman, ki je napisan za lakaje.«

Te njene besede so Julijanu vrnile vso njegovo duhovno moč. »Nekdo me je hotel očrniti v maršalkinih očeh s tem, da ji je pripovedoval o mojem navdušenju za Napoleona. To jo je tako zbodlo, da si ni mogla kaj, da bi mi tega ne bi dala pod nos.« To odkritje ga je ves večer zabavalo in pripomoglo

je k temu, da je bil tudi sam zabaven. Ko se je v operni veži poslavljal od maršalke, mu je rekla: »Zapomnite si, gospod, kdor ljubi mene, ne sme ljubiti Bonaparta; kvečjemu ga lahko priznava kot nujnost, ki nam jo je bila naložila Previdnost. Sicer pa ta človek ni imel dovolj prožnega duha, da bi bil sposoben občutiti vrednost resničnih in velikih umetnin.«

»*Kdor ljubi mene!*« je ponavljal Julijan; »to ne pove ničesar ali pa vse. To so pač skrivnosti govorice, ki jih naši ubogi deželani ne poznajo.« In ko je prepisoval brezkončno pismo, namenjeno maršalki, je dosti mislil na gospo Rênalovo.

»Kako je mogoče,« ga je vprašala naslednjega dne z izrazom ravnodušnosti, ki jo je po Julijanovi sodbi slabo igrala, »da mi govorite v pismu, ki ste mi ga pisali, kakor je videti, sinoči, po vrnitvi iz Opere, o Londonu in Richmondu?«

Julijan je bil v silni zadregi; prepisal je bil vrsto za vrsto, ne da bi bil mislil na to, kaj piše, in očitno je bil pozabil nadomestiti besedi *London in Richmond,* ki sta bili v izvirniku, z besedama *Pariz* in *Saint-Cloud.* Začel je dva ali tri stavke, pa jih nikakor ni mogel dokončati; imel je občutek, da bo zdaj zdaj bruhnil v blazen smeh. Ko je tako iskal besed, je slednjič prišel na srečno misel: »Razgovor o najvažnejših in najvišjih vprašanjih, ki zanimajo človeško dušo, me je tako razvnel, da takrat, ko sem vam pisal, moj duh ni bil dovolj zbran.«

»Užgalo je,« je pomislil, »zato si lahko prihranim dolgčas, ki ga bo nocoj še obilo.« Skoraj zbežal je iz Fervaquesovega dvorca. Ko je zvečer vzel v roko izvirnik pisma, ki ga je bil prepisal prejšnjega večera, je kmalu prišel do usodnega mesta, kjer je mladi Rus govoril o Londonu in Richmondu. Julijan se je zelo začudil, ker se mu je pismo zdelo skorajda nežno.

Prav nasprotje med navidezno površnostjo njegovih besed in vzvišenim, skorajda apokaliptičnim zanosom njegovih pisem je bilo vzrok, da je našel pri maršalki priznanje; ugajala ji je predvsem dolžina stavkov; to ni bil tisti poskočni slog, ki ga je bil spravil v modo Voltaire, tisti nemoralni človek! Čeprav si je naš junak na vso moč prizadeval, da bi izločil iz svojih pogovorov vse, kar je imelo količkaj zdravega smisla, so imeli vendar neko protimonarhistično in brezbožno barvo, ki nikakor ni ušla gospe Fervaquesovi. To damo so obdajali sami izredno moralni ljudje, ki pa po navadi niso imeli

niti ene lastne misli na večer; zato je napravilo nanjo vse, kar je dišalo po nečem novem, globok vtis; hkrati pa je bila prepričana, da se mora pri tem počutiti užaljeno in da je to dolžna sama sebi. To napako je imenovala *poslednji ostanek lahkomiselnosti svojega stoletja . . .*

Obiskovanje takih salonov ima smisel samo v primeru, če hoče človek nekaj doseči. Vso dolgočasnost brezsmiselnega življenja, ki ga je živel Julijan, brez dvoma občuti tudi bralec. To so pač pustinje na našem potovanju.

Ves tisti čas, ki ga je v Julijanovem življenju zahtevala zase njegova dogodivščina z gospo Fervaquesovo, se je morala Matilda premagovati, da ni preveč mislila nanj. Njena duša je bojevala hude boje; včasih si je domišljevala, da prezira žalostnega mladeniča; ampak proti njeni volji so jo njegove besede zanimale. Prav posebno pa se je čudila njegovi dovršeni hinavščini; z maršalko ni spregovoril niti besede, ki ne bi bila laž ali pa vsaj strahotno pačenje njegovega mišljenja, ki ga je Matilda v vsakem pogledu tako dobro poznala. Njegova dvoličnost jo je navdajala z osuplostjo. »Kakšna globina!« si je mislila; »kakšna razlika med njim in nadutimi ničeti ali pa navadnimi lopovi, kakršen je na primer tale Tanbeau, ki vsi govorijo isti jezik!«

Pri vsem tem pa je Julijan doživljal strašne dneve. V maršalkin salon je prihajal samo zato, ker je s tem opravljal skrajno mučno dolžnost. Napor, ki ga je zahtevalo od njega igranje njegove vloge, je terjal zase vse njegove duhovne sile. Ko je ponoči stopal čez prostrano dvorišče Fervaquesove palače, se mu je dostikrat posrečilo samo s pomočjo njegovega močnega značaja in jasnega razuma, da se je še za silo obdržal na skrajnem robu obupa.

»V semenišču sem premagal malodušje,« si je prigovarjal, »in kakšno sliko bodočnosti sem takrat imel pred seboj! Šlo je za to, da si ustvarim ali da zaigram svojo srečo; v prvem kot v drugem primeru bi bil moral preživeti vse svoje življenje v tesni družbi z vsem, kar je pod soncem najostudnejšega in najbolj vrednega prezira. Že naslednjo pomlad, komaj enajst mesecev pozneje, pa sem bil mogoče najsrečnejši izmed mladih moških mojih let.«

Vsa ta lepa modrovanja pa so bila le prepogosto brezuspešna v boju zoper kruto resničnost. Vsak dan je videl Matildo pri zajtrku in pri obedu. Iz številnih pisem, ki mu

jih je narekoval gospod La Mole, je videl, da ni več daleč dan njene poroke s Croisenoisom. Ljubeznivi mladi mož je prihajal že po dvakrat na dan v hišo; ljubosumno oko zapuščenega ljubimca ni prezrlo nobenega njegovega koraka. Kadar se mu je zdelo, da je bila gospodična La Molova s svojim zaročencem ljubezniva, si ni mogel kaj, da si ne bi, ko se je vrnil v svoje sobe, z ljubeznijo ogledoval svojih pištol.

»Ah, koliko bolj pametno bi bilo,« si je mislil, »da bi odparal začetnice svojega imena s perila in odšel v kakšen samoten gozd dvajset milj daleč od Pariza, kjer bi končal to klavrno življenje! Ker bi bil v kraju neznan, bi moja smrt ostala štirinajst dni skrita; in kdo bi čez štirinajst dni še pomislil name!«

Ta sklep je bil od sile pameten. Ampak dovolj je bilo, da je naš junak naslednjega dne uzrl belino Matildinega lakta, ki je za trenutek zableščal med rokavom njene obleke in njeno rokavico, in že se je potopil v krute spomine, ki pa so ga navzlic vsemu le vezali na življenje. »Prav!« si je rekel v takih trenutkih, »do konca se bom držal te ruske politike. Kako neki se bo vse to končalo?

Kar se tiče maršalke, ji prav gotovo ne bom pisal niti enega pisma več, ko bom opravil s temi petdeset in toliko pismi.

Kar pa se tiče Matilde, teh šest tednov te tako mučne komedije ne bo ali sploh nič ublažilo njene jeze ali pa me bo poplačalo s trenutno spravo. Moj bog! Umrl bi od sreče, če bi se to zgodilo!« Ni mogel dokončati svoje misli.

Ko je bil po dolgem sanjarjenju končno spet zmožen treznejših misli, si je dejal: »Recimo torej, da bi doživel dan sreče, potem pa da bi me spet strogo zavrnila, ker imam na žalost tako malo možnosti, da bi ji bil všeč; tedaj zame ne bi bilo več nikakršne pomoči; bil bi uničen, izgubljen na veke... Kakšno poroštvo mi more dati pri svojem značaju? Ah, vsega so krive samo moje pomanjkljivosti; v mojih kretnjah ne bo nikoli elegance, moja govorica bo zmerom okorna in enolična. Moj bog! Zakaj moram biti tak, kakršen sem?«

LIX

DOLGČAS

Predati se svojim strastem, naj bo! Amforetells the heaviest tempest.*
19. stoletje!

Girodet

Gospa Fervaquesova je sprva brala Julijanova pisma brez vsakršnega zadovoljstva; potem pa so jo začela zanimati. Nekaj pa jo je motilo: »Kako škoda, da gospod Sorel ni resničen duhovnik! Tedaj bi mu lahko dovoljevala ožje prijateljstvo; s tem svojim odlikovanjem in s svojo skorajda meščansko obleko pa postavlja človeka resnično v nevarnost, da bi mu kdo zastavil kakšno neprijetno vprašanje; in kaj naj odgovorim?« Ni se upala dokončati svoje misli. »Kakšna hudomušna prijateljica bi utegnila misliti ali pa celo trositi govorico, da je Julijan kakšen bratranček nizkega stanu, sorodnik mojega očeta, kakšen trgovčič, ki ga je odlikovala narodna garda.«

Do trenutka, ko je spoznala Julijana, je bila največja naslada gospe Fervaquesove, da je lahko zapisala zraven svojega imena besedico *maršalka.* Potem pa je bolestna nečimrnost ženske, ki se je bila iz neznatnih razmer povzpela tako visoko in ki se pri sleherni malenkosti počuti užaljeno, začela dušiti prebujajoče se zanimanje.

»Tako lahko bi mi bilo,« si je mislila maršalka, »postaviti ga za velikega vikarja v kakšni škofiji blizu Pariza! Ampak ta kratki naslov, *gospod Sorel,* in vrh tega še tajnik gospoda La Mola! Človek bi obupal!«

Pred njeno dušo, ki *jo je bilo vsega strah,* je zdaj prvič stopilo vprašanje, ki je bilo tuje njenim osebnim skrbem za ugled in odličen položaj v družbi. Njen stari vratar je opazil, da je vselej, kadar ji je prinesel pismo tistega lepega mladeniča tako žalostnega obraza, izginil z njenega lica izraz raztresenosti in naveličanosti, ki ga je maršalka sicer vedno

skrbno kazala, kadar se ji je približal kateri izmed njenih poslov.

Dolgočasnosti življenja, ki je potekalo samo v častihlepnosti, preračunani na zunanji učinek, ne da bi pri tem občutila v srcu kakšen resničen užitek nad uspehi te vrste, maršalka kar ni mogla več prenašati; odkar je imela v mislih Julijana, je zadostovalo, da je zvečer preživela samo uro v družbi nenavadnega mladeniča, pa so to že občutile njene sobarice, ki jih potem ni po svoji stari navadi mučila ves naslednji dan. Julijanovemu rastočemu ugledu niso prav nič škodovala razna spretno napisana anonimna pisma. Zaman je Tanbeau podtaknil Luzu, Croisenoisu in Caylusu nekoliko dobro premišljenih klevet, ki so jih gospodje širili z vidnim veseljem, ne da bi se prepričali o resničnosti obtožb. Maršalka, ki ni bila posebno nedostopna za tako nizka sredstva, je svoje dvome zaupala Matildi, ki jo je vselej potolažila.

Nekega dne, ko je bila prej trikrat vprašala, ali je prišlo kakšno pismo, se je gospa Fervaquesova nenadoma odločila, da bo Julijanu odgovorila. To je bila zmaga dolgega časa. Pri drugem pismu bi se bila maršalki skorajda zataknila roka, tako neprimerno se ji je zdelo napisati tak vsakdanji naslov: »Gospodu Sorelu, pri gospodu markizu de La Molu.«

»Prinesti mi morate nekaj zalepk, kjer bo že napisan vaš naslov,« je zvečer rekla Julijanu zelo na kratko.

»Tako sem torej ljubimec in sluga,« je pomislil Julijan; priklonil se je in se pozabaval s tem, da je oponašal Arzena, starega markizovega osebnega strežaja.

Še istega večera je prinesel zalepke in naslednjega dne je že navsezgodaj imel maršalkino tretje pismo v rokah; prebral je pet ali šest vrst na začetku in dve ali tri proti koncu. Pismo pa je imelo štiri strani in bilo je napisano zelo na drobno in na gosto.

Polagoma se je pri maršalki udomačila navadica, da mu je pisala skoraj vsak dan. Julijan je odgovarjal z zvestimi prepisi ruskih pisem; in — v tem je prednost vznesenega sloga — gospa Fervaquesova se ni niti čudila, da so odgovori tako malo v skladu z njenimi pismi.

Kako bi bila prizadeta v svojem ponosu, če bi ji bil mali Tanbeau, ki je bil drage volje njen prostovoljni vohun in ki je poročal o slehernem njegovem koraku, vedel povedati, da

so vsa njena pisma ležala neodpečatena in križem kražem razmetana v Julijanovem predalu!

Nekega jutra mu je prinesel vratar maršalkino pismo v knjižnico; Matilda ga je srečala; videla je pismo in naslov, ki je bil napisan z Julijanovo pisavo. Ko je vratar odšel iz knjižnice, je vstopila; pismo je še ležalo na robu mize; Julijan, ki se mu je silno mudilo pisati, ga še ni bil vrgel v predal.

»Tega pa res ne morem prenesti!« je vzkliknila Matilda in vzela pismo v roko; »povsem me pozabljate, mene, ki sem vaša žena. Vaše vedenje je okrutno, gospod!«

Pri teh besedah se je zavedela vse strašne nespodobnosti svojega početja; njen ponos jo je hotel zadušiti; zajokala je in Julijan je videl, da ji pojema dih.

Bil je osupel in zmeden; ni še dodobra doumel, kako čudovito srečo pomeni zanj ta izbruh. Pomagal je Matildi, da je sedla; vsa se je prepustila njegovim rokam.

Ko je opazil to njeno početje, ga je v prvem trenutku prešinilo neizmerno veselje; naslednji trenutek pa se je že spomnil Korazova: »Z eno samo besedo lahko vse pokvarim.«

Roke so mu odrevenele, tako mučen je bil napor, ki mu ga je nalagala previdnost. »Niti tega si ne smem dovoliti, da bi pritisnil njeno gibko, ljubko telo na svoje srce; ali me bo zaničevala ali pa me bo mučila. Kakšen strašen značaj!«

In medtem ko je preklinjal Matildin značaj, jo je prav zaradi njega še stokrat bolj ljubil; zdelo se mu je, da drži v svojih rokah kraljico.

Julijanova brezčutna hladnost je še podvojila nesrečni ponos, ki je trgal dušo gospodične La Molove. Bila je daleč od tega, da bi s potrebno hladnokrvnostjo skušala razbrati iz njegovih oči, kaj občuti do nje. Ni se mogla odločiti, da bi ga pogledala; bala se je, da bo na njegovem obrazu brala zaničevanje.

Ko je tako nepremično sedela v knjižnici na divanu in obračala glavo proč od Julijana, je čutila najhujše bolečine, ki jih lahko rodita v človeški duši ponos in ljubezen. Kako strašno lahkomiselnost je bila spet zagrešila!

»Še to sem morala doživeti, nesrečnica, da zavrača moje skrajno nespodobne poskuse zbližanja! In kdo jih zavrača?« je pristavila z bolečino blaznega ponosa; »hlapec mojega očeta!«

»Tega ne bom več trpela,« je spregovorila glasno.

Jezno je vstala in odprla predal Julijanove pisalne mize, ki je stala dva koraka pred njo. Obstala je kakor okamenela od groze, ko je zagledala osem ali deset neodprtih pisem, povsem podobnih tistemu, ki ga je bil pravkar prinesel vratar. Na vseh nalepkah je lahko spoznala bolj ali manj popačeno Julijanovo pisavo.

»Tako!« je zaklicala vsa iz sebe; »niste torej z njo samo v tesnih odnošajih, ampak jo vrh vsega še prezirate! Vi, taka ničla, pa zaničujete gospo maršalko Fervaquesovo!

Ah odpusti, prijatelj moj,« je pristavila in se vrgla predenj na kolena, »zaničuj me, če hočeš, samo ljubi me; brez tvoje ljubezni ne morem več živeti.« Izgubila je zavest in se zgrudila.

»Glej jo, ošabnico, pred mojimi nogami!« je pomislil Julijan.

LX

LOŽA V KOMIČNI OPERI

As the blackest sky,
foretells the heaviest tempest.*
Don Juan, D. 1, st. 76

Sredi vseh teh silovitih pretresov je bil Julijan bolj osupel kot srečen. Matildine žalitve so mu dokazovale, kako modra je bila ruska politika. »Malo govoriti, malo storiti bo moja edina rešitev.«

Dvignil je Matildo in jo spet posadil na divan, ne da bi črhnil. Polagoma so ji solze zalile oči.

Da bi prikrila svoje razburjenje, je vzela v roke pisma gospe Fervaquesove. Začela je lomiti pečate. Ko je spoznala maršalkino pisavo, se je živčno zdrznila. Listala je po pismih, ne da bi jih brala; povečini so obsegala po šest strani.

»Odgovorite mi vsaj,« je naposled spregovorila Matilda s prosečim glasom, ampak ne da bi se upala pogledati Julijana. »Dobro veste, da sem ponosna; to je nesreča za moj položaj in tudi za moj značaj, priznavam. Gospa Fervaquesova mi je torej ukradla vaše srce... Ali vam je žrtvovala vse tisto, k čemur je mene zapeljala moja usodna ljubezen?«

Mračen molk je bil ves Julijanov odgovor. »S kakšno pravico zahteva od mene, da bi prelomil molčečnost, kar bi bilo nevredno poštenega moškega?« je pomislil.

Matilda je skušala brati pisma; solze, ki so ji silile v oči, so ji to preprečile.

Že ves mesec je bila nesrečna; bila pa je preponosna, da bi si priznala svoja čustva. Samo naključje jo je privedlo do tega, da so ji bila prekipela. Za trenutek sta bili ljubosumnost in ljubezen močnejši kakor ponos. Sedela je na divanu prav blizu Julijana. Videl je njene lase in njen alabastrni vrat; za

---

* Prevod glej na strani 135, I.

trenutek je pozabil, kaj si je dolžan; objel jo je okrog pasu in malo je manjkalo, da si je ni pritisnil na prsi.

Počasi se je ozrla k njemu; neizmerna bolest, ki je sijala iz njenih oči, ga je osupila; njenih oči skorajda ni bilo mogoče prepoznati, tako so se spremenile.

Julijan je čutil, da ga moči zapuščajo; tako strašno težko mu je bilo ravnati tako, kot se je bil namenil.

»Njene oči bodo prav kmalu izražale samo še najhladnejši prezir, če se dam zapeljati sladkemu čustvu ljubezni.« In vendar mu je v tistem trenutku z ugaslim glasom in z besedami, ki jih je le s težavo izgovarjala, vedno znova zagotavljala, kako žal ji je vsega početja, ki ji ga je bil narekoval njen preveliki ponos.

»Tudi jaz imam svoj ponos,« je spregovoril Julijan s skoraj neslišnim glasom in njegove poteze so pričale o skrajni telesni strtosti.

Matilda se je živahno obrnila k njemu. To, da je slišala njegov glas, je bila sreča, ki se ji je bila že skorajda odrekla. V tistem trenutku se je spominjala svoje ošabnosti samo zato, da jo je preklinjala; rada bi bila našla kaj nenavadnega, neverjetnega, da bi mu dokazala, kako neizmerno ga obožuje in kako sama sebe zaničuje.

»Vaš ponos je bil najbrž vzrok, da ste me za trenutek odlikovali,« je nadaljeval Julijan; »zaradi moje pogumne neomahljivosti, ki se spodobi vsakemu možu, me pač tudi v tem trenutku spoštujete. Mogoče res ljubim maršalko . . .«

Matilda je vztrepetala; njene oči so dobile čuden izraz. Zdaj zdaj bo slišala svojo obsodbo. Njena čustva Julijanu niso ušla; začutil je, da mu upada pogum.

»Ah,« je pomislil pri zvoku praznih besed, ki so jih govorila njegova usta, kakor da bi poslušal kakšne neznane glasove, »ah, ko bi mogel pokriti s poljubi tvoja bleda lica, tako da ti tega ne bi čutila!«

»Mogoče res ljubim maršalko,« je nadaljeval in njegov glas je bolj in bolj pojemal, »nikakor pa nimam odločilnega dokaza, da se tudi ona zanima zame . . .«

Matilda ga je pogledala; vzdržal je njen pogled, vsaj upal je, da ga njegov obraz ni izdal. Čutil je, kako mu polni ljubezen najbolj skrite kotičke srca. Še nikoli je ni bil tako silno oboževal; bil je skoraj prav tako brezumen kakor Matilda.

Če bi bila zadosti hladnokrvna, da bi ravnala količkaj razsodno, bi ji bil padel k nogam in se odrekel sleherni prazni komediji. Imel je dovolj moči, da je lahko govoril dalje. »Ah, Korazov!« je vzkliknil sam pri sebi, »zakaj te ni zdaj tu! Kako bi potreboval besedice, da bi po njej uravnal svoje vedenje!« Njegov glas pa je medtem govoril:

»Če ne bi bilo nobenega drugega čustva, bi že hvaležnost zadostovala, da bi se oklenil maršalke; bila je dobra z menoj, tolažila me je, ko so me drugi zaničevali. Mogoče da nimam neomajnega zaupanja v nekatera brez dvoma zelo laskava znamenja, ki pa so morda tudi to pot premalo trajna.«

»Ah, moj bog!« je vzkliknila Matilda.

»No, kakšno poroštvo mi dajete?« je povzel Julijan z živahnim in odločnim glasom, kakor da je za trenutek pozabil na vso previdnost, ki jo zahteva diplomacija. »Kakšno poroštvo? Kateri bog more prevzeti odgovornost za to, da bo položaj, ki ste mi ga v tem trenutku, kakor je videti, pripravljeni vrniti, trajal več kot dva dni?«

»Moja brezmejna ljubezen in moje gorjé, če me več ne ljubite,« mu je rekla, se obrnila k njemu in ga prijela za roke . . .

Nagla kretnja, ki jo je pravkar napravila, je nekoliko premaknila njeno ogrinjalo; Julijan je videl njene očarljive rame. Njeni nekoliko neurejeni lasje so mu zbudili sladak spomin . . .

Malo je manjkalo, da ni podlegel. »Samo ena neprevidna beseda,« je pomislil, »pa se začne znova tista neskončna vrsta dni, ki sem jih preživel v obupu. Gospa Rênalova je vselej našla vzroke, da je ravnala tako, kot ji je velevalo srce. To dekle iz visokih krogov pa le takrat dopušča svojemu srcu ganjenost, ko si je s tehtnimi razlogi dokazalo, da mora biti ganjeno.«

Kot bi trenil, mu je šinila ta resnica v glavo, in kot bi trenil, je tudi spet našel ves svoj pogum.

Odtegnil je svoje roke, ki jih je Matilda stiskala v svojih, in se z vidnim spoštovanjem nekoliko oddaljil od nje. To je bil višek poguma, ki ga je človek zmožen. Nato si je dal opraviti s tem, da je zbral vsa pisma gospe Fervaquesove, ki so ležala raztresena na divanu, in s skrajno vljudnostjo, ki je bila v tem trenutku več kot okrutna, je pristavil:

»Gospodična La Molova mi bo blagovolila dovoliti, da vse to premislim.« Naglo se je oddaljil in odšel iz knjižnice; slišala je, kako je zaprl za seboj po vrsti vsa vrata.

»Hudoba, nič mu ni šlo do živega . . .,« je pomislila.

»Ampak, kaj pravim? Hudoba? Pameten je, moder, samo na moji strani je krivda, da si je hujše ni mogoče misliti.«

Pri tem mnenju je tudi ostala. Tistega dne je bila Matilda skoraj srečna, zakaj navdajala jo je sama ljubezen; človek bi dejal, da njene duše nikdar ni bil vzburkal ponos, in kakšen ponos!

Ko je zvečer v salonu lakaj naznanil gospod Fervaquesovo, je vztrepetala od nog do glave; zdelo se ji je, kakor da lakajev glas oznanja nesrečo. Ni mogla prenesti pogleda na maršalko in je brž odšla. Julijan, ki ga njegova mučna zmaga ni navdala s posebnim ponosom, se je bal svojih lastnih pogledov; zato ga ni bilo pri obedu v La Molovem dvorcu.

Njegova sreča in njegova ljubezen sta bolj in bolj rasli, čim bolj se je oddaljeval od trenutka boja; bil je že tako daleč, da je sam sebe grajal. »Kako sem se ji mogel ustavljati?« se je spraševal; »kaj pa, če me bo nehala ljubiti? En sam trenutek lahko spremeni njeno ponosno dušo, in priznati je treba, da sem okrutno ravnal z njo.«

Dobro je čutil, da se mora zvečer vsekakor pokazati v Operi, v loži gospe Fervaquesove, ki ga je bila izrecno povabila; Matilda bo vsekakor izvedela za njegovo navzočnost ali pa za njegovo nevljudno odsotnost. Čeprav je bilo to sklepanje popolnoma jasno, vendar sprva zvečer ni imel moči, da bi šel v družbo. Zdelo se mu je, da bo z govorjenjem za polovico zmanjšal svojo srečo.

Ura je bila deset; za vsako ceno se je bilo treba pokazati.

Na srečo je bila maršalkina loža polna žensk in ostati je moral pri vratih, docela skrit za klobuki. To ga je rešilo, da se ni osmešil, zakaj božanski, obupani Karolinini glasovi v *Matrimonio segreto* so mu privabili solze v oči. Gospa Fervaquesova je videla njegove solze; bile so v tako silnem nasprotju z možato odločnostjo, ki jo je po navadi izražal njegov obraz, da so ganile dušo odlične dame, ki je bila že zdavnaj prenasičena vsega, kar je najbolj razjedajočega v ponosni ženski, ki se je povzpela iz majhnih razmer. Tisto malo ženskega srca, kar ji ga je bilo še ostalo, jo je sililo, da je spre-

govorila. V tistem trenutku se je hotela naslajati z zvokom svojega glasu.

»Ste videli La Molovi dami?« ga je vprašala; »v loži tretjega reda sta.« V tistem trenutku se je Julijan že sklonil v dvorano; precej nevljudno se je naslonil na rob lože; zagledal je Matildo; njene oči so se lesketale v solzah.

»Saj to vendar ni njihov dan za Opero,« je pomislil Julijan; »glej no, kakšna vnema!«

Matilda je bila pregovorila svojo mater, da sta šli v Opero kljub neprimernemu redu lože, ki jo je z veseljem odstopila neka uslužna znanka. Matilda je hotela videti, ali bo Julijan tisti večer preživel v maršalkini družbi.

LXI

BATI SE ME MORA

To je torej tisto krasno čudo vaše civilizacije! Iz ljubezni ste napravili vsakdanjo kupčijo.
Barnave

Julijan je odhitel v ložo gospe La Molove. Njegove oči so srečale najprej Matildine, ki so bile objokane; jokala je neobrzdano, saj so bile navzoče samo osebe nižjega stanu, prijateljica, ki je bila posodila ložo, in nekaj njenih znancev. Matilda je položila svojo roko na Julijanovo, kakor da je pozabila na vsak strah pred materjo. Solze so jo dušile in rekla mu je eno samo besedo: »*Poroštvo!*«

»Ko bi ji vsaj ne rekel ničesar!« je pomislil Julijan, ki je bil tudi sam zelo ganjen; zakril si je oči z roko, kakor je pač mogel, češ da ga moti lestenec, katerega luč je padala na lože tretjega reda. »Če spregovorim, ne bo več mogla dvomiti o mojem silnem razburjenju; zvok mojega glasu me bo izdal; vse še lahko propade.«

Njegovi notranji boji so bili še dosti mučnejši kot zjutraj; od takrat je bila njegova duša vznemirjena. Bal se je, da bi se utegnila v Matildi spet oglasiti nečimrnost. Pijan ljubezni in sladostrastja se je vendarle premagal, da ni spregovoril.

Po mojem mnenju je bila to ena najlepših potez njegovega značaja; človek, ki je zmožen takega nasilja nad samim seboj, lahko daleč pride, *si fata finant.**

Gospodična La Molova je vztrajala pri tem, da bi se Julijan peljal domov z njo in njeno materjo. Na srečo je močno deževalo. Toda markiza ga je posadila sebi nasproti in je ves čas govorila z njim, tako da ni mogel spregovoriti niti besedice z njeno hčerko. Človek bi bil mislil, da markiza bedi nad Julijanovo srečo; zdaj se ni več bal, da bi vse pokvaril

---

* Če mu je sreča mila.

s svojo brezmejno razburjenostjo, in predal se ji je kakor brez uma.

Ali smem povedati, da se je Julijan, ko se je vrnil v svojo sobo, vrgel na kolena in s poljubi pokril ljubezenska pisma, ki mu jih je bil dal knez Korazov?

»O veliki mož! Kakšen dolžnik sem ti!« je vzkliknil v svojem brezumju.

Polagoma se mu je vračala hladnokrvnost. Primerjal se je z generalom, ki je pravkar dobil veliko bitko. »Korist je brezdvomna, velikanska,« je pomislil; »ampak kako bo jutri? En sam trenutek lahko vse pokvari.«

V navalu strasti je odprl *Spomine,* ki jih je bil narekoval Napoleon na Sveti Heleni, in se dve dolgi uri silil, da bi jih bral; brale so sicer samo njegove oči, pa nič zato; silil se je še dalje. Med tem nenavadnim branjem sta njegova glava in njegovo srce, ki sta se dvignila na najvišjo miselno in čustveno višino, delovala brez njegove vednosti. »Njeno srce je čisto drugačno kot srce gospe Rênalove,« si je dejal; dalj pa njegove misli niso segale.

»*Bati se me mora,*« je vzkliknil nenadoma in zagnal knjigo daleč od sebe. »Sovražnik me bo ubogal samo toliko, kolikor se me bo bal: samo tedaj se me ne bo drznil prezirati.«

Hodil je po svoji sobici gor in dol, pijan od veselja. V resnici je njegova sreča izvirala bolj iz ponosa kot iz ljubezni.

»Bati se me mora!« si je ponavljal ponosno, in prav je imel, da je bil ponosen. »Gospa Rênalova je celó v svojih najbolj blaženih trenutkih dvomila, da bi bila moja ljubezen enaka njeni. Tu pa krotim zlega duha; torej ga moram *ukrotiti.*«

Dobro je vedel, da bo naslednjega dne Matilda že ob osmih zjutraj v knjižnici; sam se je prikazal tam šele ob devetih, ves goreč od ljubezni; ampak njegova glava je gospodovala srcu. Minila ni mogoče niti minuta, da si ne bi ponavljal: »Poskrbeti moram za to, da bo ostala zmeraj v tem velikem dvomu, ali jo ljubim. Njen sijajni položaj in laskavo govoričenje vse njene okolice jo nekoliko preveč navajata k samozavesti.«

Zdela se mu je bleda, mirna. Sedela je na divanu; očitno ni imela moči, da bi se ganila. Ponudila mu je roko, rekoč:

»Prijatelj, žalila sem te, res je; po pravici si hud name . . .«

Julijan ni pričakoval tako preprostih besed. Malo je manjkalo, da se ni izdal.

»Vi hočete poroštva, prijatelj,« je pristavila, ko je nekaj časa zaman čakala, da bi Julijan pretrgal molk. »To je pravično. Ugrabite me, odpotujva v London ... Izgubljena bom za vedno, onečaščena ...« Imela je pogum, da je odtegnila Julijanu roko in si z njo zakrila oči. Vsa čustva obrzdanosti in ženske kreposti so se spet oglašala v njeni duši ... »Onečastite me,« je spregovorila slednjič in vzdihnila: »To naj bo *poroštvo.*«

»Včeraj sem bil srečen, ker sem imel pogum, da sem bil strog sam s seboj,« je pomislil Julijan. Ko je za trenutek pomolčal, je dovolj obvladal svoje srce, da je lahko rekel z ledeno mrzlim glasom:

»In ko bova na poti v London, ko boste onečaščeni, da rabim vaše izraze, kdo bo porok za to, da me boste ljubili? Da se vam moja navzočnost v poštnem vozu ne bo zdela nadležna? Jaz nisem kakšna hudoba; če bi vas v javnem mnenju pogubil, bi bila zame to le nesreča več. Ovir ne dela položaj, ki ga zavzemate v družbi, temveč na žalost vaš značaj. Ali morete biti sami sebi porok zato, da me boste ljubili vsaj osem dni?«

(»Ah, ko bi me ljubila osem dni, samo osem dni,« si je dejal na tihem, »umrl bi od sreče. Kaj mi mar bodočnost, kaj življenje? Če hočem, se ta nebeška sreča lahko začne v tem trenutku; samo od mene je odvisno!«)

Matilda je videla, da je zamišljen.

»Torej sem vas popolnoma nevredna?« je rekla in ga prijela za roko.

Julijan jo je objel; v tistem trenutku pa mu je zgrabila srce železna roka dolžnosti. »Če bo videla, kako jo obožujem, jo izgubim.« In še preden se je izvil iz njenih rok, se mu je povrnilo vse dostojanstvo, ki pritiče možu.

Ves tisti dan in tudi naslednje dni je znal prikrivati svojo prekipevajočo blaženost; bili so trenutki, ko si je odrekal celó veselje, da bi jo objel in pritisnil k sebi.

Bili pa so tudi trenutki, ko je čustvo brezumne sreče udušilo vse nasvete, ki jih je narekovala opreznost.

Na vrtu je bila senčnica, obrasla s kozjimi parkeljci, ki je bila dobro skrivališče za lestev; tja je bil navadno hodil oprezat, da bi oddaleč zrl v Matildine oknice in jokal nad

njeno nestanovitnostjo. V bližini je stal zelo debel hrast in njegovo deblo ga je varovalo pred očmi radovednežev.

Ko sta nekoč prišla z Matildo mimo tega kraja, ki ga je tako živo spominjal njegovega neizmernega gorjá, je bilo nasprotje med nekdanjim obupom in sedanjo blaženostjo preveliko, da bi se mu bil mogel upirati; solze so mu zalile oči in pritiskal je roko svoje prijateljice k ustnicam, rekoč: »Tu sem živel v mislih na vas, od tod sem gledal vaše oknice; čakal sem ure in ure srečnega trenutka, da bi zagledal to roko, ki bi jih odprla . . .«

Obšla ga je popolna slabost. V resničnih barvah, kakršnih si človek ne izmišlja, ji je slikal svoj takratni obup. Kratki vzkliki so pričali o njegovi sedanji sreči, ki je napravila konec strašnim mukam.

»Kaj počenjam, za božjo voljo!« je pomislil Julijan, ko se je nenadoma osvestil. »Pogubljam se!«

Bil je tako preplašen, da se mu je zdelo, da že vidi v očeh gospodične La Molove manj ljubezni. Bila je domišljija, toda Julijanov obraz se je bil mahoma spremenil in smrtno pobledel. Oči so mu za trenutek ugasnile in izraz ošabnosti, ki ni bila brez zlobnosti, je kmalu zamenjal izraz najbolj resnične in najbolj vdane ljubezni.

»Kaj vam je, dragi moj?« ga je vprašala Matilda nežno in skrbno.

»Lažem,« je odvrnil Julijan čemerno, »in lažem vam. Očitam si to, in vendar sam bog ve, da vas dovolj spoštujem, da vam ne bi hotel lagati. Ljubite me, vdani ste mi, in ni mi treba iskati praznih besed, da bi vam bil všeč.«

»Za božjo voljo! Torej so to, kar mi pripovedujete ljubeznivega že deset minut, prazne besede?«

»In živo si jih očitam, draga prijateljica. Sestavil sem jih nekoč za žensko, ki me je ljubila in ki me je dolgočasila. To je slabost mojega značaja; obtožujem se vam sam; odpustite mi.«

Po Matildinih licih so tekle grenke solze.

»Vselej, kadar me kakšna malenkost razburi in podležem nekakšnemu prisilnemu sanjarjenju,« je nadaljeval Julijan, »mi pomaga iz zadrege moj spomin, ki ga v tem trenutku preklinjam, in to se mi dogaja kar prepogosto.«

»Torej sem pravkar nevede zagrešila nekaj, kar vam ni bilo všeč?« je rekla Matilda z ljubko prostodušnostjo.

»Ko ste šli nekega dne mimo teh kozjih parkeljcev, ste, tega se prav dobro spominjam, utrgali cvet; gospod Luz vam ga je vzel in vi ste mu ga pustili; bil sem oddaljen samo dva koraka.«

»Gospod Luz? To ni mogoče,« je odvrnila Matilda s ponosom, ki je bil pri njej tako naraven: »Nimam te navade.«

»In vendar to prav zanesljivo vem,« je odločno odvrnil Julijan.

»No, da, res je, prijatelj,« je rekla Matilda in žalostno povesila oči. Zatrdno je vedela, da že več mesecev ni dovolila ničesar podobnega gospodu Luzu.

Julijan se je neizmerno nežno ozrl vanjo. »Ne,« si je dejal, »ne ljubi me še nič *manj!*«

Zvečer mu je smejé se očitala njegovo nagnjenje do gospe Fervaquesove: »Meščan, pa ljubi jaro gospo! Srca te vrste so mogoče edina, ki jih moj Julijan ne more znoriti. Naredila je iz vas pravega gizdalina,« je rekla, medtem ko se je igrala z njegovimi lasmi.

V tistih časih, ko je mislil, da ga Matilda prezira, je Julijan postal eden najbolje oblečenih moških v Parizu. Vsekakor pa ga je nekaj še zmeraj odlikovalo pred navadnimi gizdalini: brž ko je bila njegova toaleta nared, ni več mislil nanjo.

Matildo pa je žrlo, da je Julijan še naprej prepisoval ruska pisma in jih pošiljal maršalki.

LXII

TIGER

Ah, zakaj prav to in ne kaj drugega!

Beaumarchais

Neki angleški popotnik pripoveduje, kako je živel v prijateljstvu s tigrom; sam ga je bil vzgojil in ljubkoval ga je, ampak na mizi je imel zmerom pripravljeno nabito pištolo.

Julijan se je predajal svoji brezmejni sreči samo v trenutkih, ko Matilda ni mogla brati v njegovih očeh izraza te sreče. Vestno je opravljal dolžnost, da ji je tu in tam rekel kakšno trdosrčno besedo.

Kadar sta mu Matildina pohlevnost in brezkončna vdanost, ki ju je z začudenjem opazoval, pretili, da ga spravita ob sleherno samoobvladanje, je imel dovolj poguma, da jo je nagloma zapustil.

Matilda je zdaj prvikrat ljubila.

Življenje, ki se ji je prej vedno vleklo počasi, po polžje, je zdaj letelo mimo nje.

Ker si je moral njen ponos tako ali drugače dati duška, se je predrzno nastavljala vsem nevarnostim, v katere bi jo mogla spraviti njena ljubezen. Zato pa je bil Julijan previden; samo kadar je bil govor o nevarnosti, se ni vdajala njegovi volji; medtem ko je bila do njega poslušna in skoraj ponižna, je bila tembolj ošabna do vseh, s katerimi je imela v hiši opravka, tako do staršev kakor tudi do služinčadi.

Zvečer, ko je bilo v salonu tudi do šestdeset ljudi, je dostikrat poklicala Julijana in govorila z njim na samem in dolgo.

Ko se jima je nekega dne hotel pridružiti mali Tanbeau, ga je takoj prosila, naj ji gre v knjižnico po tisti zvezek Smolletta, kjer je govor o revoluciji v letu 1688, in ko se je nekaj obotavljal, je pristavila z izrazom žaljive ošabnosti, ki je bila pravi balzam za Julijanovo dušo: »Pa nič preveč ne hitite!«

»Ste opazili pogled te male spake?« jo je vprašal Julijan.

»Njegov stric služi že deset ali dvajset let v tem salonu, sicer bi ga dala pri priči vreči iz hiše.«

Njeno vedenje do Croisenoisa, Luza in tako dalje je bilo na videz docela vljudno, v resnici pa zato nič manj izzivalno. Matilda si je zdaj živo očitala, kar je bila nekoč zaupala Julijanu, in to tem bolj, ker se mu ni upala priznati, da je takrat pretiravala v tistih skoraj čisto nedolžnih znamenjih zanimanja, ki so ga bili deležni ti gospodje.

Kljub vsem trdnim sklepom ji ni njen ženski ponos nikoli dal, da bi pri kakšni priložnosti rekla Julijanu: »Samo zato, ker sem govorila z vami, sem s takšnim veseljem opisovala slabost, ki sem jo zagrešila, ko nisem umaknila svoje roke, če se je je narahlo dotaknil gospod Croisenois, ko je položil svojo roko na marmornato mizo.«

Če je zdaj kateri izmed gospodov govoril z njo le nekaj trenutkov, je takoj našla priložnost, da je zastavila Julijanu kakšno vprašanje; to pa je bilo samo pretveza, da ga je lahko zadržala pri sebi.

Zanosila je in z radostjo je povedala to novico Julijanu.

»Ali zdaj še dvomite o meni? Ali ni to poroštvo? Vaša žena sem na veke.«

Ta novica je Julijana globoko prevzela. Malo je manjkalo, da ni pozabil na načela svojega vedenja. »Kako naj bom namenoma hladen in oduren do ubogega dekleta, ki zaradi mene drvi v pogubo?« Kadar je bil njen obraz nekoliko trpeč, ni niti ob dnevih, ko je opreznost dvigala svoj mogočni glas, našel dovolj poguma, da bi ji rekel kakšno kruto besedo, kar je bilo po njegovih izkušnjah neizogibno potrebno za trajnost njene ljubezni.

»Pisala bom svojemu očetu,« mu je rekla nekega dne Matilda; »zame je več kot oče; prijatelj mi je; ker je tak, kakršen je, bi se mi zdelo nevredno vas in mene, če bi ga hotela le trenutek varati.«

»Za božjo voljo! Kaj boste storili?« je vzkliknil Julijan ves iz sebe.

»Svojo dolžnost,« je odvrnila z očmi, ki so ji sijale od radosti. Zdelo se ji je, da je sama bolj velikodušna kot njen ljubimec.

»Sramotno me bo nagnal iz hiše!«

»To je njegova pravica, ki jo morava spoštovati. Dala vam bom roko in odšla bova iz hiše skozi velika vrata in pri belem dnevu.«

Julijan jo je strmé prosil, naj stvar odgodi za teden dni.

»Ne morem,« je odvrnila; »moja čast to zahteva; spoznala sem, kaj je moja dolžnost; izpolniti jo moram, in sicer pri priči.«

»Torej vam ukazujem, da jo odgodite,« je slednjič dejal Julijan. »Vaša čast je na varnem; jaz sem vaš soprog. Ta odločilni korak bo temeljito spremenil položaj naju obeh. Tudi jaz imam svoj prav. Danes je torek; prihodnji torek je sprejem pri vojvodi Retzu; ko se bo zvečer gospod La Mole vrnil domov, mu bo vratar izročil usodno pismo... Ves poln je misli, kako vas bo povzdignil v vojvodinjo, o tem sem prepričan; samo pomislite, kako bo nesrečen!«

»Nemara hočete reči: Samo pomislite, kako se bo maščeval?«

»Lahko se mi moj dobrotnik smili, lahko mi je žal, da mu povzročam škodo; ampak ne bojim se in se nikdar ne bom bal nikogar.«

Matilda se je vdala. Odkar je bila razodela Julijanu svoj novi položaj, se je prvikrat zgodilo, da je govoril z njo ukazovalno; pri tem pa je še nikoli ni tako zelo ljubil. Presrečen je bil, da je lahko vse, kar je bilo v njegovi duši nežnega, našlo v Matildinem stanju razlog, da je mogel pred njo opustiti sleherno kruto besedo. Matildino priznanje gospodu La Molu ga je globoko vznemirjalo. Ali se bo moral ločiti od Matilde? In čeprav jo bo njegov odhod mogoče neizmerno bolel, ali bo čez mesec dni še mislila nanj?

Skoraj prav tako ga je bilo groza očitanj, ki jih je mogel pričakovati od markiza.

Zvečer je priznal Matildi to svojo drugo skrb, potem pa se je v svoji ljubezni spozabil tako daleč, da je priznal tudi prvo.

Matilda je prebledela.

»Ali bi bilo za vas res nesreča, če bi morali preživeti šest mesecev daleč od mene?«

»Brezmejna nesreča, edina, ki ji gledam s strahom v oči.«

Matilda je bila presrečna. Julijan je doslej tako spretno igral svojo vlogo, da je bila slednjič res prepričana, da je ona tista, ki čuti več ljubezni.

Prišel je usodni torek. Ko se je markiz opolnoči vrnil domov, je našel pismo z opombo pod naslovom, da ga mora odpreti osebno in samo takrat, ko bo brez prič.

»Dragi oče!

Med nama so pretrgane vse družbene vezi; ostale so samo še naravne vezi. Za mojim soprogom ste in boste vi vedno bitje, ki mi bo najdražje. V oči mi silijo solze, mislim na žalost, ki vam jo prizadevam; da pa ne pride moja sramota v javnost in da vam dam časa, da preudarite in storite, kar se vam zdi umestno, nisem mogla dalje odlašati s priznanjem, ki sem vam ga dolžna. Vem, da je vaše prijateljstvo do mene veliko; če mi hočete v imenu tega prijateljstva nakloniti majhno letno podporo, pojdem živet s svojim možem, kamor boste želeli, na primer v Švico. Njegovo ime bo tako neznano, da v gospe Sorelovi ne bo nihče prepoznal vaše hčere, snahe verrièreskega tesarja. To ime mi je šlo težko izpod peresa. Bojim se za Julijana vaše na videz tako pravične jeze. Oče, jaz ne bom vojvodinja; to sem vedela, ko sem ga vzljubila; kajti jaz sem njega ljubila prva, jaz sem njega zapeljala. Od vas sem podedovala preveč vzvišeno dušo, da bi mogla le za trenutek posvetiti svojo pozornost čemurkoli, kar je ali kar se mi zdi prostaško. V želji, da bi vam ustregla, sem zaman skušala misliti na gospoda Croisenoisa. Zakaj ste pripeljali pred moje oči resnično vrednega človeka? Ko sem se vrnila iz Hyèresa, ste mi sami rekli: ‚Ta mladi Sorel je edino bitje, s katerim se lahko zabavam.‘ Ubogi fant je prav tako potrt zaradi žalosti, ki vam jo bo napravilo to pismo, kakor jaz, ali pa še bolj, če je to sploh mogoče. Ne morem vam braniti, da bi se kot oče ne jezili; toda ljubite me kot prijatelj.

Julijan me je spoštoval. Če je kdaj govoril z menoj, je to storil edinole iz globoke hvaležnosti, ki jo čuti do vas; kajti prirojeni ponos njegovega značaja ga sili, da le službeno odgovarja vsemu, kar je tako visoko nad njim. Ima živ, prirojen občutek za razlike med družbenimi sloji. Jaz, z rdečico v obrazu priznavam to vam, svojemu najboljšemu prijatelju, jaz sem bila tista, ki sem mu nekega dne na vrtu stisnila roko; tega ne bom priznala nikoli nikomur drugemu na svetu.

Čemu bi se čez štiriindvajset ur še jezili nanj? Moje krivde ni mogoče popraviti. Če želite, vam bom jaz izročila zagotovila njegovega globokega spoštovanja in njegovega obupa nad tem, da vas je žalil. Vi ga ne boste več videli, jaz pa pojdem

za njim, kamorkoli bo hotel. Pravico ima do tega, in to je moja dolžnost; oče mojega otroka je. Če nama v svoji dobroti blagovolite nakloniti deset tisoč frankov, od katerih bi živela, bom to hvaležno sprejela; če pa ne, se namerava Julijan naseliti v Besançonu, kjer bo začel poučevati latinščino in književnost. Naj začne še tako nizko, prepričana sem, da se bo povzpel visoko. Z njim ne bom ostala v temi; tega se ne bojim. Če pride do revolucije, sem prepričana, da bo igral prvo vlogo. Ali lahko trdite kaj takega o komerkoli, ki je prosil za mojo roko? Lepa posestva imajo? V tej okoliščini še ne morem najti dovolj vzroka za občudovanje. Moj Julijan bi celó pod sedanjim režimom prišel do visokega ugleda, če bi le imel milijon in zaščito mojega očeta . . .«

Matilda, ki je vedela, da je pri markizu vse odvisno od prvega nagiba, je bila napisala osem strani.

»Kaj storiti?« se je vpraševal Julijan, medtem ko je La Mole bral pismo; »prvič, kje je moja dolžnost, in drugič, kje je moja korist? Moj dolg pri njem je neizmeren; brez njega bi bil nepridiprav kaj nizke vrste, pri vsem pa premajhen malopridnež, da me ne bi drugi sovražili in preganjali. Moje lopovščine, kolikor jih bo še *potrebnih,* bodo prvič redkejše, drugič pa manj podle. To je več vredno, kot če bi mi dal milijon. Zahvaliti se mu moram za ta križec in za navidezno diplomatsko službo, ki me dviga nad mojo okolico.

Če bi vzel pero, da mi zapove, kako se moram vesti, kaj bi neki napisal? . . .«

Julijana je nenadoma zmotil stari osebni strežaj gospoda La Mola.

»Gospod markiz ukazuje, da se mu takoj javite, oblečeni ali neoblečeni.«

Ko je stopal strežaj zraven Julijana, je pristavil s tihim glasom: »Ves je iz sebe; pazite se!«

LXIII

PEKEL SLABOSTI

Nespreten kamnorez, ki je brusil ta diamant, mu je odbrusil nekaj najbolj žarečih isker. V srednjem veku, kaj pravim? Še za Richelieuja je imel Francoz moč volje.

Mirabeau

Markiz je bil razkačen; visoki gospod se je mogoče prvikrat v svojem življenju spozabil v besedah; zasul je Julijana z vsemi psovkami, ki so mu prišle na jezik. Naš junak je bil osupel, nestrpen, ampak njegova hvaležnost je ostala neomajna. »Koliko krasnih načrtov, ki jih že od davnih časov goji z ljubeznijo na dnu svoje duše, vidi siromak uničenih v enem samem trenutku! Ampak moram mu odgovoriti; moj molk bo le še podvojil njegovo jezo.« Odgovor je našel v vlogi Tartuffa:

»*Nisem angel!* ... Zvesto sem vam služil in vi ste me velikodušno plačevali ... Bil sem hvaležen; ampak star sem dvaindvajset let ... V hiši so bile moje misli posvečene samo vam in tej ljubeznivi osebi ...«

»Zverina!« je zavpil markiz. »Ljubezniva! Ljubezniva! Tistega dne, ko ste prišli do spoznanja, da je ljubezniva, bi bili morali pobegniti.«

»Poskusil sem; takrat sem vas prosil, da bi me poslali v Languedoc.«

Markiz je razjarjeno hodil po sobi; ko se je naveličal, ga je premagala bolečina in vrgel se je v naslanjač. Julijan je slišal, kako je polglasno zamrmral: »To ni slab človek.«

»Ne, za vas nisem slab človek,« je vzkliknil Julijan in padel pred njim na kolena. Takoj pa ga je bilo tega do dna duše sram; naglo je skočil pokonci.

Markiz je bil resnično ves iz sebe. Ko je videl Julijana pred seboj na kolenih, ga je začel znova obsipati s prosta-

škimi psovkami, vrednimi izvoščka. Mogoče mu je novost teh psovk prinesla nekoliko olajšanja.

»Kaj? Moja hči da bi se pisala gospa Sorelova? Kaj? Moja hči da ne bo vojvodinja?« Vsakič, ko sta mu ti dve misli jasno stopili pred oči, je gospod La Mole občutil peklenske muke in ni mogel več obrzdati svojih občutkov. Julijan se je bal, da ga bo markiz pretepel.

V svetlejših trenutkih, ko se je markiz začel privajati na svojo nesrečo, je obsipal Julijana z dokaj razumnimi očitki.

»Bežati bi bili morali, gospod,« je govoril... »Vaša dolžnost je bila, da bi bili pobegnili... Najpodlejši človek na svetu ste!«

Julijan je stopil k mizi in napisal:

»Že davno mi je življenje postalo neznosno; naj ga torej končam. Z izrazom brezmejne hvaležnosti prosim gospoda markiza, da mi blagovoli oprostiti neprijetnosti, ki mu jih utegne nakopati moja smrt v njegovem dvorcu.«

»Gospod markiz, blagovolite prebrati ta listek... Ubijte me,« je dejal Julijan, »ali pa naročite svojemu osebnemu strežaju, naj me ubije. Ena po polnoči je, na vrt grem; sprehajal se bom ob zadnjem vrtnem zidu.«

»Pojdite k vsem hudičem!« je zaklical markiz za njim, ko je odhajal.

»Razumem,« je pomislil Julijan; »ne bi mu bilo neljubo, če bi prihranil njegovemu strežaju neprijetno nalogo, da me spravi s sveta... Naj me ubije, prav! To je zadoščenje, ki mu ga ponujam... Ampak, pri moji veri, jaz ljubim življenje!... Živeti moram za svojega sina!«

Ta misel, ki je zdaj prvič tako jasno vstala v njegovi duši, ga je vsega prevzela in zatemnila sleherni občutek za nevarnost, na katero je bil mislil v prvih minutah svojega nočnega sprehoda.

Ta čisto nova skrb je povzročila, da je nenadoma postal sila previden. »Potreben sem dobrega nasveta, kako naj se vedem do tega pobesnelega človeka... Izgubil je vso razsodnost in zmožen je vsega. Fouqué je predaleč. Sicer pa tudi ne bi razumel občutkov srca, kakršno je markizovo.

Grof Altamira... Ali se lahko zanesem na njegov večni molk? Iz svoje prošnje za nasvet ne smem napraviti dogodka, ki bi še bolj zamotal moj položaj. Ah, preostaja mi

samo še mrki abbé Pirard... Njegov duh tiči v okovih janzenizma... Kakšen lopovski jezuit bi bolje poznal svet in bi znal koristneje svetovati... Pirard je sposoben, da me pretepe, brž ko mu izpovem svojo krivdo...«

Tartuffov duh je prišel Julijanu na pomoč. »K spovedi pojdem k njemu, tako bom storil!« Takšen je bil sklep, ki ga je slednjič storil na vrtu, potem ko se je bil dve dolgi uri sprehajal. Nič več ni mislil na to, da bi ga lahko presenetil kakšen strel iz puške; lotevala se ga je zaspanost.

Naslednjega dne je bil Julijan že navsezgodaj več milj daleč od Pariza. Potrkal je na vrata strogega janzenista. V svoje veliko začudenje je videl, da ga stvar, ki mu jo je zaupal, ni posebno iznenadila.

»Mogoče si moram tudi jaz kaj očitati,« je dejal abbé Pirard z bolj zaskrbljenim kot ogorčenim glasom. »Zdelo se mi je, da nekako slutim to ljubezen. Moje prijateljstvo do vas, nesrečnež, mi je branilo, da nisem opozoril očeta...«

»Kaj bo neki storil?« ga je prekinil Julijan živo.

(V tistem trenutku je abbéja ljubil; kakšna stroga pridiga bi mu bila silno mučna.)

»Po mojem je možno troje,« je nadaljeval Julijan; »prvič, La Mole me lahko dá ubiti,« in povedal je abbéju o svojem samomorilskem pismu, ki ga je pustil v markizovih rokah; »drugič, lahko me spravi s poti s pomočjo dvoboja, ki me nanj pozove grof Norbert.«

»In vi bi ga sprejeli?« je vzkliknil abbé srdito in vstal.

»Ne daste mi dokončati. Jasno je, da ne bi nikoli streljal na sina svojega dobrotnika.«

»Tretjič, lahko me pošlje proč. Če mi poreče: ‚Pojdite v Edinbourg, v New York,' bom ubogal. Tedaj bodo lahko prikrili stanje gospodične La Molove; nikakor pa ne bom dovolil, da bi odstranili mojega sina.«

»To bo prva misel tega izprijenega človeka, o tem bodite prepričani...«

Medtem je v Parizu Matilda obupavala. Proti sedmi uri je govorila s svojim očetom. Pokazal ji je Julijanovo pismo; trepetala je od strahu, da se mu je mogoče zdelo plemenito, da napravi konec svojemu življenju. »In brez mojega dovoljenja?« je pomislila z bolečino, ki je bila pomešana z jezo.

»Če umre, umrem tudi jaz,« je rekla svojemu očetu. »Vi boste krivi njegove smrti... Mogoče je boste veseli... Ampak

prisegam pri njegovih manih: najprej bom oblekla žalno obleko in bom javno nastopila kot *gospa Sorelova vdova;* razposlala bom osmrtnice, zanesite se na to... Ne pričakujte, da bom imela kakšne pomisleke ali da bom strahopetna.«

Njena ljubezen je mejila na blaznost. Pa tudi La Mole je bil ves prepaden.

Začel je presojati dogodke nekoliko bolj trezno. Matilde ni bilo k zajtrku. Markizu se je odvalil težak kamen od srca in zelo mu je bilo všeč, da Matilda ni bila ničesar povedala svoji materi.

Julijan je razjahal konja. Matilda ga je dala poklicati in se mu je skorajda pred očmi svoje sobarice vrgla v objem. Julijan ji ni bil posebno hvaležen za ta izbruh ljubezni; prihajal je kot velik diplomat in hladen računar s svojega dolgega posvetovanja z abbéjem Pirardom. Njegova domišljija je bila kakor ugasla od pretresanja raznih možnosti. Matilda mu je s solzami v očeh povedala, da je prebrala njegovo pismo o samomoru.

»Moj oče se utegne premisliti; pri priči odpotujte meni na ljubo v Villequier. Zajahajte konja in odidite iz hiše, še preden vstanejo od mize.«

Ker je ostal Julijanov obraz osupel in hladen, so ji privrele solze iz oči.

»Daj, da jaz vodim najine zadeve,« je vzkliknila strastno in ga privila nase. »Saj veš, da se ne ločim rada od tebe. Piši mi na naslov moje sobarice; naslov naj napiše tuja roka; jaz ti bom pisala cele knjige. Zbogom! Beži!«

Ta zadnja beseda je Julijana ranila; vendar pa je ubogal. »Usoda hoče,« je pomislil, »da me znajo ti ljudje celó v svojih najboljših trenutkih žaliti.«

Matilda se je odločno upirala pametnim naklepom svojega očeta. Nikakršnih pogajanj ni hotela začeti drugače kot na osnovi dejstva, da bo gospa Sorelova in da bo s svojim možem skromno živela v Švici ali pa pri svojem očetu v Parizu. Odločno je zavračala predlog, da bi naskrivaj rodila. »Takrat bi me šele lahko začeli opravljati in sramotiti. Dva meseca po poroki bova odšla z možem na dolgo potovanje in ne bo nam težko prikazati, da se je moj sin rodil v primernem času.«

Matildina odločnost je sprva vzbujala v markizu divjo jezo, nazadnje pa ga je le nekoliko omajala.

»Na,« je dejal hčeri v trenutku nežnosti, »tu imaš nakazilo za deset tisoč frankov na leto; hitro ga pošlji svojemu Julijanu in glej, da mi čimprej onemogoči, da bi ga preklical.«

Da bi ubogal Matildo, katere ukazovalnost je dobro poznal, je Julijan brez potrebe napravil štirideset milj; bil je torej v Villequieru in je urejal račune s kmeti; markizova radodarnost mu je dala priložnost, da se je vrnil v Pariz. Zatekel se je k abbéju Pirardu, ki je bil v času Julijanove odsotnosti Matildin najkoristnejši zaveznik. Vselej, kadar se je markiz z njim posvetoval, mu je abbé dokazoval, da bi bilo vse razen javne poroke zločin pred Bogom.

»In na srečo se posvetna modrost v tem strinja z vero,« je pristavil abbé. »Ali bi se pri ognjeviti nravi gospodične La Molove mogli le za trenutek zanesti na to, da bi stvar ostala tajna, če ne bi zahtevala tajnosti iz svojega lastnega nagiba? Če ne privolimo odkrito v javno sklenitev poroke, se bo družba dosti dalj ukvarjala s to nenavadno in neenako zvezo. Treba je povedati vse naenkrat, brez slehernega navideznega ali resničnega prikrivanja.«

»Res je,« je dejal markiz zamišljeno. »Če bi v tem sistemu objavili poroko tri dni potem, ko se je izvršila, bi to pomenilo nerodno in nedomiselno olepšavanje vse zadeve. Morali bi se okoristiti s kakšno strogo odredbo vlade zoper jakobince in se incognito pomešati mednje.«

Dva ali trije prijatelji gospoda La Mola so mislili prav tako kakor abbé Pirard. Po njihovi sodbi je bila velika ovira Matildin odločni značaj. Po vsem dolgem in modrem premišljevanju pa se markiz vendar ni mogel sprijazniti z mislijo, da bi se v svojem srcu odrekel upanju na vojvodsko čast za svojo hčer.

Njegov spomin in njegova domišljija sta bila še preveč prežeta z vsakovrstnimi zvijačami in pretvarjanji, ki so v njihovi mladosti še bila mogoča. Popuščanje nujnosti in strah pred zakonom sta se mu zdela nesmiselna in nečastna za človeka njegovega stanu. Zdaj je moral drago plačati očarljive sanje o prihodnosti svoje ljubljene hčerke, ki jih je sanjal že deset let.

»Kdo bi si bil mislil kaj takega?« si je ponavljal. »Dekle tako ponosnega značaja, bolj ponosna kakor sem jaz na ime, ki ga nosi, dekle, za katerega roko se je že vnaprej potegovalo vse, kar je v Franciji najodličnejšega!

Odreči se je treba sleherni razsodnosti. To stoletje je ustvarjeno, da zmede vse pojme! Smo pač res na poti k splošni zmedi.«

LXIV

DUHOVIT ČLOVEK

Prefekt je jahal na svojem konju in govoril sam pri sebi: »Zakaj ne bi jaz postal minister, ministrski predsednik, vojvoda? Vojskoval se bom takole... S takšnimi sredstvi bom vkoval novatorje v železje...«

La Globe

Noben razlog ni tako silen, da bi porušil zgradbo, ki jo je postavilo deset let prijetnih sanj. Markizu se ni zdelo pametno, da bi se še dalje jezil, prav tako pa se tudi ni mogel odločiti, da bi popustil. »Ko bi se hotel ta Julijan smrtno ponesrečiti,« si je dejal včasih... Tako je njegova užaloščena domišljija našla nekaj tolažbe v tem, da se je predajala najbolj nesmiselnim upom, ki so hromili vpliv modrih nasvetov abbéja Pirarda. Tako je minil dolg mesec, ne da bi se bila pogajanja pomaknila le za korak naprej.

Kakor v političnih stvareh je tudi v tej rodbinski zadevi imel markiz sijajne domislice, za katere se je navduševal kakšne tri dni. Potem pa mu naenkrat kakšna smernica za nadaljnje ravnanje ni ugajala mogoče prav zaradi tega, ker je bila začrtana na temelju zdravih razlogov, razlogi pa so našli milost v njegovih očeh le toliko, kolikor so potrjevali njegov najljubši načrt. Tri dni si je potem z vso vnemo in s prav pesniškim zanosom prizadeval, da bi stvar pripeljal do kakega sklepa; naslednjega dne pa na vse to ni niti več pomislil.

Julijan si sprva ni mogel razlagati markizove počasnosti; čez nekaj tednov pa se mu je posvetilo, da gospod La Mole v tej zadevi sploh nima nikakršnega določenega načrta.

Gospa La Molova in vsi v hiši so mislili, da Julijan potuje po deželi zaradi upravnih poslov na markizovih posestvih; v resnici pa se je skrival v župnišču abbéja Pirarda, kjer ga je skoraj sleherni dan obiskovala Matilda. Sleherni dan se je pomudila za uro tudi pri svojem očetu, vendar pa so minili

Narodna in univerzitetna knjižnica - Ljubljana

tedni, ne da bi bila spregovorila o zadevi, ki so ji bile posvečene vse njune misli.

»Nočem vedeti, kje je ta človek,« ji je dejal markiz nekega dne. »Pošljite mu to pismo.« In Matilda je brala:

»Posestva v Languedocu donašajo dvajset tisoč šeststo frankov. Svoji hčeri dajem deset tisoč šeststo frankov, deset tisoč frankov pa gospodu Julijanu Sorelu. Seveda se razume, da jima s tem dajem tudi posestva sama. Recite notarju, naj sestavi dve darilni pismi, vsako posebej, in naj mi ju jutri prinese; ko se bo to zgodilo, ni med nami nikakršnih vezi več. Ah, gospod, kdo bi si bil vse to mislil?

Markiz de La Mole.«

»Iskrena vam hvala,« je dejala Matilda radostno. »Naselila se bova v aiguillonskem gradu, med Agenom in Marmando. Pravijo, da so tisti kraji prav tako lepi kakor Italija.«

Darilo je Julijana silno iznenadilo. Zdaj ni bil več strogi, hladni človek, ki smo ga doslej poznali. Usoda njegovega sina je zdaj že prežemala vse njegove misli. Nepričakovano in za tako siromašnega človeka precej znatno premoženje ga je navdalo z nekakšno nečimrnostjo. Videl je sebe in svojo ženo s šestintrideset tisoč franki dohodkov. Matildina čustva pa so bila vsa osredotočena v obožavanje njenega soproga, kajti v svojem ponosu je Julijana zmeraj imenovala svojega soproga. Njen veliki, njen edini smoter je bil doseči, da bi svet priznal njeno možitev. Živela je v pretirani zavesti svoje izredne modrosti, ki jo je pokazala s tem, da je združila svojo usodo z usodo nenavadnega človeka. Osebna zaslužnost je bila v njeni glavi najnovejša moda.

Skoraj neprestana odsotnost, različni opravki in okoliščina, da je bilo kaj malo časa za pomenke o ljubezni, so še pripomogli k dobremu uspehu modre politike, ki si jo je bil nekdaj Julijan izmislil.

Matilde se je naposled že lotevala nestrpnost, ker je tako poredko videla moža, ki ga je nazadnje vendarle začela resnično ljubiti.

V nekem trenutku nerazpoloženosti je pisala svojemu očetu, in začela je svoje pismo kakor Othello:

»Temu, da sem bolj cenila Julijana kakor prijetnosti, ki jih je nudila družba hčeri gospoda markiza La Mola, je zadosten dokaz moja izbira. Prijetnosti uživanja in malenkostne nečimrnosti nimajo zame nikakršne veljave. Kmalu bo minilo šest tednov, odkar živim ločena od svojega moža. S tem sem vam dovolj dokazala svoje spoštovanje. Še pred prihodnjim četrtkom bom zapustila domačo hišo. V svoji dobrotljivosti ste naju obogatili. Razen častitljivega abbéja Pirarda nihče ne pozna moje skrivnosti. K njemu pojdem, on naju bo poročil in uro po obredu bova na poti v Languedoc. V Pariz se vrneva samo na vaš ukaz. V srce pa me boli, da bo vse to dalo povod za zbadljive zgodbice zoper mene, zoper vas. Ali ne bi utegnile zbadljivke bedaste javnosti prisiliti našega vrlega Norberta do tega, da bi skušal izzvati spor z Julijanom? V tem primeru ne bi imela nikakršne moči nad njim, poznam ga; v njegovi duši bi se zbudil uporni plebejec. Rotim vas na kolenih, oče moj, bodite prihodnji četrtek navzoči pri moji poroki v cerkvi abbéja Pirarda. To bo zlomilo ost zlobnim zgodbicam in življenje vašega edinega sina in mojega moža ne bo v nevarnosti!« In tako dalje in tako dalje.

Markiza je spravilo to pismo v čudno zadrego. Treba se je bilo torej slednjič *za nekaj odločiti.* Vse stare navade, vsi vsakdanji prijatelji, vse je izgubilo svoj vpliv.

V teh nenavadnih okoliščinah so prišle do veljave poglavitne poteze njegovega značaja, ki so mu jih bili vtisnili dogodki v mladosti. Trpljenje v emigraciji je iz njega napravilo človeka domišljije. Ko je bil najprej dve leti užival neizmerno bogastvo in vsa odlikovanja na dvoru, ga je leto 1790 vrglo v strašno revščino izgnanstva. Ta trda šola je bila povsem preoblikovala njegovo dvaindvajsetletno dušo. V resnici je bil v svojem sedanjem bogastvu bolj zakopan kakor pa odvisen od njega. Toda ista duhovna sila, ki je obvarovala njegovo srce pohlepa po zlatu, je rodila v njem blazno strast, da bi okrasil svojo hčer z bleščečim naslovom.

V šestih tednih, ki so bili pravkar minili, je markiza večkrat imelo, da bi Julijana obsul z bogastvom; revščina se mu je zdela grda in sramotna zanj, La Mola, za soproga njegove hčere pa nemogoča; v mislih ga je zasipal z denarjem. Naslednjega dne, ko je njegova domišljija krenila v drugo smer, se mu je zdelo, kakor da Julijan razume nemo

govorico njegove denarne velikodušnosti, in da bo lepega dne spremenil svoje ime, jo popihal v Ameriko in pisal Matildi, da je zanjo mrtev. La Mole je v mislih že videl to pismo, in si v duhu slikal njegov učinek na značaj svoje hčere...

Tistega dne, ko ga je Matildino tako *stvarno* pismo iztrgalo iz njegovih mladostnih sanj, je najprej dolgo mislil na to, da bi Julijana ubil ali ga dal spraviti s poti; takoj nato pa je sanjal o tem, kako bi mu ustvaril sijajno bodočnost. V mislih je videl, kako si je Julijan nadel ime po enem njegovih posestev; in zakaj ne bi izročil njemu svojega pairstva? Vojvoda Chaulneski, njegov tast, čigar edini sin je bil ubit v Španiji, mu je bil že večkrat govoril o želji, da bi prenesel svoj naslov na Norberta...

»Julijanu ne morem odrekati izredne spretnosti za važne posle, drznosti, mogoče celó *sijajnosti,*« si je mislil markiz... »Ampak na dnu njegovega značaja slutim nekaj grozljivega. Ta vtis zbuja pri vseh ljudeh; torej bo na tem nekaj resnice. (Čim bolj je bila resničnost neotipljiva, tem bolj je strašila živahno domišljijo starega markiza.)

Moja hči mi je zadnjič popolnoma pravilno pripomnila (v pismu, ki ga nismo navedli):

‚Julijan se ni prilepil na noben salon, na nobeno kliko. Pripravil si ni prav ničesar, na kar bi se mogel opreti, niti najmanjšega vira, iz katerega bi črpal, če bi ga odpustil... Mogoče pa je to storil samo zato, ker ne pozna dejanskega položaja družbe?... Dvakrat ali trikrat sem mu dejala: ‚Ni je druge stvarne in koristne kandidature razen salonske...‘

Ne, Julijan nima tiste spretne in pretkane bistroumnosti odvetnika, ki ne izgubi niti minute in ki ne zamudi niti ene ugodne priložnosti... To ni značaj à la Ludvik XI. Po drugi strani pa vidim, da ima zelo neplemenita načela... Res se ne spoznam pri njem... Ali pa si mogoče ponavlja ta načela, da bi z njimi zajezil svoje strasti?

Nekaj pa je jasno: prezira ne prenese; s tem ga držim v oblasti!

Do visokega rodu ne občuti nikakršnega svetega strahu; res je, ne spoštuje nas nagonsko... To seveda ni v redu; ampak navsezadnje, duša semeniščnika bi morala koprneti samo za telesnimi užitki in za denarjem. Julijan pa je čisto drugačen; za nobeno ceno ne more prenesti prezira.«

Pismo njegove hčere je pritisnilo La Mola ob zid; uvidel je nujnost, da se bo moral odločiti. »Navsezadnje je vprašanje v tem: ali je šla Julijanova predrznost tako daleč, da je začel hoditi z mojo hčerjo zato, ker ve, da jo ljubim bolj kot vse na svetu, in ker ve, da imam sto tisoč tolarjev letnih dohodkov?

Matilda zatrjuje nasprotno... Ne, moj dragi Julijan, o tem me ne bosta kar tako zlahka prepričala.

Ali je tu odločala resnična ljubezen, brez računov? Ali pa samo nizkotna želja, da bi se povzpel do lepega položaja? Matilda je bistroumna; ona je prva začutila, da bi ga takšen sum lahko pogubil v mojih očeh; od tod tudi njeno priznanje, da je bila ona tista, ki ga je prva vzljubila...

Da bi se bilo dekle tako ponosnega značaja tako daleč spozabilo, da bi bilo prvo dalo vidne dokaze naklonjenosti?... Stisniti mu nekega večera na vrtu roko, kako grdo! Kakor da ni imela sto drugih, manj nedostojnih sredstev, da bi mu pokazala, da ji je všeč!

Qui s'excuse, s'accuse — kdor se opravičuje, se obtožuje; Matildi nič kaj ne zaupam...«

Tistega dne je bilo markizovo modrovanje bolj preudarno kot po navadi. Vendar pa je tudi to pot zmagala stara navada; sklenil je, da napiše svoji hčeri pismo in s tem spet pridobi nekaj časa; zakaj dopisovala sta si z enega konca dvorca na drugega. La Mole se ni upal razpravljati z Matildo in ji kljubovati. Bal se je, da bi z nenadno popustljivostjo vse do konca pokvaril.

Pismo

»Glejte, da ne boste napravili kakšne nove neumnosti; pošiljam vam odlok, s katerim je imenovan gospod vitez Julijan Sorel de La Vernaye za huzarskega poročnika. Vidite, kaj sem storil zanj. Ne oporekajte mi, ne sprašujte me. Odpotuje naj v štiriindvajsetih urah in se oglasi v Strasbourgu, kjer je njegov polk. Prilagam ček za mojega bankirja. Storita, kakor ukazujem.«

Matildina ljubezen in radost sta bili brezmejni; hotela se je okoristiti z zmago in je nemudoma odgovorila:

»Gospod de La Vernaye bi od hvaležnosti pokleknil pred vas, če bi vedel, kaj ste blagovolili storiti zanj. Ampak pri vsej svoji velikodušnosti je moj oče pozabil name; čast vaše hčere je v nevarnosti. Majhna nerahločutnost lahko za zmeraj napravi madež, ki ga tudi sto tisoč tolarjev na leto več ne opere. Poslala bom gospodu La Vernayu odlok samo, če mi daste besedo, da se bo prihodnji mesec javno praznovala moja svatba v Villequieru. Kmalu po tem roku, ki vas prosim, da ga ne prekoračite, se ne bo vaša hči mogla pokazati v javnosti drugače kot pod imenom gospe La Vernayeve. Naj se vam zahvalim, dragi papa, da ste me rešili imena Sorel . . .,« in tako dalje in tako dalje.

Odgovor je bil čisto nepričakovan.

»Ubogajte, ali pa vse prekličem. Bojte se, nespametnica mlada! Ne vem še, kaj je vaš Julijan, in vi sami veste to še manj kot jaz. Naj odpotuje v Strasbourg in naj se ne obira. V štirinajstih dneh bom sporočil svoje nadaljnje sklepe.«

Ta odločna beseda je Matildo iznenadila. »*Julijana ne poznam.*« Te besede so vzbudile v njej sanje, ki so se kmalu spremenile v najčarobnejša domnevanja; ona pa je v njih videla resnico. »Moj Julijan si ni nadel bedne *uniformice* salonske duhovitosti in moj oče ne verjame v njegove sposobnosti prav zaradi tega, ker te sposobnosti dokazuje . . .

Vsekakor se moram pokoriti muhastim željam njegove čudi, sicer prav lahko pride do mučnega prizora; vsak hrup lahko pokvari moj položaj v svetu in utegne zmanjšati mojo ceno v Julijanovih očeh. Če pride do škandala . . . deset let siromaštva; neumnost, da si je kdo izbral za moža človeka zaradi njegovih osebnih lastnosti, se otrese smešnosti samo s pomočjo najsijajnejšega razkošja. Če bom živela daleč od svojega očeta, utegne, ko bo star, pozabiti name. Norbert se bo poročil s kakšno ljubeznivo, prebrisano žensko; stari Ludvik XIV. se je dal zapeljati vojvodinji burgundski . . .«

Sklenila je, da bo ubogala; vsekakor pa je pazila, da ni Julijanu ničesar povedala o očetovem pismu; njegov neobrzdani značaj bi ga lahko zapeljal v kakšno neumnost.

Ko je zvečer povedala Julijanu, da je postal huzarski poročnik, ni njegovo veselje poznalo meje. To si prav lahko

mislimo, če se spomnimo njegove velike častihlepnosti in ljubezni, ki jo je zdaj občutil do svojega sina. Sprememba imena ga je navdala z začudenjem.

»Skratka, moj roman je končan in vsa zasluga gre meni,« si je mislil. »Ukrotil sem strahotni ponos te ženske, ki me zdaj ljubi,« je pristavil s pogledom na Matildo; »njen oče ne more živeti brez nje, ona pa ne brez mene.«

LXV

NEVIHTA

Moj Bog, daj, da bom navaden človek!

Mirabeau

Njegova duša je bila nekje daleč: samo napol je odgovarjal na tople nežnosti, ki mu jih je izkazovala. Ostal je molčeč in mračen. Nikoli še ni bil v Matildinih očeh tako velik, tako vreden ljubezni. Bala se je, da bi v svoji občutljivosti in v svojem ponosu pokvaril ves položaj.

Skoraj sleherno jutro je videla abbéja Pirarda, ko je prihajal v dvorec. Ali ni bil mogoče Julijan od njega kaj izvedel o nakanah njenega očeta? Ali ni mogoče markiza samega nenadoma pičilo, da mu je pisal? Kako naj si razlaga Julijanov strogi obraz, ko ga je vendar doletela taka sreča? Ni se ga upala spraševati.

Ni se *upala!* Ona, Matilda! Od tega trenutka dalje je bilo v njenih čustvih do Julijana nekaj nejasnega, nekaj nepreudarnega, skorajda nekaj kakor strah. Njena stvarna duša je bila našla v ljubezni vse, kar je sposobno najti v njej bitje, ki je zraslo sredi čezmerne civilizacije, ki jo Pariz tako občuduje.

Naslednjega dne je bil Julijan že navsezgodaj v župnišču abbéja Pirarda. Na dvorišču so že stali poštni konji z razmajanim vozom, izposojenim na bližnji poštni postaji.

»Tako vozilo ni več časom primerno,« mu je dejal strogi abbé s čemernim obrazom. »Tu imate dvajset tisoč frankov, ki vam jih poklanja gospod La Mole; naroča vam, da jih še letos porabite, da se pa pri tem skušate čim manj osmešiti. (Tako velik znesek v rokah mladega človeka je duhovniku pomenil samo priložnost za greh.)

Markiz dalje naroča: Gospod Julijan de La Vernaye je dobil ta denar od svojega očeta, in o njem ni treba dajati nobenih drugih podatkov. Gospodu de La Vernayu se bo mogoče zdelo primerno poslati kakšno darilo gospodu So-

relu, tesarju v Verrièresu, ki ga je bil vzgajal v otroških letih... Ta del naročila lahko prevzamem jaz,« je pristavil abbé Pirard. »Končno sem pripravil gospoda La Mola do tega, da se bo pogajal z abbéjem Frilairom, s tistim hudim jezuitom. V primeri z našim je njegov vpliv odločno prevelik. To, da bo ta človek, ki vlada vsemu Besançonu, priznal vaš visoki rod, bo eden tistih neimenovanih pogojev za ureditev vse zadeve.«

Julijan se ni mogel več premagovati; objel in poljubil je abbéja; videl je, da ga je bil spregledal.

»Fej!« je dejal abbé Pirard in ga pahnil od sebe; »kaj naj pomeni ta posvetna nečimrnost?... Kar se tiče Sorela in njegovih sinov, jim bom v svojem imenu ponudil letni prispevek po petsto frankov, ki se bo plačeval vsakemu posebej tako dolgo, dokler bom z njimi zadovoljen.«

Julijan je bil že spet hladen in ponosen. Zahvalil se je, ampak samo v zelo splošnih izrazih, ki mu niso nalagali nikakršne obveznosti. »Nazadnje je res mogoče,« si je dejal, »da sem nezakonski sin kakšnega visokega gospoda, ki ga je bil strahoviti Napoleon izgnal v naše gore.« Ta misci se mu je od trenutka do trenutka zdela manj neverjetna... »Sovraštvo, ki sem ga zmerom občutil do svojega očeta, bi bilo dokaz za to... In tako ne bi bil več pošast!«

Malo dni po tem pogovoru je stal petnajsti huzarski polk, eden najbolj bleščečih polkov vse francoske vojske, v bojni vrsti na strasbourškem vežbališču. Vitez de La Vernaye je jahal najkrasnejšega alzaškega konja, ki ga je bil veljal šest tisoč frankov. Imenovan je bil za poročnika, ne da bi bil kdaj podporočnik drugje kakor v seznamu polka, o katerem še nikoli ni bil slišal niti besedice.

Njegov brezčutni obraz, njegove stroge, skoraj hudobne oči, njegovo bledo lice in njegova neomajna hladnokrvnost so mu že takoj od prvega dne pridobili ugled. Njegova brezhibna, umerjena vljudnost in njegova spretnost v uporabljanju pištole in vsakovrstnega orožja, ki jo je znal pokazati brez posebnega bahaštva, sta kaj kmalu pokvarili veselje vsakomur, ki bi se hotel glasno šaliti na njegov račun. Po petih ali šestih dneh omahovanja je bilo vse javno mnenje v polku na njegovi strani. »V tem mladem možu je vsega na pretek, samo mladosti ne,« so govorili stari dovtipni častniki.

Iz Strasbourga je Julijan pisal Chélanu, nekdanjemu verrièreskemu župniku, ki je bil zdaj dosegel skrajne meje človeške starosti.

»Ne dvomim, da ste na svoje veliko veselje izvedeli o dogodkih, ki so napotili mojo rodbino, da me je obsula z bogastvom. Pošiljam vam petsto frankov in vas prosim, da jih razdelite brez hrupa, ne da bi pri tem imenovali moje ime, med nesrečneže, ki so zdaj siromašni, kakor sem bil nekoč siromašen jaz, in ki jim gotovo pomagate, kakor ste nekoč pomagali meni.«

Julijan je bil omamljen od častihlepja, in ne od nečimrnosti; vendar pa je posvečal velik del pozornosti svoji zunanjosti. Njegovi konji, njegove uniforme, livreje njegovih slug so bili tako brezhibni, da bi bili v čast zahtevnosti velikega angleškega gospoda. Šele dva dni je bil poročnik in še to samo po milosti, pa je že računal, da bi moral biti s triindvajsetim letom več kot samo poročnik, da bi bil lahko, kakor vsi veliki generali, s tridesetim letom samostojen poveljnik oddelka. Mislil je samo na slavo in na svojega sina.

Ko je bil tako sredi razkošja svojega najbolj neobrzdanega častihlepja, ga je lepega dne nenadoma poiskal mlad služabnik iz La Molove hiše, ki je prihajal k njemu kot sel.

»Vse je izgubljeno,« mu je pisala Matilda; »prihitite brž ko bo mogoče, žrtvujte vse, pobegnite, če ne gre drugače. Takoj po svojem prihodu me počakajte v izvoščku pri malih vrtnih vratih ulice ... št.... Pridem, da se pogovorim z vami; mogoče vas bom lahko peljala na vrt. Vse je izgubljeno, bojim se, da nepreklicno. Zanesite se name, našli me boste vdano in trdno v nesreči. Ljubim vas.«

V nekaj minutah je dobil Julijan dovoljenje od polkovnika in v diru je odjezdil iz Strasbourga. Ampak strašna razburjenost, ki je divjala v njegovi duši, mu ni dala, da bi na tak način nadaljeval potovanje dalj kot do Metza. Skočil je torej v poštni voz in s skoraj neverjetno hitrostjo dospel na dogovorjeno mesto pri malih vrtnih vratih La Molove palače. Vrata so se odprla in v istem trenutku se mu je že Matilda vrgla v objem. Pozabila je na vse pomisleke. Na srečo je bilo šele pet zjutraj in ulica je bila še zapuščena.

»Vse je izgubljeno; moj oče, ki se boji mojih solz, je v četrtek ponoči odpotoval. Kam? Tega nihče ne ve. Tu je njegovo pismo. Berite!« In sedla je z Julijanom v voz.

»Vse bi lahko odpustil, le tega ne, da vas je zapeljal premišljeno in po načrtu, ker ste bogati. To je, nesrečno dekle, bridka resnica. Dajem vam častno besedo, da ne bom nikoli privolil v vašo možitev s tem človekom. Zagotovim mu deset tisoč frankov na leto, če bo hotel živeti daleč zunaj mej Francije, ali še bolje, v Ameriki. Preberite si pismo, ki sem ga prejel v odgovor na moje pismo, v katerem sem prosil za pojasnila. Nesramnež me je sam izzval, naj pišem gospe Rênalovi. Nikoli več ne bom bral niti ene vaše vrstice, v kateri mi boste omenili tega človeka. Ne morem več videti ne Pariza ne vas. Ukazujem vam, da odenete v največjo tajnost, kar se mora zgoditi. *Odkrito* se odpovejte ničvrednemu človeku in našli boste spet očeta.«

»Kje je pismo gospe Rênalove?« je spregovoril Julijan hladno.

»Tukaj je. Hotela sem ti ga pokazati šele, ko bi bil na to pripravljen.«

Pismo

»Moja dolžnost do svete stvari naše vere in morale me sili, gospod, h koraku, ki ga s tem storim pred vami; nezmotljiva zapoved mi veleva, da v tem trenutku škodujem svojemu bližnjemu, ampak to storim samo z namenom, da preprečim še večje zlo. Bolečina, ki jo občutim, se mora umakniti čustvu dolžnosti. Žal je le preresnično, gospod: vedenje osebe, o kateri me prosite, da vam povem vso resnico, se je utegnilo zdeti nerazumljivo ali celó pošteno. Utegnilo se je zdeti spodobno, da bi zakrilo ali vsaj ponaredilo del resničnosti; previdnost kakor tudi vera sta tako hoteli. Vedenje pa, ki ga želite spoznati, je bilo v resnici vredno obsojanja, bolj kakor vam morem povedati. Siromašen in pohlepen, si je skušal ta človek ustvariti položaj in sploh nekaj doseči samo s pomočjo najbolj dovršenega hinavstva in s tem, da je zapeljal slabotno, nesrečno žensko. Kakor mi je mučno, mi vendar veleva dolžnost, da povem še to, da sem prisiljena misliti, da gospod J... nima nikakršnih verskih načel. Po svoji vesti sem primorana misliti, da k njegovim sredstvom za dosego uspehov v kakšni hiši spada v prvi vrsti to, da skuša zapeljati žensko, ki uživa največ ugleda. Skriva se za navidezno nesebičnostjo in puhlicami

iz romanov, v resnici pa je njegov edini cilj to, da dobi v svoje roke hišnega gospodarja in da razpolaga z njim in z njegovim imetjem. Za seboj pušča nesrečo in večno kesanje« ... in tako dalje in tako dalje.

To silno dolgo in s solzami napol zabrisano pismo je v resnici bilo napisano s pisavo gospe Rênalove; bilo je napisano celó še bolj skrbno kakor po navadi.

»Gospoda La Mola ne morem grajati,« je dejal Julijan, ko je pismo prebral; »pravičen je in previden. Kateri oče bi hotel dati svojo ljubljeno hčer takemu človeku! Zbogom!«

Julijan je skočil z voza ter odhitel k poštni kočiji, ki je stala na koncu ulice. Matilda, na katero je, kot se je zdelo, docela pozabil, je napravila nekaj korakov, da bi stekla za njim; toda pogledi trgovcev, ki so se začeli prikazovati na pragih svojih prodajaln in ki so jo poznali, so jo napotili, da se je naglo vrnila na vrt.

Julijan je odpotoval v Verrières. Na mrzlični vožnji ni mogel pisati Matildi, kakor je bil nameraval storiti; roka mu je oblikovala na papirju samo nečitljive poteze.

V Verrières je dospel neke nedelje zjutraj. Stopil je k mestnemu puškarju, ki ga je začel obsipati s čestitkami k sreči, ki ga je doletela. Vsa dežela je že vedela za novice.

Julijan mu je samo z veliko težavo dopovedal, da potrebuje dve pištoli. Na njegovo zahtevo je puškar pištoli nabil.

Zadonel je trikratni glas zvonov; to je v francoskih vaseh dobro znano znamenje, ki po brezkončnem jutranjem zvonjenju oznanja, da se bo maša vsak čas začela.

Julijan je stopil v novo verrièresko cerkev. Vsa visoka cerkvena okna so bila zastrta z živo rdečimi zavesami. Ustavil se je nekaj korakov za klopjo gospe Rênalove. Zdelo se mu je, da goreče moli. Pri pogledu na žensko, ki ga je bila nekoč tako neizmerno ljubila, se je Julijanu začela tako močno tresti roka, da sprva ni mogel izvršiti svojega naklepa. »Ne morem,« je dejal sam pri sebi; »telesno ne morem.«

V tistem trenutku je mladi levit, ki je stregel pri maši, pozvonil k povzdigovanju. Gospa Rênalova je sklonila glavo, ki je bila tako za trenutek skorajda skrita v gubah njenega ogrinjala. Julijan je zdaj ni mogel več tako dobro prepoznati; ustrelil je proti njej iz pištole, a je zgrešil; ustrelil je drugič; gospa Rênalova se je zgrudila.

LXVI

ŽALOSTNE PODROBNOSTI

Ne pričakujte od mene nikakršne slabosti. Maščeval sem se. Zaslužil sem smrt; tukaj me imate. Molite za mojo dušo.

Schiller

Julijan je nepremično obstal na mestu; pred očmi se mu je stemnilo. Ko se je spet nekoliko osvestil, je videl, kako vsi verniki bežé iz cerkve; duhovnik je bil odšel izpred oltarja. Julijan se je s počasnimi koraki odpravil za nekimi ženskami, ki so kričé bežale. Neka ženska, ki je hotela bež. hitreje kot druge, ga je tako močno sunila, da je padel. Noge so se mu zapletle v stol, ki ga je bila množica prevrnila. Ko je vstal, je čutil, da ga nekdo tišči za vrat; bil je orožnik v paradni uniformi, ki ga je hotel prijeti. Julijan je samogibno segel po pištolah; toda drugi orožnik ga je zgrabil za roke.

Odpeljali so ga v zapor. Stopili so v neko sobo, vklenili njegove roke v železje in ga pustili samega; vrata so se za njim zaprla; ključ se je dvakrat obrnil. Vse to se je zgodilo zelo naglo; on pa je bil brezčuten za vse.

»Pri moji veri, vsega je konec!« je glasno spregovoril, ko se je osvestil... »Da, v štirinajstih dneh giljotina... Če se do takrat ne usmrtim.«

Dalj njegove misli niso segale. Zdelo se mu je, kakor da ga nekdo z vso silo stiska za glavo. Pogledal je, ali ga kdo drži. Čez nekaj trenutkov ga je objel globok spanec.

Gospa Rênalova ni bila smrtno ranjena. Prva krogla ji je bila preluknjala klobuk; ko se je ozrla, je počil drugi strel. Krogla jo je zadela v ramo, in čudno! Čeprav je prebila ramno kost, jo je ta odbila, da je odletela v gotski steber, od katerega je odkrušila velik drobec kamna.

Ko je ranocelnik, zelo resen človek, po dolgem, mučnem obvezovanju rekel gospe Rênalovi: »Za vaše življenje sem vam porok kakor za svoje,« jo je to globoko potrlo.

Že dolgo časa si je iskreno želela smrti. Pismo, h kateremu jo je bil prisilil njen takratni spovednik in ki ga je bila pisala gospodu La Molu, je zadalo še zadnji udarec bitju, ki ga je dolgotrajno gorjé popolnoma oslabilo. To gorjé je bila Julijanova odsotnost; ona pa ga je imenovala *kesanje.* Spovednik, mlad, kreposten in goreč duhovnik, ki je bil pred kratkim prišel iz Dijona, se v tem ni motil.

»Umreti tako, ampak ne od svoje roke, ni greh,« si je mislila gospa Rênalova. »Mogoče mi bo Bog odpustil, da se veselim svoje smrti.« Ni se upala pristaviti: »In umreti od Julijanove roke je višek blaženosti!«

Komaj se je bila znebila navzočnosti ranocelnika in vseh prijateljev, ki so trumoma prihiteli, je dala poklicati svojo sobarico Elizo. »Ječar je krut človek,« je rekla in močno zardela. »Brez dvoma ga bo trpinčil, ker bo mislil, da s tem ustreže meni... Ta misel mi je neznosna. Ali ne bi hoteli stopiti k ječarju in mu v svojem imenu izročiti ta mali zavitek, v katerem je nekaj zlatnikov? Recite mu, da vera ne dopušča, da bi grdo ravnal z njim... Predvsem pa naj nikomur ne pripoveduje o tej denarni pošiljki.«

Okoliščini, ki smo pravkar o njej poročali, se je imel Julijan zahvaliti za človeško ravnanje verrièreskega ječarja; ta je bil še zmerom tisti zgledni uradnik, ki se je bil, kakor smo videli, tako silno prestrašil prihoda gospoda Apperta.

V ječi se je oglasil sodnik. »Bil je premišljen umor,« mu je dejal Julijan; »pištoli sem kupil in ju dal nabiti pri tem in tem puškarju. Člen 1342 kazenskega zakonika je jasen, zaslužil sem smrt in pripravljen sem nanjo.« Sodnikova preprosta pamet ni mogla doumeti tega odgovora. Postavil je še vrsto vprašanj z namenom, da bi se obtoženec v svojih odgovorih zapletel.

»Kaj ne vidite, da se hočem delati tako krivega, kakor si le morete želeti?« mu je dejal Julijan smehljaje se. »Bodite brez skrbi, gospod; plen, ki ga zalezujete, vam ne bo ušel. Veselje, da me boste lahko obsodili, vam je zagotovljeno. Prihranite mi svojo navzočnost.«

»Preostaja mi še ena neprijetna dolžnost, ki jo moram opraviti,« je pomislil Julijan; »pisati moram gospodični La Molovi.«

»Maščeval sem se,« ji je pisal. »Na žalost bo prišlo moje ime v časopise in se ne bom mogel neopazno umakniti s tega

sveta. Čez dva meseca bom mrtev. Maščevanje je bilo kruto, kakor je kruta bolečina, da sem ločen od vas. Od tega trenutka dalje si ne bom več dovolil, da bi napisal ali izgovoril vaše ime. Ne govorite nikdar o meni, niti z mojim sinom. Samo z molkom me lahko počastite. Za vsakdanje ljudi bom navaden morilec... Dovolite mi, da vam povem v tem preresnem trenutku resnico: pozabili me boste. Ta velika katastrofa — svetujem vam, da nikoli ne spregovorite o njej besede z živim bitjem — bo za več let izčrpala vse, kar sem opazil preveč romantičnega in preveč pustolovskega v vašem značaju. Vi ste ustvarjeni, da bi živeli z junaki srednjega veka; pokažite torej njihov trdni značaj. Naj se zgodi tisto, kar se mora zgoditi, na skrivnem in ne da bi vas spravilo v neprijeten položaj. Nadenite si izmišljeno ime in ne imejte nikakršnih zaupnikov. Če boste nujno potrebovali prijateljske pomoči, se obrnite na abbéja Pirarda.

Ne govorite o vsem tem z nikomer drugim, zlasti ne z ljudmi svojega stanu: Luzom, Caylusom in tako dalje.

Leto dni po moji smrti se omožite z gospodom Croisenoisom; prosim vas, ukazujem vam to kot vaš soprog. Ne pisarite mi, ker ne bom odgovarjal. Mislim, da nisem tako hudoben kakor Jago, vendar pa porečem z njim: *From this time forth I never will speak word.*

Ne bom več ne govoril ne pisal; vam naj veljajo moje poslednje besede kakor tudi moja poslednja čustva oboževanja.

J. S.«

Ko je to pismo odposlal in ko se je nekoliko zavedel svojega položaja, se je Julijan prvič počutil zelo nesrečnega. Iztrgati si je bilo treba iz srca vse visoko leteče misli z besedo: Umrl bom. Smrt sama po sebi v njegovih očeh ni bila nič strašnega. Vse njegovo življenje je bilo le dolga priprava na nesrečo in skrbel je za to, da ni nikoli pozabljal na tisto, ki na splošno velja za najhujšo.

»Za vraga!« je pomislil, »če bi se moral čez šestdeset dni dvobojevati s človekom, ki je zelo vešč orožja, mar bi bil tudi tako slaboten, da bi noč in dan z grozo mislil na to?«

Več kakor uro si je prizadeval, da bi se v tem pogledu dodobra spoznal.

Ko je jasno videl v svojo dušo in mu je resnica stopila tako otipljivo pred oči kakor steber njegove ječe, je pomislil na kesanje.

»Kaj bi s kesanjem? Bil sem krvavo užaljen, ubijal sem, zaslužil sem smrt, to pa je tudi vse. Pred smrtjo sem poravnal svoje račune s človeštvom. Ne puščam za seboj nikakršne neporavnane obveznosti, nikomur nisem nič dolžan; na moji smrti ni ničesar sramotnega razen orodja, ki me bo usmrtilo; res je, da že samo to več kot zadostuje, da mi nakoplje sramoto v očeh verrièreskih meščanov; ampak kaj je bolj zaničevanja vrednega od njih samih, če trezno presodim! Preostaja pa mi še eno pomembno sredstvo, da si pridobim spoštovanje v njihovih očeh: sipanje zlatnikov med ljudstvo, ko pojdem v smrt. Če bo moje ime povezano z mislijo na *zlato,* se bo za zmeraj bleščalo v njihovem spominu.«

Po tem sklepu, ki se mu je čez minuto zdel popolnoma jasen, si je dejal: »Ničesar več nimam opraviti na zemlji,« in je globoko zaspal.

Proti deveti zvečer ga je ječar zbudil; prinesel mu je večerjo.

»Kaj pravijo v Verrièresu?«

»Gospod Julijan, prisega, ki sem jo dal pred Križanim tistega dne, ko so me postavili na to mesto, mi nalaga molk.«

Molčal je, toda ni se ganil z mesta. Pogled na njegovo nizkotno hinavščino je Julijana zabaval. »Naj le dolgo čaka na tistih pet frankov, ki mi hoče zanje prodati svojo vest,« si je mislil.

Ko je ječar videl, da gre večerja h koncu in da ga Julijan ne skuša zapeljati, je spregovoril s hinavsko sladkim glasom:

»Prijateljstvo, ki ga čutim do vas, gospod Julijan, me sili, da spregovorim, pa tudi če kdo poreče, da je to zoper koristi pravice, ker vam utegne služiti za to, da primerno uravnate svoj zagovor... Gospod Julijan, ki je dober fant, bo gotovo vesel, če mu povem, da se gospa Rênalova počuti bolje.«

»Kaj! Torej ni mrtva?« je kriknil Julijan kakor brez uma.

»Kako? Kaj ničesar ne veste?« je dejal ječar z bedastim obrazom, ki pa je kmalu dobil izraz zadovoljne lakomnosti. »Prav bi bilo, ko bi dali kakšno malenkost ranocelniku, ki

po zakonu in pravici ne bi smel govoriti... Ampak, da bi vam ustregel, sem šel sam k njemu in vse mi je povedal...«

»Skratka, rana ni smrtno nevarna?« ga je prekinil Julijan nestrpno; »ali si mi porok za to s svojim življenjem?«

Ječar, šest čevljev visok hrust, se je ustrašil in se umaknil proti vratom. Julijan je uvidel, da ni na pravi poti, da bi izvedel resnico; sédel je in vrgel Noiroudu zlatnik.

Čim jasneje je ječarjevo pripovedovanje dokazovalo, da rana gospe Rênalove ni bila smrtna, tem bolj je Julijan čutil, da mu gre na jok. »Pojdite!« mu je dejal nenadoma.

Ječar je ubogal. Ko so se vrata za njim zaprla, je Julijan vzkliknil: »Moj bog! Ni mrtva!« Zgrudil se je na kolena in oblile so ga vroče solze.

V tistem nadvsem svečanem trenutku je bil veren. Kaj pomeni vsa hinavščina duhovnikov? Ali more biti le količkaj na kvar resnici in vzvišeni božji misli?

Šele zdaj se je začel Julijan kesati zločina, ki ga je bil storil. Naključje, ki ga je rešilo obupa, je povzročilo, da je šele v tistem trenutku prenehalo stanje telesne razdraženosti in polblaznosti, v katerem je bil odpotoval iz Pariza v Verrières.

Njegove solze so vrele iz plemenitega vira; o obsodbi, ki ga je čakala, ni mogel imeti nikakršnih dvomov.

»Torej bo živela!« si je ponavljal... »Živela bo, da mi odpusti in me ljubi...«

Ko ga je ječar naslednjega jutra zelo pozno zbudil, mu je dejal:

»Imeti morate res imenitno srce, gospod Julijan. Že dvakrat sem bil tu, pa vas nisem hotel buditi. Tu imate dve steklenici izvrstnega vina, ki vam ga pošilja gospod Maslon, naš župnik.«

»Kaj? Ta malopridnež je še zmerom tukaj?« je vprašal Julijan.

»Da, gospod,« je odvrnil ječar s pritajenim glasom, »ampak ne govorite tako glasno; to bi vam utegnilo škodovati.«

Julijan se je od srca zasmejal.

»Kakor je z mojimi stvarmi, prijatelj, mi samo vi še lahko škodujete, če nehate biti dobri in človeški. Plačani boste dobro,« je nadaljeval spet z ukazovalnim glasom, ki ga je nemudoma podprl z rumenim zlatnikom.

Noiroud je znova prav podrobno pripovedoval, kar je bil izvedel o gospe Rênalovi; ni pa omenil obiska gospodične Elize.

Ječar je bil neizmerno nizkoten in klečeplazen človek. Julijanu je šinila v glavo misel: »Ta nerodni velikan mogoče zasluži tristo ali štiristo frankov, zakaj njegova ječa je slabo obiskana; jaz mu lahko zagotovim deset tisoč frankov, če bi hotel pobegniti z menoj v Švico... Samo prepričati ga, da mislim pošteno, bo težko.« Misel, da se bo moral dolgo pogajati s tako podlim človekom, je navdala Julijana s studom in začel je misliti na druge stvari.

Zvečer pa je bilo že prepozno. Opolnoči je prišel ponj poštni voz. Z orožniki, ki so ga spremljali, je bil prav zadovoljen. Ko je proti jutru dospel v besançonsko ječo, so bili tam prav dobri z njim. Nastanili so ga v zgornjem nadstropju nekega gotskega stolpa. Po zidavi je sodil, da je iz začetka XIV. stoletja; občudoval je dražljivo ljubkost in lahkotnost sloga. Skozi ozko odprtino med zidovoma na koncu dolgega dvorišča se mu je odpiral košček prekrasnega razgleda.

Naslednjega dne je bilo zasliševanje, nato pa so ga več dni pustili pri miru. Njegova duša je bila spokojna. Svojo zadevo je presojal zelo preprosto: »Ubijal sem, zato moram umreti.«

Misel se mu ni dalje mudila pri tem vprašanju. Sodba, neprijetnost, da se bo moral pokazati v javnosti, zagovor, vse to so bile po njegovem mnenju majhne zoprnosti, dolgočasni obredi, na katere bo imel čas misliti, ko bodo stopile predenj. Tudi z mislijo na smrt se ni nič bolj ukvarjal. »O tem bom premišljal po sodbi,« si je dejal. Življenje mu ni bilo prav nič dolgočasno; vse stvari je presojal z novega vidika, ker ni bilo v njem več častihlepja. Le redkokdaj je pomislil na gospodično La Molovo. Dosti mu je dalo opraviti kesanje, ki mu je pogosto priklicalo pred oči podobo gospe Rênalove, posebno v nočni tišini, ki jo je v visokem stolpu motilo le petje jezerske kanje.

Hvalil je nebesa, da je ni smrtno ranil. »Čudno!« je dejal sam pri sebi; »mislil sem, da je s svojim pismom gospodu La Molu za zmerom uničila mojo bodočo srečo; zdaj pa, ko še ni minilo niti štirinajst dni, odkar je bilo napisano, ne mislim več na nič, kar me je takrat zanimalo... Dva ali tri

tisoč frankov na leto, pa bi živel mirno v kakšnem gorskem kraju, na primer v Vergyju ... Takrat sem bil srečen. Svoje sreče pa se nisem zavedal.«

Prišli pa so tudi trenutki, ko je skočil s svojega stola. »Če bi bil gospo Rênalovo smrtno ranil, bi si končal življenje ... Ta gotovost mi je potrebna, da me ni groza samega sebe.

Končati si življenje, to je tisto veliko vprašanje,« si je mislil.

»Ti sodniki, ki so taki dlakocepci, in ki so tako divji na ubogega obtoženca, da bi dali obesiti tudi najboljšega državljana, če bi si s tem zaslužili križec ... Umaknil bi se njihovi oblasti, njihovim v slabi francoščini povedanim žalitvam, ki jim bodo tukajšnji časopisi dali ime zgovornost ...

Lahko živim približno še pet ali šest tednov ... Končati si življenje! Ne, pri moji veri, da ne!« si je dejal nekaj dni pozneje; »Napoleon je živel ...

Sicer pa je moje življenje prijetno; to bivališče je mirno, nikakršnih neprijetnosti nimam tu,« je dostavil smejé se in začel sestavljati seznam knjig, ki jih je hotel naročiti iz Pariza.

LXVII

SREDNJEVEŠKI STOLP

Prijateljev grob.

Sterne

Na hodniku je zaslišal glasen hrup; ob tisti uri navadno niso prihajali k njemu v ječo. Jezerska kanja je vreščé odletela, vrata so se odprla in v objem se mu je ves drhteč, s palico v roki, vrgel častitljivi župnik Chélan.

»Ah, moj Bog! Kaj je mogoče, dete moje... Zverina, bi moral pravzaprav reči.«

Dobri starček ni mogel dostaviti nobene besede. Julijan se je bal, da bo padel. Peljati ga je moral na stol. Roka časa se je bila spustila z vso svojo težo na moža, ki je bil nekoč tako močan. Julijanu se je zdelo, da vidi le še njegovo senco.

Ko je spet prišel do sape, je nadaljeval: »Šele predvčerajšnjim sem dobil vaše pismo iz Strasbourga s petsto franki za verrièreske ubožce; prinesli so mi ga v gore, v Liveru, kjer živim v miru pri svojem nečaku Ivanu. Včeraj pa izvem za katastrofo... O Bog! Kaj je to mogoče?« In starček ni več jokal; njegov obraz je bil prazen; pristavil je brez misli: »Svojih petsto frankov boste potrebovali, prinesel sem vam jih nazaj.«

»Jaz potrebujem samo vas, vaše navzočnosti, oče moj!« je vzkliknil Julijan ganjeno. »Sicer pa imam še denarja.«

Ampak dobiti ni mogel nikakršnega pametnega odgovora več. Tu in tam se je iz Chélanovih oči prikradla solza, ki je tiho zdrknila po njegovem licu; potem je zrl v Julijana in bil je kakor omamljen, ko ga je ta prijel za roke in jih nesel k svojim ustnicam. Njegov nekdaj tako živahni obraz, ki je tako odločno izražal najplemenitejša čustva, je bil zdaj čisto brezizrazen. Kmalu je prišel ponj nekakšen kmečki človek. »Ne smemo ga preveč utruditi,« je rekel Julijanu, ki je takoj vedel, da je to Chélanov nečak. Po tem

obisku se je Julijan počutil neizmerno nesrečnega, ampak jokati ni mogel. Vse se mu je zdelo žalostno; nikjer ni bilo tolažbe; čutil je, da mu je srce v prsih oledenelo.

To je bil najkrutejši trenutek, kar jih je bil občutil po zločinu. Videl je smrt v vsej njeni grdi goloti. Vse njegove varljive sanje o veličini duha in plemenitosti so se razpršile kakor oblak pred nevihto.

To strašno stanje je trajalo več ur. Po taki duševni zastrupitvi je treba telesnih zdravil in šampanjca. Ampak Julijan bi se bil štel za strahopetneža, če bi se bil zatekel k njim. Proti večeru, ko je bil ves ta strašni dan hodil gor in dol po svojem ozkem stolpu, je vzkliknil: »Kako sem bedast! Samo v primeru, da bi moral umreti kakor vsak drug človek, bi me moral pogled na ubogega starca tako strašno razžalostiti; mene pa bo nagla smrt v cvetu let obvarovala takšnega klavrnega propadanja.«

Vse modrovanje pa ni nič pomagalo; Julijan je bil po tem obisku ganjen kakor kakšno malodušno bitje in zato je bil nesrečen.

V njem ni bilo nič več robatega in veličastnega, nobene rimljanske kreposti več; smrt se mu je zdaj kazala kot nekaj zelo vzvišenega in ne več tako lahkega.

»To bo moj toplomer,« si je dejal. »Nocoj sem deset stopinj pod tisto višino poguma, ki bi me moral spremljati pod giljotino. Davi sem ta pogum še imel. Sicer pa, kaj zato? Da se mi le povrne v trenutku, ko mi bo potreben.« Ta domislica o toplomeru ga je zabavala in ga slednjič nekoliko razvedrila.

Ko se je naslednjega jutra zbudil, se je sramoval prejšnjega dneva. »Moja sreča, moj mir sta v nevarnosti.« Malo je manjkalo, da se ni odločil pisati državnemu tožilcu in ga prositi, naj ne pusté nikogar več k njemu. »In Fouqué?« se je domislil. »Če se odloči, da pride v Besançon, kako bi mu bilo hudo!«

Mogoče že dva meseca ni bil pomislil na Fouquéja. »V Strasbourgu sem bil pravi tepec; moje misli niso segale prek ovratnika moje suknje.« Pogosto se je predajal spominom na Fouquéja in bil je še bolj ganjen. Razburjeno je hodil po ječi. »Zdaj sem odločno dvajset stopinj pod črto smrti... Če pojde ta slabost tako naprej, je bolje, da se

usmrtim. Kakšna radost za razne Maslone in Valenode, če umrem kot slabič!«

Fouqué je prišel; preprosti, dobri mož je bil od žalosti ves iz sebe. Njegova edina misel, če je sploh katero imel, je bila, da bi prodal vse svoje imetje, podkupil ječarja in rešil Julijana. Govoril mu je na dolgo o Lavalettovem begu.

»Tvoje besede me bolijo,« mu je odvrnil Julijan; »Lavalette je bil nedolžen, jaz pa sem kriv. Nehote me spominjaš razlike...

Ampak, ali je res? Kaj! Ti da bi prodal vse svoje imetje?« je neverno dejal Julijan, ki se mu je v trenutku spet vrnila nezaupljivost, in ga vprašujoče gledal.

Vesel, da mu je prijatelj slednjič odgovoril na misel, ki ga je vsega prevzemala, mu je Fouqué začel na dolgo in natanko pripovedovati, koliko bi dobil za ta ali oni kos zemljišča.

»Kakšna plemenitost za podeželskega posestnika!« je pomislil Julijan. »Koliko varčevanja, koliko malenkostnega stiskanja, ki sem pri njem zardeval, ko sem ga opazoval, bi zdaj žrtvoval zame! Nobeden tistih mladih ljudi, ki sem jih videl v La Molovem dvorcu in ki berejo *Renéja,* ne bi imel njegovih smešnih lastnosti; toda kateri tistih lepih Parižanov bi bil zmožen takšne žrtve? Mogoče kateri izmed prav mladih, ki je obogatel s kakšno dediščino in ki še ne zna ceniti denarja.«

Vse napake, ki jih je delal Fouqué v francoščini, vse njegove nerodne kretnje, vse je nekam izginilo, in Julijan se mu je vrgel v objem. Nikoli še ni podeželje v primeri s Parizom prejelo lepšega priznanja. Fouqué, ki je bil presrečen zaradi trenutnega navdušenja, ki ga je bral v prijateljevih očeh, je v njem videl privoljenje k begu.

To doživetje vzvišene požrtvovalnosti je Julijanu vrnilo vso moč, ki mu jo je bil vzel pogled na abbéja Chélana. Bil je še zelo mlad, ampak po mojem mnenju je bilo v njem dobro jedro. Namesto da bi se bil iz rahločutnega človeka razvil v zvijačneža, kakor večina ljudi, bi bil s starostjo postal dovzeten za nežna čustva; ozdravljen bi bil svoje blazne nezaupljivosti... Pa čemu vsa ta prazna prerokovanja?

Zasliševanja so bila zmeraj bolj pogosta, čeprav si je Julijan prizadeval, da bi s svojimi odgovori stvar čimbolj skrajšal. »Ubijal sem ali vsaj hotel sem ubiti s premislekom,« je

ponavljal sleherni dan. Ampak sodnik je bil predvsem dlakocepec. Julijanove izjave nikakor niso skrajšale zasliševanja; sodnik se je počutil prizadetega v svojem samoljubju. Julijan ni vedel, da so ga hoteli premestiti v neko strahotno temnico in da se je imel zahvaliti le Fouquéjevim prizadevanjem, da so ga pustili v njegovi prijazni, osemdeset stopnic visoki sobi.

Abbé Frilair je bil eden izmed tistih vplivnih mož, ki so pri Fouquéju naročali drva za kurjavo. Dobremu trgovcu se je posrečilo, da je prišel prav do vsemogočnega velikega vikarja. Bil je nepopisno vzradoščen, ko mu je Frilair naznanil, da so ga ganile Julijanove dobre lastnosti in usluge, ki jih je bil nekdaj izkazal semenišču, in da ga namerava priporočiti sodnikom. Fouquéju je zasijalo upanje, da reši svojega prijatelja; ko je odhajal, se je vrgel na tla in prosil velikega vikarja, naj sprejme deset zlatnikov za maše, da bi bil obtoženec oproščen.

Fouqué se je hudo zmotil. Frilair ni bil kakšen Valenod. Odklonil je in dobremu kmetu celó namignil, da bi storil bolje, če bi obdržal svoj denar. Ko je videl, da ne more govoriti jasno, ne da bi bil obenem nepreviden, mu je svetoval, naj podari vsoto kot miloščino za uboge jetnike, ki so v resnici trpeli pomanjkanje vsega.

»Ta Julijan je čudno bitje,« si je mislil Frilair; »njegovo dejanje mi je nerazumljivo, čeprav zame ne bi smelo biti nič nerazumljivega ... Mogoče pa bomo lahko iz njega napravili mučenika ... V vsakem primeru moram priti stvari do dna; mogoče bom našel priložnost, da oplašim gospo Rênalovo, ki me prav nič ne spoštuje, oziroma me v bistvu sovraži. Mogoče najdem pri vsem tem sredstvo, da dosežem slovesno spravo z La Molom, ki je nekam naklonjen temu malemu semeniščniku.«

Poravnava v pravdi je bila podpisana nekaj tednov poprej in abbé Pirard je bil odšel v Besançon. Ob tej priložnosti ni bil pozabil govoriti o Julijanovem skrivnostnem rojstvu in to prav tistega dne, ko je hotel nesrečnež v verrièreski cerkvi umoriti gospo Rênalovo.

Julijan je videl pred seboj samo še en neprijeten dogodek, ki ga je ločil od smrti, in sicer obisk svojega očeta. Posvetoval se je s Fouquéjem, ali ne bi kazalo pisati državnemu to-

žilcu, da bi ga oprostili vseh obiskov. Ta odpor do snidenja z rodnim očetom, in to v takem trenutku, je zadel poštenega, preprostega lesnega trgovca globoko v srce.

Zazdelo se mu je, da razume, zakaj toliko ljudi strastno sovraži njegovega prijatelja. Iz spoštovanja do njegove nesreče pa je prikril svoja čustva.

»Vsekakor bi taka stroga odredba ne veljala za tvojega očeta,« mu je odvrnil hladno.

LXVIII

MOGOČEN ČLOVEK

V njeni hoji je toliko skrivnostnega, v njeni postavi toliko elegance! Kdo neki je?

Schiller

Naslednjega dne so se vrata stolpa navsezgodaj odprla. Julijan se je sunkoma zbudil in skočil iz postelje.

»Ah, moj bog!« je pomislil, »gotovo je moj oče. Kakšen neprijeten prizor!«

V tistem trenutku pa se mu je že vrgla v objem v kmetico preoblečena ženska; le s težavo jo je prepoznal. Bila je gospodična La Molova.

»Hudobnež, šele iz tvojega pisma sem izvedela, kje si. O tem, kar imenuješ svoj zločin in kar je samo plemenito maščevanje, ki mi dokazuje vso blagorodnost srca, ki bije v tvojih prsih, pa sem izvedela šele v Verrièresu . . .«

Kljub vsem pomislekom proti gospodični La Molovi, ki pa si jih Julijan ni do kraja priznaval, se mu je zdela vendar čudovito lepa. Kako ne bi videl v njenem početju in v njenih besedah plemenitega, nesebičnega čustva, vzvišenega nad vse, česar bi bila zmožna malenkostna in nizkotna duša? Še zmeraj se mu je zdelo, da ljubi kraljico, in čez nekaj trenutkov ji je rekel z glasom, iz katerega je zvenela redka plemenitost misli:

»V duhu sem si naslikal zelo jasno sliko bodočnosti. Po svoji smrti sem vas v mislih omožil z gospodom Croisenoisom, ki bi se poročil z vdovo. Plemenita, toda nekoliko romantična duša ljubke vdove bi se po prvi osuplosti nad nenavadnim, zanjo velikim in tragičnim dogodkom, povrnila k češčenju vsakdanje previdnosti; blagovolila bi priznati zelo stvarno vrednost mladega markiza. Vdali bi se v to, da bi vas osrečevalo tisto, kar je sreča vseh drugih ljudi: ugled, bogastvo, odlični stan . . . Draga Matilda, vaš prihod v Besançon pa, če mu pridejo na sled, bo smrten udarec za go-

spoda La Mola, in tega si ne bom nikoli odpustil. Toliko hudega sem mu že prizadel! Akademik bo rekel, da je grel kačo na svojih prsih.«

»Priznati moram, da nisem pričakovala toliko hladnega razuma, toliko skrbi za bodočnost,« je odgovorila gospodična La Molova napol ogorčeno. »Moja sobarica, ki je skoraj tako previdna kakor vi, je vzela zase potni list in potovala sem pod imenom gospe Micheletove.«

»In gospa Micheletova je prišla kar tako zlahka do mene?«

»Ah, ti si še vedno tisti nadvsakdanji človek, tisti, ki sem ga odlikovala! Najprej sem ponudila nekemu sodniškemu tajniku, ki je trdil, da je moj vstop v ta stolp docela nemogoč, sto frankov. Ko pa je poštenjak prejel denar, sem morala čakati. Imel je razne pomisleke; bala sem se že, da me hoče okrasti...« Matilda je umolknila.

»No, in?« je vprašal Julijan.

»Ne bodi hud, Julijanček,« mu je rekla in ga poljubila; »povedati sem morala tajniku svoje ime, kajti imel me je za mlado pariško delavko, ki je zaljubljena v lepega Julijana... Res, tako je rekel. Prisegla sem mu, da sem tvoja žena, in dobila bom dovoljenje, da te smem vsak dan obiskati.«

»Blaznost je popolna,« je pomislil Julijan, »ampak nisem je mogel preprečiti. Navsezadnje pa je La Mole tako velik gospod, da bo javno mnenje že našlo kak izgovor za mladega polkovnika, ki se bo poročil s to očarljivo vdovo. Moja smrt bo vse prekrila.« In s slastjo se je predal Matildini ljubezni; v njej je bilo brezumje, velikodušje, vse, kar le more biti nenavadnega. Predlagala mu je prav resno, da se skupaj usmrtita.

Po prvih izbruhih, ko se je bila nasitila sreče, da ima Julijana pri sebi, se je njene duše nenadoma lotila živa radovednost. Izpraševala je svojega ljubčka in prišla do sklepa, da je še vse drugačen, kot si ga je bila slikala. Zdelo se ji je, da je vstal od mrtvih Bonifacij de La Mole, samo še bolj junaški.

Matilda je hodila okrog prvih odvetnikov v deželi in jih dobesedno žalila, ker jim je preveč očitno ponujala denarja; nazadnje pa so ga vendarle sprejeli.

Kmalu je prišla do spoznanja, da je v dvomljivih ali pa zelo važnih zadevah v Besançonu vse odvisno od abbéja Frilaira.

Pod skromnim imenom gospe Micheletove je sprva naletela na poti k vsemogočnemu kongreganistu na nepremostljive težave. V mestu pa se je že razširila govorica o krasoti mlade modistke, ki je blazno zaljubljena v mladega abbéja Julijana Sorela in ki je prišla iz Pariza v Besançon, da bi ga tolažila.

Matilda je sama peš tekala po besançonskih ulicah; upala je, da je ne bodo prepoznali. Vsekakor se ji je zdelo, da ne bo odveč in da utegne koristiti Julijanovi stvari, če napravi na ljudstvo globok vtis. V svojem brezumju je premišljala o tem, da bi naščuvala ljudstvo, da bi rešilo Julijana, ko bo šel v smrt. Gospodična La Molova je bila prepričana, da je oblečena preprosto, kakor se spodobi ženski, ki trpi; v resnici pa je bila oblečena tako, da so se pogledi vseh obračali vanjo.

V Besançonu je bila predmet splošne pozornosti, ko je po osmih dneh moledovanja dosegla, da jo je Frilair blagovolil sprejeti.

Naj je bil njen pogum še tako velik, v njeni duši so bile misli na vplivnega kongreganista in na njegovo brezdanje, previdno zločinstvo tako neločljivo povezane, da je trepetala, ko je pozvonila na vratih škofije. Noge so jo komaj nosile, ko se je vzpenjala po stopnicah, ki so vodile do stanovanja prvega velikega vikarja. V samotnem škofijskem dvorcu jo je spreletaval mraz. »Lahko se mi zgodi, da sédem v naslanjač, da me ta zgrabi za roke, in da kam izginem. Koga bo mogla moja sobarica vprašati po meni? Orožniški načelnik se bo pač varoval, da bi posegel v to stvar... Osamljena sem v tem velikem mestu!«

Ko je stopila v stanovanje, je bila gospodična La Molova že na prvi pogled pomirjena. Odprl ji je lakaj v zelo gosposki livreji. Salon, kjer je morala čakati, je kazal tisto okusno in nevsiljivo razkošje, ki je tako različno od surovega bahaštva in ki ga najdemo v Parizu samo v najboljših hišah. Brž ko je zagledala gospoda Frilaira, ki se ji je bližal z očetovskim izrazom, so ji skopnele vse misli na kakšen krvav zločin. Na njegovem lepem obrazu ni odkrila niti sence tiste odločne in nekoliko divje krepostnosti, ki je v pariški družbi tako zelo nepriljubljena. Rahel smehljaj, ki je oživljal poteze svečenika, ki je bil neomejen vladar v Besançonu, je pričal o človeku iz dobre družbe, o izobraženem prelatu, spretnem upravniku. Matilda je imela občutek, da je v Parizu.

Frilairu je zadostovalo le nekaj trenutkov in že je pripravil Matildo do tega, da je priznala, da je hči njegovega mogočnega nasprotnika, markiza de La Mola.

»Res nisem gospa Micheletova,« je dejala z vsem prirojenim ponosom, ki ji ga ni bilo več treba zatajevati, »in to mi ni težko priznati, kajti prišla sem, gospod, da se z vami posvetujem o tem, kako bi dali gospodu de La Vernayu možnost, da pobegne; predvsem je kriv samo trenutne zaslepljenosti; ženska, ki je nanjo streljal, se počuti prav dobro. Drugič, imam takoj na razpolago petdeset tisoč frankov, da podkupim podrejene osebe, zavezujem pa se za dvojno vsoto. In slednjič bo moja in moje rodbine hvaležnost dovolj velika, da nam bo možno storiti vse za tistega, ki bo rešil gospoda de La Vernaya.«

Frilaira je to ime vidno osupnilo. Matilda mu je pokazala več pisem vojnega ministra, naslovljenih na gospoda Julijana Sorela de la Vernaya.

»Vidite torej, gospod, da je moj oče prevzel skrb za njegovo bodočnost. Poročila sem se z njim na skrivaj; moj oče je želel, da moj mož doseže stopnjo višjega častnika, preden bi objavil to za dekle iz La Molovega rodu nekoliko čudno možitev.«

Matilda je opazila, da se je izraz dobrosrčnosti in ljubeznive veselosti naglo umikal, čim važnejša so bila odkritja, ki jih je Frilair slišal. Z obraza se mu je brala pretkanost, pomešana z globoko hinavščino.

Abbé je nekoliko dvomil; počasi je znova in znova prebiral uradne listine.

»Kaj bi se dalo iztisniti iz teh nenavadnih zaupnih izjav?« je pomislil. »Mahoma sem torej stopil v najožje stike s prijateljico slavne maršalke de Fervaquesove, vsemogočne nečakinje prevzvišenega škofa ***, s čigar pomočjo doseže človek v Franciji škofovsko čast.

Kar sem zrl pred seboj v daljni bodočnosti, nenadoma vstaja tik pred menoj. To me lahko privede do uresničenja vseh mojih želja.«

Matilda se je sprva ustrašila nagle spremembe na obrazu tega tako mogočnega človeka, ki je bila z njim sama v oddaljenem stanovanju. »Ah, kaj!« si je rekla takoj nato, »največja smola bi bila pač, če ne bi bila napravila nikakršnega

vtisa na tega hladnega, sebičnega duhovnika, sitega moči in uživanja.«

Omamljen od naglega in nepričakovanega upanja na škofovski stolec, ki se je odpiralo pred njegovimi očmi, in presenečen nad Matildinimi duhovnimi sposobnostmi, se je Frilair za trenutek spozabil. Gospodična La Molova je videla, da se je malone vrgel k njenim nogam, častihlepen in razgret, da je kar trepetal od razburjenosti.

»Vse se jasni,« je pomislila; »prijateljica gospe Fervaquesove ima tukaj vse možnosti.« Kljub še zelo bolečemu čustvu ljubosumnosti je imela toliko poguma, da je pojasnila, da je Julijan maršalkin ožji prijatelj in da se je skoraj sleherni dan pri njej srečeval s prevzvišenim škofom ***.

»Če bi med velikaši tega okraja izžrebali štirikrat ali petkrat po vrsti seznam šestintridesetih porotnikov,« je dejal veliki vikar z ostrim pogledom častihlepja in poudarjajoč vsako besedo, »bi moral imeti posebno smolo, če bi ne naštel v vsakem seznamu po osem do deset svojih prijateljev, in sicer najbolj prebrisanih iz vse družbe. Skoraj vedno bom imel večino, da, še več, celó tedaj, če bi ga bilo treba obsoditi; vidite torej, gospodična, kako lahko mi bo šele doseči oprostitev ...«

Nenadoma je abbé umolknil kakor osupel nad zvokom svojih besed; priznaval je stvari, ki jih človek nikoli ne pripoveduje nepoklicanim.

Pa tudi on je zadel Matildo v živo, ko ji je povedal, da v Julijanovi nenavadni zgodbi vzbuja pri besançonski družbi največje presenečenje in zanimanje okoliščina, da je bil nekoč Julijan vzbudil v gospe Rênalovi veliko strast, ki jo je dolgo delil z njo. Frilair je prav lahko opazil skrajno zmedenost, ki jo je vzbudilo njegovo pripovedovanje.

»Jo že imam!« je pomislil; »to je slednjič sredstvo, s katerim bom lahko vodil to tako odločno osebico; bal sem se že, da se mi to ne bo posrečilo.« Odlična zunanjost, ki je pričala, da je ni mogoče tako lahko voditi, je v njegovih očeh podvojila čar izredne lepotice, ki je skoraj ponižno stala pred njim. Vrnila se mu je vsa hladnokrvnost in prav nič ni pomišljal, da ne bi sukal bodala v srcu svoje žrtve.

»Po vsem tem ne bi bil prav nič iznenaden,« ji je dejal na videz lahkotno, »če bi izvedeli, da je Sorel iz ljubosumnosti streljal na žensko, ki jo je nekdaj tako silno ljubil in ki je še zmeraj prav prijetne zunanjosti. V zadnjem času je

prav mnogo občevala z nekim abbéjem Marquinotom iz Dijona, nekakšnim janzenistom brez morale, kakršni so vsi janzenisti.«

Frilair je z naslado in po mili volji mučil srce lepega dekleta, katerega šibko stran je bil odkril.

»Zakaj naj bi si bil gospod Sorel izbral cerkev, če ne zato, ker je prav v tistem trenutku njegov tekmec tam bral mašo?« je dejal in zapičil svoje plameneče oči v Matildine. »Temu srečnemu človeku, ki ima tako ljubeznivo pokroviteljico v vas, gospodična, priznavajo vsi izredne duhovne sposobnosti, še več pa spretnosti. Kaj bi bilo zanj enostavnejšega kot skriti se na Rênalovih vrtovih, ki jih tako dobro pozna? Tam bi bil prav lahko ubil žensko, ki je bil nanjo ljubosumen, in bil bi skorajda brez skrbi, da bi ga kdo videl, prijel ali osumil.«

Ta na videz tako pravilen sklep je Matildo docela zbegal. Njena ponosna duša, ki pa je bila prenasičena s tisto puščobno opreznostjo, ki velja v visoki družbi za zvesto sliko človeškega srca, ni bila ustvarjena tako, da bi takoj razumela srečo, ki je v tem, da se požvižgamo na opreznost, in ki jo strastna duša tako živo občuti. V pariških visokih družbenih krogih, kjer je bila živela Matilda, se strast le prav redkokdaj lahko otrese opreznosti, in če kdo skoči z okna, skoči iz petega nadstropja.

Slednjič si je bil abbé Frilair v svesti svoje moči. Namignil je Matildi (brez dvoma je lagal), da lahko po svoji volji razpolaga z državnim tožilcem, ki je imel nalogo, da vodi obtožbo zoper Julijana.

Ko bo žreb določil šestintrideset porotnikov za zasedanje, je nameraval neposredno in osebno napraviti vse potrebne korake vsaj pri tridesetih porotnikih.

Če se ne bi bila zdela Matilda Frilairu tako lepa, bi bil govoril z njo tako jasno šele pri petem ali šestem sestanku.

LXIX

SPLETKA

Castres, 1676. — Pravkar je v sosednji hiši brat ubil svojo sestro; ta plemič je bil že kriv nekega umora. Njegov oče, ki je dal naskrivaj razdeliti petsto tolarjev med sodnike, mu je rešil življenje.

Locke, »Potovanje po Franciji«

Ko je prišla Matilda iz škofije, se ni niti najmanj pomišljala poslati gospe Fervaquesovi sla; niti za sekundo je ni zadrževal strah, da bi se osramotila. Rotila je svojo tekmico, naj dobi za gospoda Frilaira pismo, ki bi ga v celoti napisala roka prevzvišenega škofa ***. Šla je tako daleč, da jo je celó prosila, naj sama prihiti v Besançon. To je bilo zares junaško dejanje pri tako ljubosumni in ponosni ženski.

Na Fouquéjev nasvet je bila tako previdna, da Julijanu ni pripovedovala o svojih ukrepih. Njena navzočnost ga je že tako dovolj vznemirjala. Zdaj ko se mu je bližala smrt, je bil večji poštenjak kot prej v življenju; očital si je marsikaj, ne samo glede La Mola, ampak tudi glede Matilde.

»Ta je lepa!« si je govoril; »v njeni navzočnosti imam trenutke raztresenosti in celo dolgega časa. Žrtvuje se zame, jaz pa ji to tako plačujem! Ali sem mogoče slab človek?« Ko je bil še častihlepen, bi ga bilo to vprašanje kaj malo zanimalo; takrat je bil v njegovih očeh neuspeh edina sramota.

V Matildini družbi je imel tem večjega moralnega mačka, ker je prav zdaj vzbujal v njej nadvse čudovito in brezumno strast. Govorila je samo o nenavadnih žrtvah, na katere je bila pripravljena, da ga reši.

Zanesena od čustva, ki je bila nanj ponosna in kateremu se je morala umakniti vsa njena ošabnost, ni hotela zamuditi niti enega samega trenutka svojega življenja, da ga ne bi izpolnila s kakšnim nenavadnim dejanjem. Najbolj drzni, zanjo najbolj nevarni načrti so napolnjevali njene dolge po-

govore z Julijanom. Ječarji, ki jih je bila bogato podkupila, so ji pustili, da je v ječi lahko počela, kar je hotela. Matildine misli se niso omejevale samo na žrtvovanje dobrega imena; bilo ji je prav malo mar, če bi bila tudi vsa družba izvedela za njeno stanje. Da bi se vrgla na kolena pred drvečo kraljevo kočijo in prosila milosti za Julijana in s tem vzbudila kraljevo pozornost, tudi če bi tisočkrat tvegala, da jo kočija povozi, je bilo še najmanj, o čemer je sanjala njena vzburkana in drzna domišljija. Bila je prepričana, da bo s pomočjo svojih prijateljev, ki so bili blizu kraljevi osebi, lahko našla dostop v zasebne predele saint-cloudskega parka.

Julijan je imel občutek, da ni vreden tolikšne vdanosti; pravzaprav pa je bil že sit vsega tega junaštva. Nedvomno bi bil bolj dovzeten za preprosto, naravno, skoraj boječo ljubezen; nasprotno pa je Matildini ponosni duši zmerom bila potrebna misel na nekakšno občinstvo, na *druge.*

Pri vseh svojih skrbeh, pri vsem svojem strahu za življenje svojega ljubčka, ki ga ni hotela preživeti, je občutila skrivno potrebo, da bi v občinstvu s svojo čezmerno ljubeznijo in s svojimi lepimi dejanji vzbujala začudenje in občudovanje.

Julijana je začelo jeziti, da ga vse njeno junaštvo prav nič ne gane. Kaj bi šele bilo, če bi vedel za vse blazne načrte, ki je z njimi mučila dobrega, vdanega, ampak zelo treznega in omejenega Fouquéja!

Dobremu možaku ni bilo jasno, kaj je graje vrednega na Matildini vdanosti; kajti tudi on bi bil žrtoval vse svoje premoženje in izpostavil svoje življenje največji nevarnosti, da bi rešil Julijana. Kar strmel je, ko je videl, koliko zlata siplje Matilda med ljudi. Prve dni so vsote, ki jih je na ta način razmetavala, vzbujale Fouquéjevo spoštovanje, kajti do denarja je gojil vse čaščenje podeželskega trgovca.

Končno pa je spoznal, da se načrti gospodične La Molove le prepogosto spreminjajo, in v svoje veliko olajšanje je tudi našel besedo graje, primerno za njen značaj, ki ga je tako utrujal: bila je »*spremenljiva*«. Od te besede pa do vzdevka *lahkomiselnica,* ki pomeni na deželi največjo grajo, pa je le korak.

»Čudno, da sem tako nedovzeten in neobčutljiv za to tako globoko strast, ki jo razvnemam v njej,« je razmišljal Julijan nekega dne, ko je Matilda odšla iz njegove ječe. »In pred

dvema mesecema sem jo oboževal! Bral sem, da bližajoča se smrt zatre sleherno sebičnost; strašno pa je, če se človek počuti nehvaležnega in ne more na tem ničesar spremeniti. Ali sem torej sebičnež?« In začel se je zaradi tega mučiti z najbolj ponižujočimi očitki.

Častihlepnost je bila v njegovem srcu mrtva; iz njenega pepela pa je zdaj vzklila druga strast: imenoval jo je kesanje nad tem, da je hotel usmrtiti gospo Rênalovo.

V resnici pa je bil samo brezumno zaljubljen vanjo. Počutil se je neizmerno srečnega, kadar so ga pustili samega in se mu ni bilo bati, da bi ga kdo prišel nadlegovat. Tako se je lahko ves predajal spominu na srečne dni, ki jih je bil preživel v Verrièresu ali v Vergyju. Najbolj neznatni dogodki iz tistih prehitro minulih časov so ohranili nedotaknjeno svežost in očarljivost, ki se ji ni mogel upirati. Nikoli pa se ni spomnil pariških uspehov; bili so mu zoprni.

To njegovo razpoloženje je od dne do dne raslo in Matilda ga je v svoji ljubosumnosti delno spregledala. Prav jasno je opažala, da se mora boriti zoper njegovo ljubezen do samote. Včasih je strahoma spregovorila ime gospe Rênalove. Videla je, kako je Julijan vztrepetal. Odslej njena strast ni imela ne mejá ne mere.

»Če bo umrl, umrem tudi jaz,« si je ponavljala v najboljši veri. »Kaj bi rekli v pariških salonih, če bi videli, da dekle mojega stanu tako silno obožuje svojega ljubčka, ki je zapisan smrti? Taka čustva so bila možna samo v časih davnih junakov; v takšni ljubezni so utripala srca v dobi Karla IX. in Henrika III.«

Ko je sredi najbolj strastnih izbruhov ljubezni pritiskala Julijanovo glavo na svoje srce, jo je obhajala strašna misel: »Kaj? Tej prekrasni glavi naj bo usojeno, da pade? Prav,« je pristavila vsa goreča od junaštva, ki se je družilo z občutkom sreče, »moje ustnice, ki jih pritiskam na njegove lepe lase, bodo oledenele, preden bo minilo štiriindvajset ur po njegovi smrti.«

Spomini na take trenutke junaštva in grozljive naslade so jo oklepali v železne objeme. Misel na samomor, ki se ljudje toliko ukvarjajo z njo in ki se doslej še ni bila dotaknila njene ponosne duše, je zdaj našla pot vanjo in je kmalu v njej neomejeno zavladala. »Ne, kri mojih dedov se še ni

ohladila, preden se je prelila vame,« si je s ponosom govorila Matilda.

»Prositi vas moram neke milosti,« ji je dejal nekega dne njen ljubimec; »pošljite svojega otroka na rejo v Verrières; gospa Rênalova bo nadzorovala dojiljo.«

»Vaše besede so zelo trdosrčne...« In Matilda je prebledela.

»Res je, odpusti mi, prosim te tisočkrat,« je vzkliknil Julijan, ki se je zbudil iz svojih sanj, in jo krepko objel.

Ko ji je obrisal solze, je vnovič izrazil svojo misel, le da je to storil bolj spretno. Dal je pogovoru smer otožne filozofije. Govoril je o bodočnosti, ki se bo tako kmalu pred njim zaprla.

»Priznati je treba, draga prijateljica, da so strasti v našem življenju samo stvar naključja; ampak na to naključje naletimo samo pri vzvišenih dušah... Smrt mojega sina bi bila za vašo ponosno rodbino nazadnje samo sreča, in to bodo podrejene osebe dobro uganile. Zanemarjanje bo usoda tega otroka nesreče in sramote... Upam, da boste nekega dne, ki ga ne maram že zdaj določiti, ki mu pa vendar pogumno gledam v oči, ubogali moje poslednje priporočilo: poročili se boste z markizom Croisenoisom.«

»Kako? Onečaščena?«

»Onečaščenje se ne bo moglo prijeti imena, kakršno je vaše. Vdova boste, vdova blazneža, in nič več. Še več vam povem: nagib za moj zločin ni bil denar, zato v njem ne bo sramote. Mogoče bo dotlej kakšen moder zakonodajalec kljub pomislekom svojih sodobnikov dosegel, da bo smrtna kazen odpravljena. In takrat se bo zaslišal kakšen prijateljski glas, ki bo dejal, hoteč navesti primer: ‚Glejte, prvi soprog gospodične La Molove je bil blaznež, ni pa bil slab človek ali zločinec. Nesmisel je bil, da so mu odsekali glavo...‘ Takrat spomin name ne bo sramoten; vsaj čez nekaj časa ne... Vaš položaj v družbi, vaše bogastvo in, dovolite, da povem še to, vaša duhovitost, bodo dvignili gospoda Croisenoisa, da bo, ko bo vaš soprog, igral vlogo, ki je sam nikoli ne bi mogel igrati. Odlikujeta ga samo visoko rojstvo in pogum, in ti dve lastnosti, ki bi bili leta 1729 že sami po sebi merilo za dovršenega človeka, sta stoletje pozneje samo še anahronizem in vzbujata samo domišljavost. Danes je potrebno še vse kaj

drugega, če hoče kdo zavzemati prvo mesto med francosko mladino.

Politični stranki, v katero boste porinili svojega soproga, boste s svojim odločnim in podjetnim značajem prinesli neprecenljivo pomoč. Lahko boste naslednica gospe Chevreusove in gospe Longuevillove iz dobe Fronde... Do tedaj pa, draga prijateljica, se bo nebeški ogenj, ki vas zdaj razvnema, že nekoliko ohladil...

Dovolite, da vam povem še to,« je pristavil po dolgih uvodnih stavkih; »čez petnajst let se vam bo zdela ljubezen, ki ste jo bili občutili do mene, brezumje, ki se sicer da opravičiti, a je vendarle brezumje...«

Nenadoma je umolknil in se zamislil. V njem je znova vstala za Matildo tako žaljiva misel: »Čez petnajst let bo gospa Rênalova mojega sina oboževala, vi pa boste nanj pozabili.«

LXX

SPOKOJNOST

Samo zato, ker sem bil prej neumen, sem danes pameten. O filozof, ki vidiš samo trenutnost, kako si kratkoviden! Tvoje oko ni ustvarjeno, da bi zrlo podzemeljsko delo strasti.

Goethe

Ta pogovor je prekinilo novo zasliševanje, temu pa je sledilo posvetovanje z odvetnikom, ki mu je bil zaupan zagovor. To so bili edini resnično neprijetni trenutki v Julijanovem brezskrbnem življenju, polnem nežnih sanj.

»Za umor gre, premišljen umor,« je dejal Julijan sodniku kakor odvetniku. »Prav žal mi je, gospoda,« je pristavil smehljaje se, »ampak vajino delo je s tem skorajda opravljeno.«

»Nazadnje sem menda res pogumen, kakor kaže, bolj pogumen kot ta dva možaka,« si je dejal Julijan, ko se mu je posrečilo, da se ju je iznebil. »V tem dvoboju z nesrečnim izidom, ki se bom z njim ukvarjal resno šele tistega dne, ko se bom bíl, vidita višek nesreče, grozoto vseh grozot.

Spoznal sem že hujšo nesrečo,« je dalje modroval Julijan sam pri sebi. »Še vse drugače sem trpel na svojem prvem potovanju v Strasbourg, ko sem mislil, da me je Matilda zapustila ... Če pomislim, kako strastno sem si takrat želel teh bližnjih, prisrčnih odnošajev, ki sem danes do njih tako hladen ... Res, bolj srečen sem, kadar sem sam, kot takrat, ko to tako lepo dekle deli z menoj mojo samoto ...« Odvetnik, reden in natančen človek, je sodil, da je Julijan blazen; z javnostjo vred je bil prepričan, da mu je potisnila pištolo v roke ljubosumnost. Nekega dne se je drznil Julijanu namigniti, da bi bila ta okoliščina, najsi bo resnična ali ne, odlično obrambno sredstvo. Obtoženec pa je v trenutku spet pokazal vso svojo strastnost in osornost.

»Rotim vas, gospod,« je vzkliknil Julijan ves iz sebe, »pazite, da nikoli več ne izgovorite te ostudne laži, če vam je

življenje drago!« Previdni odvetnik se je za trenutek res zbal, da bi ga utegnil ubiti.

Pripravljal je zagovor, zakaj bližal se je odločilni trenutek. Besançon in vse okrožje, vse je govorilo samo o tej sloviti zadevi. Julijan za te podrobnosti ni vedel, kajti prosil je bil, naj mu nikar ničesar ne pripovedujejo o vsej zadevi.

Ko sta mu tistega dne Fouqué in Matilda hotela praviti o nekih govoricah, ki so bile po njunem mnenju prav ugodno znamenje in ki so vzbujale upravičene upe, ju je Julijan ustavil takoj pri prvi besedi.

»Pustita mi moje lepo življenje! Vajine malenkostne skrbi, podrobnosti vajinega resničnega življenja, ki so mi bolj ali manj zoprne, bi me vrgle iz nebes. Človek umre, kakor ve in zna; jaz hočem misliti na smrt samo po svoje. Kaj mi mar *drugi?* Vsi moji odnošaji z *drugimi* bodo v trenutku pretrgani. Prosim vaju, ne govorita mi več o ljudeh; dovolj mi je, da moram gledati sodnika in odvetnika.«

»Zares,« je dejal sam pri sebi, »zdi se, da mi je usojeno, da umrem v sanjah. Neznatno bitje, kakršno sem jaz, bo brez dvoma pozabljeno, preden mine štirinajst dni; bilo bi bedasto, to je treba priznati, če bi hotelo igrati komedijo...

Vendar pa je čudno, da sem spoznal umetnost, kako naj človek uživa življenje, šele zdaj, ko se moje življenje nagiblje h koncu.«

Zadnje dni se je največ sprehajal po ozki terasi vrh stolpa in kadil izvrstne cigare, ki je bila Matilda poslala ponje sla na Holandsko; niti sanjalo se mu ni, da so vsak dan v mestu čakali vsi daljnogledi, kdaj se pokaže. Njegova misel je bila v Vergyju. S Fouquéjem ni nikdar govoril o gospe Rênalovi; vendar pa mu je ta dvakrat ali trikrat omenil, da se naglo popravlja, in te besede so mu odmevale v srcu.

Medtem ko je bil Julijan skoraj zmerom z vso svojo dušo v deželi misli, se je Matilda ukvarjala z resničnostjo, kakor se spodobi aristokratskemu srcu; posrečilo se ji je, da je neposredno dopisovanje med gospo Fervaquesovo in Frilairom dozorelo do tolikšne zaupljivosti, da je bila že izgovorjena velika beseda *škofija.*

Častiti prelat, ki je imel v rokah upravo cerkvenih posestev in cerkvena dostojanstva, je dodal nekemu pismu svoji nečakinji pripombo: »*Ubogi Sorel je pač samo zmešana glava; upam, da nam ga vrnejo.*«

Ko je Frilair zagledal te vrstice, je kar poskočil od veselja. Ni dvomil, da bo Julijana rešil.

»Če ne bi bilo tega jakobinskega zakona, ki določa brezkončno število porotnikov in ki ima samo ta resnični namen, da odvzame blagorodnim ljudem ves vpliv, bi bil porok za ugodno sodbo,« je dejal Matildi na predvečer žrebanja šestintridesetih porotnikov. »Dosegel sem, da je bil oproščen župnik N...«

Na svoje veliko veselje je našel Frilair naslednjega dne med imeni izžrebanih porotnikov pet besançonskih kongreganistov in med tistimi, ki niso bili iz mesta, imena gospodov Valenoda, Moiroda in Cholina. »Predvsem sem porok za teh osem porotnikov,« je rekel Matildi. »Prvih pet so sami *stroji;* Valenod je moj zaupnik; Moirod se ima ze vse, kar ima, zahvaliti meni; Cholin pa je bedak, ki se vsega boji.«

Časopisi so oznanili po okrožju imena porotnikov in gospa Rênalova je na nepopisen strah svojega soproga hotela odpotovati v Besançon. Vse, kar je mogel Rênal od nje doseči, je bila obljuba, da ne bo šla iz postelje, da ne bi doživela neprijetnosti, da jo pokličejo za pričo. »Vi ne razumete mojega položaja,« je dejal svoji ženi bivši verrièreski župan, »jaz sem zdaj liberalec, odpadnik, kakor pravijo; ni dvoma, da bosta lopovski Valenod in Frilair pri državnem tožilcu in pri sodnikih dosegla vse mogoče, kar mi utegne biti neljubo.«

Gospa Rênalova se je brez težav vdala ukazom svojega moža. »Če bi prišla pred poroto«, si je rekla, »bi bilo videti, kakor da zahtevam maščevanje.«

Kljub vsem obljubam, ki jih je bila dala svojemu spovedniku in svojemu možu, da bo pametna, je pisala takoj po svojem prihodu v Besançon vsem šestintridesetim porotnikom po vrsti:

»Na dan sodbe se ne bom pokazala, gospod, ker bi utegnila biti moja navzočnost neugodna za stvar gospoda Sorela. Želim, iskreno želim samo eno na svetu, da bi bil oproščen. Bodite prepričani, da bi strašna misel, da je bil zaradi mene nedolžen človek poslan v smrt, zastrupila vse moje življenje, kolikor mi ga še preostaja, in bi ga brez dvoma tudi skrajšala. Kako bi ga mogli obsoditi na smrt, ko vendar jaz živim? Ne, zares, družba nima pravice jemati življenja, zlasti ne bitju, kakršno je Julijan Sorel. V Verrièresu vsi vedó, da je imel trenutke zmedenosti. Ubogi mladenič ima sovražnike;

vendar pa ga ni niti med njegovimi sovražniki (in koliko jih ima!), ki bi dvomil o njegovih čudovitih zmožnostih in o njegovem izrednem znanju. Mladenič, ki mu boste sodili, gospod, ni navaden človek. Skoraj osemnajst mesecev smo ga vsi poznali kot pobožnega, pametnega, pridnega človeka; ampak dvakrat ali trikrat na leto ga pograbi silna otožnost, ki se stopnjuje do zmedenosti. Vse verrièresko mesto, vsi naši sosedje v Vergyju, kjer preživljamo poletni čas, vsa moja rodbina, celó sam gospod podprefekt, vsi bodo lahko potrdili njegovo zgledno pobožnost; vse sveto pismo zna na izust. Ali bi si bil brezbožnež toliko let prizadeval, da bi se naučil svete knjige? Moji sinovi bodo imeli čast, da vam izroče to pismo; otroci so. Blagovolite jih izpraašati gospod; povedali vam bodo o tem mladem človeku vse podrobnosti, ki so morebiti še potrebne, da vas prepričajo, kako nečloveško bi bilo, če bi bil obsojen. S tem bi me ne maščevali, narobe, ubili bi me.

S čim bodo mogli njegovi sovražniki pobijati to dejstvo? Rana, ta posledica njegove trenutne zmedenosti, ki so jo celó moji otroci opažali pri svojem učitelju, je bila tako malo nevarna, da mi je bilo mogoče prej kot po dveh mesecih priti s pošto iz Verrièresa v Besançon. Če izvem, gospod, da le količkaj pomišljate, ali bi iztrgali nečloveškim zakonom moža, ki je tako malo zakrivil, bom vstala s postelje, na katero me priklepa edinole ukaz mojega soproga, in prišla, da se vam vržem k nogam.

Izjavite, gospod, da premišljenosti dejanja ni mogoče ugotoviti, in ne bo si vam treba očitati, da ste prelili kri nedolžnega človeka . . .« in tako dalje.

LXXI

SODBA

Dežela se bo dolgo spominjala tega znamenitega procesa. Zanimanje za obtoženca je naraslo do razburjenja; njegov zločin je bil sicer presenetljiv, ne pa krut. Pa tudi če bi bil krut, ko pa je bil ta mladi mož tako lep! Njegovo veliko, tako hitro pridobljeno bogastvo je ganjenost še povečevalo. »Ali ga bodo obsodili?« so spraševale ženske moške, svoje znance, in videti je bilo, kako so prebledevale, ko so čakale odgovora.

Sainte-Beuve

Slednjič je prišel dan, ki sta se ga gospa Rênalova in Matilda tako bali. Nenavadno mestno lice je njun strah še podvojilo in še celo trdni Fouqué ni ostal v svoji duši miren. Ves okraj je bil prihitel v Besançon, da bi slišal sodbo v tej romantični zgodbi.

Že nekaj dni ni bilo v prenočiščih nobenega prostora več. Vse dame iz mesta so hotele biti navzoče pri razpravi; po ulicah so glasno ponujali Julijanovo sliko, in tako dalje in tako dalje.

Matilda je imela za ta poslednji trenutek pripravljeno pismo, ki ga je v celoti svojeročno napisal prevzvišeni škof ***. Ta prelat, ki je vodil francosko Cerkev in postavljal škofe, je blagovolil prositi za Julijanovo oprostitev. Na predvečer razprave je Matilda nesla njegovo pismo vsemogočnemu velikemu vikarju.

Preden sta se ločila in ko je Matilda vsa objokana že hotela oditi, ji je dejal Frilair, ki je slednjič odložil svojo diplomatsko hladnost in bil tudi sam skoraj ganjen: »Prevzemam odgovornost za izjave porotnikov. V številu dvanajstih oseb, ki imajo nalogo, da preiščejo, ali je zločin vašega varovanca dokazan, in zlasti, ali gre za premišljeno dejanje, štejem šest

prijateljev, ki so pripravljeni storiti zame vse, in namignil sem jim, da je od njih odvisno, ali dobim škofovski stol. Baron Valenod, ki je po moji zaslugi verrièreski župan, ima popolnoma v rokah oba svoja uradnika, Moiroda in Cholina. Res je, žreb nam je določil v tej zadevi dva porotnika, ki sta zelo slabih nazorov; ampak čeprav sta liberalna prenapeteža, sta v važnih stvareh vendar pokorna mojim ukazom, in dal sem jima sporočiti svojo prošnjo, naj glasujeta kakor Valenod. Izvedel sem, da neki šesti porotnik, neizmerno bogat obrtnik in klepetav liberalec, naskrivaj upa na neko dobavo za vojno ministrstvo, in prepričan sem, da mi bo rad ustregel. Sporočil sem mu, da ima Valenod mojo zadnjo besedo.«

»Kdo pa je ta gospod Valenod?« je zaskrbljeno vprašala Matilda.

»Če bi ga poznali, ne bi mogli podvomiti o uspehu. To je predrzen, nesramen, surov govorun, prav ustvarjen za to, da vodi butce za nos. Leta 1814 je prišel na beraško palico, jaz pa ga bom napravil za prefekta. Zmožen je pretepsti ostale porotnike, če ne bi hoteli glasovati po njegovi volji.«

Matilda se je nekoliko pomirila.

Zvečer jo je čakal nov pogovor. Da ne bi brez potrebe podaljševal neprijetnega prizora, katerega končni uspeh je bil v njegovih očeh jasen, se je Julijan odločil, da pri razpravi ne bo govoril.

»Govoril bo moj odvetnik,« je dejal Matildi. »Pogledi mojih sovražnikov bodo že tako predolgo uprti vame. Ti dežela ni so ogorčeni nad naglo kariero, za katero se imam zahvaliti vam, in verjemite mi, da ni med njimi niti enega, ki ne bi želel moje obsodbe, čeprav bo morebiti jokal kakor bebec, ko me bodo peljali v smrt.«

»Radi bi vas videli ponižanega, žal, to je le preres,« je odvrnila Matilda, »vendar pa ne verjamem, da bi bili kruti. Moja navzočnost v Besançonu in moja žalost sta vzbudili zanimanje pri vseh ženskah; vaš čedni obraz bo opravil še drugo. Če boste rekli pred svojimi sodniki le besedo, bodo vsi poslušalci za vas . . .,« in tako dalje in tako dalje.

Naslednjega dne ob devetih, ko je Julijan odšel iz svoje ječe in se napotil v veliko dvorano sodne palače, se je orožnikom le z veliko težavo posrečilo razgnati velikansko množico, ki se je gnetla na dvorišču. Julijan se je bil dobro naspal, bil je zelo miren in ni občutil drugega kot filozofsko

pomilovanje do množice škodoželjnežev, ki bodo brez sleherne krutosti ploskali njegovi smrtni obsodbi. Zelo je bil iznenaden, ko je spoznal, potem ko se je bil več kot četrt ure zadrževal sredi te množice, da njegova navzočnost vzbuja v občinstvu nežno sočutje. Slišal ni niti ene same neprijazne besede. »Ti deželani niti niso tako hudobni, kakor sem mislil,« si je dejal.

Ko je stopil v sodno dvorano, ga je presenetila eleganca arhitekture. To je bil čisti gotski slog; polno je bilo iz kamna rezanih, zelo skrbno izdelanih stebričkov. Zdelo se mu je, da je kje na Angleškem.

Kmalu pa je vso njegovo pozornost pritegnilo kakšnih dvanajst do petnajst ljubkih žensk, ki so polnile vse tri balkone nad sodniki in porotniki, nasproti zatožni klopi. Ko se je ozrl proti občinstvu, je videl, da je bil zaokroženi oder, ki se dviga nad amfiteatrom, natlačen z ženskami; po večini so bile mlade in zdele so se mu prav čedne; oči so jim žarele in izražale so veliko zanimanje. Ostala dvorana je bila nabito polna. Pri vratih so se pretepali in stražam ni bilo mogoče napraviti reda in tišine.

Vsi so z očmi iskali Julijana. Ko so ga opazili na nekoliko vzvišenem prostoru, ki je določen za obtoženca, so ga sprejeli z mrmranjem osuplosti in sočutnega zanimanja. Vsakdo bi bil tistega dne rekel, da Julijan še nima dvajset let; oblečen je bil zelo preprosto, vendar pa z izbranim okusom; njegovi lasje in njegovo čelo so bili prekrasni; Matilda ga je hotela osebno nadzorovati, ko se je oblačil. Bil je silno bled. Komaj je bil sédel v klop, že mu je od vseh strani udarilo na ušesa: »Moj bog, kako je mlad! ... Saj je še otrok ... Dosti lepši je kakor na sliki.«

»Dragi obtoženec,« mu je dejal orožnik, ki mu je sedel na desni. »Ali vidite tistih šest dam na balkonu?« In pokazal mu je majhen izbočen oder nad amfiteatrom, kjer imajo svoja mesta porotniki. »Tam je gospa prefektova,« je nadaljeval orožnik, »zraven nje je markiza M...; ta vas ima zelo rada; slišal sem jo, ko je govorila s preiskovalnim sodnikom. Potem pride gospa Dervillova ...«

»Gospa Dervillova!« je vzkliknil Julijan in v čelo mu je udarila živa rdečica. »Ko bo odšla iz dvorane, bo pisala gospe Rênalovi,« je pomislil. Ni vedel, da je gospa Rênalova v Besançonu.

Priče so bile prav hitro zaslišane. Takoj pri prvih besedah obtožnice državnega tožilca so dve izmed dam, ki so sedele na balkončku prav nasproti Julijanu, oblile solze. »Gospa Dervillova ni tako močno ganjena,« je pomislil Julijan. Opazil pa je, da je zelo rdeča.

Državni tožilec je govoril z zanosom in v slabi francoščini o nečloveškem zločinu, ki je bil storjen. Julijan je na obrazih sosed gospe Dervillove opazil, da njegovih besed nikakor ne odobravajo. Več porotnikov, ki so bili, kakor je bilo videti, njihovi znanci, je govorilo z damami in jih očitno skušalo pomiriti. »Vse to so res samo dobra znamenja,« je pomislil Julijan.

Doslej je do vseh ljudi, ki so bili navzoči pri razpravi, občutil samo globoko, iskreno zaničevanje. Neslani govor državnega tožilca je ta občutek odpora še povečal. Polagoma pa je Julijanova ravnodušnost popustila pred dokazi zanimanja, ki ga je očitno vzbujal.

Bil je zadovoljen z odločnim izrazom svojega odvetnika. »Nikakršnih fraz,« mu je dejal tiho, ko se je le-ta pripravljal, da začne govoriti.

»Vsa vznesenost, ki jo je ukradel Bossuetu in jo uporabil zoper vas, vam je samo koristila,« je dejal odvetnik. In res, ni še govoril pet minut, ko so že imele skoraj vse ženske robce v rokah. Odvetnik, ki ga je to opogumilo, je povedal porotnikom marsikatero krepko besedo. Julijan je vztrepetal; začutil je, da mu silijo solze v oči. »Moj bog, kaj porečejo moji sovražniki!«

Malo je manjkalo, da se ni vdal ganjenosti, ki se ga je lotevala, ko je na srečo ujel nesramni pogled barona Valenoda.

»Temu lopovu oči kar žarijo,« je pomislil, »kakšno zmagoslavje za tega podleža! Če bi mi bil moj zločin naprtil samo to zoprnost, bi ga moral že zaradi tega preklinjati. Bogve, kaj vse bo govoril o meni gospe Rênalovi?«

Ta misel je zatemnila vse druge. Kmalu so ga vzdramili glasovi odobravanja, ki so prihajali od občinstva. Odvetnik je bil pravkar končal svoj zagovor. Julijan se je spomnil, da bi se spodobilo, da mu stisne roko. Čas je bil hitro potekel.

Odvetniku in obtožencu so prinesli okrepčil. Šele takrat je Julijan opazil neko okoliščino: niti ena ženska ni zapustila dvorane, da bi šla večerjat.

»Pri moji veri, skoraj bi bil umrl od gladu,« je dejal odvetnik, »pa vi?«

»Tudi jaz,« je odvrnil Julijan.

»Glejte, tudi gospe prefektovi so prinesli večerjo,« mu je dejal odvetnik, kažoč na balkonček. »Pogum, vse gre dobro.« Razprava se je nadaljevala.

Ko je predsednik na kratko ponovil vso zadevo, je udarilo polnoč. Predsednik je moral prekiniti svoj govor; sredi tišine in splošnega pričakovanja so po dvorani odmevali udarci ure.

»Napočil je moj poslednji dan,« je pomislil Julijan. Mahoma ga je spodbudila misel na dolžnost. Do takrat je bil premagoval svojo ganjenost in ostal je pri sklepu, da ne bo govoril; ko pa ga je predsednik porote vprašal, ali ima kaj dodati, je vstal. Videl je oči gospe Dervillove; pri luči se mu je zdelo, da se zelo leskečejo. »Pa ne da bi jokala?« je pomislil.

»Gospodje porotniki! Strah pred zaničevanjem, ki sem mislil, da mu bom kljuboval v trenutku smrti, me sili, da povzamem besedo. Gospoda, nimam časti, da bi pripadal vašemu sloju; v meni vidite kmeta, ki se je uprl nizkotnosti svojega stanu.

Ne prosim vas nikakršne milosti,« je nadaljeval Julijan in glas mu je zvenel zmeraj krepkeje. »Ne delam si varljivih upov; čaka me smrt in pravična bo. Zgodilo se je, da sem stregel po življenju ženski, ki v najvišji meri zasluži vse spoštovanje, vso čast. Gospa Rênalova je bila zame kakor mati. Moj zločin je strašen in izvršil sem ga s *premislekom*. Zaslužil sem torej smrt, gospoda porotniki. Pa tudi če bi moja krivda ne bila tako velika, vidim med vami ljudi, ki se ne bodo ozirali na sočutje, ki ga utegne zaslužiti moja mladost. V moji osebi bodo hoteli kaznovati in za vselej ukrotiti tisto vrsto mladih ljudi, ki so rojeni v nižjih slojih in ki jih je kakorkoli tlačilo uboštvo, pa so imeli srečo, da so bili deležni vzgoje in so bili tako drzni, da so se pomešali med tisto, kar ponos bogatih ljudi imenuje *družba*.

To je moj zločin, gospoda, in kaznovan bom s tem večjo strogostjo, ker me v resnici ne sodijo ljudje mojega stanu. Na porotniških klopeh ne vidim nobenega obogatelega kmeta, temveč same ogorčene meščane ...«

Dvajset minut je govoril Julijan v tem smislu; povedal je vse, kar je imel na srcu. Državni tožilec, ki je pričakoval na-

klonjenost pri plemstvu, je kar odskakoval s svojega sedeža. Kljub nekoliko abstraktni smeri Julijanovega govora so vse ženske pretakale solze. Celó gospa Dervillova si je tiščala robec na oči. Preden je Julijan končal, je še enkrat poudaril premišljenost zločina, svoje kesanje, brezmejno otroško spoštovanje, ki ga je bil v srečnejših časih občutil do gospe Rênalove... Gospa Dervillova je kriknila in se onesvestila.

Bilo je natančno ob enih, ko so se porotniki umaknili v svojo sobo. Niti ena sama ženska ni bila zapustila svojega prostora; več moških je imelo solze v očeh. Pogovori so bili sprva zelo živahni; čakanje na sklep porote pa je vendarle trajalo predolgo; s splošno utrujenostjo je prišel med zbrano množico mir. Trenutek je bil svečan; luči so polagoma pojemale. Julijan, ki je bil zelo utrujen, je slišal, kako se prav blizu njega pogovarjajo o tem, ali je to zavlačevanje dobro ali slabo znamenje. Z radostjo je videl, da mu vsi želijo dobro. Sodni zbor se še zmeraj ni vrnil; vendar pa ni niti ena ženska zapustila dvorane. Natančno v trenutku, ko je ura udarila dve, je nastal velik ropot; vratca porotniške sobe so se odprla. Prvi je z resnimi koraki, kakor bi prihajal na oder, prišel v dvorano Valenod; za njim so stopali vsi drugi porotniki. Odkašljal se je, potem pa izjavil, da so porotniki po svojem srcu in po svoji vesti soglasno potrdili, da je Julijan Sorel kriv umora, in sicer premišljenega umora. Tej izjavi je morala po zakonu slediti smrtna obsodba; trenutek nato je bila izrečena. Julijan je pogledal na uro; spomnil se je Lavaletta; bilo je četrt na tri. »Danes je petek,« je pomislil.

»Da, ampak za Valenoda, ki me sodi, je to srečen dan... Preveč sem zastražen, da bi me mogla Matilda rešiti, kakor je storila gospa Lavalettova. Tako bom torej čez tri dni ob tej uri vedel, kaj se skriva za tistim *velikim morda.*«

V tistem trenutku je zaslišal krik in to ga je spet spomnilo posvetnih stvari. Ženske okrog njega so ihtele. Videl je, da so vsi obrazi obrnjeni proti malemu odru, vzidanemu nad vencem gotskega stenskega stebra. Pozneje je izvedel, da se je bila tja skrila Matilda. Ker se krik ni ponovil, so vsi spet obrnili poglede v Julijana, ki so ga orožniki skušali odpeljati skozi gosto množico.

»Glejmo, da ne bomo dali temu malopridnežu Valenodu povoda, da bi se posmehoval,« je pomislil Julijan. »S kakšnim skesanim in pretkanim obrazom je podal izjavo, ki za-

hteva mojo smrt, medtem ko je imel predsednik porote kljub temu, da je že toliko let samo sodnik, solzo v očesu, ko me je obsodil! Kakšno veselje za Valenoda, da se lahko maščuje za najino nekdanje tekmovanje za gospo Rênalovo! Torej je ne bom več videl! Vse je končano... Čutim, da je poslednje slovo med nama nemogoče... Kako srečen bi bil, če bi ji mogel izraziti ves gnus, ki ga občutim do svojega zločina!

Da bi ji mogel reči samo te besede: ‚Obsojen sem po pravici!'«

LXXII

Ko so Julijana spet pripeljali v ječo, so ga odpeljali v sobo, ki je bila namenjena na smrt obsojenim. On, ki je po navadi opazil sleherno, tudi najmanjšo podrobnost, ni opazil, da ga niso peljali nazaj v njegov stolp. Premišljal je o tem, kaj bi rekel gospe Rênalovi, če bi ga doletela sreča, da bi jo pred svojim poslednjim trenutkom še enkrat videl. Mislil si je, da bi ga ustavila, in zato bi ji bil rad že s prvo besedo naslikal vse svoje kesanje. »Kako naj jo po takem dejanju prepričam, da ljubim samo njo? Kajti navsezadnje sem jo hotel ubiti iz častihlepja, ali pa iz ljubezni do Matilde!«

Ko je legal v posteljo, je videl, da so rjuhe iz surovega platna. Takrat so se mu odprle oči. »Aha, v temnici sem, ker sem obsojen na smrt,« je pomislil; »in tako je prav...

Grof Altamira mi je pripovedoval, da je dejal Danton na predvečer svoje smrti s svojim debelim glasom: ‚Čudno, gla-

gola *obglaviti* ni mogoče spregati v vseh časih; lahko na primer rečemo: obglavljen bom, obglavljen boš, ne moremo pa reči: obglavljen sem bil.

Zakaj pa ne, če je posmrtno življenje?« je nadaljeval Julijan sam pri sebi... »Presneto, če najdem tam Boga kristjanov, sem izgubljen; to je samosilnik in kot tak zmerom misli na maščevanje; njegovo sveto pismo govori samo o strašnih kaznih. Nikoli ga nisem ljubil; celó verjeti nisem nikoli mogel, da ga je mogoče iskreno ljubiti. Nikakršnega usmiljenja ne pozna (in spomnil se je različnih mest v svetem pismu). Strahovito me bo kaznoval...«

»Če pa najdem Fénelonovega Boga...? Mogoče mi poreče: ‚Mnogo ti bo odpuščeno, ker si mnogo ljubil...‘

Ali sem res mnogo ljubil? Ah, ljubil sem gospo Rênalovo, moje vedenje do nje pa je bilo strašno. Pri njej kakor drugod sem se izneveril preprostosti in skromni zaslužnosti na ljubo zunanjemu bliščU...

Zato pa tudi, kakšne možnosti!... Huzarski polkovnik v primeru vojne, v mirnem času legacijski tajnik, potem po-

slanik... kajti tem poslom bi se bil hitro priučil... in tudi če bi bil navaden tepec, ali bi se bilo treba zetu markiza La Mola bati kakšnega tekmeca? Vse moje neumnosti bi mi bile odpuščene, ali pa bi se mi štele celó kot zasluge. Zaslužen človek, ki bi živel v največjem razkošju na Dunaju ali v Londonu...«

»Ne čisto tako; v treh dneh boste obglavljeni, gospod!«

Julijan se je od srca zasmejal svojemu domisleku. »Resnično, v človeku živita dve bitji,« je pomislil. »Kako bi se mi sicer mogla poroditi ta hudomušna misel, vrag jo vzemi!«

»No, da, prijatelj, v treh dneh boš obglavljen,« je odvrnil motilcu. »Cholin bo najel okno, plačala bosta z abbéjem Maslonom vsak polovico. Kdo ve, kateri teh dveh častivrednih mož bo okradel svojega tovariša, da poravna stroške za najemnino okna?«

Nenadoma mu je prišlo na misel naslednje mesto iz Rotroujevega *Venceslasa:*

Vladislav:
... Moja duša je pripravljena.
Kralj, Vladislavov oče:
Morišče tudi; pojdi, takoj boš, sin, obglavljen.

»Lep odgovor!« je pomislil Julijan in zaspal. Zjutraj ga je nekdo zbudil s krepkim objemom.

»Kaj, že?« je dejal Julijan in zmedeno pogledal. Mislil je, da ga že drži krvnik v rokah.

Bila je Matilda. »Na srečo me ni razumela.« Ta misel mu je vrnila vso njegovo hladnokrvnost. Matilda se mu je zdela spremenjena, kakor da je pravkar vstala od dolge bolezni; skorajda je ni bilo moč prepoznati.

»Ta nesramnež, Frilair, me je izdal,« mu je rekla in vila roke; od jeze še jokati ni mogla.

»Ali nisem bil lep včeraj, ko sem govoril?« je odvrnil Julijan. »Govoril sem nepripravljen in to prvikrat v življenju! Sicer pa se bojim, da je bilo tudi zadnjikrat!«

V tistem trenutku je Julijan igral na Matildinem značaju z vso hladnokrvnostjo spretnega pianista, ki igra klavir.

»Ne odlikuje me visok rod, to je res,« je pristavil, »ampak Matildina plemenita duša je dvignila svojega ljubimca k sebi.

Ali mislite, da je bil Bonifacij de La Mole lepši pred svojimi sodniki?«

Matilda je bila tistega dne resnično nežna, brez sleherne ponarejenosti, kakor siromašno dekle, ki stanuje v petem nadstropju. Iz njega pa ni in ni mogla izvabiti preprostih besed. Nevedé ji je vračal muke, ki jih je bil sam dostikrat trpel zaradi nje.

»Nilovih izvirkov ljudje ne poznajo,« si je mislil Julijan; »človeškemu očesu ni bilo dano, da bi videlo kraljico rek, dokler je še preprost potok; tako tudi nobeno človeško oko ne bo videlo Julijana slabotnega, in to zato ne, ker ni slaboten. Ampak srce mu je hitro ganjeno; najbolj preprosta beseda, če jo kdo izgovori z iskrenim glasom, zna vzbuditi drhtenje v mojem glasu in mi celó privabiti solze v oči. Kolikokrat so me trdosrčneži zaradi te mehkobe zaničevali! Mislili so, da prosim milosti; tega ne smem trpeti.

Pravijo, da je Dantona na morišču ganilo, ko se je spomnil svoje žene. Toda Danton je vrnil pomehkuženemu narodu moč in zabranil, da ni prišel sovražnik v Pariz. Zase pa le jaz sam vem, kaj bi bil zmogel... Za druge sem kvečjemu mogoče nekakšen *morda.*

Če bi bila tu v moji temnici gospa Rênalova namesto Matilde, ali bi mogel biti porok zase? Moj neizmerni obup in moje kesanje bi v očeh raznih Valenodov in patricijev vsega okraja veljala za nizkoten strah pred smrtjo, tako ošabna so njihova slabotna srca, ki jih njihov denarni položaj postavlja nad skušnjave! ‚Vidite, kaj pomeni, če je kdo rojen kot sin tesarja!‘ bi rekla Moirod in Cholin, ki sta me pravkar obsodila na smrt. ‚Človek si lahko pridobi učenost, spretnost, ampak pogum... Poguma se ni mogoče priučiti.‘ Niti z ubogo Matildo, ki zdaj joče, ali, bolje rečeno, ki ne more več jokati,« je dejal in ji pogledal v objokane oči... Stisnil jo je k sebi; pri pogledu na resnično bolečino je pozabil na vse razumsko igračkanje... »Mogoče je vso noč prejokala,« je pomislil; »ampak kako se bo nekega dne sramovala tega spomina! Menila bo, da jo je v zgodnji mladosti nizkotno mišljenje nekega plebejca zapeljalo na kriva pota... Croisenois je dovolj velik slabič, da se bo poročil z njo, in pri moji veri, prav bo storil. Pripravila ga bo k temu, da bo igral določeno vlogo.

Du droit qu'un esprit ferme et vaste en ses desseins
A sur l'esprit grossier des vulgaires humains.*

Ah, kaj takšnega! To je res zabavno: odkar vem, da moram umreti, mi prihajajo v spomin vsi stihi, kar sem jih kdaj znal v svojem življenju. To je znamenje propadanja ...«

Matilda mu je ponavljala z ugaslim glasom: »Tukaj je, v sosedni sobi.« Slednjič so njene besede vzbudile njegovo pozornost. »Glas ji je slaboten,« je pomislil, »ves njen gospodovalni značaj pa se kaže že v njenem poudarku. Samo zato govori tako tiho, da se ne bi razjezila.«

»Kdo pa?« jo je vprašal prijazno.

»Odvetnik, da vam bo dal podpisati priziv.«

»Ne bom vložil priziva.«

»Kaj? Ne boste vložili priziva?« je vzkliknila in vstala; oči so se ji bliskale od jeze. »In zakaj, če smem vprašati?«

»Ker v tem trenutku občutim pogum, da umrem, ne da bi vzbujal preveč smeha na svoj račun. Kdo more reči, da bom čez dva meseca, po dolgem bivanju v tej vlažni luknji, še zmerom tako trden? Pred seboj vidim sestanke z duhovniki, s svojim očetom ... Nič na svetu bi mi ne moglo biti bolj zoprno. Umrimo!«

Ta nepričakovani odpor je vzdramil ponos, kar ga je bilo v Matildinem značaju. Z abbéjem Frilairom ni bila mogla govoriti pred uro, ko se odpro vrata temnice besançonske ječe; ves njen bes se je torej izlil na Julijana. Oboževala ga je, in vendar je dolge četrt ure preklinjala njegov značaj in obžalovala, da ga je kdaj ljubila; pred njim je stala spet tista ošabna Matilda, ki ga je bila nekoč v knjižnici La Molovega dvorca obsipala z žaljivimi psovkami.

»Nebesa bi bila morala poskrbeti za to, da bi bila prišla na svet kot moški, v čast in slavo svojega rodu,« ji je dejal.

»Kar pa se mene tiče,« je pomislil, »bi bil neumen, če bi hotel preživeti še dva meseca v tem ostudnem kraju in se nastavljati vsem nesramnostim in poniževanjem, ki si jih utegne izmisliti patricijska stranka,* in kjer bi bile moja edina tolažba psovke te brezumne ženske ... No da, po-

---

* S pravico, ki jo duh mogočni, širni osvoji,
da vlada nad slabiči, nizkimi ljudmi.

* To govori jakobinec. (Op. pis.)

jutrišnjem zjutraj se bom dvobojeval z nasprotnikom, ki je znan po svoji hladnokrvnosti in izredni spretnosti... Prav izredno spreten je, pravijo Mefistovi prijatelji; nikdar ne zgreši cilja.

Prav, naj bo! Meni je prav. (Matilda mu je še zmeraj prigovarjala.) Za vraga, ne, ne bom vložil priziva.«

Ko je storil ta sklep, se je pogreznil v sanjarjenje... Ob šestih bo poštni sel kakor ponavadi mimogrede prinesel časopis; ob osmih, ko ga bo Rênal prebral, ga bo Eliza, stopajoč po prstih, odnesla k njej in ji ga bo položila na posteljo. Potem se bo prebudila; pri branju se bo nenadoma vznemirila; njena lepa roka bo zatrepetala; brala bo do besed... *‚ob desetih pet minut je nehal živeti‘.*

»Točila bo grenke solze, poznam jo; zaman sem jo hotel umoriti; vse bo pozabljeno, in oseba, ki sem ji hotel vzeti življenje, bo edina, ki bo iskreno objokovala mojo smrt.

Ah, to je protislovje!« si je dejal in še dolge četrt ure, ko je še vedno trajal mučni prizor z Matildo, je mislil samo na gospo Rênalovo. Proti svoji volji in čeprav je večkrat odgovarjal na to, kar mu je pravila Matilda, ni mogel odtrgati svojih misli od spomina na spalnico v Verrièresu. V duhu je videl besançonski časopis na prešiti posteljni odeji iz oranžnega tafta. Videl je belo roko, kako je krčevito zmečkala časopis; videl je gospo Rênalovo, kako joče... V mislih je sledil vsaki solzi, ki je tekla po njenem ljubkem obrazu.

Gospodična La Molova ni mogla od Julijana doseči ničesar; poklicala je odvetnika. Na srečo je bil to bivši kapetan italijanske vojske iz leta 1796, kjer je bil Manuelov tovariš.

Zaradi lepšega je pobijal obtoženčev sklep. Julijan, ki mu je hotel pokazati, da ga ceni, mu je pojasnil svoje razloge.

»Pri moji veri, človek je lahko vaših misli,« je končno rekel Feliks Vaneau; tako je bilo ime odvetniku. »Ampak za priziv imate še dolge tri dni časa in moja dolžnost je, da se vsak dan oglasim pri vas. Če bi se v teh dveh mesecih pod ječo odprl vulkan, bi bili rešeni. Lahko umrete tudi za boleznijo,« je pristavil in pogledal Julijana.

Julijan mu je stisnil roko. »Hvala vam, dober človek ste. O tem bom še premišljal.«

In ko sta slednjič Matilda in odvetnik odšla, je občutil do odvetnika dosti več prijateljstva kot do nje.

LXXIII

Uro pozneje, ko je trdno spal, so ga prebudile solze, ki je čutil, da mu kapljajo na roko. »Ah, že spet Matilda!« je pomislil napol prebujen. »Ker je zvesta svojim načelom, prihaja, da bi z nežnimi čustvi omajala moj sklep.« Pričakoval je novega nastopa in vznesenih besed, in to mu je bilo zoprno; zato ni odprl oči. Na misel so mu prišli stihi Belfegorja, ki beži pred svojo ženo.

Zaslišal je čuden vzdih; odprl je oči: bila je gospa Rênalova.

»Ah, torej te vendar vidim, preden umrem! Ali je privid?« je vzkliknil ter se ji vrgel k nogam.

»Oprostite, gospa, v vaših očeh sem vendar samo morilec,« je dejal takoj nato, ko se je zavedel.

»Gospod, prišla sem vas rotit, da vložite priziv; vem, da nočete...« Ihtenje jo je dušilo, da ni mogla govoriti.

»Blagovolite mi odpustiti!«

»Če hočeš, da ti odpustim,« mu je rekla, vstala in se mu vrgla v objem, »vloži nemudoma priziv zoper smrtno obsodbo.«

Julijan jo je obsul s poljubi.

»Ali me boš hodila ta dva meseca vsak dan obiskovat?«

»Prisegam ti. Sleherni dan, razen če mi moj mož to zabrani.«

»Podpišem,« je vzkliknil Julijan. »Kaj? Odpuščaš mi? Ali je to mogoče?«

Stiskal jo je v objemih; bil je kakor brezumen. Gospa Rênalova je tiho zastokala.

»Nič, nič,« mu je rekla; »zabolelo me je, ker si me stisnil.«

»Rama!« je vzkliknil Julijan in oblile so ga solze. Stopil je za korak nazaj in ji pokril roko z gorečimi poljubi. »Kdo bi bil to rekel, ko sem te poslednjikrat videl v tvoji sobi v Verrièresu!«

»Kdo bi bil takrat rekel, da bom pisala La Molu tisto grdo pismo?«

»Vedi, da sem te zmeraj ljubil, ljubil samo tebe!«

»Ali je mogoče?« je vzkliknila gospa Rênalova vsa vzradoščena. Naslonila se je na Julijana, ki je klečal pred njo in dolgo sta oba tiho jokala.

Nikdar poprej ni bil Julijan doživel podobnega trenutka.

Šele čez dolgo časa, ko je mogla spet spregovoriti, je gospa Rênalova dejala:

»In mlada gospa Micheletova, ali bolje rečeno gospodična La Molova? Zakaj resnično začenjam že verjeti temu čudnemu romanu!«

»Resničen je le na videz,« je odvrnil Julijan. »Moja žena je, ni pa ljubica . . .«

Stokrat sta drug drugega ustavila in le z veliko težavo sta si slednjič dopovedala, česar še nista vedela. Pismo, ki ga je bila pisala La Molu, je bil sestavil mladi duhovnik, spovednik gospe Rênalove, in ona ga je potem prepisala. »Kako strašno je, kar sem zakrivila, ker mi je to narekovala vera!« mu je rekla; »pri tem pa sem najstrašnejša mesta tega pisma še ublažila!«

Julijanovi strastni izbruhi in sreča, ki je v njej plaval, so pričali, kako rad ji odpušča. Še nikoli ni tako brezumno ljubil.

»In vendar sem prepričana, da sem verna,« mu je rekla gospa Rênalova med nadaljnjim pogovorom. »Iskreno verujem v Boga; prav tako verujem tudi, da, prepričana sem, da je zločin, ki sem ga kriva, strašen; in vendar, brž ko te vidim, celó zdaj, ko si bil dvakrat streljal name . . .« Tu jo je, čeprav se je branila, Julijan znova obsul s poljubi.

»Pusti me,« je nadaljevala, »govoriti hočem s teboj pametno, da ne pozabim . . . kakor hitro te vidim, izginejo vse dolžnosti, vse moje bitje je samo ljubezen do tebe; beseda ljubezen je pravzaprav vse preslaba. Zate občutim, kar bi morala občutiti samo do Boga: zmes spoštovanja, ljubezni in pokorščine . . . Resnično, ne vem, kaj vzbujaš v meni . . . Reci mi, naj zabodem ječarja z nožem, in zločin bo storjen, še preden bom utegnila na to pomisliti. Razloži mi to prav jasno, preden te zapustim; videti hočem jasno v svojem srcu; zakaj čez dva meseca se bova ločila . . . Da, ali se bova res ločila?« mu je rekla in se nasmehnila.

»Vzamem besedo nazaj!« je vzkliknil Julijan in vstal; »ne bom vložil priziva zoper smrtno obsodbo, če boš skušala

s pomočjo strupa, noža, pištole, ogljenega plina ali na kakršenkoli drug način končati svoje življenje ali si ga skrajšati!«

Gospe Rênalovi se je v trenutku spremenil obraz. Izraz najnežnejše ljubezni se je umaknil izrazu globoke zasanjanosti.

»Kaj ko bi oba takoj umrla?« je slednjič spregovorila.

»Kdo ve, kaj najde človek na onem svetu?« je odvrnil Julijan. »Mogoče muke, mogoče sploh ničesar. Ali ne bi preživela skupaj dveh sladkih mesecev? Dva meseca, to je precej dni! To bodo najsrečnejši dnevi mojega življenja!«

»To bodo najsrečnejši dnevi tvojega življenja!?«

»Najsrečnejši,« je ponovil Julijan radostno; »govorim ti to, kakor bi govoril samemu sebi. Bog ne daj, da bi pretiraval!«

»Tako govoriti se pravi ukazovati mi,« je rekla gospa Rênalova s plahim, otožnim smehljajem.

»Torej prisežeš pri ljubezni, ki jo občutiš do mene, da ne boš z nikakršnim posrednim ali neposrednim pripomočkom stregla po svojem življenju? ... Pomisli,« je pristavil, »da moraš živeti za mojega sina, ki ga bo Matilda prepustila lakajem, brž ko bo postala markiza Croisenoisova.«

»Prisežem,« je odvrnila hladno, »ampak s seboj hočem odnesti priziv, ki ga boš lastnoročno napisal in podpisal. Sama pojdem k državnemu tožilcu.«

»Pazi! Prišla boš na slab glas!«

»Po tem, kar sem storila s tem, da sem te prišla obiskat v ječo, sem za Besançon in za vso Franche-Comtéjo za vse večne čase junakinja posmehljivih zgodbic,« je dejala z globoko potrtim obrazom. »Meje stroge sramežljivosti so prekoračene ... Ženska brez časti sem; res je, storila sem to zate ... «

Njen glas je bil tako žalosten, da jo je Julijan poljubil z občutkom sreče, ki mu je bil popolnoma nov. To ni bila več omama ljubezni, bila je globoka hvaležnost. Šele zdaj je prvikrat spoznal vso veličino njene žrtve.

Kakšna usmiljena duša je brez dvoma obvestila Rênala o dolgih obiskih njegove žene v Julijanovi ječi, zakaj čez tri dni je poslal ponjo svojo kočijo s strogim ukazom, naj se pri priči vrne v Verrières.

Tisti dan se je s to kruto odločitvijo začel slabo za Julijana. Nekaj ur po slovesu so ga opozorili, da je neki duhovnik, znan spletkar, ki pa se kljub temu ni mogel vriniti med besançonske jezuite, že od zgodnjih jutranjih ur pred vrati ječe, na cesti. Lilo je kakor iz škafa in mož je hotel igrati mučenika. Julijan je bil potrt; ta duhovnikova prismodarija pa ga je globoko vznemirila.

Že zjutraj je bil odklonil njegov obisk, ampak možak si je bil vtepel v glavo, da bo Julijana spovedal, zato da bi si pri mladih besançonskih ženskah z raznimi zaupnostmi, ki bi jim jih pripovedoval, češ da jih ima od njega, pridobil sloves.

Na ves glas je izjavljal, da bo ves dan in vso noč prebil pred vrati ječe. »Bog me pošilja, da omehčam srce temu novemu odpadniku*...« In preprosto ljudstvo, ki je zmeraj željno nenavadnih prizorov, se je začelo trumoma zbirati.

»Da, bratje moji,« je govoril, »tukaj bom preživel današnji dan in današnjo noč, pa tudi vse naslednje dni in noči. Sveti duh me je razsvetlil; od zgoraj sem prejel poslanstvo; jaz moram rešiti dušo mladega Sorela. Pridružite svoje molitve mojim...« in tako dalje.

Julijan se je bal mučnih nastopov in vsega, kar bi utegnilo obračati pozornost nanj. Mislil je na to, kako bi ujel ugoden trenutek, da bi se neopazno izmuznil s tega sveta; imel pa je še nekoliko upanja, da bo še kdaj videl gospo Rênalovo; bil je brezumno zaljubljen.

Vrata ječe so bila v eni najbolj obljudenih ulic. Misel na umazanega duhovnika, ki je vzbujal nemir in ki se je okrog njega zbirala množica, mu je mučila dušo. »In brez dvoma sleherni trenutek ponavlja moje ime!« Te minute so bile hujše od smrti.

V presledkih ene ure je nekajkrat poklical ključarja, ki mu je bil vdan; poslal ga je pogledat, ali je duhovnik še zmerom pred vrati ječe.

»Gospod, na obeh kolenih kleči v blatu,« mu je vsakikrat dejal ključar; »na glas moli in bere litanije za vašo dušo...« »Nesramnež!« je pomislil Julijan. In res, v tistem trenutku je zaslišal zamolklo mrmranje ljudstva, ki je odgovarjalo litanijam. Še bolj ga je razkačilo, ko je videl, da tudi ključar

---

* Namigovanje na Julijana Odpadnika. (Op. prev.)

premika ustnice in ponavlja latinske besede. »Govoriti začenjajo, da morate imeti silno zakrknjeno srce, ko tako zavračate tolažbo svetega moža.«

»O domovina moja, kako si še mračnjaška!« je vzkliknil Julijan, ves divji od jeze. In ne meneč se za ključarjevo navzočnost, je modroval dalje:

»Ta možak hoče članek v časopisu, in zaveda se, da ga bo na ta način dosegel!«

»Ah, prekleti deželani! V Parizu mi ne bi bilo treba prenašati vseh teh nadleg. Tam so nekoliko bolj spretni v krivičaštvu.«

»Pokličite tega svetega duhovnika!« je slednjič dejal ključarju. Pot mu je v debelih sragah tekel po čelu. Ključar je napravil znamenje križa in ves vesel odšel iz celice.

Sveti mož je bil strahotno grd, še bolj pa umazan. Hladni dež, ki je lil zunaj, je še povečeval temačnost in vlažnost v celici. Duhovnik je hotel Julijana poljubiti, in ko je spregovoril, je začel hliniti ganjenost; njegovo ostudno svetohlinstvo je bilo preveč očitno. Še nikoli v življenju ni bil Julijan tako besen.

Četrt ure po duhovnikovem odhodu je bil Julijan popoln strahopetec. Prvikrat se mu je smrt zazdela strašna. V mislih je videl razpadanje, ki se bo začelo za njegovo truplo dva dni po usmrtitvi, in tako dalje in tako dalje.

Bal se je, da se ne bi izdal s kakšnim znamenjem slabosti ali pa da bi se vrgel na duhovnika in ga zadavil s svojo verigo, ko mu je prišlo na um, da je poprosil svetega moža, naj gre še istega dne zanj brat pobožno sveto mašo za štirideset frankov.

Ker je bilo že poldne, jo je duhovnik brž odkuril.

LXXIV

Ko je duhovnik odšel, je Julijan dolgo jokal, jokal, ker je moral umreti. Polagoma ga je prevzemala misel, da bi se gospe Rênalovi, če bi bila v Besançonu, izpovedal svoje slabosti.

V trenutku, ko je najbolj obžaloval, da oboževane ženske ni pri njem, je zaslišal Matildin korak.

»Največja nesreča v ječi je pač to, da človek ne more zakleniti vrat,« je pomislil. Vse, kar mu je govorila Matilda, ga je samo dražilo.

Povedala mu je, da se je na dan sodbe Valenod, ki je že imel svoje imenovanje za prefekta v žepu, drznil ponorčevati iz abbéja Frilaira in si privoščil veselje, da ga je obsodil na smrt.

»‚Kaj je prišlo vašemu prijatelju na um', mi je pravkar dejal Frilair, ‚da je začel dramiti in napadati malenkostno nečimrnost *meščanskega plemstva?* Kaj mu je bilo treba govoriti o kastah? Opozoril jih je na to, kaj morajo storiti v svojem političnem interesu; te ničle niso bile niti pomislile na to; malo je manjkalo, da se niso razjokale! Misel na korist njihove kaste jim je prišla kakor nalašč, da so z njo zakrili svoj strah pred smrtno obsodbo. Priznati je treba, da je gospod Sorel še velik začetnik v teh stvareh. Če se nam ne posreči, da ga rešimo s prošnjo za pomiloščenje, bo njegova smrt nekakšen *samomor* . . .'«

Matilda si ni mogla kaj, da ne bi Julijanu povedala, česar doslej še sama ni bila slutila, da je namreč abbé Frilair, videč, da je Julijan izgubljen, v svoji častihlepnosti že mislil, da bi bilo koristno, če bi se potrudil, da bi postal njegov naslednik.

Julijana je minevala potrpežljivost; v svoji onemogli jezi je zlovoljno dejal Matildi: »Pojdite zame k maši in pustite me vsaj za trenutek pri miru!« Matilda, ki je bila že zaradi obiskov gospe Rênalove silno ljubosumna in ki je bila iz-

vedela, da je odpotovala, je razumela vzrok Julijanove slabe volje; oblile so jo solze.

Njena bolečina je bila resnična. Julijan je to videl, in to ga je le še bolj dražilo. Občutil je nepremagljivo željo po samoti; kako priti do nje?

Ko je bila Matilda zaman poskusila vsa sredstva, da bi ga omehčala, ga je slednjič pustila samega; skoraj v istem trenutku pa je prišel Fouqué.

»Rad bi bil sam,« je dejal Julijan svojemu zvestemu prijatelju... In ko je videl, da se obotavlja, je pristavil: »Sestavljam prošnjo za pomilostitev... Sicer pa bodi tako dober in mi nikoli ne omeni smrti. Če bom tistega dne potreboval kakšne posebne usluge, daj, da bom jaz prvi spregovoril o tem.«

Ko je bil Julijan naposled sam, se je počutil še bolj potrtega in še bolj malodušnega kot prej. Vso moč, kar je je še ostalo njegovi onemogli duši, je bil izčrpal v naporu, da bi prikril gospodični La Molovi in Fouquéju svoje resnično stanje.

Proti večeru je našel tolažbo v neki misli.

»Če bi me bili davi v trenutku, ko se mi je smrt zdela tako grozna, obvestili, da moram na morišče, *bi bile oči občinstva spodbuda za mojo slavo;* moja hoja bi bila mogoče nekoliko neokretna, kakor hoja bojazljivega gizdalina, ko stopa v salon. Nekateri bolj bistroumni ljudje, če jih je sploh kaj med temi deželani, bi bili morebiti uganili mojo slabost... ampak *videl je ne bi bil nihče.*«

Pri tej misli se je počutil nekoliko manj nesrečnega. »V tem trenutku sem bojazljivec,« si je ponavljal pojoč, »ampak tega ne bo nihče izvedel.«

Prihodnji dan ga je čakal skorajda še bolj neprijeten dogodek. Že dolgo je njegov oče napovedoval svoj obisk; tistega dne se je stari, belolasi tesar prikazal v njegovi temnici, še preden je bil Julijan vstal.

Julijan se je počutil slabotnega; pripravljen je bil na najbolj neprijetna očitanja. Da bi bila mera njegovih mučnih občutkov polna do vrha, je tistega jutra živo občutil kesanje nad tem, da ne ljubi svojega očeta.

»Naključje naju je na tem svetu postavilo drugega zraven drugega,« si je mislil, medtem ko je ječar nekoliko pospravljal po temnici; »storila sva drug drugemu, kolikor je bilo mo-

goče hudega. V trenutku moje smrti prihaja, da mi zada še poslednji udarec.«

Brž ko sta bila brez prič, je starec začel s svojimi strogimi očitanji.

Julijan se ni mogel ubraniti solz. »Kakšna nedostojna slabost!« je pomislil besno. »Povsod, kamor bo prišel, bo pretiraval moje malodušje. Kakšno zmagoslavje za Valenoda in za vse nizkotne hinavce, ki vladajo v Verrièresu! Te vrste ljudje so v Franciji zelo močni, ker združujejo v svojih rokah vse družbene ugodnosti. Doslej sem si vsaj lahko ponavljal: ‚Res je, denar imajo, obdani so z vsemi častmi, jaz pa imam plemenitost srca.‘

Tu pa je priča, ki ji bodo vsi verjeli in ki bo vsemu Verrièresu potrdila, da sem bil šibak pred smrtjo, pa še pretiravala bo! V tej preizkušnji, ki je vsem razumljiva, se bom izkazal strahopetca!«

Julijan je bil na robu obupa. Ni vedel, kako bi odpravil svojega očeta. Da bi se pretvarjal v taki meri, da bi mogel preslepiti bistroumnega starca, je zdaj presegalo njegove moči.

V duhu je naglo preletel vse različne možnosti. »*Prihranke imam!*« mu je nenadoma prišlo na jezik.

Te globokoumne besede so takoj spremenile starčev obraz in Julijanov položaj.

»Kako naj razpolagam z njimi?« je bolj mirno nadaljeval Julijan. Uspeh, ki so ga imele njegove besede, mu je pregnal sleherni občutek slabosti.

Stari tesar je kar trepetal, da mu ta denar ne bi ušel, ker se mu je zdelo, da namerava Julijan zapustiti nekaj tudi svojima bratoma. Govoril je dolgo in z vnemo. Julijan je bil lahko spet posmehljiv.

»No, glejte, Gospod me je navdahnil, kako naj napravim oporoko. Vsakemu svojih bratov bom dal tisoč frankov, kar ostane, pa vam.«

»Prav, prav,« je odvrnil starec; »ta ostanek mi gre po pravici; ampak ker je že Bog v svoji milosti omehčal tvoje srce, se spodobi, če hočeš umreti kot dober kristjan, da poplačaš svoje dolgove. Tu so še stroški za tvojo prehrano in vzgojo, ki sem jih imel jaz in ki nanje nisi pomislil, kakor je videti . . .«

»To je torej očetovska ljubezen!« si je ponavljal Julijan s krvavečim srcem, ko je slednjič ostal sam. Kmalu nato se je oglasil ječar:

»Gospod, po obisku bližnjih sorodnikov prinesem svojim gostom zmerom vsaj steklenico dobrega šampanjca. Sicer je nekoliko drag, po šest frankov steklenica, ampak poživi srce.«

»Prinesite tri kozarce,« mu je dejal Julijan, ki se mu je mudilo kakor otroku, »in pokličite dva jetnika; slišim, da se sprehajajo po hodniku.«

Ječar mu je pripeljal dva že ponovno obsojena kaznjenca, ki sta se pripravljala, da se vrneta na prisilno delo; bila sta veseljaka in zaradi svoje pretkanosti, poguma in hladnokrvnosti prav imenitna zločinca.

»Če mi daste dvajset frankov,« je dejal eden izmed njiju Julijanu, »vam podrobno povem svoje življenje. To ni kar si bodi.«

»Pa me ne boste nalagali?« je dejal Julijan.

»Kje neki,« je odvrnil; »glejte, moj prijatelj mi je nevoščljiv za mojih dvajset frankov in me bo takoj ovadil, če povem kaj neresničnega.«

Njegova zgodba je bila strahotna. Pričala je o drznem srcu, ki mu je vladala samo še ena sama in edina strast, pohlep po denarju.

Ko sta odšla, Julijan ni bil več isti človek. Vsa njegova jeza na samega sebe je bila izginila. Kruta bolečina, zastrupljena z malodušnostjo, ki ga je bila popadla po odhodu gospe Rênalove, se je bila prevrgla v otožnost.

»Če bi se bil dal manj preslepiti zunanjemu bliščU,« je premišljeval, »bi bil videl, da se po pariških salonih sučejo poštenjaki, kakršen je moj oče, ali pa spretni malopridneži, kakršna sta ta dva kaznjenca. In prav imajo: ljudje iz tistih salonov nikoli zjutraj ne vstanejo z neprijetno mislijo: Kaj bom danes obedoval? Potem pa se bahajo s svojim poštenjem! In če so izbrani za porotnike, ponosno obsodijo človeka, ki je ukradel srebrno žlico, ker je umiral od gladu!

Kadar pa gre za dvor ali za to, da izgubijo ali pa dobijo ministrski stolec, zapadejo moji salonski poštenjaki v zločine, ki so do pičice enaki zločinom, ki sta jih zakrivila ta dva kaznjenca, ker sta bila lačna . . .

Naravnega prava ni; ta beseda je samo starodavna budalost, vredna državnega tožilca, ki je zadnjič uprizoril lov name in čigar ded je bil obogatel pri neki zaplembi Ludvika XIV. *Pravica* je le tedaj, kadar obstaja zakon, ki pod kaznijo prepoveduje počenjati take in take stvari. Pred zakonom je *naravna* edinole moč leva ali potreba človeka, ki je lačen, ki ga zebe, skratka, *potreba* ... Ne, ljudje, ki jih svet časti, so samo malopridneži, ki so imeli srečo, da jih ni nihče zasačil pri kakšnem zločinu. Tožitelj, ki ga je družba naščuvala name, je obogatel s kakšnim nečastnim dejanjem ... Zakrivil sem umor in obsojen sem po pravici, ampak če odštejemo to edino dejanje, je Valenod, ki me je obsodil, družbi stokrat bolj škodljiv kot jaz.

Da,« je pristavil Julijan žalostno, toda brez sleherne jeze; »moj oče je kljub svoji skoposti boljši kot vsi ti ljudje. Nikoli me ni maral. Da bo mera še bolj polna, ga bom še osramotil z nečastno smrtjo. Ker se boji, da bi mu manjkalo denarja, in ker v sleherni stvari pretirano vidi človeško zlobo, ker ima torej slabost, ki ji pravimo skopost, bo našel v treh ali štirih tisočakih, ki mu jih kanim zapustiti, imenitno tolažbo in pomirjenje. Neke nedelje po večerji bo pokazal zlato vsem verrièreskim nevoščljivcem. ‚Kdo izmed vas ne bi bil srečen,' bo govoril njegov pogled, ‚da mu je bil za to ceno obglavljen sin?'«

Mogoče je bila ta filozofija prava: bila pa je takšna, da je vzbujala hrepenenje po smrti. Tako je minilo pet dolgih dni. Z Matildo, ki je bila neizmerno ljubosumna, je bil vljuden in mehak. Nekega večera je resno pomislil na to, da bi se usmrtil. Po odhodu gospe Rênalove se je počutil tako nesrečnega, da mu je duša do kraja iznemogla. Nič več ga ni moglo razvedriti, niti v resničnem življenju niti v domišljiji. Pomanjkanje telesnega gibanja je bilo kvarno njegovemu zdravju; značaj mu je začel slabeti in nagibati k prenapetosti kakor kakšnemu mlademu nemškemu študentu. Upadati mu je začel tisti moški ponos, ki s krepko kletvico prežene razne neprimerne misli, ki se tako rade prikradejo v dušo nesrečnežev.

»Ljubil sem resnico ... Kje je? ... Povsod hinavščina ali vsaj kričavost, celó pri najbolj krepostnih, celó pri največjih.« In s studom je povesil ustnice ... »Ne, človek ne more zaupati človeku.

Ko je gospa *** nabirala denar za svoje sirote, mi je rekla, da je ta in ta knez pravkar daroval deset zlatnikov: gola laž. Pa kaj to! Napoleon je na Sveti Heleni... Golo kričaštvo, proklamacija na korist rimskemu kralju!

Moj bog! Če se tak človek poniža do sleparstva, in to v okoliščinah, ko ga nesreča strogo opominja k dolžnosti, česa naj človek pričakuje od navadnih zemljanov?

Kje je resnica? V veri?... Da,« je pristavil z grenkim nasmehom neizmernega prezira, »v ustih raznih Maslonov, Frilairov, Castenèdov... Mogoče v pravem krščanstvu, katerega duhovniki ne bi bili plačani, kakor niso bili plačani apostoli? ... Ampak sveti Pavel je imel plačilo v zadoščenju, da je smel ukazovati, govoriti, skrbeti za to, da so drugi o njem govorili...

Ah, če bi bila kje prava vera!... Kakšen bedak sem! Vidim gotsko katedralo, častitljiva okna; moje slabotno srce si zamišlja svečenika, ki bi bil vreden tistih oken... Moja duša bi ga razumela, moja duša ga potrebuje... Najdem pa gizdalina z umazanimi lasmi... viteza Beauvoisiskega, samo brez njegovih prijetnih lastnosti.

Ampak resničen duhovnik, kakšen Massillon, kakšen Fénelon... Massillon je posvetil Duboisa. Saint-Simonovi *Spomini* so mi priskutili Fénelona; skratka, resničen duhovnik... Tedaj bi nežne duše imele nekoga, h komur bi se zatekle na tem svetu... Ne bi bili osamljeni... Dobri duhovnik bi nam govoril o Bogu. Ampak o kakšnem Bogu? Ne o svetopisemskem, malem, krutem samosilniku, vedno željnem maščevanja... marveč o Voltairovem Bogu, pravičnem, dobrem, neskončnem...«

Prevzeli so ga vsi spomini na sveto pismo, ki ga je znal na pamet... »Ampak, če bodo zbrani samo trije v božjem imenu, kako verjeti v veliko ime BOG po vseh strašnih zlorabah, ki jih počenjajo z njim duhovniki?

Živeti osamljen!... Kakšna muka!

Meša se mi že in kriviČen postajam,« je pomislil Julijan in se udaril po čelu. »Tukaj, v tej celici, sem osamljen; na zemlji pa nisem živel osamljeno; imel sem močan čut *dolžnosti.* Dolžnost, ki sem si jo bil po pravici ali po krivici naložil, je bila kakor deblo silnega drevesa, na katero sem se

naslanjal v viharju; omahoval sem, opotekal sem se; končno sem bil samo človek... ampak vihar me ni podrl.

Samo vlažni zrak v tej temnici mi je vzbujal misli o osamljenosti...

Ampak čemu še zmeraj uganjati hinavščino, medtem ko jo preklinjam? Ne smrt ne temnica in ne vlažni zrak, temveč odsotnost gospe Rênalove me teži. Če bi se moral v Verrièresu tedne in tedne skrivati po kleteh njene hiše, samo da bi jo videl, mar bi se pritoževal?

Vpliv mojih sodobnikov je močnejši kot vse drugo,« je rekel na glas z bridkim nasmehom. »Ko govorim sam s seboj, dva koraka od smrti, sem še zmeraj hinavec... O devetnajsto stoletje!

...Lovec sproži puško v gozdu; njegov plen se zgrudi; lovec plane, da bi ga pograbil. Njegov škorenj zadene ob dva čevlja visoko mravljišče, podre bivališče mravelj, razseje daleč naokoli mravlje, njihova jajca... Največje filozofke med temi mravljami ne bodo mogle nikoli doumeti velikanskega, strašnega črnega telesa, lovčevega škornja, ki je nenadoma z neverjetno hitrostjo prihrumelo v njihov dom, takoj nato, ko je nekaj neznansko treščilo in se zabliskalo v žarkih rdečkastega ognja...

Tako smrt, življenje, večnost... same sila preproste stvari za človeka, ki bi imel dovolj silne čute, da bi jih pojmil...

Muha enodnevnica se rodi v dolgih poletnih dnevih ob devetih zjutraj, ob petih popoldne pa že pogine; kako bi mogla razumeti besedo *noč*?

Dajte ji pet ur življenja več, pa bo videla in razumela, kaj je noč.

Tako jaz; umrl bom s triindvajsetim letom. Dajte mi pet let življenja, da ga preživim z gospo Rênalovo...«

Zasmejal se je kakor Mefisto. »Kakšna blaznost razpravljati o teh velikih vprašanjih!

Prvič: hinavec sem, kakor da je kdo tu, ki bi me poslušal.

Drugič: pozabljam živeti in ljubiti, ko mi ostaja samo še tako malo dni življenja... Gospa Rênalova je na žalost odsotna; mogoče ji njen soprog ne bo več dovolil priti v Besançon, da bi si še dalje nakopavala sramoto...

To je tista moja osamljenost, ne pa to, da ni pravičnega Boga, dobrega in vsemogočnega, ne hudobnega, ne željnega maščevanja...

Ah, če bi bil tak Bog! ... Padel bi pred njim na kolena. ‚Zaslužil sem smrt', bi mu dejal ‚ampak, veliki Bog, dobri Bog, prizanesljivi Bog, vrni mi njo, ki jo ljubim!'«

Bila je že pozna noč. Uro ali dve je mirno spal. Potem je prišel Fouqué.

Julijan se je počutil močnega in odločnega kakor človek, ki jasno vidi v svoji duši.

»Ubogemu abbéju Chas-Bernardu vendar ne morem storiti te neprijetnosti, da bi ga dal poklicati k sebi,« je dejal Fouquéju; »potem tri dni ne bi mogel obedovati. Poskusi mi najti rajši kakšnega janzenista, Pirardovega prijatelja, ki ni dovzeten za spletke.«

Fouqué je bil nestrpno čakal tega naročila. Julijan je dostojno opravil vse, kar je človek dolžan javnemu mnenju na deželi. Po zaslugi abbéja Frilaira je bil kljub neprimerni izbiri spovednika Julijan v svoji temnici varovanec kongregacije; če bi se bil vedel bolj premeteno, bi bil prav lahko ušel. Ampak slabi zrak v celici je bil vplival na njegovo zdravje; razum mu je začel pešati. Zato pa je bil še toliko bolj srečen, ko se je vrnila gospa Rênalova.

»Moja prva dolžnost velja tebi,« mu je rekla in ga poljubila; »pobegnila sem iz Verrièresa ...«

Pred njo Julijan ni občutil malenkostnega samoljubja; priznal ji je vse svoje slabosti. Bila je z njim dobra in očarljiva.

Komaj je bila zvečer prišla iz ječe, je dala poklicati k svoji teti tistega duhovnika, ki si je bil izbral Julijana za svojo žrtev; ker ni imel drugega namena kot pridobiti si sloves pri mladih ženskah visoke besançonske družbe, ga je gospa Rênalova zlahka pregovorila, da je šel opravit devetdnevno pobožnost v bray-le-hautsko opatijo.

Ni besede, ki bi mogla izraziti Julijanovo brezmejno, brezumno ljubezen.

Gospa Rênalova je razsipala denar, uporabljala in zlorabljala ugled svoje tete, znamenite in bogate pobožnice, in dosegla je, da je smela obiskovati Julijana dvakrat na dan.

Ko je Matilda izvedela o tem, se je njena ljubosumnost stopnjevala do blaznosti. Frilair ji je bil priznal, da njegova moč ne sega tako daleč, da bi mogel kljubovati vsem družbenim ozirom in ji izposlovati dovoljenje, da bi videla svojega prijatelja več kot enkrat na dan. Matilda je dala gospo

Rênalovo opazovati, da bi vedela za sleherno njeno početje. Frilair ji je z vso svojo duhovno silo in z vso svojo spretnostjo hotel dokazati, da je Julijan ni vreden.

Pri vsem tem svojem trpljenju ga je le še bolj ljubila in skoraj da ga ni bilo dneva, da ga ne bi mučila s strahotnimi očitki.

Julijan je hotel za vsako ceno biti do konca poštenjak z ubogim dekletom, ki ga je bil na tako čuden način osramotil; toda sleherni trenutek je neobrzdana ljubezen do gospe Rênalove premagala vse njegove dobre sklepe. Kadar ni mogel s šepavimi razlogi Matilde prepričati o nedolžnosti obiskov njene tekmice, si je mislil: »Konec drame mora biti zdaj že prav blizu; to me nekoliko opravičuje, da se ne znam bolje zatajevati.«

Medtem je gospodična La Molova izvedela novico o smrti markiza Croisenoisa. Znani bogataš Thaler si je bil dovolil nekaj neprimernih opazk na Matildin račun in na račun njene nenadne izginitve; Croisenois je zahteval, da jih prekliče; tedaj mu je Thaler pokazal anonimna pisma, ki jih je bil prejel in ki so bile v njih navedene vse podrobnosti tako spretno, da je ubogi markiz moral zaslutiti resnico.

Thaler si je nato dovolil nekaj prav robatih šal. Ves divji od jeze in gorjá je Croisenois zahteval tako temeljito zadoščenje, da se je milijonar rajši odločil za dvoboj. Zmagala je neumnost in mladi Parižan, eden izmed tistih, ki so bili najbolj vredni ljubezni, je moral umreti, ko mu še ni bilo štiriindvajset let.

Njegova smrt je čudno pretresla Julijanovo razrahljano in razbolelo dušo.

»Ubogi Croisenois,« je dejal Matildi, »bil je resnično pameten in do naju skrajno pošten mož; zaradi vaših takratnih neprevidnosti v salonu vaše matere bi me bil moral sovražiti in iskati z menoj prepira; zakaj sovraštvo, ki ga rodi prezir, je po navadi besno...«

Croisenoisova smrt je prekrižala vse Julijanove načrte glede Matildine bodočnosti; nekaj dni si je prizadeval, da bi jo pregovoril, naj sprejme roko gospoda Luza. »To je boječ, ne preveč jezuitski človek, ki bo brez dvoma nekaj dosegel v življenju,« ji je govoril. »Njegova častihlepnost je bolj zagrizena in bolj dosledna kot je bila Croisenoisova, in

ker ni v njegovi rodbini nobenega vojvode, ne bo delal nikakršnih težav, da ne bi poročil vdove Julijana Sorela.«

»Vdovo, ki prezira veliko ljubezen,« je odvrnila Matilda hladno; »kajti doživela je, da jo njen ljubimec po šestih mesecih pozablja na ljubo drugi ženski, ki je kriva vse njune nesreče.«

»Krivični ste; obiski gospe Rênalove bodo narekovali pariškemu odvetniku, ki vodi mojo zadevo za pomilostitev, čudovite besede; naslikal bo morilca, ki mu njegova žrtev izkazuje vso mogočo pozornost. To utegne biti zelo učinkovito, in morebiti boste še doživeli, da bom nekega dne junak kakšne melodrame . . .« in tako dalje in tako dalje.

Besna ljubosumnost na žensko, ki se nad njo ni mogla maščevati, dolgotrajno trpljenje brez upanja, da bi se kdaj končalo (zakaj tudi če bi smela upati, da bo Julijan rešen, kako naj si spet osvoji njegovo srce?), sramota in bolečina, da ljubi svojega nezvestega ljubimca bolj kot kdajkoli prej, so bili povod, da se je gospodična La Molova pogreznila v mrko molčečnost, iz katere je nista mogli iztrgati niti Frilairova uslužna dvorljivost niti Fouquéjeva okorna odkritosrčnost.

Julijan pa je živel samo ljubezni, razen v trenutkih, ki mu jih je ugrabila Matilda s svojo navzočnostjo; na bodočnost skorajda ni več pomislil. Njegova strast, ki je dosegla višek in ki ni poznala več nikakršnega pretvarjanja, je tako čudežno vplivala na gospo Rênalovo, da je bila skoraj prav tako brezskrbna in veselo vdana, kakor je bil on.

»Nekoč,« ji je govoril Julijan, »ko bi bil lahko tako srečen na najinih dolgih sprehodih po vergyjskih gozdovih, me je strastno častihlepje gnalo v namišljene dežele. Namesto da bi si bil pritisnil tvojo prelestno roko, ki je bila tako blizu mojim ustnicam, na srce, me je misel na bodočnost trgala od tebe; v domišljiji sem živel v neprestanih bojih, ki bi jih moral izbojevati, da bi si priboril velikansko premoženje . . . Ne, umrl bi bil, ne da bi bil spoznal pravo srečo, če me ne bi bila prišla obiskat v mojo ječo.«

Še dva dogodka sta skalila njuno mirno življenje. Julijanov spovednik, čeprav janzenist z dušo in telesom, ni bil varen pred spletkami jezuitov in je nevedé postal njihovo orodje.

Nekega dne mu je razlagal, da mora storiti vse možne korake za pomilostitev, kajti sicer si nakoplje strahotni greh samomora. Ker pa ima duhovščina v Parizu velik vpliv pri ministrstvu pravosodstva, se ponuja prav lahko sredstvo: treba bi se bilo slovesno spokoriti.

»Slovesno!« je ponovil Julijan. »Ah, zdaj vas pa imam, tudi vas, oče moj. Komedijo igrate, kakor kakšen misijonar . . .«

»Vaša mladost,« je nadaljeval janzenist resno, »zanimivi obraz, ki vam ga je dala Previdnost, sam nagib vašega zločina, ki je še zmeraj nerazumljiv, junaški napori, ki jih gospodična La Molova vedno znova poskuša v vaš prid, skratka vse, celó čudovito prijateljstvo, ki vam ga izkazuje vaša žrtev, vse je pripomoglo k temu, da ste postali junak vseh mladih besançonskih žensk. Zaradi vas so pozabile na vse, celó na politiko . . .

Vaša spreobrnitev bi presunila njihova srca in bi v njih zapustila globok vtis. Lahko se izkažete neizmerno koristnega veri, in jaz ne bi pomišljal samo iz ničevega razloga, ker bi tudi jezuiti v podobnem primeru enako ravnali! Tako naj bi bili torej tudi v tem izjemnem primeru, ki je ušel njihovi grabežljivosti, naši škodljivci! To se ne sme zgoditi! . . . Solze, ki bodo lile nad vašo spreobrnitvijo, bodo popravile razkrajajoči učinek desetih izdaj Voltairovih del.«

»In kaj mi bo ostalo,« je dejal Julijan hladno, »če bom moral prezirati samega sebe? Bil sem častihlepen, in v tem ne vidim ničesar sramotnega; takrat sem ravnal primerno svojemu času. Zdaj živim iz dneva v dan. Počutil pa bi se zelo nesrečnega, če bi se vpričo ljudstva predal kakšni strahopetnosti . . .«

Drugemu dogodku, ki je vse drugače prizadel Julijana, pa je bila vzrok gospa Rênalova. Neki njeni spletkarski prijateljici se je bilo posrečilo pregovoriti preprosto in plaho žensko, da je njena dolžnost, da se odpravi v Saint-Cloud in se vrže kralju Karlu X. k nogam.

Žrtvovala se je in se ločila od Julijana, in neprijetnost, da bi se javno dala na ogled, kar bi se ji bilo zdelo v drugih okoliščinah hujše od smrti, ni po taki bolečini pomenila v njenih očeh ničesar več.

»Stopila bom pred kralja in glasno priznala, da si moj ljubimec; življenje človeka in še takega človeka, kakršen je

Julijan, mora zmagati nad vsemi drugimi obziri. Rekla bom, da si mi stregel po življenju zaradi ljubosumnosti. Znanih je mnogo primerov, da je človekoljubnost našega kralja ali porote v takih okoliščinah rešila življenje ubogim mladim ljudem . . .«

»Ne hodi mi več pred oči! Zapreti bom dal vrata ječe, in kakor me vidiš pred seboj, se bom naslednjega dne iz obupa usmrtil, če mi ne prisežeš, da ne boš storila ničesar, kar bi naju javno kazalo na ogled. Misel, da bi šla v Pariz, ni zrasla v tvoji glavi! Povej mi ime spletkarice, ki ti jo je podtaknila! . . .

Bodiva srečna še to malo dni, kar nama jih ostane v tem kratkem življenju. Živiva svoje skrivno življenje! Moj zločin je le preočiten. Gospodična La Molova ima v Parizu velik ugled; bodi prepričana, da stori vse, kar je v človeških močeh. Tu na deželi so vsi bogati in ugledni ljudje zoper mene. Tvoja pot bi kvečjemu še razdražila te bogate, predvsem pa trezne ljudi, ki jim je življenje tako lahka zadeva . . . Ne dajajva povoda, da bi se smejali razni Masloni, Valenodi in tisoč drugih, boljših ljudi.«

Slabi zrak v temnici je Julijanu postajal neznosen. Na srečo je tistega dne, ko so mu sporočili, da mora umreti, sijalo krasno sonce in Julijan se je počutil pogumnega. Stopati skozi svež zrak je bilo zanj čudovit občutek, kakor sprehod po kopnem za pomorščaka, ki je bil dolgo časa na morju. »No, vse pojde dobro,« je pomislil; »poguma mi ne manjka.«

Še nikoli ni bila njegova glava tako pesniško navdahnjena kakor v trenutku, ko je morala pasti. Sladki trenutki, ki jih je bil nekoč doživljal v vergyjskih gozdovih, so se mu trumoma in z vso silo vračali v spomin.

Vse se je zgodilo preprosto, dostojno in z njegove strani brez slehernega narejanja.

Prejšnjega večera je bil rekel Fouquéju: »Za ganjenost ne morem biti porok; ta grda, vlažna temnica mi včasih povzroča vročico, da samega sebe več ne spoznam. Ampak strah, ne! Nihče me ne bo videl, da bi prebledel.«

Vnaprej je bil že odredil, naj Fouqué na jutro njegovega poslednjega dneva spravi Matildo in gospo Rênalovo na varno. »Odpelji obe v isti kočiji,« mu je bil naročil. »Poskrbi za to, da bodo konji vzdržema dirjali. Padli bosta druga

drugi okrog vratu ali pa si bosta izpričevali smrtno sovraštvo. V vsakem primeru bo eno ali drugo ubogi ženski nekoliko razvedrilo v njuni strašni bolečini.«

Julijan je bil zahteval od gospe Rênalove, naj priseže, da ostane pri življenju, zato da bo skrbela za Matildinega otroka.

»Kdo ve? Mogoče pa po smrti človek še kaj čuti,« je dejal nekega dne Fouquéju. »Zelo rad bi počival — ker počivati je prava beseda — v tisti mali votlini na visoki gori, ki gleda na Verrières. Dostikrat sem se ponoči umaknil v to votlino, saj sem ti pripovedoval; tedaj je moj pogled plaval v daljavi nad bogatimi francoskimi deželami in častihlepje mi je razganjalo srce; takrat je bila to moja strast... Skratka, tista votlina mi je nadvse ljuba in priznati je treba, da ima tako lego, kakor si je le more želeti duša filozofa... Poslušaj! Ti ljubi besançonski kongreganisti kujejo iz vsake stvari denar; če se spretno lotiš stvari, ti bodo prodali moje zemske ostanke...«

Fouquéju se je ta žalostna kupčija posrečila. Vso noč je sam bedel v svoji sobi ob truplu svojega prijatelja. Nenadoma je na njegovo veliko presenečenje vstopila Matilda. Le malo ur poprej jo je bil zapustil deset milj daleč od Besançona. Njene oči in njen pogled so bili zbegani.

»Hočem ga videti,« je rekla.

Fouqué ni imel poguma, da bi spregovoril, in niti ne, da bi vstal. S prstom ji je pokazal velik moder plašč na tleh; v njem je bilo zavito, kar je ostalo od Julijana.

Padla je na kolena. Spomin na Bonifacija La Mola in Margareto Navarsko ji je brez dvoma dajal nadčloveški pogum. Z drhtečimi rokami je razgrnila plašč. Fouqué je obrnil oči v stran.

V sobi je zaslišal Matildine nagle korake. Prižigala je sveče. Ko je zbral toliko moči, da jo je pogledal, je imela na marmornati mizici pred seboj Julijanovo glavo in jo poljubljala na čelo...

Matilda je spremila svojega ljubimca do groba, ki si ga je bil sam izbral. Veliko število duhovnikov je v sprevodu šlo za krsto, in ne da bi kdo za to vedel, je Matilda sama v zastrtem vozu nosila v naročju glavo moža, ki ga je tako silno ljubila.

Ko so tako v temni noči dospeli do najvišjega vrha visoke gore v jurskem grebenu, je dvajset duhovnikov opravilo mrtvaški obred v tisti mali votlini, razsvetljeni od brezkončnega števila sveč. Vsi prebivalci gorskih vasic, skozi katere se je bil pomikal sprevod, so se mu pridružili; pritegnila jih je nenavadna slovesnost.

Sredi med njimi se je prikazala Matilda v dolgi žalni obleki, in ko je bilo opravilo končano, je dala vreči med množico več tisoč novcev po pet frankov.

Ko sta ostala s Fouquéjem sama, je hotela z lastnimi rokami zagrebsti glavo svojega ljubimca. Fouqué je bil od hudega skoraj ob pamet.

Po Matildinem naročilu so divjo votlino okrasili z marmorjem, izklesanim za drag denar v Italiji.

Gospa Rênalova je ostala zvesta svoji obljubi. Res si ni skušala vzeti življenja; toda tri dni po Julijanovi smrti je izdihnila v objemu svojih otrok.

Slaba stran vladajočega javnega mnenja, ki med drugim skrbi za *svobodo,* je to, da se vmešava v stvari, s katerimi nima kaj početi, na primer v zasebno življenje. Od tod puščoba Amerike in Anglije. Da se ne bi bilo treba dotikati zasebnega življenja, si je pisatelj izmislil mestece *Verrières,* in kadar je potreboval kakšnega škofa, sodni zbor ali porotno sodišče, je vse to postavil v Besançon, kjer ni bil sam nikoli v svojem življenju.

PRIPOMBE

(Splošno znana imena in imena, ki so razumljiva že iz besedila, niso uvrščena v ta seznam)

Abailard, običajneje Abélard Pierre, francoski teolog in filozof, sholastik (1079—1142) znan po svoji ljubezni do Heloize (Héloïse), nečakinje kanonika Fulberta, ki je umrla kot opatica paracletskega samostana, ki ga je ustanovil Abélard blizu mesta Nogent-sur-Seine. Na pokopališču Père-Lachaise je grob, kjer sta baje pokopana Abélard in Heloiza.

Agde, pristanišče ob reki Héraut blizu Sredozemskega morja v départementu Héraut (glavno mesto Montpellier, okrožno glavno mesto Béziers).

Agen, glavno mesto départementa Lot-et-Garonne ob reki Garonni.

Alacoque Marie, francoska redovnica, sestra reda Marijinega obiskovanja, ustanoviteljica češčenja Presvetega srca Jezusovega (1647—1690).

Alembert (Jean Le Rond d'Al.), slaven francoski pisatelj, filozof in matematik (1717—1783), soustanovitelj »Enciklopedije«.

Alençonški vojvoda: naslov Alençonških vojvod in grofov so imeli razni člani rodbine Valoisov, ki so potomci Kapetingov; tu je vsekakor mišljen sin Henrika II. Franc, poznejši vojvoda Anjouski (1554—1584).

Antibes, mesto in pristanišče ob Sredozemskem morju.

Appert Benjamin-Nicolas, francoski človekoljub, ki je leta 1825 obiskal vse francoske, pozneje pa tudi nemške in avstrijske ječe, da bi se seznanil z usodo jetnikov.

Arcole, mestece v veronski pokrajini ob reki Alpone, pritoku Adiže. Tu je Bonaparte dne 17. novembra 1796 na čelu svojih grenadirjev potolkel Avstrijce in zavzel arcolski most.

Aubigné Théodore-Agrippa d', protestantski pesnik in satirik (1552 do 1630), ded gospe Maintenonove. Njegova važnejša dela so: *Les Tragiques, Histoire universelle,* ki jo je pariški parlament obsodil na sežig, in satirični roman *Aventures du baron de Foeneste.*

Aveyron, département ob istoimenski reki, z glavnim mestom Rodez.

Barême, pravzaprav Barrême Bertrand-François, francoski aritmetik (1640—1703), avtor dela *Livre des comptes faits,* ki se po pisatelju imenuje kratko *Barème* ali *Barrême.*

Bassompierre François de, francoski maršal in diplomat (1579 do 1646), eden najbolj duhovitih mož svoje dobe. Pod Richelieujem je bil dvanajst let zaprt v Bastilji. Znan je zlasti po svojih zanimivih *Spominih (Mémoires).*

Bathurst, lord, ime stare angleške rodbine, katere početki segajo v dobo normanske osvojitve; tu je mišljen Henry B. (1762—1834), Pittov osebni prijatelj, leta 1809 državni tajnik za kolonije, znan po svojem sovraštvu do Francije in Napoleona.

Baylen, mestece v Španiji, kjer je general Dupont leta 1808 podpisal sramotno kapitulacijo.

Bazilij, cerkveni oče, cezarejski škof (329—379).

Beauharnais: gospa Beauharnaisova, vdova po generalu Beauharnaisu, rojena Joséphine Tascher de la Pagerie, Napoleonova prva žena in francoska cesarica. Leta 1809 se je dal Napoleon od nje ločiti. (1763—1814).

Beaujolaiske ravnine: Beaujolais je ime stare francoske pokrajine z glavnim mestom Villefranche v sedanjem départementu Rhône.

Belfegor (Belphégor), sirijski malik, prvotno najbrž sončni bog; stihi, ki jih omenja pisatelj, so La Fontainovi, ta pa je našel snov v Machiavellijevi satirični noveli Belfegor.

Béranger Pierre-Jean de, pesnik prikupnih pesmi v poljudnem slogu (1780—1857).

Besenval, baron Pierre-Victor de, švicarski častnik v francoski službi (1722—1791), pisec zanimivih *Spominov (Mémoires).*

Bossuet Jacques-Bénigne, škof v Condomu, pozneje v Meauxu, znamenit cerkveni govornik in pisatelj (1627—1704). Važnejša dela: *Sermons, Oraisons funèbres, Discours sur l'Histoiré universelle in dr.*

Brantôme, Pierre de Bourdeilles je pokazal v svojih dveh knjigah *Vie des Grands Capitaines* in *Dames galantes* izredno živo in brezobzirno sliko najznamenitejših sodobnikov (1535—1614).

Brougham Henry, lord, angleški pisatelj, zgodovinar in politik (1778—1868).

Carnot Lazare, matematik, član odbora za javno blaginjo, ustanovitelj in organizator štirinajstih republikanskih vojsk (1753 do 1823); vsi važnejši bojni načrti so bili njegovo delo. Za restavracije je živel v izgnanstvu; umrl je v Magdeburgu.

Caron Augustin-Joseph, podpolkovnik v dobi prvega cesarstva (1774—1822), vodja tako imenovane belfordske zarote, ustreljen leta 1822.

Castrieski vojvoda, francoski maršal in minister za mornarico leta 1780, rojen v mestu Castriesu (département Héraut; 1727 do 1801).

Cathelineau Jacques, vodja vendéejskih monarhističnih čet, sin nekega zidarja, smrtno ranjen pri naskoku na Nantes (1759 do 1793).

Châlon, točneje Châlons-sur-Marne, mesto ob reki Marni.
Chapelle Claude-Emmanuel, Boileaujev, Racinov in La Fontainov sodobnik in prijatelj (1626—1686). Z Bachaumontom sta napisala duhovito *Voyage en Provence et en Languedoc.*
Chelles, mestece ob Marni, kjer je bila že leta 660 ustanovljena slavna opatija.
Chevreuse, Marie de, vojvodinja, znana iz zarot zoper Richelieuja in Mazarina v dobi Fronde (1600—1679).
Cimarosa Domenico, italijanski skladatelj (1749—1801); opera *Matrimonio segreto.*
Collé Charles, francoski pesnik in dramatik (1709—1783).
Colmar, glavno mesto département Haut-Rhin.
Condé: rodbina Condéjev je bila stranska veja Bourbonov; skoraj vsi Condéji so bili pomembni v francoski zgodovini.
Conti, knez: rodbina Contijev je bila mlajša veja Bourbonov-Condéjev.
Coulonova kadrilja: Coulon je ime plesalske rodbine, ki je imela velike uspehe v pariški Operi; tu je mišljen vsekakor Coulon mlajši, rojen leta 1796, ki je začel nastopati v Operi leta 1816.
Courier de Méré, Paul-Louis, francoski pisatelj, znan zlasti po svojih pikrih političnih pamfletih in duhovitih pismih (1772 do 1825).

Delavigne Casimir, francoski lirik in dramatik, posrednik med klasiki in romantiki (1793—1843).
Delille Jacques, abbé, francoski pesnik, znan zlasti po prevodih Vergila in Miltona (1738—1813).
Desaix de Veygoux, Louis, francoski general, ki se je odlikoval v renski vojski, kjer je leta 1796 dva meseca branil Khel (1768 do 1800).
Don Diego, znana oseba iz Corneilleovega *Cida.*
Dorat Claude-Joseph, francoski pesnik, Parižan, tipičen lahkoživec 18. stoletja (1734—1780).
Doubs, levi pritok reke Saône.
Dubois Guillaume, kardinal, pod regentstvom vojvode orléanskega minister; izprijen značaj, a precej zmožen diplomat (1656—1723).
Ducret, točneje Ducrest Charles-Louis, brat gospe Genlisove, znan ekonomist (1747—1824).

Edimbourg, glavno mesto Škotske.
Étoile, točneje Pierre Taisan de l'Estoile, francoski kronist, ki je pisal zanimivosti svoje dobe bolj zase kot za občinstvo (1546 do 1611).

Farzal, mesto v stari Tesaliji, kjer je Cezar leta 48 pr. Kr. premagal Pompeja.
Fay Leontina: pisatelj ima vsekakor v mislih slovito pevko Jeanne Rousseloisovo, *dame de Fay,* rojeno leta 1781, ki je nastopala zlasti v gledališču Feydau.

Felah, arabska beseda, pomeni »kmet«; Felahi so se imenovali stari prebivalci Egipta, Arabije in Palestine.

Fénelon, François de Salignac de la Mothe, francoski nadškof, filozof in pisatelj (1651—1715), vzgojitelj Ludvika XIV.

Filip Dobri, vojvoda burgundski, oče Karla Drznega (1396—1467).

Fontan Louis-Marie, francoski dramatik (1801—1839); njegova dela so bolj politična kakor literarna.

Fontenoy, belgijska vas, kjer je francoski maršal grof Maurice Saxe dne 11. maja 1745 v navzočnosti Ludvika XV. potolkel Angleže in Avstrijce.

Franche-Comté, stara francoska pokrajina z glavnim mestom Besançonom; obsegala je sedanje départemente Haute-Saône, Doubs in Jura.

Fronda, franc. Fronde je ime za državljansko vojno v času mladoletnosti Ludvika XIV. »Fronderji« *(les Frondeurs)* so se borili zoper dvorno stranko, ki sta ji bila na čelu Mazarin in Ana Avstrijska, predvsem zaradi Mazarinove slabe finančne politike.

Gabrijelina zgodba je znana iz starofrancoske novele v stihih *Chastelaine de Vergi,* ki pripoveduje o tajni ljubezni grajske gospe do mladega pevca, ki ga ljubosumni soprog na lovu ubije in da njegovo srce pojesti nezvesti soprogi. V stari francoski literaturi je ta snov večkrat obdelana, najbolj obširno v romanu Li chastelains de Coucy, ki je znan tudi iz Uhlandove balade Der Kastellan von Coucy. Stendhal je lokaliziral to pravljico v Vergyju.

Galikanska cerkev pomeni isto kakor *francoska Cerkev* in njene svoboščine, ki jih je branil zlasti Bossuet.

Gazette de France, prvotno Gazette, časopis, ki ga je ustanovil leta 1631 Théophraste Renaudot pod Richelieujevim pokroviteljstvom in ki izhaja še danes; zagovarja rojalistična načela.

Gazette des Tribunaux, strokovni juridični časopis, ustanovljen leta 1826; objavlja vse zanimivejše pravde, iz katerih radi zajemajo pisatelji svoje snovi.

Genlis, de, Stéphanie-Félicité, vzgojiteljica otrok orléanskega vojvode (1746—1830); napisala je več del o vzgoji.

Globe, le, glasilo francoskih romantikov.

Gouvion-Saint-Cyr, Laurent, francoski maršal, ki se je odlikoval zlasti pri Hohenlindenu (1764—1830); napisal je tudi *Spomine (Mémoires).*

Granvella ali Granvelle, Antoine, kardinal in minister Karla V. in Filipa II., guverner Nizozemske (1517—1586).

Gregor, francosko Grégoire Henri, član konventa in ustavoverni škof v Bloisu (1750—1831).

Grève, sedaj Place de l'Hôtel-de-Ville, trg, kjer so obglavljali zločince.

Grof Ory, Rossinijeva opera v dveh dejanjih (1828); besedilo sta napisala Scribe in Delestre-Poirson.

Guercino Giovanni Francesco, s pravim imenom Barbieri, italijanski slikar (1591—1666).

Gustav Adolf, švedski kralj (1611—1632), ki je prihitel v zvezi z Richelieujem na pomoč nemškim protestantom med trideset-letno vojno.

Hernani, znana romantična tragedija Victorja Hugoja, ki je bila prvič uprizorjena dne 25. februarja 1830 v Théâtre-Français.

Hoche Lazare, eden najsposobnejših in najbolj simpatičnih generalov francoske revolucije (1768—1797), ki je služil v kraljevi vojski kot podčastnik.

Holland Henri Fox, lord, angleški državnik (1705—1774).

Hudson Lowe, sir, angleški general, ki je stražil Napoleona na Sveti Heleni (1769—1844).

Hume David, angleški filozof in zgodovinar, ustanovitelj »fenomenistične« filozofije (1711—1776).

Hyères, mestece blizu Toulona, znano zimovališče.

Izrael Bertuccio, oseba iz tragedije Marino Faliero.

Jago, ime hudobnega spletkarja v Shakespearovem Othellu.

Jarnac, mesto ob reki Charenti, kjer so katoličani leta 1569 pod poveljstvom vojvode anjouskega premagali protestante, ki jih je vodil knez Condé.

Jourdan Jean-Baptiste, francoski maršal, zmagovalec pri Fleurusu leta 1794 (1762—1833).

Kléber Jean-Baptiste, slaven francoski revolucijski general (1753 do 1800).

Kralj***, vsekakor je mišljen Karel X., ki ga pisatelj iz razumljivih razlogov ni hotel imenovati.

La Fayette Marie-Joseph, markiz, francoski politik in general, ki se je bojeval med revolucijo v vrstah liberalnih rojalistov (1757 do 1834).

Lavalette Antoine-Marie, grof, francoski general (1769—1830); po Napoleonovem padcu je bil obsojen na smrt, a ga je rešila njegova žena.

Liga je bila katoliška bojna organizacija, ki jo je ustanovil leta 1576 vojvoda Guise z namenom, da bi branila katoliško vero pred kalvinisti, v resnici pa le, da bi strmoglavila Henrika III. in postavila rodbino Guisov na francoski prestol.

Lipsko: bitka pri Lipskem med Francozi in zavezniki leta 1813.

Locke John, angleški filozof, ki je postavil za izvor naših spoznavanj izkušnjo in opazovanje (1632—1704).

Lodi, italijansko mesto v milanski pokrajini, kjer je Napoleon leta 1796 potolkel Avstrijce.

Longueville, Anne-Geneviève, vojvodinja, pomembna ženska v dobi Fronde (1619—1679).

Mainz: pri Mainzu so Francozi leta 1793 vzdržali dolgotrajno obleganje.

Maistre Joseph de, verski filozof, nasprotnik galikanizma (»ultramontanec«); njegovi najvažnejši deli sta *Du pape* in *Soirées de Saint-Pétersbourg* (1753—1821).

Malmaison, posestvo in grad v rueilski občini v versailleskem okrožju, bivališče cesarice Jozefine.

Manon Lescaut, roman abbéja Prévosta (1731), kjer pisatelj v izredno živih barvah slika človeško srce in njegove strasti. Zgodba je znana tudi iz Massenetove opere Manon.

Manuel Jacques-Antoine, francoski govornik, za restavracije narodni poslanec (1775—1827).

Marino Faliero: Casimir Delavigne je to svojo tragedijo posnel po Byronovi istoimenski drami v stihih (pet dejanj).

Marmande, mestece ob Garonni.

Massillon Jean-Baptiste, francoski pridigar in govornik (1663—1742).

Matrimonio segreto, glej Cimarosa.

Maury, Jean Siffrein, abbé, pozneje prelat in slovit govornik, poslanec v zakonodajni skupščini (1746—1817).

Mirabeau Honoré-Gabriel, najznamenitejši govornik francoske revolucije (1749—1791).

Moncontour, mestece v départementu Vienne, kjer je vojvoda Anjouski (poznejši Henrik III.) premagal Colignyja.

Montesson, Charlotte-Jeanne, markiza, duhovita in ljubezniva ženska, znana tudi kot pisateljica (1737—1806); Napoleon jo je imel v velikih časteh.

Montmirail, mesto v départementu Marne, kjer je Napoleon v dneh 11. in 12. februarja 1814 premagal Ruse in Pruse.

Montmorency, mestece v départementu Seine-et-Oise, kjer je v preprosti hišici živel J. J. Rousseau.

Moreri Louis, francoski biograf, ki je napisal tudi *Dictionnaire historique* (1643—1680).

Murat Joachim, Napoleonov svak, slaven general, od leta 1808 do leta 1814 neapeljski kralj (1767—1815).

Ney Michel, vojvoda Elchingenski, francoski maršal, ki se je proslavil v dobi revolucijskih vojn in cesarstva. Za restavracije je bil obsojen na smrt in ustreljen (1769—1815).

Nova Heloiza, znamenit Rousseaujev roman v pismih *(Julie ou la Nouvelle Héloïse,* glej Abailard).

Obleganje Besançona: drugo obleganje leta 1674 je mesto osvobodilo španskega gospostva. (Prvo obleganje je bilo šest let prej).

Parlament je bil pred revolucijo najvišja justična korporacija v Franciji. Boriti se je moral proti Mazarinovi finančni politiki in pozneje proti samovoljnostim vladarjev, zlasti Ludvika XV.

Père-Lachaise, veliko pariško pokopališče v vzhodnem delu mesta (Ménilmontant), ki je dobilo ime po jezuitu Françoisu La Chaisu, spovedniku Ludvika XIV., (1624—1709); tam, kjer je zdaj pokopališče, je imel La Chaise svoje vrtove.

Pichegru Charles, francoski general, ki je s svojimi huzarji zavzel zamrzlo holandsko brodovje; pozneje se je udeležil zarote proti Napoleonu in je na nepojasnjen način umrl v ječi (1761—1804).

Pisma portugalske redovnice *(Lettres d'une Religieuse Portugaise)* so našli v Parizu leta 1669.

Pitt William, angleški državnik, neizprosen nasprotnik revolucije in Napoleona, organizator treh koalicij proti Franciji (1759—1806).

Poissy, mestece ob Seini.

Pontarlier, mesto ob Doubsu.

Pozzo di Borgo, Charles-André, diplomat, rojen na Korziki, pozneje v ruski službi, strasten Napoleonov nasprotnik (1764—1842).

Pradt Dominique, Napoleonov kurat (1759—1837).

René, Chateaubriandov roman (1805), pisan v duhu Goethejevega Wertherja.

Richelieu Armand-Emmanuel, vojvoda, minister Ludvika XVIII. (1766—1822).

Rivarol, Antoine de, francoski pisatelj in novinar, znan po svoji duhovitosti in zbadljivosti (1753—1801).

Rivoli, italijanska vas, kjer je Napoleon leta 1797 premagal Avstrijce.

Roland de la Platière, Jean-Marie, francoski politik, leta 1792 notranji minister, prijatelj žirondistov (1734—1793). Njegova žena, gospa Rolandova, rojena Manon Phlipon, inteligentna in izobražena ženska, se je zanimala za umetnost in književnost; v njenem političnem vplivnem salonu so se zbirali zlasti žirondisti. Njeni nasprotniki »hribovci« so jo spravili na morišče (1754—1793). Napisala je zanimive *Spomine (Mémoires)*. Ko je njen mož izvedel, da je obglavljena, se je sam usmrtil.

Rotrou Jean de, francoski pesnik in dramatik (1609—1650); njegova najboljša tragedija je *Venceslas.*

Saint-Cloud, mestece ob Seini, kjer so nekoč prebivali francoski vladarji.

Saint-Germain-en Laye, mesto v versailleskem okrožju blizu Seine z znamenitim gradom iz renesančne dobe, znanim po krasni terasi.

Saint-rochski topovi: na stopnicah pariške cerkve sv. Roka (Saint-Roch) je dal Napoleon dne 13. trgatvenika (4. oktobra) 1795 postreliti uporne nasprotnike konventa.

Saint-Simon, Louis de Rouvroy, vojvoda, dvorjan Ludvika XIV., je napisal zanimive *Spomine (Mémoires)* o dvoru in dvorjanih (1675—1755).

Siéyès, abbé, publicist in teoretični politik med francosko revolucijo. Tik pred revolucijo je objavil znamenito brošuro o tretjem stanu. Bil je član zakonodajne skupščine, konventa, direktorija itd. (1748—1836).

Smolet, točneje Smollett, Tobie George, škotski romanopisec in zgodovinar (1721—1771).

Soissonski dvorec, zgodovinska palača v Parizu, ki jo je dala zgraditi Katarina Medicejska; danes stoji tam trgovska zbornica.
Southey Robert, angleški pesnik (1774—1843).
Staub, znan pariški krojač za elegantne gospode.
Suresnes, mestece ob Seini.

24. avgusta 1572: v noči od 23. na 24. avgusta (»šentjernejska noč«) in naslednje dni je bilo na zahtevo Katarine Medicejske in Guisov zavratno pomorjenih mnogo protestantov.

Talleyrand Charles-Maurice de, spreten in duhovit diplomat brez trdnih moralnih načel, ki je služil še pod starim režimom, med revolucijo, pod Napoleonom in za restavracije; udeležil se je tudi dunajskega kongresa (1754—1838).
Talma François-Joseph, znamenit traged; pripisoval je veliko važnost resničnosti historičnih kostumov in naravni dikciji (1763 do 1826).

Vély, točneje Velly, Paul-François, francoski jezuit; njegova *Histoire de France* nima posebne vrednosti (1709—1759).
Vendéeja (La Vendée), francoska pokrajina znana po monarhističnem gibanju, ki sta ga tam organizirala med revolucijo duhovništvo in plemstvo in ki so ga zatrli Kléber, Marceau in Hoche.

Wagram, vas blizu Dunaja, kjer je Napoleon dne 6. julija 1809 premagal nadvojvodo Karla.
Washington George, soustanovitelj in prvi predsednik republike Združenih držav ameriških (1732—1799).
Waterloo, belgijska vas, kjer so združeni Angleži in Prusi dne 18. junija 1815 premagali Napoleona.
Wellington, angleški general, zmagovalec pri Waterlooju (1769 do 1852).

KAZALO

I.

I. Majhno mesto 5
II. Župan 9
III. Ubožnostni sklad 12
IV. Oče in sin 17
V. Kupčija 21
VI. Nadlega 29
VII. Duhovno sorodstvo 37
VIII. Neznatni dogodki 48
IX. Večer na deželi 56
X. Veliko srce in prazen žep 64
XI. Nekega večera 68
XII. Potovanje 73
XIII. Prozorne nogavice 80
XIV. Angleške škarje 85
XV. Petelinovo perje 89
XVI. Naslednjega dne 93
XVII. Prvi pomočnik 98
XVIII. Kralj v Verrièresu 103
XIX. Razmišljanje rodi trpljenje 115
XX. Nepodpisana pisma 123
XXI. Pogovor z gospodarjem 127
XXII. Kako so delali leta 1830 140
XXIII. Uradnikove skrbi 152
XXIV. Veliko mesto 166
XXV. Semenišče 173
XXVI. Družba ali česa manjka bogatašu 180
XXVII. Prve življenjske izkušnje 190
XXVIII. Procesija 194

XXIX. Prvo napredovanje 201
XXX. Častihlepnež 215
XXXI. Prijetnosti podeželskega življenja 231

II.

XXXII. Vrata v svet 241
XXXIII. Prvi koraki 249
XXXIV. Dvorec La Molovih 253
XXXV. Občutljivost in pobožna visoka dama 265
XXXVI. Posebnosti izreke 268
XXXVII. Kadar imajo gospodje putiko 275
XXXVIII. Katero odlikovanje je najbolj imenitno? 283
XXXIX. Ples 293
XL. Kraljica Margareta 302
XLI. Moč lepega dekleta 310
XLII. Kaj, ko bi bil kakšen Danton? 314
XLIII. Zarota 320
XLIV. Dekliške misli 329
XLV. Ali je zarota? 335
XLVI. Ob enih zjutraj 340
XLVII. Stari meč 346
XLVIII. Kruti trenutki 351
XLIX. Komična opera 356
L. Japonska vaza 365
LI. Skrivno poslanstvo 371
LII. Razpravljanje 377
LIII. Duhovščina, gozdovi, svoboda 385
LIV. Strasbourg 393
LV. V službi kreposti 400
LVI. Duhovna ljubezen 407
LVII. Najlepša mesta v cerkvi 411
LVIII. Manon Lescaut 415
LIX. Dolgčas 419
LX. Loža v Komični operi 423
LXI. Bati se me mora 428
LXII. Tiger 433
LXIII. Pekel slabosti 438
LXIV. Duhovit človek 444
LXV. Nevihta 451

LXVI. Žalostne podrobnosti 456
LXVII. Srednjeveški stolp 463
LXVIII. Mogočen človek 468
LXIX. Spletka 474
LXX. Spokojnost 479
LXXI. Sodba 483
LXXII. 490
LXXIII. 495
LXXIV. 500
LXXV. 508
Pripombe 517

Svetovni klasiki

Stendhal

RDEČE IN ČRNO

Prevedel
France Šturm

Opremil
Janez Bernik

Založila
Državna založba Slovenije

Za založbo
Ivan Bratko

Natisnilo
ČP »Delo«, obrat Triglavska tiskarna

Ljubljana 1968

Narodna in univerzitetna knjižnica
Ljubljana

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000524881

RDEČE IN ČRNO

Stendhal





STENDHAL

Rdeče in črno

